HAL
open science

Narcisse, une création de Prométhée : l'impact libérateur et anesthésiant d'internet sur la nouvelle génération grecque

Theodoros Papaioannou

▶ **To cite this version:**

Theodoros Papaioannou. Narcisse, une création de Prométhée : l'impact libérateur et anesthésiant d'internet sur la nouvelle génération grecque. Littératures. Université Paul Valéry - Montpellier III; Université ionienne de Corfou (1984-..), 2017. Français. NNT : 2017MON30057 . tel-01779728

HAL Id: tel-01779728

https://theses.hal.science/tel-01779728v1

Submitted on 26 Apr 2018

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

THÈSE
Pour obtenir le grade de Docteur

Délivré par l'Université Paul Valéry Montpellier

Préparée au sein de l'école doctorale n° 58
Et de l'unité de recherche LLACS

Spécialité : Études Néo-helléniques

Présentée par M. Theodoros PAPAIOANNOU

Ο ΝΑΡΚΙΣΣΟΣ ΑΠΟΤΟΚΟ ΤΟΥ ΠΡΟΜΗΘΕΑ :

Ο απελευθερωτικός και ναρκωτικός αντίκτυπος του Διαδικτύου στη νέα γενιά Ελλήνων

Narcisse, une création de Prométhée :

L' impact libérateur et anesthésiant d'internet sur la nouvelle génération grecque

Soutenue le 8 decembre 2017 devant le jury composé de

M. Nikolas KARAPIDAKIS, Professeur, Département d'Histoire, Université Ionienne (Corfou, Grèce) Président du jury

M. Constantin ANGELOPOULOS, Professeur, Département d'Études Néo-helléniques, Université Paul Valéry, Montpellier Directeur de la thèse

M. Dimitrios ANOYATIS PELE, Professeur, Département d'Histoire, Université Ionienne (Corfou, Grèce) Directeur de la thèse

M. Yiannis IOANNOU, Professeur, Département d'Études Françaises et Européennes, Université de Chypre Rapporteur

Mme Fryni KAKOGIANNI DOA, Maître des conférences, Département d'Études Françaises et Européennes, Université de Chypre Rapporteur

Mme Elpis GHAZAL, Maître des conférences, Département d' Études Néo-helléniques, Université Paul Valéry, Montpellier Examinatrice

IONIAN UNIVERSITY
Facultyof History, Translation and Interpreting

Στους Γάλλους μαθητές και φίλους μου

A mes élèves et amis français

ὦ μητρὸς ἐμῆς σέβας, ὦ πάντων
αἰθὴρ κοινὸν φάος εἰλίσσων,
ἐσορᾷς ὡς ἔκδικα πάσχω;

ΑΙΣΧΥΛΟΥ ΠΡΟΜΗΘΕΥΣ ΔΕΣΜΩΤΗΣ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η διεξαγωγή και η περαίωση μιας διδακτορικής διατριβής αποτελεί μια σκληρή αλλά συγχρόνως εποικοδομητική εργασία. Φθάνοντας στο τέλος της συγγραφής της παρούσας διατριβής συνειδητοποίησα ότι αποτέλεσε τον καρπό προσωπικού αγώνα, αλλά συγχρόνως και συνδρομής και υποστήριξης πολλών ανθρώπων, στους οποίους θέλω να εκφράσω την προσωπική μου ευγνωμοσύνη.

Αρχικά, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα Κωνσταντίνο Αγγελόπουλο, Καθηγητή και Πρόεδρο του Τμήματος Νεοελληνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Paul Valéry Montpellier και τον συνεπιβλέποντα Δημήτριο Ανωγιάτη – Πελέ, Καθηγητή και Κοσμήτορα της Σχολής Ιστορίας και Μετάφρασης – Διερμηνείας του Ιονίου Πανεπιστημίου για την επιστημονική και πνευματική υποστήριξη καθώς και για τη διαθεσιμότητά τους καθ' όλη τη διάρκεια της εκπόνησης της διδακτορικής διατριβής. Το ευρύ γνωστικό τους πεδίο και ο λογικός τρόπος σκέψης τους αποτέλεσαν αξιοσημείωτες αξίες για μένα, καθώς οι συμβουλές τους διαφώτισαν και τον δικό μου τρόπο σκέψης.

Ιδιαίτερα επίσης ευχαριστώ την γλωσσολόγο κυρία Μαγδαληνή Βόγκα, λέκτορα (maitre de conférences) στο Τμήμα Νεοελληνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Paul Valéry Montpellier, η οποία μέσω της εμπειρίας της συνέβαλε σημαντικά στο κομμάτι που αφορά την έρευνα μέσω ερωτηματολογίου και τη στατιστική. Η καθοδήγησή της αποτέλεσε καθοριστικό παράγοντα για τη συνέχιση της παρούσας εργασίας.

Δε θα πρέπει όμως να παραλείψω να ευχαριστήσω την κυρία Alexandra Delcamp, απόφοιτο του Τμήματος Νεοελληνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Paul Valéry Montpellier και προσωπική μου φίλη για την πολύτιμη βοήθειά της στον τομέα της μετάφρασης και της εκφοράς ουσιαστικών όρων κι εννοιών της διατριβής από την ελληνική στη γαλλική γλώσσα, γεγονός αναγκαίο για την περίληψη καθώς και για την όσο το δυνατόν ορθότερη παρουσίαση της διδακτορικής διατριβής στα γαλλικά,

καθώς επίσης και τον φίλο μου, στατιστικολόγο, κύριο Γρηγόριο Παπαδημητρίου για τις σημαντικές του επισημάνσεις σε ότι αφορά τον τρόπο πραγματοποίησης της στατιστικής έρευνας.

Θερμές ευχαριστίες θα ήθελα να εκφράσω επίσης στους διευθυντές και τους καθηγητές των σχολείων όπου διεξήχθη η έρευνα μέσω ερωτηματολογίου για την θετική τους ανταπόκριση, καθώς και σε όλα τα υποκείμενα – (τον πληθυσμό) της έρευνας, για τη σοβαρότητα με την οποία αντιμετώπισαν τις συνεντεύξεις και το ερωτηματολόγιο. Αυτές οι προσωπικές τους καταθέσεις αποτελούν τον ακρογωνιαίο λίθο της έρευνάς μας.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ επίσης στον πρόεδρο του συλλόγου Euro-Grèce France de Montpellier, κύριο Αντώνιο Αναγνωστόπουλο και στα μέλη του συλλόγου που υπήρξαν μαθητές μου όταν εργαζόμουν, παράλληλα με την εκπόνηση της διατριβής μου, ως δάσκαλος Ελληνικών στην πόλη του Montpellier, για το ενδιαφέρον και τη φιλία τους.

Ιδιαίτερα, μάλιστα, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους φίλους μου Στρατή Πασχάλη, Χρίστο Κρεμνιώτη, Αθανάσιο Βίτσα, Βασίλειο Φάκωνα, Βασίλειο Κόκκο, Christopher Platon και Κωνσταντίνο Ιγνατίου για τις παρατηρήσεις τους και για την έμπνευση που άντλησα από τους διαλόγους μας καθ’ όλη τη διάρκεια της διδακτορικής διατριβής.

Τέλος, σε μια πράξη ευγνωμοσύνης θα ήθελα να ευχαριστήσω τους γονείς μου Κωνσταντίνο Παπαϊωάννου και Βασιλική Μπλέκου και τον αδερφό μου Παναγιώτη Παπαϊωάννου για την οικονομική και ηθική στήριξη που μου παρείχαν.

ΓΑΛΛΙΚΗ ΠΕΡΙΛΗΨΗ

NARCISSE, UNE CREATION DE PROMETHEE - ***résumé en francais***

Mots clés en français : internet, Narcisse, grecque, Promethée, facebook, virtuel

Acteur de son destin technologique et mythologique, l'être humain se prolonge dans l'espace et le temps à travers les technologies. La nature de l'Homme contient la promesse d'une sempiternelle connaissance de lui-même. Or, son prolongement technologique l'incite à se redéfinir et à se connaitre sous un nouvel angle.

Obéissant à cette injonction, cette inscription indélébile dans son matériel génétique, cette tendance à la découverte, à l'invention, l'Homme-Prométhée bouleverse, de temps en temps, l'ancien ordre établi, faisant place à de nouvelles ères, qui impliquent d'autres manières d'être de l'humanité dans le monde.

Par conséquent, en créant/fabriquant à chaque fois différemment, le sujet humain habite le monde, époque après époque, de différentes manières. Ce phénomène de fabrication/création, merveilleusement exprimé par le verbe « poiein » du grec ancien qui recouvre à la fois la créativité de l'artiste et la dextérité de l'artisan, fait la part belle aux découvertes technologiques.

Nous changeons quand nos technologies changent. Par l'acte simple et apparemment inoffensif d'adopter une nouvelle technologie, nous sommes des révolutionnaires, nous renversons l'ordre précédent, nous sommes les saboteurs de notre vieux monde, les acteurs du changement social.

Chaque technologie, en fonction de son importance, redéfinit la forme et le caractère de la relation de l'homme avec le cosmos, le tandem sujet/objet, son mode d'existence, de même que la manière dont l'homme s'appréhende lui-même ainsi que sa position dans le monde.

Chaque technologie, en fonction de la force de son impact, réécrit la comédie humaine, y compris sur un plan social, car elle modifie le type de relation/interaction entre les Hommes au sein de la société.

Toute invention ou technologie est à la fois un prolongement et une mutilation de notre corps physique. Une telle extension exige également de nouveaux rapports ou de nouveaux équilibres entre le corps et ses prolongements artificiels.

En tant que prolongement et accélération de la vie sensorielle, tout média technologique affecte immédiatement l'ensemble du champ des sens, comme l'a évoqué David, en des temps bibliques, dans le Psaume 135:

« Les idoles des nations sont de l'argent et de l'or,
Elles sont l'ouvrage de la main des hommes.
Elles ont une bouche et ne parlent point,
Elles ont des yeux et ne voient point,
Elles ont des oreilles et n'entendent point,
Elles n'ont point de souffle dans leur bouche.
Ils leur ressemblent, ceux qui les fabriquent,
Tous ceux qui se confient en elles. »

David expose clairement que le « regard des idoles » s'adapte à l'homme puisque : « Ils leur ressemblent, ceux qui les fabriquent, tous se confient en elles. » Or, on pourrait étendre la métaphore du « regard des idoles » à l'utilisation de la technologie en ceci qu'un jeu de miroir similaire se produit entre l'utilisateur et la technologie : elle reflète l'utilisateur qui la reflète à son tour.

Chaque technologie est donc en mesure de sculpter de manière décisive le sujet humain qui, en contact permanent avec elle, finit par se voir lui-même, l'autre, le monde et les choses par le prisme de la technologie qu'il utilise.

Aussi, c'est par ce processus que l'être humain entre dans un nouvel état civilisationnel.

❖

Les médias cognitifs, c'est-à-dire les médias de traitement et de transmission des informations et les médias de communication sont les types de médias qui poussent fatalement à des changements radicaux. Véritables manifestations du feu prométhéen, elles modifient de façon significative la façon dont l'être humain conçoit sa propre existence, l'Autre, le monde. En effet, ces médias dont l'Homme se sert si souvent conduisent à un remodelage des connexions cérébrales.

Comme nous l'avons dit, les médias, les technologies, activent et/ou endorment les parties de notre corps qu'ils prolongent. Quand nous étendons une partie de nous virtuellement, en même temps, nous prenons de la distance par rapport à la partie étendue et à ses fonctions physiques. Lorsque nous ne faisons plus qu'un avec nos roues de voiture, nous devenons capables de couvrir de plus grandes distances que nous l'aurions fait à pied, mais nous perdons ce contact précieux du promeneur avec la terre.

Le prix que nous payons pour recevoir les avantages de la puissance technologique n'est rien moins que l'aliénation. Le coût peut être particulièrement élevé en ce qui concerne nos technologies cognitives. Les outils de l'esprit s'étendent et, simultanément, endorment les plus élémentaires, les plus humaines de nos capacités physiques : celles de la logique, de la perception, de la mémoire, et du sentiment.

En tant qu'instrument universel, qu'extension extrêmement polyvalente des sens, du cerveau et de la mémoire, l'ordinateur connecté à Internet est utilisé comme un amplificateur très puissant de notre système nerveux.

❖

L'ordinateur connecté à Internet, qui est aussi le média qui nous intéresse dans ce travail, est le fruit d'un long développement de la relation entre l'homme et l'électricité.

Comme l'explique Norman Doidge, « si les médias électroniques sont si efficaces pour modifier le système nerveux, c'est parce qu'ils fonctionnent à peu près de la même manière que lui et également qu'ils s'y connectent de différentes façons. Grâce à sa plasticité, le système nerveux peut tirer profit de cette compatibilité des fonctions entre les deux systèmes physique et électronique et, par son interaction avec ces médias, se développer en créant un système plus vaste. »

Dès l'apparition du courant électrique dans l'usine Faraday, la technologie de l'électricité a été et continue d'être l'œuf qui, fécondé chaque fois différemment, donne naissance à d'autres médias technologiques. Ces médias suivent les étapes de cette révolution électrique depuis ses prémices. Révolution qui approche de son apogée au moment où les ordinateurs portables ou de bureau et les smartphones deviennent notre seule compagnie. Internet est notre média de prédilection pour ce qui est du stockage, du traitement et du partage de l'information sous diverses formes, y compris textuelle ; les médias des réseaux sociaux deviennent les principaux lieux où se déroule le drame de la communication humaine.

Comme les différents types d'informations échangées depuis les médias traditionnels (mots, chiffres, sons, images, vidéos) peuvent être traduits en code binaire, toutes ces informations peuvent être transférées sur l'ordinateur. Tout, depuis les symphonies musicales jusqu'aux films à caractère pornographique, et depuis nos vieux albums photo jusqu'à l'image satellite proposant une vue globale du monde ainsi que le détail de chacune de ses rues, tout peut être comprimé, traduit en une série de « zéros » et de « uns » puis édités et transférés ou encore être consulté depuis un poste d'ordinateur.

«Lorsque le Net absorbe un média, il recrée le média sur la base de sa propre image. Il ne fait pas que dégrader l'apparence formelle du média, il perturbe son

contenu avec des hyperliens, le décompose en sous-recherches et l'enrichit du contenu de tous les autres médias qu'il a déjà assimilés. Toutes ces modifications de la forme qui encadre le contenu changent la façon dont nous l'utilisons, l'expérimentons et le percevons.»

Internet fait appel à tous nos sens (sauf à ceux de l'odorat et du goût, du moins jusqu'à maintenant) et les influence.

Internet offre également un système extrêmement rapide d'échange de réponses et de compensations (soit « contraintes positives » en termes psychologiques) qui encouragent le renouvellement des énergies physiques et intellectuelles.

Quand nous cliquons sur un lien, nous tombons sur un nouvel élément à regarder et à analyser. Quand nous cherchons un mot clé dans le moteur de recherche Google nous recevons en une fraction de seconde une liste d'informations utiles que nous devons trier. Quand nous envoyons un texte, un message instantané ou un e-mail, nous recevons souvent une réponse après quelques minutes. Quand nous utilisons Facebook, nous attirons de nouveaux amis ou nous renforçons nos liens avec les anciens. Quand nous postons un commentaire sur twitter, nous acquérons de nouveaux followers. Quand nous publions quelque chose sur notre blog, nous recevons en retour des commentaires d'inconnus ou nous découvrons avec plaisir que de nouveaux utilisateurs se connectent. L'interactivité propre à Internet nous apporte de nouveaux et puissants outils pour trouver des informations, pour nous exprimer et dialoguer avec les autres. En outre, cette interactivité fait de nous, pour ainsi dire, des rats de laboratoire actionnant des leviers à tout moment pour gagner de petites miettes de nourriture sociale ou intellectuelle.

De tout ce qui précède on peut concevoir (du moins jusqu'à un certain point) comment l'ordinateur numérique connecté à Internet, élargissant et modifiant simultanément les capacités de notre système nerveux central à traiter les

informations, est jusqu'à présent la plus importante manifestation du passage du monde mécanique vers le royaume de l'électricité.

De nos jours, donc, la transition d'un état de la civilisation à un autre implique d'une part le passage de la réalité objectivée (créée par la puissance productive du monde industriel) à la réalité numérisée du cyberespace et, d'autre part, le passage de l'apaisante linéarité de la page de Gutenberg à la frénésie multidimensionnelle de l'écran numérique.

Chaque type d'information est susceptible d'être traduit en algorithme et donc d'exister dans une dimension numérique. Tout un monde imbriqué dans le monde réel en est, dans une large mesure, la métaphore projetée sur notre écran dans l'autre dimension par le biais de codes.

L'image donc, qui caractérise notre époque, celle qui illustre le mieux l'existence humaine de notre temps, c'est celle de l'Homme qui regarde l'écran. L'écran, ce champ de projection de l'information numérique aux formes éternellement variées (discours écrit, photographie, vidéo).

En fait, l'écran est le médiateur qui permet à l'Homme de passer entre les rouages cachés du média. L'écran intègre l'individu au monde du média (ordinateur fixe ou portable, smartphone avec connexion Internet…). Or, le média, comme nous l'avons dit, joue un rôle primordial dans la structuration/le modelage du cerveau humain.

De par sa nature même, le média oblige l'homme qui se connecte à Internet à s'étendre au-delà de ses propres limites corporelles, projetant, pour ainsi dire, son système nerveux central sur le média. Inévitablement, une partie importante des fonctions de son cerveau humain se déplace sur le média ce qui, sur un plan symbolique, implique une automutilation désespérée et suicidaire, comme si le

système nerveux central ne pouvait faire confiance aux organes naturels, incapables de parer les coups des pierres et des flèches lancés par une machine furieuse.

En acceptant de subir une extension de lui-même à travers l'ordinateur connecté à Internet, l'Homme déclenche automatiquement le verrouillage ou le déplacement de sa compréhension.

Il arrive donc que chaque nouvelle technologie, une fois adoptée et utilisée quotidiennement, fasse de nous, en essence, ses serviteurs. En effet, nous avons besoin de modifier, voire d'endormir des parties de notre propre cerveau pour fonctionner en harmonie avec cette technologie.

Ainsi ensuqué, l'homme devient le servomécanisme du média technologique devenu prolongement de lui-même, nous rappelant le jeune Narcisse, dont le prolongement de son reflet sur l'eau de l'étang endormit sa perception jusqu'à ce qu'il devienne l'esclave de sa propre image, prolongée ou reproduite.

L'Homme qui regarde l'écran numérique est une version contemporaine de Narcisse. Une fois de plus, il s'étend avec détermination, se mutile et se conforme à la nouvelle perception sensorielle. L'ordinateur connecté à Internet est le média technologique par excellence dont l'utilisation provoque ces changements.

Le résultat de l'introduction et de l'utilisation du média varie cependant d'une culture à l'autre en fonction de la perception sensorielle propre à chaque culture et en fonction du point de vue de chacune sur la question de l'utilisation du média.

Chaque société, imprégnée par sa propre culture, ses propres valeurs et principes utilise différemment la technologie actuelle et est influencée différemment par cette utilisation. Mais au sein même d'une société donnée, il y a bien entendu des tendances diverses et différentes façons d'adopter et d'utiliser un média. La question morale de son utilisation et de son impact sur les humains se pose également.

Ce qui nous intéresse dans ce projet, c'est la manière dont les membres d'une société donnée, (c'est-à-dire d'un espace délimité par sa propre identité et sa propre

culture, en l'occurrence la société grecque) appréhendent le média technologique, ce fruit de la culture mondiale et résolument cybernétique, sur un plan tant pratique que théorique, et comment ils sont ensuite influencés, transformés par cette utilisation.

La façon d'utiliser et d'établir un contact avec le média, la manière de le comprendre et de le critiquer, sont inhérentes à la culture. Elles dépendent également en partie du tempérament, de l'individualité de chacun, ainsi que des mœurs propres aux individus qui se trouvent en un lieu, une société, un pays précis, sur le plan de leur relation avec la dite technologie. Par ailleurs, la manière dont le média technologique agit sur les individus d'une même société, son impact sur leur existence, sont à mettre en rapport avec l'empreinte que laisse la technologique logistique sur une culture. C'est en somme l'action de la civilisation sur la culture.

La présente recherche, donc, traite de tout ce qui concerne la dimension spatiale (la Grèce) et temporelle (notre époque actuelle). Elle a débuté à partir de la tendance d'un sujet précis (en l'occurrence, moi-même) à tenter de se connaitre lui-même. Les sujets interrogés sont issus de la nouvelle génération (E: 16-24) appartenant à la société dans laquelle je suis né, ai vécu et continue de vivre, le but étant de tenter de comprendre et d'identifier leur relation avec ce média technologique révolutionnaire, la configuration qui découle de l'action du média sur le « corps » ainsi que les acteurs de cette recherche. Le média en question est, comme mentionné ci-dessus, l'ordinateur connecté à Internet.

Comment les adolescents grecs utilisent-ils le média et quelques-uns de ses médias dérivés afin de répondre aux besoins fondamentaux de leur vie privée et sociale, tels que l'information et la communication, et pourquoi l'utilisent-ils de cette façon? Comment et pourquoi perçoivent-ils ainsi leur relation avec le média? Quel est l'impact du média sur la nouvelle génération de la société grecque? Comment le/la grec/grecque, l'adolescent/e se forme par son contact quotidien avec la technologie moderne ?

Et, par extension, en quoi consiste le mode d'existence de l'individu contemporain dans le cadre de son interaction avec le monde cybernétique d'Internet ?

Comment se profile le Narcisse de notre époque confronté au feu prométhéen contemporain ?

❖

L'origine de cette recherche trouve ses racines dans l'observation de ma propre relation quotidienne avec le média (en l'occurrence l'ordinateur connecté à Internet). Le fait de partager mes interrogations avec mon directeur et mes cotuteurs de thèse m'a été particulièrement bénéfique pour obtenir une vue d'ensemble des théories générales relatives à mon sujet de thèse. Leurs directives quant à la partie pratique de ce travail ont largement contribué à ce que ce projet soit mené à bien.

Ce que j'ai cherché à faire, il est utile de le préciser, c'est élargir cette réflexion personnelle sur mon rapport à certains types de média technologique à un champ plus vaste, en accord avec la nature même de la relation qu'entretient l'individu-sujet avec des médias technologiques spécifiques.

❖

Internet se distingue des autres médias d'information de masse pour une raison aussi évidente qu'importante: il est dipôle, à savoir qu'il tend vers deux directions à la fois. Grâce à Internet, nous pouvons envoyer des messages, mais en même temps, nous pouvons également en recevoir. L'émetteur devient récepteur et inversement. C'est à dire que des milliers d'utilisateurs du média façonnent ensemble le paysage, de même que les individus qui se sont soumis aux entretiens et

ont répondu à notre questionnaire ont, de par leur interaction avec moi, donné forme à cette recherche.

Par conséquent, l'une des caractéristiques les plus fondamentales de la technologie numérique, à savoir cette alternance constante sujet/objet dans la relation de l'utilisateur avec ses médias, se reflète aussi dans la structure de cette recherche.

Comme nous l'avons dit, l'impulsion de ce projet a été donnée par l'observation de mon utilisation quotidienne du média. L'approfondissement théorique de cette observation nous a incités à élargir la gamme de nos outils de recherche. Désireux, comme nous l'avons dit, d'adapter la nature de cette recherche à celle de la fonction du média et de sa relation avec son utilisateur, nous n'avons pas limité notre cadre théorique à la bibliographie existante (qui analyse le rapport des individus aux médias technologiques de l'ère cybernétique) mais nous avons résolu de donner également la parole à celles et ceux qui sont également quotidiennement en contact avec les médias technologiques que nous étudions ici.

Pour cette recherche, nous avons décidé d'utiliser un questionnaire, de manière à créer nous-mêmes nos sources. Cependant, même pour élaborer ce questionnaire, la bibliographie existante s'est révélée insuffisante. C'est pour cette raison que nous avons décidé, une fois de plus, de nous fier à l'expérience humaine, à l'aide d'entretiens. Nous avons choisi de donner la parole à des personnes d'une société donnée. Nous avons considéré comme essentiel d'enregistrer, pour ainsi dire, l'expérience humaine autour du sujet, donnant ainsi l'occasion à l'individu interrogé d'analyser, voire de juger cette expérience en « auto-analyse ».

Ces entretiens, avec l'aide de la bibliographie, ont été les outils qui nous ont aidés à améliorer le questionnaire, lui-même étant l'outil fondamental de notre recherche.

Nous avons choisi de nous adresser aux individus par le biais d'entretiens pour accéder plus directement et de manière empirique aux interrogations qui se posent autour de la relation quotidienne de l'utilisateur avec les médias

(interrogations toujours en évolution). De plus, étant donné que la bibliographie théorique sur laquelle nous nous appuyons pour nos recherches compte peu d'ouvrages grecs, il se peut que les questions soulevées et les analyses ne correspondent pas parfaitement à la façon dont le sujet grec vit son expérience avec les médias technologiques.

Si l'ordinateur, Internet et ses produits sont semblables à l'échelle mondiale, il semble néanmoins que la manière de les appréhender diffère en fonction de la société/culture de chaque utilisateur.

Ces premiers entretiens nous aident à passer d'une vision très générale et quelque peu confuse à une vision plus précise en offrant les éléments essentiels à l'élaboration du questionnaire.

Comment en sommes-nous arrivés à délimiter la recherche de cette manière ? Nous avons remarqué que les personnes interrogées se sont essentiellement concentrées sur les mêmes points ; or ces points concernent les principaux thèmes dont nous avions préalablement fait la ligne directrice de notre thèse, alors qu'ils avaient déjà émergé de mes réflexions théoriques (basées sur la bibliographie) et personnelles (basées sur ma propre expérience).

Mais notre échange avec les personnes interrogées ne nous a pas seulement aidé à spécifier et définir les points importants concernant nos interrogations, il nous a également aidé à articuler les questions du questionnaire, de manière à ce que celui-ci soit plus direct, fonctionnel et utile pour ceux qui auraient à y répondre, et plus efficace pour nous permettre de tirer des conclusions à partir des réponses.

En conséquence, nous pouvons dire que notre travail se base sur l'échange avec la personne interrogée, échange guidé par la relation qui s'installe entre la personne qui répond au questionnaire et le chercheur (à savoir moi-même).

Grâce à nos interrogations personnelles, à notre bibliographie et aux questionnaires qui suivent les entretiens, nous avons réussi à façonner le corps du questionnaire.

Ce questionnaire a été créé et fonctionne de manière à:

a) permettre au sujet d'exprimer son opinion personnelle (ses inclinations psychologiques sur les diverses questions liées à sa relation avec Internet)

b) refléter directement la relation du sujet à Internet à travers ses réponses aux questions portant sur la façon d'utiliser le média.

Comme nous le verrons plus tard, compte tenu de l'analyse statistique et de l'analyse des découvertes faites au cours de la recherche à travers chaque question, les questions posées aux enquêtés sont essentiellement de deux types. D'un côté, il y a les questions qui donnent à l'enquêté la possibilité d'émettre un jugement théorique ou de faire appel à une connaissance. Par exemple, celles qui portent sur le phénomène général de la « vie devant l'écran », sur le caractère informatif d'Internet, sur les caractéristiques de Facebook ou encore celles qui invitent l'individu à l'introspection, à évaluer la manière dont Internet agit sur sa personnalité ; d'un autre côté, il y a des questions plus « pratiques », qui concernent directement l'expérience de chaque sujet et la manière dont il utilise le média.

Comme notre recherche est essentiellement une recherche socioculturelle, elle soulève la question de la relation que le média technologique, ce produit de la civilisation mondiale, établit avec une population donnée appartenant à une société/culture donnée. D'autre part, elle s'interroge sur les effets que le média technologique provoque sur les personnes de cette société/culture à travers cette relation. Par conséquent, comme nous l'avons déjà dit, le mode d'utilisation, les dispositions et les opinions au sujet du média technologique émis par les individus d'une société/culture s'expriment à travers une culture donnée et révèlent des choses sur l'identité et les particularités de l'individu et de la société/culture à laquelle il appartient.

En ce qui concerne les thèmes du questionnaire, comme ils résultent principalement des premiers entretiens, ils sont appliqués aux principales fonctions exercées par l'ordinateur connecté à Internet et qui se rapportent à certains des domaines clés de la vie quotidienne de l'individu appartenant à une société. Des

domaines qui correspondent aux besoins humains. Les deux principaux domaines sont l'information et la communication.

Le questionnaire donc, se déplaçant du général au particulier, va de la relation du sujet avec l'écran jusqu'à Internet en général.

Plus particulièrement, il aborde un point fondamental : Internet comme média d'information et de communication. De ce point de vue, notre principal objectif est d'appréhender et de comprendre comment le jeune utilisateur fait l'expérience de la réalité de l'univers de l'information en ligne et tout ce qui s'en suit, comment il utilise les réseaux d'information et comment agit le mode de fonctionnement du média, c'est-à-dire quelle est la façon particulière dont Internet transmet l'information à l'intelligence et à la perception du jeune utilisateur.

Ensuite vient le second axe principal : la communication. La communication avec l'autre au sein de la société en ligne. Plus précisément, les sujets sont appelés à répondre aux questions qui concernent le plus populaire des réseaux sociaux : Facebook.

Puis vient l'axe thématique qui concerne la langue et qui s'intéresse plus spécifiquement à l'utilisation du greeklish (qui consiste à écrire en grec en utilisant des caractères latins) comme cyber langage de communication et ses effets sur la relation de l'individu avec sa langue (grecque).

Enfin, comme nous l'avons dit, le questionnaire est complété par une question ouverte qui propose au sujet d'observer l'effet que l'ordinateur numérique connecté à Internet a généralement sur sa personnalité.

Cependant notre recherche ne s'est pas limitée à distribuer le questionnaire aux enquêtés et à attendre leurs réponses. Pour appréhender les résultats des questionnaires et afin d'émettre ne serait-ce qu'une hypothèse, nous nous sommes adressé à 20 individus/sujets qui ont répondu au questionnaire et nous leur avons demandé de justifier leurs réponses en faisant systématiquement une brève analyse de chacun de leur choix. Ces entretiens post-questionnaire nous ont permis de proposer une clarification des résultats de nos recherches. Il est intéressant de noter

ici que, dans ce cas aussi, notre principe directeur était l'interaction humaine. Comme nous l'avons dit, c'est grâce à cette interaction que notre travail a pu évoluer tout au long de la recherche.

Sur ces 20 entretiens post questionnaire, 10 s'adressent à des personnes qui habitent en province. Sur ces 10 personnes, 5 ont entre 14 et 18 ans et les 5 restants appartiennent à la tranche d'âge des 20-25 ans. Sur les 5 personnes de la tranche 14-18 ans, 3 sont des filles et 2 des garçons. Sur les 5 personnes qui ont entre 20 et 25 ans, 3 sont des garçons et 2 des filles. En ce qui concerne les 10 personnes habitants à Athènes, 5 ont entre 14 et 18 ans et 5 autres entre 20 et 25 ans. Sur les 5 premiers (14-18 ans) 3 sont des garçons et 2 des filles, tandis que sur les 5 personnes qui appartiennent à la tranche d'âge des 20-25 ans et qui habitent à Athènes, 3 sont des filles et 2 sont des garçons.

Ces entretiens, que nous ont accordé 20 individus après avoir rempli le questionnaire et à qui nous avons demandé de justifier leurs réponses aux diverses questions du questionnaire et de justifier leur choix à l'aide de questions supplémentaires, nous ont suggéré, toute proportion gardée, l'existence de différents types d'utilisateurs. A partir des choix de ces 20 individus et de leur justification, différentes « cultures » d'habitants du monde cybernétique ont commencé à émerger. Parmi les personnes interrogées sur leur mode d'utilisation, leur opinion concernant leur relation avec les médias technologiques et l'impact de ces moyens technologiques sur l'individu à différents niveaux de sa personnalité et de sa vie personnelle et sociale, ont commencé à émerger trois grands types d'utilisateurs (trois grands types de «cultures») ou d'identités numériques, avec des caractéristiques bien distinctes.

Ces trois types de « cultures »/identités issues de « l'écosystème » cybernétique sont les suivants :

- D'abord, **l'utilisateur «conservateur»**. Il se distingue par une certaine prudence, voire une méfiance vis-à-vis de tout ce qui a un rapport

avec les médias technologiques de l'ère cybernétique. Parfois, il éprouve même un sentiment de peur. Il critique également souvent, voire diabolise leur fonctionnement. S'ils utilisent un média, ce n'est qu'en cas de nécessité.

- Ensuite, **l'utilisateur «modéré»**. Il est plus ouvert, mais il porte une réflexion critique sur tout ce qui concerne les outils technologiques de l'ère cybernétique. Il est celui qui pèse les avantages et les inconvénients de l'exploitation des médias et de leurs effets sur les humains. Il se caractérise par une certaine familiarité avec les médias, mais cela ne fait pas obstacle à son œil critique et à sa modération dans l'utilisation.

- Enfin, **l'utilisateur «progressiste».** Il est celui qui considère l'ordinateur connecté à Internet et le reste des médias comme une seconde nature. Il est favorable à toute nouveauté technologique et ouvert à toutes les utilisations de ces médias. Il prend des médias tout ce qu'ils peuvent lui donner. Nous pourrions même le qualifier de dépendant ; en tout cas il est assurément partisan du progrès à tout prix.

Concernant les trois types d'utilisateurs, un autre élément est digne d'être noté (comme nous le verrons brièvement dans notre analyse statistique) : leur catégorisation n'est soumise à aucun critère sociologique.

Par exemple, l'utilisateur conservateur se retrouve à la fois à Athènes et en province, à la fois chez les personnes de sexe masculin et féminin. Cela vaut également pour d'autres types d'utilisateurs. Ils ne correspondent jamais complètement à un profil social spécifique (du moins pas aux profils correspondants aux paramètres sociologiques traditionnels que nous avons nous-mêmes établis pour mener nos recherches). Ceci est de première importance parce que cela

indique qu'il y aurait peut-être une forme d'indépendance de la société cybernétique et de l'identité des individus qui la composent vis-à-vis de la société réelle et des caractéristiques qui y différencient les personnes.

Aussi convient-il de mentionner le fait que, parfois, émergent à travers les réponses les éléments d'un tempérament (individualité/personnalité) et d'une culture que nous pourrions qualifier de grecque, comme on peut le voir dans le chapitre de notre thèse relatif aux choix des enquêtés, et qui traite de la culture grecque et de son rapport au monde au fil du temps. En outre, très souvent, dans les réponses aux différentes questions, nous pouvons observer des schémas de pensée et des positions qui découlent de la relation de chaque personne avec les institutions (la famille, l'école, etc.). Systématiquement, cette relation, en fonction de son caractère et de sa forme, influence l'autre relation, à savoir celle de l'utilisateur avec les médias technologiques.

Les ordinateurs et les appareils électroniques en général, tels que les téléphones mobiles (smartphones) qui offrent la possibilité de se connecter à Internet, ce qui en fait une compagnie permanente pour les jeunes, semblent être les médias qui définissent notre époque et forgent l'existence humaine dans une large mesure. Souvent, ce contact permanent et ininterrompu du jeune sujet avec Internet apparait clairement dans notre enquête, où 72,5% des enquêtés ont dit qu'ils accèdent à Internet via un PC et un téléphone mobile, 26,4 % via un PC à la maison, 1% via un téléphone mobile et 0,1% via le PC d'un ami/parent.

Comme nous pouvons le constater, la grande majorité des individus qui compose notre échantillon a la possibilité de se connecter à tout moment et partout. En effet, la plupart des utilisateurs ont un accès Internet à la fois depuis les ordinateurs et depuis les téléphones portables. Ce phénomène tendrait à confirmer l'hypothèse selon laquelle la plupart des jeunes, à tout moment, vivent dans deux mondes à la fois : le réel et le virtuel.

Un autre élément qui fait sens est que, même chez les utilisateurs de type conservateur, un grand pourcentage d'entre eux (soit 58,3%) a accès à Internet également depuis un téléphone portable. Ceci vient renforcer la thèse de l'Internet portatif comme espace public non-réservé aux amateurs de nouvelle technologie (soit essentiellement la nouvelle génération).

L'Homme de notre temps donc, a la possibilité d'accéder à Internet à partir de différents médias et en plus de cela, Internet est partout et toujours avec lui. Il a la possibilité d'être continuellement connecté, et celle d'utiliser le média à tout moment. Mais Internet en tant que média dépasse le simple outil. Il contient tout un monde que nous habitons à chaque fois que nous nous trouvons devant un écran. Cette vie devant l'écran avec tout ce qu'elle implique constitue également la plus grande différence de nature ontologique entre l'existence humaine moderne et celle d'époques plus lointaines.

Habiter le monde cybernétique est un phénomène de grande importance ontologique. L'utilisation d'Internet est devenue un besoin fondamental de l'individu moderne. Cependant, comme nous l'avons dit, tous les utilisateurs n'utilisent pas le média de la même façon, et tous n'ont pas non plus la même opinion au sujet du média et de ses effets. Ces différentes tendances sont également visibles dans la présente recherche.

Mais cette différence dans la manière d'utiliser Internet signifie aussi que la valeur du média est relative. Par exemple, les voix les plus conservatrices ou modérées affaiblissent en effet la place dominante qu'occupe le média dans la vie et la conscience de l'homme moderne.

Le nombre d'heures que passent en moyenne les jeunes individus de notre échantillon devant l'écran, connectés à internet, témoigne de la place prédominante qu'occupe cette technologie dans notre vie.

51% des enquêtés ont déclaré se trouver devant l'écran avec connexion Internet entre 4 et 7 heures quotidiennement, 32% entre 2 et 4 heures, 13,9% entre 7 et 10 heures, 2,6% entre 0 et 2 heures et les 0,7% restants 10 heures et plus.

Et en ce qui concerne la moyenne d'utilisation quotidienne du média pour chaque type d'utilisateur, l'analyse statistique de notre échantillon nous montre que l'utilisateur conservateur se trouve devant l'écran connecté à Internet entre 2 et 4 heures par jour, l'utilisateur modéré entre 4 et 7 heures avec également une tendance à la hausse.

Les nombreuses heures où nous utilisons nos ordinateurs ou autres appareils électroniques pour naviguer sur l'océan de la cyber-information sont révélatrices du fait que ces médias, même pris en tant que simples outils, créent un monde à part entière. Quand nous nous connectons à Internet en utilisant quelques-unes de ses innombrables applications, nous ne faisons pas qu'utiliser simplement un autre outil : nous habitons un autre monde.

L'ordinateur numérique, Internet, la diffusion de toutes sortes d'informations à la vitesse de la lumière et leur projection sur l'écran sont une réalité magique, voire hypnotique pour le récepteur/utilisateur. Et cela est valable pour l'écrasante majorité des utilisateurs. A partir de là, les opinions et les thèses de chacun au sujet de ce monde-multimédia, de la petite échelle de l'individu à l'échelle plus large d'une société, et le caractère que cela prend dans la conscience de chacun sont des manifestations psychologiques, sociales, culturelles et d'autre nature, qui proviennent de leur hétérogénéité.

Dans cette logique d'hétérogénéité, les sujets de notre recherche donnent différentes réponses à la question portant sur « la vie devant l'écran » d'un PC ou d'un téléphone portable connecté à Internet. Le type d'utilisateur modéré est celui qui répond le plus souvent que la vie devant l'écran d'un PC ou d'un téléphone portable connecté à Internet n'est intéressante que jusqu'à un certain point. De plus, 1/6 de ces utilisateurs considère qu'Internet est l'avenir de l'humanité. Chez l'utilisateur conservateur domine l'opinion que la vie devant un écran n'est intéressante que jusqu'à un certain point et vient en deuxième position l'opinion

qu'Internet donne l'occasion d'un isolement créatif. D'un autre côté, la majorité des utilisateurs progressistes considèrent qu'Internet est l'avenir et, en seconde position, ils en arrivent à le sentir comme un besoin vital.

Que nous considérions qu'il faut l'utiliser avec mesure, que nous l'identifions avec le futur de l'humanité ou que nous en arrivions à le sentir comme un besoin vital, une chose est sûre : Internet nous a conquis. Pas tant pour le contenu qu'il répand, mais plutôt pour la manière révolutionnaire dont il transmet ce contenu au récepteur/utilisateur. Ce mode de fonctionnement est impossible à comparer avec aucun autre média de transmission d'informations appartenant à la génération précédente.

Le monde cybernétique des ordinateurs et d'Internet constitue tout un univers d'informations, avec ses propres caractéristiques et ses propres lois, avec son propre Hermès. Dans cet univers, la manière de transmettre, acquérir et partager chaque type d'information s'adapte au mode de fonctionnement du média central Internet et des médias annexes qui en découlent.

Les trois questions suivantes de notre questionnaire posent le problème de la formation des caractéristiques de la nature et du fonctionnement du média central et de ses médias annexes dans un des domaines les plus névralgiques, celui de l'information, l'un des besoins les plus fondamentaux de l'individu social.

Internet, pour tout ce qui est de l'ordre de l'information, tend à tout systématiser. Mais ses propriétés ne se limitent pas à accumuler des informations. La transmission instantanée, le faible coût et la possibilité qu'il donne à chaque utilisateur de transmettre lui-même l'information dans un environnement interactif, aussi chaotique que démocratique, font d'Internet un hyper-média nécessaire à l'homme moderne.

Un homme moderne dont les tendances face au feu de ce Prométhée moderne varient. Un Prométhée qui se montre à la fois libérateur et liberticide. Mais pourrait-il en être autrement face à un média si révolutionnaire qui remplace complètement les médias traditionnels et qui souvent en vient à remplacer des institutions établies ?

La majorité des personnes interrogées, soit 43,3%, déclare en premier choix exprimer librement leur avis sur Internet, 28,5% faire attention à ce qu'ils disent parce que tout est susceptible d'être enregistré, 14,4% lire avec intérêt les opinions et les commentaires des autres, 8% se sentir confus face aux nombreux avis et 5,9% commenter ce qu'ils veulent.

Et en deuxième choix, 37,3% de notre échantillon ont déclaré que sur Internet, ils lisent avec intérêt les opinions et les commentaires des autres, 27,6% qu'ils se sentent perdus au milieu des nombreuses opinions, 16% qu'ils commentent ce qu'ils veulent, 7,4% qu'ils font attention à ce qu'ils lisent parce que tout est susceptible d'être enregistré et 5,9% qu'ils disent librement leur avis.

Les sujets qui sont favorables au média le sont pour la liberté d'expression qu'il procure et les sujets méfiants le sont en raison d'un potentiel contrôle de leurs paroles ; les optimistes apprécient la perspective démocratique qu'ouvre le média, tandis que les autres se sentent tels des naufragés perdus dans le flot continu d'informations. La jeune génération a quant à elle évalué le média et nous a fait part de son expérience.

Pour tout ce qui est, donc, de l'information, la majorité des personnes interrogées, soit 96,4% vont, en premier choix, qualifier Internet de média d'information rapide, 2,7% de média d'information direct, 0,4% de média multidimensionnel et 0,3% de média peu coûteux.

Et en deuxième choix, 88,1% distinguent Internet pour son immédiateté, 3,1% pour son faible coût, 0,5% pour sa multidimensionnalité et 0,4% pour sa vitesse.

Internet, laissant derrière lui la télévision, la radio, les journaux et les autres médias d'information de masse, est donc devenu l'Hermès ailé et fulgurant des jeunes, leur moyen d'information de masse préféré.

Comme il apparait également dans les réponses de notre échantillon, ce média, sur le plan de l'information, constitue un besoin, mais son fonctionnement, comme nous l'avons déjà dit, ne revêt pas la même forme pour tous les utilisateurs.

60,9% des enquêtés tendent également, en premier choix, à qualifier Internet de média d'information indispensable, 20,4% de média mensonger, 13,3% de média fiable, 3% de média bénéfique et 1,2% de média chaotique.

En deuxième choix, 28,4% tendent également à qualifier Internet de média d'information chaotique, 23,1% de média indispensable, 20,9% de média bénéfique, 18,6% de média dangereux, 3,9% de média pédagogique et 1,7% de média démocratique

Enfin, l'aspect démocratique est une autre facette du fonctionnement d'Internet, qui est mise en évidence par les enquêtés, puisque 50,1% d'entre eux, en troisième choix, considèrent Internet comme un média d'information démocratique, 21, 5% comme un media chaotique, 5,9% comme un média laissant s'exprimer des opinions extrêmes susceptibles de diviser une société, 5% comme un media dangereux, 4,8% comme un media pédagogique et 1,7% comme un média bénéfique.

La possibilité d'un accès rapide, direct et bon marché au plus grand entrepôt d'informations qui ait jamais existé, redéfinit inévitablement la relation de l'individu avec les institutions traditionnelles comme l'école. Ici aussi les opinions divergent

puisque certains adolescents adoptent l'opinion progressiste qui considère, jusqu'à un certain point, l'école comme superflue puisqu'en un clic on peut facilement obtenir n'importe quelle information et avoir un accès direct à un lieu de pluralisme, tandis que d'autres s'inquiètent de l'incohérence et de l'aspect débridé de l'information sur Internet et considèrent comme impératif de trouver un moyen efficace de gérer cette surenchère d'informations, laquelle peut se révéler désastreuse pour les sociétés humaines. La surinformation via Internet est donc, pour certains, garante de l'indépendance de l'information, tandis que pour d'autres, elle promeut une dangereuse désinformation.

L'élément intéressant, ici comme dans d'autres domaines affectés par le fonctionnement d'Internet, est que les deux points de vue sur l'impact de son utilisation, positifs ou négatifs, peuvent être justes ou faux en même temps. La seule chose qui soit sûre est que dans ce monde labyrinthique qu'est Internet, ce qui prévaut, c'est la contradiction.

Contradiction qui fleurit dans chacune des nouvelles perspectives qu'ouvre une fonctionnalité innovante du média. Un autre exemple de ce phénomène est ce qui se produit dans la sphère publique pour chaque utilisateur mis face à sa liberté d'élaborer une opinion indépendante, de diffuser l'information sans aucune contrainte ou réglementation.

A l'époque de l'interaction virtuelle, le problème de la sphère publique donne matière à réflexion. La nature anarchique du média, qui donne la possibilité à chaque utilisateur séparément d'exprimer son point de vue, est perçue par les utilisateurs progressistes de notre échantillon comme la réussite d'une forme directe de démocratie tandis que les sujets les plus critiques et les plus conservateurs la considère comme un facteur de confusion, de démesure et de chaos.

Les différents blogs, les sites personnels, les réseaux sociaux (Facebook, Twitter etc.) servent de forum institutionnalisé au débat public et aux échanges

d’opinions sur toutes les questions relatives à la vie sociale et politique, de l’échelle locale à l'échelle mondiale. La grande majorité des individus de notre échantillon les utilise. L'utilisateur partage sa vision personnelle avec la communauté du Web avant de tirer profit du cyber-dialogue public. Un dialogue dont la nature, l'immédiateté, la fragmentation, la discontinuité et le style anarchique se réfèrent à des formes de communication qui prospèrent dans des sociétés à la culture plus verbale, moins empreinte de la linéarité de Gutenberg et du strict raisonnement logique comme l’est, dans une certaine mesure, la culturelle grecque, chose qui apparait également dans la présente recherche.

❖

Outre la sphère publique (forme de communication publique) qui occupe une place de choix à l’ère d’Internet, la communication privée est également un domaine fondamental de la vie humaine, laquelle est largement influencée par l’utilisation du média.

Dans ce vertigineux développement cybernétique, les appels téléphoniques ont commencé à s’équiper de fibres optiques Internet, rendant ainsi les lignes téléphoniques traditionnelles désuètes. La création du courrier électronique a rendu possible l’échange immédiat de messages écrits, envoyés et reçus à la vitesse de la lumière. L’ordinateur est devenu notre téléphone et notre bureau de poste. Même le téléphone-visiophone si longtemps espéré est finalement devenu réalité. La webcam est désormais un accessoire standard et les célèbres compagnies de téléphonie en ligne comme Skype ont intégré les échanges vidéo.

La communication orale combinée au contact visuel s’est donc « incarnée » dans les appels vidéo via Skype.

De plus, les médias/réseaux sociaux comme Facebook, Twitter, les blogs etc. sont des sites qui donnent la possibilité aux utilisateurs de créer leur propre page web et

de se connecter avec leurs amis, de communiquer et de partager différents types de contenus.

Nous pouvons donc facilement concevoir que cette diversité de médias de communication dont le fonctionnement diffère dans une large mesure des médias de communication traditionnels ne pouvait qu'avoir un impact conséquent sur la manière dont des millions d'utilisateurs communiquent ainsi que sur la manière dont ils appréhendent la communication.

D'après des chercheurs comme Kevin Kelly, «le lien social (virtuel) créé par la communication internet est susceptible de nous faire dépasser nos peurs les plus profondes (la solitude, l'abandon, la mort). Telle est la joie et l'extase du dépassement auquel elle nous pousse. Mais ce lien virtuel déconstruit aussi notre attachement à des choses qui, traditionnellement, nous réconfortaient (par exemple, la valeur et l'importance du contact humain face à face).»

Notre recherche n'aurait pas pu se dispenser de se pencher sur la question fondamentale de la communication dans le monde cybernétique.
Dans la question qui introduit ce chapitre de notre recherche, 59% des enquêtés déclarent n'avoir jamais préféré la communication via Internet à la communication directe, 35,3% déclarent l'avoir parfois préférée et 5,6% souvent.

Comme nous avons pu le déduire à partir des déclarations faites par les sujets de notre recherche, la majorité des enquêtés considère que le paysage grec où domine l'ensoleillement et le climat tempéré favorise le contact direct. Ainsi, le contact direct et la communication (par exemple, aller boire un café avec un ami), sont des éléments clé de la culture grecque.

Les conditions climatiques favorables contribuent de manière décisive à ce contact direct.

Comme il ressort des entretiens, ceux qui préfèrent parfois ou souvent la communication via Interne la préfèrent parce que les réseaux sociaux leur donnent la possibilité de conserver une distance et de sentir plus à l'aise grâce à l'implication

moindre qu'exige la communication via Internet en comparaison de celle qu'exige la communication directe.

Mais ceux qui déclarent qu'aller boire un café avec un ami est une institution en Grèce, voulant ainsi insister sur leur préférence pour le contact direct et la communication avec l'autre, sont-ils vraiment si attachés qu'ils le disent à la communication directe avec l'autre ?

La réponse est non. Ici apparait une contradiction parmi les nombreuses que crée le parallélisme entre le monde virtuel d'Internet et le monde réel. Souvent, dans leurs rassemblements publics, les individus n'attachent pas d'importance au contact direct avec les autres et ceci parce qu'ils semblent accro à leur smartphone connectés.

Dans les cafés, dans les parcs, dans tout lieu public, nous observons de jeunes gens qui, tandis qu'ils se trouvent avec d'autres, au sein de leur groupe d'amis, fixent, absorbés, les écrans de leur téléphone portable. Un coup ils jettent un œil à leurs amis, un coup à leur écran. Ils regardent leurs messages, leur profil sur les réseaux sociaux, les nouvelles, allant et venant continuellement d'un monde à l'autre, d'une réalité à l'autre. Aussi présents qu'absents de la réalité physique, de la communication directe avec un coreligionnaire humain, communication que beaucoup d'entre eux disent préférer et n'échanger pour rien au monde.

Internet donc, c'est la place publique qui reste perpétuellement ouverte et que l'utilisateur arpente à la recherche de communication. En essence cependant, cet attachement de l'utilisateur au média n'a pas tant à voir avec l'utilité pratique de la communication internet qu'avec la fascination qu'exerce sur lui l'univers numérique.

Les médias/réseaux sociaux et plus particulièrement Facebook (objet de notre recherche) ne comblent pas aussi simplement le besoin de communication comme le font, par exemple, des médias comme le téléphone, mais ils donnent l'occasion à chaque utilisateur de projeter un profil créé par eux-mêmes et d'exister

à travers ce monde qui est le leur. Ceci est une forme d'affirmation existentielle pour l'utilisateur et c'est cette errance dans le monde des idoles cybernétiques, fragment auquel il appartient lui aussi, qui pousse l'homme à recourir, comme drogué, à l'écran numérique.

❖

Dans le deuxième axe fondamental de la partie principale de notre thèse, qui traite de la communication via Internet, nous avons choisi de nous pencher sur le phénomène de la communication en ligne telle qu'elle se produit au sein du réseau social le plus populaire, qui n'est autre que Facebook. Facebook présente un intérêt particulier parce qu'il incarne une diversité de découvertes scientifiques relatives à l'utilité sociale des nouvelles technologies et surtout des applications numériques en ligne.

Facebook est direct, personnel, et adopte de nombreuses formes de contenu. L'une de ses caractéristiques les plus célèbres est la possibilité qu'il offre aux utilisateurs inscrits de partager des photos avec leurs amis.

Son plus grand succès est probablement dû au fait que son accès est gratuit et facile pour quiconque désire ouvrir un compte, puisqu'il suffit de renseigner son adresse e-mail. A partir du moment où quelqu'un s'inscrit sur le réseau, il l'utilise pour se connecter avec des amis, des camarades ou des amis d'amis par l'intermédiaire de mises en relation via les amis existants.

Ici, il est nécessaire de noter que la possibilité que donnent les « téléphones intelligents » de se connecter sur Facebook a donné un nouvel élan au réseau sur le plan de son utilisation. Des textes, des commentaires et des petites applications, tout est accessible sans aucun coût, respectant le principe fondamental de la « culture gratuite » prônée par Internet.

Le réseau social en question approche les 82% en termes de représentation de la population mondiale qui utilise Internet et il a attiré 1,2 milliards d'utilisateurs dans le monde entier.

La popularité du média apparait également dans notre recherche puisque 84,4% des enquêtés déclarent avoir Facebook, 14,9% ne l'avoir jamais eu et les 0,5% restant avoir eu Facebook mais ne plus l'avoir.

Tandis que pour ce qui est de la durée de connexion des jeunes utilisateurs, 42,4% des enquêtés déclarent surfer sur Facebook entre 2 et 4 heures par jour, 30,3% entre 4 et 6 heures, 8,2% entre 0 et 2 heures, 3,5% entre 6 et 8 heures et les 0,6% restant 8 heures et plus. 15,1% ne se sont pas prononcés.

Bien sûr, cette question montre également la validité de l'hypothèse sur les différents comportements vis-à-vis de l'utilisation d'Internet et de ses médias puisque, comme il ressort de l'analyse statistique de notre échantillon, les utilisateurs progressistes sont quotidiennement connectés à Facebook 4 heures et plus en moyenne, les modérés entre 2 et 4 heures et les conservateurs à peu près 2 heures.

En premier lieu, Facebook exige de son utilisateur qu'il se présente pour créer un profil. Ceci demande généralement de renseigner les éléments qui constituent la véritable identité de l'individu/utilisateur, mais le choix et le mode de présentation de ces données personnelles, qu'il s'agisse d'informations biographiques, des loisirs et autres préférences, ou des photos de l'individu, permettent de décrire un soi-même idéal. Le compte de l'utilisateur intègre automatiquement ces informations à son profil et de là, le média lui permet de construire des liens sociaux.

L'utilisation du média est plus un processus d'interactivité qui met en relation le contenu, les besoins personnels, les opinions, les rôles, les valeurs d'un individu dans le contexte social où il évolue.

Même si, dans la plupart des cas, les utilisateurs de Facebook ne cherchent pas de nouvelles personnes auxquelles se connecter, mais plutôt à maintenir les relations existantes avec des groupes, des amis ou des connaissances, le média est une solution alternative à la communication interpersonnelle, fournissant d'autres options ou fonctionnant comme un complément aux aspects négligés de l'environnement réel de l'individu.

Facebook est un média/réseau social qui par nature encourage la sociabilité et la communication, mais il est encore bien plus puisque ses applications et les possibilités qu'il donne à son utilisateur rendent ce dernier à la fois spectateur et protagoniste d'un jeu infini qui se joue dans la réalité cybernétique. Parmi les possibilités que donne le média à l'utilisateur, et compte tenu des multiples niveaux de fonctionnement qu'il présente, lesquelles sont considérées par les sujets de notre recherche comme les plus importantes? Qu'est-ce qu'ils aiment le plus faire sur Facebook?

32,7% des enquêtés déclarent en premier choix que ce qui leur plait sur Facebook c'est de communiquer directement et rapidement, 12,6% que c'est de voir les photos des autres, 11 ,9% que c'est de publier leurs photos, 11,4% que c'est de « liker », 7,4% que c'est de faire de nouvelles rencontres, 4,9% que c'est de parler avec d'autres de questions publiques et 2,9% que c'est de voir ce que font les autres.

De plus, pour cette même question, 22,5% des enquêtés déclarent, en deuxième choix, aimer la communication directe et rapide que leur procure le média. 16,7% qu'ils aiment voir les photographies des autres, 10,1% qu'ils aiment publier leurs photos, 9,1% qu'ils aiment voir ce que font les autres, 8,3% qu'ils aiment « liker », 7,4% qu'ils aiment parler avec les autres de questions publiques, 6,7% qu'ils aiment faire de nouvelles rencontres, 3,2% qu'ils aiment retrouver d'anciens amis, tandis que 15,6% ne se sont pas prononcés.

En troisième choix, 12,3% des enquêtés déclarent que ce qui leur plait dans Facebook c'est de faire de nouvelles rencontres, 11,9% c'est de communiquer rapidement et directement, 11,4% de voir ce que font les autres, 11% de « liker », 10% de voir les photos des autres, 9,1% de publier leurs propres photographies, 7,2% de parler avec les autres de questions publiques et 4,4% de retrouver d'anciens amis. 22,5% ne se sont pas prononcés.

En ce qui concerne les types d'utilisateurs, les utilisateurs modérés sont les plus nombreux à avoir déclaré qu'ils aiment Facebook parce qu'ils communiquent rapidement et directement. De plus, ils déclarent qu'ils aiment voir ce que font les autres et publier des photos.

La majorité des utilisateurs progressistes déclarent également qu'ils aiment Facebook parce que grâce à ce média, ils communiquent rapidement et directement. De plus, ils déclarent qu'ils aiment voir les photos des autres et enfin, qu'ils aiment parler avec les autres de questions publiques.

Enfin la majorité des enquêtés de type conservateur déclare qu'ils aiment voir les photos des autres sur Facebook et en second choix, qu'ils aiment Facebook parce que cela leur donne la possibilité de communiquer rapidement et directement.

Dans le monde de Facebook, il y a deux sortes d'information par excellence qu'utilisent les utilisateurs pour partager avec les autres et pour communiquer avec eux : le message écrit instantané et l'image/photographie numérique.

La photographie fait automatiquement du média un véritable album photo. La possibilité que le média donne à l'utilisateur de publier des photos, comme on a pu l'observer dans de nombreux cas, créé chez l'individu le besoin de l'auto-photographie/selfie, ainsi que le souci de projeter continuellement des fragments de différents aspects de sa vie personnelle (dépenses, voyages etc.) à travers les photographies sur l'écran.

Cette puissance de l'image et de la projection dans le monde de Facebook est également visible dans notre échantillon où 46,3% des enquêtés déclarent publier des photos sur Facebook tous les trois jours, 17,4% toutes les semaines, 17,1% presque tous les jours, 2,4% rarement et 1,6% jamais. 15,3% ne se sont pas prononcés.

En essence, le besoin qui nait chez l'utilisateur de Facebook ne consiste pas en lui-même à prendre des photos ou à s'auto-photographier, mais à publier sur le compte, le profil ou le mur de l'utilisateur, avec pour but de voir s'afficher une notification.

Cette notification est en même temps une projection de l'utilisateur à la surface de l'étang-Facebook et un appel à la communication. La photo est aussi, comme nous l'avons dit, une information, une information faite image qui comme le mot qu'on transmet pointe la flèche sur l'autre, sur celui qui doit communiquer, ouvrir un dialogue. Peut-être la photographie cherche-t-elle à obtenir la même chose. Mais dans quelle mesure cela est-il valable dans l'espace Facebook ? Peut-être que la flèche pointe continuellement le même sujet qui, à travers cette technologie, se projette lui-même pour gagner les « like » des autres ? La réponse ne peut être catégorique. C'est et l'un et l'autre, puisque pour certains le média est un terrain d'auto-projection narcissique, pour d'autres il est un outil de sociabilité et souvent ces deux versions se rejoignent pour faire de Facebook un média-canal où la sociabilité passe par l'auto-projection.

Dans ce monde de séduction virtuelle, le flirt ne pouvait que changer de forme.

En effet, il est important de noter que tous les enquêtés sans exception qui appartiennent à la catégorie des utilisateurs progressistes sont favorables au flirt sur Facebook tandis que, comme on pouvait s'y attendre, les plus conservateurs se montrent plus méfiants.

Facebook, combinant le texte (messages textuels) avec les images (photos), et tout en permettant divers types de publications (clips vidéo, textes, photographies), fournit à ses utilisateurs la possibilité d'un contact visuel avec l'autre, la communication avec lui, la découverte de données concernant sa personnalité et la manière dont il se présente lui-même. En outre, il permet aux introvertis et aux timides de s'ouvrir et de s'exprimer à leur propre rythme. Contrairement au contact direct, Facebook est un lieu où on peut penser et agir sans inquiétude, réécrire, corriger, stocker des informations, etc.

Par conséquent, cette moindre exposition est, selon les résultats de notre analyse statistique, la raison principale pour laquelle certains utilisateurs utilisent Facebook pour flirter.

28% des enquêtés ont déclaré en premier choix qu'ils flirtent sur Facebook parce qu'ils s'y sentent moins exposés, 18,9% parce qu'ils connaissent d'avance quelques éléments sur l'autre grâce à son profil, 15,4% parce que ils y trouvent davantage de choix, 2,3% parce qu'ils se sentent mal à l'aise dans les relations réelles, 1,4% parce qu'ils sont séduits par l'idée d'une relation cybernétique. 34,2% ne se sont pas prononcés.

Le fait qu'on puisse comprendre des choses sur l'autre grâce à cette auto-présentation que permet le média est la deuxième raison la plus importante qui fait que les sujets de la recherche flirtent sur Facebook puisque 27,9% des enquêtés déclarent en deuxième choix flirter sur Facebook parce qu'ils y connaissent d'avance quelques éléments sur l'autre grâce à son profil, 17,1% parce qu'ils y trouvent davantage de choix, 10,8% parce qu'ils s'y sentent moins exposés, 4,6% parce qu'ils sont séduits par l'idée d'une relation virtuelle et les 1,9% restant parce qu'ils se sentent mal à l'aise dans les relations réelles. 37,8% ne se sont pas prononcés.

Même dans une société guidée par une culture dont l'ouverture est l'une des principales caractéristiques, de plus en plus de gens (en particulier les jeunes) préfèrent Internet au contact physique.

Beaucoup déclarent garder Facebook toujours ouvert, attendant d'entendre le son du prochain message, de la prochaine information, du prochain « like ». Le média, de par la philosophie de son fonctionnement, fait croître et nourrit deux besoins humains : la communication et l'auto-projection. La plupart de ses utilisateurs semblent accro à la communication rapide et continuelle des messages instantanés. 62% des enquêtés déclarent en premier choix et 9,2% en second choix qu'ils considèrent que la caractéristique principale de Facebook est la facilité à communiquer tandis que la tendance à impressionner les autres représente également un gros pourcentage avec respectivement 6,6%, 30% et 15,7% des enquêtés en premier, second, et troisième choix la considère comme une caractéristique fondamentale du média.

Il est également important de noter le fait que peu d'individus de notre échantillon considèrent qu'il est possible d'utiliser le média modérément et pour faire d'autres choses que celles liées à la communication rapide et à l'auto-projection, comme par exemple le débat public. La majorité conservatrice des jeunes de notre recherche considèrent que Facebook « drogue » son utilisateur et en fait un pion sur son échiquier.

Accro à la communication continue et rapide et aux pièges des notifications, soldat fidèle aux exigences de la fascination, projetant sans cesse des fragments d'un soi obsessionnel qui obéit à ce qu'il croit captiver les autres, recherchant de manière névrotique la reconnaissance, le Narcisse numérique fait tous les jours son spectacle à la surface de l'étang-Facebook.

L'individu qui se trouve devant l'écran d'un appareil connecté à Internet peut parcourir le monde entier en quelques clics. Dans le domaine de la communication via les réseaux sociaux comme Facebook, où la facilité et la vitesse imposent aux utilisateurs une communication sans visage, les utilisateurs se sentent à la fois ensemble et seuls. Pour tout ce qui est du domaine de l'information véhiculée par le réseau social, l'autonomie qu'elle procure à son utilisateur en fait, la plupart du temps, une monade qui ère de manière autistique dans le cyber espace. Ensemble et

seuls, ici et partout. Internet, en abolissant chaque barrière imposée par l'espace-temps, promet l'étreinte universelle. Il modifie l'identité et les caractéristiques de toute réalisation spatio-temporelle ; il est capable d'éliminer toute altérité, de nature culturelle ou autre, car tout peut être globalisé.

Cette possibilité que donne le média de par son fonctionnement n'est pas appréciée de la même manière par tous les jeunes utilisateurs de notre recherche.

L'utilisateur modéré est celui qui répond majoritairement qu'Internet rapproche les hommes de différentes cultures, fait qu'ils considèrent comme encourageant. Suit l'utilisateur progressiste qui répond également majoritairement qu'Internet rapproche les hommes de différentes cultures. Puis vient l'opinion qu'Internet est une oasis de divertissement, opinion qui prédomine chez l'utilisateur progressiste plus que chez le reste des utilisateurs. Enfin, nous avons l'utilisateur conservateur chez qui l'opinion qu'Internet favorise la mondialisation prévaut, chose que les utilisateurs de cette catégorie considèrent comme négative et préjudiciable à la spécificité culturelle.

Une manifestation du phénomène de mondialisation que favorise Internet peut être observée dans le domaine de la langue. On note ici un autre paradoxe. En utilisant Internet de manière constructive, nous avons la possibilité d'apprendre par nous-mêmes n'importe quelle langue, mais c'est ce même média qui est responsable de la détérioration de notre propre langue, en raison de la nécessité d'une communication rapide générée par son fonctionnement.

Notre nouvelle technologie électronique qui prolonge nos sens et nos nerfs en une étreinte universelle a des implications non-négligeables pour l'avenir de la langue.

Une manifestation importante de cet effet/impact sur la société grecque, est le changement de relation entre l'hellénophone et sa langue en raison de l'usage quotidien du Greeklish (transcription phonétique du grec en caractères latins), code

qu’utilisent, le plus souvent par facilité, les jeunes utilisateurs pour communiquer sur Internet.

En premier choix à cette question précise, 39,1% des enquêtés ont soutenu que la transcription phonétique du grec en caractères latins (greeklish) menace la langue grecque tandis qu’avec 29,9% suit l’opinion que le greeklish est bénéfique en raison de la vitesse et de la commodité qu’il procure. 7,7% pensent qu'il a été diabolisé injustement, 6,6% pensent qu’il altère la valeur de la langue grecque, et, enfin, 6,5% pensent qu'il a fatalement un effet sur la relation du Grec avec sa langue.

Suit, en deuxième choix, les individus de notre échantillon qui pensent à 23,6% que la transcription phonétique du grec en caractères latins (greeklish) est bénéfique en raison de la rapidité et de la facilité qu’elle procure, 19,5% qu’elle altère la langue grecque. 15,7% qu'elle a fatalement un effet sur la relation du Grec avec sa langue, 12,5% qu'elle a été diabolisé injustement, 9,9% qu’elle menace la langue grecque, 8,5% qu’elle éloigne la jeune génération de la langue grecque, 6,1% qu’elle est inévitable et 2,8% qu’elle n’a aucun impact sur la relation entre le Grec et sa langue.

Les différentes positions sur la réalité contemporaine du monde en ligne qui s’expriment à travers les trois types d’utilisateurs sont valables pour ce thème/question précis(e).

D’après les résultats de notre analyse statistique, la plupart des enquêtés qui appartiennent à la catégorie des utilisateurs progressistes pensent que le greeklish est injustement diabolisé ; suit l’opinion qu’il est bénéfique en raison de la rapidité et de la commodité qu’il procure.

Suit la part des enquêtés qui appartiennent au type d’utilisateur modéré chez qui domine l’opinion que la transcription phonétique du grec en caractères latins est bénéfique en raison de la vitesse et de la commodité qu’elle procure ; suit, avec toutefois une petite différence, l’opinion qu’elle altère la valeur de la langue grecque.

Enfin, la plupart des utilisateurs conservateurs pensent que le greeklish altère la valeur de la langue grecque.

Bien sûr, le paradoxe ici, c'est que bien que les individus de notre échantillon considèrent que le greeklish a un impact négatif, la plupart d'entre eux, soit 66,2%, l'utilisent pour communiquer quotidiennement avec les autres sur Internet, avec à peine 33,6% qui n'utilisent que l'alphabet grec.

Mais si le greeklish gagne dans la pratique, dans la conscience des jeunes sujets de notre recherche il ne se produit pas la même chose. Comme il ressort des entretiens, la nouvelle génération continue de considérer la langue grecque comme quelque chose de très important et précieux, en arrivant même à se sentir fière de cette langue, ce qui est un indice socio-culturel digne d'être noté.

Cette haute considération des jeunes pour leur langue grecque est mise en relief par les réponses des jeunes enquêtés. En effet, 98,9% d'entre eux ont qualifié d'inacceptable l'éventualité que les grandes entreprises informatiques décident de supprimer l'alphabet grec de la liste de langues proposées, contre seulement 0, 9% qui disent trouver cela normal.

Par le biais de cette question de la langue grecque, caractéristique fondamentale de la culture grecque, et de son sort dans l'océan numérique, nous avons tenté de comprendre comment l'individu grec évolue dans le monde numérique. Comme ce fut le cas pour d'autres aspects de notre recherche, la réponse n'est pas la même pour tout le monde. Au sein de la même société, dans la même culture, les mêmes sujets adoptent différents points de vue. Les trois types d'utilisateurs (cultures d'habitation du cyberespace) nous donnent peut-être un début de réponse sur la manière dont s'écrit la relation du jeune sujet issu de la société/culture grecque avec cette création de la culture mondiale qu'est l'Internet.

Le lieu commun à tous sur Internet est habité différemment par les habitants d'un même lieu, en l'occurrence la Grèce. Dans notre recherche, le deuxième lieu, le lieu naturel, à savoir la Grèce, en tant que territoire spécifique et en tant que

réalisation culturelle, ne semble pas jouer de rôle dans la manière dont le Grec habite ce lieu artificiel qu'est Internet.

Le monde d'Internet se présente comme une réalité de plus en plus indépendante. Et dans ce monde, les différences sociologiques traditionnelles et les mentalités qui en découlent sont progressivement dépassées. Qu'on habite en province ou dans un grand centre urbain, qu'on soit homme ou femme, on est en mesure, dans le monde d'Internet, de reprendre à zéro une nouvelle identité.

Dans la dernière question de notre recherche, nous avons voulu placer nos sujets face au miroir de leur conscience. Par le biais d'une question générale, nous leur avons demandé d'évaluer comment Internet agit sur eux, sur la personnalité propre à chacun d'eux.

29,3% des enquêtés ont déclaré en premier choix que l'utilisation quotidienne d'Internet agit sur leur personnalité en ceci qu'elle les rend sociables, 15,2% qu'elle les rend passifs, 13,4% qu'elle les rend autonomes, 10,6% qu'elle leur crée des problèmes de concentration et 10,6% qu'elle les fait se sentir libres.

19% des enquêtés ont déclaré en deuxième choix que l'utilisation quotidienne d'Internet agit sur leur personnalité en ceci qu'elle leur crée des problèmes de concentration, 18% qu'elle les rend autonomes, 12,5% qu'elle les rend sociables, 12,2% qu'elle les rend passifs.

20,5% des enquêtés ont déclaré en troisième choix que l'utilisation quotidienne d'Internet agit sur leur personnalité en ceci qu'elle leur crée des problèmes de concentration, 14,1% qu'elle les rend autonomes et 11,4% qu'elle les fait penser de manière plus critique.

Les réponses des jeunes individus, comme nous le voyons, confirment notre première hypothèse sur la relation de l'homme avec le média. Internet étant une machine multifacette avec un mode de fonctionnement complètement différent de la précédente civilisation humaine (technico-matérielle), est en mesure d'influencer dans une large mesure le cerveau humain et partant, le comportement humain.

Les nouvelles caractéristiques qu'il apporte dans le fonctionnement mental humain et la perception humaine globale, sont des bouleversements fatals à l'ordre ancien et aux classes sociales et anthropologiques. Le média introduit un renouveau. Les problèmes de concentration mentionnés par les enquêtés sont étroitement liés à la façon dont le média exige d'adopter une manière de penser complétement différente pour traiter les informations qui s'abattent en tempête sur l'esprit humain.

L'exigence de communication résulte de la commodité que permet le réseau social. Les médias redéfinissent le sens et la manière de communiquer de l'homme. L'indépendance de l'individu connecté est une conséquence de l'autonomie informationnelle. Progressivement, elle a soulagé l'homme de ses vieilles blessures causées par l'information traditionnelle. La passivité qui en découle consiste en une forme de complaisance vis-à-vis de notre relation avec une machine (semblable à un cerveau externe) qui s'occupe de tout à notre place.

Ainsi, malgré les points de vue opposés des utilisateurs, la positivité et l'enthousiasme des progressistes, la réticence des modérés et la négativité des conservateurs qui tendent à le diaboliser, l'ordinateur numérique avec connexion Internet est le présent et l'avenir de la civilisation humaine. Toute notre vie passe à travers lui et souvent se redéfinit selon ses propres termes.

Prométhée l'a fait. Son invention a donné naissance à une nouvelle condition humaine. La principale question est maintenant, sans doute, celle du passage de l'état « drogué » de Narcisse vers celui du navigateur qualifié : Ulysse bravant les flots du Poséidon numérique.

ΑΓΓΛΙΚΗ ΠΕΡΙΛΗΨΗ

NARCISSUS, A CREATION OF PROMETHEUS - ***résumé en anglais***

Mots clés en anglais : internet, Narcissus, greek, Prometheus, facebook, virtual

From the promethean man to Narcissus there is only a small step: technology. A lot of things change every time a new technology enters our lives.

This thesis attempts to comprehend the way the new Greek generation makes use of the new cyber technology and how modern Greek people are influenced as well as transformed by this use.

By means of a qualitative survey in the form of questionnaires which was followed by a series of interviews administered to young people between the age of fourteen and twenty-five we attempted to explore how they use these media to satisfy basic needs of their social life such as information and communication, how they perceive their relation with the media and how they are influenced by them.

To make meaning of the quantitative data collected by the questionnaires we performed statistical analysis accounting for the age of the subjects, the types of media they use, and the number of hours they spend on the internet. In this way we created our database.

What our research reveals is that the Greek young people today use the media in a specific/cultural way associated with the use of a specific language code, greeklish, as well as the direct contact.

Finally, to ensure the most representative and reliable conclusions we used some basic social parameters, namely the age (14-18, 20-25), the gender and the place where people live. The data collected by this research yielded three types of users: the conservative users, the moderate users and the progressive users.

The categorization of these three types of users does not reflect any social criteria.

The majority of the subjects who participated in the research have the ability to be connected any time anywhere.

Moreover, the possibility of rapid, direct and cheap access to the biggest information tank that has ever existed before redefines inevitably the relation of the individual with traditional institutions. The overspread of the information provided on the internet, for some people guarantees the information independence.

As indicated by the interviews, those who state that direct contact and communication is a ritual in Greece, often when they assemble publicly, they are not really interested in the direct communication and this is why they are absorbed in their connected cellphones.

Moreover, Facebook gives the opportunity to each one of its users to project a profile created by himself and live within it.

By nature, internet is the medium which helps the individual to overcome his corporal limits extending parts of his nervous system to the medium.

The user who watches the screen appears to be a contemporary version of Narcissus once again complying with new sensory perceptions. The computer connected to the internet is the major medium that causes these modifications.

The internet cancelling any obstacle imposed by the time and space (location) promises a universal embrace. It modifies the identity and the characteristics of every concept both spatial and temporal. It is capable of minimizing the differences of cultural or any other nature since everything can be globalised.

That's what Prometheus did. His invention gave birth to a new human era. What becomes the principal objective in our day and age is without any doubt to move from the condition of pathetic Narcissus to the condition of the artful navigator in the virtual ocean. The present research has hopefully contributed to some extent to the social research related to the contemporary virtual era.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ 4

ΓΑΛΛΙΚΗ ΠΕΡΙΛΗΨΗ 6

ΑΓΓΛΙΚΗ ΠΕΡΙΛΗΨΗ 43

ΕΙΣΑΓΩΓΗ 47

Ο προβληματισμός 47

Η αρχιτεκτονική και οι άξονες της εργασίας 53

Ιστορικές συνέχειες και τομές (ασυνέχειες) 55

Από την τυπωμένη σελίδα στην ψηφιακή επιφάνεια 55

Η φύση και ο τρόπος διεξαγωγής της έρευνας 67

Η υπόθεση για τους 3 τύπους χρηστών 76

Μέρος 1ο: ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ ΚΙ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ: καταιγισμός κι ευεργεσία του σύγχρονου Προμηθέα 80

Έχετε πρόσβαση στο Διαδίκτυο; 80

Το βάπτισμα στη θρησκεία του σύγχρονου Προμηθέα 80

Η ψηφιακή θάλασσα ως κυρίαρχη πραγματικότητα και η επιταγή αναζήτησης του επιδέξιου Οδυσσέα. 96

Διαδικτυακή ενημέρωση: καταιγισμός κι ευεργεσία του σύγχρονου Προμηθέα 112

Google ή Ποσειδών του ψηφιακού ωκεανού 114

Ψηφιακός Προμηθέας – Απελευθερωτής και δεσμοφύλακας 117

Διαδίκτυο: αναγκαιότητα μεταξύ δημοκρατίας και χάους 126

Κεντρικός έλεγχος και αναρχία, εμπορευματοποίηση και ανεξαρτησία στην ψηφιακή δημόσια σφαίρα 141

Θεατές και πρωταγωνιστές στο ψηφιακό θέατρο της κατάργησης των συνόρων της πληροφορίας 153

Η παγκόσμια ψηφιακή εστία. Οικουμενικό αγκάλιασμα και εξάλειψη της ετερότητας. 169

Greeklish – Ευκολία και απειλή 184

Μέρος 2ο: ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ ΚΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ: Facebook: η «λίμνη» του ψηφιακού Ναρκίσσου 211

Μαζί και μόνοι. Πρόσωπ – α – πρόσωπα επικοινωνούν στο ψηφιακό φως. 211

Εθισμός κι ευκολία στην ψηφιακή κοινωνική δικτύωση 224

Facebook, η «λίμνη» του ψηφιακού Ναρκίσσου 227

α) ένα μέσο – πολλές εφαρμογές 227

β) ο ίλιγγος της επικοινωνίας στον κόσμο των ψηφιακών ειδώλων 237

γ) Η ζωή ως προβολή σε ψηφιακά κάδρα 256

δ) Φλερτ των ψηφιακών εαυτών – ανάγκη μεταξύ πλάνης και αλήθειας 260

Αυτό-κριτική του ψηφιακού Ναρκίσσου 277

Από την ψηφιακή οθόνη στον καθρέφτη της συνείδησης 290

ΕΠΙΛΟΓΟΣ 311

Ο αέναος αυτοκαθορισμός του ανθρώπου μέσω της τεχνολογίας 311

Από τον μηχανικό κόσμο στον κόσμο του ηλεκτρομαγνητισμού – από την αποστασιοποίηση στην εμπλοκή 313

Η απόσχιση του Ανθρώπου από τον Κόσμο ως θεμέλιο του δυτικού πνεύματος 318

Η αποδόμηση της κλασικής δυτικής οντολογίας μέσα στη φλόγα του ηλεκτρομαγνητικού Προμηθέα. 325

Η προβολή του ελληνικού τοπίου στο πρόσωπο και το πνεύμα του κατοίκου του 332

Ελληνική κοσμολογία και δυτική εσχατολογία 335

Διαμόρφωση του ελληνικού πνεύματος και προσώπου από το ιστορικό γίγνεσθαι 341

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ 347

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ 348

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΠΙΝΑΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ 356

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 460

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ 467

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΩΝ ΟΡΩΝ, ΕΝΝΟΙΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΩΝ 473

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ 480

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο προβληματισμός

Πρωί. Το φως του ήλιου, τρυπώντας τα κλειστά παντζούρια, εισβάλει στο δωμάτιο. Μόλις έχω ξυπνήσει. Δίπλα στο κρεβάτι, στα αριστερά, υπάρχει μια καρέκλα. Πάνω στην καρέκλα βρίσκεται, μισοσβησμένος, ο φορητός μου ηλεκτρονικός υπολογιστής – το *lap top* μου. Μισοσβηστός, μισάνοιχτος ή εν αναμονεί. Μισοκοιμισμένος ή μισοξύπνιος. Όλοι οι προηγούμενοι χαρακτηρισμοί προκύπτουν από τη δική μου σχέση με το συγκεκριμένο τεχνολογικό μέσο. Ακόλουθα, η σχέση μου με το μέσο ή οι λόγοι οι οποίοι με οδηγούν στη χρήση του, να έρθω, δηλαδή, σε επαφή μαζί του, άρα να ξεκινήσει, αυτομάτως, μία σχέση, η οποία καθορίζεται από την ίδια τη φύση του μέσου και, κατ' επέκταση, τις ιδιότητες και τις λειτουργίες του, οι οποίες, με τη σειρά τους, ανταποκρίνονται σε κάποιες δικές μου ανάγκες. Αυτές οι ανάγκες είναι έμφυτες ή επίκτητες; Δηλαδή, είναι χαρακτηριστικά του ανθρώπινου είδους, στο οποίο ανήκω ή είναι δημιουργημένες από το ίδιο το μέσο, την ύπαρξή του, τη φύση του και το γεγονός ότι γνωρίζω πως μπορεί να μου προσφέρει κάποιες λειτουργίες που γρήγορα γίνονται συνήθειες και καταλήγουν να αποτελούν ανάγκες; Ή μήπως και τα δύο; Μήπως, δηλαδή, έμφυτο κι επίκτητο, φυσικό και τεχνητό, από ένα σημείο και ύστερα, παύουν να διαχωρίζονται τόσο κατηγορηματικά; Εγώ και ο φορητός μου υπολογιστής. Εγώ κοιμόμουν και μόλις ξύπνησα. Εκείνος, μισοσβηστός, μισάνοιχτος ή εν αναμονεί της χρήσης του από εμένα, ανοίγει, δηλαδή, ξυπνά μαζί μου. Τη νύχτα, όταν ξάπλωσα, έβαλα στο *Youtube* – (μία από τις λειτουργίες – υπηρεσίες ενός υπολογιστή με σύνδεση στο Διαδίκτυο (*internet*)), ένα βίντεο να παίζει. Με αυτό με πήρε ο ύπνος. Και εκείνος, όταν το βίντεο τελείωσε, έμεινε μισοσβηστός, μισάνοιχτος ή εν αναμονεί, στην καρέκλα, δίπλα στο κρεβάτι. Τώρα, που μόλις ξύπνησα, πριν καν βρέξω το πρόσωπό μου, πρώτη μου δουλειά θα είναι να τον ανοίξω ξανά για να ρίξω μια ματιά στον λογαριασμό μου στο *Facebook* και στο ηλεκτρονικό μου ταχυδρομείο για τυχόν μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (*e-mails*) - (άλλες δύο λειτουργίες – υπηρεσίες ενός υπολογιστή με σύνδεση στο Διαδίκτυο (*internet*)), που καλύπτουν δικές μου ανάγκες.

Εγώ και ο υπολογιστής μου. Ο άνθρωπος και το μέσο – μηχάνημα – τεχνολογικό επίτευγμα. Το έλλογο υποκείμενο και το αντικείμενο που υπο – λογίζει, αποτέλεσμα της έμφυτης τάσης του πρώτου (ανθρώπου, έλλογου υποκειμένου) να επινοεί και, ακολούθως, να παράγει τεχνικά και τεχνολογικά έργα. Τάση, η οποία, με τη σειρά της, δημιουργείται από το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της φύσης του συγκεκριμένου είδους – του ανθρώπου, του μόνου είδους που δεξιώνεται τον Λόγο.

Γιατί υπάρχει μία «δύναμη μυθολογικο-τεχνολογική»[1], σαν εγγεγραμένη στο γενετικό υλικό του ανθρώπου, η οποία τον ωθεί στο να παράγει έργα τεχνολογικής φύσεως. Μέσα με τα οποία προεκτείνει κάποιο μέρος της φυσικής του υπόστασης, αυτοακροτηριαζόμενος. Τάση, η οποία τον ωθεί στο να δρα, να δημιουργεί μικρούς κόσμους και να επηρεάζει κάθε φορά τον εαυτό του, τους άλλους, τα πράγματα, τον Κόσμο. Υποκειμενική δράση, δηλαδή, το αποτέλεσμα της οποίας, επιδρά στον ίδιο τον δρώντα αντικειμενοποιώντας τον. Η τεχνολογία, λοιπόν, είναι ένας από τους βασικούς τομείς αυτής της δράσης που προκύπτει από αυτή την έμφυτη τάση του ανθρώπου.

«Κάθε τεχνολογία συνιστά μία προβολή του ανθρώπου στον χώρο και τον χρόνο, μία προέκταση ενός τμήματός μας (ενός μέλους, μιας αίσθησης ή μιας ικανότητάς μας). Λόγου χάριν, το βιβλίο αποτελεί προέκταση του ματιού, ο τροχός του ποδιού, τα όπλα είναι προεκτάσεις των νυχιών και των δοντιών μας. Κάθε τέτοια προβολή, κάθε τέτοια προέκταση τμήματος του ανθρώπου, δεν είναι κάτι ανεξάρτητο από την ανθρώπινη ψυχή. Συνδεόμαστε με τις εξωτερικές αυτές προεκτάσεις μας με ισχυρούς ψυχικούς δεσμούς που κάνουν οιονεί σωματική αυτή τη διεύρυνσή μας, η οποία, λόγω της φύσεώς της, δεν είναι ούτε αθώα, ούτε χωρίς συνέπειες.»[2]

Κάθε νέα τεχνολογία επαναπροσδιορίζει το σχήμα και τον χαρακτήρα της σχέσης του ανθρώπου με τον Κόσμο και τα πράγματα, το δίπολο υποκείμενο – αντικείμενο, τον τρόπο ύπαρξής του, καθώς και το πώς αντιλαμβάνεται ο άνθρωπος τον εαυτό του μέσα στον Κόσμο. Το τελευταίο γεγονός, αυτό της αντίληψης, της συνειδητής κρίσης και ματιάς πάνω στην πράξη του και τα αποτελέσματά της, εν προκειμένω την τεχνολογία και τα επιτεύγματα – μέσα της, εκπηγάζει και αυτό, με τη σειρά του, από το ιδιαίτερο και μοναδικό χαρακτηριστικό του ανθρώπινου είδους, την κεντρική πηγή του Λόγου. Θα μπορούσαμε να πούμε, λοιπόν, πως η κεντρική πηγή Λόγος – «η γλώσσα και η σκέψη του ανθρώπου και του Κόσμου»[3], εντός του ανθρώπου, έχει δύο κανάλια. Το ένα αφορά, όπως προαναφέραμε, την τάση δημιουργίας τεχνικών και τεχνολογικών μέσων – υλικοτεχνική παραγωγή. Το άλλο σχετίζεται με τη σκέψη πάνω στα παράγωγα αυτής της τάσης – δράσης. Πάνω σε αυτό το δεύτερο κανάλι ρέει και η (αυτό) κριτική του ανθρώπου, στο πλαίσιο της αυτογνωσίας (γνώθι σ' αυτόν). Η έλλογη τάση εποπτείας και κριτικής των έργων της δράσης που προκύπτουν από τη δημιουργική παρόρμηση του ίδιου του Λόγου.

---

[1] **Κώστας Αξελός, *Προς την πλανητική σκέψη,* μτφ. Φραγκίσκη Αμπατζόγλου, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα, 1996, σ. 389.**

[2] **Μάρσαλ Μακ Λούαν, *Μίντια: Οι προεκτάσεις του Ανθρώπου,* μτφ. Σπύρος Μάνδρος, Κάλβος, Αθήνα, 2000, σ. 10.**

[3] **Κώστας Αξελός, *Ο Ηράκλειτος και η φιλοσοφία,* μτφ. Δημήτρης Δημητριάδης, Εξάντας, Αθήνα, 1976, σ. 41.**

Υπακούοντας, λοιπόν, στην οντολογική του ιδιαιτερότητα, σε αυτό που κάνει το ζώο άνθρωπο – τον Λόγο, ο άνθρωπος ποιεί τέχνην και τεχνολογία, παράγει πολιτισμό – *Civilisation* (επιστήμη, υλικοτεχνική – τεχνολογική παραγωγή) και, ταυτόχρονα, σκέπτεται πάνω στο γεγονός αυτής της ποίησης – πράξης. Η άλλη έκφανση της ελληνικής λέξης «πολιτισμός», είναι αυτό που η δυτικοευρωπαϊκή σκέψη ονομάζει *Culture* (οι φυσικές ρίζες, τα ήθη κι έθιμα, η παράδοση, η πνευματική παραγωγή). Αυτά τα δύο και συγκλίνουν και αποκλίνουν. Με αυτό εννοούμε ότι η αντίληψη και ο τρόπος που προσλαμβάνει και αντιλαμβάνεται ο άνθρωπος την φύση – Κόσμο, οντολογία που υποστηρίζει και έναν ολόκληρο τρόπο ύπαρξης, αποτυπώνεται και στην *Culture* και στην *Civilisation*. Και αυτό, το αναφέρουμε εδώ επειδή το έργο μας αφορά ένα τεχνολογικό μέσο, το οποίο γεννήθηκε, αρχικά, στο πλαίσιο ενός πολιτισμού – κουλτούρας (δυτικού), με μια συγκεκριμένη οντολογία και σκέψη πάνω στα πράγματα και τον Κόσμο, ακολουθώντας και υπερβαίνοντας άλλες τεχνολογίες του ίδιου πολιτισμού – κουλτούρας, οι οποίες επηρέασαν σαν δεύτερη φύση τον άνθρωπο – υποκείμενο που τις συνέλαβε και τις παρήγαγε.

Ο άνθρωπος, όμως, είναι πλάσμα και του φυσικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο ζει. Και το φυσικό περιβάλλον διαφέρει από τόπο σε τόπο, από χώρα σε χώρα, από κοινωνία σε κοινωνία. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της φύσης του εκάστοτε τόπου, όπως μας λέει και ο *Ιπποκράτης* στο έργο του *«Περί αέρων, υδάτων και τόπων»* επιδρούν αλχημικά στην ανθρώπινη υπόσταση και, σε έναν σημαντικό βαθμό, την διαμορφώνουν. Ως εκ τούτου, ο άνθρωπος, όπως τα υπόλοιπα πλάσματα της χλωρίδας και της πανίδας, λίγο έως πολύ, διαφέρουν από τόπο σε τόπο, στο πλαίσιο της βιοποικιλότητας, παρουσιάζει και αυτός, με τη σειρά του, κάποιες διαφορές, στο πλαίσιο της ανθρωπολογικής ετερογένειας.

Το ιδιαίτερο φυσικό περιβάλλον και οι κλιματολογικές συνθήκες που επικρατούν σε έναν τόπο – χώρα, δηλαδή, έχουν σημαντικό αντίκτυπο στην ιδιοσυστασία και την ιδιοσυγκρασία των ανθρώπων της κοινωνίας της κάθε χώρας – τόπου. Αυτό το γεγονός, που μπορεί να ισχύει λιγότερο σήμερα απ' όσο στην εποχή του Ιπποκράτη, δηλαδή, το γεγονός της επίδρασης του φυσικού περιβάλλοντος και του κλίματος στην ανθρώπινη ύπαρξη, της φύσης που διαμορφώνει τον άνθρωπο, είναι και αυτό, σε σημαντικό βαθμό, υπεύθυνο για την ύπαρξη διαφορετικών πολιτισμών. Επειδή η ιδιοσυστασία ή ιδιοσυγκρασία των ανθρώπων του κάθε τόπου – της εκάστοτε κοινωνίας, συμβάλει στον τρόπο που το ανθρώπινο ον υπάρχει, συμπεριφέρεται, πράττει και σκέφτεται. Σημαντική, επίσης, συμβολή στη διαμόρφωση του πολιτισμού ενός τόπου – με την έννοια της κουλτούρας, έχουν και οι οσμώσεις μεταξύ διαφορετικών πληθυσμών, που γίνονται μέσα στη συνθήκη του ιστορικού γίγνεσθαι – κατακτήσεις, επιβολή θρησκειών – ιδεολογιών, θεσμών, πολιτευμάτων, ηθών κι εθίμων. Κάθε φορά, το εκάστοτε προϊόν της έκβασης του ιστορικού γίγνεσθαι, π.χ. κατάκτηση ενός τόπου από μία άλλη αυτοκρατορία – χώρα – πολιτισμό, σμιλεμένο από την ιδιαιτερότητα του τόπου, όπως αυτή αποτυπώνεται

στην ιδιοσυστασία – ιδιοσυγκρασία των κατοίκων του, μας δίνουν, όσον αφορά την κουλτούρα, κάτι άλλο, το οποίο και διαφέρει και ομοιάζει με το παλαιό, κάτι νέο που φέρει εντός του κύτταρα του παλαιού.

Εδώ, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι αυτό που διαφέρει περισσότερο από τόπο σε τόπο, τους περασμένους αιώνες, ίσως, περισσότερο από σήμερα, είναι ο τομέας του πολιτισμού που αφορά τις φυσικές ρίζες, τα ήθη κι έθιμα, την παράδοση και την πνευματική παραγωγή, δηλαδή η *Culture*, σύμφωνα με τον διαχωρισμό που κάναμε παραπάνω. Η άλλη όψη του πολιτισμού, η πρακτική, υλικοτεχνική, τεχνολογική – η *Civilisation*, όσο πλησιάζουμε ιστορικά προς την σύγχρονη εποχή, και ιδιαίτερα στην εποχή που αναφερόμαστε – την σημερινή, ομοιάζει ολοένα σε παγκόσμια κλίμακα. Εκείνο που αφορά την κουλτούρα – *Culture* μιας κοινωνίας, και μας ενδιαφέρει για τη διατριβή μας, είναι ο τρόπος με τον οποίο τα μέλη της προσεγγίζουν ένα τεχνολογικό μέσο – αποκύημα του παγκόσμιου, πια, υλικοτεχνικού πολιτισμού – *Civilisation*, πρακτικά και θεωρητικά και πώς, ακόλουθα, επηρεάζονται – διαμορφώνονται από αυτήν την χρήση – επαφή. Ο τρόπος χρήσης και επαφής με το μέσο, η αντίληψη και η κριτική για το μέσο αποτελούν, από μόνα τους, πολιτισμικές εκδηλώσεις μίας κοινωνίας. Και αφορούν, εν μέρει, την αποτύπωση της ιδιοσυγκρασίας – ιδιοσυστασίας, καθώς και της νοοτροπίας των ανθρώπων ενός τόπου – χώρας – κοινωνίας, πάνω στη σχέση της με την συγκεκριμένη τεχνολογία. Από την άλλη μεριά, ο τρόπος με τον οποίο επιδρά το τεχνολογικό μέσο στους ανθρώπους μιας κοινωνίας, ο αντίκτυπός του στην ύπαρξή τους, αφορούν την αποτύπωση του υλικοτεχνικού – τεχνολογικού πολιτισμού σε μία κουλτούρα. Αφορούν, δηλαδή, την επίδραση της *Civilisation* στην *Culture*.

Έχουμε, λοιπόν, τον άνθρωπο. Πλάσμα της φύσης και του Λόγου. Έργο του Κόσμου και του δικού του κόσμου. Μόρφωμα της *Civilisation* και της *Culture*. Το αντικείμενο – ομιλούν απόσπασμα του Κόσμου και έλλογο υποκείμενο – δημιουργό του δικού του κόσμου, που διαμορφώνει τον εαυτό του αντικειμενοποιώντας τον. Πρακτικό δρών και θεωρητικό αναλυτή της πράξης του.

Εγώ και ο φορητός ηλεκτρονικός υπολογιστής με σύνδεση στο Διαδίκτυο. Ένας άνθρωπος – φορέας μιας κουλτούρας, πολίτης μιας χώρας, μέλος μιας κοινωνίας, έλλογο πλάσμα με μια συγκεκριμένη ιδιοσυστασία – ιδιοσυγκρασία και νοοτροπία, και ένα τεχνολογικό μέσο – έργο μιας ιδιαίτερης λειτουργίας της ανθρώπινης έλλογης φύσης, παράγωγο της εξέλιξης της ανθρώπινης *Civilisation*, συσχετιζόμενοι σε μια ορισμένη χωρο-χρονική συνθήκη.

Αυτό που θα επιδιώξουμε, λοιπόν, στο συγκεκριμένο έργο, είναι, ενδοσκοπώντας σε κάποια βασικά, διαχρονικά χαρακτηριστικά της ελληνικής οντολογίας και κοσμοθεωρίας, να δώσουμε κάποιες πολύ βασικές συνιστώσες του τρόπου ύπαρξης και σκέψης, που ευδοκίμησε και συνεχίζει, ίσως, να ευδοκιμεί στον συγκεκριμένο χώρο, τα οποία καθορίζουν, πιθανόν, τον τρόπο που προσλαμβάνει και

αντιλαμβάνεται το μέλος της ελληνικής κοινωνίας – ο ενσυνείδητος ή ασυνείδητος φορέας της ελληνικής κουλτούρας, τη σχέση του με τον άλλον και τον Κόσμο, ακόμα και σήμερα. Όπως προαναφέραμε, μια κουλτούρα, ο τρόπος ζωής της, η κοσμοθεωρία και η σκέψη της, αναπτύσσονται και σε συνάρτηση με την ιδιαίτερη φύση του τόπου όπου αναπτύσσονται, δηλαδή, με τον χώρο. Ο άλλος βασικός παράγοντας διαμόρφωσης του τρόπου ζωής, κοσμοθεωρίας και σκέψης του ανθρώπου είναι ο υλικοτεχνικός – τεχνολογικός πολιτισμός, μέσα στον οποίο, ο άνθρωπος μιας ορισμένης εποχής έχει μάθει να υπάρχει. Ο πολιτισμός αυτός, *Civilisation*, όπως είπαμε, ο οποίος απορρέει από τον Λόγο και διαμορφώνει, επίσης, τον άνθρωπο και τις συνήθειές του, αφορά την ιστορική πρόοδο, δηλαδή, τον χρόνο. Χώρος και χρόνος, *Culture* και *Civilisation*, φύση και τεχνική, αλληλεπιδρούν για να διαμορφώσουν τον άνθρωπο. Και αυτό γιατί, όπως εννοήσαμε και παραπάνω, «τα τεχνολογικά μέσα δεν είναι γέφυρες του ανθρώπου με τη φύση. Είναι φύση. Η προέκταση τμημάτων του εαυτού μας επηρεάζει – αλλάζει τη φύση γύρω μας και επηρεάζει – αλλάζει τις κοινωνικές δομές και τις ανθρώπινες σχέσεις. Οι τεχνολογίες που έχουν εντονότερο επικοινωνιακό χαρακτήρα, κυριαρχούν σε κάθε ιστορική περίοδο και κοινωνία και καθορίζουν την κοινωνική οργάνωση, τις ανθρώπινες σχέσεις και τον κυρίαρχο τρόπο σκέψης,»[4] όπως συμβαίνει αντίστοιχα και με την πραγματική φύση.

Η παρούσα έρευνα αφορά, σε ότι έχει να κάνει με τη διάσταση του χώρου, την Ελλάδα, και χρονικά, τη σημερινή εποχή. Εκκινεί από την τάση ενός συγκεκριμένου υποκειμένου – εμένα για αυτογνωσία, και υποκείμενα της έρευνας είναι οι άνθρωποι του τόπου στον οποίο γεννήθηκα και της κοινωνίας – κουλτούρας στην οποία έζησα και συνεχίζω να ζω, στο πλαίσιο μιας απόπειρας εξερεύνησης και προσδιορισμού της σχέσης της με το επαναστατικό αυτό τεχνολογικό μέσο και της συνακόλουθης διαμόρφωσής της από την επίδραση του μέσου στο «σώμα» της, στα μέλη της. Το μέσο, περί ου ο λόγος, είναι ο ηλεκτρονικός υπολογιστής με σύνδεση στο Διαδίκτυο.

Το παρόν έργο, λοιπόν, αποτελεί μία απόπειρα εξερεύνησης του τρόπου με τον οποίο προσεγγίζει ένα μέρος της ελληνικής κοινωνίας τον ηλεκτρονικό υπολογιστή με σύνδεση στο Διαδίκτυο στο τώρα, πρακτικά και θεωρητικά. Πώς οι έλληνες έφηβοι και νέοι χρησιμοποιούν το μέσο και κάποια παράγωγα μέσα του, για την κάλυψη ορισμένων βασικών αναγκών της ιδιωτικής και κοινωνικής τους ζωής και γιατί το χρησιμοποιούν με αυτόν τον τρόπο; Πώς αντιλαμβάνονται και γιατί αντιλαμβάνονται έτσι τη σχέση – επαφή τους με το μέσο; Επίσης, είναι μια προσπάθεια να δούμε πώς επιδρά στο συγκεκριμένο μέρος της ελληνικής κοινωνίας

---

[4] **Μάρσαλ Μακ Λούαν, *Μίντια: Οι προεκτάσεις του Ανθρώπου,* μτφ. Σπύρος Μάνδρος, Κάλβος, Αθήνα, 2000, σ. 10.**

– κουλτούρας το μέσο. Τον τρόπο, δηλαδή, με τον οποίο, το ανθρώπινο υποκείμενο διαμορφώνεται, από το ίδιο το γεγονός της χρήσης του μέσου, δηλαδή της επαφής του με αυτό.

Καθώς η παρούσα εργασία αφορά περισσότερο από έναν βασικούς παράγοντες διαμόρφωσης του ανθρώπου, τη Φύση και τον Λόγο, την Civilisation και την Culture – το φυσικό περιβάλλον και το τεχνολογικό περιβάλλον, θίγοντας, ταυτόχρονα, τον τρόπο ύπαρξης – δράσης και σκέψης του ανθρώπου μέσα σε ένα ορισμένο πολιτισμικό και χωρο-χρονικό πλαίσιο, σε αυτήν συνυπάρχουν και αλληλεπιδρούν διάφοροι επιστημονικοί κλάδοι όπως η κοινωνιολογία, η τεχνολογία, η ανθρωπολογία, η φιλοσοφία, η φυσική επιστήμη και η ιστορία.

Η αρχιτεκτονική και οι άξονες της εργασίας

Η εργασία αυτή έχει δύο άξονες. Ο κάθε άξονας αναπτύσσεται και μαζί και ξεχωριστά από τον άλλον. Διότι, ναι μεν, μπορεί στον κάθε άξονα να αντιστοιχεί και ένα μέρος της εργασίας, αλλά ο διαχωρισμός αυτός δεν είναι απόλυτος αφού, στο κάθε μέρος, ο ένας άξονας διεισδύει στον άλλον, φωτίζοντας την αφήγηση και την παρουσίαση και βοηθώντας μας, όσο το δυνατόν περισσότερο, στην ενιαία ανάλυση.

Σε ότι έχει να κάνει με τη διάρθρωση του παρόντος έργου, έχοντας πάντα κατά νου ότι τα ευρήματά – πορίσματά μας από τον πληθυσμό τον οποίο εξετάσαμε, αποτελούν σμίλη και των δύο παραπάνω παραγόντων *(Civilisation και Culture),* διαλέξαμε να ξεκινήσουμε με μία εισαγωγή, στο μάκρος της οποίας, γίνεται μία θεωρητική απόπειρα κατανόησης της νέας τεχνολογίας, της φύσης και των χαρακτηριστικών της, καθώς και των μεταβολών που προκαλεί στον τρόπο ζωής, ύπαρξης και σκέψης του ανθρώπου. Μια απόπειρα, δηλαδή, να σκιαγραφήσουμε το νέο πλαίσιο ύπαρξης και σκέψης που συνεπάγεται η εισβολή της νέας τεχνολογίας στην ανθρώπινη ζωή και κοινωνία και, κατ' επέκταση, μια προσπάθεια κατανόησης των πιθανών αλλαγών, τις οποίες φέρνει στον τρόπο με τον οποίο ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται τα πράγματα, τον άλλον, τον Κόσμο, τη σχέση του με και την θέση του μέσα σε αυτόν.

Έπειτα, περνάμε κατ' ευθείαν στο κύριο μέρος, το οποίο αφορά αυτήν καθ' εαυτή την ανάλυση του δείγματός μας, δηλαδή, στον άξονα που αφορά το «πρακτικό» κομμάτι του έργου και, εν συνεχεία, στο τελευταίο μέρος του έργου, εν είδει επιλόγου, αναφερόμαστε θεωρητικά, εκτενώς στους δύο αυτούς παράγοντες – *Civilisation* και *Culture*.

Ο πρώτος άξονας, λοιπόν, στον οποίο και αντιστοιχεί το κύριο μέρος του έργου και τον οποίο χαρακτηρίσαμε «πρακτικό», έχει να κάνει με την έρευνα που διεξήχθη μέσω του ερωτηματολογίου και των συνεντεύξεων και με την ανάλυση των αποτελεσμάτων της. Οι απαντήσεις στις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου και των συνεντεύξεων που αφορούν τον τρόπο χρήσης του μέσου από ένα μέρος της ελληνικής νεολαίας και την επαφή – σχέση που αυτός ο τρόπος χρήσης συνεπάγεται, την άποψη του συγκεκριμένου κοινωνικού συνόλου για το μέσο, την κρίση του για τον αντίκτυπο της χρήσης του μέσου σε βασικούς τομείς της ιδιωτικής και κοινωνικής ζωής του ατόμου, καθώς και την επίδρασή του στη διαμόρφωση του ίδιου του ανθρώπου, καταγράφονται και αναλύονται σε αυτό το μέρος και φωτίζονται από κάποια στοιχεία της θεωρίας του δευτέρου άξονα – μέρους.

Στον θεωρητικό άξονα, στον οποίον αφιερώνεται το δεύτερο μέρος, ο εκτενής επίλογος του έργου, ασχολούμαστε με δύο βασικά ζητήματα. Το πρώτο μέρος του αφορά την *Civilisation* και το πνεύμα της. Το περιβάλλον, δηλαδή, που ευνόησε την αλματώδη ανάπτυξη της τεχνολογίας, ειδικά μέσα στους κόλπους της σκέψης του δυτικού πολιτισμού, μέσα στους οποίους εγκαθιδρύθηκε η έννοια της εξέλιξης μέσω των επιστημολογικο-τεχνολογικών ευρημάτων. Ενός χώρου, δηλαδή, μέσα στον οποίο κυοφορήθηκε και γεννήθηκε, μετά από αλλεπάλληλες μεταβολές και ανατροπές, η σύγχρονη τεχνολογία, με την οποία ασχολούμαστε στο παρόν έργο.

Το δεύτερο ζήτημα με το οποίο καταπιανόμαστε στο επιλογικό μέρος, είναι πιο περιορισμένο χωρικά και πιο διεσταλμένο χρονικά από το πρώτο, διότι αφορά την ελληνική κουλτούρα. Εδώ, επιχειρούμε μια σπερματική ανασκόπηση και σύνοψη του τρόπου ύπαρξης και σκέψης πάνω στην ύπαρξη, ο οποίος αναπτύχθηκε στον συγκεκριμένο τόπο, όπου κατοικούν τα άτομα της κοινωνίας με την οποία ασχολούμαστε στην έρευνά μας. Επιχειρούμε, δηλαδή, μια ενδοσκόπηση σε βασικά και διαχρονικά στοιχεία της κοσμοθεωρίας και οντολογίας του ελληνικού πολιτισμού, τα οποία θεωρούμε ότι πηγάζουν και από τον λόγο του τόπου και, πιθανόν, επηρεάζουν τον τρόπο που ο σημερινός έλληνας άνθρωπος αντιλαμβάνεται τα πράγματα, τον άλλον, τον Κόσμο, τη σχέση του με, και την θέση του μέσα σε αυτόν. Ένας άλλος λόγος για τον οποίο μας ενδιαφέρει η συγκεκριμένη ενδοσκόπηση, είναι η σχέση μεταξύ της διαχρονικής ελληνικής οντολογίας – κοσμοθεωρίας και του τρόπου ύπαρξης και σκέψης που ο νέος τεχνολογικός πολιτισμός συνεπάγεται. Αν, δηλαδή, υπάρχουν σημεία τομής μεταξύ των δύο και ποια είναι αυτά, καθώς επίσης και πώς επιδρά το ένα στο άλλο μέσα στον τρόπο ζωής και σκέψης του σύγχρονου Έλληνα, για να τον διαμορφώσει.

Η ουσία της εργασίας μας συνίσταται ακριβώς σε αυτό, δηλαδή στη μελέτη της συμπεριφοράς ενός μέρους του οργανισμού που λέγεται ελληνική κοινωνία – της ελληνικής νέας γενιάς, στο πλαίσιο ζωής που καθορίζεται από τη χρήση της νέας, επαναστατικής τεχνολογίας.

Ιστορικές συνέχειες και τομές (ασυνέχειες)

Από την τυπωμένη σελίδα στην ψηφιακή επιφάνεια

Υπάρχει ένα στοιχείο εντός του ανθρωπίνου όντος που το ωθεί στη σύλληψη, την ανακάλυψη και την εφεύρεση. Και ο άνθρωπος προχωρά μέσα στην ιστορία μέσω των τομών οι οποίες προκύπτουν από τις συλλήψεις, τις ανακαλύψεις και τις εφευρέσεις του. Κάθε τομή είναι ανατρεπτική. Το νέο υπονομεύει το παλαιό και σταδιακά το αντικαθιστά. Στην ελληνική μυθολογία, η διαδικασία αυτή αποτυπώνεται στο παράδειγμα του Προμηθέα. Ο Τιτάνας που κάποτε βοήθησε τους θεούς για να ανατρέψουν τους Τιτάνες, δηλαδή το ίδιο του το γένος, φανερώνει το μυστικό της φωτιάς στους ανθρώπους. Η ανακάλυψη της φωτιάς θίγει το κατεστημένο status quo της κυριαρχίας των θεών και γι' αυτό το λόγο ο Προμηθέας τιμωρείται. Αυτό που μας δηλώνει ο μύθος είναι πως ένα ολόκληρο σύστημα ή, μάλλον, ο κυρίαρχος τρόπος πρόσληψης των πραγμάτων ανατρέπεται από έναν άλλο, λόγω της ανακάλυψης και της υιοθέτησης μίας νέας τεχνολογίας. Και, όπως συμβαίνει σε κάθε εποχή, έτσι και στη δική μας, ο μύθος του Προμηθέα βρίσκει εφαρμογή στη μετάβαση από τον κόσμο του *Γουτεμβέργιου*, της τυπωμένης σελίδας, σε αυτόν της ψηφιακής επιφάνειας. Αυτή η τελευταία αποτελεί και την τρέχουσα έκφανση του προμηθεϊκού πυρός.

«Τους τελευταίους πέντε αιώνες, από τότε που ο *Γουτεμβέργιος*, με την τυπογραφία, έκανε την ανάγνωση του κειμένου στο τυπωμένο χαρτί δημοφιλή ασχολία, η γραμμική σκέψη, ο γραμμικός τρόπος πρόσληψης και κατανόησης του κόσμου, ήταν στο κέντρο των τεχνών, της επιστήμης και της κοινωνίας. Ένας τρόπος κοσμοαντίληψης που έχει στοιχεία από το φαντασιακό της *Αναγέννησης*, τον ορθό λόγο του *Διαφωτισμού*, τον εφευρετικό νου της *Βιομηχανικής Επανάστασης*, ακόμα και την ανατρεπτική σκέψη του *Μοντερνισμού*. Κατά πολλούς θεωρητικούς και μελετητές, αυτός ο «γουτεμβεργιανός» κόσμος φθίνει και, σύντομα, θα αποτελεί παρελθόν, αφού, όπως είδαμε, ο τυπογραφικός, δυτικός, οπτικός άνθρωπος, μέσω της ίδιας της δίψας του για τεχνολογική κατάκτηση κι επιτάχυνση, φτάνει σε ένα απόλυτο όριο, την ηλεκτρική ταχύτητα.»[5]

---

[5] **Nicholas Carr, *The Shallows: How the Internet is changing the way we think, read and remember,* Atlantic Books, New York, 2010, p. 10.**

***σημ: τα μέρη του κειμένου που βρίσκονται εντός εισαγωγικών και προέρχονται από ξενόγλωσση βιβλιογραφία αποτελούν προϊόντα προσωπικής μετάφρασης κι επεξεργασίας.**

«Λόγω της ικανότητάς της να προεκτείνει το κεντρικό νευρικό σύστημά μας, η ηλεκτρική τεχνολογία φαίνεται να προτιμά τον συμπαγή και συμμετοχικό προφορικό λόγο περισσότερο από τον εξειδικευμένο γραπτό λόγο. Οι δυτικές αξίες μας, οικοδομημένες πάνω στον γραπτό λόγο, έχουν επηρεαστεί σημαντικά από τα ηλεκτρικά μέσα.

Αυτή η φύση της λειτουργίας της ηλεκτρικής τεχνολογίας είναι που εισηγείται αυτήν την κρίσιμη μετάβαση στην πνευματική και πολιτισμική μας ιστορία. Αυτό που χάνουμε, παίρνοντας ως αντάλλαγμα τα πλούσια οφέλη του ηλεκτρονικού υπολογιστή και του διαδικτύου, είναι αυτό που ο *Karp* αποκαλεί «η παλιά μας γραμμική διανοητική διαδικασία». Ήρεμη, συγκεντρωμένη, απερίσπαστη, η γραμμική διάνοια και ο τρόπος σκέψης και κοσμοαντίληψης, που αυτή συνεπάγεται, ο κατ' εξοχήν «δυτικός», παραγκωνίζεται από ένα νέο είδος διανοίας, η οποία επιθυμεί να λαμβάνει την πληροφορία σε σύντομες, ασύνδετες, ταυτόχρονες εκρήξεις – όσο γρηγορότερα τόσο καλύτερα.»[6]

«Αυτή η σταδιακή αποσύνθεση της γραμμικής διάνοιας είναι απότοκο της επαφής του ανθρώπου με τα νέα μέσα – αποκυήματά της ηλεκτρικής τεχνολογίας, η καθημερινή χρήση των οποίων, διαμορφώνει τον χρήστη. Με την ηλεκτρική τεχνολογία, η δυναμική ανθρώπινης αλληλεξάρτησης μετατίθεται από τα κατακερματιστικά μέσα, όπως η τυπογραφία, σε συμπαγή ή μαζικά μέσα, όπως ο ψηφιακός κομπιούτερ.»[7]

Ο τελευταίος αποτελεί και το πιο προηγμένο, μέχρι στιγμής, μέσο της ηλεκτρικής επανάστασης. Πριν από αυτόν, προηγήθηκαν άλλα ηλεκτρονικά μέσα – τηλέφωνο, ραδιόφωνο, τηλεόραση, τα οποία άρχισαν να δίνουν τέλος στην τυραννία του γραπτού κειμένου πάνω στη σκέψη και τις αισθήσεις μας. «Η ηλεκτρική εποχή ανακάλυψε ότι οι ακαριαίες ταχύτητες καταλύουν τον χώρο και τον χρόνο και επαναφέρουν τον άνθρωπο σε μια ολοκληρωμένη και αρχέγονη συνείδηση.»[8]

«Οι απομονωμένοι, κατακερματισμένοι και αποστασιοποιημένοι εαυτοί μας, οι κλειδωμένοι για αιώνες στην ιδιωτική ανάγνωση της τυπωμένης σελίδας, μέσω της χρήσης των μέσων αυτών, άρχισαν να γίνονται ολοκληρωμένοι ξανά, ενσωματωμένοι στο ψηφιακό αντίστοιχο του φυλετικού χωριού.»[9]

---

[6] **Όπ.π, σ. 11.**

[7] **Μάρσαλ Μακ Λούαν, *Μίντια: Οι προεκτάσεις του Ανθρώπου,* μτφ. Σπύρος Μάνδρος, Κάλβος, Αθήνα, 2000, σ. 173.**

[8] **Όπ.π, σ. 187.**

[9] **Marshall Mc Luhan, *Understanding Media: The Extensions of Man,* critical ed., ed. W Terrence Gordon, Corte Madera, 2003, p. 5.**

«Προσεγγίζουμε την τεχνολογική προσομοίωση της συνείδησης, όταν η δημιουργική διαδικασία της γνώσης θα είναι συλλογικά και ομαδικά προεκτεταμένη στο σύνολο της ανθρώπινης κοινωνίας.»[10]

«Τώρα, ο κύριος τρόπος σκέψης διοχετεύεται, γρήγορα και αποφασιστικά, σε ένα νέο κανάλι. Η ηλεκτρονική επανάσταση προσεγγίζει το ζενίθ της, την ώρα που ο ηλεκτρονικός υπολογιστής – σταθερός (*desktop)* ή φορητός *(laptop)* και τα κινητά τηλέφωνα *(smartphones)* γίνονται η μόνιμη συντροφιά μας, ενώ το διαδίκτυο καθίσταται το μέσο της επιλογής μας, όσον αφορά την αποθήκευση, την επεξεργασία και το μοίρασμα της πληροφορίας, ανεξαρτήτως μορφής, συμπεριλαμβανομένου του κειμένου.

Ο νέος κόσμος θα παραμείνει, βέβαια, ένας κόσμος γραμματικής παιδείας, συγκροτημένος γύρω από τα οικεία σύμβολα του φωνητικού αλφαβήτου. Δεν μπορούμε να πάμε πίσω στον χαμένο κόσμο της προφορικότητας, όπως δεν μπορούμε να γυρίσουμε τα ρολόγια πίσω, σε έναν κόσμο όπου ρολόγια δεν υπήρχαν. Η γραφή, η τυπογραφία και ο ηλεκτρονικός υπολογιστής, γράφει ο *Walter Ong,* «είναι όλα τρόποι τεχνολογικο-ποίησης του κόσμου και αφού έγινε ο κόσμος τεχνολογικός, δεν γίνεται να ξε-τεχνολογικοποιηθεί. Αλλά, ο κόσμος της οθόνης, όπως σιγά σιγά αντιλαμβανόμαστε, είναι ένας τόπος πολύ διαφορετικός από τον κόσμο της σελίδας. Μία νέα διανοητική ηθική λαμβάνει χώρα. Τα μονοπάτια του εγκεφάλου μας, για άλλη μια φορά, ανασχηματίζονται.»[11]

«Η ομοιογένεια, η ομοιομορφία, η συνέχεια, που, όπως είδαμε, αποτελούν τα βασικά χαρακτηριστικά της γουτεμβεργιανής – γραμμικής σκέψης και δυτικής κοσμοαντίληψης, αποσυντίθεται. Η εξειδίκευση της εκμηχανισμένης βιομηχανίας και οργάνωσης της αγοράς, που έχει βάλει τον Δυτικό άνθρωπο αντιμέτωπο με την πρόκληση να προσεγγίζει όλα τα πράγματα και τις λειτουργίες ένα κάθε φορά, δίνει τη θέση της στο *multitasking* του ψηφιακού κομπιούτερ και του Διαδικτύου. Αυτή η ίδια η τεχνική του κατακερματισμού, που ήταν η ουσία της μηχανικής τεχνολογίας και η βαθιά επίδρασή της στην ανθρώπινη διάνοια, αρχίζει να ηττάται αργά και σταθερά, αφού η ουσία της τεχνολογίας του αυτοματισμού είναι το αντίθετο. Είναι συνενωτική και αποκεντρωτική σε βάθος. Το Διαδίκτυο διαβιβάζει εκείνο ακριβώς το είδος των αισθητηριακών και νοητικών ερεθισμάτων – επαναλαμβανόμενα, εντατικά, διαδραστικά, εθιστικά, κάτι για το οποίο έχει αποδειχθεί ότι ευθύνεται σημαντικά για την αλλαγή των κυκλωμάτων και των λειτουργιών του εγκεφάλου.»[12]

---

[10] **Όπ.π, σ. 6.**

[11] **Walter J Ong, *Orality and Literacy,* Routledge, New York, 1982, p. 67.**

[12] **Nicholas Carr, *The Shallows: How the Internet is changing the way we think, read and remember,* Atlantic Books, New York, 2010, p. 116.**

Μαζί με το φωνητικό αλφάβητο και τους αριθμούς, το Διαδίκτυο είναι και θα είναι μία από τις πιο ισχυρές τεχνολογίες, σε ότι έχει να κάνει με τις μεταβολές στην εγκεφαλική λειτουργία. «Τις πολλές ώρες που περνάμε μπροστά στην οθόνη, όντας συνδεδεμένοι στο Διαδίκτυο, χτυπάμε τα κουμπιά του πληκτρολογίου, παίρνουμε το ποντίκι και πατάμε, πότε το αριστερό, πότε το δεξί του κουμπί και γυρίζουμε τη ροδέλα του, χρησιμοποιούμε τον αντίχειρα για να γράψουμε κείμενα πατώντας πάνω σε πραγματικά ή προσομοιωμένα πληκτρολόγια στα *Blackberry* ή τα κινητά μας τηλέφωνα, ρυθμίζουμε τα *iPhones, iPods, iPads* ώστε να εναλλάσσονται μεταξύ στυλ τοπίου και πορτραίτου, ενώ διαχειριζόμαστε τα εικονίδια στις ευαίσθητης αφής οθόνες τους.»[13]

«Μέσω όλων αυτών και πολλών άλλων κινήσεων, το Διαδίκτυο διαβιβάζει, με σταθερή ροή, δεδομένα στα οπτικά, σωματικά και ακουστικά μας αισθητήρια. Είναι οι αισθήσεις που εισπράττουμε μέσω των χεριών και των δακτύλων μας ενώ κλικάρουμε και ρολάρουμε, γράφουμε και αγγίζουμε. Είναι τα απειράριθμα ακουστικά σήματα που μεταφέρονται στα αυτιά μας, όπως οι ήχοι των εισερχομένων ηλεκτρονικών μηνυμάτων και των διαφόρων ήχων με τους οποίους τα κινητά μας τηλέφωνα μας ειδοποιούν για τα διάφορα γεγονότα. Και, βέβαια, είναι οι μυριάδες οπτικές κινήσεις που περνούν μπροστά από τους αμφιβληστροειδείς μας ενώ πλοηγούμαστε στον κυβερνοχώρο, εναλλασσόμενα κείμενα, εικόνες και βίντεο, υπερσυνδέσεις με υπογραμμισμένες λέξεις, κέρσορες που αλλάζουν σχήμα αναλόγως με τη λειτουργία που επιτελούν, τα εικονίδια που φαίνονται σα να παρακαλούν κάθε στιγμή να πατήσεις πάνω τους, τα διάφορα παράθυρα που περιμένουν να διαβαστούν ή να απορριφθούν.

Το Διαδίκτυο απασχολεί όλες τις αισθήσεις μας εκτός, μέχρι στιγμής, από αυτήν της όσφρησης και της γεύσης και τις δεσμεύει ταυτόχρονα.

Το Διαδίκτυο, επίσης, προσφέρει ένα ταχύτατο σύστημα μετάδοσης απαντήσεων και ανταμοιβών – θετικούς εξαναγκασμούς – με ψυχολογικούς όρους, που ενθαρρύνουν την επανάληψη φυσικών και πνευματικών ενεργειών. Όταν πατάμε κάνοντας κλικ πάνω σε έναν σύνδεσμο, πέφτουμε πάνω σε κάτι καινούριο για να κοιτάξουμε και να αξιολογήσουμε. Όταν ψάχνουμε, στη μηχανή αναζήτησης του *Google* μια λέξη κλειδί, λαμβάνουμε, σε κλάσματα δευτερολέπτου, μία λίστα με χρήσιμες πληροφορίες προς αξιολόγηση. Όταν στέλνουμε ένα κείμενο, ένα άμεσο μήνυμα ή ένα e-mail, συχνά, λαμβάνουμε την απάντηση μετά από λίγα λεπτά. Όταν χρησιμοποιούμε το *Facebook*, προσελκύουμε νέους φίλους ή διαμορφώνουμε

[13] **Όπ.π, σ. 117.**

στενότερους δεσμούς με παλαιότερους. Όταν στέλνουμε ένα σχόλιο στο *Twitter*, αποκτάμε νέους ακόλουθους.»[14]

«Η διαδραστικότητα του Διαδικτύου μας κομίζει ισχυρά, καινούρια εργαλεία για την ανεύρεση πληροφοριών, για την προσωπική έκφραση καθώς και για τον διάλογο με τους άλλους. Επίσης, μας μετατρέπει σε πειραματόζωα που κινούν διαρκώς μοχλούς για να κερδίσουν μικρά κομμάτια κοινωνικής ή διανοητικής διατροφής.»[15]

«Όπως τόνισε ο *Turing*, ο περιοριστικός παράγοντας της παγκόσμιας μηχανής του ήταν η ταχύτητα. Ακόμα και ο πρώτος ψηφιακός υπολογιστής μπορούσε, θεωρητικά, να κάνει οποιαδήποτε εργασία που αφορά σε επεξεργασία πληροφοριών, αλλά μια περίπλοκη δουλειά – η απόδοση μιας φωτογραφίας, για παράδειγμα, θα έπαιρνε πάρα πολύ χρόνο και θα είχε πολύ μεγάλο κόστος για να επιτευχθεί. Τα όρια ταχύτητας των υπολογιστών, όμως, αποδείχθηκαν παροδικά εμπόδια. Από τότε που ο πρώτος κεντρικός κομπιούτερ συναρμολογήθηκε το 1940, η ταχύτητα των κομπιούτερς και των πληροφοριακών δικτύων αυξήθηκε με αστραπιαίο ρυθμό και το κόστος εισαγωγής, επεξεργασίας και μετάδοσης δεδομένων μειώθηκε ραγδαία. Μέσα στις τρεις προηγούμενες δεκαετίες, ο αριθμός εντολών που ένα κομπιούτερ τσιπ μπορεί να επεξεργαστεί ανά δευτερόλεπτο, διπλασιαζόταν κάθε τρία χρόνια, ενώ το κόστος για την επεξεργασία αυτών των εντολών, αντιστρόφως ανάλογα, μειωνόταν κάθε έξι μήνες. Συνολικά, η τιμή μίας τυπικής εργασίας στο κομπιούτερ μειώθηκε από το 1960 κατά ένα ποσοστό της τάξεως του 99%. Η ταχύτητα του Διαδικτύου αυξήθηκε με ανάλογο τρόπο, με τη συχνότητά του να διπλασιάζεται, σταδιακά, κάθε χρόνο, από τη στιγμή της δημιουργίας του *World Wide Web.*

Όλα αυτά είχαν ως αποτέλεσμα πληροφοριακές εφαρμογές, τις οποίες δεν μπορούσε καν να φανταστεί κανείς την εποχή του *Turing*, να μοιάζουν σήμερα ρουτίνα.»[16]

«Με τα νέα μέσα, λοιπόν, είναι δυνατή η στόρευση (αποθήκευση) και μετάφραση των πάντων. Γιατί, ως προς την ταχύτητα, δεν υπάρχει δυνατότητα περαιτέρω επιτάχυνσης πέρα από την ταχύτητα του φωτός. Τοποθετώντας το φυσικό σώμα μας εντός του προεκτεταμένου, μέσω των ηλεκτρικών μέσων, νευρικού συστήματός μας, ενεργοποιούμε μια δυναμική, με την οποία όλες οι προηγούμενες τεχνολογίες που είναι απλές προεκτάσεις των χεριών, των ποδιών, των δοντιών – όλες οι

---

[14] **Nicholas Carr, *The Shallows: How the Internet is changing the way we think, read and remember,* Atlantic Books, New York, 2010, p. 117.**

[15] **Όπ.π, σ. 119.**

[16] **K.G. Coffman and A.M. Odlyzko, "The size and growth rate of the Internet," AT&T Labs monograph, New York, July 6 2001, p. 15.**

προεκτάσεις του σώματος, συμπεριλαμβανομένων και των πόλεων, μεταφράζονται σε πληροφοριακά συστήματα.»[17]

«Από τη στιγμή που η πληροφορία ψηφιοποιείται, τα τείχη μεταξύ των διαφόρων μέσων πέφτουν. Αντικαθιστούμε τα ειδικού σκοπού εργαλεία μας με ένα εργαλείο που κάνει για όλους τους σκοπούς. Γι' αυτόν τον λόγο, από εδώ και πέρα, το μέλλον της γνώσης και του πολιτισμού δεν περνά από τις τηλεοπτικές εκπομπές και τα σόου, ούτε από ραδιοφωνικές εκπομπές, δίσκους ή CDs, αλλά περνά από ψηφιακά αρχεία που εκτοξεύονται και προβάλλονται από το παγκόσμιο μέσο μας με την ταχύτητα του φωτός.»[18]

«Επειδή τα διάφορα είδη πληροφορίας που μεταδίδονται από τα παραδοσιακά μέσα – λέξεις, αριθμοί, ήχοι, εικόνες, κινούμενες εικόνες – μπορούν να μεταφραστούν σε ψηφιακό κώδικα, μπορούν όλες να μεταφερθούν στον κομπιούτερ. Τα πάντα, από μουσικές συμφωνίες μέχρι ταινίες με πορνογραφικό υλικό μπορούν να συμπιεστούν σε μια σειρά από μηδέν και ένα και να επεξεργαστούν, να μεταβιβαστούν ή να παιχτούν από έναν ηλεκτρονικό υπολογιστή. Σήμερα, με την έλευση και τον τρόπο λειτουργίας του διαδικτύου, μας αποκαλύπτονται οι εξαιρετικές συνέπειες της επινόησης του *Turing*.

Δημιουργημένο από εκατομμύρια υπερσυνδεδεμένους υπολογιστές και τράπεζες δεδομένων, το Διαδίκτυο είναι μια μηχανή του *Turing* απίστευτης δύναμης και συμπεριλαμβάνει τις περισσότερες από τις υπόλοιπες διανοητικές μας τεχνολογίες. Γίνεται η γραφομηχανή μας, ο χάρτης μας, το ρολόι μας, ο υπολογιστής μας, το τηλέφωνό μας, το ταχυδρομείο μας, το ραδιόφωνο, ο κινηματογράφος, η τηλεόραση και η βιβλιοθήκη μας. Επίσης, αναλαμβάνει τις λειτουργίες άλλων ηλεκτρονικών υπολογιστών, αφού, όλο και περισσότερα από τα λογισμικά μας προγράμματα τρέχουν στο Διαδίκτυο.»[19]

«Το Διαδίκτυο ξεκίνησε να αντικαθιστά, σταδιακά, τις παραδοσιακές συσκευές ήχου – ραδιόφωνο, κασετόφωνο, cd player. Στις αρχές του διαδικτύου, οι μόνοι ήχοι που μπορούσαν να ακουστούν ήταν λέξεις – ομιλία, αλλά, σύντομα, μουσικά κομμάτια, τραγούδια και ολόκληρες συμφωνίες ανέβαιναν σε ιστοσελίδες, σε ολοένα και υψηλότερα επίπεδα ποιότητας. Η ικανότητα του Διαδικτύου να μεταχειρίζεται ακουστικά κύματα υποστηρίχθηκε από την ανάπτυξη των αλγορίθμων λογισμικού, όπως εκείνου που χρησιμοποιήθηκε για να παράγει αρχεία

---

[17] **Μάρσαλ Μακ Λούαν, *Μίντια: Οι προεκτάσεις του Ανθρώπου,* μτφ. Σπύρος Μάνδρος, Κάλβος, Αθήνα, 2000, σ. 76.**

[18] **Nicholas Carr, *The Shallows: How the Internet is changing the way we think, read and remember,* Atlantic Books, New York, 2010, p. 89.**

[19] **Όπ.π, σ.σ. 82, 83.**

MP3, οι οποίοι σβήνουν από τη μουσική και από άλλες ηχογραφήσεις ήχου που είναι δύσκολο να ακουστούν από το ανθρώπινο αυτί.»[20]

«Οι αλγόριθμοι επέτρεψαν στα αρχεία ήχου να συμπιεστούν σε πολύ μικρότερα μεγέθη με ελάχιστες θυσίες σε ποιότητα. Οι τηλεφωνικές κλήσεις άρχισαν, επίσης, να περνούν από τα καλώδια οπτικών ινών του διαδικτύου, υπερβαίνοντας τις παραδοσιακές τηλεφωνικές γραμμές.

Στη συνέχεια, ήρθε η σειρά του βίντεο να ψηφιοποιηθεί και να βγει στο διαδίκτυο, το οποίο συμπεριέλαβε σταδιακά και τις τεχνολογίες του κινηματογράφου και της τηλεόρασης. Αρχικά, κι εδώ υπήρχαν προβλήματα, λόγω των υψηλών απαιτήσεων των κινούμενων εικόνων. Όμως, η εξέλιξη δεν άργησε να έρθει, όταν εταιρίες, όπως η *Netflix* και η *Apple*, άρχισαν να στέλνουν ταινίες και τηλεοπτικά σόου, σε υψηλή ευκρίνεια, στις οθόνες των καταναλωτών. Ακόμα και το, από πολύ καιρό υποσχόμενο, τηλέφωνο με εικόνα έγινε, τελικά, πραγματικότητα, αφού οι *web* κάμερες έγιναν ένα σύνηθες εξάρτημα των υπολογιστών και διάσημες διαδικτυακές τηλεφωνικές εταιρίες όπως η *Skype* ενσωμάτωσαν τις μεταδόσεις βίντεο.

Μέσα σε λίγα χρόνια, δόθηκε η ευκαιρία στους χρήστες να ακούνε μουσική βλέποντας ταυτόχρονα βίντεο υψηλής ευκρίνειας στο *Youtube*, να παίζουν τρισδιάστατα παιχνίδια ή να συνομιλούν σε διαδικτυακές βιντεοκλήσεις μέσω του *Skype*.

Όταν το Δίκτυο απορροφά ένα μέσο, αναδημιουργεί το μέσο στη βάση της δικής του εικόνας. Δεν αποσυνθέτει μόνο την φυσική μορφή του μέσου, τρυπά το περιεχόμενο του μέσου με υπερσυνδέσεις, διασπά το περιεχόμενο σε υπό αναζήτηση κομμάτια και περιβάλλει το περιεχόμενο του μέσου με το περιεχόμενο όλων των άλλων μέσων που έχει αφομοιώσει. Όλες αυτές οι μεταβολές στη μορφή του περιεχομένου, αλλάζουν τον τρόπο που χρησιμοποιούμε, βιώνουμε και αντιλαμβανόμαστε το περιεχόμενο.»[21]

Όπως είπαμε, τα μέσα, οι τεχνολογίες μας, αδρανοποιούν – ναρκώνουν τα μέρη του σώματος τα οποία προεκτείνουν. Όταν προεκτείνουμε ένα μέρος μας τεχνητά, ταυτόχρονα, αποστασιοποιούμαστε από το προεκτεινόμενο μέρος και τις φυσικές του λειτουργίες. Όταν κυλάμε πάνω στις ρόδες του αυτοκινήτου μας, μπορούμε να καλύψουμε πολύ μεγαλύτερες αποστάσεις απ' ότι με τα πόδια, αλλά χάνουμε την ανεκτίμητη επαφή του περιπατητή με τη γη.

---

[20] **Όπ.π, σ.90.**

[21] **Όπ.π, σ.91.**

«Το τίμημα που πληρώνουμε, για να λάβουμε τα οφέλη της τεχνολογικής δύναμης, είναι η αλλοτρίωση. Το κόστος μπορεί να είναι ιδιαίτερα υψηλό με τις διανοητικές μας τεχνολογίες. Τα εργαλεία του νου προεκτείνουν και, ταυτόχρονα, ναρκώνουν τις πιο βασικές, τις πιο ανθρώπινες από τις φυσικές μας ικανότητες – αυτές της λογικής, της αντίληψης, της μνήμης, του συναισθήματος.»[22]

Σαν οικουμενικό μέσο, μια υπερβολικά πολύπλευρη προέκταση των αισθήσεων, του εγκεφάλου και της μνήμης μας, ο διαδικτυακός ηλεκτρονικός υπολογιστής μας χρησιμεύει σαν ένας ιδιαίτερα δυνατός ενισχυτής του νευρικού μας συστήματος. Οι ναρκωτικές του επιπτώσεις είναι εξίσου σημαντικές. Ο *Norman Doidge* εξηγεί ότι «ο κομπιούτερ διευρύνει τις ικανότητες επεξεργασίας δεδομένων / πληροφοριών του κεντρικού μας νευρικού συστήματος και, ταυτόχρονα, τις τροποποιεί. Τα ηλεκτρονικά μέσα είναι τόσο αποτελεσματικά στο να μεταβάλουν το νευρικό σύστημα, επειδή και εκείνα λειτουργούν, περίπου, με τον ίδιο τρόπο με αυτό και, επίσης, συνδέονται με αυτό με πολλούς τρόπους. Χάρη στην πλαστικότητά του, το νευρικό σύστημα δύναται να εκμεταλλεύεται αυτή τη συμβατότητα στις λειτουργίες των δύο συστημάτων – φυσικού και ηλεκτρονικού και, αλληλεπιδρώντας με τα μέσα αυτά, να επεκτείνεται, δημιουργώντας ένα μεγαλύτερο σύστημα.»[23]

Η εξέλιξη εμπότισε τους εγκεφάλους μας με ένα ισχυρό κοινωνικό ένστικτο, το οποίο, όπως λέει ο *Jason Mitchell*, επικεφαλής του Κέντρου Νευρολογικών επιστημών του Πανεπιστημίου Χάρβαρντ, «συνεπάγεται μια σειρά διαδικασιών, οι οποίες αποσκοπούν στην κατανόηση αυτών που σκέπτονται και νιώθουν οι άλλοι γύρω μας.» Πρόσφατες νευρολογικές έρευνες δείχνουν ότι τρεις ιδιαίτερα δραστήριες περιοχές του εγκεφάλου – μία στον προμετωπιαίο φλοιό, μία στον βρεγματικό φλοιό, και μία στο σημείο τομής μεταξύ του βρεγματικού και του κροταφικού φλοιού είναι αποκλειστικά αφιερωμένες στο να καταλαβαίνουν τι συμβαίνει στο μυαλό των άλλων – τι σκέφτονται οι άλλοι. «Η έμφυτη ικανότητά μας να διαβάζουμε τη σκέψη των άλλων, έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην επιτυχία του είδους μας, επιτρέποντάς μας να συνεργαζόμαστε, συγκροτώντας μεγάλες ομάδες για να επιτύγχάνουμε στόχους, οι οποίοι είναι άπιαστοι για κάθε άτομο ξεχωριστά. Με την είσοδό μας στην εποχή των κομπιούτερς, όμως, το χάρισμά μας αυτό, της σύνδεσης με το μυαλό των άλλων, έχει δεχτεί μια ανυπολόγιστη επίδραση. Η χρόνια υπερδραστηριότητα αυτών των εγκεφαλικών περιοχών που σχετίζονται με την κοινωνική σκέψη, είναι ικανή να μας οδηγήσει στο να βλέπουμε και να ασχολούμαστε με μυαλά, ακόμα και εκεί που δεν υπάρχουν πραγματικά μυαλά, δηλαδή, στα άψυχα αντικείμενα. Είναι ευρέως γνωστό, επίσης, ότι οι εγκέφαλοί

---

[22] **Όπ.π, σ. 209.**

[23] **Norman Doidge, *Brain That Changes Itself,* Penguin, New York, 2007, p.p. 310-311.**

μας, εκ φύσεως, μιμούνται τις καταστάσεις και τον τρόπο λειτουργίας άλλων εγκεφάλων, με τους οποίους αλληλεπιδρούμε, είτε αυτοί οι εγκέφαλοι είναι πραγματικοί, είτε είναι φανταστικοί. Αυτό το νευρολογικό καθρέφτισμα, μας βοηθά στο να εξηγήσουμε το γιατί δίνουμε, με τέτοια ευκολία, ανθρώπινα χαρακτηριστικά στους ηλεκτρονικούς μας υπολογιστές και χαρακτηριστικά ηλεκτρονικών υπολογιστών σε εμάς τους ίδιους – γιατί ακούμε ανθρώπινη φωνή όταν ένα ρομπότ μιλάει.»[24]

Μπορούμε εύκολα να αντιληφθούμε πως τέτοιες τάσεις είναι εντονότερες από τη στιγμή που ζούμε σε καθημερινή επαφή με τεχνολογικά μέσα όπως ο ψηφιακός κομπιούτερ με σύνδεση στο Διαδίκτυο.

«Φτιάχνουμε τις τεχνολογίες μας και εκείνες, με τη σειρά τους, σμιλεύουν εμάς. Ο υπολογιστής με την έλευση του Διαδικτύου, έγινε ένα μέσο που οδήγησε τους ανθρώπους στο να ζουν παράλληλες ζωές σε ψηφιακούς κόσμους.»[25]

«Και, αν η δουλειά της πόλης είναι η ανακατασκευή ή η μετάφραση του ανθρώπου σε μια μορφή καταλληλότερη από αυτή που πέτυχαν οι νομάδες πρόγονοί του, τότε, η τωρινή μετάφραση ολόκληρης της ζωής μας στην πνευματική φόρμα της πληροφορίας, μήπως, άραγε, κάνει ολόκληρο τον πλανήτη και την ανθρώπινη οικογένεια μία και μόνη συνείδηση;»[26]

Κατά πολλούς, ο εικοστός αιώνας έκανε προσπάθειες για να ξεπεράσει τον εγγράματο άνθρωπο και να ανακτήσει αυτήν την «ανθρώπινη ολοκλήρωση».

Μία από τις βασικότερες λειτουργίες του Διαδικτύου, ενός από τα επαναστατικότερα τεχνολογικά επιτεύγματα του τέλους του 20ου αιώνα, είναι το γεγονός ότι μας παρέχει άμεση πρόσβαση σε μία πελώρια βιβλιοθήκη πληροφορίας, που παρόμοιά της, σε μέγεθος και εύρος, δεν έχει ξαναϋπάρξει, και καθιστά εύκολο για εμάς να τα βγάλουμε πέρα με αυτή τη βιβλιοθήκη – να βρίσκουμε, αν όχι ακριβώς αυτό που ψάχνουμε, τουλάχιστον, κάτι παραπλήσιο για τους άμεσους στόχους μας. Εκείνο που το Διαδίκτυο περιορίζει, είναι αυτό το πρώτο είδος νόησης, το οποίο αναφέρει ο *Johnson*: «η ικανότητα να γνωρίζουμε σε βάθος, ένα θέμα για τον εαυτό μας, να κατασκευάζουμε μέσα στα μυαλά μας ένα

---

[24] **Jason P. Mitchell, "Watching Minds Interact," *What's Next: Dispatches on the Future of Science,* ed. Max Brockman, New York, p. 78.**

[25] **Sherry Turkle, *Alone Together: Why we expect more from technology and less from each other,* Basic Books, New York, 2012, p. 19.**

[26] **Μάρσαλ Μακ Λούαν, *Μίντια: Οι προεκτάσεις του Ανθρώπου,* μτφ. Σπύρος Μάνδρος, Κάλβος, Αθήνα, 2000, σ. 88.**

πλούσιο και ιδιοσυγκρασιακό μείγμα συνδέσεων που γεννά μία ξεχωριστή διάνοια.»[27]

Στην πραγματικότητα, η ερώτηση δεν έγκειται στο εάν οι άνθρωποι μπορούν ακόμα να διαβάζουν ή να γράφουν, περιστασιακά, ένα βιβλίο. Και βέβαια μπορούν. Όταν αρχίζουμε να χρησιμοποιούμε μία νέα διανοητική τεχνολογία, δεν περνάμε αμέσως από τον έναν τρόπο λειτουργίας του νου στον άλλον.

Ο εγκέφαλος δεν είναι δυαδικός. Μια διανοητική τεχνολογία ασκεί την επιρροή της, μετατοπίζοντας την έμφαση της σκέψης μας. Παρ' όλο που, ακόμα και οι αρχάριοι χρήστες της τεχνολογίας μπορούν συχνά να νιώσουν τις μεταβολές στον τρόπο με τον οποίο παρατηρούν τα πράγματα στη διανοητική τους λειτουργία και στη μνήμη τους, αφού ο εγκέφαλος προσαρμόζεται στο νέο μέσο, οι πιο βαθιές μεταβολές επισυμβαίνουν πολύ πιο αργά, μετά από ορισμένες γενεές ενώ η τεχνολογία εντάσσεται όλο και περισσότερο στην εργασία, στην ψυχαγωγία και την εκπαίδευση – σε όλες τις συνήθειες και τις πρακτικές που ορίζουν μία κοινωνία και την κουλτούρα της. Πώς αλλάζει ο τρόπος που διαβάζουμε; Πώς αλλάζει ο τρόπος που γράφουμε; Πώς αλλάζει ο τρόπος που σκεπτόμαστε;

Αυτές είναι οι ερωτήσεις που οφείλουμε να θέτουμε, τόσο στους εαυτούς μας όσο και στα παιδιά μας. Το τελευταίο ερώτημα είναι αυτό που μας ενδιαφέρει και περισσότερο στο παρόν έργο. Γιατί, μπορεί οι παλαιότερες γενιές να ένιωσαν κάτι από αυτό το πέρασμα από το μηχανικό στάδιο σε αυτό της ηλεκτρικής τεχνολογίας, ερχόμενες σε επαφή με επικοινωνιακά μέσα όπως η τηλεόραση και το ραδιόφωνο, αλλά, σίγουρα, η καθοριστική ρήξη έρχεται με τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές και το Διαδίκτυο, τεχνολογικά μέσα που, όπως είδαμε, επιδρούν καθοριστικά στο ανθρώπινο ον και, ακόλουθα, συνιστούν και, σταδιακά, καθιερώνουν έναν νέο τρόπο ζωής.

«Η ιστορία της γενιάς που μεγαλώνει τώρα, γράφεται μέσα από τους τίτλους προϊόντων, απαραίτητη προϋπόθεση των οποίων, αποτελεί το Διαδίκτυο**.** *Yahoo, Amazon, E-Bay, MP3, Broadband, Napster, Google. Blackberry και i Pod.* Δίκτυα *Wi-Fi. Youtube και Wikipedia. Blogging και microblogging. Facebook και Instagram. Smartphones***.** Ποιος μπορεί να αντισταθεί;»[28]

«Μέσα σε μια δεκαετία, ό,τι πριν φάνταζε εξωγήινο, είναι κοντά στο να γίνει τρόπος ζωής για τον καθένα, αφού τα *smartphones* ήρθαν να αντικαταστήσουν τα περίπλοκα εξαρτήματα των *cyborgs*. Έτσι ξεκίνησε η εμπειρία του να ζεις μονίμως

---

[27] **James Boswell, *The Life of Samuel Johnson,* Bell, London, 1889, p. p. 331-332.**

[28] **Nicholas Carr, *The Shallows: How the Internet is changing the way we think, read and remember,* Atlantic Books, New York, 2010, p. 199, 200.**

εντός σύνδεσης – *on line,* εντελώς ελεύθερος υπό μία οπτική, πλήρως δεσμευμένος υπό μία άλλη. Τώρα είμαστε όλοι *cyborgs*.»[29]

«Η δυνατότητα ανταλλαγής πληροφοριών στο Διαδίκτυο, το να ανεβάζεις και να κατεβάζεις κάθε είδους πληροφορία, έκανε το Διαδίκτυο κεντρική αρτηρία για τον χώρο της εργασίας και του εμπορίου. Επίσης, δεν είμαστε πια περιορισμένοι στο να έχουμε μόνο ορισμένους στενούς φίλους και λίγες επαφές. Σε αυτόν τον νέο «τόπο», μπορούμε να έχουμε εκατοντάδες, ακόμα και χιλιάδες επαφές.

Ως εκ τούτου, η μορφή αλλά και το περιεχόμενο του «κοινωνείν» μεταβάλλονται με τη διαμεσολάβηση του ηλεκτρονικού υπολογιστή με το Διαδίκτυο.»[30]

Από αυτήν την αναφορά σε κάποια από τα βασικά χαρακτηριστικά και τις λειτουργίες του ηλεκτρονικού υπολογιστή και του Διαδικτύου, αντιλαμβανόμαστε πως η ζωή μπροστά σε μία οθόνη με πρόσβαση στο διαδίκτυο συνεπάγεται μία νέα εποχή για το ανθρώπινο είδος.

Ο *Martin Heidegger*, τη δεκαετία του 50', παρατήρησε ότι «η διαφαινόμενη παλίρροια της τεχνολογικής επανάστασης θα μπορούσε να σαγηνεύσει, να μαγέψει, να ξεγελάσει και να τυφλώσει τον άνθρωπο, πείθοντάς τον πως ο υπολογιστικός τρόπος σκέψης μπορεί, κάποια μέρα, να καταστεί ο μοναδικός τρόπος σκέψης.» Η στοχαστική μας ικανότητα, στην οποία ο φιλόσοφος είδε το κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα του ανθρώπου, είναι πιθανό να πέσει θύμα της καλπάζουσας τεχνολογικής προόδου.

Η ιλιγγιώδης ανάπτυξη της τεχνολογίας θα μπορούσε να πνίξει την λεπτή ικανότητα αντίληψης, τη σκέψη και το συναίσθημα του ανθρώπου, που ανθίζουν μόνο μέσω της περισυλλογής και του στοχασμού. «Η φρενίτιδα της τεχνολογίας απειλεί να εδραιώσει την κυριαρχία της παντού.»[31]

Ίσως, σήμερα, να μπαίνουμε στο τελικό στάδιο αυτής της κυριαρχίας, καλωσορίζοντας την φρενίτιδα στις ψυχές μας και η συγκεκριμένη συνθήκη να αποτελεί ακόμα ένα στάδιο στην πορεία που ωθεί το ανθρώπινο είδος η μυθολογικο-τεχνολογική του μοίρα.

---

[29] **Όπ. π, σ. 15.**

[30] **Sherry Turkle, Alone *Together: Why we expect more from technology and less from each other,* Basic Books, New York, 2012, p. 152.**

[31] **Martin Heidegger, *The Question Concerning Technology and Other Essays,* Harper & Row, New York, 1977, p. 35.**

Όμως, όπως είδαμε, όλες οι κουλτούρες – κοινωνίες, δεν έχουν τα ίδια χαρακτηριστικά, τις ίδιες αισθητηριακές αναλογίες και δεν προσλαμβάνουν με τον ίδιον τρόπο τα πράγματα, δεν αντιλαμβάνονται το ίδιο την πραγματικότητα. Κάθε χώρος – κουλτούρα – κοινωνία έχει τις ιδιαιτερότητές της, ιδιοσυγκρασιακές, νοοτροπίας, θεσμικές και άλλες, που καθορίζουν τον τρόπο υιοθέτησης και χρήσης του εκάστοτε μέσου, καθώς και την κρίση των ατόμων της γι' αυτό. Ακολούθως, η επίδραση ενός μέσου με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και τρόπο λειτουργίας, είναι διαφορετικού τύπου, από κουλτούρα σε κουλτούρα και από κοινωνία σε κοινωνία.

Πρωταρχική επιδίωξή μας, λοιπόν, στο μάκρος της παρούσας έρευνας, είναι να δούμε το πώς αποτυπώνεται αυτή η «υπέρτατη μεταλλαγή» για την οποία μιλάει ο *Μακ Λούαν* σε ένα μέρος της νέας γενιάς της ελληνικής κοινωνίας και, κατά προέκταση, αν και πώς εκδηλώνονται οι όποιες ιδιαιτερότητες της ελληνικής κουλτούρας στην επαφή των νεαρών ατόμων με το Διαδίκτυο, επαφή που ισοδυναμεί με την κατοίκηση ενός νέου τόπου – του ψηφιακού οικοσυστήματος το οποίο, με τη σειρά του, μας εισάγει σε μια νέα παγκόσμια πολιτισμική συνθήκη.

Η φύση και ο τρόπος διεξαγωγής της έρευνας

Ο προβληματισμός που οδήγησε στη διεξαγωγή της παρούσας έρευνας, η οποία και αποτελεί τον κορμό του έργου, προέκυψε από την παρατήρηση της προσωπικής επαφής – σχέσης του ερευνητή με το τεχνολογικό μέσο – ηλεκτρονικό υπολογιστή με σύνδεση στο Διαδίκτυο, επί καθημερινής βάσης. Το μοίρασμα αυτού του προβληματισμού με τους επιβλέποντες καθηγητές, κόμισε στην έρευνα κάποια βασικά θεωρητικά εργαλεία και κάποιες ουσιαστικές πρακτικές κατευθυντήριες για την ολοκλήρωσή της.

Εκείνο που επιδιώξαμε, και είναι άξιο να αναφερθεί, είναι η μεταβίβαση αυτού του προσωπικού προβληματισμού, που αφορά την επαφή με τα συγκεκριμένα τεχνολογικά μέσα, σε μία ευρύτερη κλίμακα, σύμφωνα με την ίδια τη φύση της σχέσης του ανθρώπου – υποκειμένου με τα συγκεκριμένα τεχνολογικά μέσα.

Το Διαδίκτυο διαφέρει από τα υπόλοιπα μέσα μαζικής ενημέρωσης για έναν προφανή και πολύ σημαντικό λόγο: είναι διπολικό – δύο κατευθύνσεων. Μέσω του Διαδικτύου μπορούμε να στέλνουμε μηνύματα, αλλά, ταυτόχρονα, μπορούμε και να λαμβάνουμε. Ο πομπός γίνεται δέκτης και το αντίστροφο. Οι μυριάδες χρήστες του μέσου, δηλαδή, συνδιαμορφώνουν το τοπίο του, όπως οι συνεντευξιαζόμενοι και τα άτομα που απάντησαν στο δικό μας ερωτηματολόγιο, συνδιαμόρφωσαν την έρευνα με εμάς, σ’ αυτό το πλαίσιο της σύγχρονης αλληλεπίδρασης.

Άρα, ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά της ψηφιακής τεχνολογίας – αυτή η συνεχής εναλλαγή υποκειμένου – αντικειμένου στη σχέση του χρήστη με τα μέσα της, αποτυπώνεται και στον τρόπο διεξαγωγής της παρούσας έρευνας.

Όπως είπαμε, το έναυσμα για το παρόν έργο δόθηκε από την παρατήρηση της καθημερινής χρήσης του μέσου και της επαφής με το μέσο. Η εμβάθυνση και η θεωρητική πλαισίωση αυτής της παρατήρησης μας ώθησε στη διεξαγωγή της έρευνας. Θέλοντας να προσαρμόσουμε τη φύση της έρευνας σε αυτήν της λειτουργίας και της σχέσης του μέσου με τον χρήστη του, δεν περιοριστήκαμε στη θεωρία από την υπάρχουσα βιβλιογραφία, η οποία αφορά την ανάλυση της επαφής του ανθρώπου με τα τεχνολογικά μέσα της ψηφιακής εποχής, αλλά, έχοντας, βέβαια, ως άξονα μια ορισμένη βιβλιογραφία – θεωρία, αποφασίσαμε να δώσουμε τον λόγο σε άτομα που επίσης έχουν επαφή με τα τεχνολογικά μέσα με τα οποία ασχολείται η έρευνά μας. Αποφασίσαμε, λοιπόν, να διεξαγάγουμε έρευνα μέσω ερωτηματολογίου, ώστε να δημιουργήσουμε εμείς οι ίδιοι τις πηγές μας. Όμως, για την ίδια τη δημιουργία του ερωτηματολογίου, δεν αρκούσε η υπάρχουσα βιβλιογραφία, και, για τον λόγο αυτό, αποφασίσαμε να απευθυνθούμε ξανά στην εμπειρία του ανθρώπινου παράγοντα μέσω συνεντεύξεων. Διαλέξαμε να δώσουμε

τον λόγο σε άτομα της συγκεκριμένης κοινωνίας. Θεωρήσαμε πιο ουσιώδες να καταγράψουμε, κατά κάποιον τρόπο, την ανθρώπινη εμπειρία πάνω στο ζήτημα, δίνοντας, ταυτόχρονα, την ευκαιρία στο άτομο – ερωτούμενο/συνεντευξιαζόμενο να αναλύσει, ή, να κρίνει αυτή την εμπειρία, κατά κάποιον τρόπο αυτοαναλυόμενος.

Αυτές οι συνεντεύξεις, με τη βοήθεια της βασικής μας βιβλιογραφίας, ήταν τα εργαλεία τα οποία μας βοήθησαν να διαρθρώσουμε το ερωτηματολόγιο, δηλαδή, το βασικό μέσο της έρευνάς μας. Διαλέξαμε να απευθυνθούμε σε ανθρώπους μέσω συνεντεύξεων, αφ' ενός μεν για να αποκτήσουμε αμεσότερη, εμπειρική πρόσβαση στα ζητήματα τα οποία προκύπτουν από την καθημερινή επαφή του χρήστη με τα μέσα, για ένα ζήτημα, δηλαδή, εν εξελίξει και, αφ' ετέρου, επειδή η βιβλιογραφία με την οποία πλαισιώνουμε θεωρητικά την έρευνά μας, δεν είναι, κατά κύριο λόγο ελληνική και για τον λόγο αυτό, ίσως, τα ζητήματα που θέτει και οι αναλύσεις της να μην ανταποκρίνονται απόλυτα στον τρόπο που βιώνει το ελληνικό υποκείμενο την εμπειρία της επαφής του με τα συγκεκριμένα τεχνολογικά μέσα. Γιατί, ναι μεν, ο ηλεκτρονικός υπολογιστής, το Διαδίκτυο και τα υποπροϊόντα του είναι όμοια σε παγκόσμια κλίμακα, αλλά, ίσως, η σχέση τους – επαφή τους με τον άνθρωπο – χρήστη, να διαφέρει ανάλογα με την κοινωνία – κουλτούρα του εκάστοτε χρήστη.

Αυτές οι πρώτες συνεντεύξεις μας βοήθησαν να περάσουμε από το χαώδες και το πολύ γενικό στο πιο συγκεκριμένο, θέτοντας τα θεμέλια για τη δημιουργία των ερωτήσεων του ερωτηματολογίου. Πώς προέκυψε αυτό το φίλτρο; Λαμβάνοντας υπ' όψη τα σημεία στα οποία εστίασαν οι συνεντευξιαζόμενοι και τα οποία φάνηκαν να έχουν μεγαλύτερη σημασία για εκείνους σε ότι έχει να κάνει με τη σχέση τους με τους βασικούς θεματικούς άξονες που είχαμε εμείς, εκ των προτέρων, επιλέξει ως σπονδυλική στήλη του ζητήματος της διατριβής μας, όπως αυτοί προέκυψαν από τους θεωρητικούς προβληματισμούς της προσωπικής μου ενατένισης πάνω στο ζήτημα, σε συνάρτηση με τη βιβλιογραφία. Αλλά, η επαφή μας με τους συνεντευξιαζόμενους δε μας βοήθησε μόνο στην συγκεκριμενοποίηση και τον καθορισμό των σημείων, όσον αφορά τα θέματα, αλλά, επίσης, και στον τρόπο εκφοράς των ερωτημάτων του ερωτηματολογίου, ώστε να είναι πιο άμεσο, λειτουργικό και βοηθητικό για εκείνον που θα κληθεί να απαντήσει, καθώς και πιο αποδοτικό για εμάς στην ακόλουθη εξαγωγή συμπερασμάτων από τις απαντήσεις του.

Άρα, ο τρόπος εργασίας μας κατέστησε την επαφή με τον άλλον – συνεντευξιαζόμενο, καθοδηγητική για την κατοπινή μας σχέση με τον άλλον – που απαντά στο ερωτηματολόγιο.

Με τη βοήθεια των προσωπικών προβληματισμών, της βασικής μας βιβλιογραφίας και αυτών των προ ερωτηματολογίου συνεντεύξεων, λοιπόν, καταφέραμε να διαμορφώσουμε το σώμα του ερωτηματολογίου.

Αυτό το σώμα – ερωτηματολόγιο, είναι κατασκευασμένο και λειτουργεί με τέτοιον τρόπο ώστε: α) να επιτρέπει στο υποκείμενο να διατυπώνει την προσωπική του άποψη – ψυχολογική τάση πάνω στα διάφορα ζητήματα που αφορούν τη σχέση του με το Διαδίκτυο και β) να διαφαίνεται άμεσα η σχέση του υποκειμένου με το Διαδίκτυο, μέσω των απαντήσεών του σε ερωτήσεις που αφορούν τον τρόπο χρήσης του μέσου.

Όπως φαίνεται και στη συνέχεια, με την στατιστική ανάλυση και το σχόλιο πάνω στα ευρήματα της έρευνας, σε κάθε ερώτηση ξεχωριστά, οι ερωτήσεις του ερωτηματολογίου είναι, βασικά, δύο ειδών. Από τη μία, υπάρχουν ερωτήσεις που δίνουν στο υποκείμενο το δικαίωμα διατύπωσης μιας θεωρητικής γνώμης / κρίσης – π.χ. για το γενικό φαινόμενο της «ζωής μπροστά στην οθόνη», τον χαρακτηρισμό του Διαδικτύου ως μέσο ενημέρωσης και πληροφόρησης, τα χαρακτηριστικά του *Facebook*, ή, ακόμα και εκείνη, η οποία καλεί το άτομο να ενδοσκοπήσει, κρίνοντας τον τρόπο επίδρασης του Διαδικτύου στην προσωπικότητά του, αλλά και ερωτήσεις πιο «πρακτικές», οι οποίες αφορούν, άμεσα, την κατάθεση της εμπειρίας, όσον αφορά τον τρόπο χρήσης του μέσου από το εκάστοτε υποκείμενο.

Η έρευνά μας, όντας, κατ' ουσίαν, πολιτισμική και κοινωνιολογική έρευνα, θίγει το ζήτημα της επαφής – σχέσης ενός τεχνολογικού μέσου – προϊόντος του παγκόσμιου πολιτισμού (*Civilisation*) με μια περιορισμένη πληθυσμιακή οντότητα μίας κοινωνίας – κουλτούρας (*Culture*) και ακολούθως, την επίδραση του τεχνολογικού μέσου στα άτομα αυτής της κοινωνίας – κουλτούρας, λόγω αυτής της επαφής – σχέσης. Άρα, ο τρόπος χρήσης, οι διαθέσεις και οι απόψεις για ένα τεχνολογικό μέσο στο πλαίσιο της επαφής – σχέσης των ατόμων μιας κοινωνίας – κουλτούρας με αυτό, αποτελούν, από μόνα τους, πολιτισμικές εκδηλώσεις και φανερώνουν πράγματα για την ταυτότητα και τις ιδιαιτερότητες του ατόμου και της κοινωνίας – κουλτούρας στην οποία αυτό ανήκει.

Όσον αφορά τους θεματικούς άξονες του ερωτηματολογίου, όπως αυτοί προέκυψαν κυρίως από τις πρώτες συνεντεύξεις, εφάπτονται με τις βασικές λειτουργίες που επιτελεί ο ηλεκτρονικός υπολογιστής με το Διαδίκτυο και οι οποίες αφορούν κάποιους από τους βασικούς τομείς της καθημερινής ζωής του ανθρώπου μέσα σε μια κοινωνία. Τομείς που ισοδυναμούν με ανθρώπινες ανάγκες.

Το ερωτηματολόγιο, λοιπόν, κινούμενο από το γενικό στο ειδικό, ξεκινάει από την επαφή – σχέση του υποκειμένου με την οθόνη και το Διαδίκτυο γενικά.

Στη συνέχεια, ειδικότερα, θίγεται το ζήτημα: το Διαδίκτυο ως μέσο ενημέρωσης και πληροφόρησης. Η ενημέρωση ως βασική ανάγκη του κοινωνικού ανθρώπου αποτελεί, ουσιαστικά, τον έναν εκ των δύο βασικών αξόνων της εργασίας μας.

Σε ποιο βαθμό εμπιστεύονται το μέσο για την ενημέρωσή τους οι νεαροί χρήστες; Με ποιον τρόπο το χρησιμοποιούν για να ενημερώνονται; Πώς χαρακτηρίζουν τη λειτουργία του και τον αντίκτυπό της στον τομέα της ενημέρωσης;

Με αυτά τα βασικά ερωτήματα επιχειρούμε να διερευνήσουμε τη σχέση μεταξύ του Διαδικτύου και των ατόμων του δείγματός μας όσον αφορά τον τομέα της ενημέρωσης.

Ο έτερος βασικός άξονας – θέμα της παρούσας διατριβής, αφορά άλλη μία ανάγκη του κοινωνικού ανθρώπου, η κάλυψη της οποίας περνά σταδιακά μέσα από το Διαδίκτυο. Η ανάγκη αυτή δεν είναι άλλη από την επικοινωνία. Εδώ, τα υποκείμενα καλούνται να απαντήσουν σε ερωτήσεις που αφορούν το κατ' εξοχήν μέσο κοινωνικής δικτύωσης – το *Facebook*. Πώς επικοινωνούν μέσα στους κόλπους του μέσου; Πώς προβάλουν τον εαυτό τους και πώς συσχετίζονται με τον άλλον; Πώς γίνεται η προσέγγιση του άλλου μέσα σε αυτό το ιδιαίτερο, εικονικό τοπίο; Αυτά είναι ορισμένα από τα βασικά ζητήματα που αναπτύσσονται σε αυτό το μέρος της έρευνάς μας.

Αξίζει να σημειωθεί ότι μεταξύ των δύο αυτών βασικών μερών, μεσολαβεί το κεφάλαιο που θίγει το ζήτημα της γλώσσας και πιο συγκεκριμένα της χρήσης των *greeklish* ως διαδικτυακή γλώσσα επικοινωνίας και της επίδρασης αυτού του γεγονότος στη σχέση του ατόμου με την δική του γλώσσα (ελληνική).

Τέλος, όπως είπαμε, το ερωτηματολόγιο ολοκληρώνεται με μία ερώτηση – πρόταση ενδοσκόπησης του υποκειμένου σε ότι έχει να κάνει με την επίδραση του ψηφιακού κομπιούτερ με σύνδεση στο Διαδίκτυο γενικά στην προσωπικότητά του. Με αυτήν τη γενική, προσωπική όσο και ουσιαστική ερώτηση, ως μία απόπειρα αυτοανάλυσης των ατόμων – χρηστών του δείγματός μας, διαλέξαμε να κλείσουμε κι εμείς το κύριο μέρος της διατριβής μας.

Όπως ήδη αναφέραμε, η παρούσα έρευνα αφορά ένα μέρος της νέας γενιάς της ελληνικής κοινωνίας. Ως εκ τούτου, οι συνεντεύξεις και το ερωτηματολόγιο απευθύνθηκαν σε νεαρά άτομα της ηλικιακής ομάδας 14 με 25 ετών.

Ο πληθυσμός του δείγματος χωρίζεται σε 8 ομάδες. Αυτός ο διαχωρισμός έγινε με βάση 3 παραδοσιακές κοινωνιολογικές παραμέτρους: α) το φύλο (αγόρι – κορίτσι), β) την ηλικία (ανήλικος(14-18) – ενήλικος(20-25)) και γ) τον τόπο διαμονής (μεγάλη πόλη(Αθήνα) – επαρχία)

Οι 10 προ ερωτηματολογίου συνεντεύξεις είναι μοιρασμένες. Οι 5 αφορούν άτομα από 14 έως 18 ετών και οι άλλες 5 άτομα από 20 – 25 ετών. Οι 3 από τις 5 συνεντεύξεις που απευθύνθηκαν σε άτομα από 14 – 18 ετών, είναι με αγόρια, 1 εκ των οποίων στην επαρχία και οι υπόλοιπες 2 με κορίτσια, 1 εκ των 2 επίσης στην επαρχία. Εκείνες που αφορούν την ομάδα 20 – 25 ετών, είναι 3 με κορίτσια και 2 με αγόρια. Η 1 εκ των 3 με κορίτσι που κατοικεί στην επαρχία και η 1 εκ των 2 αντίστοιχα με αγόρι από την επαρχία.

Αναφορικά με τα ερωτηματολόγια, ο συνολικός αριθμός των ερωτηματολογίων που μοιράστηκαν και απαντήθηκαν είναι 2000.

Το 52,6% των ερωτηθέντων που συμμετείχαν στην έρευνα ήταν από 20-25 ετών και το υπόλοιπο 47,5% ήταν από 14-18 χρονών.

Ηλικία ομαδοποιημένη

		Απόλυτη συχνότητα	Σχετική συχνότητα επί του συνόλου	Σχετική συχνότητα επί των έγκυρων απαντήσεων	Αθροιστική σχετική συχνότητα
Έγκυρο	14-18	949	47,5	47,5	47,5
	20-25	1051	52,6	52,6	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

Όσον αφορά τον τόπο διαμονής, όπως βλέπουμε και στον παρακάτω πίνακα με το σχεδιάγραμμά του, το 52,5% των ερωτηθέντων διαμένει στην Αθήνα και το υπόλοιπο 47,5% στην επαρχία.

Τόπος Διαμονής

		Απόλυτη συχνότητα	Σχετική συχνότητα επί του συνόλου	Σχετική συχνότητα επί των έγκυρων απαντήσεων	Αθροιστική σχετική συχνότητα
Έγκυρο	Αθήνα	1050	52,5	52,5	52,5
	Επαρχία	950	47,5	47,5	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

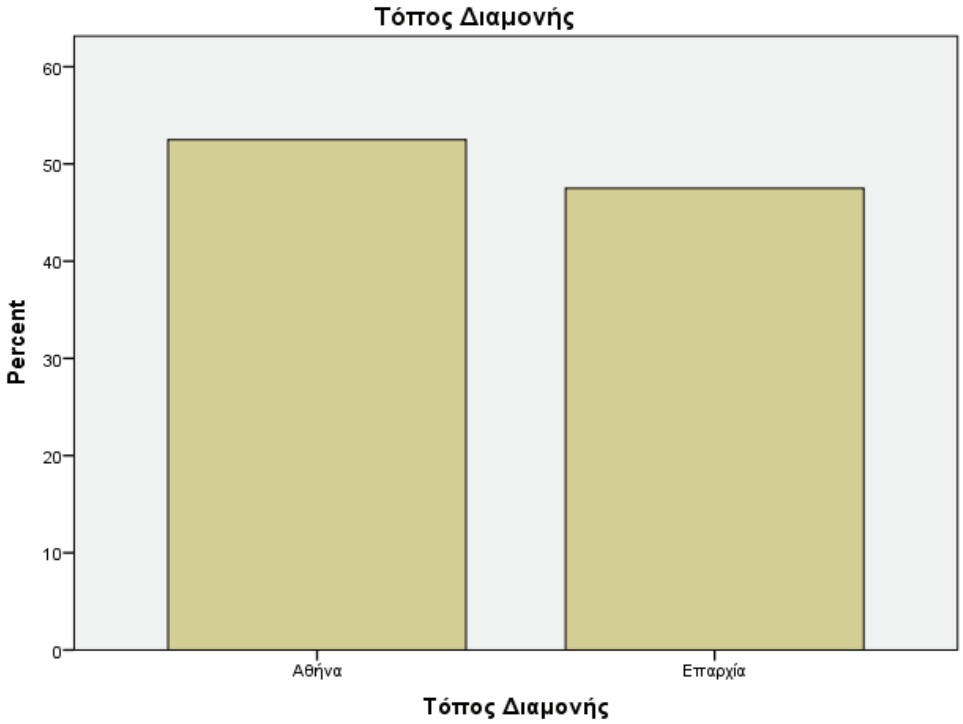

Τέλος, αναφορικά με το φύλο, το 50,5% των ερωτηθέντων ήταν γυναίκες και το υπόλοιπο 49,6% άνδρες. Ακολουθούν αναλυτικά ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

Φύλο

		Απόλυτη συχνότητα	Σχετική συχνότητα επί του συνόλου	Σχετική συχνότητα επί των έγκυρων απαντήσεων	Αθροιστική σχετική συχνότητα
Έγκυρο	Γυναίκα	1009	50,5	50,5	50,5
	Άνδρας	991	49,6	49,6	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

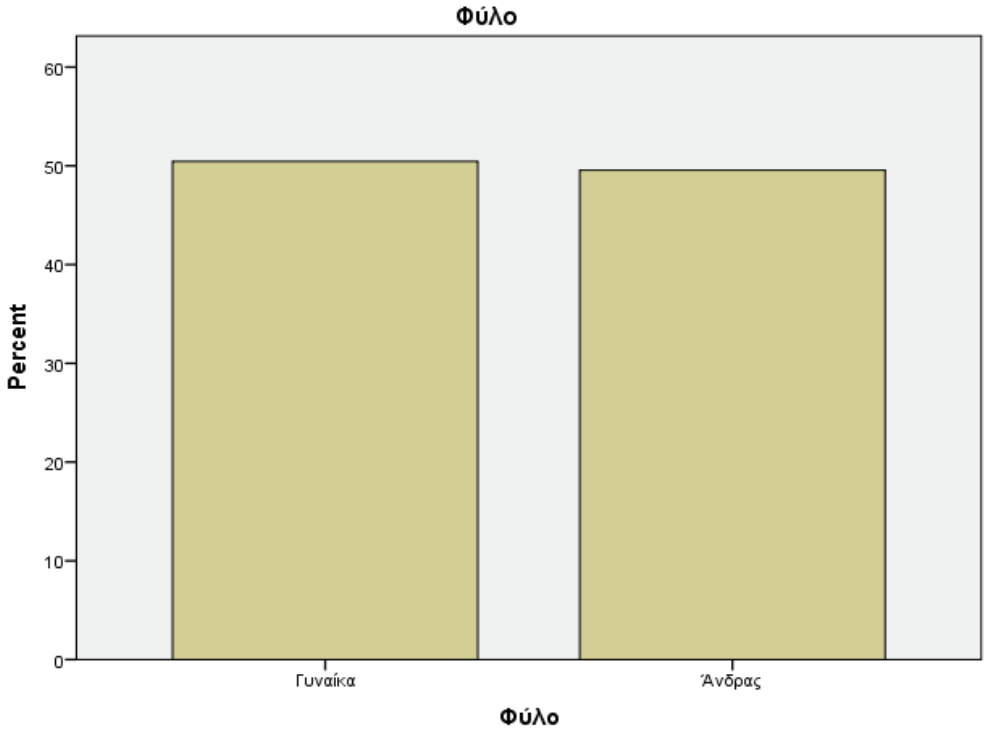

Όμως, η έρευνά μας δε σταμάτησε στο να μοιράσουμε τα ερωτηματολόγια στα υποκείμενα και να περιμένουμε τις απαντήσεις τους. Θέλοντας να προσεγγίσουμε τα αποτελέσματα των ερωτηματολογίων για να κάνουμε έστω μία υπόθεση, απευθυνθήκαμε σε 20 άτομα – υποκείμενα που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο, ζητώντας τους να αιτιολογήσουν τις απαντήσεις τους, κάνοντας, κάθε φορά, και μια μικρή ανάλυση της εκάστοτε επιλογής τους. Αυτές οι μετά ερωτηματολογίου συνεντεύξεις μας οδήγησαν σε μια υποθετική, προσεγγιστική διαύγαση των αποτελεσμάτων της έρευνάς μας. Εδώ, αξίζει να σημειωθεί πως και σε αυτήν την περίπτωση, γνώμονά μας αποτέλεσε η επαφή με τον ανθρώπινο παράγοντα, ο οποίος, όπως είπαμε, σε όλο το μάκρος της εργασίας μας, τη συνδιαμορφώνει μαζί με εμάς, στη λογική της συνδιαμόρφωσης του ψηφιακού τοπίου από τον άνθρωπο – κάτοικό του.

Από αυτές τις 20 μετά ερωτηματολογίου συνεντεύξεις, οι 10 απευθύνθηκαν σε άτομα που κατοικούν στην επαρχία. Από αυτά τα 10 άτομα, τα 5 είναι από 14 – 18 ετών και τα υπόλοιπα 5 ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα από 20 – 25. Από τα 5 άτομα της ομάδας 14 – 18 ετών, τα 3 είναι κορίτσια και τα 2 αγόρια. Από τα υπόλοιπα 5 άτομα που είναι από 20 έως 25 ετών, τα 3 είναι αγόρια και τα άλλα 2 κορίτσια. Όσον αφορά τα 10 άτομα – κατοίκους των Αθηνών, τα 5 είναι από 14 – 18 ετών και τα άλλα 5 από 20 – 25 αντίστοιχα. Από τα πρώτα 5 (14 – 18 ετών) τα 3 είναι αγόρια και τα υπόλοιπα 2 κορίτσια, ενώ από τα 5 άτομα που ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα από

Η υπόθεση για τους 3 τύπους χρηστών

Αυτές οι συνεντεύξεις, τις οποίες μας παραχώρησαν τα 20 άτομα μετά τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου από μέρους τους, στα οποία ζητήσαμε να αιτιολογήσουν τις απαντήσεις τους στις διάφορες ερωτήσεις του ερωτηματολογίου και να αναλύσουν, κάθε φορά, την επιλογή τους, θέτοντάς τους επιπλέον ερωτήματα, μας υπέδειξαν, αχνά, την ύπαρξη διάφορων τύπων χρηστών, όσον αφορά τη χρήση του ηλεκτρονικού υπολογιστή με σύνδεση στο Διαδίκτυο. Από τις επιλογές αυτών των 20 ατόμων και τις ακόλουθες αναλύσεις των επιλογών αυτών, άρχισαν να αναδύονται διαφορετικές κουλτούρες, θα μπορούσαμε να πούμε, κατοίκων του ψηφιακού κόσμου. Από τις τοποθετήσεις των υποκειμένων – συνεντευξιαζόμενων πάνω στον τρόπο χρήσης και την κρίση τους σε ότι έχει να κάνει με την επαφή – σχέση με τα συγκεκριμένα τεχνολογικά μέσα, καθώς και τις απόψεις τους όσον αφορά την επίδραση των τεχνολογικών μέσων στον άνθρωπο και σε διάφορους τομείς της προσωπικότητας, καθώς και της προσωπικής και κοινωνικής του ζωής, άρχισαν να αναφαίνονται 3 βασικοί τύποι χρηστών – 3 «κουλτούρες» - ψηφιακές ταυτότητες, με ορισμένα διακριτά χαρακτηριστικά.

Αυτοί οι 3 τύποι – «κουλτούρες» - ταυτότητες του ψηφιακού «οικοσυστήματος» είναι οι ακόλουθοι:

- **Ο «συντηρητικός» τύπος χρήστη,** ο οποίος διακρίνεται από μια αρνητικότητα, μια επιφυλακτικότητα και μια καχυποψία σε ότι έχει να κάνει με την άποψή του για τα τεχνολογικά μέσα της ψηφιακής εποχής. Κάποιες φορές φτάνει ακόμα και το συναίσθημα του φόβου. Επίσης, συχνά κατακρίνει ή και δαιμονοποιεί τη λειτουργία τους. Αν τα χρησιμοποιεί, είναι λόγω ανάγκης.

- **Ο «μετριοπαθής» τύπος χρήστη,** είναι και ανοιχτός, αλλά και κριτικά σκεπτόμενος σε ότι έχει να κάνει με τα τεχνολογικά μέσα της ψηφιακής εποχής. Είναι αυτός που ζυγίζει τα θετικά και τα αρνητικά της λειτουργίας των μέσων και της επαφής τους με τον άνθρωπο. Χαρακτηρίζεται από μία εξοικείωση με τα μέσα, αλλά το γεγονός αυτό δεν αποκλείει την κριτική του ματιά και το μέτρο στη χρήση τους.

- **Ο «προοδευτικός» τύπος χρήστη,** είναι εκείνος που θεωρεί τον ηλεκτρονικό υπολογιστή με το Διαδίκτυο και τα υπόλοιπα μέσα του δεύτερη φύση του. Είναι φίλα προσκείμενος σε κάθε τεχνολογικό νεωτερισμό και ανοιχτός σε όλες τις χρήσεις των μέσων αυτών, παίρνοντας από τα μέσα ό,τι μπορούν να του δώσουν. Θα μπορούσαμε να τον χαρακτηρίσουμε και εξαρτημένο, αλλά σίγουρα είναι οπαδός της εξέλιξης με κάθε «κόστος».

Επίσης, ένα ακόμα στοιχείο που παρουσιάζει σημαντικό ενδιαφέρον, όσον αφορά αυτό το σχήμα των 3 τύπων χρηστών, όπως θα δούμε ενδεικτικά και στη στατιστική μας ανάλυση που ακολουθεί, είναι ότι η κατηγοριοποίησή τους δεν υπόκειται σε κάποιο κοινωνιολογικό κριτήριο. Λόγου χάριν, ο συντηρητικός τύπος συναντάται τόσο στην Αθήνα όσο και στην επαρχία, και σε άτομα αρσενικού φύλου και σε θηλυκού. Το ίδιο ισχύει και με τους άλλους τύπους χρηστών. Δεν ανταποκρίνονται πλήρως σε κάποιο συγκεκριμένο κοινωνικό προφίλ – τουλάχιστον στα προφίλ που αντιστοιχούν στις παραδοσιακές κοινωνιολογικές παραμέτρους, τις οποίες θέσαμε εμείς για τη διεξαγωγή της έρευνάς μας. Το γεγονός αυτό είναι πολύ σημαντικό γιατί δηλώνει, ίσως, μια μορφή ανεξαρτησίας της ψηφιακής κοινωνίας και των ταυτοτήτων των ατόμων της από την πραγματική κοινωνία και τα χαρακτηριστικά τα οποία διαφοροποιούν τα άτομα σε αυτήν.

Επιπροσθέτως, άξιο λόγου είναι και το γεγονός ότι, κάποιες φορές, διαφαίνονται στις απαντήσεις, στοιχεία μιας ιδιοσυγκρασίας – ιδιοσυστασίας και κουλτούρας που θα μπορούσαμε να την χαρακτηρίσουμε ελληνική, σύμφωνα και με την αναφορά που κάνουμε σε κεφάλαιο του επιλογικού μέρους της διατριβής μας, το οποίο αφορά την ελληνική κουλτούρα και κοσμοαντίληψη διαχρονικά. Επιπροσθέτως, πολλές φορές, στις απαντήσεις των διαφόρων ερωτήσεων μπορούμε να παρατηρήσουμε νοοτροπίες και θέσεις, οι οποίες πηγάζουν από τη σχέση του κάθε ατόμου με θεσμούς, όπως αυτός της οικογένειας ή του σχολείου, κ.ά., σχέση η οποία, ανάλογα, κάθε φορά, με τον χαρακτήρα και το πρόσημό της, επηρεάζει την άλλη σχέση, δηλαδή εκείνη του χρήστη με τα τεχνολογικά μέσα.

Βέβαια, μπορούμε να αντιληφθούμε πως η παραπάνω αναφορά στους 3 τύπους – κουλτούρες χρηστών είναι εντελώς επιγραμματική και σχηματική, χρήσιμη, ίσως, μόνο για να μας εισάγει στο ιδιαίτερο αυτό αποτέλεσμα της έρευνας. Σε πολλές περιπτώσεις οι διαφορές δεν είναι τόσο διακριτές. Υπάρχουν, δηλαδή, άτομα που βρίσκονται κάπου μεταξύ του συντηρητικού και του μετριοπαθούς τύπου και άλλα που είναι μεταξύ του μετριοπαθούς και του προοδευτικού, ανάλογα, πάντα, με τις απαντήσεις τους στις 20 ερωτήσεις του ερωτηματολογίου. Αν αναλογιστούμε ότι ο πληθυσμός της έρευνάς μας είναι 2000 άτομα, τότε, μπορούμε να συνειδητοποιήσουμε την μεγάλη ποικιλία και τις αντιφάσεις που είναι πολύ πιθανό να υπάρχουν.

Έτσι, ο κάθε τύπος είναι πολύ πιθανό να χωρίζεται και σε υποκατηγορίες, αλλά η συγκεκριμενοποίηση της κάθε κατηγορίας είναι πολύ δύσκολη έως αδύνατη, διότι απαιτεί μια πλήρως λεπτομερειακή ανάλυση των δεδομένων των άπειρων, διαφορετικών τάσεων και αντιφάσεων.

Τα αποτελέσματα από τις συγκρίσεις των απαντήσεων αυτών των 8 ομάδων στις 20 ερωτήσεις του ερωτηματολογίου συνιστούν, από μόνα τους, ένα κοινωνιολογικό (και όχι μόνο) γεγονός, το οποίο αναλύεται στο σχόλιο.

Σε κάποιες από αυτές τις εκδηλώσεις θα εστιάσουμε και στην έρευνά μας, επιχειρώντας μια πρώτη επαφή με ένα γεγονός, μέχρι τώρα, λίγο πολύ, ανεξερεύνητο.

Ο ψηφιακός κομπιούτερ με το Διαδίκτυο και τα υπόλοιπα μέσα που κινούνται στο σύμπαν το οποίο αυτά τα δύο μέσα συνεπάγονται, αποτελούν τη φωτιά του σύγχρονου Προμηθέα, ευρήματα που ανάβουν το φως σε μια νέα περίοδο της ανθρωπότητας και κάνουν μια νέα εποχή της ανθρώπινης περιπέτειας μέσα στον Κόσμο να ανατέλλει. Και αυτό γιατί, το συγκεκριμένο εύρημα – η συγκεκριμένη τεχνολογία, φαίνεται να έχει καθοριστικό αντίκτυπο στη σχέση του ανθρώπου με τον άλλον και τον Κόσμο. Σε αυτήν τη νέα εποχή, δηλαδή, της οποίας την ανατολή βιώνουμε, ας την πούμε ψηφιακή εποχή, δείχνει να θίγεται, με αποφασιστικό τρόπο, ο υπαρξιακός πυρήνας του ανθρώπινου είδους, γεγονός που πυροδοτεί σημαντικές μεταβολές σε όλα, σχεδόν, τα πεδία της προσωπικής και της κοινωνικής ζωής του ανθρώπινου υποκειμένου.

Τα συγκεκριμένα μέσα, συνιστώντας έναν ολόκληρο κόσμο, παράλληλο με τον και εγκιβωτισμένο στον πραγματικό και ανταποκρινόμενα σε πολλές από τις βασικές ανάγκες της προσωπικής και της κοινωνικής ζωής του ανθρώπου (ενημέρωση, ψυχαγωγία, επικοινωνία, κ.ά.), πολλές φορές, αντικαθιστούν τα παραδοσιακά μέσα ικανοποίησης αυτών των αναγκών, με αποτέλεσμα να μεταβάλλουν, αφ' ενός, τον τρόπο που ο άνθρωπος εξυπηρετεί τις συγκεκριμένες ανάγκες, αφ' ετέρου, και σε ένα βαθύτερο επίπεδο, την ίδια τη φύση της εκάστοτε ανάγκης, αποτυπώνοντας τη φύση της λειτουργίας τους σε αυτήν και διυλίζοντάς την, κάθε φορά, με το δικό τους φίλτρο. Εδώ έγκειται και η «υπέρτατη μεταλλαγή», για την οποία μιλάει ο *Μακ Λούαν*, προεκτείνοντας τη βασική του θεωρία του medium is the message - «το μέσο είναι το μήνυμα», η οποία θίγει, βασικά, την προβολή της φύσης και της λειτουργίας του εκάστοτε τεχνολογικού μέσου στον σοκαρισμένο, από το γεγονός αυτής της προβολής, άνθρωπο και την, κάθε φορά, μετάλλαξη του δευτέρου – του ασυνείδητα ναρκωμένου ανθρώπινου υποκειμένου, μέσω της χρήσης του κάθε τεχνολογικού μέσου για την εξυπηρέτηση μίας ή περισσοτέρων αναγκών του.

Η παρούσα έρευνα και το έργο που την πλαισιώνει, αποτελούν μία απόπειρα προσέγγισης κάποιων από αυτές τις μεταμορφωτικές διεργασίες και μεταβολές που, πιθανόν για κάποιους, ή, σίγουρα, για άλλους, προκύπτουν από την επαφή – σχέση μιας πληθυσμιακής μερίδας της νέας γενιάς της ελληνικής κοινωνίας με τα κυρίαρχα μέσα του ψηφιακού κόσμου, σε κάποιους βασικούς τομείς – ανάγκες της προσωπικής και κοινωνικής ζωής του ατόμου.

Πιο συγκεκριμένα, οι δύο βασικοί τομείς με τους οποίους ασχολούμαστε στην έρευνά μας είναι η ενημέρωση και η επικοινωνία. Τομείς νευραλγικοί τόσο για την κοινωνική όσο και για την προσωπική ζωή του ατόμου, οι οποίοι θίγονται αποφασιστικά από την χρήση του Διαδικτύου, παίρνοντας διαφορετική μορφή και ουσία στη διαδικτυακή εποχή.

Ως προς τον τρόπο παρουσίασης των αποτελεσμάτων της έρευνας και του σχολίου, η αφήγηση είναι ενιαία. Το ανθρώπινο βίωμα και η μαρτυρία από τις συνεντεύξεις εναγκαλίζονται με την θεωρητική προσέγγιση από την βιβλιογραφία και η γλώσσα της στατιστικής με αυτήν της φιλοσοφικής εμβάθυνσης αλληλοσυμπληρώνονται.

Όσον αφορά τη διάρθρωση της εργασίας, ασχολούμαστε και παρουσιάζουμε το κάθε θέμα ξεχωριστά, ακολουθώντας τη σειρά των ερωτήσεων του ερωτηματολογίου, όπως την προαναφέραμε. Επιπλέον, κάθε φορά, σε κάθε ερώτηση, αναφερόμαστε και στην υπόθεση για τους τρεις τύπους χρηστών, η οποία αποτελεί ένα από τα βασικά πορίσματα της έρευνάς μας, παρουσιάζοντας και αναλύοντας τις πρακτικές και θεωρητικές τους τοποθετήσεις στα διάφορα θέματα, ώστε να καταφέρουμε να σκιαγραφήσουμε με όση περισσότερη ακρίβεια γίνεται, τον κάθε τύπο, ο οποίος συνεπάγεται και μία ξεχωριστή κουλτούρα μέσα στην κουλτούρα της ψηφιακής κοινωνίας.

Μέρος 1ο: ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ ΚΙ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ: καταιγισμός κι ευεργεσία του σύγχρονου Προμηθέα

Έχετε πρόσβαση στο Διαδίκτυο;

Το βάπτισμα στη θρησκεία του σύγχρονου Προμηθέα

«Ναι, έχω πρόσβαση στο Διαδίκτυο, μόνο από το λάπ τοπ, όχι μέσω τηλεφώνου.», μας λέει ο Γιώργος, με το ύφος που παίρνει κανείς όταν θέτει τα όριά του. Ο Γιώργος είναι 21 ετών και κατοικεί στην Αθήνα, όπου και σπουδάζει. Αλλά, γεννήθηκε και μεγάλωσε σε ένα χωριό κοντά στη Λαμία. Σε ότι έχει να κάνει με την κατηγοριοποίηση που επιδιώκουμε στην έρευνά μας, συγκαταλέγεται στους συντηρητικούς χρήστες του ηλεκτρονικού υπολογιστή και του Διαδικτύου.

Αντιθέτως, ο Άρης, 23 ετών, γέννημα θρέμμα Αθηναίος, ανήκει στους προοδευτικούς χρήστες και σε αυτή μας την ερώτησή, μας απαντάει με την κατάφαση του αυτονόητου:

«Ναι. Προφανώς. Και μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή και μέσω κινητού τηλεφώνου. Θέλω να είμαι πάντα παρών στον άλλο κόσμο του Διαδικτύου. Δε γίνεται αλλιώς.»

Η δήλωσή του αυτή, η οποία προσδίδει στη σχέση του με τα μέσα έναν χαρακτήρα αναγκαιότητας, δικαιώνει εκείνους τους ειδικούς, όπως η *Sherry Turkle*, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι «είμαστε εξαρτημένοι από την ίδια την συνδεσιμότητα, όχι απαραίτητα από την επαφή με τους ανθρώπους, αλλά με την αίσθηση ότι είμαστε συνδεδεμένοι.»[32]

«Με το Διαδίκτυο έχουμε τη δυνατότητα να είμαστε ανά πάσα στιγμή παντού. Κάτοικοι του παγκόσμιου ψηφιακού χωριού.»[33] Αυτή η δυνατότητα, αυτό το άνευ προηγουμένου χαρακτηριστικό που κάνει το Διαδίκτυο ένα από τα επαναστατικότερα τεχνολογικά μέσα που εφευρέθηκαν ποτέ, ισχυροποιεί το Διαδίκτυο στη συνείδηση του ανθρώπου, καθιστώντας το, από τη μία πρακτικό και χρήσιμο και, από την άλλη, θελκτικό, αφού του προσφέρει, ανά πάσα στιγμή, μία ταυτόχρονη αίσθηση επικαιρότητας και διαφυγής.

---

[32] **Sherry Turkle, *Alone Together: Why we expect more from technology and less from each other,* Basic Books, New York, 2012, p. 227.**

[33] **Όπ.π, σ. 156.**

Αυτό το πρωτεύον χαρακτηριστικό της φύσης και της λειτουργίας του Διαδικτύου υποδηλώνεται και στην απάντηση της Ιωάννας, μαθήτριας της 3ης Λυκείου, η οποία γεννήθηκε και ζει στην Καλαμάτα:

«Ναι. Έχω πρόσβαση στο Διαδίκτυο, και μέσω του υπολογιστή μου στο σπίτι και μέσω κινητού τηλεφώνου, εδώ και έναν χρόνο. Είναι ωραίο να το έχεις πάντα μαζί σου γιατί έτσι μπορείς να είσαι πάντα παντού.»

Αυτό στο οποίο αναφέρεται η Ιωάννα είναι η εμπειρία του να είσαι μονίμως εντός σύνδεσης – *on line*. Αυτό κατέστη εφικτό με την κυκλοφορία των *smartphones* – κινητών τηλεφώνων με σύνδεση στο Διαδίκτυο. Έτσι, μέσα σε μια δεκαετία, ό,τι πριν φάνταζε εξωγήινο είναι κοντά στο να γίνει τρόπος ζωής για τον καθένα.[34]

Η Ιωάννα, όπως φαίνεται από τις τοποθετήσεις της στο σύνολο των ζητημάτων του ερωτηματολογίου, κατατάσσεται στους μετριοπαθείς χρήστες του Διαδικτύου, παρά την αρέσκειά της για το μόνιμο *on line* μέσω του *smartphone* της.

Στους αντίποδες της οπτικής αυτής, η Ελένη, συνομήλικη της Ιωάννας, από την Αθήνα, δεν έχει κινητό τηλέφωνο με σύνδεση στο Διαδίκτυο γιατί, όπως λέει: *«Θεωρώ περιττό και εγώ και οι γονείς μου το smartphone.»* Έτσι, συνδέεται στο Διαδίκτυο μόνο μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή στο σπίτι.

Η τοποθέτηση της Ελένης και ο τόνος της, την τοποθετούν στον συντηρητικό τύπο χρήστη του Διαδικτύου.

Όλες οι παραπάνω μαρτυρίες, όμως, από όποιον τύπο χρήστη και αν προέρχονται, έχουν ένα κοινό σημείο, το οποίο οφείλουμε να κρατήσουμε και να αναλογιστούμε. Όλοι οι συνεντευξιαζόμενοι, ανεξαρτήτως καταβολών ή διάθεσης απέναντι στο μέσο, έχουν, με τον έναν ή με τον άλλον τρόπο, πρόσβαση στο Διαδίκτυο, άρα κάποιου είδους επαφή – σχέση με το μέσο. Το γεγονός αυτό, προφανώς και δεν είναι μια τυχαία σύμπτωση μεταξύ των τεσσάρων αυτών υποκειμένων του δείγματός μας. Στην έρευνά μας, η οποία απευθύνθηκε σε έναν πληθυσμό 2000 ατόμων, δεν υπήρχε ούτε ένας που να μην είχε πρόσβαση στο Διαδίκτυο, που να μην έχει, δηλαδή, πλοηγηθεί στις ιστοσελίδες της ψηφιακής θάλασσας, να μην έχει βαφτιστεί στα νερά της. Γεγονός προφανές, αν δούμε την καθημερινότητά μας, συγκλονιστικό, όμως, αν αποστασιοποιηθούμε και συνειδητοποιήσουμε το εύρος και τη μαζικότητα του πανίσχυρου αυτού μέσου, που συνιστά, όντως, μια προέκταση του καθημερινού ανθρώπου στον χώρο και τον χρόνο. Είτε λίγο είτε πολύ, έχουμε όλοι μυηθεί στη θρησκεία του σύγχρονου Προμηθέα, που είναι αποτέλεσμα της εφεύρεσης του Διαδικτύου και των ποικίλων εφαρμογών του.

---

[34] **Όπ.π, σ. 152.**

Ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα που ακολουθούν, μας δείχνουν τον τρόπο πρόσβασης των ατόμων στο Διαδίκτυο.

Το 72,5% των ερωτηθέντων δήλωσε πως έχει πρόσβαση στο Διαδίκτυο μέσω Η/Υ και κινητού τηλεφώνου, το 26,4% μέσω Η/Υ στο σπίτι του, το 1% μέσω κινητού τηλεφώνου και το 0,1% μέσω Η/Υ φίλου/συγγενή του. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

1.Έχετε πρόσβαση στο διαδίκτυο

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο	Ναι, μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή στο σπίτι	528	26,4	26,4	26,4
	Ναι, μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή & κινητού τηλεφώνου	1450	72,5	72,5	98,9
	Ναι, μέσω κινητού τηλεφώνου	20	1,0	1,0	99,9
	Ναι, μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή φίλου/συγγενή	2	,1	,1	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

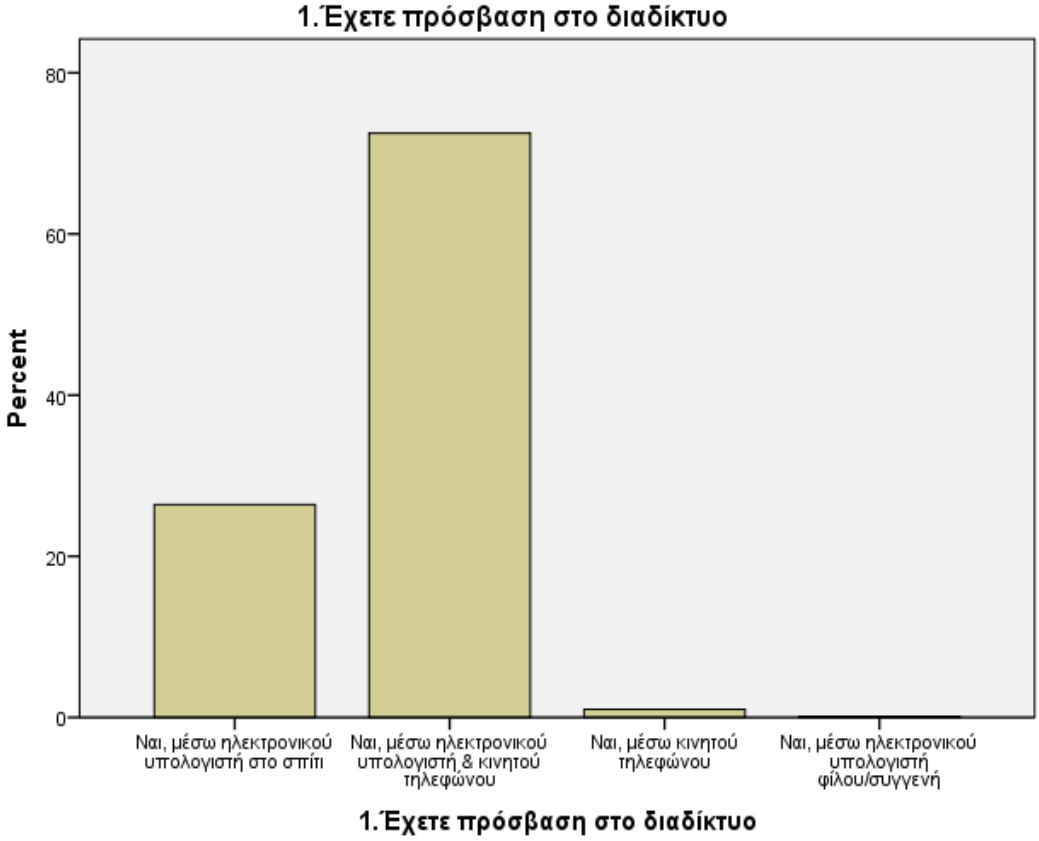

Όπως βλέπουμε, η μεγάλη πλειοψηφία των ατόμων του δείγματός μας έχει τη δυνατότητα να βρίσκεται εντός σύνδεσης ανά πάσα στιγμή και παντού, αφού έχει πρόσβαση και μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή στο σπίτι και μέσω κινητού τηλεφώνου. Το γεγονός αυτό, υπογραμμίζει την άποψη που θέλει τους περισσότερους νέους να «ζουν ανά πάσα στιγμή, ταυτόχρονα, σε δύο κόσμους, τον πραγματικό και τον ψηφιακό.»[35]

Ένα ακόμα στοιχείο, το οποίο κάνει αίσθηση, όπως μπορούμε να παρατηρήσουμε στον πίνακα και το σχεδιάγραμμα που ακολουθούν, είναι ότι, ακόμα και το μεγαλύτερο ποσοστό των ατόμων που ανήκουν στον συντηρητικό τύπο χρήστη, δηλώνει ότι έχει πρόσβαση στο Διαδίκτυο και μέσω κινητού τηλεφώνου – ποσοστό που αγγίζει το 58,3%, κάτι που ενισχύει τη θέση που υποστηρίζει ότι το φορητό internet αποτελεί πια κοινό τόπο και δεν είναι συνήθεια μόνο των οπαδών της νέας τεχνολογίας, ιδιαίτερα όταν αναφερόμαστε στη νέα γενιά.

[35] **Όπ.π, σ. 148.**

1. Έχετε πρόσβαση στο διαδίκτυο; Κάνοντας έλεγχο X^2, τα αποτελέσματά μας είναι τα εξής:

TwoStep Cluster Number * 1.Έχετε πρόσβαση στο διαδίκτυο Crosstabulation

			1.Έχετε πρόσβαση στο διαδίκτυο				Total
			Ναι, μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή στο σπίτι	Ναι, μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή & κινητού τηλεφώνου	Ναι, μέσω κινητού τηλεφώνου	Ναι, μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή φίλου/συγγενή	
TwoStep Αριθμός Συστάδων	Συντηρητικός	Count	187	280	12	1	480
		Expected Count	84,7	389,7	5,3	,3	480,0
		% within TwoStep Αριθμός Συστάδων	39,0%	58,3%	2,5%	,2%	100,0%
	Μετριοπαθής	Count	93	505	0	0	598
		Expected Count	105,5	485,5	6,6	,4	598,0
		% within TwoStep Αριθμός Συστάδων	15,6%	84,4%	0,0%	0,0%	100,0%
	Προοδευτικός	Count	8	540	6	0	554
		Expected Count	97,8	449,8	6,1	,3	554,0
		% within TwoStep Αριθμός Σσυστάδων	1,4%	97,5%	1,1%	0,0%	100,0%
Σύνολο		Count	288	1325	18	1	1632
		Expected Count	288,0	1325,0	18,0	1,0	1632,0
		% within TwoStep Αριθμός Συστάδων	17,6%	81,2%	1,1%	,1%	100,0%

Έλεγχοι Χ-τετράγωνο

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Χ-τετράγωνο	274,693[a]	6	,000
Κλάσμα πιθανοφάνειας	306,529	6	,000
Γραμμική-προς-γραμμική συσχέτιση	199,573	1	,000
Αριθμός έγκυρων περιπτώσεων	1632		

a. 3 cells (25,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,29.

Από τον παραπάνω πίνακα βλέπουμε ότι υπάρχει στατιστική σημαντικότητα στην περίπτωση αυτή καθώς το **p=0,0**. Το σχεδιάγραμμα που ακολουθεί είναι διαφωτιστικό.

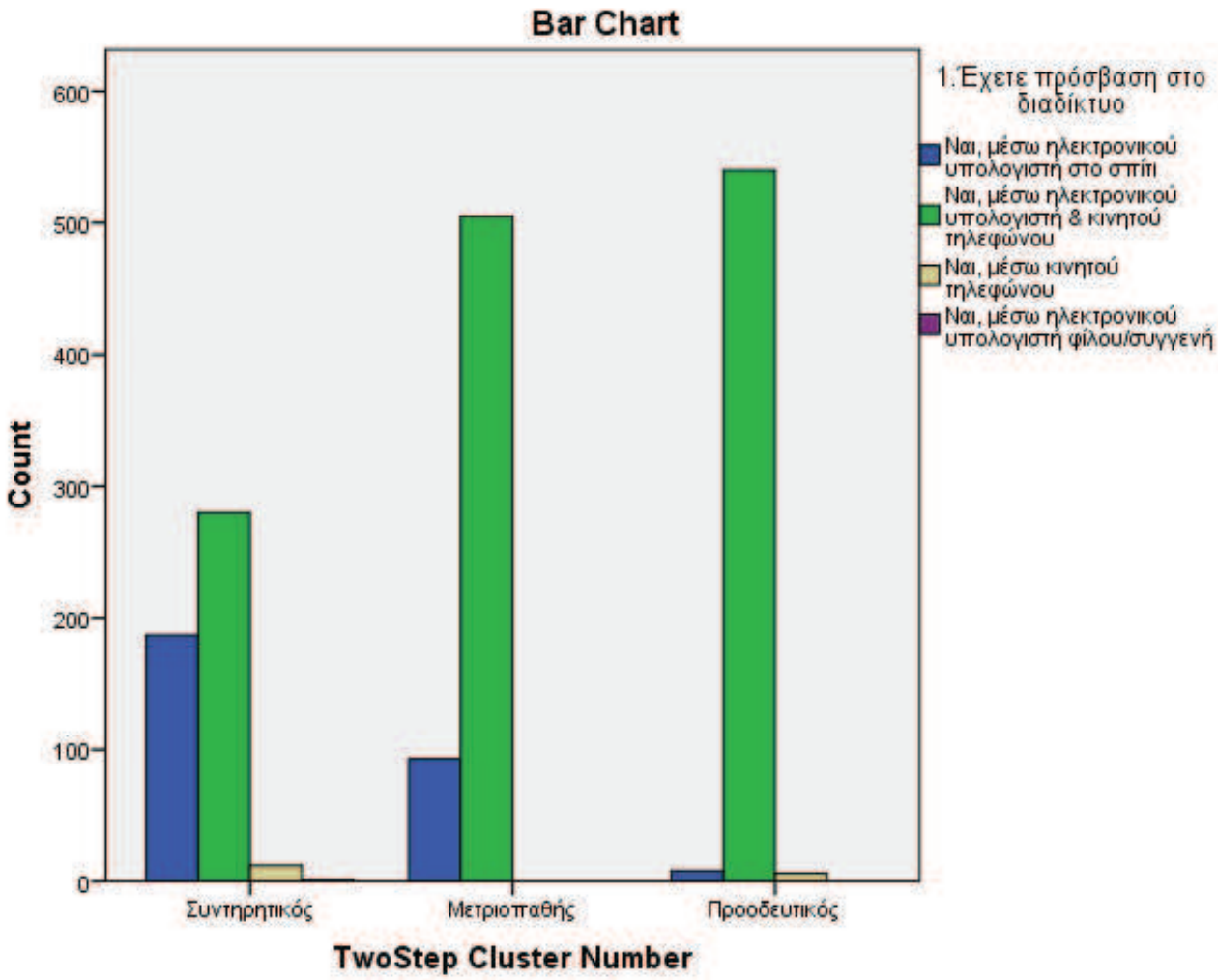

Βλέπουμε, λοιπόν, ότι ο προοδευτικός τύπος χρήστη υπερισχύει των άλλων δύο τύπων, καθώς ο κύριος τρόπος πρόσβασής του στο Διαδίκτυο είναι μέσω Η/Υ και κινητού τηλεφώνου.

Ακολουθεί ο μετριοπαθής τύπος χρήστη του Διαδικτύου, που επίσης επιλέγει να έχει πρόσβαση στο Διαδίκτυο μέσω Η/Υ και κινητού τηλεφώνου και σχεδόν το 1/6 αυτών των χρηστών έχει πρόσβαση στο Διαδίκτυο μέσω Η/Υ στο σπίτι του.

Τέλος, ο συντηρητικός τύπος χρήστη, ενώ και σε αυτόν υπερισχύει η επιλογή της πρόσβασης στο Διαδίκτυο μέσω Η/Υ και κινητού τηλεφώνου, η επιλογή που παρουσιάζει ενδιαφέρον και έχει πολύ μεγάλη διαφορά από τον προοδευτικό τύπο χρήστη, είναι αυτή της πρόσβασης στο Διαδίκτυο μέσω του Η/Υ στο σπίτι, που σε αυτόν τον τύπο χρήστη αγγίζει ένα ποσοστό της τάξης του 39%.

Βέβαια, οι διαφορές που υπάρχουν στον χαρακτήρα της σχέσης των ατόμων που ανήκουν σε διαφορετικούς τύπους χρήστη με τον ψηφιακό κομπιούτερ και το Διαδίκτυο, αποτυπώνονται στον χρόνο που περνούν συνδεδεμένοι.

Στην ερώτηση «Πόσες ώρες την ημέρα (κατά μέσο όρο), βρίσκεστε μπροστά σε μια οθόνη με πρόσβαση στο Διαδίκτυο;», η Χριστίνα, που κατοικεί στην Αθήνα και πηγαίνει στη Δευτέρα Λυκείου, απαντά: από 0 έως 2. «*Γενικά το αποφεύγω. Το χρησιμοποιώ μόνο για να επικοινωνώ με τους φίλους μου όταν δεν έχω κάρτα στο κινητό και κάποιες φορές για να ακούω μουσική. Δε νομίζω πως μου προσφέρει τίποτα παραπάνω.*»

Η Χριστίνα, η οποία με βάση τις απαντήσεις της στο ερωτηματολόγιο συγκαταλέγεται στον συντηρητικό τύπο χρήστη, είναι επιφυλακτική απέναντι στους ηλεκτρονικούς υπολογιστές και το Διαδίκτυο. Πιστεύει ότι *«κάνουν τη ζωή του ανθρώπου πιο δύσκολη από ότι στ' αλήθεια είναι, ότι τον θέλουν ναυαγό σε έναν ωκεανό πληροφορίας»* όπως μας λέει χαρακτηριστικά. Γι' αυτό και πιστεύει πως *«οφείλουμε να μετριάζουμε τη χρήση των νέων μέσων για να μη μας κάνουν ό,τι θέλουν.»* Γι' αυτόν τον λόγο και η ίδια τα χρησιμοποιεί πολύ λίγο και δεν αφήνεται να τη *χρησιμοποιούν εκείνα*.

Η Χριστίνα, αν και μαθήτρια λυκείου ακόμα, τοποθετείται ώριμα πάνω στο θεμελιώδες ζήτημα της επαφής – σχέσης του ανθρώπου με τα τεχνολογικά μέσα, η οποία αποτελεί άμεση συνάρτηση της χρήσης του κάθε μέσου. Με τα λόγια της αυτά, επισημαίνει το σχήμα υποκείμενο – αντικείμενο που ανακύπτει κάθε φορά από τη σχέση του ανθρώπου με μια νέα τεχνολογική του εφεύρεση, με ένα νέο μέσο, αφού ο άνθρωπος κάθε φορά ως υποκείμενο χρησιμοποιεί ένα τεχνολογικό μέσο για την εξυπηρέτηση κάποιων αναγκών του, αλλά, ταυτοχρόνως ο ίδιος ο άνθρωπος – χρήστης αποτελεί αντικείμενο διαμόρφωσης λόγω της επίδρασης του ίδιου του μέσου επάνω του. Ώσπου φτάνει μία στιγμή, που λόγω της πολλής χρήσης του μέσου και της εξοικείωσης της ανθρώπινης υπόστασης με αυτό, δε μιλάμε για δύο διαχωρισμένα πράγματα, τον άνθρωπο και το αντικείμενο – μέσο, αλλά για το ένα ως προέκταση του άλλου, το μέσο ως προέκταση του ανθρώπου και αντίστροφα.

«Όταν ο υλοτόμος παίρνει στα χέρια του ένα τσεκούρι, το τσεκούρι γίνεται, με τη διαμεσολάβηση του μυαλού του, μέρος του χεριού του. Όταν ο στρατιώτης βάζει τα κιάλια στο πρόσωπό του, ο εγκέφαλός του βλέπει τον κόσμο μέσα από ένα καινούριο ζευγάρι μάτια, προσαρμοζόμενος στιγμιαία σε ένα εντελώς διαφορετικό πεδίο όρασης. Τα πειράματα σε μαϊμούδες, στις οποίες δόθηκε να

χρησιμοποιήσουν τανάλια, φανέρωσαν με πόσο μεγάλη ευκολία ο εύπλαστος εγκέφαλος του πιθήκου μπορεί να ενσωματώσει εργαλεία στους αισθητήριους χάρτες του, καθιστώντας το πλαστό φυσικό. Στον ανθρώπινο εγκέφαλο, αυτή η ικανότητα έχει αναπτυχθεί σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από αυτό που παρατηρείται στα πιο κοντινά μας ξαδέρφια. Η ικανότητά μας να ανακατευόμαστε με κάθε είδους εργαλεία, αποτελεί μία από τις κύριες ποιότητες που μας χαρακτηρίζει και μας κάνει ξεχωριστούς σαν είδος. Αυτή η ποιότητα, σε συνδυασμό με τις διανοητικές μας δεξιότητες, είναι αυτά τα στοιχεία που μας κάνουν τόσο καλούς στη χρήση νέων τεχνολογιών. Επίσης, είναι αυτά που μας κάνουν να τις εφευρίσκουμε. Τα μυαλά μας μπορούν να φανταστούν τον μηχανισμό και τα πλεονεκτήματα της χρήσης ενός καινούριου εργαλείου, ακόμα και πριν την ύπαρξη του συγκεκριμένου εργαλείου. Η εξέλιξη της εξαιρετικής διανοητικής μας ικανότητας να ακυρώνουμε τα σύνορα μεταξύ του εσωτερικού και του εξωτερικού, του φυσικού και του τεχνητού, του έμφυτου και του επίκτητου, του σώματος και του οργάνου – εργαλείου, ήταν, όπως λέει και ο νευροεπιστήμονας *Scott Frey*, «δίχως αμφιβολία ένα θεμελιώδες βήμα για την ανάπτυξη της τεχνολογίας.»[36]

Αυτή η έννοια της «προέκτασης» και της κατάργησης των συνόρων μεταξύ του φυσικού και του τεχνητού στην επαφή – σχέση του ανθρώπου με ένα τεχνολογικό μέσο διαφαίνεται από τη μαρτυρία του Νίκου.

Ο Νίκος είναι 22 ετών και μένει στην Χρυσούπολη του νομού Καβάλας. Ο τρόπος χρήσης των νέων τεχνολογιών και οι απόψεις του πάνω σε αυτές και στην επαφή – σχέση τους με τον άνθρωπο, τον κατατάσσουν στον προοδευτικό τύπο χρήστη.

Ο Νίκος, λοιπόν, βρίσκεται μπροστά σε μία οθόνη με πρόσβαση στο Διαδίκτυο (κατά μέσο όρο) *7-10 ώρες ημερησίως*. «*Είναι αυτονόητο, αφού από εκεί περνούν τα πάντα, από το να ακούσεις μουσική στο Youtube μέχρι το να μιλήσεις με τους φίλους σου στο Facebook και από το να γράψεις μία εργασία για τη σχολή στο Word μέχρι το να αγοράσεις ρούχα στο Amazon. Και αυτό το πρακτικό κομμάτι της εξυπηρέτησης αναγκών ακολουθείται από μια τελετουργία, την τελετουργία να*

[36] **Michael Balter, "Tool Use Is Just Another Trick of the Mind," *Science NOW*, New York, January 28 2008, p. 12.**

βρίσκεσαι μπροστά στην οθόνη και να περιηγείσαι σε άλλους κόσμους από χρώματα και εικόνες. Από ένα σημείο και μετά, το αναζητάς όλο αυτό, αυτήν την ενέργεια όπως αναζητάει ο οργανισμός το οξυγόνο του φυσικού περιβάλλοντος.»

Από αυτήν την κατάθεση του Νίκου δηλώνεται ο τρόπος που συγχέεται το πρακτικό κομμάτι της χρήσης των νέων μέσων με την ιδιαίτερη μαγεία που αυτά εκπέμπουν στις ανθρώπινες αισθήσεις και φτάνουν σε σημείο να τον εθίζουν. Γιατί, ο Νίκος μας λέει, ουσιαστικά, πως δεν χρησιμοποιεί το μέσο απλά και μόνο για την εξυπηρέτηση κάποιων αναγκών του, αλλά ότι ανάγκη για εκείνον αποτελεί η επαφή αυτή καθ' εαυτή με τον μαγικό κόσμο του μέσου και η περιπλάνηση μέσα σε αυτόν τον *άλλον κόσμο.*

Στην περίπτωση του Νίκου, οι τοποθετήσεις του οποίου αντανακλούν εκείνες των περισσοτέρων ατόμων που ανήκουν στον προοδευτικό τύπο χρήστη αποδεικνύεται αυτό που έλεγε ο θεωρητικός *John M. Culkin* ο οποίος διατεινόταν πως: «Οι στενοί δεσμοί που δημιουργούμε με τα εργαλεία μας έχουν δύο κατευθύνσεις. Από τη μία, οι τεχνολογίες μας γίνονται προεκτάσεις του εαυτού μας και από την άλλη, εμείς γινόμαστε προεκτάσεις των τεχνολογιών μας. Κάθε όργανο επιβάλει τα δικά του όρια ακόμα και αν προσφέρει νέες δυνατότητες. Όσο περισσότερο το χρησιμοποιούμε, τόσο εμπλεκόμαστε, γινόμαστε ένα με τη μορφή και τη λειτουργία του.

Διαμορφώνουμε τα εργαλεία μας κι εκείνα διαμορφώνουν εμάς, με τη σειρά τους.»[37]

Όσον αφορά όμως τη Σοφία, που είναι 14 ετών και φοιτεί στην τρίτη τάξη ενός γυμνασίου στο Περιστέρι, στην Αθήνα, «*προσπαθεί με νύχια και με δόντια,* όπως λέει, *να περιορίσει τις ώρες που βρίσκεται συνδεδεμένη στο Διαδίκτυο, και αυτό γιατί της φωνάζουν οι γονείς της γιατί ξέρουν πως όλα θέλουν ένα μέτρο και πως, όταν αυτό χάνεται, γινόμαστε θύματα και δεν το ξέρουμε. Και έχουν δίκιο. Αλλά είναι δέλεαρ, όταν ξέρω ότι εκεί μέσα είναι ένας ολόκληρος κόσμος που με περιμένει, από την επικοινωνία με φίλους μέχρι sites για μουσική και μόδα.»*

Η Σοφία, λοιπόν, μαχόμενη να διατηρηθεί σε κάποια όρια, ανήκει στον μετριοπαθή τύπο χρήστη και βρίσκεται μπροστά στην οθόνη 2 με 4 ώρες περίπου καθημερινά.

---

[37] **John M. Culkin, "A Schoolman's Guide to Marshall Mc Luhan," *Saturday Review*, New York, March 18 1967, p. 6.**

Όπως παρατηρούμε, στην περίπτωση της Σοφίας, όπως και σε πολλές ακόμα περιπτώσεις νεαρών ατόμων – χρηστών, η οικογένεια είναι ένας βασικός παράγοντας – θεσμός που επηρεάζει και, κάποιες φορές, καθορίζει τον τρόπο χρήσης, την επαφή του ατόμου με, ή την άποψη που σχηματίζει το κάθε άτομο – χρήστης για το τεχνολογικό μέσο.

Επίσης, άλλη μία πραγματικότητα που ξεδιπλώνεται από τις μαρτυρίες των υποκειμένων, ανεξάρτητα από τον τύπο του χρήστη στον οποίο ανήκουν, σε αυτές τις πρώτες ερωτήσεις, είναι αυτό που αναφέραμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο και αφορά τη φύση και τη λειτουργία ή τις λειτουργίες του μέσου. Ένας ψηφιακός κομπιούτερ ή γενικότερα μία οθόνη με σύνδεση στο Διαδίκτυο είναι ένα μέσο πολλαπλών χρήσεων, το οποίο μπορεί να χρησιμεύει από εργαλείο επικοινωνίας και ενημέρωσης μέχρι και για τη διασκέδαση (αναπαραγωγή μουσικής και βίντεο), τις διάφορες αγορές κ.ά., των χρηστών του. Αυτό οφείλεται, όπως είπαμε, στην «κατάλυση των τειχών μεταξύ των διαφόρων μέσων λόγω της ψηφιοποίησης της πληροφορίας.»[38] Με αυτόν τον τρόπο «το Διαδίκτυο αφομοιώνει τα υπόλοιπα παραδοσιακά μέσα, αναδημιουργώντας τα στη βάση της δικής του εικόνας, για να καταστεί το εργαλείο μας για όλους τους σκοπούς.»[39] Με μερικές τέτοιες βασικές ανάγκες του ανθρώπου που καλύπτονται μέσω της χρήσης των ψηφιακών μέσων, ανάγκες που αποτελούν, ακολούθως, τομείς στους οποίους αποτυπώνεται η φύση των μέσων αυτών για να διαμορφώσει την ίδια τη φύση των αναγκών και το άτομο το οποίο την καλύπτει μέσω του εκάστοτε μέσου, στο πνεύμα ενός ιδιότυπου κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν και πάντα στη βάση της αρχής του Mac Luhan "the medium is the message" – «το μέσο είναι το μήνυμα», θα ασχοληθούμε στη συνέχεια της εργασίας μας.

Αυτή η πραγματικότητα του ενιαίου μέσου είναι αδύνατο να μην επηρεάσει ακόμα και τους πιο μετρημένους ή συντηρητικούς χρήστες, αφού, στην ουσία, συνιστά το βασικότερο κανάλι μέσα από το οποίο περνά η σύγχρονη ζωή. Ως εκ τούτου, ο αριθμός των ωρών που περνούν κατά μέσο όρο τα νεαρά άτομα του δείγματός μας μπροστά στην οθόνη, συνδεδεμένοι στο Διαδίκτυο, καταμαρτυρεί ένα γεγονός σχεδόν μοιραίο.

---

[38] **Nicholas Carr, *The Shallows: How the Internet is changing the way we think, read and remember,* Atlantic Books, New York, 2010, p. 89.**

[39] **Όπ.π, σ. 90.**

2. Πόσες ώρες την ημέρα(κατά μέσο όρο), βρίσκεστε μπροστά σε μια οθόνη με πρόσβαση στο διαδίκτυο;

Το 51% των ερωτηθέντων δήλωσε πως βρίσκεται μπροστά σε μια οθόνη με πρόσβαση στο Διαδίκτυο από 4-7 ώρες καθημερινά, το 32% από 2-4 ώρες, το 13,9% από 7-10 ώρες, το 2,6% από 0-2 ώρες και το υπόλοιπο 0,7% από 10 ώρες και πάνω. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

2.Πόσες ώρες την ημέρα(κατά μέσο όρο), βρίσκεστε μπροστά σε μια οθόνη με πρόσβαση στο διαδίκτυο;

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο	0-2 ώρες	52	2,6	2,6	2,6
	2-4 ώρες	639	32,0	32,0	34,6
	4-7 ώρες	1019	51,0	51,0	85,5
	7-10 ώρες	277	13,9	13,9	99,4
	10 ώρες και πάνω	13	,7	,7	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

Όσον αφορά τον μέσο όρο του χρόνου καθημερινής κατοίκησης του ψηφιακού κόσμου από τον κάθε τύπο χρήστη, όπως φαίνεται στον πίνακα και στο σχεδιάγραμμα που ακολουθούν, αντιστοιχεί στον χαρακτήρα της επαφής – σχέσης του κάθε τύπου χρήστη με τα ψηφιακά μέσα καθώς και στον βαθμό εξοικείωσης που η καθεμία από αυτές τις κουλτούρες «επιτρέπει» στον χρήστη της.

2. Πόσες ώρες την ημέρα (κατά μέσο όρο), βρίσκεστε μπροστά σε μια οθόνη με πρόσβαση στο διαδίκτυο; όπου εφαρμόσαμε την Anova. Τα αποτελέσματά μας είναι τα εξής:

Descriptives

2.Πόσες ώρες την ημέρα(κατά μέσο όρο), βρίσκεστε μπροστά σε μια οθόνη με πρόσβαση στο διαδίκτυο;

	N	Μέσος	Τυπική Απόκλιση	Τυπικό Σφάλμα	95% Διάστημα Εμπιστοσύνης για το μέσο		Ελάχιστο	Μέγιστο
					Κατώτατο Όριο	Ανώτατο Όριο		
Συντηρητικός	480	2,30	,655	,030	2,24	2,36	1	5
Μετριοπαθής	598	2,82	,460	,019	2,79	2,86	1	5
Προοδευτικός	554	3,46	,541	,023	3,42	3,51	2	5
Σύνολο	1632	2,89	,720	,018	2,85	2,92	1	5

Από τον παραπάνω πίνακα, συμπεραίνουμε ότι ο συντηρητικός τύπος χρήστη του Διαδικτύου βρίσκεται μπροστά σε μια οθόνη με πρόσβαση στο Διαδίκτυο από 2-4 ώρες καθημερινά, ο μετριοπαθής τύπος από 2-4 ώρες με έντονη τάση να τις ξεπερνάει και ο προοδευτικός από 4-7 ώρες με επίσης αυξητική τάση.

Έλεγχος ομοιογένοιας διακυμάνσεων

2.Πόσες ώρες την ημέρα(κατά μέσο όρο), βρίσκεστε μπροστά σε μια οθόνη με πρόσβαση στο διαδίκτυο;

Levene Statistic	df1	df2	Sig.
90,502	2	1629	,000

ANOVA

2. Πόσες ώρες την ημέρα(κατά μέσο όρο), βρίσκεστε μπροστά σε μια οθόνη με πρόσβαση στο διαδίκτυο;

	Άθροισμα Τετραγώνων	df	Μέσο τετράγωνο	F	Sig.
Between Groups	350,940	2	175,470	579,165	,000
Within Groups	493,539	1629	,303		
Total	844,480	1631			

Από τον παραπάνω πίνακα βλέπουμε ότι υπάρχει στατιστική σημαντικότητα στην περίπτωση αυτή καθώς το **p=0,0**.

Multiple Comparisons

Dependent Variable: 2.Πόσες ώρες την ημέρα(κατά μέσο όρο), βρίσκεστε μπροστά σε μια οθόνη με πρόσβαση στο διαδίκτυο;

	(I) TwoStep Cluster Number	(J) TwoStep Cluster Number	Μέση Διαφορά	Τυπικό σφάλμα	Sig.	95% Διάστημα εμπιστοσύνης	
						Κατώτατο Όριο	Ανώτατο Όριο
Games-Howell	Συντηρητικός	Μετριοπαθής	-,522*	,035	,000	-,61	-,44
		Προοδευτικός	-1,162*	,038	,000	-1,25	-1,07
	Μετριοπαθής	Συντηρητικός	,522*	,035	,000	,44	,61
		Προοδευτικός	-,639*	,030	,000	-,71	-,57
	Προοδευτικός	Συντηρητικός	1,162*	,038	,000	1,07	1,25
		Μετριοπαθής	,639*	,030	,000	,57	,71

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

Στη συνέχεια κάναμε Post-Hoc Tests με Games-Howell όπου και οι τρεις τύποι χρηστών του Διαδικτύου παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές καθώς όλα τα sig.(p-value) παρουσιάζουν στατιστική σημαντικότητα (sig.=0.0).

Στο παρακάτω γράφημα (Means Plot) είναι διακριτή η διαφορά των τριών τύπων σε ότι αφορά τις ώρες που βρίσκονται μπροστά σε μια οθόνη με πρόσβαση στο διαδίκτυο επί καθημερινής βάσης.

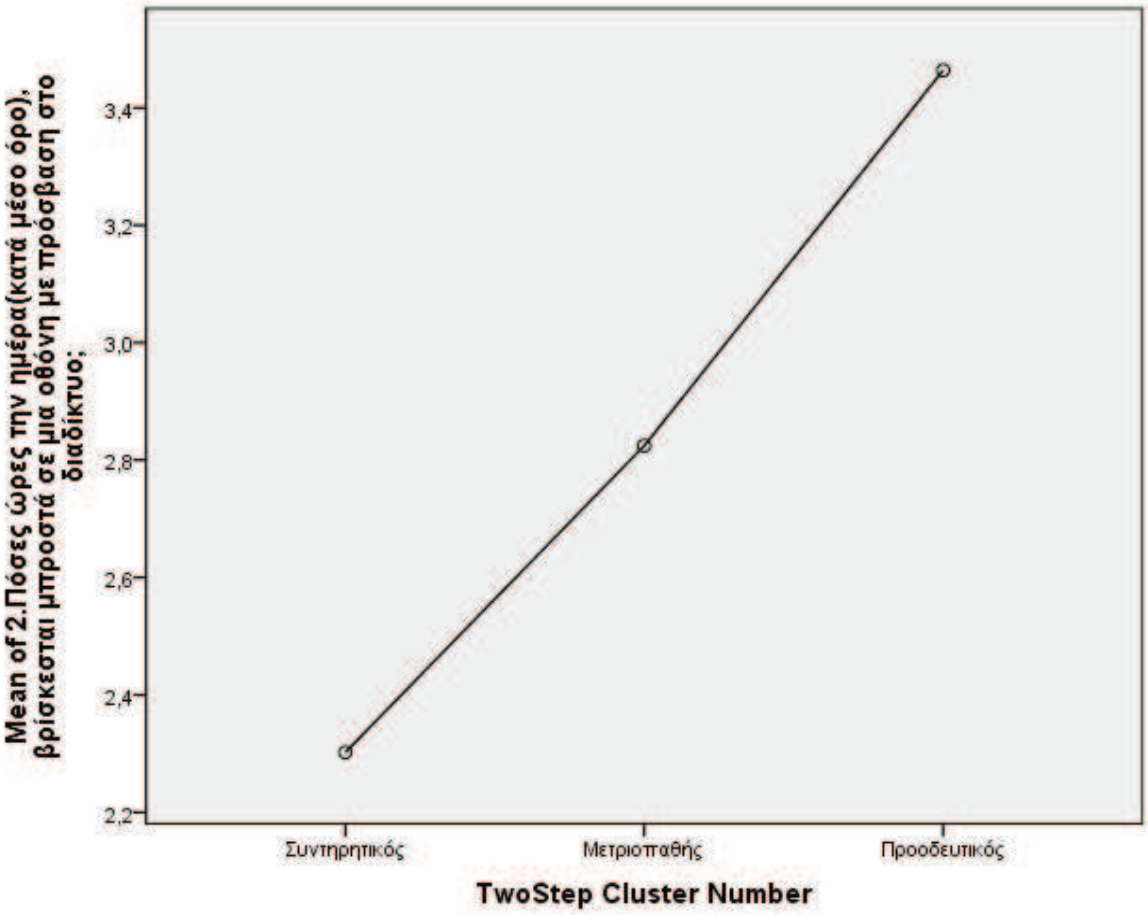
Mean of 2.Πόσες ώρες την ημέρα(κατά μέσο όρο), βρίσκεσται μπροστά σε μια οθόνη με πρόσβαση στο διαδίκτυο;
3,4
3,2
3,0
2,8
2,6
2,4
2,2
Συντηρητικός
Μετριοπαθής
Προοδευτικός
TwoStep Cluster Number

Η ψηφιακή θάλασσα ως κυρίαρχη πραγματικότητα και η επιταγή αναζήτησης του επιδέξιου Οδυσσέα.

Αναζητώντας έναν ουσιαστικό τρόπο να προσεγγίσουμε το πώς αντιλαμβάνεται η νέα γενιά της ελληνικής κοινωνίας την επαφή της με τα μέσα του ψηφιακού κόσμου μέσα από τη χρήση τους, στην αρχή της έρευνάς μας, όπως αναφέραμε ξανά, και έχοντας αποφασίσει να καταρτίσουμε ένα ερωτηματολόγιο το οποίο πιστεύαμε πως θα μας έφερνε σε εγγύτερη επαφή με ένα ζήτημα πελώριο και, λίγο έως πολύ, ανεξερεύνητο, τουλάχιστον στον ελλαδικό χώρο και όσον αφορά την ολιστική χροιά με την οποία εμείς επιθυμούσαμε να το προσεγγίσουμε, συζητήσαμε, όπως είπαμε, με νεαρούς ανθρώπους, οι οποίοι μέσα στο πλαίσιο μιας ανοικτής κουβέντας, μας κατέθεσαν την προσωπική τους προοπτική η οποία προέκυπτε από το καθημερινό βίωμα αυτής της άλλης πραγματικότητας του ψηφιακού κόσμου, μίας πραγματικότητας άμεσο συνακόλουθο της χρήσης των μέσων που τον θεμελιώνουν.

Από αυτές τις πρώτες συζητήσεις, λοιπόν, αναδύθηκε, αβίαστα, από τις επαφές μας με όλα τα άτομα στα οποία απευθύναμε τον λόγο, μια βασική και συνολική παραδοχή, την οποία εμείς είχαμε ήδη συναντήσει στη βιβλιογραφία και την οποία επισημάναμε στα κεφάλαια που προηγούνται. Ο ηλεκτρονικός υπολογιστής ή, γενικότερα, μία οθόνη οποιασδήποτε συσκευής με σύνδεση στο Διαδίκτυο συνιστά μία ολοκληρωμένη πραγματικότητα, έναν ολόκληρο κόσμο, τον οποίο ο καθένας από εμάς, ξεχωριστά, και όλοι μαζί κατοικούμε, με την απλή σύνδεσή μας στο Διαδίκτυο. Αυτό το παγκόσμιο δίκτυο, το οποίο βασίζεται στην μετάδοση της πληροφορίας με την ταχύτητα του φωτός, και ξεκίνησε σαν εργαλείο εξυπηρέτησης κάποιων ανθρώπινων αναγκών, σταδιακά εξελίχθηκε σε ένα οικοσύστημα τεχνητό, όπως είπαμε, παράλληλο με, και συνάμα εγκιβωτισμένο στο φυσικό οικοσύστημα. Η κατοίκηση αυτού του ιδιότυπου οικοσυστήματος είναι, λίγο έως πολύ, δεδομένη, καθημερινή πραγματικότητα για τον καθέναν από εμάς. Ο ψηφιακός κόσμος είναι. Και αυτή η υπαρξιακή κατάφαση μας καλεί να τη βιώσουμε και να την κατοικήσουμε, αρχικά για να εξυπηρετήσουμε βασικές μας ανάγκες που αφορούν τη μετάδοση κάθε είδους και οποιασδήποτε φύσεως πληροφορία. Από εκεί και πέρα, οι απόψεις και οι θέσεις της κάθε οντότητας γι' αυτό το πολυμέσο – οικοσύστημα, από τη μικροκλίμακα του ατόμου μέχρι την ευρύτερη κλίμακα μιας κοινωνίας και ο χαρακτήρας που αυτό παίρνει στη συνείδηση του καθενός, αποτελούν ψυχολογικές, κοινωνικές, πολιτισμικές και άλλης φύσεως εκδηλώσεις, οι οποίες προκύπτουν από την ετερογένεια των οντοτήτων αυτών.

Ερωτήματα όπως αυτό που ακολουθεί, το τρίτο κατά σειρά του ερωτηματολογίου μας, επιτρέποντας στο υποκείμενο να διατυπώσει μια άποψη για το γενικό ζήτημα της ζωής μπροστά σε μία οθόνη με πρόσβαση στο Διαδίκτυο, έχοντας την ευκαιρία να επιλέξει μεταξύ απαντήσεων διαφορετικού χαρακτήρα, οι οποίες αντιστοιχούν

σε άλλες προοπτικές πάνω στο ζήτημα, μας βοηθούν στην απόπειρά μας να προσεγγίσουμε το σε τι συνίσταται η διαφορετικότητα της μίας κουλτούρας χρήστη από την άλλη, όσον αφορά τον χαρακτήρα που παίρνει το γεγονός της ζωής μπροστά στην οθόνη με σύνδεση στο Διαδίκτυο γενικότερα στη συνείδηση του ατόμου.

- ***«Είναι αναγκαίο κακό.*** Έτσι γίνεται με την τεχνολογία κάθε φορά. Ιδιαίτερα στην εποχή μας. Βγαίνει κάτι και μετά γίνεται ανάγκη γιατί επηρεάζει τόσο τη ζωή μας, που όλα περιστρέφονται γύρω από αυτό. Βέβαια, σίγουρα έχει και θετικές πλευρές και είναι χρήσιμο για κάποιους σκοπούς, κυρίως λόγω ταχύτητας, σου λύνει τα χέρια. Γι' αυτό λέω ότι ***έχει ενδιαφέρον αλλά ως έναν βαθμό***. Αλλά, τις περισσότερες φορές, νομίζω πως ο άνθρωπος δεν μπορεί να το ελέγξει, να το διαχειριστεί. Τον ξεπερνά όλο αυτό και τον τραβάει μέσα στη δίνη του. Σε έναν κόσμο ψεύτικο που όμως φτάνει να τον νομίζει για πραγματικό. Άρα λέω επίσης ότι ***αποτελεί επικίνδυνη ψευδαίσθηση.»***

Αυτές είναι οι τρείς απαντήσεις από τις επιλογές του ερωτηματολογίου, οι οποίες εκφράζουν περισσότερο τον Γιώργο, ο οποίος ανήκει στον συντηρητικό τύπο χρήστη, όσον αφορά την τοποθέτησή του στο γενικό ερώτημα ***Η ζωή μπροστά στην οθόνη ενός Η/Υ ή ενός κινητού τηλεφώνου με πρόσβαση στο Διαδίκτυο.***

Οι επιλεγμένες από τον Γιώργο απαντήσεις και η τοποθέτησή του πάνω στο ζήτημα είναι δηλωτικές του αρνητικού τρόπου με τον οποίο εισπράττει την πραγματικότητα της ζωής μέσα στον ψηφιακό κόσμο και της σχεδόν αρνητικής χροιάς που αυτός ο κόσμος παίρνει στη συνείδησή του, αν και αναφέρει τις θετικές πλευρές που μπορεί να έχει η χρήση των μέσων αυτών, οι οποίες καθορίζονται από το στοιχείο της ακαριαίας ταχύτητας που *σου λύνει τα χέρια.* Αυτό που καυτηριάζει ο Γιώργος στο πλαίσιο της αιτιολόγησης των επιλογών του, είναι το γεγονός της ανάγκης, του ανεξέλεγκτου εθισμού του ανθρώπου στο μέσο που *τον ξεπερνά και τον τραβάει μέσα στη δίνη του. Σε έναν κόσμο ψεύτικο που όμως φτάνει να τον νομίζει για πραγματικό.* Αυτή η επικίνδυνη ψευδαίσθηση που λησμονείται λόγω της αναγκαιότητας για τη χρήση των μέσων είναι που κάνουν τον Γιώργο από επιφυλακτικό έως αρνητικό στην τοποθέτησή του πάνω στο γενικότερο και κρίσιμο για τον σύγχρονο άνθρωπο ζήτημα της *ζωής μπροστά στην οθόνη*.

Η τοποθέτηση του Γιώργου βρίσκει εφαρμογή στις θέσεις της ερευνήτριας και ειδικού *Sherry Turkle*, η οποία μας λέει πως: «από τότε που ο υπολογιστής με την έλευση του Διαδικτύου έγινε ένα μέσο που οδήγησε τους ανθρώπους στο να ζουν παράλληλες ζωές σε ψηφιακούς κόσμους, παρατηρείται μια σύγχυση των συνόρων μεταξύ του πραγματικού και του ψηφιακού, καθώς τα άτομα – χρήστες των νέων μέσων κινούνται εντός κι εκτός της άλλης ζωής τους μπροστά στην οθόνη.

Με τη μόνιμη συνδεσιμότητα έρχονται νέες φοβίες, άγχη μη σύνδεσης, ένα είδος πανικού. Υπάρχουν άνθρωποι που λένε πως η απώλεια του κινητού τηλεφώνου – *smartphone* μοιάζει με θάνατο. *Χωρίς τα κινητά μας τηλέφωνα με πρόσβαση στο Διαδίκτυο νιώθουμε ότι δεν έχουμε μυαλό, δεν επικοινωνούμε. Οι συσκευές μας είναι αναπόσπαστα κομμάτια της ύπαρξης και του σώματός μας. Χωρίς τις συσκευές μας νιώθουμε εκτός σύνδεσης, ακυβέρνητοι.»*[40] Τα τελευταία, είναι λόγια αμερικανών εφήβων που αποδεικνύουν έμπρακτα και βιωματικά την βασική τοποθέτηση του *Mac Luhan*, την οποία αναλύσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, το αφιερωμένο στο μέσο αυτό καθ' εαυτό, ότι ένα τεχνολογικό μέσο είναι φύση. «Η προέκταση τμημάτων του εαυτού μας επηρεάζει – αλλάζει τη φύση γύρω μας και επηρεάζει – αλλάζει τις κοινωνικές δομές και τις ανθρώπινες σχέσεις. Οι τεχνολογίες που έχουν εντονότερο επικοινωνιακό χαρακτήρα κυριαρχούν σε κάθε ιστορική περίοδο και κοινωνία και καθορίζουν την κοινωνική οργάνωση, τις ανθρώπινες σχέσεις και τον κυρίαρχο τρόπο σκέψης.»[41]

Η *Turkle*, εξειδικευμένη στον τρόπο επίδρασης των ψηφιακών μέσων, συνεχίζει την κατάθεσή της, όπως αυτή προέκυψε μέσα από την έρευνά της: «Η τεχνολογία έχει γίνει ένα αόρατο μέλος τους. Καθώς αυτοί οι άνθρωποι είναι από τους πρώτους που μεγαλώνουν μέσα στη συνθήκη της αδιάκοπης σύνδεσης. Always on and always on them – Πάντα εντός σύνδεσης και πάντα πάνω τους.»[42]

Η Αμερικανίδα ερευνήτρια αναφέρεται στην εμπειρία από την επαφή της με νέους της αμερικανικής κοινωνίας. Όμως, εμείς παρατηρούμε αντίστοιχες τοποθετήσεις και μαρτυρίες και στη δική μας επαφή με άτομα που ανήκουν στη νέα γενιά της ελληνικής κοινωνίας, γεγονός που δεικνύει την διαπολιτισμική παγκοσμιότητα της επίδρασης του μέσου, το οποίο συνιστά έναν κόσμο από μόνο του.

---

[40] **Sherry Turkle, Alone *Together: Why we expect more from technology and less from each other,* Basic Books, New York, 2012, p. 16.**

[41] **Μάρσαλ Μακ Λούαν, *Μίντια: Οι προεκτάσεις του Ανθρώπου,* μτφ. Σπύρος Μάνδρος, Κάλβος, Αθήνα, 2000, σ. 10.**

[42] **Sherry Turkle, Alone *Together: Why we expect more from technology and less from each other,* Basic Books, New York, 2012, p. 17.**

«Χωρίς σύνδεση στον κυβερνοχώρο νιώθουμε ακυβέρνητοι.» Πόσο κοντά είναι το νόημα αυτής της φράσης στην τοποθέτηση του Αντώνη 22 ετών από την Αθήνα; Στην ερώτηση: η ζωή μπροστά στην οθόνη με σύνδεση στο Διαδίκτυο, ο Αντώνης απαντά:

- «***Είναι βιολογική ανάγκη*** πια. De facto. Δεν μπορώ να διανοηθώ μια μέρα της ζωής μου, αν δε δω το προφίλ μου στο Facebook ή αν δεν μπω να ακούσω μουσική στο Youtube. Όλη η ζωή περνάει από το Διαδίκτυο. Είναι, όπως σου είπα, κόσμος απαραίτητος για τον άλλο κόσμο. Σίγουρα είναι το παρόν και το ***μέλλον της ανθρωπότητας***. Αφού, όλες, σχεδόν, οι πληροφορίες περνούν από κει. Όλοι προβάλλονται εκεί και όλοι επικοινωνούν μέσω αυτού. Είναι το απόλυτο μέσο που δίνει τη δυνατότητα για όλα αυτά, τα συστατικά της κοινωνίας και κάποιες ανάγκες της ανθρώπινης ύπαρξης. Μερικές φορές, το παραδέχομαι. ***Είναι συναρπαστική και την προτιμώ από την πραγματική.*** Οι εικόνες, τα χρώματα, ο ήχος παράλληλα. Ο καταιγισμός πληροφοριών. Αν και ζω στην Αθήνα, εκεί έχω την αίσθηση ότι είμαι στο κέντρο του κόσμου. Επίσης, με τη συμμετοχή σου σε διάφορους τομείς του, με τη δημιουργία προφίλ, με τη διατύπωση της άποψής σου, με το φλερτ, σου δίνεται η αίσθηση μιας ζωντανής, πελώριας κοινωνίας, στην οποία βρίσκεσαι ενταγμένος και ενεργός. Δεν είναι σαν άλλα μέσα, π.χ.: τηλεόραση ή ραδιόφωνο, όπου είσαι πάντα δέκτης. Και αυτό το χαρακτηριστικό του, το κάνει συναρπαστικό.»

Η ματιά του Αντώνη και ο τρόπος που βιώνει την πραγματικότητα της ζωής μπροστά σε μία οθόνη με σύνδεση στο Διαδίκτυο, συμφωνεί με εκείνη των οπαδών του μέσου από όλες τις γωνιές της γης.

«Συναντούσα ανθρώπους που έβρισκαν την διαδικτυακή ζωή τους πιο ικανοποιητική από την πραγματική τους ζωή,»[43] μας λέει η *Turkle*.

Από την κατάθεση του Αντώνη ξετυλίγονται όλα τα χαρακτηριστικά εκείνα στοιχεία που κάνουν τη ζωή μπροστά σε μία οθόνη με σύνδεση στο Διαδίκτυο ανάγκη βιολογική και εμπειρία κατοίκησης ενός κόσμου ολοκληρωμένου. Γιατί, όπως είπαμε, «δημιουργημένο από εκατομμύρια υπερσυνδεδεμένων υπολογιστών και τραπεζών δεδομένων, το Διαδίκτυο είναι μια μηχανή του *Turing* απίστευτης δύναμης και συμπεριλαμβάνει τις περισσότερες από τις υπόλοιπες διανοητικές μας τεχνολογίες. Γίνεται η γραφομηχανή μας, ο χάρτης μας, το ρολόι μας, ο υπολογιστής μας, το τηλέφωνό μας, το ταχυδρομείο μας, το ραδιόφωνο, ο κινηματογράφος, η τηλεόραση και η βιβλιοθήκη μας. Επίσης, αναλαμβάνει τις λειτουργίες άλλων

---

[43] **Sherry Turkle, Alone *Together: Why we expect more from technology and less from each other,* Basic Books, New York, 2012, p. xi.**

ηλεκτρονικών υπολογιστών, αφού, όλο και περισσότερα από τα λογισμικά μας προγράμματα τρέχουν στο Διαδίκτυο.»[44] Γι' αυτόν τον λόγο «*όλη η ζωή περνάει από το Διαδίκτυο.*

Είναι το παρόν και το ***μέλλον της ανθρωπότητας****. Αφού όλες, σχεδόν, οι πληροφορίες περνούν από κει. Όλοι προβάλλονται εκεί και όλοι επικοινωνούν μέσω αυτού,»* συνεχίζει ο Αντώνης με ένα ύφος απόλυτο και προφητικό.

Πράγματι, «το Διαδίκτυο γίνεται ολοένα και πιο αναγκαίο για την επικοινωνία, την εκπαίδευση, την εύρεση εργασίας, την ενημέρωση κ.ά.»[45]

«Επειδή τα διάφορα είδη πληροφορίας που μεταδίδονται από τα παραδοσιακά μέσα – λέξεις, αριθμοί, ήχοι, εικόνες, κινούμενες εικόνες – μπορούν να μεταφραστούν σε ψηφιακό κώδικα, μπορούν όλες να μεταφερθούν στον κομπιούτερ και κατ΄ επέκταση στο Διαδίκτυο. Τα πάντα, από μουσικές συμφωνίες μέχρι ταινίες με πορνογραφικό υλικό, μπορούν να συμπιεστούν σε μια σειρά από μηδέν και ένα και να επεξεργαστούν, να μεταβιβαστούν ή να παιχτούν από έναν ηλεκτρονικό υπολογιστή με σύνδεση στο Διαδίκτυο.»[46]

«Και αυτή η μετάφραση ολόκληρης της ζωής μας στην πνευματική φόρμα της πληροφορίας, μήπως, άραγε, κάνει ολόκληρο τον πλανήτη και την ανθρώπινη οικογένεια μία και μόνη συνείδηση;»[47]

Αυτό αναρωτιούνταν θεωρητικοί των μέσων σαν τον *Mc Luhan*, μερικές δεκαετίες πριν, που έβλεπαν μπροστά τους μια μορφή αισθητηριακής επανεμπλοκής του δυτικού ανθρώπου και την προοπτική μιας ανθρώπινης ολοκλήρωσης ως αποτέλεσμα της χρήσης των νέων μέσων – αποκυημάτων της ηλεκτρονικής τεχνολογίας.

«Ο ακαριαίος χαρακτήρας της κίνησης της ηλεκτρικής πληροφορίας δε διευρύνει, αλλά εμπλέκει την οικογένεια του ανθρώπου στη συνεκτική κατάσταση της ζωής στο χωριό. Σήμερα, που έχουμε προεκτείνει όλα τα τμήματα του σώματός μας και τις αισθήσεις μας με την τεχνολογία, μας βασανίζει η ανάγκη για μια εξωτερική συναίσθηση τεχνολογίας και εμπειρίας που θα μπορούσε να αναβιβάσει την

---

[44] **Nicholas Carr, *The Shallows: How the Internet is changing the way we think, read and remember,* Atlantic Books, New York, 2010, p.p. 82, 83.**

[45] **Sherry Turkle, Alone *Together: Why we expect more from technology and less from each other,* Basic Books, New York, 2012, p. 289.**

[46] **Nicholas Carr, *The Shallows: How the Internet is changing the way we think, read and remember,* Atlantic Books, New York, 2010, p.p. 82, 83.**

[47] **Μάρσαλ Μακ Λούαν, *Μίντια: Οι προεκτάσεις του Ανθρώπου,* μτφ. Σπύρος Μάνδρος, Κάλβος, Αθήνα, 2000, σ. 88.**

κοινωνική μας ζωή στο επίπεδο μιας παγκόσμιας συναίσθησης. Όταν έχουμε πετύχει τον οικουμενικό κατακερματισμό, δεν είναι αφύσικο να σκεφτόμαστε την οικουμενική ολοκλήρωση; Μια τέτοια παγκοσμιότητα του συνειδητού όντος είχε ονειρευτεί για την ανθρωπότητα ο Δάντης, ο οποίος πίστευε ότι οι άνθρωποι θα παραμείνουν απλά θραύσματα έως ότου ενοποιηθούν σε μια συμπαγή συνείδηση.

Σήμερα, με τους κομπιούτερς και τον προγραμματισμό, τα μέσα στόρευσης και διακίνησης της πληροφορίας γίνονται, όχι μόνο, όλο και λιγότερο οπτικά και μηχανικά, αλλά, όλο και περισσότερο, ολοκληρωμένα και οργανικά.»[48]

Μέσα στον ψηφιακό κόσμο μιας οθόνης συνδεδεμένης στο Διαδίκτυο, ο άνθρωπος είναι σα να ξαναβυθίζεται στην πλήρη γκάμα της αισθητηριακής ζωής και, συγκεκριμένα, ο άνθρωπος της εγγράματης Δύσης παίρνει σταδιακά διαζύγιο από τις οπτικές αξίες που τον καθόριζαν εδώ και εκατονταετίες.

Σε αυτή την αισθητηριακή εμπλοκή και σε αυτή την ολοκλήρωση δεν αναφέρεται και ο Αντώνης όταν λέει ότι η ζωή μπροστά σε μία οθόνη με σύνδεση στο Διαδίκτυο ***Είναι συναρπαστική και την προτιμά από την πραγματική;*** «*Οι εικόνες, τα χρώματα, ο ήχος παράλληλα. Ο καταιγισμός πληροφοριών. Αν και ζω στην Αθήνα, εκεί έχω την αίσθηση ότι είμαι στο κέντρο του κόσμου. Επίσης, με τη συμμετοχή σου σε διάφορους τομείς του, με τη δημιουργία προφίλ, με τη διατύπωση της άποψής σου, με το φλερτ, σου δίνεται η αίσθηση μιας ζωντανής πελώριας κοινωνίας, στην οποία βρίσκεσαι ενταγμένος και ενεργός. Δεν είναι σαν άλλα μέσα π.χ. τηλεόραση ή ραδιόφωνο, όπου είσαι πάντα δέκτης. Και αυτό το χαρακτηριστικό του, το κάνει συναρπαστικό.»;*

«Στην ηλεκτρική εποχή, όταν το κεντρικό νευρικό σύστημά μας προεκτείνεται τεχνολογικά για να μας εμπλέξει στο σύνολο της ανθρωπότητας και να ενσωματώσει την ανθρωπότητα σε εμάς, υποχρεωτικά συμμετέχουμε, και μάλιστα σε βάθος, στις συνέπειες της κάθε δράσης μας και συνειδητοποιούμε, σιγά σιγά, την αλληλεξάρτησή μας με την υπόλοιπη ανθρώπινη κοινωνία.»[49]

Ιδιαίτερα το Διαδίκτυο, ένα μέσο διπολικό, στο πλαίσιο του οποίου ο πομπός γίνεται δέκτης και το αντίστροφο, αφού «*εκεί συμμετέχεις και δεν είναι σαν άλλα μέσα όπου είσαι πάντα δέκτης,»,* ωθεί, ολοταχώς, προς τη συνειδητοποίηση αυτής της αλληλεξάρτησης.»[50]

---

[48] **Μάρσαλ Μακ Λούαν, *Μίντια: Οι προεκτάσεις του Ανθρώπου,* μτφ. Σπύρος Μάνδρος, Κάλβος, Αθήνα, 2000, σ. 153.**

[49] **Όπ.π., σ. 76.**

[50] **Nicholas Carr, *The Shallows: How the Internet is changing the way we think, read and remember,* Atlantic Books, New York, 2010, p. 84.**

Ο Αντώνης, οι θέσεις του οποίου προκύπτουν από τη βιωματική του επαφή – σχέση με τα μέσα της ψηφιακής εποχής, ανήκει στον προοδευτικό τύπο χρήστη. Οι απαντήσεις του δεν έχουν κάτι το κατακριτικό για το μέσο, τη λειτουργία του και τον αντίκτυπό του στον άνθρωπο.

Από την άλλη μεριά, η μετριοπαθής Ιωάννα είναι πιο επιφυλακτική. Αν και αναγνωρίζει τα θετικά στοιχεία του μέσου και της λειτουργίας του, ούτε αμφισβητεί την επίδρασή της χρήσης του πάνω σε αυτήν την ίδια.

- *«Εντάξει. Η ζωή μπροστά στην οθόνη σου δίνει πολλές δυνατότητες ενημέρωσης κι επικοινωνίας που δεν είχαμε σε άλλες εποχές, αλλά, πιστεύω πως δεν πρέπει να υπερβάλουμε. Για μένα, είναι ανησυχητικό να προτιμάς την οθόνη από την πραγματική ζωή**. Έχει ενδιαφέρον, αλλά ως έναν βαθμό.** Βέβαια, όπως φαίνεται, οι άνθρωποι, παντού, τη συνηθίζουν και, πολλές φορές, την προτιμούν. Ξοδεύουν άπειρες ώρες μπροστά στις οθόνες – στον υπολογιστή κλπ. Και όχι μόνο για δουλειά. Δηλαδή, παύει να είναι μέσον και γίνεται δεύτερη φύση. Άρα, σίγουρα **είναι το μέλλον της ανθρωπότητας και αποτελεί και «βιολογική» ανάγκη.** Το παρατηρώ και στον εαυτό μου, κάποιες φορές. Νιώθω ότι στερούμαι κάτι πολύτιμο όταν δεν έχω τη δυνατότητα να είμαι on line.»*

Στην κατάθεση της Ιωάννας, η προσωπική της ανησυχία: «*είναι ανησυχητικό να προτιμάς την οθόνη από την πραγματική ζωή,*» συνδέεται με την αίσθηση του μέτρου: «*Έχει ενδιαφέρον, αλλά ως έναν βαθμό.*» Και η κριτική ματιά στον άλλον – τον εθισμένο από το μέσο: «*Βέβαια, όπως φαίνεται, οι άνθρωποι παντού την συνηθίζουν και, πολλές φορές, την προτιμούν. Ξοδεύουν άπειρες ώρες μπροστά στις οθόνες – στον υπολογιστή κλπ. Και όχι μόνο για δουλειά. Δηλαδή, παύει να είναι μέσον και γίνεται δεύτερη φύση,*» ματιά που υποδεικνύει μια μοιραία πραγματικότητα: «*Άρα, σίγουρα **είναι το μέλλον της ανθρωπότητας και αποτελεί και «βιολογική» ανάγκη,***» στρέφεται και στον εαυτό, αφού, όπως μας λέει αναφερόμενη στο γεγονός της ***βιολογικής ανάγκης:*** «*Το παρατηρώ και στον εαυτό μου, κάποιες φορές. Νιώθω ότι στερούμαι κάτι πολύτιμο όταν δεν έχω τη δυνατότητα να είμαι on line.*»

Αυτή η παραδοχή μας θυμίζει ξανά την ερευνήτρια *Sherry Turkle*, η οποία διαπιστώνει ότι «οι έφηβοι νιώθουν άβολα όταν είναι χωρίς τα smartphones τους. Έχουν ανάγκη να είναι συνδεδεμένοι ώστε να νιώθουν οι εαυτοί τους.

Με τον καιρό, ένας νέος τρόπος κοινωνικής συνύπαρξης κερδίζει έδαφος. Στην εποχή μας, αν έχουμε τη δυνατότητα να είμαστε, αδιάκοπα, σε επαφή, η ανάγκη να είμαστε συνέχεια σε επικοινωνία – επαφή, δεν φαντάζει σαν πρόβλημα ή

παθολογία, αλλά, σαν επιστέγασμα της τεχνολογικής ανάπτυξης. Και γίνεται κανόνας – συνήθεια.»[51]

«Είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι η ικανότητα του Διαδικτύου να παρακολουθεί, ανά πάσα στιγμή, τα γεγονότα και να στέλνει αυτόματα μηνύματα και ενημερώσεις, είναι ένα από τα μεγαλύτερα πλεονεκτήματά του σαν τεχνολογία επικοινωνίας.

Εμείς, με τη σειρά μας, βασιζόμαστε σε αυτήν την ικανότητα, για να προγραμματίζουμε τη βάση δεδομένων μας, ώστε να ανταποκρίνεται στις προσωπικές μας ανάγκες, ενδιαφέροντα και επιθυμίες.

Θέλουμε να μας διακόπτει το Διαδίκτυο, γιατί κάθε τέτοιου είδους διακοπή, μας κομίζει και μια χρήσιμη πληροφορία. Και με την κατάργηση αυτών των ενημερώσεων υπάρχει ο κίνδυνος να νιώσουμε εκτός παιχνιδιού, ή, ακόμα και κοινωνική απομόνωση.»[52]

Από τα παραπάνω, λοιπόν, τις τοποθετήσεις του καθενός υποκειμένου από τους τρεις τύπους χρηστών και από την εφαπτόμενη βιβλιογραφία, μπορούμε να αντιληφθούμε ότι, ανεξαρτήτως της όποια κρίσης ή γνώμης – θετικής, αρνητικής ή ουδέτερης γι' αυτήν, η ζωή μπροστά σε μία οθόνη με σύνδεση στο Διαδίκτυο αποτελεί μια καθημερινή πραγματικότητα που συνεπάγεται την κατοίκηση ενός άλλου κόσμου. Πραγματικότητα, η οποία εκκινεί από την κάλυψη κάποιων αναγκών όπως η ενημέρωση, η επικοινωνία, η ψυχαγωγία κ.ά., για να γίνει βιολογική ανάγκη και φύση.

Στην στατιστική ανάλυση που ακολουθεί, έχουμε τη δυνατότητα να δούμε τις απόψεις του συνόλου του δείγματος όσον αφορά την ερώτηση 3. Να σημειωθεί πως, στη συγκεκριμένη ερώτηση, τα υποκείμενα είχαν δικαίωμα 4 επιλογών με σειρά βαρύτητας.

3α. Η ζωή μπροστά στην οθόνη ενός Η/Υ ή ενός κινητού τηλεφώνου με πρόσβαση στο διαδίκτυο (Συμφωνώ περισσότερο)

Το 49,2% των ερωτηθέντων δήλωσε, στην πρώτη του επιλογή, πως η ζωή μπροστά στην οθόνη ενός Η/Υ ή ενός κινητού τηλεφώνου με πρόσβαση στο Διαδίκτυο έχει ενδιαφέρον αλλά ως έναν βαθμό, το 18,6% δήλωσε πως είναι το

[51] **Sherry Turkle, *Alone Together: Why we expect more from technology and less from each other,* Basic Books, New York, 2012, p. 176.**

[52] **Nicholas Carr, *The Shallows: How the Internet is changing the way we think, read and remember,* Atlantic Books, New York, 2010, p. 133.**

μέλλον της ανθρωπότητας, το 12,6% δήλωσε πως δίνει την ευκαιρία για δημιουργική απομόνωση, το 12,2% πως είναι «βιολογική» ανάγκη, το 2,7% πως αποτελεί επικίνδυνη ψευδαίσθηση, το 2,6% πως είναι συναρπαστική και το υπόλοιπο 2,3% πως είναι αναγκαίο κακό. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

3α.Η ζωή μπροστά στην οθόνη ενός Η/Υ ή ενός κινητού τηλεφώνου με πρόσβαση στο διαδίκτυο (Συμφωνώ περισσότερο)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο	Συναρπαστική	52	2,6	2,6	2,6
	Έχει ενδιαφέρον	983	49,2	49,2	51,8
	Δίνει την ευκαιρία για δημιουργική απομόνωση	251	12,6	12,6	64,3
	Αποτελεί επικίνδυνη ψευδαίσθηση	53	2,7	2,7	67,0
	Αναγκαίο κακό	45	2,3	2,3	69,2
	Είναι το μέλλον της ανθρωπότητας	372	18,6	18,6	87,8
	Είναι "βιολογική" ανάγκη	244	12,2	12,2	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

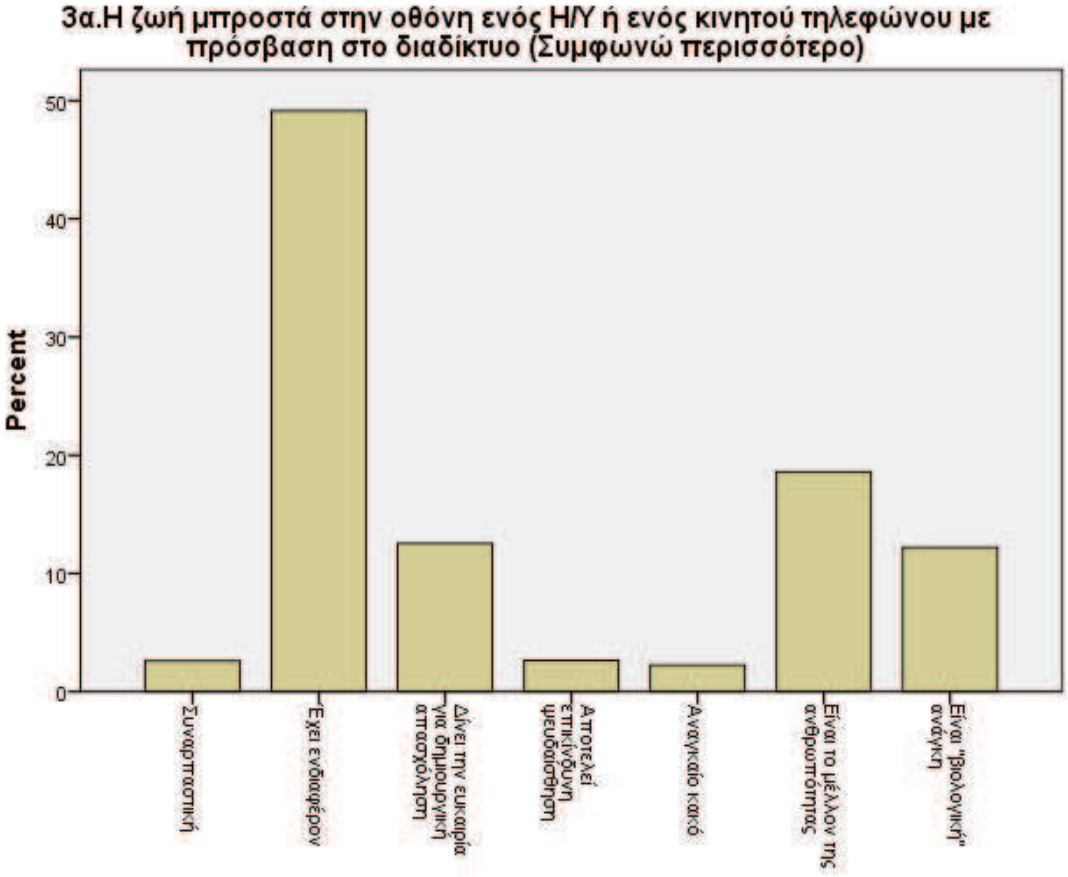

<u>3β. Η ζωή μπροστά στην οθόνη ενός Η/Υ ή ενός κινητού τηλεφώνου με πρόσβαση στο διαδίκτυο (Συμφωνώ λιγότερο από την α)</u>

Το 30,7% των ερωτηθέντων δήλωσε, στην δεύτερή του επιλογή, πως η ζωή μπροστά στην οθόνη ενός Η/Υ ή ενός κινητού τηλεφώνου με πρόσβαση στο Διαδίκτυο είναι το μέλλον της ανθρωπότητας, το 23,8% δήλωσε πως είναι «βιολογική» ανάγκη το 14,5% δήλωσε πως δίνει την ευκαιρία για δημιουργική απομόνωση, το 13,6% δήλωσε πως είναι αναγκαίο κακό, το 8,5% πως έχει ενδιαφέρον, αλλά ως ένα βαθμό, το 5,7% πως αποτελεί επικίνδυνη ψευδαίσθηση, το 2,1% πως είναι συναρπαστική και το υπόλοιπο 1,4% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

3β.Η ζωή μπροστά στην οθόνη ενός Η/Υ ή ενός κινητού τηλεφώνου με πρόσβαση στο διαδίκτυο (Συμφωνώ λιγότερο από την α)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		28	1,4	1,4	1,4
	Συναρπαστική	41	2,1	2,1	3,5
	Έχει ενδιαφέρον	169	8,5	8,5	11,9
	Δίνει την ευκαιρία για δημιουργική απομόνωση	289	14,5	14,5	26,4
	Αποτελεί επικίνδυνη ψευδαίσθηση	113	5,7	5,7	32,0
	Αναγκαίο κακό	272	13,6	13,6	45,6
	Είναι το μέλλον της ανθρωπότητας	613	30,7	30,7	76,3
	Είναι "βιολογική" ανάγκη	475	23,8	23,8	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

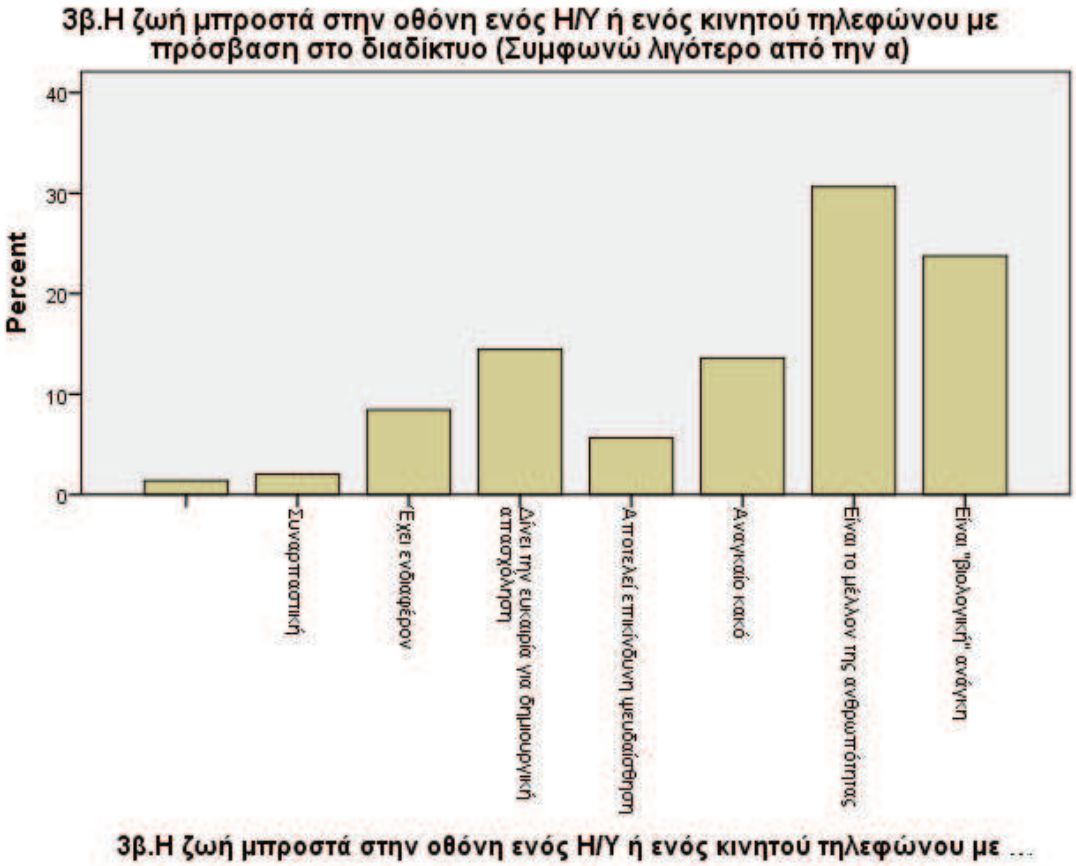

3γ. Η ζωή μπροστά στην οθόνη ενός Η/Υ ή ενός κινητού τηλεφώνου με πρόσβαση στο διαδίκτυο (Συμφωνώ λιγότερο από την β)

Το 20,7% των ερωτηθέντων δήλωσε, στην τρίτη του επιλογή, πως η ζωή μπροστά στην οθόνη ενός Η/Υ ή ενός κινητού τηλεφώνου με πρόσβαση στο Διαδίκτυο είναι το μέλλον της ανθρωπότητας, το 20,5% δήλωσε πως είναι «βιολογική» ανάγκη, το 17,9% δήλωσε πως δίνει την ευκαιρία για δημιουργική απομόνωση, το 11,5% δήλωσε πως είναι αναγκαίο κακό, το 5,9% πως έχει ενδιαφέρον, το 3,6% πως αποτελεί επικίνδυνη ψευδαίσθηση, το 2,5% πως είναι συναρπαστική και την προτιμά από την πραγματική ζωή και το υπόλοιπο 17,7% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

3γ.Η ζωή μπροστά στην οθόνη ενός Η/Υ ή ενός κινητού τηλεφώνου με πρόσβαση στο διαδίκτυο (Συμφωνώ λιγότερο από την β)

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο	354	17,7	17,7	17,7
Συναρπαστική	50	2,5	2,5	20,2
Έχει ενδιαφέρον	117	5,9	5,9	26,1
Δίνει την ευκαιρία για δημιουργική απασχόληση	357	17,9	17,9	43,9
Αποτελεί επικίνδυνη ψευδαίσθηση	71	3,6	3,6	47,5
Αναγκαίο κακό	229	11,5	11,5	58,9
Είναι το μέλλον της ανθρωπότητας	413	20,7	20,7	79,6
Είναι "βιολογική" ανάγκη	409	20,5	20,5	100,0
Total	2000	100,0	100,0	

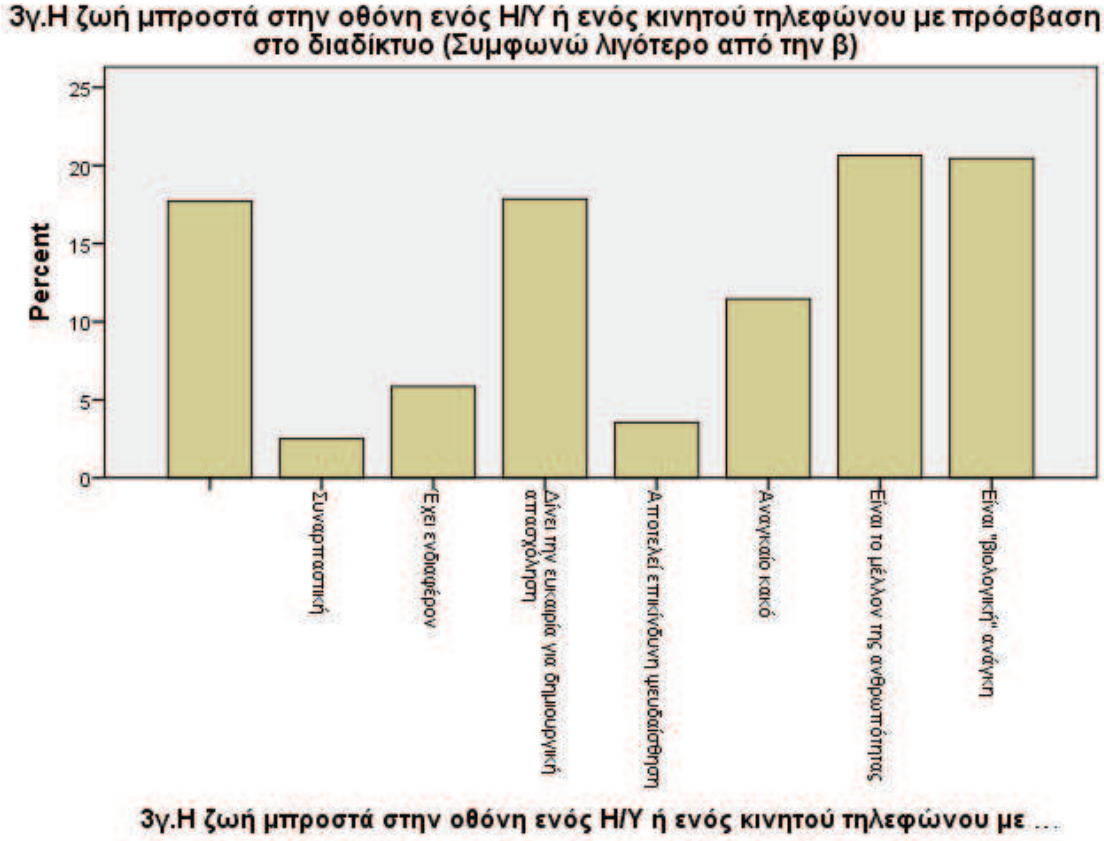

<u>3δ. Η ζωή μπροστά στην οθόνη ενός Η/Υ ή ενός κινητού τηλεφώνου με πρόσβαση στο διαδίκτυο (Συμφωνώ λιγότερο από την γ)</u>

Το 7,4% των ερωτηθέντων δήλωσε, στην τέταρτή του επιλογή, πως η ζωή μπροστά στην οθόνη ενός Η/Υ ή ενός κινητού τηλεφώνου με πρόσβαση στο Διαδίκτυο δίνει την ευκαιρία για δημιουργική απομόνωση, το 5,1% δήλωσε πως αποτελεί επικίνδυνη ψευδαίσθηση, το 4,6% ότι είναι «βιολογική» ανάγκη, το 4,5% δήλωσε πως είναι συναρπαστική και την προτιμά από την πραγματική, το 3,8% δήλωσε πως είναι το μέλλον της ανθρωπότητας, το 2,9% πως έχει ενδιαφέρον, το 2,2% πως είναι αναγκαίο κακό και το υπόλοιπο 69,7% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

3δ.Η ζωή μπροστά στην οθόνη ενός Η/Υ ή ενός κινητού τηλεφώνου με πρόσβαση στο διαδίκτυο (Συμφωνώ λιγότερο από την γ)

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο	1394	69,7	69,7	69,7
Συναρπαστική	89	4,5	4,5	74,2
Έχει ενδιαφέρον	58	2,9	2,9	77,1
Δίνει την ευκαιρία για δημιουργική απασχόληση	147	7,4	7,4	84,4
Αποτελεί επικίνδυνη ψευδαίσθηση	102	5,1	5,1	89,5
Αναγκαίο κακό	43	2,2	2,2	91,7
Είναι το μέλλον της ανθρωπότητας	75	3,8	3,8	95,4
Είναι "βιολογική" ανάγκη	92	4,6	4,6	100,0
Σύνολο	2000	100,0	100,0	

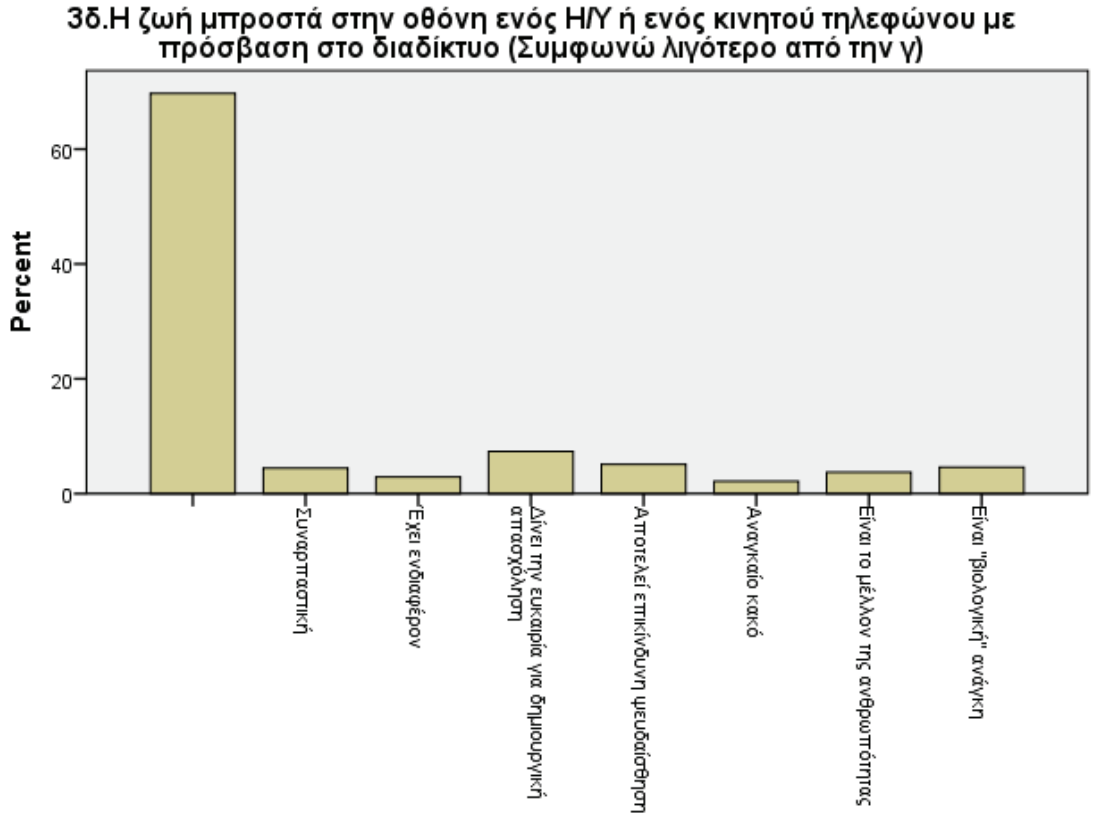

3δ.Η ζωή μπροστά στην οθόνη ενός Η/Υ ή ενός κινητού τηλεφώνου με …

Ακολουθεί η συγκριτική ανάλυση για τις επιλογές των 3 τύπων χρηστών στη συγκεκριμένη ερώτηση.

<u>3α. Η ζωή μπροστά στην οθόνη ενός Η/Υ ή ενός κινητού τηλεφώνου με πρόσβαση στο διαδίκτυο (Συμφωνώ περισσότερο</u>) όπου κάνουμε έλεγχο X^2. Τα αποτελέσματά μας είναι τα εξής:

		3α.Η ζωή μπροστά στην οθόνη ενός Η/Υ ή ενός κινητού τηλεφώνου με πρόσβαση στο διαδίκτυο (Συμφωνώ περισσότερο)						
		Συναρπαστική	Έχει ενδιαφέρον	Δίνει την ευκαιρία για δημιουργική απασχόληση	Αποτελεί επικίνδυνη ψευδαίσθηση	Αναγκαίο κακό	Είναι το μέλλον της ανθρωπότητας	Είναι "βιολογική" ανάγκη
TwoStep Αριθμός Συστάδων	Συντηρητικός	4	314	54	22	22	45	19
	Μετριοπαθής	0	392	43	0	6	94	63
	Προοδευτικός	46	10	127	1	0	215	155
Σύνολο		50	716	224	23	28	354	237

Έλεγχοι Χ-τετράγωνο

	Τιμή	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Χ-τετράγωνο	782,665[a]	12	,000
Κλάσμα πιθανοφάνειας	948,538	12	,000
Γραμμική-προς-γραμμική συσχέτιση	298,111	1	,000
Αριθμός έγκυρων περιπτώσεων	1632		

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 6,76.

Από τον παραπάνω πίνακα βλέπουμε ότι υπάρχει στατιστική σημαντικότητα στην περίπτωση αυτή καθώς το **p=0,0**. Το σχεδιάγραμμα που ακολουθεί είναι διαφωτιστικό.

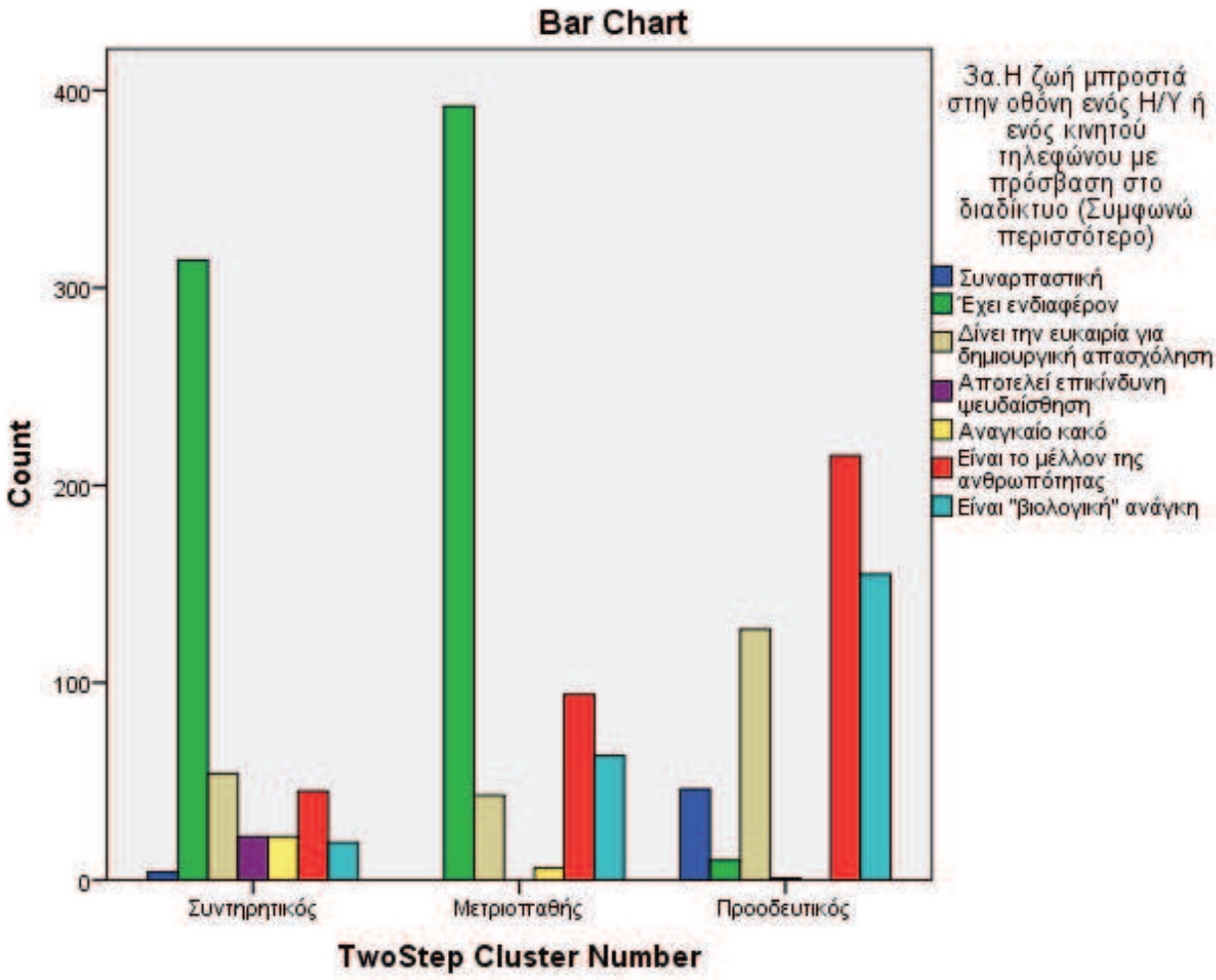

Ο μετριοπαθής τύπος χρήστη του Διαδικτύου είναι εκείνος που απαντά περισσότερο ότι η ζωή μπροστά στην οθόνη ενός Η/Υ ή ενός κινητού τηλεφώνου με πρόσβαση στο Διαδίκτυο έχει ενδιαφέρον ως έναν βαθμό. Επίσης, το 1/6 αυτών των χρηστών θεωρεί ότι το Διαδίκτυο είναι το μέλλον της ανθρωπότητας.

Ακολουθεί ο συντηρητικός τύπος χρήστη, στον οποίο κυριαρχεί η απάντηση ότι η ζωή μπροστά στην οθόνη ενός Η/Υ ή ενός κινητού τηλεφώνου με πρόσβαση στο Διαδίκτυο έχει ενδιαφέρον ως έναν βαθμό και ακολουθεί η άποψη ότι το Διαδίκτυο δίνει την ευκαιρία για δημιουργική απομόνωση.

Το περισσότερο ενδιαφέρον, ωστόσο, παρουσιάζει ο προοδευτικός τύπος, στον οποίο κυριαρχεί η επιλογή ότι το Διαδίκτυο είναι το μέλλον της ανθρωπότητας και ακολουθεί, από κοντά, και η επιλογή ότι το Διαδίκτυο είναι «βιολογική» ανάγκη, γεγονός που δικαιολογεί και τον χαρακτηρισμό του ως προοδευτικός χρήστης του Διαδικτύου.

Διαδικτυακή ενημέρωση: καταιγισμός κι ευεργεσία του σύγχρονου Προμηθέα

Ο ψηφιακός κόσμος των κομπιούτερς και του Διαδικτύου αποτελεί ένα ολόκληρο σύμπαν πληροφορίας, με τα δικά του χαρακτηριστικά και τους δικούς του νόμους, με τον δικό του Ερμή. Σε αυτό το σύμπαν, ο τρόπος μετάδοσης, πρόσληψης και κοινωνίας κάθε είδους πληροφορίας προσαρμόζεται στον τρόπο λειτουργίας – στη φύση του κεντρικού μέσου Διαδίκτυο και των διαφόρων μέσων που οφείλουν την ύπαρξή τους σε αυτό. Και αυτός ο νέος τρόπος μετάδοσης της πληροφορίας, ο τόσο καταιγιστικός, συνιστά την ίδια ώρα την ευεργεσία του σύγχρονου Προμηθέα στην ανθρωπότητα.

Οι τρεις επόμενες ερωτήσεις του ερωτηματολογίου της έρευνάς μας, λοιπόν, θίγουν το ζήτημα της αποτύπωσης των χαρακτηριστικών της φύσης και της λειτουργίας του μέσου και των μέσων του σε έναν από τους πιο νευραλγικούς τομείς, αυτόν της ενημέρωσης, που αποτελεί και μία από τις βασικότερες ανάγκες του κοινωνικού ανθρώπου.

Για να διερευνήσουμε αυτό το πελώριο ζήτημα, όσο αυτό είναι δυνατό, σε συνάρτηση με τη νέα γενιά της ελληνικής κοινωνίας, ένα μικρό ποσοστό της οποίας αγγίζει η έρευνά μας, ζητήσαμε από τα υποκείμενα του δείγματός μας να χαρακτηρίσουν το μέσο όσον αφορά τη λειτουργία του στους τομείς της ενημέρωσης και της πληροφόρησης, να μας απαντήσουν στο κατά πόσο το εμπιστεύονται και το προτιμούν από άλλα μέσα για την ενημέρωσή τους, καθώς επίσης, και στο ποια στάση τηρούν απέναντι και μέσα σε αυτό – πώς κινούνται μέσα στον χώρο της διαδικτυακής πληροφορίας.

Η ενιαία παρουσίαση και ανάλυση των απαντήσεων του δείγματός μας σε αυτά τα τρία ερωτήματα και η σύνδεσή τους με τη σχετική βιβλιογραφία, θα μας βοηθήσουν στην προσέγγιση του ζητήματος – το Διαδίκτυο ως μέσο ενημέρωσης και πληροφόρησης, καθώς και στη σκιαγράφηση της σχέσης του μέσου με τους νεαρούς χρήστες του, όσον αφορά το συγκεκριμένο ζήτημα.

Όπως έχουμε επισημάνει ξανά, ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά του Διαδικτύου, το οποίο το διαφοροποιεί σημαντικά από τα υπόλοιπα παραδοσιακά επικοινωνιακά μέσα, είναι αυτό της διαδραστικότητας. Το γεγονός, δηλαδή, ότι όταν αναφερόμαστε στο Διαδίκτυο, μιλάμε για ένα μέσο διπολικό, το οποίο επιτρέπει τη συμμετοχή του ατόμου – χρήστη. Ένα μέσο, δηλαδή, μέσα στο πλαίσιο του οποίου, ο δέκτης γίνεται πομπός και το αντίστροφο. Με μία σύνδεση στο Διαδίκτυο, και με σχεδόν μηδενικό κόστος, είτε δημιουργώντας τον δικό του ιστότοπο – ιστοσελίδα ή

ιστολόγιο (*site, blog,* κ.ά.) ή λογαριασμό σε κάποιο από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης (*Facebook, Tweeter,* κ.ά.), ο καθένας μπορεί να εκπέμψει – να μεταδώσει πληροφορία, διατυπώνοντας την δική του άποψη ή σχολιάζοντας την άποψη κάποιου άλλου.

Το παραπάνω θεμελιώδες χαρακτηριστικό του Διαδικτύου, που εμπεριέχει το χαμηλό κόστος, σε συνδυασμό με την ακαριαία ταχύτητα της μετάδοσης της διαδικτυακής πληροφορίας, καθιστούν, αυτομάτως, το Διαδίκτυο, μέσο γρήγορο, άμεσο, φθηνό και πολυπρισματικό – αν αναλογιστούμε ότι ο κάθε συνδεδεμένος έχει τη δυνατότητα να καταθέσει την προσωπική του άποψη – ματιά στα πράγματα. Και αυτή η δεδομένη ευκολία που παρέχει το μέσο στην εκπομπή οποιασδήποτε πληροφορίας ή άποψης από τον καθένα και τη συμμετοχή στο δημόσιο διάλογο, μπορεί να χαρακτηρίσει το μέσο από δημοκρατικό κι έγκυρο μέχρι χαοτικό, παραπλανητικό ή και εκφράζον ακραίες απόψεις. Συχνά, κι εδώ έγκειται και η αντίφαση που παρουσιάζει το μέσο, μερικά από αυτά τα αντιφατικά χαρακτηριστικά συνυπάρχουν στις απαντήσεις των υποκειμένων της έρευνάς μας.

Επίσης, το γεγονός της αφομοίωσης από το ίδιο το Διαδίκτυο άλλων παραδοσιακών μέσων – ραδιόφωνο, εφημερίδα, τηλεόραση και της αναπαραγωγής τους στη δική του φόρμα, το καθιστούν απόλυτο κυρίαρχο στον τομέα της ενημέρωσης και της πληροφόρησης. Επιπροσθέτως, η ψηφιοποίηση του γραπτού λόγου – βιβλία και του οπτικοακουστικού υλικού – μουσική, βίντεο, διαμορφώνουν έναν πελώριο ωκεανό πληροφορίας, που όμοιός του δεν έχει ανοιχτεί μπροστά στον άνθρωπο, ποτέ ξανά μέσα στην ιστορία του είδους. Ωκεανός, η πρόσβαση στον οποίο φαντάζει αναγκαία, και η περιπλάνηση μέσα του μπορεί να αποδειχθεί από ευεργετική και παιδαγωγική έως επικίνδυνη. Πόσο λεπτή, λοιπόν, είναι η ισορροπία μεταξύ του κολυμβητή και του πνιγμένου μέσα στον ψηφιακό ωκεανό;

Google ή Ποσειδών του ψηφιακού ωκεανού

«Ο Σωκράτης είχε δίκιο. Όσο οι άνθρωποι συνήθιζαν να γράφουν τις σκέψεις τους και να διαβάζουν τις γραπτές σκέψεις άλλων, τόσο λιγότερο εξαρτούνταν από το περιεχόμενο της δικής τους μνήμης. Ό,τι πριν έπρεπε να αποθηκευτεί στον εγκέφαλο, θα μπορούσε τώρα να αποθηκευτεί σε πινακίδες και παπύρους. Οι άνθρωποι άρχισαν, όπως ο μεγάλος φιλόσοφος προέβλεψε, να επαναφέρουν πράγματα στο νου τους, όχι εκ των έσω, δηλαδή μέσω μιας εσωτερικής τους διεργασίας, αλλά, με τη βοήθεια εξωτερικών σημείων. Η εξάρτηση από την προσωπική μνήμη μειώθηκε περαιτέρω με την άνθιση της τυπογραφίας και την σταδιακή εξάπλωση των εκδιδόμενων βιβλίων. Τα βιβλία και οι εφημερίδες, στα χέρια, σε βιβλιοθήκες ή σε ράφια σπιτιών, έγιναν υποκατάστατα της βιολογικής αποθήκης του ανθρώπινου εγκεφάλου. Οι άνθρωποι δεν ήταν υποχρεωμένοι να απομνημονεύουν τα πάντα πια. Μπορούσαν να τα βλέπουν μπροστά τους.»[53]

Στη σύγχρονη, ψηφιακή πραγματικότητα, έχουμε τη δυνατότητα άμεσης πρόσβασης στον μεγαλύτερο όγκο συγκεντρωμένης πληροφορίας, μέσω της καθημερινής μας επαφής με τον μεγαλύτερο εγκέφαλο που δημιουργήθηκε ποτέ, που δεν είναι άλλος από το Διαδίκτυο (internet). Όμως, αυτός ο πελώριος τεχνητός εγκέφαλος δε θα είχε αυτές τις δυνατότητες αν δεν είχαν συμβάλει στη δημιουργία του εταιρίες – φορείς όπως η *Google*. Για να αποδώσουμε το μέγεθος της σημασίας της *Google* στον κόσμο του Διαδικτύου θα μπορούσαμε να την παρομοιάσουμε με τον Ποσειδώνα, δηλαδή τον ρυθμιστή – κυβερνήτη του ωκεανού της ψηφιοποιημένης πληροφορίας.

«Η *Google* γεννήθηκε από μία αναλογία – την αναλογία του *Larry Page*.

Η αποστολή της εταιρίας είναι να οργανώσει την παγκόσμια πληροφορία και να την καταστήσει προσβάσιμη και χρήσιμη σε όλον τον πλανήτη.

Σε όσο περισσότερα κομμάτια πληροφορίας έχουμε πρόσβαση και όσο πιο γρήγορα μπορούμε να αντλήσουμε από αυτήν, τόσο πιο παραγωγική γίνεται η σκέψη μας.

Διάλεξαν το όνομα *Google*, από το googol, τη λέξη για τον αριθμό δέκα υψωμένο στην εκατοστή δύναμη.»[54]

---

[53] **Nicholas Carr, *The Shallows: How the Internet is changing the way we think, read and remember,* Atlantic Books, New York, 2010, p. 177.**

[54] **Όπ. π, σ. 178.**

Το Διαδίκτυο είναι μία μηχανή σχεδιασμένη για την αποτελεσματική αυτόματη συλλογή, μετάδοση και διαχείριση της πληροφορίας, και οι λεγεώνες των προγραμματιστών του είναι αποφασισμένοι να βρουν τον ένα και κάλλιστο τρόπο – τον τέλειο αλγόριθμο, ο οποίος θα εκτελεί τις κινήσεις αυτού που εννοούμε λέγοντας διανοητική εργασία.

«Τα κεντρικά γραφεία της *Google* στη *Silicon Valley, - το Googleplex*, είναι ο μεγάλος ναός του Διαδικτύου, και η θρησκεία που εξασκείται μέσα στα τείχη του είναι ο *Τεϋλορισμός*. Ο *Taylor* διαβεβαίωσε τους πολλούς ακολούθους του ότι το σύστημά του δε θα αναδομούσε μόνο τη βιομηχανία, αλλά και την κοινωνία, δημιουργώντας μία ουτοπία τέλειας αποτελεσματικότητας. «Στο παρελθόν, ο άνθρωπος ερχόταν πρώτος», όπως έλεγε, «στο μέλλον, το σύστημα πρέπει να περάσει στην πρώτη θέση.»[55]

«Η Google, πατώντας πάνω σε αυτήν την ιδεολογική βάση, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο διευθύνων σύμβουλός της, *Eric Schmidt,* ιδρύθηκε γύρω από την επιστήμη της μέτρησης. Πασχίζει να «συστηματοποιήσει το παν». Προσπαθούμε να είμαστε προσηλωμένοι στα δεδομένα και να ποσοτικοποιούμε τα πάντα, συμπληρώνει μία άλλη αξιωματούχος, η *Marissa Mayer.* «Ζούμε σε έναν κόσμο αριθμών».[56]

«Η εταιρία προσπαθεί, επίσης, να επεκτείνει το κράτος της στους χρήστες του Διαδικτύου και τα δεδομένα τους. Για την επίτευξη αυτού του σκοπού, έχει δημιουργήσει ένα πολύπλοκο σύστημα παρακολούθησης της κίνησης και των επισκέψεων των χρηστών στο Διαδίκτυο, που αφορούν εικόνες, βίντεο, νέα, χάρτες, ιστοτόπους, ιστολόγια κ.ά., και εξειδικευμένης αναζήτησης, προσαρμοσμένης σε αυτές τις επισκέψεις.»[57] Όλοι μας, λίγο πολύ, έχουμε παρατηρήσει ότι σχεδόν κάθε φορά που ψάχνουμε κάτι στο Διαδίκτυο και επισκεπτόμαστε κάποια ιστοσελίδα, για παράδειγμα, μιας αεροπορικής εταιρίας για να αγοράσουμε εισιτήρια, μετά από λίγο, όταν αλλάζουμε ιστοσελίδες, μας εμφανίζονται, αυτόματα, διαφημίσεις και αναφορές σε ιστοσελίδες που σχετίζονται με το αντικείμενο της πρώτης μας αναζήτησης (εν προκειμένω – αεροπορικών εισιτηρίων). Όλη αυτή η διαδικασία, προδίδει ένα ολόκληρο σύστημα παρακολούθησης, αποθήκευσης και ελέγχου της

---

[55] **Όπ. π, 2010, σ. 179.**

[56] **Google, *Company Overview*, Silicon Valley, 2007, 15.**

[57] **Frederick Winslow Taylor, *The Principles of Scientific Management,* Harper, New York, 1911, p. 25.**

κίνησης και των δεδομένων των χρηστών – κολυμβητών στον ωκεανό του Διαδικτύου.[58]

Η δραματική μείωση του κόστους δημιουργίας, αποθήκευσης και διανομής της πληροφορίας μέσω των πληροφοριακών συστημάτων, μας έφεραν σε επαφή με τέτοια ποσότητα πληροφορίας όση δεν είχαμε ποτέ κατά το παρελθόν. Εταιρίες όπως η *Google*, που, με τα παντοδύναμα εργαλεία τους, δραστηριοποιούνται στον χώρο της επεξεργασίας, της εύρεσης και του φιλτραρίσματος δεδομένων, μας διαβεβαιώνουν ότι θα είμαστε για πάντα πλημμυρισμένοι από πληροφορία άμεσου ενδιαφέροντος και σε ποσότητες πολύ μεγαλύτερες από όσες δύναται το μυαλό μας να διαχειριστεί. Όσο οι τεχνολογίες επεξεργασίας δεδομένων βελτιώνονται, όσο τα εργαλεία εύρεσης και φιλτραρίσματος γίνονται πιο ακριβή, τόσο η πλημμύρα της πληροφορίας θα εντείνεται. Το μόνο σίγουρο είναι ότι περνούν από τα μάτια μας πολύ περισσότερα από αυτά που μας ενδιαφέρουν πραγματικά.

Όπως λέει ο *Levy* «σήμερα είναι διαθέσιμη σε εμάς περισσότερη πληροφορία από ποτέ, αλλά έχουμε πολύ λιγότερο χρόνο για να τη χρησιμοποιήσουμε και, πιο συγκεκριμένα, να κάνουμε χρήση της, εμβαθύνοντας στοχαστικά σε αυτήν.»[59]

Από την παραπάνω αναφορά στον κυρίαρχο δρώντα σε ότι έχει να κάνει με την πληροφορία στο Διαδίκτυο, την *Google*, ανακύπτουν δύο βασικά ζητήματα που αφορούν τη διαδικτυακή μας βιωτή. Το πρώτο αφορά την επίδραση του τεράστιου όγκου πληροφορίας και της ταχύτητας με την οποία κινείται αυτή η πληροφορία στον άνθρωπο. Και το δεύτερο έχει να κάνει με την «ιδιωτικότητα στον κυβερνοχώρο, που φαίνεται πως θίγεται από τον τρόπο λειτουργίας του Διαδικτύου και φορέων του όπως η *Google*.»[60]

---

[58] **Google Inc. *Press Day Webcast,* May 10 2006, p. 38.**

[59] **David M. Levy, "To grow in wisdom: Vannevar Bush, Information Overload, and the Life of Leisure*," Proceedings of the 5th ACM/IEEE-CS Joint Conference on Digital Libraries*, New York, 2005,p. 281-86.**

[60] **Marissa Mayer, "Google I/O '08 Keynote," *Youtube*, June 5 2008.**

Ψηφιακός Προμηθέας – Απελευθερωτής και δεσμοφύλακας

Σε αυτό το νέο ψηφιακό σύμπαν είναι εκπληκτικό το πόσο εύκολα και το πόσο συχνά αγγίζουμε την αντίφαση. Πώς, δηλαδή, το ίδιο μέσο μπορεί να φαντάζει σαν ένας φορέας ελευθερίας και ανεξαρτησίας όσον αφορά την πληροφόρηση και την ίδια ώρα να θεωρείται μια μηχανή που φυλακίζει τον χρήστη, αφού έχει τη δυνατότητα να παρακολουθεί και να καταγράφει την κάθε του κίνηση μέσα στους κόλπους του.

Ας δούμε, λοιπόν, ποια είναι η άποψη των ατόμων του δείγματός μας πάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα.

- *«**Στο Διαδίκτυο λέω ελεύθερα τη γνώμη μου**. Ναι. Είναι ένας τόπος δημοκρατίας. Και δεν θα πρέπει να δαιμονοποιούμε και να φοβόμαστε. Αυτά είναι συντηρητικά πράγματα, ενός παλιού συστήματος ισχυρών θεσμών που δεν εννοούν ακόμη ότι έχουν ξεφτίσει. Και πεισματικά διαμορφώνουν αρνητικό κλίμα εναντίον του ίντερνετ και επηρεάζουν τον κόσμο. Η εκκλησία, το σχολείο… Όχι. Θα πρέπει να το παραδεχτούμε και να εναρμονιστούμε με αυτό και αυτά που προσφέρει για να συνυπάρξουμε και να εξελιχθούμε μαζί και μέσα σε αυτό. Και ναι. Είναι πιο δημοκρατικό μέσο από τα υπόλοιπα, διότι, όπως είπαμε και πιο πάνω, δίνει τη δυνατότητα στον καθένα να συμμετέχει και να εκφράζει την άποψή του. Και αυτό θα πρέπει να το εκμεταλλευτούμε. **Διαβάζω με ενδιαφέρον τις απόψεις και τα σχόλια των άλλων.** Όπως θέλω να διαβάζουν και να σέβονται τα δικά μου. Βέβαια, θα πρέπει να εστιάζεις και να διαλέγεις κάποιες φορές, γιατί είναι υπερβολικά πολλά και πολλοί αυτοί που γράφουν και είναι εύκολο να χαθείς μέσα σε όλον αυτόν τον ωκεανό. Γενικά, πιστεύω πως στον τομέα της πληροφόρησης και της πολιτικής, αν εξοικειωθούμε με το συγκεκριμένο μέσο και μάθουμε να το διαχειριζόμαστε λίγο καλύτερα, μπορούν να προκύψουν αποτελέσματα κερδοφόρα και ευεργετικά για την κοινωνία μας.»*

Αυτή είναι η άποψη της 20άχρονης Νίκης από το Ρέθυμνο, που ανήκει στον προοδευτικό τύπο χρήστη. Η Νίκη χαρακτηρίζει το Διαδίκτυο «*τόπο δημοκρατίας*» όπου λέει ελεύθερα τη γνώμη της. Μιλά με βεβαιότητα, σαν ανέμελη για την πιθανότητα παρακολούθησης των στοιχείων, των τοποθετήσεων, των συνομιλιών και της γενικότερης κίνησής της στο μέσο. Η άποψή της αυτή, όπως βλέπουμε και στον πίνακα με το διάγραμμα που ακολουθούν, συμφωνεί με την άποψη των περισσοτέρων ατόμων που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο, και ιδιαίτερα εκείνων που ανήκουν στον προοδευτικό τύπο χρήστη.

4α. Στο διαδίκτυο:(Συμφωνώ περισσότερο)

Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων, δηλαδή το 43,3%, στην πρώτη του επιλογή δήλωσε ότι στο Διαδίκτυο λέει ελεύθερα τη γνώμη του, το 28,5% πως προσέχει τι λέει γιατί όλα καταγράφονται, το 14,4% ότι διαβάζει με ενδιαφέρον τις απόψεις και τα σχόλια των άλλων, το 8% ότι μπερδεύεται μέσα στις πολλές γνώμες, το 5,9% ότι σχολιάζει ότι θέλει και το 0,1% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

4α.Στο διαδίκτυο:(Συμφωνώ περισσότερο)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		1	,1	,1	,1
	λέω ελεύθερα τη γνώμη μου	866	43,3	43,3	43,4
	σχολιάζω ό,τι θέλω	118	5,9	5,9	49,3
	προσέχω τι λέω γιατί όλα καταγράφονται	569	28,5	28,5	77,7
	διαβάζω με ενδιαφέρον τις απόψεις & τα σχόλια των άλλων	287	14,4	14,4	92,1
	μπερδεύομαι μέσα στις πολλές γνώμες	159	8,0	8,0	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

Το μεγαλύτερο μέρος αυτού του 43,3%, το απαρτίζουν άτομα που ανήκουν στον προοδευτικό τύπο χρήστη όπως η Νίκη.

<u>4α. Στο διαδίκτυο: (Συμφωνώ περισσότερο) όπου κάνουμε έλεγχο X^2. Τα αποτελέσματα μας είναι τα εξής:</u>

TwoStep Cluster Number * 4α.Στο διαδίκτυο:(Συμφωνώ περισσότερο) Crosstabulation

Μέτρηση

		4α.Στο διαδίκτυο:(Συμφωνώ περισσότερο)					Total
		λέω ελεύθερα τη γνώμη μου	σχολιάζω ότι θέλω	προσέχω τι λέω γιατί όλα καταγράφονται	διαβάζω με ενδιαφέρον τις απόψεις & τα σχόλια των άλλων	μπερδεύομαι μέσα στις πολλές γνώμες	
TwoStep Αριθμός Συστάδων	Συντηρητικός	53	55	236	101	35	480
	Μετριοπαθής	321	9	109	102	57	598
	Προοδευτικός	448	46	0	55	5	554
Σύνολο		822	110	345	258	97	1632

Έλεγχοι Χ-τετράγωνο

Pearson Χ-τετράγωνο	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Κλάσμα πιθανοφάνειας	650,177[a]	8	,000
Γραμμική-προς-γραμμική συσχέτιση	792,257	8	,000
Αριθμός έγκυρων περιπτώσεων	360,980	1	,000
Έλεγχοι Χ-τετράγωνο	1632		

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 28,53.

Από τον παραπάνω πίνακα βλέπουμε ότι υπάρχει στατιστική σημαντικότητα στην περίπτωση αυτή καθώς το **p=0,0**. Ακολουθεί το ενδεικτικό σχεδιάγραμμα.

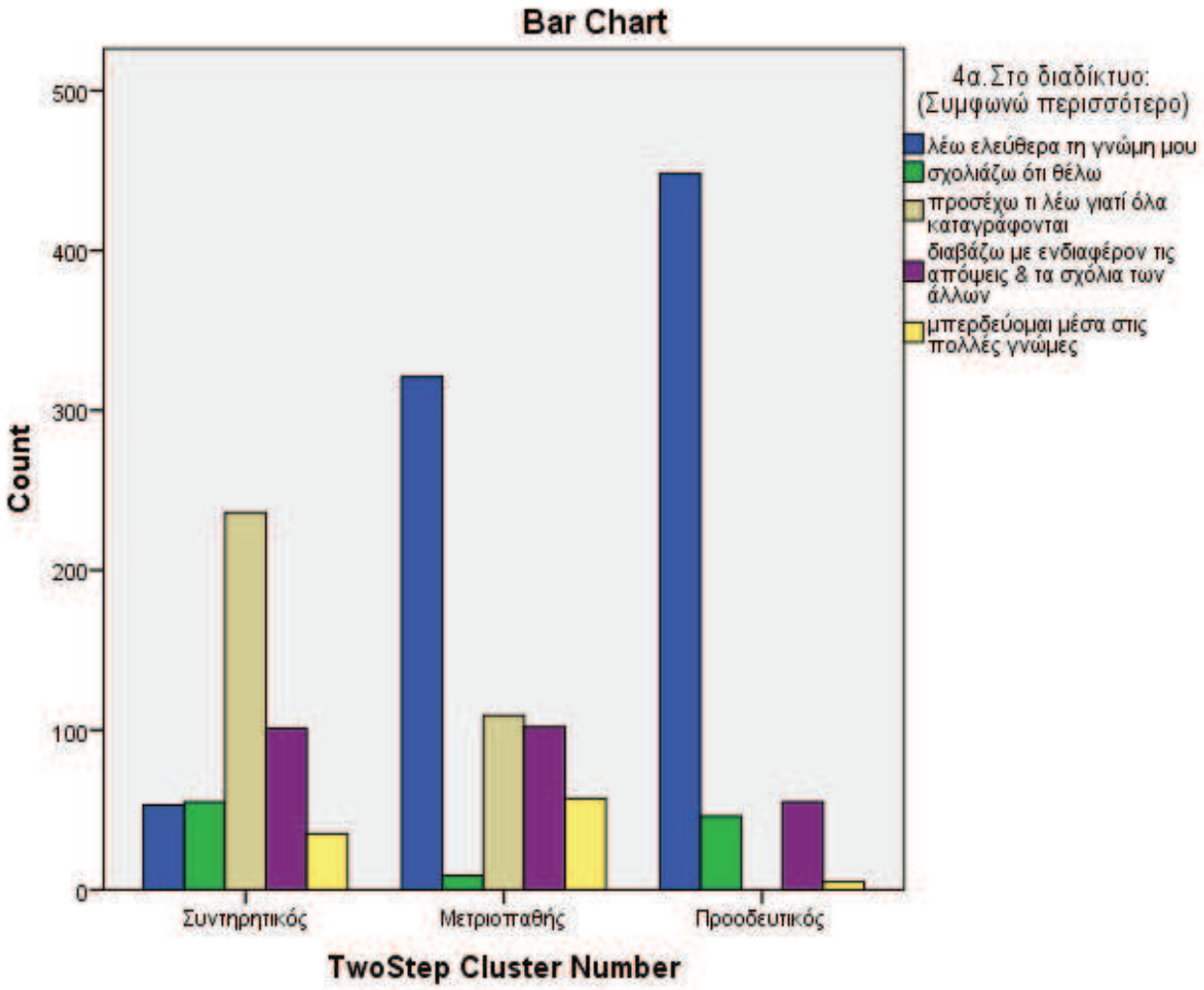

Σε αυτού του τύπου τους χρήστες αναφέρεται η *Turkle* όταν μας λέει πως*:* «Οι σημερινοί νέοι, φαίνεται πως δεν αντιλαμβάνονται τους κανόνες της ιδιωτικότητας. Παρακολουθούνται; Ποιος τους παρακολουθεί; Πρέπει να κάνουμε κάτι για να καταγγείλουμε την παρακολούθηση ή είναι κάτι το φυσιολογικό; Είναι νόμιμο; Δεν αντιλαμβάνονται πραγματικά τους όρους των υπηρεσιών του *Facebook* και του *Gmail*, την υπηρεσία ηλεκτρονικών μηνυμάτων που παρέχει η *Google*. Δεν γνωρίζουν ποια προστασία μπορεί να τους παρέχεται. Αν κάποιος παρακολουθεί το κινητό σου τηλέφωνο, αυτό το γεγονός μπορεί να θεωρηθεί παράνομο; Και το πρόβλημα είναι ότι η γενιά που τους προσέφερε αυτήν την τεχνολογία, δεν μπορεί να τους δώσει τις απαραίτητες απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά.»[61]

Ό,τι γράφεται – δηλώνεται στο Διαδίκτυο, μπορεί να αντιγραφεί, να επικολληθεί, να αποθηκευτεί από οποιονδήποτε. Εάν μιλάς με κάποιον και δεν καταγράφεις τη συνομιλία, μπορείς να αλλάξεις άποψη, αλλά, στο Διαδίκτυο δεν είναι έτσι. Στο Διαδίκτυο είναι σα να καταγράφονται τα πάντα. Ακόμα και αν πεις «άλλαξα γνώμη», όλα παραμένουν εκεί.

«Παρατηρούμε μία γενεά ανθρώπων που μπαίνει στην εφηβεία, πια, που έχει επίγνωση πως κάθε παραστράτημα, κάθε νεανική αδεξιότητα αποκρυσταλλώνεται στη μνήμη ενός ηλεκτρονικού υπολογιστή. Κάποιοι το διαγράφουν αυτό από το μυαλό τους, αλλά κάποιοι άλλοι δεν μπορούν ή δεν το κάνουν και δεν πρέπει να το κάνουν.»[62]

Ο Θέμης που είναι 17 χρονών και κατοικεί στο κέντρο της Αθήνας, ανήκει στους τελευταίους. Όπως λέει χαρακτηριστικά: *«**Σίγουρα προσέχω τι λέω και γράφω στο ίντερνετ γιατί όλα καταγράφονται** (*δεύτερη δημοφιλέστερη επιλογή για το σύνολο του δείγματος όσον αφορά αυτή την ερώτηση)**.** Αυτό μου το επεσήμαιναν συχνά από παλιότερα οι γονείς μου και κάποιοι καθηγητές στο σχολείο, αλλά δεν είναι και πολύ δύσκολο να το καταλάβεις και από μόνος σου. Είναι ωραίο που το μέσο σου δίνει την ευκαιρία να διατυπώνεις ελεύθερα τη γνώμη σου, αλλά δεν είναι ωραίο που τα πάντα παρακολουθούνται ούτε ο θόρυβος που προκύπτει από αυτήν την πολυφωνία που σε κάνει να **μπερδεύεσαι μέσα στις πολλές γνώμες.**»* Η συγκεκριμένη επιλογή, όπως βλέπουμε και στον πίνακα με το διάγραμμα που ακολουθούν, συναντάται ως δημοφιλέστερη τρίτη επιλογή, συνήθως από άτομα που ανήκουν στον συντηρητικό τύπο χρήστη όπως ο Θέμης.

---

[61] **Sherry Turkle, Alone *Together: Why we expect more from technology and less from each other,* Basic Books, New York, 2012, p. 254.**

[62] **Όπ. π, p. 259.**

4γ. Στο διαδίκτυο:(Συμφωνώ λιγότερο από την β)

Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων, δηλαδή το 26,8%, στην τρίτη του επιλογή δήλωσε πως στο Διαδίκτυο μπερδεύεται μέσα στις πολλές γνώμες, το 17,6% ότι διαβάζει με ενδιαφέρον τις απόψεις και τα σχόλια των άλλων, το 9,2% ότι σχολιάζει ό,τι θέλει, το 3,1% ότι προσέχει τί λέει γιατί όλα καταγράφονται, το 1,9% ότι λέει ελεύθερα τη γνώμη του, και το 41,5% δεν απάντησε. Ακολουθεί ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

4γ.Στο διαδίκτυο:(Συμφωνώ λιγότερο από την β)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		830	41,5	41,5	41,5
	λέω ελεύθερα τη γνώμη μου	38	1,9	1,9	43,4
	σχολιάζω ό,τι θέλω	183	9,2	9,2	52,6
	προσέχω τι λέω γιατί όλα καταγράφονται	62	3,1	3,1	55,7
	διαβάζω με ενδιαφέρον τις απόψεις & τα σχόλια των άλλων	352	17,6	17,6	73,3
	μπερδεύομαι μέσα στις πολλές γνώμες	535	26,8	26,8	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

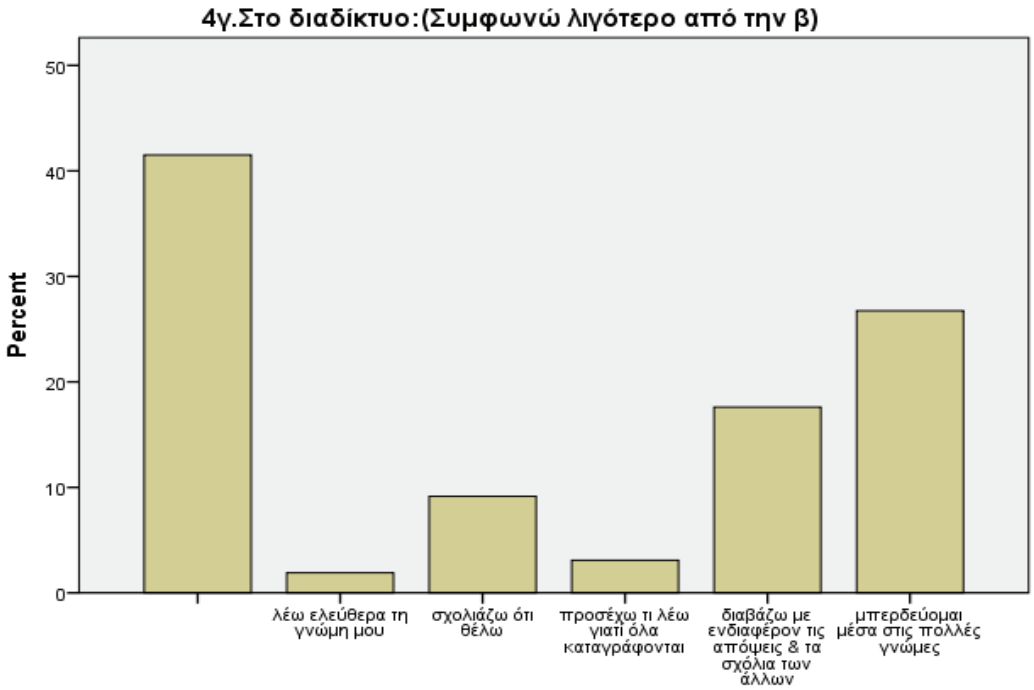

4γ.Στο διαδίκτυο:(Συμφωνώ λιγότερο από την β)

Από τις παραπάνω απαντήσεις των δύο νέων βλέπουμε ότι, ενώ και για τους δύο είναι κοινός τόπος και αναγνωρίζονται τα χαρακτηριστικά της λειτουργίας και οι δυνατότητες που δίνει το μέσο στους χρήστες του, βλέπουν ο καθένας με διαφορετικό μάτι και βάζουν άλλο πρόσημο σε αυτόν τον κοινό τόπο. Ενώ η Νίκη παρουσιάζεται πιο ανοιχτή και θετική στις δυνατότητες που δίνει το μέσο στους χρήστες του, ο Θέμης είναι πιο επιφυλακτικός, ακόμα και αρνητικός για τις επιπτώσεις που μπορούν να έχουν αυτές οι δυνατότητες, οι οποίες προκύπτουν από τον τρόπο λειτουργίας του μέσου.

Είναι ενδεικτικό το γεγονός ότι η Νίκη, αντίθετα με τον Θέμη που φαίνεται πιο συντηρητικός και συγκρατημένος ως προς τη χρήση του μέσου, φτάνει να καυτηριάζει τη στάση *«αλλοτινών ισχυρών θεσμών* όπως *το σχολείο και η εκκλησία που πεισματικά διαμορφώνουν αρνητικό κλίμα εναντίον του ίντερνετ και επηρεάζουν τον κόσμο»,* όπως λέει, γιατί πιστεύει πως, αντιθέτως με αυτές τις πρακτικές της δαιμονοποίησης του μέσου, *«Θα πρέπει να το παραδεχτούμε και να εναρμονιστούμε με αυτό και αυτά που προσφέρει για να συνυπάρξουμε και να εξελιχθούμε μαζί και μέσα σε αυτό.»*

Ως εκ τούτου, ως δεύτερή της επιλογή στη συγκεκριμένη ερώτηση επιλέγει το: «***διαβάζω με ενδιαφέρον τις απόψεις των άλλων,»*** γιατί, όπως λέει, «*θέλει να διαβάζουν και να σέβονται τα δικά της.*»

Η συγκεκριμένη επιλογή, η οποία, στην ουσία, θίγει έμμεσα το ζήτημα του δημοσίου διαλόγου στο Διαδίκτυο, απαντάται ως δεύτερη δημοφιλέστερη, όσον

αφορά το σύνολο του δείγματος σε αυτήν την ερώτηση, όπως μπορούμε να δούμε και στον πίνακα με το σχεδιάγραμμα που ακολουθούν.

4β. Στο διαδίκτυο:(Συμφωνώ λιγότερο από την α)

Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων, δηλαδή το 37,3%, στη δεύτερη του επιλογή, δήλωσε ότι στο Διαδίκτυο διαβάζει με ενδιαφέρον τις απόψεις και τα σχόλια των άλλων, το 27,6% ότι μπερδεύεται μέσα στις πολλές γνώμες, το 16% ότι σχολιάζει ό,τι θέλει, το 7,4% ότι προσέχει τί λέει γιατί όλα καταγράφονται, το 5,9% πως λέει ελεύθερα τη γνώμη του, και το 5,9% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

4β.Στο διαδίκτυο:(Συμφωνώ λιγότερο από την α)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
‘Εγκυρο		118	5,9	5,9	5,9
	λέω ελεύθερα τη γνώμη μου	118	5,9	5,9	11,8
	σχολιάζω ό,τι θέλω	319	16,0	16,0	27,8
	προσέχω τι λέω γιατί όλα καταγράφονται	148	7,4	7,4	35,2
	διαβάζω με ενδιαφέρον τις απόψεις & τα σχόλια των άλλων	745	37,3	37,3	72,4
	μπερδεύομαι μέσα στις πολλές γνώμες	552	27,6	27,6	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

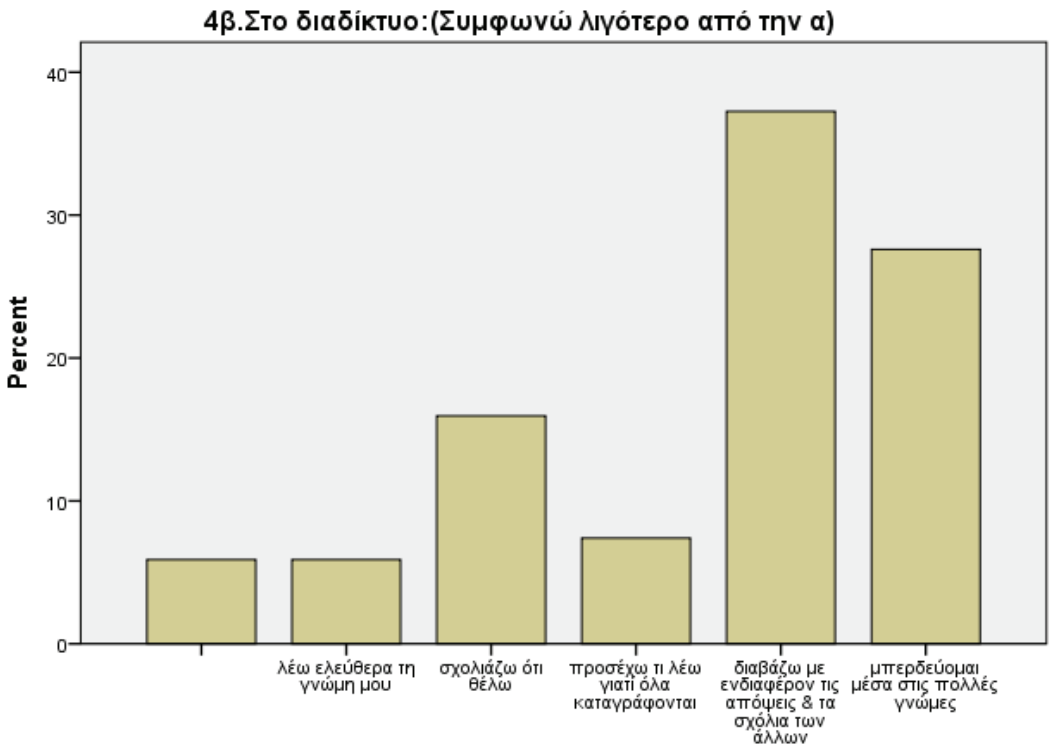

4β.Στο διαδίκτυο:(Συμφωνώ λιγότερο από την α)

Η προοδευτική Νίκη, όπως έκανε αντίστοιχα και ο συντηρητικός Θέμης, αναφέρει το γεγονός της υπερβολικά μεγάλης ποσότητας πληροφορίας και της πολυφωνίας που υπάρχει στο Διαδίκτυο: *«θα πρέπει να εστιάζεις και να διαλέγεις, κάποιες φορές, γιατί είναι υπερβολικά πολλά και πολλοί αυτοί που γράφουν και είναι εύκολο να χαθείς μέσα σε όλον αυτόν τον ωκεανό.»*

Ωστόσο, αντίθετα με εκείνον, που, όπως είδαμε, τονίζει πως μπερδεύεται μέσα στις πολλές γνώμες, εκείνη εστιάζει με έμφαση στο στοιχείο της δημοκρατικότητας του μέσου: «*Και ναι. Είναι πιο δημοκρατικό μέσο από τα υπόλοιπα, διότι, όπως είπαμε και πιο πάνω, δίνει τη δυνατότητα στον καθένα να συμμετέχει και να εκφράζει την άποψή του. Και αυτό θα πρέπει να το εκμεταλλευτούμε.»*

Διαδίκτυο: αναγκαιότητα μεταξύ δημοκρατίας και χάους

Όπως είδαμε στην προηγούμενη ερώτηση, ιδιαίτερα μέσα από τις απαντήσεις της Νίκης και του Θέμη, αλλά και από την στατιστική ανάλυση των απαντήσεων του συνόλου των ατόμων του δείγματος, το Διαδίκτυο – ένα μέσο, τα κύρια χαρακτηριστικά του οποίου αποτελούν κοινή παραδοχή για όλους και είναι, πρώτον: η δυνατότητα αποθήκευσης, μετάδοσης και διακίνησης τεράστιου όγκου και κάθε είδους πληροφορίας και δεύτερον: η διπολικότητα, δηλαδή το γεγονός ότι δίνει σε κάθε χρήστη την ευκαιρία να γίνεται από δέκτης πληροφορίας πομπός, εκφράζοντας την άποψη του, σχολιάζοντας ή αναρτώντας κάτι, δεν λαμβάνει το ίδιο σχήμα και δεν παίρνει το ίδιο πρόσημο στη συνείδηση όλων.

Έτσι, κάποιοι, συνήθως εκείνοι που ανήκουν στον προοδευτικό τύπο χρήστη, όπως η Νίκη, το θεωρούν ένα μέσο επαναστατικό κι ευεργετικό, έναν τόπο δημοκρατικό όπου είναι εφικτή η ορθή διαχείριση της πληροφορίας και μπορεί να ανθίσει ο ελεύθερος δημόσιος διάλογος. Κάποιοι άλλοι παρουσιάζονται πιο επιφυλακτικοί και συγκρατημένοι, έως και αρνητικοί, θεωρώντας πως, ναι μεν, στο Διαδίκτυο μπορεί κανείς να βρει όποια πληροφορία θέλει και να ενημερωθεί για οτιδήποτε, αλλά αυτός ο υπερπληθωρισμός της πληροφορίας δεν είναι διαχειρίσιμος, με αποτέλεσμα ο πλοηγούμενος στον ψηφιακό αυτό ωκεανό να μπερδεύεται και να πνίγεται. Επίσης, η δυνατότητα που παρέχει το μέσο στον καθένα να εκφραστεί ελεύθερα, δεν εκλαμβάνεται από τους πιο συντηρητικούς και μετρημένους χρήστες ως γεγονός απόλυτα θετικό, διότι, με αυτόν τον τρόπο, μπορούμε να οδηγηθούμε πολύ εύκολα στο χάος.

Δεδομένου, όμως, ότι το Διαδίκτυο με τα διάφορα μέσα και τις άπειρες δυνατότητες και λειτουργίες του έχει καταστεί το κατ' εξοχήν μέσο ενημέρωσης, πληροφόρησης και δημοσίου διαλόγου, ιδιαίτερα σε ότι έχει να κάνει με τη νέα γενιά, τι σημαίνουν αυτά τα αντιτιθέμενα χαρακτηριστικά της φύσης του μέσου για τη φύση της διαδικτυακής επικοινωνίας και του ψηφιακού δημόσιου διαλόγου;

Ας ξεκινήσουμε, αρχικά, από τη στατιστική μας ανάλυση, η οποία αποδεικνύει ότι το Διαδίκτυο αποτελεί το κυρίαρχο μέσο ενημέρωσης και πληροφόρησης για τη νέα γενιά, για να περάσουμε, έπειτα, στην ανάλυση των απόψεων των υποκειμένων – χρηστών, που αφορά το πώς εισπράττουν το Διαδίκτυο και τον τρόπο λειτουργίας του ως μέσο ενημέρωσης και πληροφόρησης και σαν τόπο δημόσιου διαλόγου.

6. Σε ποιο βαθμό εμπιστεύεστε το διαδίκτυο για την ενημέρωση σας;

Το 57,5% των ερωτηθέντων δήλωσε πως εμπιστεύεται συχνά το Διαδίκτυο για την ενημέρωση του, το 24% το εμπιστεύεται λίγο, το 18,4% το εμπιστεύεται πάντα, το 0,2% δεν το εμπιστεύεται ποτέ. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

6.Σε ποιο βαθμό εμπιστεύεστε το διαδίκτυο για την ενημέρωση σας;

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		1	,1	,1	,1
	πάντα	367	18,4	18,4	18,4
	συχνά	1150	57,5	57,5	75,9
	λίγο	479	24,0	24,0	99,9
	ποτέ	3	,2	,2	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

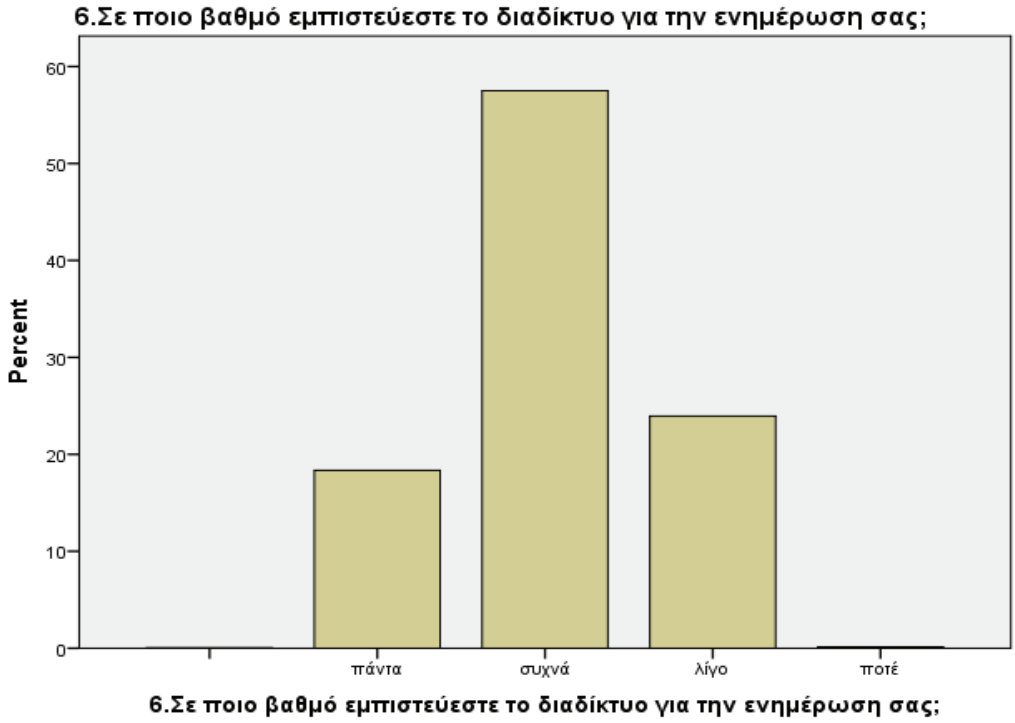

«Πουθενά αλλού οι επιπτώσεις του Διαδικτύου ως μέσο πληροφορίας κι ενημέρωσης δεν ήταν τόσο εμφανείς όσο στη βιομηχανία του τύπου, η οποία αντιμετωπίζει τρομερές οικονομικές προκλήσεις λόγω του ότι οι αναγνώστες και οι διαφημιστές αγκαλιάζουν το Διαδίκτυο σαν το μέσο της επιλογής τους. Η πτώση στο ποσοστό της αναγνωσιμότητας εφημερίδων στις ΗΠΑ άρχισε δεκαετίες πριν, όταν το ραδιόφωνο και η τηλεόραση άρχισαν να τρώνε τον περισσότερο ελεύθερο χρόνο των ανθρώπων. Αλλά, το Διαδίκτυο επιτάχυνε αυτήν την τάση. Μεταξύ του 2008 και του 2009, η κυκλοφορία των εφημερίδων στις ΗΠΑ έπεσε περισσότερο από 7%, την ίδια ώρα που η επισκεψιμότητα σε ενημερωτικές ιστοσελίδες εφημερίδων κ.ά., αυξήθηκε κατά ένα ποσοστό άνω του 10%.»[63] Χαρακτηριστικό παράδειγμα, αυτό μιας από τις παλαιότερες εφημερίδες καθημερινής κυκλοφορίας των Ηνωμένων Πολιτειών, της *Christian Science Monitor,* που, «στις αρχές του 2009, δηλαδή μετά από 100 και πλέον χρόνια κυκλοφορίας σταμάτησε να εκδίδεται. Το Διαδίκτυο θα γινόταν ο κύριος αγωγός μετάδοσης πληροφοριών.»[64] Το Διαδίκτυο προκάλεσε τεράστιες μεταβολές στον τομέα της βιομηχανίας, στη γενικότερη ιδέα για τον τύπο καθώς και στην οικονομία του. Αν αναλογιστούμε ότι στις ΗΠΑ, εφημερίδες κολοσσοί όπως η *Washington Post, η Los Angeles Times, η Chicago Tribune, η Philadelphia Inquirer, η Minneapolis Star,* αναγκάστηκαν να κλείσουν πολλά γραφεία τους, απολύοντας προσωπικό ή ακόμα και να κηρύξουν πτώχευση, μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα πως το μέσο Διαδίκτυο άλλαξε ολοκληρωτικά το τοπίο στην ενημέρωση. Σε αυτήν τη διαπίστωση οδηγούμαστε και από τα λόγια του *Tim Brooks, γενικού διευθυντή του ομίλου Guardian News and Media* που εκδίδει την *The Guardian* και την *The Independent*, ο οποίος ανακοίνωσε, πριν χρόνια, ρητά, ότι όλες οι μελλοντικές επενδύσεις της εταιρίας θα στραφούν σε πολυμέσα και ψηφιακά προϊόντα τα οποία θα παρέχονται από τις ιστοσελίδες των εφημερίδων του ομίλου. «Οι εποχές που εμπορευόμασταν με τις τυπωμένες λέξεις αποκλειστικά, έχουν περάσει ανεπιστρεπτί.»[65],όπως ανέφερε χαρακτηριστικά.

Το πέρασμα, λοιπόν, από την εποχή του *Γουτεμβέργιου* – του τυπωμένου στο χαρτί λόγου από όπου ο αναγνώστης προσλαμβάνει την πληροφορία, στην ηλεκτρική και, κατ' επέκταση, στην ψηφιακή φόρμα της πληροφορίας, είχε σημαντικό αντίκτυπο στον χώρο των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, όπως βλέπουμε, στις ΗΠΑ και στη Μεγάλη Βρετανία.

---

[63] **Tim Arango, "Fall in Newspaper Sales Accelerates to Pass 7%," *New York Times*, New York, April 27, 2009, 12.**

[64] **David Cook, "Monitor Shifts from Print to Web-Based Strategy," *Christian Science Monitor*, Washingotn, October 28, 2008, 5.**

[65] **Tom Hall, "We Will Never Launch Another Paper," *PrintWeek*, New York, February 20, 2009, 4.**

Στην Ελλάδα, οι εφημερίδες ήταν και θα παραμείνουν το αρχέτυπο της μαζικής επικοινωνίας παρά τις σημαντικές προκλήσεις που δέχονται στην εποχή της ψηφιακής επικοινωνίας και του Διαδικτύου. Ωστόσο, όπως φαίνεται και στη δική μας έρευνα, οι εφημερίδες συνεχίζουν, παρά τις αγωνιώδεις προσπάθειες, να μην μπορούν να προσελκύσουν το νεανικό κοινό, το οποίο θα αποτελούσε τη βάση για το μελλοντικό τους αναγνωστικό κοινό. Και αν οι σημερινοί νέοι δεν μάθουν να διαβάζουν εφημερίδες, ο Τύπος ως βιομηχανία θα αντιμετωπίσει σημαντικά προβλήματα στο μέλλον.

Είναι διεθνώς γνωστό ότι οι σημερινοί έφηβοι διαβάζουν κατά πολύ λιγότερο εφημερίδες σε σύγκριση με αυτούς της προηγούμενης δεκαετίας. Ο σημαντικότερος λόγος γι' αυτό, κατά τους μελετητές, για αυτή την απάθεια των σημερινών εφήβων απέναντι στις εφημερίδες, είναι ο ανταγωνισμός από την τηλεόραση και κυρίως από τις σύγχρονες τεχνολογίες της ψυχαγωγίας, οι οποίες έχουν συμβάλλει στην αντικατάσταση της ανάγνωσης η οποία κατείχε κάποτε περίοπτη θέση στις οικιακές δραστηριότητες.

Όσον αφορά το κοινό στην Ελλάδα, δεν παρατηρούνται πολύ μεγάλες διαφοροποιήσεις. Εκτός από την δική μας, και άλλες έρευνες πάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα αποδεικνύουν πως οι νέοι άνθρωποι της ελληνικής κοινωνίας, πιο συγκεκριμένα οι Έλληνες ηλικίας 18-35 ετών έχουν ως πρώτη προτίμηση για την ενημέρωσή τους, το Διαδίκτυο, γιατί, ως μέσο μαζικής ενημέρωσης είναι «πιο άμεσο». Οι ειδήσεις ανανεώνονται γρήγορα, μπορείς να έχεις πρόσβαση σε μεγάλη ποικιλία ειδήσεων και να φιλτράρεις καλύτερα την πληροφορία» , όπως δηλώνουν.

Αυτά τα δύο χαρακτηριστικά του Διαδικτύου – η αμεσότητα και η ταχύτητα, είναι δύο από τα βασικότερα γνωρίσματα με τα οποία συνυφαίνεται το Διαδίκτυο στη συνείδηση των υποκειμένων και της δικής μας έρευνας.

Η 20άχρονη Δανάη από το Αίγιο, η οποία συγκαταλέγεται στους χρήστες του μετριοπαθούς τύπου, στην ερώτηση *Πώς θα χαρακτηρίζατε το Διαδίκτυο ως μέσο ενημέρωσης και πληροφόρησης;,* μας απαντά: «*Η **ταχύτητα** και η **αμεσότητα** που προσφέρει είναι ασύλληπτες και όχι μόνο για τον τομέα της ενημέρωσης και της πληροφόρησης. Επειδή ασχολούμαι με την πληροφορική και ως επιστήμη, νομίζω πως είναι το μέσο που έχει αλλάξει τη σχέση του χώρου και του χρόνου συνολικά για τον άνθρωπο. Είναι ασύλληπτο πώς με ένα κλικ μπορείς να μιλήσεις – να δεις κάποιον στην Κίνα π.χ. ή στη Βραζιλία ή να βρεις πληροφορίες για οτιδήποτε ζητάς.»*

Ενώ, ο 20άχρονος Βασίλης από την Αθήνα, που ανήκει στον συντηρητικό τύπο χρηστών, απαντώντας στην ίδια ερώτηση, δηλώνει: «*Είναι τόσο γρήγορο και άμεσο σε βαθμό καταιγισμού. Είναι αδύνατο να παρακολουθείς αυτήν την ακατάπαυστη ροή κάθε είδους πληροφορίας, από κάθε είδους είδηση μέχρι οποιαδήποτε*

διαφήμιση όταν εμφανίζονται ταυτόχρονα στην οθόνη σου και να μένεις απερίσπαστος σε αυτό με το οποίο θέλεις να ασχοληθείς.»

Αυτή η άποψη του Βασίλη ταιριάζει με τα λεγόμενα του *Levy* που αναφέραμε ξανά σε προηγούμενο σημείο της εργασίας μας όταν ο δεύτερος ισχυρίζεται πως «σήμερα είναι διαθέσιμη σε εμάς περισσότερη πληροφορία από ποτέ, αλλά έχουμε πολύ λιγότερο χρόνο για να τη χρησιμοποιήσουμε και πιο συγκεκριμένα, να κάνουμε χρήση της, εμβαθύνοντας στοχαστικά σε αυτήν.»[66]

Ανεξαρτήτως, όμως, του πρόσημου που ο καθένας βάζει στη φύση του μέσου, το μεγαλύτερο ποσοστό των χρηστών συμφωνεί πως δύο από τα αντικειμενικά βασικά χαρακτηριστικά του και όσον αφορά τον τομέα της ενημέρωσης και της πληροφόρησης, όπως βλέπουμε και στους πίνακες με τα σχεδιαγράμματα που ακολουθούν, είναι η ταχύτητα και η αμεσότητα.

[66] **David M. Levy, "To grow in wisdom: Vannevar Bush, Information Overload, and the Life of Leisure*," Proceedings of the 5th ACM/IEEE-CS Joint Conference on Digital Libraries*, New York, 2005, 281.**

5α1. Πως θα χαρακτηρίζατε το διαδίκτυο ως μέσο ενημέρωσης και πληροφόρησης (1η Προτίμηση)

Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων, δηλαδή το 96,4%, στην πρώτη της επιλογή, θα χαρακτήριζε το Διαδίκτυο ως γρήγορο μέσο ενημέρωσης και πληροφόρησης, το 2,7% ως άμεσο, το 0,4% ως πολυπρισματικό, το 0,3% ως φθηνό και το υπόλοιπο 0,4% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

5α1.Πως θα χαρακτηρίζατε το διαδίκτυο ως μέσο ενημέρωσης και πληροφόρησης (1η Προτίμηση)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		7	,4	,4	,4
	Γρήγορο	1927	96,4	96,4	96,7
	Άμεσο	54	2,7	2,7	99,4
	Φθηνό	5	,3	,3	99,7
	Πολυπρισματικό	7	,4	,4	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

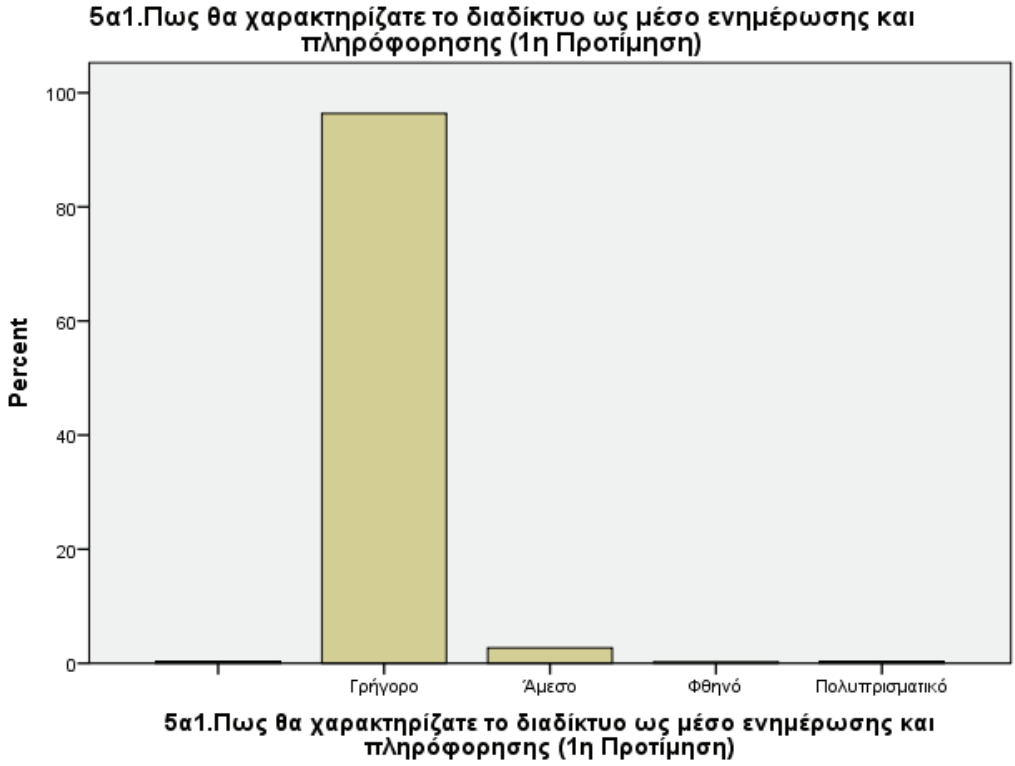

5α2.Πως θα χαρακτηρίζατε το διαδίκτυο ως μέσο ενημέρωσης και πληροφόρησης (2η Προτίμηση)

Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων, δηλαδή το 88,1%, σα δεύτερη επιλογή, θα χαρακτήριζε το Διαδίκτυο ως άμεσο μέσο ενημέρωσης και πληροφόρησης, το 3,1% ως φθηνό, το 0,5% ως πολυπρισματικό, το 0,4% ως γρήγορο και το υπόλοιπο 7,9% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

5α2.Πως θα χαρακτηρίζατε το διαδίκτυο ως μέσο ενημέρωσης και πληροφόρησης (2η Προτίμηση)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		158	7,9	7,9	7,9
	Γρήγορο	8	,4	,4	8,3
	Άμεσο	1762	88,1	88,1	96,4
	Φθηνό	62	3,1	3,1	99,5
	Πολυπρισματικό	10	,5	,5	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

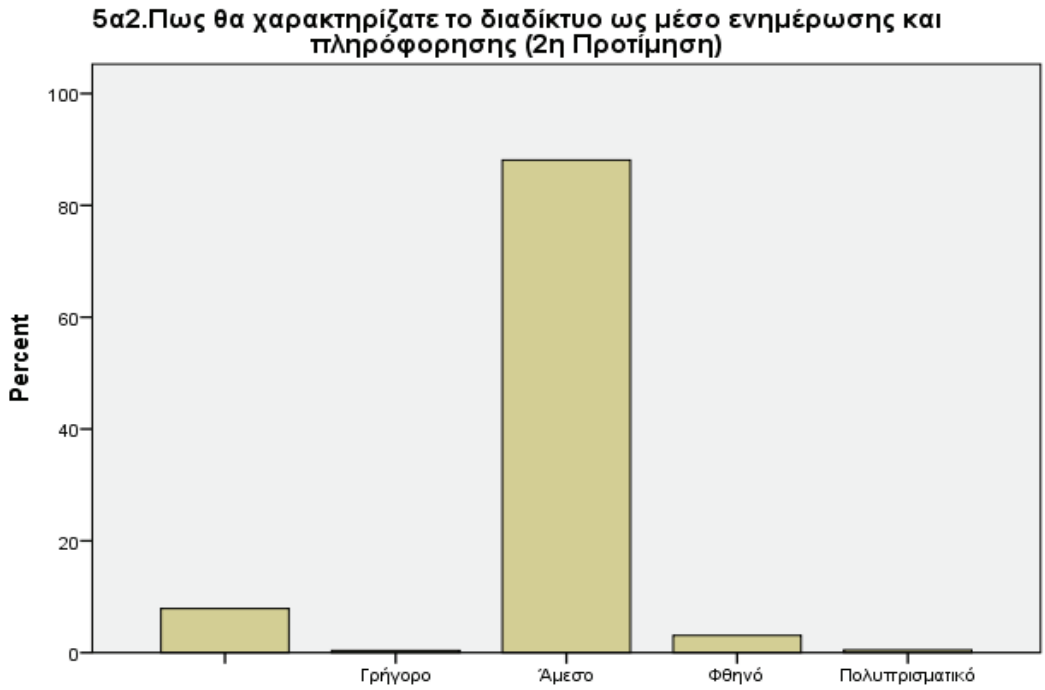

5α2.Πως θα χαρακτηρίζατε το διαδίκτυο ως μέσο ενημέρωσης και πληρόφορησης (2η Προτίμηση)

Το Διαδίκτυο, λοιπόν, αφήνοντας πίσω του την τηλεόραση, το ραδιόφωνο, τις εφημερίδες και τα άλλα μέσα μαζικής ενημέρωσης, είναι ο γρήγορος και άμεσος ηλεκτρονικός Ερμής των νέων, το πιο αγαπητό τους μέσο μαζικής ενημέρωσης. Μάλιστα, σύμφωνα με τον *Φράνσις Γκάρι – γενικό διευθυντή της Παγκόσμιας Οργάνωσης Πνευματικής Ιδιοκτησίας,* έως το 2040, «προβλέπεται το τέλος των έντυπων εφημερίδων και η απόλυτη κυριαρχία του Διαδικτύου, όπως αναγράφει ο δημοσιογράφος *Δ. Γαλάνης*, στο άρθρο του στη στήλη «Βήμα media».

Η κύρια αφήγηση, λοιπόν, για τη ζωή δίνεται και θα δίνεται από εδώ και στο εξής με ακαριαίο και άμεσο τρόπο μέσα από τα ψηφιακά μέσα. Είναι, δηλαδή, μια διαμεσολαβημένη αφήγηση. Αυτό δημιουργεί μια νέα πραγματικότητα για αυτούς τους νέους και τις νέες στους οποίους ανήκει και το αύριο. Αυτοί οι άνθρωποι χαρακτηρίζονται με μια νέα ορολογία, η οποία τους αναφέρει ως ψηφιακά αυτόχθονες, *digital natives.* Είναι οι άνθρωποι, οι οποίοι μεγάλωσαν μέσα σε μία ψηφιακή πραγματικότητα, γεννήθηκαν και αναπτύχθηκαν με οθόνες, με αμφίδρομη επικοινωνία, σε σχέση με αυτό που λέγεται κυβερνοχώρος.»[67]

[67] ***Μεϊμάρης Μιχάλης, Η εφήμερη πρόκληση «Τα νέα δεδομένα: Δωρεάν εφημερίδες και Νέα μέσα»***
http://www.minpress.gr/minpress/praktika_20efimeri_20proklisi_20c_1_.pdf

Τι σημαίνει όμως αυτή η αμφίδρομη επικοινωνία και ποια άλλα χαρακτηριστικά της λειτουργίας του μέσου εκτός από την ταχύτητα και την αμεσότητα οδηγούν τη νέα γενιά στο να αντικαταστήσει τα υπόλοιπα ΜΜΕ με το Διαδίκτυο;

Σύμφωνα με έρευνα του Παντείου Πανεπιστημίου πάνω στις προτιμήσεις του κοινού στον τομέα της ενημέρωσης, οι νέοι παρουσιάζονται φανερά απογοητευμένοι από το τοπίο στα μέσα μαζικής ενημέρωσης και, ως εκ τούτου, εγκαταλείπουν τα παραδοσιακά μέσα (τηλεόραση, ραδιόφωνο, εφημερίδες κλπ). «Τα ΜΜΕ και κυρίως η τηλεόραση και το ραδιόφωνο, σήμερα έχουν χάσει, σε μεγάλο ποσοστό, την εμπιστοσύνη του κοινού. Όλος ο κόσμος, πλέον, είναι φανερά απογοητευμένος με τον τρόπο που παρουσιάζονται οι ειδήσεις, αλλά και με την ποιότητά τους. Μάλιστα, περισσότερο απογοητευμένοι είναι οι νέοι.»,

Αυτό το κλίμα απογοήτευσης, στρέφει τους νέους προς την ενημέρωση μέσω του Διαδικτύου και τους απομακρύνει από τα άλλα ΜΜΕ.

Πολλοί νέοι, αναφερόμενοι συγκριτικά στο θέμα της ενημέρωσης από το Διαδίκτυο και τις εφημερίδες, εξέφρασαν την έντονη δυσαρέσκειά τους προς τις εφημερίδες, καθιστώντας το διαδίκτυο κυρίαρχο μέσο μαζικής ενημέρωσης και πιο αξιόπιστο. «Τις εφημερίδες δεν μπορώ να τις παρακολουθήσω πλέον, λόγω της κομματικής τους κατεύθυνσης. Επίσης, τα άρθρα γνώμης δεν έχουν την αισθητική αξία που είχαν κάποτε. Μπορώ και βρίσκω, πλέον, άρθρα τέτοιας αξίας στο Internet, πολύ πιο εύκολα και γρήγορα. Επιλέγω συγκεκριμένα άρθρα, που δημοσιεύονται στους ιστότοπους των εφημερίδων, αλλά και σε αυτά έχω πάντα κριτική ματιά. Οι εφημερίδες, με λίγα λόγια, δεν έχουν αξιοπιστία, όχι ως προς την ενημέρωση, αλλά ως προς την προσπάθεια χειραγώγησης. Είναι σα να διαβάζεις οπαδικές εφημερίδες. Το σκορ είναι το ίδιο για όλες, αλλά, καθεμιά επιλέγει την πλευρά που την χρηματοδοτεί.», σχολιάζει ο Δημήτρης, 25 ετών.

Με τη σειρά του, ο Γρηγόρης, 20 ετών, εκφράζει μία απορία σχετικά με την αξιοπιστία των εφημερίδων και τη διαδικτυακή ενημέρωση. «Δεν καταλαβαίνω, γιατί όλοι σχεδόν αναφέρουν ότι το έντυπο δεν είναι, πλέον, αξιόπιστο και η θεματολογία και το περιεχόμενό του κατευθύνονται από άλλα συμφέροντα και δεδομένα. Και στο Διαδίκτυο το ίδιο θα μπορούσα να πω ότι ισχύει. Πάλι για την ενημέρωσή μας στρεφόμαστε κυρίως στους ηλεκτρονικούς τόπους μεγάλων έντυπων εφημερίδων. Η μόνη ειδοποιός διαφορά είναι το ότι οι ειδήσεις ανανεώνονται συνεχώς. Ποτέ δε μπορούμε να είμαστε εντελώς σίγουροι για την εγκυρότητα της πληροφορίας που λαμβάνουμε. Δεν θεωρώ τις εφημερίδες τόσο πολύ αναξιόπιστες.», δηλώνει, εξηγώντας ότι, από ένα σημείο και μετά, το τι θα πιστέψει ή όχι ο καθένας, είναι στο χέρι του και αφορά την κριτική του ικανότητα και το πώς μπορεί να διασταυρώσει την είδηση που λαμβάνει.

«Προτιμώ για την ενημέρωσή μου το Διαδίκτυο και μετά το ραδιόφωνο. Η τηλεόραση μου τη σπάει που λέει συνέχεια τα ίδια», τονίζει ο Ανδρέας, 20 ετών. Την άποψή του ενστερνίζονται πολύ νέοι ακόμα και τονίζουν την άμεσή τους πρόσβαση σε συνεχείς ανανεώσιμες ειδήσεις, που τους προσφέρει το Διαδίκτυο.

«Χρησιμοποιώ το Διαδίκτυο γιατί θεωρείται ένα εξατομικευμένο μέσο, στο οποίο αναπτύσσεται μία αμφίδρομη σχέση ανάμεσα στο μέσο και στον χρήστη του. Φυσικά, υπάρχει συνεχής ροή πληροφοριών 24 ώρες το 24ωρο.», λέει ο Παναγιώτης, 25 ετών.[68]

Η εγκυρότητα ή μη εγκυρότητα της διαδικτυακής πληροφορίας, η κατευθυνόμενη ή μη, ενημέρωση στους διάφορους ιστοτόπους, η δημοκρατικότητα που συνεπάγεται το γεγονός ότι το μέσο δίνει σε κάθε του χρήστη τη δυνατότητα να εκφράσει την άποψή του και το χάος στο οποίο, πιθανά, να οδηγεί αυτή η ίδια δυνατότητα, η οποία προκύπτει, όπως έχουμε πει επανειλημμένα, από την ίδια τη φύση της λειτουργίας αυτού του διπολικού μέσου, το κατά πόσο το Διαδίκτυο μπορεί να θεωρηθεί μια νέα δημόσια σφαίρα και πώς λειτουργεί ο δημόσιος διάλογος στη σφαίρα αυτή, αν λάβουμε υπ' όψη μας ορισμένα από τα χαρακτηριστικά της φύσης του μέσου, είναι ορισμένα θεμελιώδη ζητήματα που τίθενται από τις παραπάνω μαρτυρίες και έχουν απασχολήσει, τόσο την παγκόσμια βιβλιογραφία, όσο και εμάς στην παρούσα έρευνα.

Στο προηγούμενο κεφάλαιο, συναντήσαμε τη Νίκη, η οποία ανήκει στους χρήστες του προοδευτικού τύπου. Η Νίκη εστίαζε στη δημοκρατικότητα που προάγεται από το μέσο: «*Είναι πιο δημοκρατικό μέσο από τα υπόλοιπα, διότι, όπως είπαμε και πιο πάνω, δίνει τη δυνατότητα στον καθένα να συμμετέχει και να εκφράζει την άποψή του. Και αυτό θα πρέπει να το εκμεταλλευτούμε.*»

Η Νίκη συνεχίζει στην ερώτηση 5 χαρακτηρίζοντας το Διαδίκτυο: «***Αναγκαίο**, σε όλους τους τομείς της ζωής, γιατί, στην ουσία, εκπέμπει πληροφορίες όλων των ειδών και η κοινωνική, η επαγγελματική ζωή, καθώς και η ψυχαγωγία, περνούν μέσα από αυτό. **Ευεργετικό**. Γιατί ακριβώς σου λύνει τα χέρια σε όλα τα μέτωπα. Και **δημοκρατικό**.*»

Από την άλλη μεριά, ο Πέτρος, που ανήκει στον μετριοπαθή τύπο χρήστών, θεωρεί και αυτός το Διαδίκτυο «*αναγκαίο για κάθε δραστηριότητα – από το να κάνεις εργασίες για το σχολείο μέχρι να ακούσεις μουσική και να μιλάς με τους*

---

[68] **Lapsus Linguae, Ράνια Παπαδοπούλου, *Οι προτιμήσεις του κοινού στον τομέα της ενημέρωσης,* Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 2012, 10.**
http://lapsus.panteion.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=129:o-----&catid=8:miscellaneous&Itemid=9

φίλους σου. Είναι χαοτικό, όπως είπαμε, και δημοκρατικό ταυτόχρονα, αφού δίνει την ευκαιρία έκφρασης στον καθένα. Νομίζω, για μια κοινωνία σαν την ελληνική που ο καθένας θέλει να διατυπώνει τη γνώμη του, να εκφράζεται και να τον ακούν σαν σε καφενείο, έχει πολύ μεγάλη λειτουργικότητα. Όλοι λένε την άποψή τους και όλοι σχολιάζουν τις απόψεις των άλλων.»

Ενώ, η Ελένη που ανήκει στους χρήστες του συντηρητικού τύπου, μας εξηγεί και αυτή πως **«***Είναι* ***αναγκαίο*** *σίγουρα. Δυστυχώς, χωρίς αυτό βρίσκεσαι εκτός κόσμου σε πολλούς τομείς. Επίσης, είναι χαοτικό γιατί, όπως είπαμε, είναι αδύνατον μέσα στο άπειρο να προσανατολιστείς.»*

Αναγκαίο, χαοτικό, δημοκρατικό, αυτοί οι τρεις χαρακτηρισμοί για τη φύση και τη λειτουργία του Διαδικτύου ως μέσο ενημέρωσης και πληροφόρησης, φαίνεται να ακολουθούν τα αντικειμενικά χαρακτηριστικά, όπως είδαμε, γρήγορο και άμεσο.

Η στατιστική ανάλυση που ακολουθεί, αποδεικνύει πως οι παραπάνω χαρακτηρισμοί είναι οι πιο δημοφιλείς και για τους τρεις τύπους χρηστών.

5β1.Επίσης θα το χαρακτηρίζαμε και έτσι:(1η Προτίμηση)

Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων, δηλαδή το 60,9%, στην πρώτη της επιλογή, θα χαρακτήριζε, επίσης, το Διαδίκτυο ως αναγκαίο μέσο ενημέρωσης και πληροφόρησης, το 20,4% ως παραπλανητικό, το 13,3% ως έγκυρο, το 3% ως ευεργετικό και το 1,2% ως χαοτικό. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

5β1.Επίσης θα το χαρακτηρίζαμε και έτσι:(1η Προτίμηση)

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
‘Εγκυρο	1	,1	,1	,1
Έγκυρο	266	13,3	13,3	13,4
Παραπλανητικό	407	20,4	20,4	33,7
Αναγκαίο	1218	60,9	60,9	94,6
Ευεργετικό	59	3,0	3,0	97,6
Παιδαγωγικό	5	,3	,3	97,8
Επικίνδυνο	15	,8	,8	98,6
Χαοτικό	24	1,2	1,2	99,8
Που εκφράζει ακραίες απόψεις & μπορεί να διχάσει μια κοινωνία	3	,2	,2	99,9
Δημοκρατικό	2	,1	,1	100,0
Σύνολο	2000	100,0	100,0	

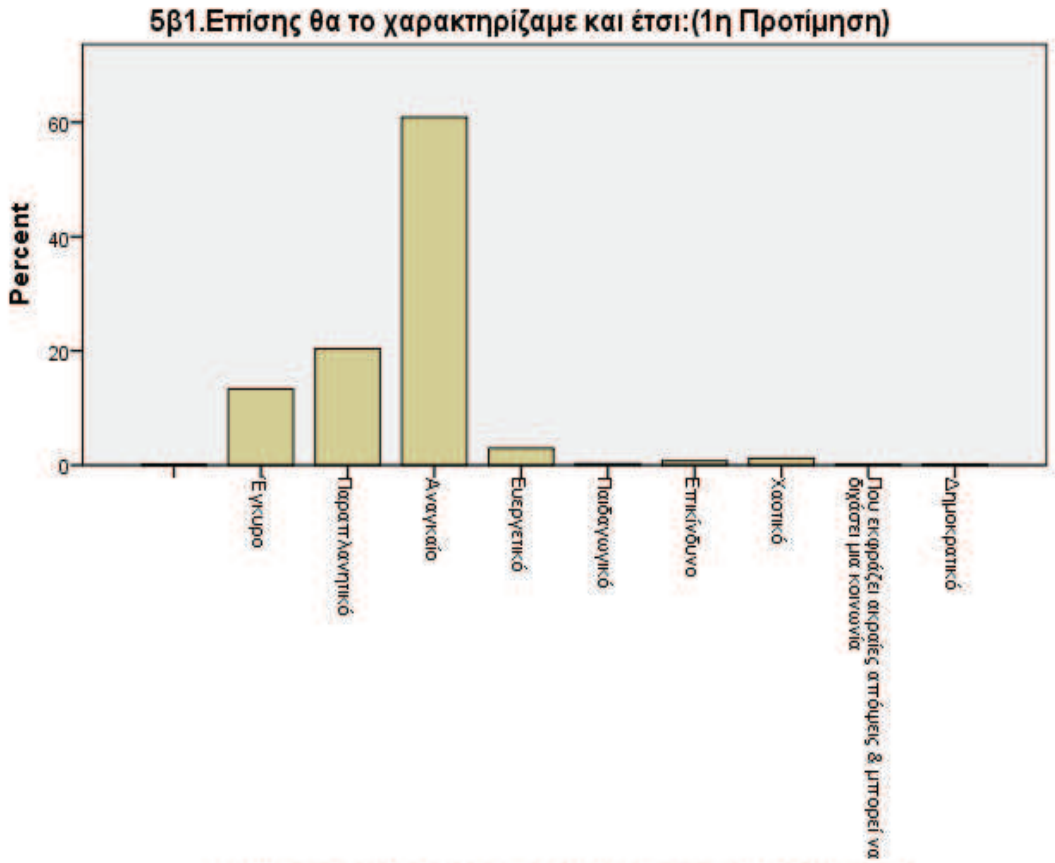

5β1.Επίσης θα το χαρακτηρίζαμε και έτσι:(1η Προτίμηση)

5β2.Επίσης θα το χαρακτηρίζαμε και έτσι:(2η Προτίμηση)

Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων, δηλαδή το 28,4%, στην δεύτερη της επιλογή, θα χαρακτήριζε, επίσης, το Διαδίκτυο ως χαοτικό μέσο ενημέρωσης και πληροφόρησης, το 23,1% ως αναγκαίο, το 20,9% ως ευεργετικό, το 18,6% ως επικίνδυνο, το 3,9% ως παιδαγωγικό και το 1,7% ως δημοκρατικό. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

5β2.Επίσης θα το χαρακτηρίζαμε και έτσι:(2η Προτίμηση)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		46	2,3	2,3	2,3
	Έγκυρο	1	,1	,1	2,4
	Παραπλανητικό	13	,7	,7	3,0
	Αναγκαίο	462	23,1	23,1	26,1
	Ευεργετικό	417	20,9	20,9	47,0
	Παιδαγωγικό	77	3,9	3,9	50,8
	Επικίνδυνο	372	18,6	18,6	69,4
	Χαοτικό	567	28,4	28,4	97,8
	Που εκφράζει ακραίες απόψεις & μπορεί να διχάσει μια κοινωνία	11	,6	,6	98,3
	Δημοκρατικό	34	1,7	1,7	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

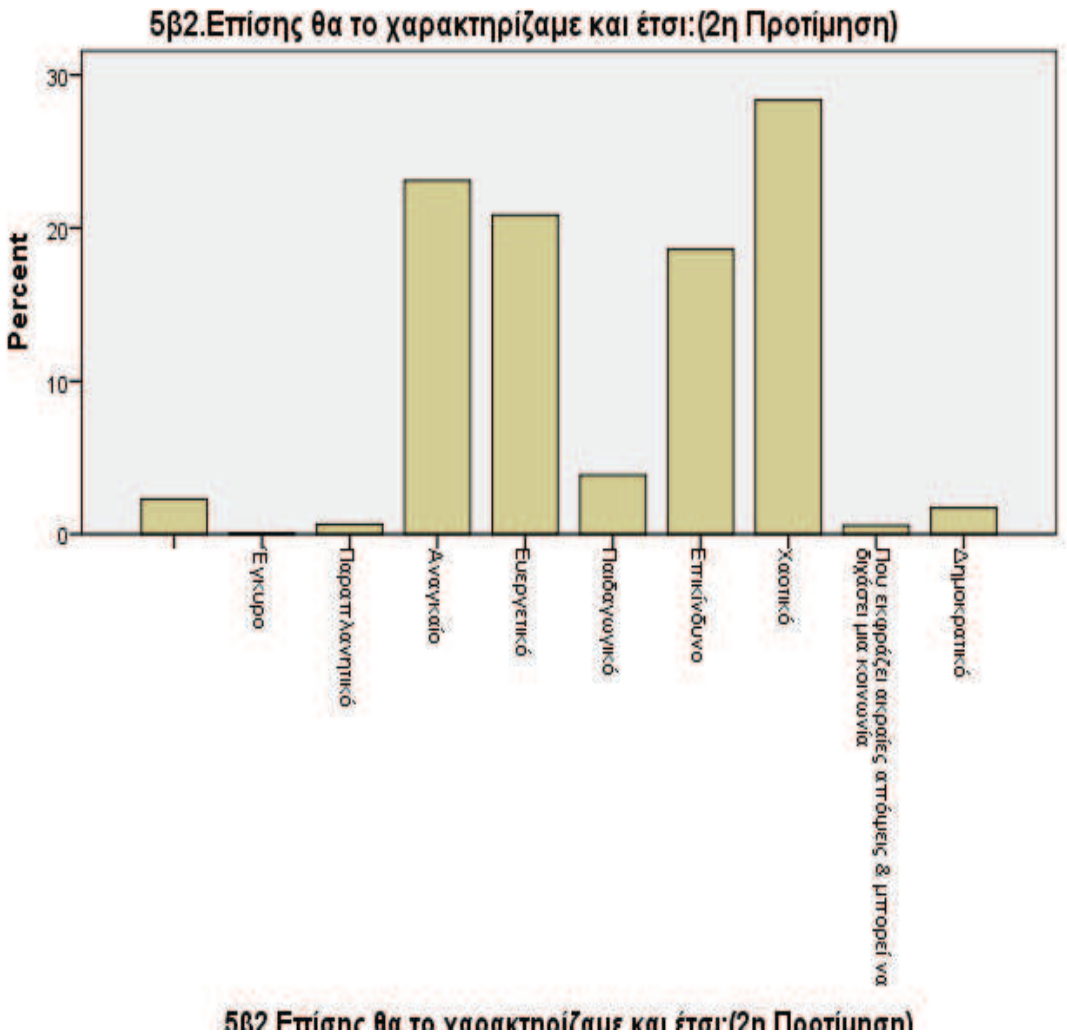

5β3.Επίσης θα το χαρακτηρίζαμε και έτσι:(3η Προτίμηση)

Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων, δηλαδή το 50,1%, στην τρίτη της επιλογή, θα χαρακτήριζε επίσης το Διαδίκτυο ως δημοκρατικό μέσο ενημέρωσης και πληροφόρησης, το 21,5% ως χαοτικό, το 5,9% ως μέσο που εκφράζει ακραίες απόψεις & μπορεί να διχάσει μια κοινωνία, το 5% ως επικίνδυνο, το 4,8% ως παιδαγωγικό και το 1,7% ως ευεργετικό. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

5β3.Επίσης θα το χαρακτηρίζαμε και έτσι:(3η Προτίμηση)

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο	206	10,3	10,3	10,3
Έγκυρο	2	,1	,1	10,4
Παραπλανητικό	3	,2	,2	10,6
Αναγκαίο	10	,5	,5	11,1
Ευεργετικό	33	1,7	1,7	12,7
Παιδαγωγικό	96	4,8	4,8	17,5
Επικίνδυνο	100	5,0	5,0	22,5
Χαοτικό	430	21,5	21,5	44,0
Που εκφράζει ακραίες απόψεις & μπορεί να διχάσει μια κοινωνία	118	5,9	5,9	49,9
Δημοκρατικό	1002	50,1	50,1	100,0
Σύνολο	2000	100,0	100,0	

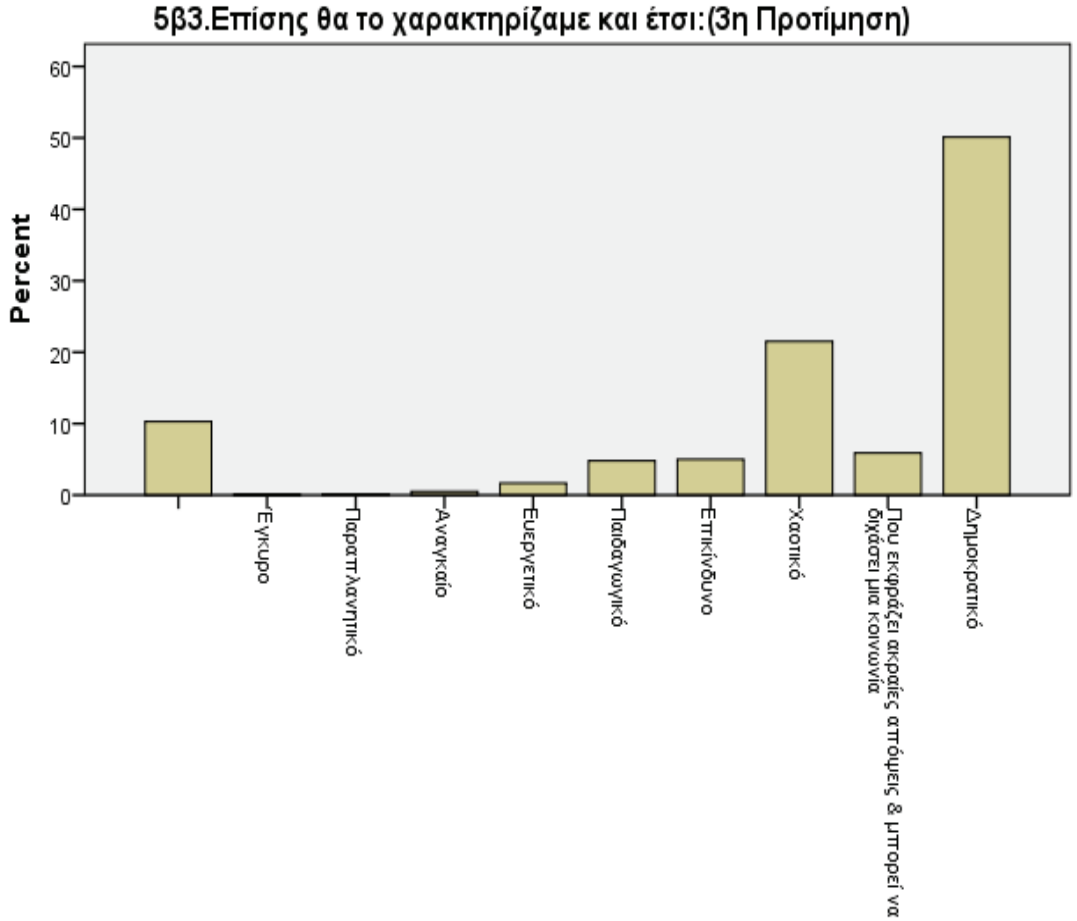

5β3.Επίσης θα το χαρακτηρίζαμε και έτσι:(3η Προτίμηση)

Κεντρικός έλεγχος και αναρχία, εμπορευματοποίηση και ανεξαρτησία στην ψηφιακή δημόσια σφαίρα

Όπως είπαμε, η δυνατότητα ψηφιοποίησης κάθε είδους πληροφορίας επέτρεψε στο Διαδίκτυο να αντικαταστήσει, σταδιακά, τα παραδοσιακά μέσα μαζικής ενημέρωσης, τα οποία, κατά ένα μεγάλο ποσοστό, μπορεί κανείς να τα βρει στην ψηφιακή τους εκδοχή μέσα στον κυβερνοχώρο. Όμως, η επαναστατικότητα του μέσου δεν περιορίζεται στο γεγονός αυτής της αφομοίωσης, αφού, το Διαδίκτυο, όντας μέσο διπολικό, δίνει επίσης την ευκαιρία σε κάθε χρήστη να εκφράσει τη δική του άποψη, να εκπέμψει τη δική του πληροφορία. Αυτό το στοιχείο είναι που θέτει σε αναστοχασμό το ζήτημα της δημόσιας σφαίρας στην ψηφιακή εποχή.

Όπως μας λέει η ερευνήτρια και θεωρητικός *Λίζα Τσαλίκη*: «το ζήτημα της δημόσιας σφαίρας βρίσκεται στην καρδιά οποιουδήποτε επαναπροσδιορισμού της δημοκρατίας. Η αγορά, το δημαρχείο, το καφενείο, η ταβέρνα, η πλατεία αποτελούν τόπους αλληλεπίδρασης, δημόσιου διαλόγου και διακίνησης πληροφοριών, τόπους δημόσιας σφαίρας. Στη σύγχρονη εποχή, με την ανάπτυξη της ηλεκτρονικής τεχνολογίας και των πληροφορικών συστημάτων, η δημόσια σφαίρα παίρνει άλλη μορφή. Στη δημοκρατία, οι άνθρωποι πιστεύουν ότι όλοι πρέπει να μετέχουν επί ίσοις όροις στην επικοινωνία. Κανένας δεν πρέπει να αποκλείεται από την ελεύθερη ανταλλαγή πληροφοριών. Οι νέες τεχνολογίες πληροφορίας και η λειτουργία τους βρίσκονται πολύ κοντά σε αυτό που εννοούμε όταν λέμε «δημοκρατία δυτικού τύπου». Πιο συγκεκριμένα, το Διαδίκτυο, με την αντιαπολυταρχική, αναρχική φύση του, χωρίς καμία κεντρική αρχή, προβάλλει σαν τη νέα σανίδα σωτηρίας για τη δημοκρατία. Αυτή είναι η άποψη των *cyberlibertarians* – θα μπορούσαμε να τους παραλληλίσουμε με τους χρήστες του προοδευτικού τύπου, σύμφωνα με τον διαχωρισμό που κάναμε στην εργασία μας, οι οποίοι βλέπουν, στον κυβερνοχώρο, την προοπτική ενός νέου παγκόσμιου, αντιεξουσιαστικού, κοινωνικού χώρου, όπου δίνεται η δυνατότητα στον καθένα να εκφράσει τις απόψεις του χωρίς φόβο. Σύμφωνα με αυτήν την άποψη, η υπερλεωφόρος της πληροφορίας θα είναι ικανή να υποστηρίξει μια μεγάλη ποικιλία νέων υπηρεσιών οι οποίες θα επιτρέπουν τη διακίνηση της πληροφορίας, ενδυναμώνοντας τους απλούς πολίτες και παρέχοντάς τους τη δυνατότητα για μια καθολικά συμμετοχική «ψηφιακή δημοκρατία». Αυτή είναι η άποψη του Διαδικτύου ως δημόσια σφαίρα.»[69]

---

[69] **Liza Tsaliki, The Internet as public sphere. *Dan Fleming, (Ed.), A 21st century media studies textbook,* Manchester University Press, Manchester, 2000, p. 125.**

Από τα παραπάνω αντιλαμβανόμαστε ότι ο κυβερνοχώρος καθίσταται, σιγά σιγά, μία σύγχρονη αρένα συμμετοχής στη δημόσια ζωή, με την κλασική έννοια του όρου. Αποτελεί έναν τόπο όπου οι άνθρωποι μοιράζονται μία κοινή αίσθηση του ανοίκειν και του κοινωνείν.

Τα διάφορα ιστολόγια/*blogs*, οι προσωπικές ιστοσελίδες/sites, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης – *Facebook, Twitter,* κ.ά., χρησιμεύουν ως θεσμοθετημένα φόρουμ του δημοσίου διαλόγου, καθώς και της ανταλλαγής απόψεων για κάθε ζήτημα που αφορά την κοινωνική και πολιτική ζωή, από την τοπική μέχρι την παγκόσμια κλίμακα.

Κατά πόσο, όμως, το γεγονός αυτό συνεπάγεται και τη θεμελίωση μιας ψηφιακής δημοκρατικής και ανεξάρτητης δημόσιας σφαίρας, αν λάβουμε, μάλιστα, υπ' όψη μας, πως οι νέες ψηφιακές τεχνολογίες εντάσσονται σε μια καπιταλιστική ολιγοπολιακή αγορά;

Ο κρατικός παρεμβατισμός και ο κεντρικός έλεγχος του κυβερνοχώρου απειλούν την αυτονομία των διαδικτυακών φόρουμ και τον ελεύθερο διάλογο στο Διαδίκτυο, αντικαθιστώντας, ολοένα, την ορθολογική επικοινωνία με τον εργαλειακό ορθολογισμό.

Η πολιτειακή λογοκρισία της κεντρικής εξουσίας στο Διαδίκτυο, καθώς και η παρακολούθηση, συνεχίζουν να απειλούν τον ελεύθερο διάλογο και τη δημόσια αλληλεπίδραση στο Διαδίκτυο, ακόμα και με τη μορφή κρυφής παρακολούθησης διάφορων μηνυμάτων διαλόγου.

Μια ακόμα σημαντικότερη απειλή για τον ελεύθερο δημόσιο διάλογο στο Διαδίκτυο προέρχεται από την αύξουσα εμπορευματοποίηση του κυβερνοχώρου και τον συνεχιζόμενο έλεγχο της δομής και του περιεχομένου του Διαδικτύου από μεγάλες εταιρίες του χώρου των μέσων μαζικής ενημέρωσης, οι οποίες, με τον τρόπο τους, ωθούν στη διαμόρφωση ενός Διαδικτύου, προσανατολισμένου εμπορικά, στο οποίο ο ελεύθερος δημόσιος διάλογος, είτε περιθωριοποιείται, είτε ενσωματώνεται σε ιδιωτικοποιημένες ή ατομικά προσανατολισμένες μορφές αλληλεπίδρασης: διαδικτυακό εμπόριο, ψυχαγωγία κ.ά. Καθίσταται όλο και πιο δύσκολο για μη εμπορικές ιστοσελίδες – sites, το να κερδίζουν την προσοχή του διαδικτυακού κοινού. Ακόμα και δημοκρατικά προσανατολισμένα sites, φιλοξενούνται ή ανήκουν σε μεγάλους ομίλους που προωθούν μια ατομική, εμπορικά προσανατολισμένη, πολιτική νοοτροπία, η οποία επιτρέπει στους πολιτικούς να πωλούν απ' ευθείας τα μηνύματά τους στους πολίτες, χωρίς τη διαμεσολάβηση του δημόσιου διαλόγου.

Στους αντίποδες όλων αυτών, μια εντελώς άλλου τύπου αλληλεπίδραση συνεχίζει να υφίσταται, μη εμπορική και ανεξάρτητη από την πολιτεία. Χιλιάδες άνθρωποι

συμμετέχουν, καθημερινά, σε μια πληθώρα μη εμπορευματοποιημένων διαδικτυακών φόρουμ, ιστοσελίδες, ιστοτόπους κ.ά., που δεν υπόκεινται σε κανένα κόμμα ή ομάδα πολιτικών ή εμπορικών συμφερόντων. «Αυτό το είδος επικοινωνίας ευνοεί την ανάπτυξη και τον συντονισμό μιας παγκόσμιας κουλτούρας αντίστασης στον ολοκληρωτικό έλεγχο του Διαδικτύου και της δημόσιας ζωής γενικότερα.»[70]

«Με την ανάπτυξη όλο και περισσότερων ανεξάρτητων δικτύων στον κυβερνοχώρο, σιγά σιγά, εξαλείφεται η ισχύς της λεγόμενης αριστοκρατίας της πληροφορίας, καθώς, όλο και περισσότεροι άνθρωποι επωφελούνται από αυτό το νέο περιβάλλον πληροφόρησης και τα μέσα του. Σε αυτό το νέο περιβάλλον, της «ανάπτυξης από τα κάτω» παύει σταδιακά η διάκριση μεταξύ των παραγωγών και των καταναλωτών της πληροφορίας και το κάθε άτομο μπορεί, δυνητικά, να γίνει το ίδιο και «πολιτικός», δηλαδή, να ασκήσει πολιτική επιρροή εκφράζοντας την άποψή του στο Διαδίκτυο.»[71]

Ποια μορφή, όμως, παίρνει ο δημόσιος διάλογος στο Διαδίκτυο, δεδομένης της φύσης του μέσου και των χαρακτηριστικών της; Και πώς αυτά επιδρούν και αποτυπώνονται στον τρόπο επικοινωνίας των δρώντων – χρηστών;

Όπως είδαμε στο κεφάλαιο όπου αναφερθήκαμε στην ηλεκτρονική τεχνολογία και τα χαρακτηριστικά της, λόγω της ικανότητάς της να προεκτείνει το κεντρικό νευρικό σύστημά μας, η ηλεκτρική τεχνολογία φαίνεται να προτιμά τον συμπαγή και συμμετοχικό προφορικό λόγο από τον εξειδικευμένο γραπτό λόγο.

«Οι ηλεκτρικές προεκτάσεις του εαυτού μας, πολύ απλά, υπερβαίνουν τον χώρο και τον χρόνο και δημιουργούν προβλήματα ανθρώπινης εμπλοκής και οργάνωσης στα οποία δεν υπάρχει προηγούμενο.»[72]

Αν η συμμετοχικότητα, η προφορικότητα, η ανθρώπινη εμπλοκή και αλληλεπίδραση είναι ορισμένα βασικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν το Διαδίκτυο – ένα επικοινωνιακό μέσο, προϊόν της ηλεκτρικής τεχνολογίας και τη σημαντικότερη, έως τώρα, ηλεκτρική προέκταση του ανθρώπινου εαυτού, θα μπορούσαμε, με τη σειρά μας, να το παραλληλίσουμε με μια πελώρια ψηφιακή αγορά ή ένα ψηφιακό

---

[70] **Dahlberg, L. (2001) "Computer-mediated Communication and the Public Sphere: A Critical Analysis", *Journal of Computer-Mediated Communication 7(1),* New York, 2 April 2009, 25.**

[71] **Liza Tsaliki, The Internet as public sphere. *Dan Fleming, (Ed.), A 21st century media studies textbook,* Manchester University Press, Manchester, 2000, p. 123.**

[72] **Όπ. π, σ. 124.**

καφενείο, θέλοντας να δώσουμε και μία εικόνα, οικεία σε εμάς, από την ελληνική κουλτούρα;

Η διαδικτυακή επικοινωνία τείνει να είναι σύντομη, άτυπη και διαλογική. Στα ηλεκτρονικά ταχυδρομεία και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, τα διάφορα θέματα αναπτύσσονται με αλλεπάλληλες ανταλλαγές σύντομων μηνυμάτων αντί για μία ανταλλαγή με εκτενείς μακρόσυρτες συνολικές αναφορές στο εκάστοτε θέμα. Στη θέση, δηλαδή, των μεγάλων λεπτομερών αξονικών αναφορών σε ένα ζήτημα, στον κυβερνοχώρο βρίσκουμε τμηματικά, σύντομα, διαδοχικά σχόλια. Αυτό, έχει ως αποτέλεσμα, το κείμενο να μοιάζει με ζωντανή συζήτηση. Πολλά εκατομμύρια ανθρώπων από όλον τον κόσμο συμμετέχουν, καθημερινά, σε αυτόν τον τύπο κριτικού διαλόγου, διατυπώνοντας τις απόψεις τους για οποιοδήποτε θέμα.

Η κριτική – διαλεκτική φύση της διαδικτυακής αλληλεπίδρασης, επιβεβαιώνεται και από την εμπεριστατωμένη έρευνα πολλών ερευνητών. Οι *Hill and Hughes* που, σε παλαιότερη έρευνά τους, ασχολήθηκαν με τον διάλογο στα *Usenet Groups* και στο *America Online chat,* διαπίστωσαν ότι «στη συντριπτική τους πλειοψηφία, οι διάλογοι στα διαδικτυακά αυτά μέσα μοιάζουν με μάχες ανθρώπων με διαφορετικές ιδέες.»[73]

Βέβαια, εδώ θα πρέπει να ξεκαθαρίσουμε ότι κάθε τέτοιου τύπου «μάχη» δεν σημαίνει ότι είναι επουσιώδης και εποικοδομητική, αφού, όπως αναφέρει ο *Wilhelm* στην ανάλυσή του για το περιεχόμενο αυτών των διαλόγων: «μόνο το 20% περίπου, σε ένα δείγμα 50 μηνυμάτων σε καθένα από τα 10 *newsgroups* που ερεύνησε, ανταποκρίνονταν, ουσιαστικά, σε ένα προηγούμενο μήνυμα.»[74] Αντιθέτως, η έρευνα των *Rafaeli and Sudweeks*, που αφορούσε σχόλια πάνω σε δελτία ειδήσεων, έδειξε ότι το 60% από 4322 μηνύματα απαντούσαν σε προηγούμενα.[75]

Πάντως, παρ' όλες αυτές τις διακυμάνσεις, μπορούμε να πούμε ότι τα διαδικτυακά μέσα και το ίδιο το Διαδίκτυο ως μέσο, ευνοούν την κριτική ανταλλαγή απόψεων, η οποία απαιτείται στη δημόσια σφαίρα και ότι η ανταλλαγή αυτή λαμβάνει χώρα σε πολλούς διαδικτυακούς τόπους.

---

[73] **Hill, K. A., & Hughes, J. E., *Cyberpolitics: Citizen Activism in the age of the Internet*. Lanham : Rowman & Littlefield, New York, 1998, 35.**

[74] **Wilhelm, A. G., *Democracy in the digital age: Challenges to political life in cyberspace*. London : Routledge, New York, 2000, 88.**

[75] **Rafaeli, S., & Sudweeks, F., Networked interactivity, *Journal of Computer-Mediated Communication*, New York, 1997, Retrieved from the World Wide Web: http:// www.ascusc.org/jcmc/vol2/issue4/rafaeli.sudweeks.html, 2.**

Για διαφόρους λόγους και, πιο ειδικά, αν τη συγκρίνουμε με τη συνομιλία πρόσωπο με πρόσωπο, η διαδικτυακή μορφή συνδιαλλαγής μοιάζει να ευνοεί την περισυλλογή. Για παράδειγμα, η προσπάθεια που καταλαμβάνεται για να συντεθούν επιχειρήματα σε γραπτή μορφή, το πιο συχνά, ενθαρρύνει τους συμμετέχοντες να σκεφτούν πιο προσεκτικά τις θέσεις τους.

Επιπροσθέτως, οι διαδικτυακές συνδιαλλαγές είναι εντελώς ασύγχρονες ανταλλαγές, ως εκ τούτου, παρέχουν στον συμμετέχοντα αρκετή ώρα για να σκεφτεί τις θέσεις του. Όμως, οι διαδικτυακές συζητήσεις έχουν και ορισμένα χαρακτηριστικά που μπορούν να θεωρηθούν ανασταλτικά για την περισυλλογή, όπως οι αναρτήσεις *της «μιας δαγκωματιάς»*, η μη γραμμική δομή των συνομιλιών και η ταχύτητα των ανταλλαγών.

Τις περισσότερες φορές, οι αναγνώστες επιλέγουν να διαβάζουν σύντομες αναρτήσεις και σχόλια που περιορίζονται σε λίγες γραμμές. Η λεπτομέρεια απορρίπτεται από την εμμονή για συντομία. Αυτό, βέβαια, δε σημαίνει, απαραίτητα, ότι οι σύντομες αναρτήσεις και τα σχόλια στερούνται σκέψης και ουσίας, ούτε, αντίστοιχα, ότι οι εκτενείς τις περιλαμβάνουν.

Ένας δεύτερος πιθανός ανασταλτικός παράγοντας για την περισυλλογή είναι, όπως είδαμε, η μη γραμμική δομή των διαδικτυακών συνομιλιών. Οι συζητήσεις μπορούν να αυξομειώνονται, να μεταλλάσσονται, να εκτρέπονται, να επεκτείνονται, να συμπίπτουν, υποσκάπτοντας την ικανότητα των συμμετεχόντων να παρακολουθούν ή να σκέπτονται προσεκτικά τις δικές τους θέσεις. Όμως, και εδώ υπάρχει ο αντίλογος, γιατί οι αρνητικοί αυτοί ισχυρισμοί βασίζονται, αρχικά, στην παραδοχή ότι η περισυλλογή απαιτεί, αποκλειστικά, γραμμικά δομημένα επιχειρήματα; Αυτό δεν ισχύει πάντα. Τα μη γραμμικά επιχειρήματα, πολύ συνηθισμένα και στα πλαίσια της εκτός Διαδικτύου ζωής, μπορούν να μας παράσχουν διαφορετικές οπτικές γωνίες από τις οποίες μπορούμε να δούμε κάποιες αλλοτινές «προφανείς αλήθειες». Επιπλέον, ένας ψηφιακός δίσκος ανταλλαγών είναι διαθέσιμος και αυτό βοηθά τους συμμετέχοντες να ακολουθούν και να εξετάζουν κριτικά τις συζητήσεις τους, όποτε και με όποιον τρόπο επιθυμούν.

Ένας, ίσως πιο ανασταλτικός παράγοντας για την περισυλλογή, είναι η υψηλή ταχύτητα με την οποία οι συζητήσεις λαμβάνουν χώρα. Η τάχιστη ανταλλαγή περιορίζει τον διαθέσιμο χρόνο και χώρο που διαθέτει κανείς για να σκεφτεί τους ισχυρισμούς και τις θέσεις του.

Η αίσθηση του κατ' επείγοντος που διέπει τις διαδικτυακές συνδιαλλαγές είναι μία από τις κύριες αιτίες αυτής της ταχύτητας, η οποία συνδέεται άμεσα με την πίεση για προσέλκυση των άλλων συμμετεχόντων και για τη διατήρηση της προσοχής τους. Αυτή η πίεση δημιουργεί την τάση για γρήγορη σκέψη και γρήγορο

γράψιμο ακόλουθα και αυτό οδηγεί, με τη σειρά του, στη διατύπωση άσκεπτων σχολίων.

Επίσης, η άγραφη υποχρέωση για άμεση ανταπόκριση στα μηνύματα των άλλων περιορίζει τα χρονικά περιθώρια της ενδελεχούς σκέψης της εκάστοτε ανάρτησης ή σχολίου.

Ωστόσο, υπάρχουν και άλλα αρνητικά χαρακτηριστικά στον τρόπο διεξαγωγής του διαδικτυακού διαλόγου που καταμαρτυρούν την έλλειψη σκέψης. Πολλές φορές, οι συμμετέχοντες υπερασπίζονται σθεναρά τους δικούς τους ισχυρισμούς, τις δικές τους απόψεις και κριτικές, ενώ, είναι λίγοι εκείνοι που παραδέχονται τις κριτικές οι οποίες στρέφονται σε αυτούς και, ακόμα πιο λίγοι εκείνοι οι οποίοι αλλάζουν τις απόψεις τους από τις κριτικές των άλλων. Έτσι, οι συζητήσεις καταντούν παράλληλες, επαναλαμβανόμενες επιχειρηματολογίες. Άνθρωποι επαναλαμβάνουν τα ίδια πράγματα κυκλικά. Γεγονός ασύμβατο με την ιδέα του δημόσιου διαλόγου. Ο σεβασμός και η πραγματική ενασχόληση με την άποψη του άλλου είναι σπάνια φαινόμενα στον διάλογο στον κυβερνοχώρο.

Επιπροσθέτως, ο κυβερνοχώρος είναι ένας τόπος όπου οι διαφορές είναι εμφανείς. Το διαδίκτυο σαν ολότητα είναι εξαιρετικά πολυμερές. Ο καθένας έχει τη δυνατότητα να μπαίνει σε άπειρες ιστοσελίδες-*sites* και ιστοτόπους-*blogs*, να διαβάζει και να ανταλλάζει απόψεις στα διάφορα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Στο Διαδίκτυο, μας δίνεται η ευκαιρία να έρθουμε σε επαφή με πολύ μεγαλύτερη ποικιλία και διαφορετικότητα απόψεων απ' ότι στην εκτός Διαδικτύου ζωή. Με αυτό το δεδομένο, τι μπορεί να ειπωθεί για τον σεβασμό στην ακρόαση της διαφορετικής άποψης του άλλου; Και σε ποιο βαθμό είμαστε διατεθειμένοι να μπούμε στη θέση του άλλου για να κάνουμε έναν ισότιμο διάλογο αλληλοκατανόησης;

Όπως έχει ήδη ειπωθεί, το Διαδίκτυο είναι γεμάτο με ανταλλαγές απόψεων. Παρ' όλα αυτά, εκεί, τείνει να υπάρχει πολύ περισσότερη συζήτηση και πολύ λιγότερη ακρόαση του άλλου.

Όπως αναφέρει ο *Streck*: «η δημοκρατική υπευθυνότητα και αρετή, που επιτρέπει να ακούς τον άλλον, είναι σπάνια στον διαδικτυακό δημόσιο διάλογο. Το Διαδίκτυο, σε καθημερινή βάση, θα μπορούσε να παραλληλιστεί με φωνές που ανταγωνίζονται για το ποια θα ακουστεί πιο δυνατά.»[76]

---

[76] **Streck, J. M., Pulling the plug on electronic town meetings: Participatory democracy and the reality of the usenet. In C.Toulouse & T. W.Luke, (Eds.), *The politics of cyberspace: A new political science reader,* Routledge, New York, 1998, 18.**

Και στην χειρότερη των περιπτώσεων, οι ιστοσελίδες-sites κυριεύονται από το *flaming*, που είναι αντίθετο με τον σεβασμό στα λεγόμενα του άλλου. «Το στυλ διαλόγου των γρήγορων ερωταποκρίσεων, που χαρακτηρίζει τον διαδικτυακό διάλογο, επιτείνει την ανταλλαγή πυρών και ο κάθε διάλογος μπορεί, πανεύκολα, να γίνει παρανάλωμα.»[77]

Η φυσιογνωμία του γραψίματος στο Διαδίκτυο, με τη μοναδική της ισορροπία μεταξύ της σωματικότητας και του δυναμικού δημόσιου δράματος, δημιουργεί έναν ρυθμό επιθέσεων και απαντήσεων που μπορούν, πολύ εύκολα, να μετατρέψουν τις διαφωνίες σε συγκρούσεις ή ακόμα και σε καθολικές ρήξεις.[78]

Επίσης, συχνά, οι διαδικτυακές συζητήσεις, πολιτικής φύσεως και όχι μόνο, είναι γεμάτες συνομωσίες, προπαγάνδα, φημολογίες και σκάνδαλα. Μπορούν να είναι και χειρότερες από τα τηλεοπτικά talk shows, αφού, οι αναρτήσεις μπορούν να είναι ανυπόγραφες κι έτσι δεν υπάρχει ο κίνδυνος για αυτόν που, κάθε φορά, γράφει να βρεθεί και να κατηγορηθεί. Στο Διαδίκτυο, έγγραφα, φωτογραφικό υλικό ή ακόμα και ολόκληρες οργανώσεις μπορούν να κατασκευαστούν. Η μελέτη του *Warnick* πάνω στις πολιτικές ιστοσελίδες – παρωδίες, που χρησιμοποιούν ανεπιβεβαίωτες πηγές και ψεύτικο ψηφιακό υλικό για να υποστηρίξουν τις θέσεις τους, δείχνει ότι «το ψηφιακό περιβάλλον ρέπει προς την απομίμηση, τη λογοκλοπή, την ανώνυμη πληροφορία, τη διαστρέβλωση και την παραποίηση (ψηφιακές εικόνες κλπ).»[79] «Για παράδειγμα, το 1996, προπαγανδιστικές ιστοσελίδες ισχυρίστηκαν ότι η πτήση TWA 800 καταστράφηκε από πυραύλους του αμερικανικού ναυτικού και οι ισχυρισμοί αυτοί ήταν τόσο πειστικοί που έπεισαν ακόμα και τον πολύπειρο δημοσιογράφο *Pier Salinger.»*[80]

Η διαδικτυακή πληροφορία μπορεί να παραποιηθεί απλά σαν καλοπροαίρετο αστείο. Άλλες φορές, πίσω από την διαδικτυακή παραπληροφόρηση κρύβονται ισχυρά πολιτικά κίνητρα.

Για παράδειγμα: «οι φρικαλεότητες που διεπράχθησαν εναντίον των Κινεζο-Ινδονήσιων από τους Ινδονήσιους στρατιώτες το 1998, απέσπασαν πολλή προσοχή και δριμείες καταγγελίες από τα διαδικτυακά ενημερωτικά μέσα, συμπεριλαμβανομένων αναρτήσεων με εικόνες που έδειχναν βιασμούς θυμάτων

---

[77] **Dery, M., *Flame wars: The discourse of cyberculture*, Duke University Press. 1994, 12.**
[78] **Millard, W. B., "I flamed Freud: A case study in teletextual incendiarism", *Internet culture,* New York, Routledge, 1997, 145.**
[79] **Warnick, B., "Appearance or reality? Political parody on the Web in campaign'96.", *Critical Studies in Mass Communication*, Washington, 1998, 306.**
[80] **Selnow, G. W., *Electronic whistle-stops: The impact of the Internet on American politics*, CT : Praeger, Westport , 1998, 102.**

και δημοσιεύσεις με συναισθηματικές μαρτυρίες θυμάτων. Δυστυχώς όμως, μεγάλο ποσοστό από το υλικό που αναρτήθηκε ήταν ανεπιβεβαίωτο. Και, όπως απεδείχθη αφ' ετέρου, ένα μέρος αυτού του υλικού ήταν επιμελώς παραποιημένο, δηλαδή αφορούσαν φωτογραφίες που, είτε κατεβάστηκαν από ιστοσελίδες πορνογραφικού περιεχομένου, είτε από άλλα γεγονότα, παντελώς άσχετα με τα συμβάντα στην Τζακάρτα. Είναι δύσκολο να γνωρίζουμε αν αυτές οι αναφορές αναρτήθηκαν για να ευαισθητοποιήσουν το κοινό σε ζητήματα που αφορούν την καταπάτηση ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή για να υποσκάψουν την αξιοπιστία των ισχυρισμών αυτής της καταπάτησης. Η επιβεβαίωση των στοιχείων στο Διαδίκτυο είναι δυσκολότερο να επιτευχθεί όταν η υποστήριξη για τους ισχυρισμούς είναι πολύ αποφασιστική. Αυτό συνέβη τον Μάρτιο του 1999, όταν τα διαδικτυακά μέσα ανέλαβαν τη διάδοση των ειδήσεων που αφορούσαν τα νέα του Κοσσόβου κατά τη διάρκεια του μπλακ άουτ των μέσων μαζικής ενημέρωσης. Χωρίς να υπάρχει η δυνατότητα επιβεβαίωσης των πηγών από όπου προέρχονταν οι εισερχόμενες αναφορές, η δύναμη των αναρτημένων ιστοριών υποσκάπτονταν από τις ανεπιβεβαίωτες αναφορές.»[81]

Αυτά τα προβλήματα, που αφορούν την επιβεβαίωση των διαδικτυακών πληροφοριών, μπορούν να οδηγήσουν σε ένα πλαίσιο συνδιαλλαγών όπου θα αποφασίζει «η ισχύς του καλύτερου επιχειρήματος». Το πρόβλημα, λοιπόν, είναι η ταυτοποίηση των πηγών και των αναφορών στην εκάστοτε συζήτηση. Ακριβώς όπως συμβαίνει και στις συζητήσεις εκτός Διαδικτύου και όπως απαιτείται και από το διαλεκτικό πλαίσιο συνολικότερα, οι συμμετέχοντες στα διαδικτυακά φόρα, πρέπει να παραμένουν σκεπτικοί, όταν έχουν να κάνουν με ανεπιβεβαίωτες πληροφορίες και αναφορές.

Τα παραπάνω αρνητικά στοιχεία δικαιώνουν τις τοποθετήσεις των πιο επιφυλακτικών χρηστών και της δικής μας έρευνας. Ένας από αυτούς, ο Πάνος, 17 ετών, από τη Δράμα, ο οποίος ανήκει στον συντηρητικό τύπο χρηστών, χαρακτηρίζει το Διαδίκτυο «**παραπλανητικό** και **επικίνδυνο**,» ένα μέσο στο οποίο, όπως λέει, «*δίνεται στον κάθε ανεγκέφαλο η δυνατότητα να κάνει την προπαγάνδα του και να πει οποιαδήποτε ανακρίβεια με σκοπό να θίξει κάποιον ή πολύ απλά για να κάνει την πλάκα του.»*

Ενώ, η 22άχρονη Καίτη από τον Πειραιά, η οποία συγκαταλέγεται στους χρήστες του μετριοπαθούς τύπου, μας λέει, με τη σειρά της: *«Ότι υπάρχει μια προοπτική δημοκρατίας, ναι, αλλά, πιστεύω, πολύ δύσκολα θα γονιμοποιηθεί κάτι υγιές και σωστό σε μεγάλη κλίμακα στο Διαδίκτυο. Είναι περισσότερο* ***ανεξέλεγκτο*** *παρά δημοκρατικό. Το γεγονός της ελεύθερης έκφρασης του καθενός, αφενός μεν το*

[81] **Erickson, J., AsiaWeek, *http://WWW.politics.com*. October 2 1998, 42.**

*κάνει **χαοτικό** με τόσες φωνές που ακούγονται παράλληλα και αφετέρου **παραπλανητικό**. Γιατί, ποιος ελέγχει την εγκυρότητα των λεγομένων και τα κίνητρα για τα οποία ο καθένας γράφει αυτά που γράφει;»*

Και τα αρνητικά που παρατηρούνται στον διαδικτυακό δημόσιο διάλογο, δε σταματούν εδώ. Κάποιες φορές, στο Διαδίκτυο, κάποιοι συμμετέχοντες κάνουν τη φωνή τους να ακούγεται περισσότερο από άλλους, κάτι που οδηγεί στη μονοπώληση του διαλόγου από ορισμένα άτομα ή ομάδες και, κατ' επέκταση, σε ανισότητες. «Η κυριαρχία στον διαδικτυακό διάλογο εκδηλώνεται με τρεις τρόπους: υβριστικές αναρτήσεις, μονοπώληση της προσοχής και έλεγχος της ατζέντας, των θεμάτων και του στυλ της ομιλίας. Ο πιο συνήθης τρόπος με τον οποίο άτομα και ομάδες κλείνουν τα στόματα άλλων στο Διαδίκτυο, είναι το υβριστικό posting, αναρτήσεις, δηλαδή, περισσότερο από σαρκαστικές, που σκοπό έχουν τον διασυρμό και την ταπείνωση του άλλου. Τέτοιου είδους αναρτήσεις έχουν αποδέκτες άτομα και ομάδες που είναι λιγότερο ισχυρά, τόσο εντός, όσο και εκτός Διαδικτύου, νέους χρήστες, γυναίκες, μη λευκούς κ.ά.»[82]

Ίσως, ένα γεγονός ακόμη πιο επικίνδυνο και καταστροφικό για την ισότητα στον διαδικτυακό διάλογο να είναι η μονοπώληση της προσοχής. Σε πολλές ομάδες διαφόρων μέσων, ένας μικρός αριθμός συμμετεχόντων ευθύνεται για τις αναρτήσεις ενώ οι περισσότεροι χρήστες αναρτούν σπάνια ή απλά διαβάζουν.

Όπως ο *Watson* επισημαίνει στην έρευνά του πάνω σε ένα *Usenet group* στις ΗΠΑ: «οι διαδικτυακές συνδιαλλαγές, είναι πιθανό να κυριαρχούνται από χρήστες που υπερβάλλουν, αναρτώντας πράγματα χωρίς να έχουν κάτι ουσιαστικό να πουν. Αυτοί οι χρήστες, στη συντριπτική τους πλειοψηφία, έχουν κοινά χαρακτηριστικά (μορφωμένοι, λευκοί, αγγλόφωνοι και αρσενικού γένους).»[83]

Τέλος, ανισότητες στον διαδικτυακό διάλογο υπάρχουν και μεταξύ των δύο φύλων. Μελετητές παρατηρούν ότι, παρ' όλο που οι γυναίκες έχουν τη δυνατότητα μέσω του Διαδικτύου να εκφραστούν και να κάνουν τις φωνές τους να ακουστούν πιο ελεύθερα, ακόμα κι εκεί, ελκύουν την ανεπιθύμητη προσοχή των ανδρών, υφίστανται σεξιστικά σχόλια και, τις περισσότερες φορές, είναι σα να απαιτείται

---

[82] **Cherny, L., & Weise, E. R., *Wired_women: Gender and new realities in cyberspace,* Seal Press, Seattle, 1996, 22.**

[83] **Watson, N., "Why we argue about virtual community: A case study of the phish.net fan community", In S. G.Jones, (Ed.), *Virtual culture: Identity and communication in cybersociety,* Sage, London, 1997, 102.**

από τις γυναίκες να υιοθετήσουν τους ρόλους που έχουν και στην κοινωνία, με ό,τι αυτό συνεπάγεται.[84]

Συμπερασματικά, και όσον αφορά το κεφάλαιο της ενημέρωσης και της πληροφόρησης, θα μπορούσαμε να πούμε πως το τοπίο του Διαδικτύου, μοιραία, επεμβαίνει και διαμορφώνει το τοπίο της ενημέρωσης, και ότι ο «έμφυτος» τρόπος λειτουργίας του μέσου επιδρά στον τρόπο που τα υποκείμενα – χρήστες ενημερώνονται και προσλαμβάνουν την πληροφορία, αποκτώντας άμεση πρόσβαση σε αυτήν, και, επιπρόσθετα, στον τρόπο που επικοινωνούν την πληροφορία – άποψη τους, αφού, αρχικά, το ίδιο το μέσο, λόγω της διπολικής του φύσης, τους παρέχει αυτήν τη δυνατότητα, θέτοντάς τους στον ρόλο του ενεργητικού πομπού.

Από τη μία μεριά, λοιπόν, έχουμε την αμεσότητα, την ακαριαία ταχύτητα, την τεράστια ποσότητα κάθε είδους και μορφής πληροφορίας, καθώς και τη δυνατότητα ταυτόχρονης εκπομπής της στην ψηφιακή οθόνη. Το Διαδίκτυο, λόγω των θεμελιωδών αυτών χαρακτηριστικών του, ρυμοτομεί εκ νέου το νευρικό μας σύστημα και ελαττώνει την ικανότητά μας για περισυλλογή, μεταβάλλοντας επίσης το βάθος των σκέψεων καθώς και των συναισθημάτων μας.

Στην ουσία, δηλαδή, το μέσο αποσυνθέτει σταδιακά τον γραμμικό τρόπο σκέψης και πρόσληψης της πραγματικότητας, ο οποίος, σε έναν μεγάλο βαθμό, οφείλεται στην επέμβαση του γραπτού κειμένου στη σκέψη και τις αισθήσεις, τα πρότυπα αντίληψης, δηλαδή, που επιβάλει η ιδιωτική ανάγνωση της τυπωμένης σελίδας, η οποία κυριάρχησε στη συνείδηση του δυτικού ανθρώπου, από την εφεύρεση του *Γουτεμβέργιου* κι έπειτα και προίκισε, ιδιαίτερα τον δυτικό άνθρωπο, με «την ικανότητα να γνωρίζει σε βάθος ένα θέμα για τον εαυτό του, να κατασκευάζει μέσα στο μυαλό του ένα πλούσιο και ιδιοσυγκρασιακό μείγμα συνδέσεων που γεννά μία ξεχωριστή διάνοια.

Με την πολύωρη επαφή, όμως, αυτού του ανθρώπου με το Διαδίκτυο, οι συνδέσεις του εγκεφάλου του, αναπόφευκτα, αλλάζουν, για να αντιμετωπίσουν πιο αποτελεσματικά την ολοένα και αυξανόμενη ποσότητα πληροφορίας. «Μπορεί να χάνουμε την ικανότητά μας να συγκεντρωνόμαστε σε μία περίπλοκη εργασία από την αρχή ως το τέλος, αλλά, ως αντάλλαγμα, θα αποκτήσουμε νέες δεξιότητες, όπως η ικανότητα να συνδιαλεγόμαστε με τριάντα ανθρώπους ταυτόχρονα σε έξι διαφορετικά μίντια.»[85]

Όπως λέει χαρακτηριστικά ο *Gordon Crovitz* «Η τεχνολογική πρόοδος δεν αναστρέφεται. Άρα, η τάση για multitasking και για κατανάλωση πολλών και

---

[84] **Kitchen, R. (1998). *Cyberspace: The world in the wires*, John Wiley & Sons, Chichester, 1998, 65.**

[85] **Carl Marziali, "Nobler Insticts Take Time," *USC Web site,* April 14, 2009, 25.**

διαφορετικού τύπου πληροφοριών, μπορεί μόνο να συνεχιστεί.» Δεν είναι ανάγκη να ανησυχούμε που το ανθρώπινο λογισμικό μας θα συμπορευθεί, με τον καιρό, με την μηχανική τεχνολογία, η οποία κατέστησε δυνατή την αφθονία της πληροφορίας. Θα εξελιχθούμε και θα γίνουμε πιο γρήγοροι καταναλωτές δεδομένων.»[86]

Ο τρόπος, λοιπόν, λειτουργίας του μέσου, μοιάζει να μετατρέπει τον άνθρωπο από επεξεργαστή μιας πληροφορίας – ιδέας σε καταναλωτή, επαναφέροντάς τον από τον ρόλο του καλλιεργητή σε αυτόν του τροφοσυλλέκτη στο ψηφιακό «οικοσύστημα». «Δεν έχουμε πια την υπομονή να περιμένουμε την ώρα που περνά αργά στους ρυθμούς, τους απαραίτητους για την καλλιέργεια της γης ή της ιδέας. Πλημμυρισμένοι, κάθε στιγμή, με πληροφορίες άμεσου ενδιαφέροντος, δεν έχουμε άλλη επιλογή από το να προστρέξουμε σε αυτόματα φίλτρα, τα οποία, με τη σειρά τους, ευνοούν προβάλλοντας το καινούριο και το διάσημο – ποπ. Στο Διαδίκτυο, οι άνεμοι της γνώμης γίνονται ανεμοστρόβιλοι.»[87]

Από την άλλη, το χαρακτηριστικό της διπολικότητας του μέσου, το γεγονός ότι δίνει τη δυνατότητα στον άνθρωπο – χρήστη, μέσα στους κόλπους του, από απομονωμένος, αποστασιοποιημένος και παθητικός δέκτης να γίνει πομπός, να εκφραστεί ελεύθερα, στοιχιζόμενος, βέβαια, τη φύση της διαδικτυακής επικοινωνίας, που, όπως είδαμε, τείνει να είναι σύντομη, άτυπη και διαλογική, ρέπουσα προς την προφορικότητα, θίγει το βασικό ζήτημα της δημόσιας σφαίρας και του κατά πόσο το ίδιο το Διαδίκτυο μπορεί να καταστεί ένας τόπος πολιτικού – δημοκρατικού διαλόγου, το ψηφιακό αντίστοιχο της αγοράς ή του καφενείου.

Όπως είδαμε, το νέο πλαίσιο δημοκρατικής συνδιαλλαγής που εισάγει το Διαδίκτυο, αναμένεται, από ορισμένους, να αναβιώσει την, βασισμένη στους πολίτες, δημοκρατική διαδικασία και να υπερβεί τον ολοκληρωτισμό των ελεγχόμενων μέσων μαζικής ενημέρωσης, σε ότι έχει να κάνει με τη δημόσια σφαίρα.

---

[86] **L. Gordon Crovitz, "Information Overload? Relax," *Wall Street Journal,* New York, July 6, 2009, 4.**

[87] **Nicholas Carr, *The Shallows: How the Internet is changing the way we think, read and remember,* Atlantic Books, 2010, p. 171.**

Οι πρωτοβουλίες ανεξάρτητων πολιτών αυξάνονται και το τεχνολογικό πλαίσιο εξελίσσεται παρέχοντας νέες δυνατότητες. Ωστόσο, η τεχνολογική πρόοδος στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης έρχεται σε μία εποχή που οι εθνικές τηλεπικοινωνίες ιδιωτικοποιούνται, το άτομο γίνεται από πολίτης καταναλωτής και τα επίπεδα πολιτικής απάθειας αυξάνονται. Όπως ευρέως πιστεύεται, τα παραδοσιακά μέσα είναι, πλέον, ανεπαρκή σαν φορείς δημόσιου διαλόγου και τόποι δημόσιας σφαίρας και είναι το Διαδίκτυο με τα μέσα του αυτό που μπορεί να επανορθώσει το κακό που έκαναν εκείνα στο πεδίο του δημοκρατικού πνεύματος. «Λαμβάνοντας υπ' όψη πως η δημόσια σφαίρα λειτουργεί πραγματικά όταν εξασφαλίζεται η συμμετοχή όλο και περισσοτέρων ατόμων στον δημόσιο διάλογο, είναι λογικό το Διαδίκτυο να θεωρείται το ιδανικό μέσο – τόπος – δημόσια σφαίρα, αφού είναι το μέσο που καθιστά τη συμμετοχή ανεξάρτητων ατόμων από διάφορες κοινωνικές ομάδες και φορείς εφικτή, στο πλαίσιο μιας δημοκρατικής πολυφωνίας.»[88]

Κατά πόσο, όμως, αυτή η πολυφωνία μπορεί να παραμείνει σε ισορροπημένα, διαχειρίσημα από τον άνθρωπο πλαίσια και να μην καταντήσει από δημοκρατική χαοτική; Και ποιος εγγυάται ότι η ελεύθερη και ανεξάρτητη τοποθέτηση του καθενός δεν ξεπερνά τα όρια της εγκυρότητας για να γίνει παραπλανητική αναλήθεια που μπορεί να αποδειχθεί έως και επικίνδυνη;

Όπως είδαμε στην έρευνά μας, το διαδικτυακό τοπίο της ενημέρωσης και της πληροφόρησης συμπεριλαμβάνει όλα τα παραπάνω και οι γνώμες των «κατοίκων» του πάνω στα ζητήματα αυτά, όσον αφορά τη νέα γενιά της ελληνικής κοινωνίας, διίστανται. Το μόνο που αποδεικνύεται περίτρανα, είναι το γεγονός ότι η «κατοίκηση» αυτού του τεχνητού τόπου – η χρήση του μέσου, ανεξαρτήτως της προσωπικής κρίσης του εκάστοτε χρήστη γι' αυτό, προβάλει ως αναγκαιότητα, καθιστώντας το αναπόσπαστο κομμάτι της ύπαρξης, ιδιαίτερα των ατόμων της νέας γενιάς.

---

[88] **Liza Tsaliki, The Internet as public sphere. *Dan Fleming, (Ed.), A 21st century media studies textbook,* Manchester University Press, Manchester, 2000, p. 124.**

Θεατές και πρωταγωνιστές στο ψηφιακό θέατρο της κατάργησης των συνόρων της πληροφορίας

Πέρα από τον τομέα της ενημέρωσης και της πληροφόρησης, όμως, στη σύγχρονη πραγματικότητα, το Διαδίκτυο είναι σε θέση να καλύπτει και πολλές άλλες ανάγκες του ατόμου – χρήστη, προβάλλοντας ως αναγκαιότητα σε πολλούς άλλους τομείς. Αυτό φαντάζει λογικό αν αναλογιστούμε την ποικιλία σε ότι έχει να κάνει με το είδος της πληροφορίας που μπορεί να μεταδώσει. Όπως είδαμε, «από τη στιγμή που η πληροφορία ψηφιοποιείται, τα τείχη μεταξύ των διαφόρων μέσων πέφτουν. Αντικαθιστούμε τα ειδικού σκοπού εργαλεία μας με ένα εργαλείο που κάνει για όλους τους σκοπούς. Γι' αυτόν τον λόγο, από εδώ και πέρα, το μέλλον της γνώσης και του πολιτισμού δεν περνά από τις τηλεοπτικές εκπομπές και τα σόου ούτε από ραδιοφωνικές εκπομπές, δίσκους ή CDs, αλλά περνά από ψηφιακά αρχεία που εκτοξεύονται και προβάλλονται από το παγκόσμιο μέσο μας, με την ταχύτητα του φωτός.»[89] Μέσα σε αυτό το σύμπαν, το οποίο θα μπορούσαμε να παραλληλίσουμε και με πελώριο θέατρο, ο κάθε χρήστης μπορεί και να παρακολουθεί παθητικά τη ροή της πληροφορίας και να εκπέμπει ο ίδιος πληροφορίες. Είναι, δηλαδή, την ίδια ώρα και πομπός και δέκτης, και θεατής και πρωταγωνιστής στο ιδιότυπο αυτό ψηφιακό θεάτρο.

Ο Γιώργος, που, όπως είδαμε προηγούμενα, ανήκει στους χρήστες του συντηρητικού τύπου, στην ερώτηση: *Σε τι είδους ιστοσελίδες μπαίνετε όταν είστε στο Διαδίκτυο;*, μας απαντά: *«**Ελληνικής μουσικής** περισσότερο. Σίγουρα, ακόμα και για 'μένα που θεωρούμαι, από τους πιο συντηρητικούς χρήστες, έχει αντικαταστήσει το παλαιότερο ηχοσύστημα με τα cd και τις κασέτες. Το Youtube είναι τρομερό μέσο. Έχει τα πάντα. Και στις διάφορες γιορτές που διοργανώνουμε, όταν δεν έχουμε ζωντανή μουσική, από αυτό ακούμε.»*

Ενώ η Χριστίνα, 21 ετών από την Αθήνα, η οποία συγκαταλέγεται στους προοδευτικού τύπου χρήστες, στην ίδια ερώτηση, λέει: «***Ιστορικού περιεχομένου.*** *Μπορείς να βρεις πολλές απόψεις και ιδιαίτερα στην Ιστορία που είναι ένας τομέας κάπως υποκειμενικός, μου αρέσει να ακούω διαφορετικές απόψεις. Αυτό, μου το προσφέρει το Διαδίκτυο με τις άπειρες ιστοσελίδες του.* ***Ελληνικής μουσικής. Ξένης μουσικής.*** *Το* ***Youtube*** *έχει αντικαταστήσει για μένα όλα τα υπόλοιπα μέσα. Δεν αγοράζω CDs και δίσκους.* ***Πολιτικού περιεχομένου.*** *Όπως σου προανέφερα,*

[89] **Nicholas Carr, *The Shallows: How the Internet is changing the way we think, read and remember,* Atlantic Books, New York, 2010, p. 89.**

ενημερώνομαι από εκεί. Και διατηρώ και δικό μου ιστολόγιο όπου εκθέτω τις απόψεις μου. Και πολιτικές.»

Όπως είναι φανερό από τις προηγούμενες δύο τοποθετήσεις, ενώ η «προοδευτική» Χριστίνα χρησιμοποιεί το μέσο για την άμεση πρόσβασή της σε διαφορετικών ειδών πληροφορίες – ιστοσελίδες ιστορικού περιεχομένου, ιστοσελίδες πολιτικού περιεχομένου, και φαίνεται πως το Διαδίκτυο έχει αντικαταστήσει για εκείνη το έντυπο, ενώ παράλληλα χρησιμοποιεί το μέσο και για διασκέδαση και για ψυχαγωγία, αφού ακούει μουσική στο Youtube, το οποίο *έχει αντικαταστήσει για εκείνη όλα τα υπόλοιπα μέσα. – «Δεν αγοράζω CDs και δίσκους»,* όπως χαρακτηριστικά δηλώνει, ο «συντηρητικός» Γιώργος συμφωνεί με την Χριστίνα μόνο σε ότι έχει να κάνει με το Youtube, το οποίο θεωρεί «*τρομερό μέσο που και για εκείνον όπως και για εκείνη έχει αντικαταστήσει το παλαιότερο ηχοσύστημα με τα cds και τις κασέτες.»*

Ο Γιώργος, λοιπόν, χρησιμοποιεί ένα από τα μέσα του Διαδικτύου – το Youtube, για διασκέδαση και ψυχαγωγία: «*Και στις διάφορες γιορτές που διοργανώνουμε, όταν δεν έχουμε ζωντανή μουσική, από αυτό ακούμε.»*

Είναι σημαντικό, επίσης, το γεγονός ότι ο Γιώργος που ανήκει στην συντηρητική κουλτούρα χρηστών, αναφέρει πως ακούει μόνο ελληνική μουσική στο *Youtube* ενώ η Χριστίνα φαίνεται και ως προς αυτό πιο ανοιχτή αφού ακούει και ελληνική και ξένη μουσική στο Διαδίκτυο.

Πολύ συχνά στην έρευνά μας παρατηρούνται τέτοιες διαφορές μεταξύ των τριών τύπων χρηστών – ιδιαίτερα μεταξύ του συντηρητικού και του προοδευτικού τύπου. Ο συντηρητικός, παρουσιάζεται, αφ' ενός μεν, πιο φειδωλός στη χρήση του μέσου, όπως είπαμε ξανά, αλλά και πιο κλειστός, σα να θέτει ο ίδιος, εκ των προτέρων, περιορισμούς, επιλέγοντας αυτά με τα οποία θα ασχοληθεί στο Διαδίκτυο. Ο προοδευτικός, αντιθέτως είναι πιο ανοιχτός και προσιτός, μοιάζοντας, έτοιμος ανά πάσα στιγμή να πάρει αυτά που το Διαδίκτυο και τα διάφορα μέσα του μπορούν να του δώσουν, ανεξαρτήτως τομέα. Αυτή είναι μία από τις βασικότερες διαφορές στη συμπεριφορά των δύο αυτών τύπων χρηστών, η οποία καθορίζει την επαφή – σχέση του καθενός με το μέσο.

Ο Αλέξανδρος, 16 ετών, μαθητής λυκείου από την Πάτρα – χρήστης του μετριοπαθούς τύπου, με τη σειρά του, απαντώντας στην ερώτηση για τις ιστοσελίδες που επισκέπτεται πιο συχνά, μας λέει:

- *Καμιά φορά σε ιστορικά σάιτς και λόγω σχολικών ασκήσεων. Επίσης, μουσική, ελληνική και ξένη, ακούω καθημερινά στο youtube. Και για πολιτική πιο σπάνια μπαίνω στο ίντερνετ και μαθαίνω τα νέα. Πάντως, γενικά το*

ίντερνετ ως μέσο δε συγκρίνεται με κανένα άλλο όσον αφορά τη μετάδοση της πληροφορίας. Έχει ξεπεράσει την τηλεόραση και το ραδιόφωνο κατά πολύ. Και μόνο αν σκεφτούμε ότι υπάρχει το youtube όπου μπορείς να δεις οτιδήποτε παλιό, καινούριο κλπ. Είναι όλα εκεί μέσα.

Στο παράδειγμα του Αλέξανδρου, εκτός από το εγκώμιό του για το μέσο Διαδίκτυο γενικότερα, και ειδικότερα για το *Youtube*, το οποίο, όπως και οι άλλοι δύο χρήστες, χρησιμοποιεί για να ακούσει μουσική (ελληνική και ξένη), είναι χαρακτηριστική η αναφορά του στα sites ιστορικού περιεχομένου τα οποία επισκέπτεται «*και λόγω σχολικών ασκήσεων,»* όπως λέει. Από αυτή την αναφορά ενός μαθητή λυκείου όπως ο Αλέξανδρος, καταλαβαίνουμε πως το Διαδίκτυο, με τη δυνατότητα πρόσβασης σε κάθε είδους πληροφορία, που προσφέρει, έχει καταστεί μια άτυπη βιβλιοθήκη, χρησιμεύοντας και για εκπαιδευτικούς σκοπούς, παρεμβαίνοντας με αυτόν τον τρόπο στη σχέση του ατόμου με τον σχολικό θεσμό.

Στους πίνακες και τα σχεδιαγράμματα που ακολουθούν μπορούμε να δούμε τις απαντήσεις των υποκειμένων της έρευνάς μας σε ότι έχει να κάνει με ορισμένα είδη ιστοσελίδων που επισκέπτονται στο Διαδίκτυο καθώς και τη συχνότητα αυτής της επισκεψιμότητας.

7α1. Σε τι είδους ιστοσελίδες μπαίνετε όταν είστε στο διαδίκτυο; Ιστορικού Περιεχομένου

Το 70% των ερωτηθέντων δήλωσε πως επισκέπτεται ιστοσελίδες Ιστορικού Περιεχομένου ενώ το 30% απάντησε αρνητικά. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

7α1.Σε τι είδους ιστοσελίδας μπαίνετε όταν είστε στο διαδίκτυο; Ιστορικού Περιεχομένου

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		1	,1	,1	,1
	Όχι	599	30,0	30,0	30,0
	Ναι	1400	70,0	70,0	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

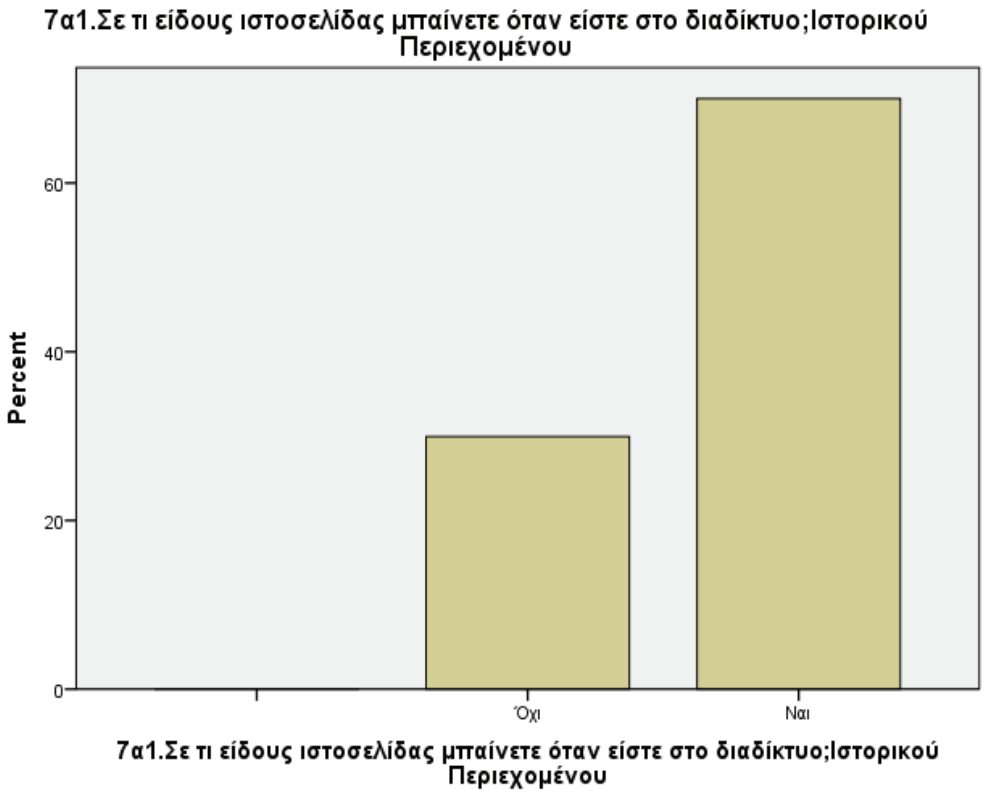

7β1. και Σε τι συχνότητα

Το 64,3% των ερωτηθέντων δήλωσε πως επισκέπτεται ιστοσελίδες Ιστορικού Περιεχομένου συχνά και το 6,1% σπάνια. Το 29,7% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

7β1. και Σε τι συχνότητα

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		594	29,7	29,7	29,7
	σπάνια	1285	64,3	64,3	94,0
	συχνά	121	6,1	6,1	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

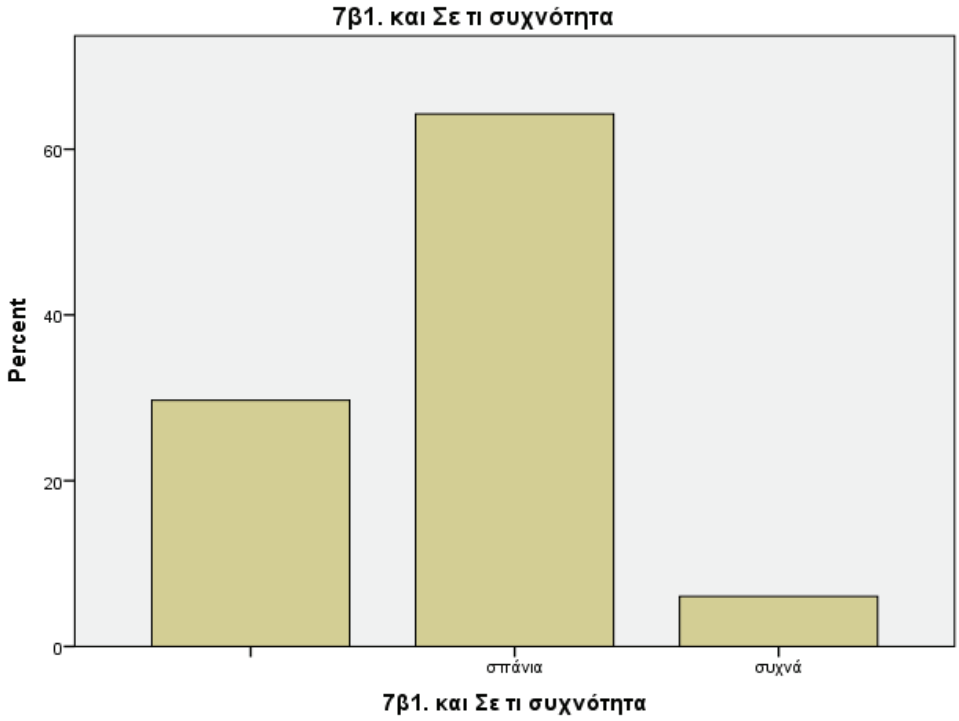

7α2. Σε τι είδους ιστοσελίδας μπαίνετε όταν είστε στο διαδίκτυο; Θρησκευτικού περιεχομένου

Το 70% των ερωτηθέντων δήλωσε πως δεν επισκέπτεται ιστοσελίδες Θρησκευτικού Περιεχομένου ενώ το 29,9% απάντησε θετικά. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

7α2.Σε τι είδους ιστοσελίδας μπαίνετε όταν είστε στο διαδίκτυο; Θρησκευτικού περιεχομένου

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Valid		3	,2	,2	,2
	Όχι	1400	70,0	70,0	70,2
	Ναι	597	29,9	29,9	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

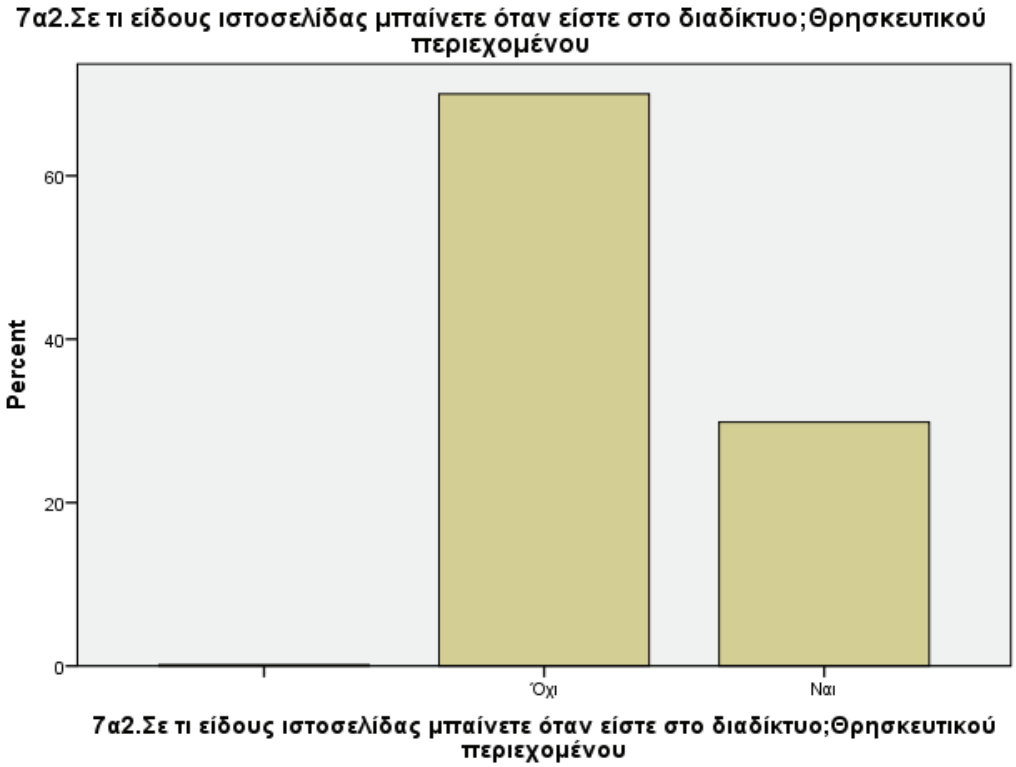

7β2. και Σε τι συχνότητα

Το 28,1% των ερωτηθέντων δήλωσε πως επισκέπτεται ιστοσελίδες Θρησκευτικού Περιεχομένου σπάνια και το 2% συχνά. Το 70% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

7β2. και Σε τι συχνότητα

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Valid		1399	70,0	70,0	70,0
	σπάνια	562	28,1	28,1	98,1
	συχνά	39	2,0	2,0	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

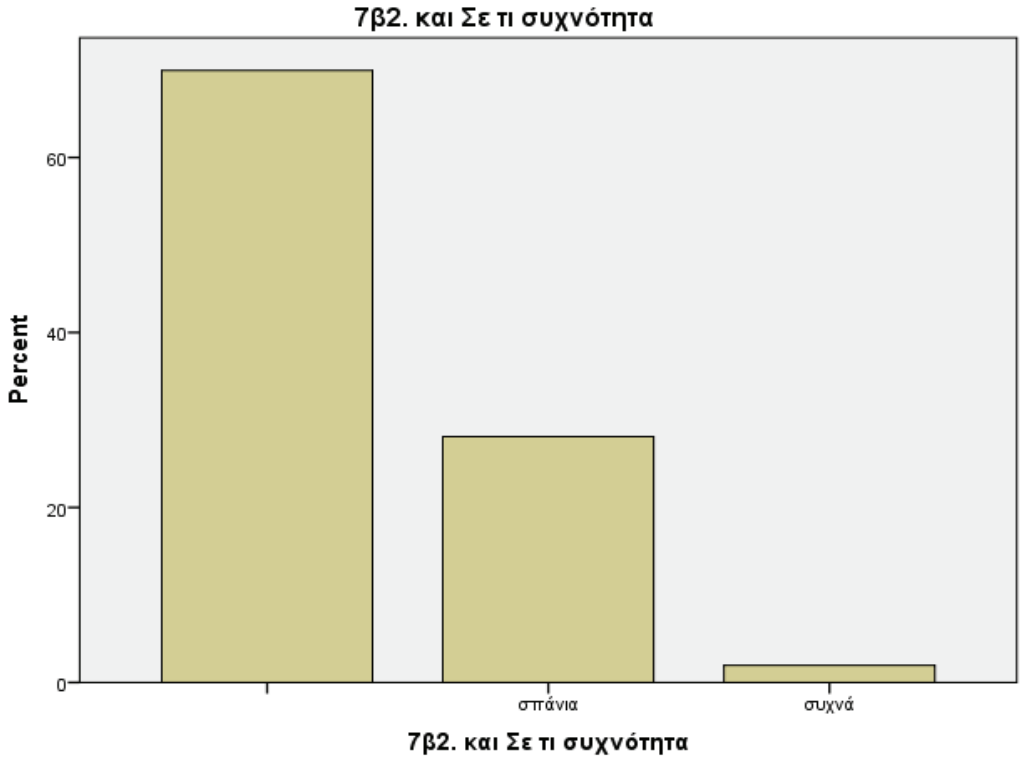

7α3. Σε τι είδους ιστοσελίδας μπαίνετε όταν είστε στο διαδίκτυο; Ελληνικής μουσικής

Το 97,1% των ερωτηθέντων δήλωσε πως επισκέπτεται ιστοσελίδες Ελληνικής μουσικής ενώ το 2,8% απάντησε αρνητικά. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

7α3.Σε τι είδους ιστοσελίδας μπαίνετε όταν είστε στο διαδίκτυο; Ελληνικής μουσικής

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		3	,2	,2	,2
	Όχι	55	2,8	2,8	2,9
	Ναι	1942	97,1	97,1	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

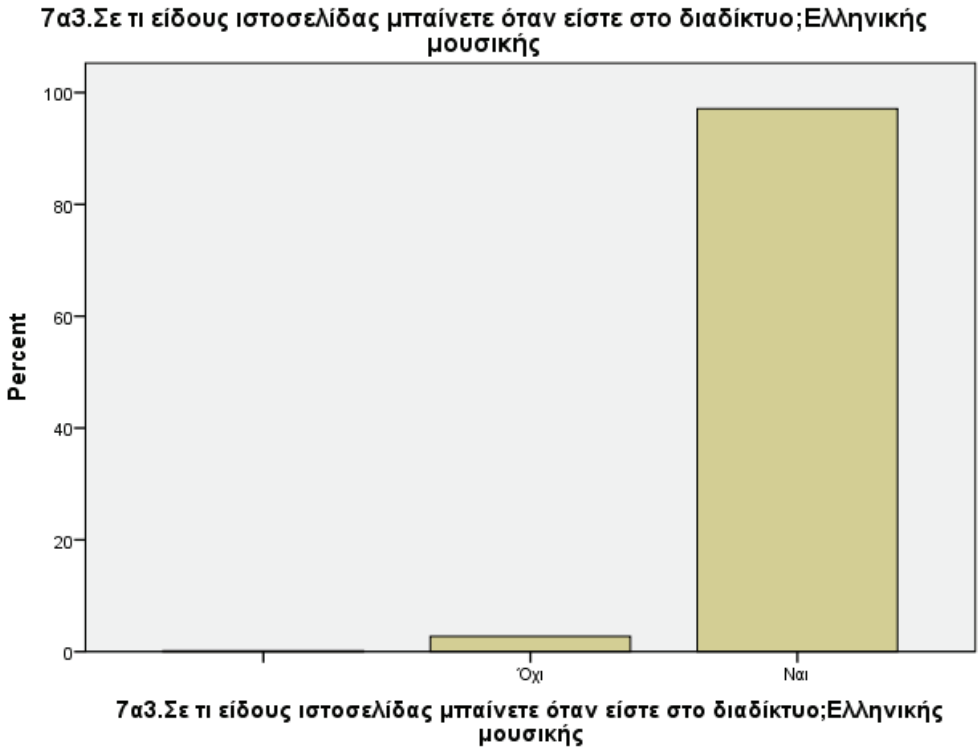

7β3. και Σε τι συχνότητα

Το 49,4% των ερωτηθέντων δήλωσε πως επισκέπτεται ιστοσελίδες Ελληνικής μουσικής συχνά και το 47,8% σπάνια. Το 2,8% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

7β3. και Σε τι συχνότητα

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		56	2,8	2,8	2,8
	σπάνια	956	47,8	47,8	50,6
	συχνά	988	49,4	49,4	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

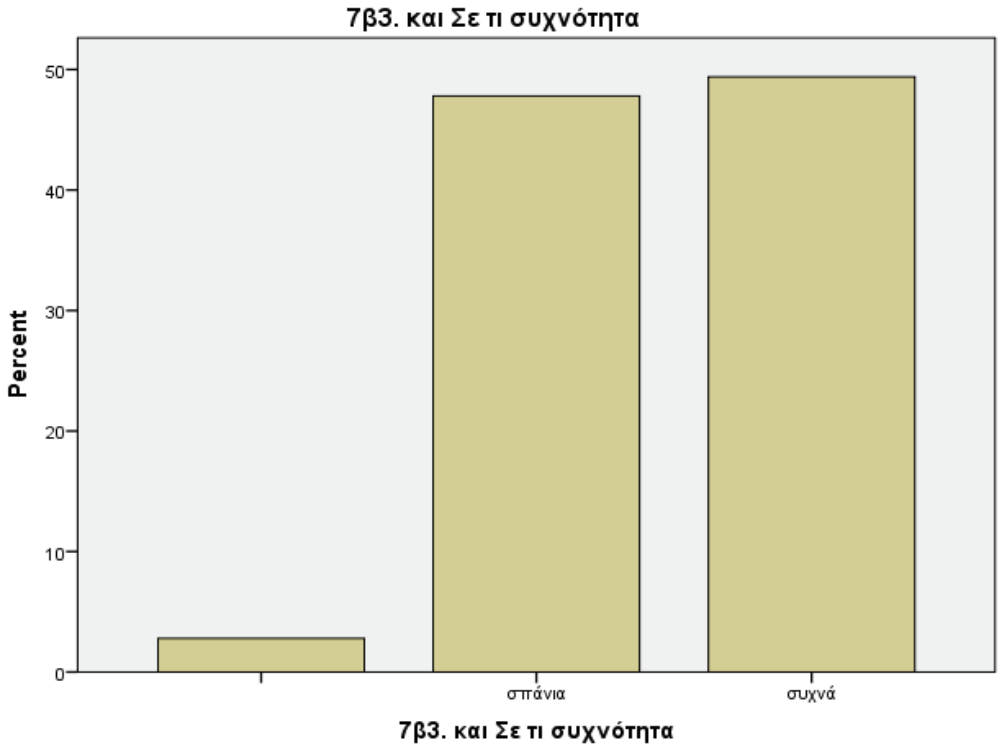

7α4. Σε τι είδους ιστοσελίδας μπαίνετε όταν είστε στο διαδίκτυο; Ξένης μουσικής

Το 98,2% των ερωτηθέντων δήλωσε πως επισκέπτεται ιστοσελίδες Ξένης μουσικής ενώ το 1,7% απάντησε αρνητικά. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

7α4.Σε τι είδους ιστοσελίδας μπαίνετε όταν είστε στο διαδίκτυο; Ξένης μουσικής

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		2	,1	,1	,1
	Όχι	34	1,7	1,7	1,8
	Ναι	1964	98,2	98,2	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

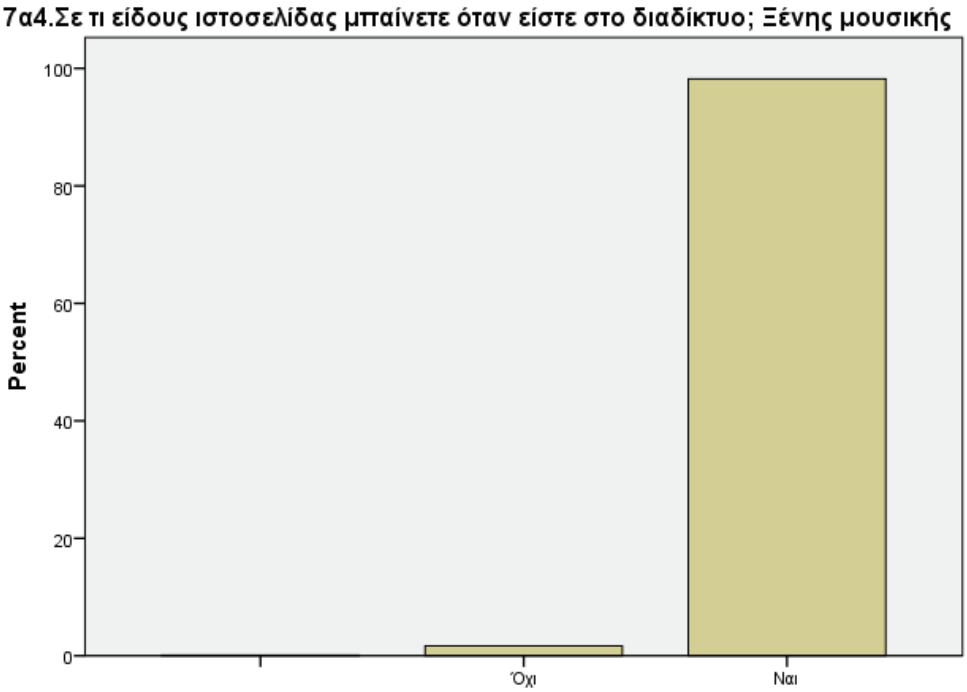

7α4.Σε τι είδους ιστοσελίδας μπαίνετε όταν είστε στο διαδίκτυο; Ξένης μουσικής

7β4. και Σε τι συχνότητα

Το 77,7% των ερωτηθέντων δήλωσε πως επισκέπτεται ιστοσελίδες Ξένης μουσικής συχνά και το 20,5% σπάνια. Το 1,8% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

7β4. και Σε τι συχνότητα

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		36	1,8	1,8	1,8
	σπάνια	410	20,5	20,5	22,3
	συχνά	1554	77,7	77,7	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

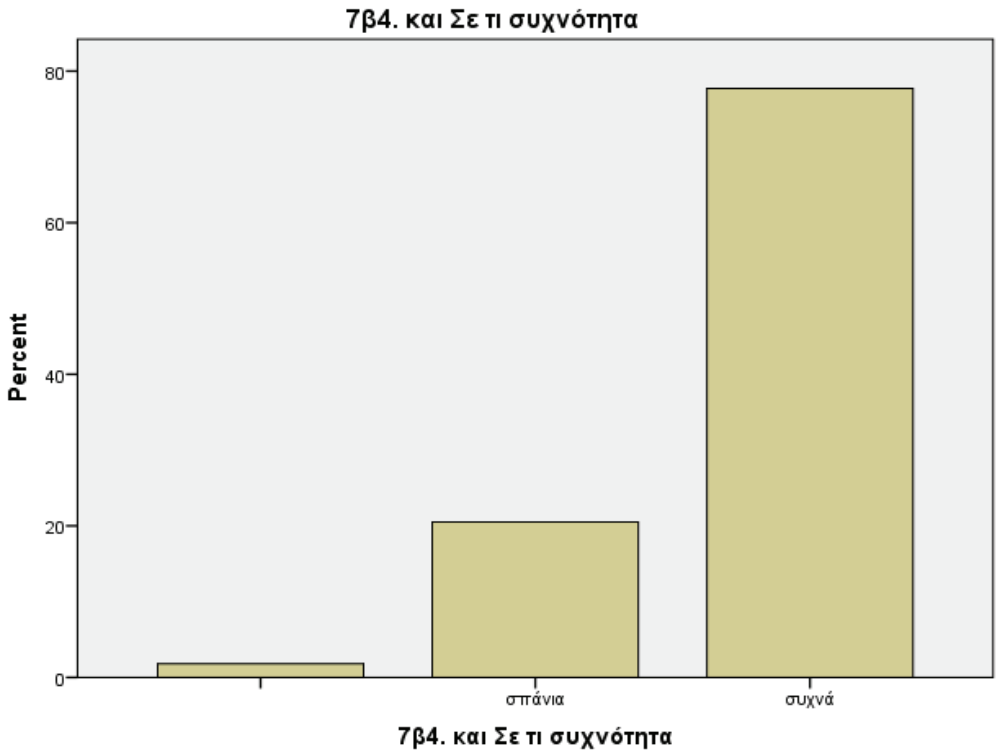

7α5. Σε τι είδους ιστοσελίδας μπαίνετε όταν είστε στο διαδίκτυο; Πολιτικού περιεχομένου

Το 88,9% των ερωτηθέντων δήλωσε πως επισκέπτεται ιστοσελίδες Πολιτικού περιεχομένου ενώ το 11% απάντησε αρνητικά. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

7α5.Σε τι είδους ιστοσελίδας μπαίνετε όταν είστε στο διαδίκτυο; Πολιτικού περιεχομένου

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		3	,2	,2	,2
	Όχι	220	11,0	11,0	11,2
	Ναι	1777	88,9	88,9	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

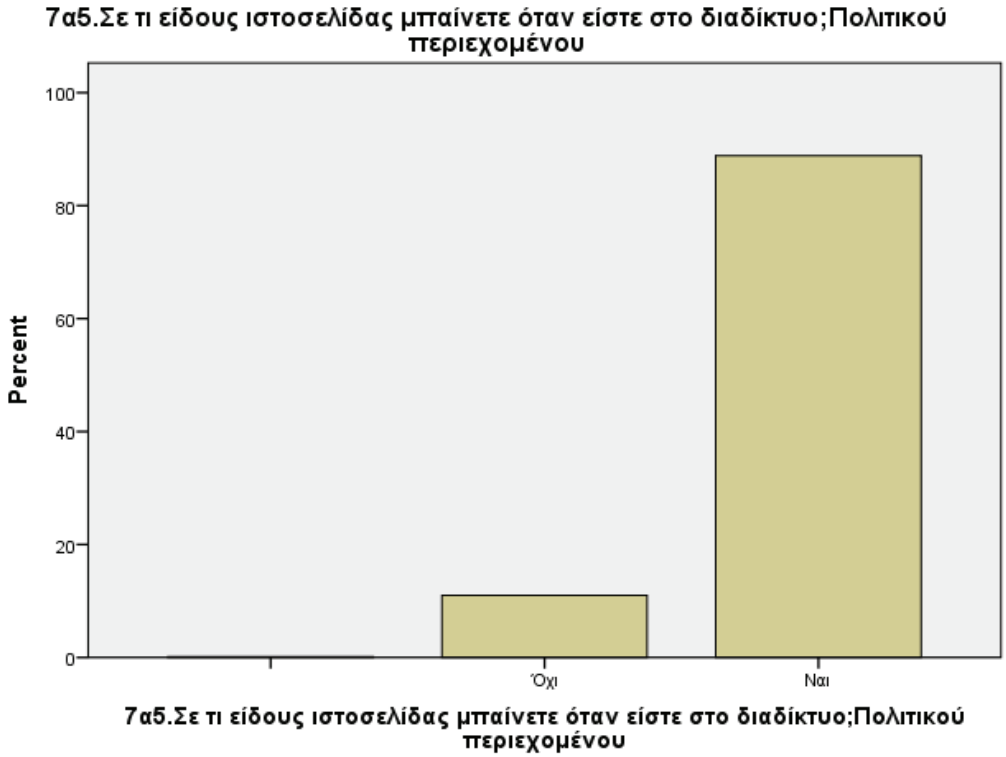

7β5. και Σε τι συχνότητα

Το 48,7% των ερωτηθέντων δήλωσε πως επισκέπτεται ιστοσελίδες Πολιτικού περιεχομένου συχνά και το 40,3% σπάνια. Το 11,1% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

7β5. και Σε τι συχνότητα

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		221	11,1	11,1	11,1
	σπάνια	805	40,3	40,3	51,3
	συχνά	974	48,7	48,7	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

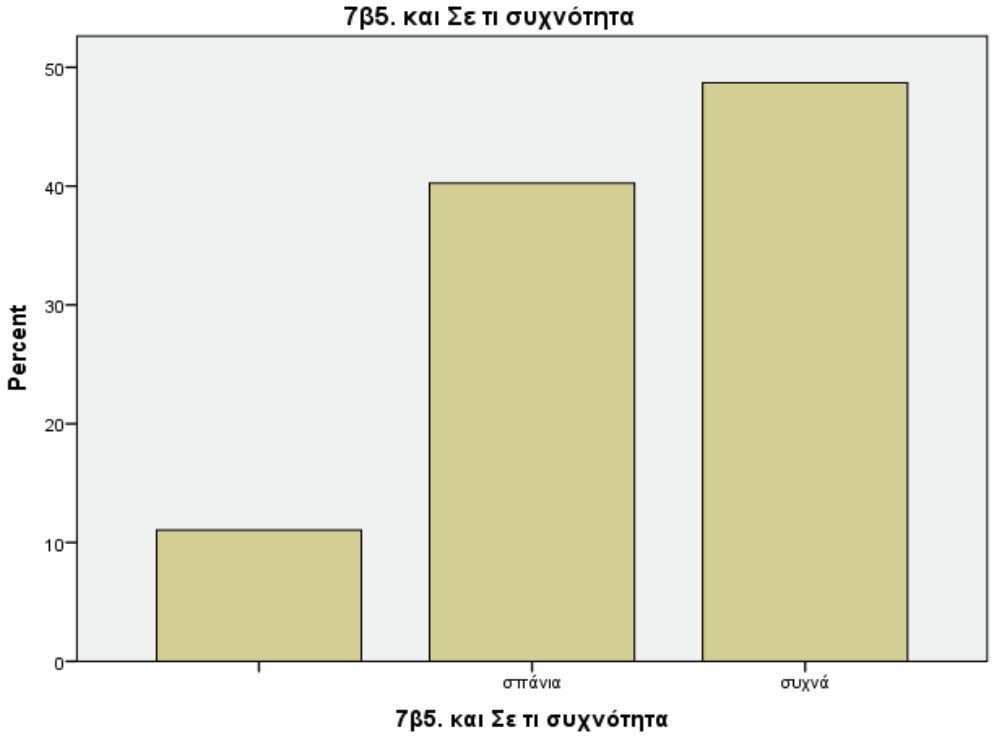

7α6.Σε τι είδους ιστοσελίδας μπαίνετε όταν είστε στο διαδίκτυο; Ελληνικής Παράδοσης

Το 68,4% των ερωτηθέντων δήλωσε πως επισκέπτεται ιστοσελίδες Ελληνικής Παράδοσης ενώ το 31,6% απάντησε αρνητικά. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

7α6.Σε τι είδους ιστοσελίδας μπαίνετε όταν είστε στο διαδίκτυο; Ελληνικής Παράδοσης

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		2	,1	,1	,1
	Όχι	631	31,6	31,6	31,7
	Ναι	1367	68,4	68,4	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

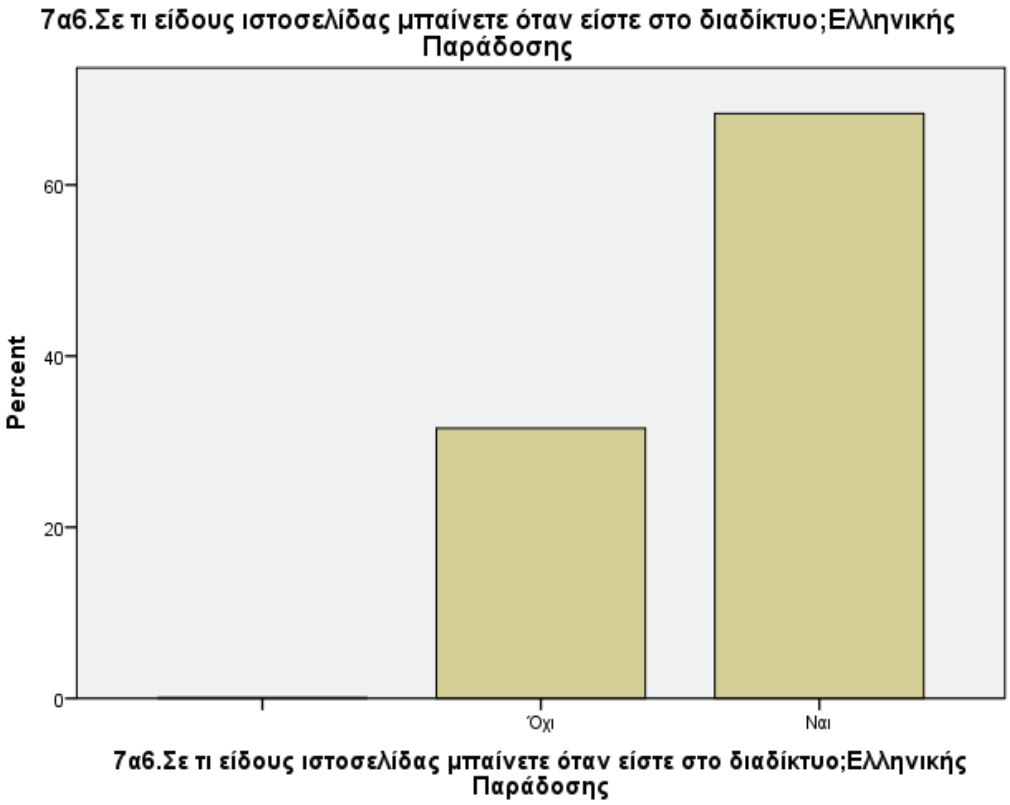

7β6. και Σε τι συχνότητα

Το 63,2% των ερωτηθέντων δήλωσε πως επισκέπτεται ιστοσελίδες Ελληνικής Παράδοσης σπάνια και το 5,2% συχνά. Το 31,6% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

7β6. και Σε τι συχνότητα

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		632	31,6	31,6	31,6
	σπάνια	1264	63,2	63,2	94,8
	συχνά	104	5,2	5,2	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

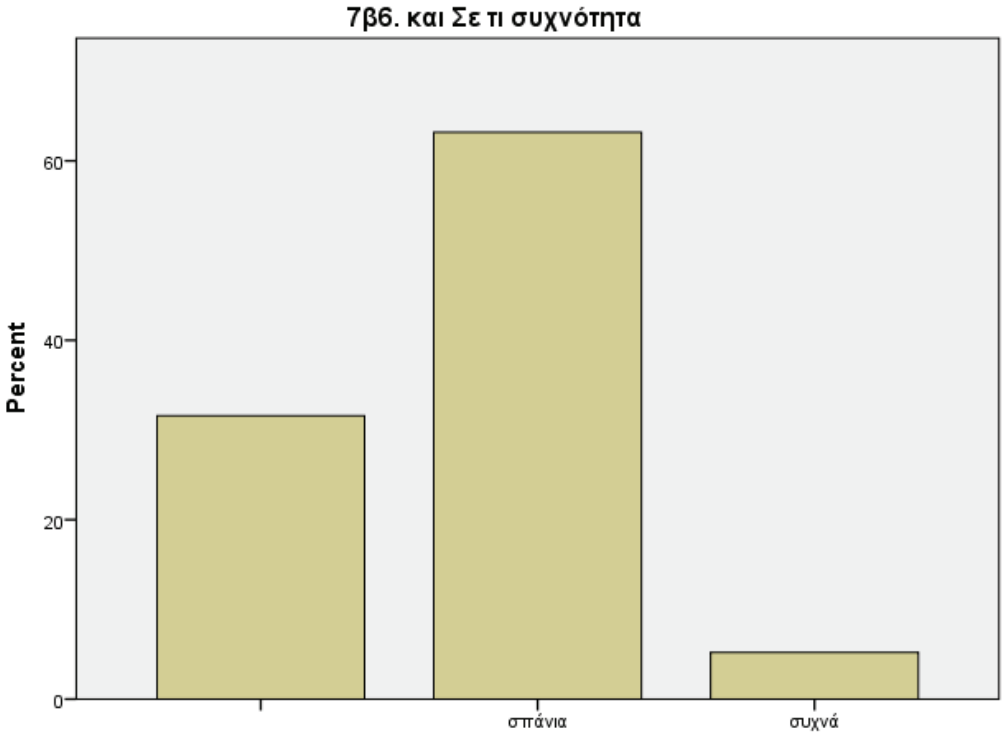

7β6. και Σε τι συχνότητα

Η παγκόσμια ψηφιακή εστία. Οικουμενικό αγκάλιασμα και εξάλειψη της ετερότητας.

Όπως έχουμε επανειλημμένα αναφέρει, ο χρήστης του Διαδικτύου έχει τη δυνατότητα πρόσβασης σε οποιουδήποτε τύπου και περιεχομένου πληροφορία. Ως εκ τούτου, ο ψηφιακός κομπιούτερ με σύνδεση στο Διαδίκτυο μπορεί να αντικαταστήσει το βιβλίο, το *cd player*, το βίντεο ή *dvd player* μέχρι και το τηλέφωνο. Έτσι, όπως είδαμε και στις στατιστικές αναλύσεις που αφορούν κάποια από τα είδη των ιστοσελίδων, που τα υποκείμενα της έρευνάς μας επισκέπτονται, η διαδικτυακή πληροφορία έχει αντικαταστήσει, αφ' ενός μεν, και σε πολλές περιπτώσεις καθολικά, τα συστήματα ήχου – τα ποσοστά των νέων που ακούνε μουσική στο διαδίκτυο – ελληνική ή ξένη ξεπερνούν το 90%, αφ' ετέρου το έντυπο, και μάλιστα σε πληροφορίες που αφορούν περιεχόμενο το οποίο παρέχονταν παραδοσιακά από βιβλία όπως ιστορία, παράδοση, πολιτική, ακόμα και θρησκεία.

Αυτή η προσφυγή στο Διαδίκτυο για την άμεση πρόσβαση σε οποιασδήποτε μορφής και οποιουδήποτε περιεχομένου πληροφορία, αποτελεί το βασικό χαρακτηριστικό της κουλτούρας του Διαδικτύου, που σε έναν μεγάλο βαθμό ταυτίζεται με την κουλτούρα του σύγχρονου ανθρώπου, για τις περισσότερες κοινωνίες της γης, συμπεριλαμβανομένης και της ελληνικής.

Ο τρόπος που το κάθε άτομο – χρήστης χρησιμοποιεί το μέσο – οι ώρες που βρίσκεται συνδεδεμένος, η μορφή και το περιεχόμενο των πληροφοριών με τις οποίες επιλέγει να έρχεται σε επαφή μέσω του μέσου, δηλαδή, τα είδη των λειτουργιών που το Διαδίκτυο του προσφέρει κι εκείνος εκμεταλλεύεται, γενικότερα, ο τρόπος που συσχετίζεται με και κατοικεί το μέσο, και, ακολούθως, η άποψη και κρίση του γι' αυτό, τον τοποθετούν σε μία δεύτερη κουλτούρα μέσα στην πρώτη κουλτούρα του Διαδικτύου, δηλαδή, αυτό που εμείς ονομάσαμε τύπο χρήστη (συντηρητικός, μετριοπαθής, προοδευτικός).

Μια από τις βασικότερες παραμέτρους, η οποία και ευθύνεται για τις διαφορές του χρήστη ενός τύπου από τον χρήστη κάποιου άλλου τύπου, είναι η άποψή του, ή μάλλον, ο τρόπος με τον οποίον χαράσσεται στη συνείδησή του το σχήμα της σχέσης του μέσου και της κουλτούρας του με την κουλτούρα του τόπου – κοινωνίας – χώρας στην οποία το άτομο ανήκει (για εμάς ελληνική). Δηλαδή, η άποψή του, εμπειρική η θεωρητική, για το πώς επιδρά η καθημερινή επαφή ενός ατόμου που ανήκει σε μία κοινωνία – κουλτούρα με το μέσο στην ίδια του την κουλτούρα. Κατά πόσο η ταυτότητα αυτής της κουλτούρας και ποιοι τομείς της ταυτότητας αυτής αλλοιώνονται ή μεταβάλλονται λόγω της κατοίκησης του ολιστικού αυτού μέσου και τι πρόσημο δίνει το άτομο – χρήστης στην όποια μεταβολή;

- *Σίγουρα **προωθεί την παγκοσμιοποίηση**. Όπως σου είπα. Υπάρχουν άτομα εδώ, στο χωριό, μέσα στη φύση, και κάθονται μπροστά από μία οθόνη 10 ώρες τη μέρα. Ο τρόπος ζωής τους, δηλαδή, δε διαφέρει σημαντικά από κάποιον που κατοικεί στην Αθήνα ή στη Νέα Υόρκη. Έπειτα, αυτά που βλέπει, οι νέες τάσεις στη μουσική, στα ρούχα, οι διαφημίσεις, είναι ίδιες για όλους. Άρα, αρχίζουν να μοιάζουν όλο και περισσότερο. Και αυτό οφείλεται στη φύση του ίδιου του μέσου, το οποίο είναι ένας ολόκληρος κόσμος από μόνο του. Η άλλη όψη αυτού είναι το ότι **φέρνει κοντά ανθρώπους με διαφορετική κουλτούρα**. Δημιουργεί τις προϋποθέσεις για μια παγκόσμια κοινή κουλτούρα. Παρ' όλα αυτά, αυτό δεν ξέρω αν ισχύει απόλυτα, στο πλαίσιο της συνεννόησης και της επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων από διαφορετικές κουλτούρες. Μπορεί να επηρεάζει τον τρόπο λειτουργίας του ατόμου πιο βαθιά – τον εγκέφαλο και τον τρόπο λειτουργίας των αισθητηρίων του, αλλά ο καθένας να ψάχνει μέσα από αυτό τη δική του κουλτούρα. Χοντροκομμένα θα μπορούσαμε να πούμε πως είναι σα να έχουμε ανακαλύψει ένα είδος όπλου. Όλοι μπορούμε να τα χρησιμοποιούμε με τον ίδιο τρόπο, άρα έχουμε ένα κοινό χαρακτηριστικό με κάποιον άνθρωπο άλλης κουλτούρας ως χρήστες του ίδιου όπλου – της ίδιας τεχνολογίας. Ωστόσο, αυτό, δε μας φέρνει σε θέση επικοινωνίας και σύμπλευσης δημιουργικής, απαραίτητα. Χαχαα! Καταλαβαίνεις τι εννοώ . . Και **αποτελεί μια όαση ψυχαγωγίας.** Είναι το παράδειγμα που σου έδωσα με τη μουσική και το Youtube.*

Η παραπάνω τοποθέτηση του Γιώργου είναι περιεκτικότατη. Ο Γιώργος θίγει το ζήτημα και των δύο ειδών επίδρασης που έχει το μέσο στον άνθρωπο. Η μία αφορά τον τρόπο λειτουργίας του μέσου, την φύση του, η επίδραση της οποίας στον άνθρωπο, μέσα στα πλαίσια της επαφής του δευτέρου με το πρώτο, είναι καθοριστική, όπως μας είπε πρώτος ο *Μακ Λούαν* με την περιβόητη φράση «το μέσο είναι το μήνυμα». Το άλλο είδος επίδρασης έρχεται μέσω του περιεχομένου του μέσου – του είδους των πληροφοριών που εκπέμπει στον χρήστη.

Ο Γιώργος, λοιπόν, μας λέει ότι η συνέργεια αυτών των δύο ειδών επίδρασης αρχικά: «*Σίγουρα **προωθεί την παγκοσμιοποίηση**. Όπως σου είπα. Υπάρχουν άτομα εδώ, στο χωριό, μέσα στη φύση, και κάθονται μπροστά από μία οθόνη 10 ώρες τη μέρα. Ο τρόπος ζωής τους, δηλαδή, δε διαφέρει σημαντικά από κάποιον που κατοικεί στην Αθήνα ή στη Νέα Υόρκη. Έπειτα, αυτά που βλέπει, οι νέες τάσεις στη μουσική, στα ρούχα, οι διαφημίσεις, είναι ίδιες για όλους. Άρα, αρχίζουν να μοιάζουν όλο και περισσότερο. Και αυτό οφείλεται στη φύση του ίδιου του μέσου, το οποίο είναι ένας ολόκληρος κόσμος από μόνο του.*»

Το επιχείρημα του Γιώργου περί της προώθησης της παγκοσμιοποίησης από τον ψηφιακό κομπιούτερ με το Διαδίκτυο, έγκειται στο ότι το συγκεκριμένο μέσο, διαμορφώνοντας εκ φύσεως έναν ολόκληρο δικό του κόσμο, πλαστό και παράλληλο του φυσικού, κάνει τη ζωή ατόμων που κατοικούν στο χωριό, να μη διαφέρει σημαντικά από εκείνη των κατοίκων μεγαλουπόλεων όπως η Αθήνα και η Νέα Υόρκη, αφού, όπως εννοεί, όταν ο κάτοικος του χωριού, που ζει μέσα στη φύση, επιλέγει να κάθεται μπροστά στην οθόνη του υπολογιστή του 10 ώρες τη μέρα, τότε γίνεται κάτοικος του τεχνητού – ψηφιακού κόσμου που το μέσο συνεπάγεται και ο τρόπος ζωής του εκεί μέσα δεν παρουσιάζει σημαντικές διαφορές από εκείνον των κατοίκων των μεγαλουπόλεων. Και αυτό το γεγονός, η προώθηση ενός πανομοιότυπου τρόπου ζωής που επισυμβαίνει με το γεγονός της εισόδου κάποιου στον κόσμο του Διαδικτύου, αποτελεί, κατά τον Γιώργο, έναν βασικό παράγοντα της παγκοσμιοποίησης.

Ο άλλος βασικός παράγοντας για την προώθηση της παγκοσμιοποίησης από το μέσο, έχει να κάνει, κατά τον Γιώργο, με το περιεχόμενο των πληροφοριών που το μέσο εκπέμπει και με τις οποίες, ακόλουθα, έρχεται σε επαφή ο δέκτης – χρήστης: «*Έπειτα, αυτά που βλέπει, οι νέες τάσεις στη μουσική, στα ρούχα, οι διαφημίσεις, είναι ίδιες για όλους. Άρα, αρχίζουν να μοιάζουν όλο και περισσότερο.*»

Με αυτή του τη φράση ο Γιώργος θέλει να μας πει πως με το Διαδίκτυο είναι πολύ πιο εύκολο από παλαιότερα να προωθηθούν τάσεις και συνήθειες σε διάφορους τομείς που σχετίζονται με την κουλτούρα (μουσική, ρούχα), και αυτό έχει ως αποτέλεσμα να επηρεάζονται και να μυούνται στη σύγχρονη παγκόσμια κουλτούρα, άτομα διαφορετικών – φορείς διαφορετικών κουλτουρών.

Στη συνέχεια, ο Γιώργος, αρχικά τουλάχιστον, μας λέει ότι: «*Η άλλη όψη αυτού είναι το ότι* ***φέρνει κοντά ανθρώπους με διαφορετική κουλτούρα****. Δημιουργεί τις προϋποθέσεις για μια παγκόσμια κοινή κουλτούρα.*» Έπειτα όμως, παρουσιάζεται περισσότερο επιφυλακτικός ως προς αυτό: «*Παρ' όλα αυτά, αυτό δεν ξέρω αν ισχύει απόλυτα, στο πλαίσιο της συνεννόησης και της επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων από διαφορετικές κουλτούρες.* Και με το παράδειγμα που δίνει για το όπλο, αποσαφηνίζει το περιεχόμενο της επιφυλακτικής του θέσης: «*Είναι σα να έχουμε ανακαλύψει ένα είδος όπλου. Όλοι μπορούμε να το χρησιμοποιούμε με τον ίδιο τρόπο, άρα έχουμε ένα κοινό χαρακτηριστικό με κάποιον άνθρωπο άλλης κουλτούρας ως χρήστες του ίδιου όπλου – της ίδιας τεχνολογίας. Ωστόσο, αυτό, δε μας φέρνει σε θέση επικοινωνίας και σύμπλευσης δημιουργικής, απαραίτητα.*»

Ο Γιώργος, που, όπως είδαμε και σε προηγούμενες ενότητες, ανήκει στους χρήστες του συντηρητικού τύπου, στέκεται κριτικός απέναντι στην επίδραση του μέσου χωρίς να το δαιμονοποιεί. Εστιάζει, ουσιαστικά, στη φύση του μέσου – στον τρόπο λειτουργίας του, θεωρώντας την, κύρια υπεύθυνη για την αλλοίωση των διαφορετικών κουλτουρών και την προώθηση μίας παγκόσμιας κουλτούρας.

Το ζήτημα αυτό, έχει απασχολήσει ανθρώπους της σκέψης από παλιά. Πριν ακόμα την εφεύρεση του ηλεκτρονικού υπολογιστή και του Διαδικτύου.

«Προβάλλω την ιστορία του μέλλοντος», γράφει ο *Walt Whitman* σε έναν από τους πρώτους στίχους του μεγάλου έργου του: *Φύλλα χλόης.* «Είναι γνωστό από παλιά, ότι η κουλτούρα, στο πλαίσιο της οποίας ένα άτομο μεγαλώνει, επηρεάζει καθοριστικά το περιεχόμενο και τον χαρακτήρα της μνήμης του. Άτομα που γεννιούνται και μεγαλώνουν σε κοινωνίες όπου εορτάζεται το προσωπικό επίτευγμα, όπως αυτή των ΗΠΑ, τείνουν, για παράδειγμα, να θυμούνται γεγονότα που έλαβαν χώρα στα πρώτα χρόνια της ζωής τους, διαθέτουν, δηλαδή, μνήμη που πηγαίνει πιο πίσω από εκείνη των ατόμων που μεγάλωσαν σε κοινωνίες – κουλτούρες που δίνουν μεγαλύτερη βάση στο συλλογικό επίτευγμα της ομάδας – κοινότητας, όπως η Κορέα. Οι ψυχολόγοι και οι ανθρωπολόγοι ανακαλύπτουν τώρα ότι, όπως διαισθάνθηκε ο *Whitman*, η επιρροή είναι αμφίδρομη. Η προσωπική μνήμη διαμορφώνει και συντηρεί τη συλλογική μνήμη, η οποία, με τη σειρά της, υποστηρίζει την κουλτούρα.»[90] «Ό,τι αποθηκεύεται στην ατομική συνείδηση – γεγονότα, καταστάσεις, γενικές ιδέες, δεξιότητες – είναι κάτι περισσότερο από την «αναπαράσταση της ιδιαίτερων παιδικών χρόνων» που διαμορφώνει τον εαυτό, γράφει ο ανθρωπολόγος *Pascal Boyer***.** Είναι «το πιο σημαντικό κομμάτι της πολιτισμικής μετάδοσης». Ο καθένας από μας φέρει και προβάλλει την ιστορία του μέλλοντος. Η κουλτούρα συντηρείται στις συνάψεις του εγκεφάλου μας.»[91]

Η απαλλαγή από τη μνήμη με την απόθεση της μνήμης σε εξωτερικές τράπεζες δεδομένων δεν απειλεί μόνο το βάθος και την ιδιαιτερότητα του εαυτού. Απειλεί το βάθος και την ιδιαιτερότητα της κουλτούρας που όλοι μοιραζόμαστε. Σε ένα πρόσφατο δοκίμιό του ο θεατρικός συγγραφέας *Richard Foreman* περιγράφει με ευφράδεια αυτό που συμβαίνει. «Προέρχομαι από μία παράδοση του Δυτικού πολιτισμού, στην οποία το ιδανικό (το δικό μου ιδανικό), ήταν η περίπλοκη, πυκνή και «καθεδρικού τύπου» δομή της μορφωμένης και καλλιεργημένης προσωπικότητας – ένας άντρας ή μια γυναίκα που έφεραν μέσα τους μια προσωπικά διαμορφωμένη και μοναδική εκδοχή ολόκληρης της κληρονομιάς της Δύσης.» Αλλά τώρα, συνεχίζει, «διακρίνω μέσα σε όλους μας (συμπεριλαμβανομένου εμού) την αντικατάσταση της περίπλοκης εσωτερικής πυκνότητας από έναν νέου τύπου εαυτό – ο οποίος προκύπτει από την υπερφόρτωση της πληροφορίας και από την τεχνολογία του «στιγμιαία διαθέσιμου. Όσο αποστραγγιζόμαστε από την «εσωτερική ποικιλία της πυκνής πολιτισμικής μας

---

[90] **Lea Winerman, "The Culture of Memory," *Monitor on Psychology, 36, no. 8,* September 2005, 56.**

[91] **Pascal Boyer and James V. Wertsch, eds., *Memory in Mind and Culture,* Cambridge University Press, New York, 2009, 7.**

κληρονομιάς,» ο *Foreman* καταλήγει, κινδυνεύουμε να γίνουμε «άνθρωποι κρέπες» καθώς απλωνόμαστε πλατιοί και λεπτοί επικοινωνώντας με το τεράστιο δίκτυο πληροφοριών με το απλό πάτημα ενός κουμπιού.

Η κουλτούρα είναι κάτι περισσότερο από το σύνολο το οποίο περιγράφεται από την *Google* σαν «παγκόσμια πληροφορία». Είναι κάτι περισσότερο από αυτό που μπορεί να απλοποιηθεί σε δυαδικό κώδικα και να αναρτηθεί στο Διαδίκτυο. Για να μείνουμε ζωντανοί, η κουλτούρα πρέπει να ανανεωθεί στις συνειδήσεις των μελών της κάθε γενιάς. Όταν η μνήμη ανατίθεται σε κάποια εξωτερική πηγή, η κουλτούρα σβήνει.» [92]

Ο Γιώργος αναφερόμενος στις κοινές παραστάσεις που συνεπάγεται η κατοίκηση του ψηφιακού οικοσυστήματος, οι οποίες επιδρούν στη σχέση του ανθρώπου – φορέα κάποιας κουλτούρας με την ιδιαίτερή του κουλτούρα, παρέλειψε να αναφέρει άλλο ένα βασικό χαρακτηριστικό της επίδρασης της σχέσης του μέσου με τον άνθρωπο, που είναι αυτό που μας λέει ο *Foreman: «Η απαλλαγή από τη μνήμη με την απόθεση της μνήμης σε εξωτερικές τράπεζες δεδομένων, δηλαδή το Διαδίκτυο, που,* κατά τον *Foreman*, *δεν απειλεί μόνο το βάθος και την ιδιαιτερότητα του εαυτού. Απειλεί το βάθος και την ιδιαιτερότητα της κουλτούρας που όλοι μοιραζόμαστε.»*

Αποτολμώντας μια τοποθέτηση, η οποία θα συνδύαζε την εμπειρική ματιά του Γιώργου, ο οποίος κατάγεται από μία ελληνική επαρχιακή κωμόπολη και τη στοχαστική ματιά του αμερικανού θεατρικού συγγραφέα *Foreman*, θα μπορούσαμε να πούμε πως τα νέα μέσα δημιουργούν για τον άνθρωπο σε παγκόσμια κλίμακα, μια νέα πολιτισμική συνθήκη η οποία μπορεί να οδηγήσει στην ομοιογενοποίηση των διαφόρων κουλτουρών του ανθρώπου με δύο βασικούς τρόπους. Πρώτον, επειδή, όπως μας λέει ο Γιώργος, όλοι οι χρήστες, ανεξαρτήτως καταβολών, κουλτούρας και περιεχομένου με το οποίο έρχονται σε επαφή, όταν κάθονται μπροστά σε μία οθόνη με σύνδεση στο Διαδίκτυο εντάσσονται στο ίδιο σχήμα, και, ριζικά, μοιράζονται την ίδια εμπειρία, αφού συσχετίζονται εκείνη τη στιγμή με ένα μέσο – φύση, που λειτουργεί με τον ίδιο τρόπο για όλους. Δεύτερον, κατά τον *Foreman*, επειδή, εναποθέτοντας τη μνήμη του σε εξωτερικές τράπεζες δεδομένων, δηλαδή το Διαδίκτυο, ο άνθρωπος – φορέας μίας κουλτούρας, χάνει την επαφή του με την ιδιαιτερότητα της κουλτούρας του, αφού οι πληροφορίες της δεν υπάρχουν, πια, στη μνήμη του ανθρώπου – ανθρώπων για να τις μοιραστούν και με αυτόν τον τρόπο να απαρτίσουν αυτήν την κουλτούρα, αλλά της μηχανής – ενός παράγοντα

[92] **Richard Foreman, The Pancake People, or "The Gods Are Pounding My Head," *Edge*, New York, March 8 2005, p. 10.**

εξωτερικού. Αυτό που ονομάσαμε, δηλαδή, *Civilisation*, μοιάζει στην εξέλιξή του, σταδιακά, να δύναται να καταπιεί τις ιδιαίτερες κουλτούρες – *Culture*.

Όπως είπαμε, η ηλεκτρική εποχή ανακάλυψε ότι οι ακαριαίες ταχύτητες καταλύουν τον χώρο και τον χρόνο και επαναφέρουν τον άνθρωπο σε μια ολοκληρωμένη και αρχέγονη συνείδηση.[93]

Ένα από τα αποκυήματά της – ο ηλεκτρονικός υπολογιστής με σύνδεση στο Διαδίκτυο, έχει τη δυνατότητα να καταλύσει τις διάφορες κουλτούρες, οδηγώντας τον άνθρωπο που έχει προεκτείνει τη μνήμη του σε αυτόν, αυτοακρωτηριαζόμενος, στη βίωση μιας αϊστορικής πραγματικότητας κοινής για τον άνθρωπο – χρήστη σε παγκόσμια κλίμακα, μέσα στο ψηφιακό οικοσύστημα.

Η κατάλυση του χώρου και του χρόνου με τις ακαριαίες ταχύτητες της ηλεκτρικής εποχής και το επαναστατικότερο ως τώρα προϊόν της – το Διαδίκτυο, όμως, προσφέρει επίσης, κι εδώ έγκειται η μεγάλη αντίφαση, τη δυνατότητα στον άνθρωπο που για διάφορους λόγους απομακρύνεται από τον χώρο της ιδιαίτερής κουλτούρας του, να διατηρεί την επαφή με τους δικούς του ανθρώπους, την κουλτούρα και τις παραδόσεις του. Με μέσα όπως π.χ. το *Skype*, το οποίο παρέχει τη δυνατότητα άμεσης επικοινωνίας με βιντεοκλήση μεταξύ ανθρώπων από οποιαδήποτε σημεία της υφηλίου ή με τη δυνατότητα άμεσης ενημέρωσης για το τι συμβαίνει σε οποιοδήποτε σημείο του πλανήτη, οι δεσμοί των ξενιτεμένων με την πατρίδα, την κουλτούρα και τις παραδόσεις τους, είναι πιο εύκολο να διατηρηθούν από ποτέ ή δίνει την ευκαιρία ακόμα και στους ανθρώπους που ζουν σε έναν τόπο να μάθουν πράγματα για την ιστορία, τις παραδόσεις, τα ήθη κι έθιμα, τις ρίζες τους – για οτιδήποτε, δηλαδή, συμπεριλαμβάνεται στον όρο κουλτούρα.

Άρα, εδώ βρισκόμαστε αντιμέτωποι με την απόλυτη αντίφαση, αφού, από τη μία το μέσο παρέχει τη δυνατότητα γκρεμίσματος των συνόρων μεταξύ των διαφόρων κουλτουρών σε παγκόσμια κλίμακα προωθώντας έναν πανομοιότυπο τρόπο ζωής και ως μορφή και ως περιεχόμενο, δηλαδή, αυτό που λέγεται συχνά – προωθεί την παγκοσμιοποίηση, και από την άλλη, εκμηδενίζοντας τις αποστάσεις, δίνει τη δυνατότητα στον άνθρωπο – φορέα μιας συγκεκριμένης κουλτούρας να παίρνει την κουλτούρα του ως πληροφορία μαζί του, ανά πάσα στιγμή, όπου κι αν βρίσκεται.

Οι απόψεις και οι κριτικές που αφορούν αυτήν τη διφυή προοπτική της λειτουργίας του μέσου, ή ακόμα και το σε τι εστιάζει ο καθένας από τις αντιφατικές, όπως εξηγήσαμε, δυνατότητες που παρέχει και τα αποτελέσματα τα οποία μπορεί να έχει το μέσο με τη λειτουργία του, εξαρτώνται και πάλι από την οπτική γωνία του

---

[93] **Μάρσαλ Μακ Λούαν, *Μίντια: Οι προεκτάσεις του Ανθρώπου,* μτφ. Σπύρος Μάνδρος, Κάλβος, Αθήνα, 2000, σ. 187.**

καθενός, όπως αποδεικνύεται και στην έρευνά μας. Εξαρτάται, δηλαδή και αυτό, από την κουλτούρα ή τον τύπο του χρήστη στον οποίο ανήκει έκαστος.

Έτσι, υπάρχουν χρήστες σαν τον Γιώργο, στις απόψεις του οποίου αναφερθήκαμε και τις οποίες αναλύσαμε πρωτύτερα, ο οποίος, παρ' ότι ανήκει στον συντηρητικό τύπο χρηστών, τοποθετείται χωρίς να βάζει αρνητικό πρόσημο στα αποτελέσματα της λειτουργίας του μέσου.

Έτσι, η Ιωάννα, χρήστης προοδευτικού τύπου, συμφωνεί με τον Γιώργο ως προς τις δύο πρώτες τις επιλογές στη συγκεκριμένη ερώτηση:

- *Σίγουρα **φέρνει πιο κοντά ανθρώπους με διαφορετική κουλτούρα**, αφού δημιουργεί μια κοινή παγκόσμια κουλτούρα – π.χ. με τις νέες τάσεις στη μουσική, όπως είπαμε. Και ακολούθως **προωθεί την παγκοσμιοποίηση** για τον ίδιο λόγο. Μπορείς να μάθεις αγγλικά μπαίνοντας σε sites και βλέποντας ξένες σειρές και ταινίες. Επίσης, η μόδα και ο τρόπος ζωής παγκοσμίως των διάφορων κοινωνιών έρχονται πιο κοντά λόγω των προτύπων – «εικόνων» του Διαδικτύου. Αλλά, νομίζω πως **βοηθάει και στο να μάθεις πράγματα για τον τόπο σου**, αν όντως ενδιαφέρεσαι και όχι τα γνωστά και τυπικά, αφού υπάρχουν sites ειδικού ενδιαφέροντος. Αρκεί να θες να ψάξεις. Το ειδικό ενδιαφέρον υπάρχει, αλλά θέλει ψάξιμο. Η παγκόσμια κουλτούρα σου έρχεται αυτόματα με το που μπαίνεις στο Διαδίκτυο. Έτσι νομίζω.*
  Όχι, δε με φοβίζει καθόλου. Είναι η φορά των πραγμάτων. Πρέπει να προσαρμοστούμε. Όχι να το δαιμονοποιούμε. Είναι υποκριτικό.

Όπως μπορούμε να παρατηρήσουμε και στην στατιστική ανάλυση που ακολουθεί, οι δύο πρώτες απόψεις της Ιωάννας και του Γιώργου υπερτερούν σε ότι έχει να κάνει με την κρίση των υποκειμένων της παρούσας έρευνας πάνω στη γενική αυτή ερώτηση για τις δυνατότητες που παρέχει το μέσο ή τα αποτελέσματα της χρήσης του.

8.α Το διαδίκτυο (1η Προτίμηση)

Το 56,4% των ερωτηθέντων δήλωσε στην πρώτη του επιλογή ότι το Διαδίκτυο φέρνει πιο κοντά ανθρώπους με διαφορετική κουλτούρα, το 21,1% ότι προωθεί την παγκοσμιοποίηση, το 7% ότι μπορεί να παρασύρει σε ακραίες ιδεολογίες, το 5,9% ότι αποτελεί μια όαση ψυχαγωγίας, το 4,3% ότι φέρνει τους ξενιτεμένους πιο κοντά στην πατρίδα τους, το 3% ότι ευνοεί την ξενομανία και το 2,3% ότι βοηθά να μάθεις πράγματα για τον πολιτισμό και την παράδοση του τόπου σου. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

8.α Το διαδίκτυο (1η Προτίμηση)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
‘Εγκυρο		1	,1	,1	,1
	Φέρνει πιο κοντά τους ανθρώπους με διαφορετική κουλτούρα	1128	56,4	56,4	56,5
	Ευνοεί την ξενομανία	60	3,0	3,0	59,5
	Βοηθά να μάθεις πράγματα για τον πολιτισμό & την παράδοση του τόπου σου	45	2,3	2,3	61,7
	Μπορεί να παρασύρει σε ακραίες ιδεολογίες	139	7,0	7,0	68,7
	Προωθεί την παγκοσμιοποίηση	421	21,1	21,1	89,7
	Αποτελεί μια όαση ψυχαγωγίας	118	5,9	5,9	95,6
	Απειλεί την εθνική ταυτότητα	2	,1	,1	95,7
	Φέρνει τους ξενιτεμένους πιο κοντά στην πατρίδα τους	86	4,3	4,3	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

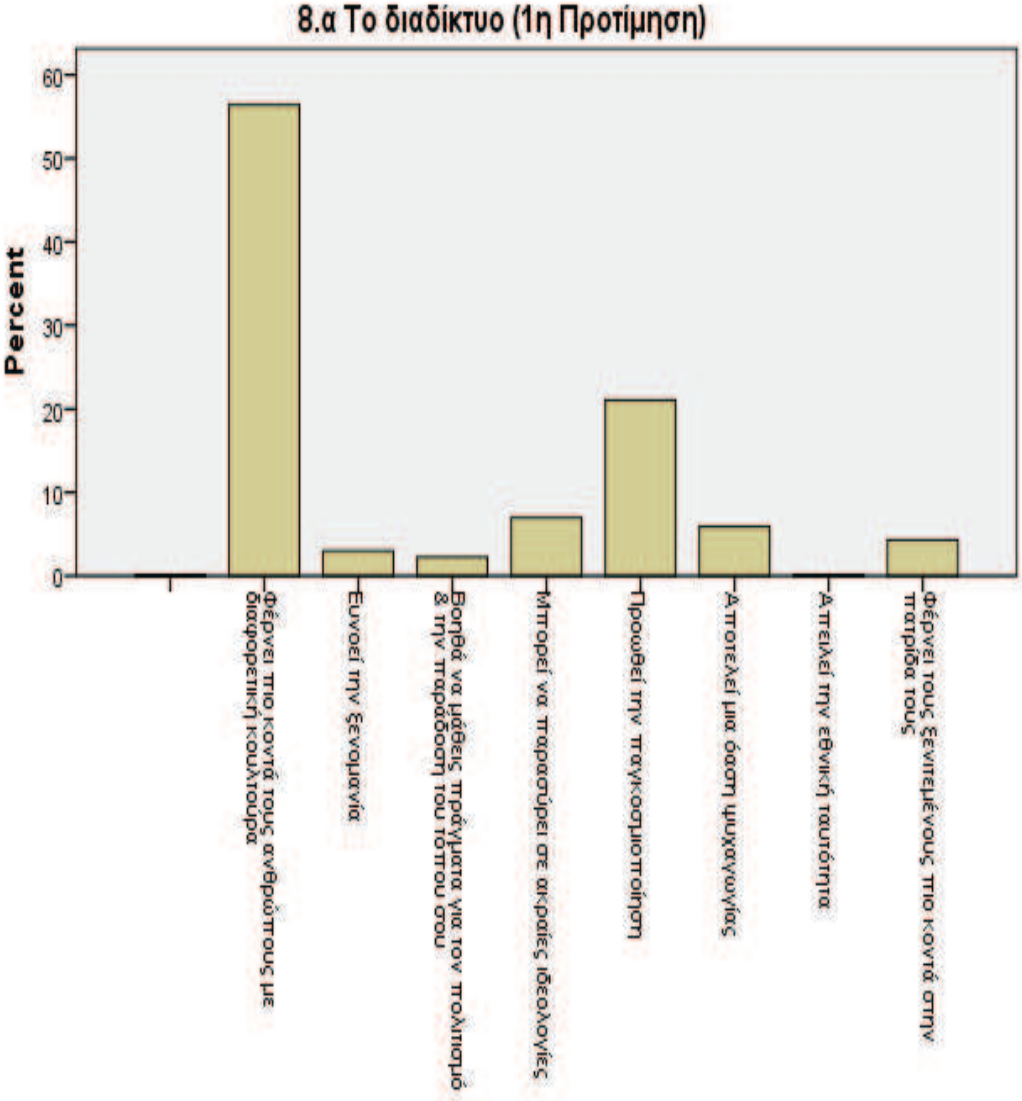
8.α Το διαδίκτυο (1η Προτίμηση)
Percent
60
50
40
30
20
10
0
Φέρνει πιο κοντά τους ανθρώπους με διαφορετική κουλτούρα
Ευνοεί την ξενομανία
Βοηθά να μάθεις πράγματα για τον πολιτισμό & την παράδοση του τόπου σου
Μπορεί να παρασύρει σε ακραίες ιδεολογίες
Προωθεί την παγκοσμιοποίηση
Αποτελεί μια δαστη ψυχαγωγίας
Απειλεί την εθνική ταυτότητα
Φέρνει τους ξενιτεμένους πιο κοντά στην πατρίδα τους

8.β Το διαδίκτυο (2η Προτίμηση)

Το 28,7% των ερωτηθέντων δήλωσε στην δεύτερη του επιλογή ότι το Διαδίκτυο προωθεί την παγκοσμιοποίηση, το 24,5% ότι αποτελεί μια όαση ψυχαγωγίας, το 17% ότι φέρνει τους ξενιτεμένους πιο κοντά στην πατρίδα τους, το 9,1% ότι ευνοεί την ξενομανία, το 8,3% ότι φέρνει πιο κοντά ανθρώπους με διαφορετική κουλτούρα, το 7,8% ότι μπορεί να παρασύρει σε ακραίες ιδεολογίες και το 3,9% ότι βοηθά να μάθεις πράγματα για τον πολιτισμό και την παράδοση του τόπου σου. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

8.β Το διαδίκτυο (2η Προτίμηση)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		7	,4	,4	,4
	Φέρνει πιο κοντά τους ανθρώπους με διαφορετική κουλτούρα	165	8,3	8,3	8,6
	Ευνοεί την ξενομανία	182	9,1	9,1	17,7
	Βοηθά να μάθεις πράγματα για τον πολιτισμό & την παράδοση του τόπου σου	77	3,9	3,9	21,6
	Μπορεί να παρασύρει σε ακραίες ιδεολογίες	155	7,8	7,8	29,3
	Προωθεί την παγκοσμιοποίηση	573	28,7	28,7	58,0
	Αποτελεί μια όαση ψυχαγωγίας	490	24,5	24,5	82,5
	Απειλεί την εθνική ταυτότητα	11	,6	,6	83,0
	Φέρνει τους ξενιτεμένους πιο κοντά στην πατρίδα τους	340	17,0	17,0	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

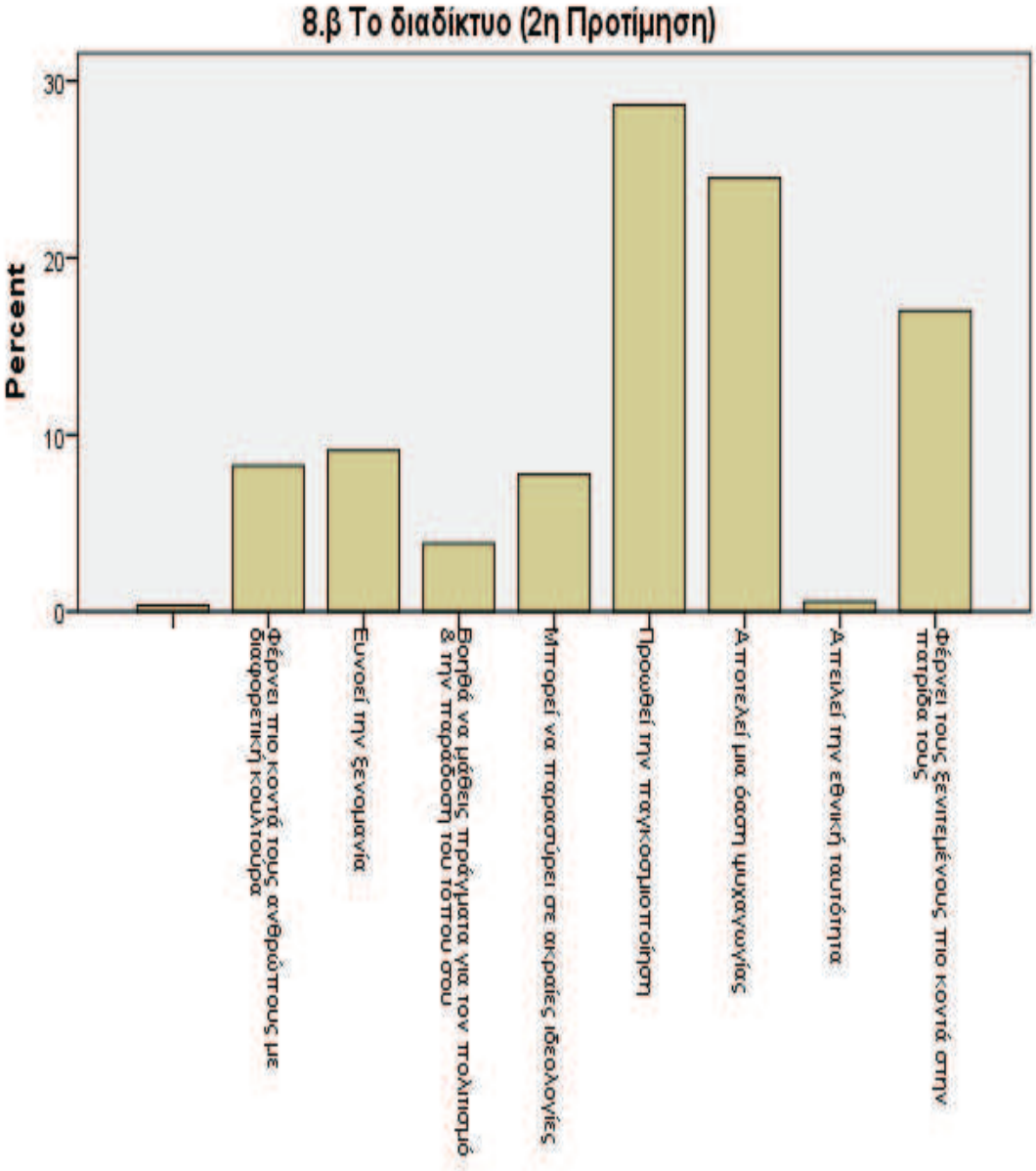
8.β Το διαδίκτυο (2η Προτίμηση)
Percent
30
20
10
0
Φέρνει πιο κοντά τους ανθρώπους με διαφορετική κουλτούρα
Ευνοεί την ξενομανία
Βοηθά να μάθεις πράγματα για τον πολιτισμό & την παράδοση του τόπου σου
Μπορεί να παραστήσει στε ακραίες ιδεολογίες
Προωθεί την παγκοσμιοποίηση
Αποτελεί μια δαση ψυχαγωγίας
Απειλεί την εθνική ταυτότητα
Φέρνει τους ξενιτεμένους πιο κοντά στην πατρίδα τους

Επίσης, στην συγκριτική ανάλυση που ακολουθεί, διαφαίνεται το ποια από αυτές τις δύο κυρίαρχες απόψεις υπερτερεί σε κάθε τύπο χρήστη.

Συνεχίζουμε με την ερώτηση **8α.Το διαδίκτυο (1η προτίμηση) όπου κάνουμε έλεγχο X^2. Τα αποτελέσματά μας είναι τα εξής:**

TwoStep Cluster Number * 8.α Το διαδίκτυο (1η Προτίμηση) Crosstabulation

Μέτρηση

		8.α Το διαδίκτυο (1η Προτίμηση)							
		Φέρνει πιο κοντά τους ανθρώπους με διαφορετική κουλτούρα	Ευνοεί την ξενομανία	Βοηθάνα μάθεις πράγματα για τον πολιτισμό & την παράδοση του τόπου σου	Μπορεί να παρασύρει σε ακραίες ιδεολογίες	Προωθεί την παγκοσμιοποίηση	Αποτελεί μια όαση ψυχαγωγίας	Απειλεί την εθνική ταυτότητα	Φέρνει τους ξενιτεμένους πιο κοντά στην πατρίδα τους
Two Step Αριθμός Συστάδων	Συντηρητικός	58	6	39	51	239	27	1	59
	Μετριοπαθής	594	0	0	0	0	1	1	2
	Προοδευτικός	432	0	2	0	41	76	0	3
Σύνολο		1084	6	41	51	280	104	2	64

Έλεγχοι Χ-τετράγωνο

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Χ-τετράγωνο	1181,583[a]	14	,000
Κλάσμα πιθανοφάνειας	1299,932	14	,000
Γραμμική-προς-γραμμική συσχέτιση	345,233	1	,000
Αριθμός έγκυρων περιπτώσεων	1632		

a. 6 cells (25,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,59.

Από τον παραπάνω πίνακα βλέπουμε ότι υπάρχει στατιστική σημαντικότητα στην περίπτωση αυτή καθώς το **p=0,0**. Το σχεδιάγραμμα που ακολουθεί είναι διαφωτιστικό.

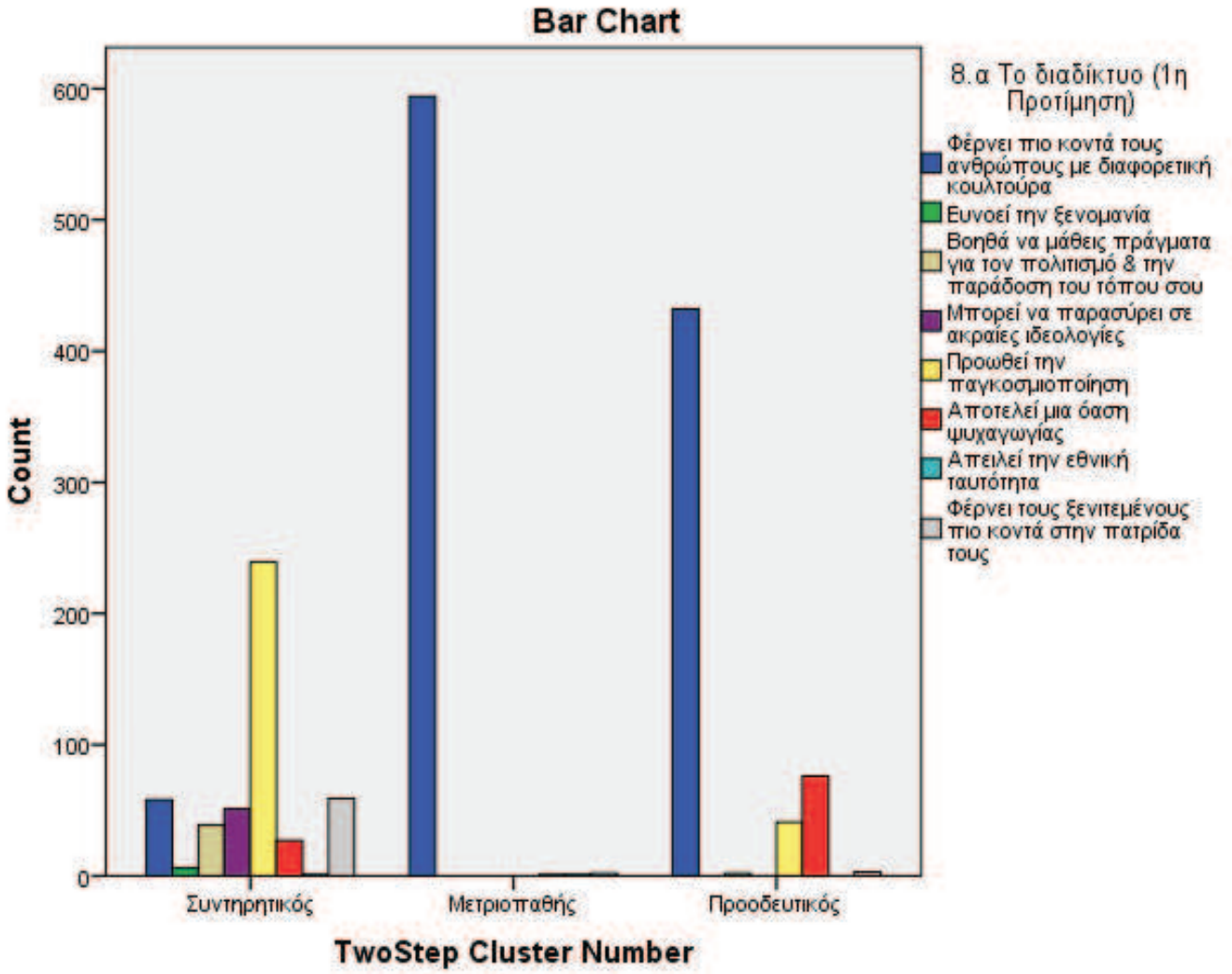

Ο μετριοπαθής τύπος χρήστη είναι εκείνος που απαντά περισσότερο ότι το Διαδίκτυο φέρνει πιο κοντά ανθρώπους με διαφορετική κουλτούρα.

Ακολουθεί ο προοδευτικός τύπος χρήστη που επίσης απαντά περισσότερο ότι το διαδίκτυο φέρνει πιο κοντά ανθρώπους με διαφορετική κουλτούρα και ακολουθεί η άποψη ότι το Διαδίκτυο αποτελεί μια όαση ψυχαγωγίας, άποψη που υπερτερεί σε αυτόν από τους υπόλοιπους τύπους χρηστών.

Τέλος, έχουμε τον συντηρητικό τύπο χρήστη, στον οποίο επικρατεί η άποψη ότι το Διαδίκτυο προωθεί την παγκοσμιοποίηση και ακολουθεί η άποψη ότι φέρνει τους ξενιτεμένους πιο κοντά στην πατρίδα τους.

Βέβαια, εδώ αξίζει να τονίσουμε αυτό που έχουμε επανειλημμένα πει, δηλαδή ότι η κάθε άποψη παίρνει διαφορετικό πρόσημο στον κάθε τύπο χρήστη. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα με την άποψη η οποία θέλει το Διαδίκτυο να ***προωθεί την παγκοσμιοποίηση.***

Ας δούμε, λοιπόν, τι έχει να μας πει η Ελένη που, όπως έχουμε δει και σε άλλες ερωτήσεις, ανήκει στον συντηρητικό τύπο:

Η Ελένη, λοιπόν, επιλέγει ως πρώτη της επιλογή στο συγκεκριμένο ερώτημα το: «***Διαδίκτυο προωθεί την παγκοσμιοποίηση.*** Και αυτό διότι, όπως μας λέει: *Είναι το κατ' εξοχήν μέσο που προωθεί έναν πανομοιότυπο τρόπο ζωής για τους χρήστες του σε παγκόσμια κλίμακα.»*

Στη συνείδηση της Ελένης, αυτή η παγκοσμιοποίηση που προωθείται από το μέσο συνδέεται με την δεύτερη επιλογή της, ότι το μέσο: «***απειλεί την εθνική ταυτότητα,*** γιατί, όπως μας εξηγεί: «*επιβάλλοντας μια κοινή παγκόσμια κουλτούρα και τρόπο ζωής αλλοιώνει τα ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά του κάθε έθνους – λαού.»*

Η Ελένη παρουσιάζεται αρνητική και κατηγορηματική. Από αυτά της τα λόγια καταλαβαίνουμε ότι, για εκείνη, το μέσο συνεπάγεται την εξάλειψη των ξεχωριστών πολιτισμικών χαρακτηριστικών του κάθε έθνους – λαού. Για εκείνη, το Διαδίκτυο σημαίνει το λυκόφως των ξεχωριστών κουλτουρών, δηλαδή.

Βασικό αίτιο αυτής της απειλής για την εθνική ταυτότητα, είναι η τρίτη επιλογή της Ελένης: «***το Διαδίκτυο ευνοεί την ξενομανία,*** τάση που για την Ελένη μοιάζει επίσης επιβεβλημένη, μέσα στη συνθήκη παγκοσμιοποίησης του Διαδικτύου, αφού όπως λέει: «*Για τους λαούς που η γλώσσα τους δεν είναι διαδεδομένη είναι πολύ δύσκολο μέσα στον κόσμο του ίντερνετ να επιβιώσουν και να μην ακολουθήσουν τυφλά τον τρόπο ζωής και την κουλτούρα του ξένου – δυνατού – αγγλική γλώσσα, μουσική, τέχνη, τα οποία βρίσκει κανείς ευκολότερα στο ίντερνετ.»*

Μπορεί η Ελένη να ανήκει στον συντηρητικό τύπο χρήστη και εν μέρει να είναι αρνητικά κείμενη εκ των προτέρων απέναντι στο Διαδίκτυο, αλλά, μέσα στα λόγια της λέει κάτι, κατά τη γνώμη μας, σημαντικό, στο οποίο αποφασίσαμε να ασχοληθούμε κι εμείς στην παρούσα έρευνα. Η Ελένη θίγει το ζήτημα της γλώσσας,

και την ενδεχόμενη απειλή που ελλοχεύει για «*τους λαούς που η γλώσσα τους δεν είναι διαδεδομένη,* για τους οποίους, σύμφωνα με εκείνη, *είναι πολύ δύσκολο μέσα στον κόσμο του ίντερνετ να επιβιώσουν και να μην ακολουθήσουν τυφλά τον τρόπο ζωής και την κουλτούρα του ξένου – δυνατού – αγγλική γλώσσα . .»*

Τα πρότυπα των αισθήσεων που προεκτείνονται στις διάφορες γλώσσες των ανθρώπων ποικίλουν όσο και το στυλ της ένδυσης και της τέχνης.

Η Ελένη αναφέρεται στη μοιραία παντοκρατορία της αγγλικής γλώσσας στον χώρο του Διαδικτύου. Ωστόσο, το ζήτημα των γλωσσών στο νέο ψηφιακό σύμπαν δεν είναι τόσο απλό. Η καινούρια ηλεκτρική τεχνολογία μας που προεκτείνει τις αισθήσεις και τα νεύρα μας σε ένα οικουμενικό αγκάλιασμα έχει ευρύτατες επιπτώσεις στο μέλλον της γλώσσας.

Αυτό μπορούμε να το αντιληφθούμε και πιο απτά, αν εστιάσουμε στην πραγματικότητα της κοινωνίας μας και στην υιοθέτηση – χρήση από τη νέα γενιά, περισσότερο, μιας ιδιότυπης γλώσσας – κώδικα, αυτής των *greeklish*.

Greeklish – Ευκολία και απειλή

Στο παρόν έργο, αποφασίσαμε να προσεγγίσουμε και το ζήτημα των *greeklish* – φωνητική αποτύπωσης ελληνικών λέξεων με λατινικούς χαρακτήρες, με το σκεπτικό ότι η γλώσσα αποτελεί ένα από τα θεμελιωδέστερα χαρακτηριστικά μιας κοινωνίας – κουλτούρας. Ως εκ τούτου, μια έρευνα κοινωνικοπολιτισμική όπως η δική μας, που αφορά και την επίδραση των νέων μέσων σε μια κοινωνία – κουλτούρα, δεν θα μπορούσε να μην αναφερθεί καθόλου σε αυτό το βασικό ζήτημα.

Η σχέση της ελληνικής κοινωνίας – κουλτούρας και κάθε ατόμου της ξεχωριστά με την πραγματικότητα των *greeklish* έχει δύο εκφάνσεις. Μία θεωρητική και μία πρακτική. Αυτά τα δύο, πολλές φορές, συνδέονται.

Η θεωρητική αφορά την άποψη – κρίση του ατόμου – νεαρού υποκειμένου της έρευνάς μας, δηλαδή του μέλους μίας κοινωνίας και φορέα μίας κουλτούρας, για τα *greeklish*. Αυτή η άποψη – κρίση, όπως είδαμε και σε προηγούμενες ενότητες της έρευνας οι οποίες αφορούσαν άλλα θέματα, αποτελεί ένα είδος πολιτισμικής εκδήλωσης, και εντάσσει ακόλουθα το άτομο, όπως θα δούμε, σε μία κουλτούρα – τύπο χρήστη του Διαδικτύου. Επίσης, το σύνολο των αποτελεσμάτων του δείγματος, μπορεί να μας δώσει απαντήσεις στο εάν και κατά πόσο η γλώσσα – ελληνική γλώσσα με το κλασσικό της αλφάβητο, θεωρείται από τη νέα γενιά, την οποία και εξετάζουμε, βασικό χαρακτηριστικό της σύγχρονης ελληνικής κουλτούρας – της δικής της κουλτούρας. Δηλαδή, πώς είναι χαραγμένη στη συνείδηση του νεαρού ατόμου η ελληνική γλώσσα ως αξία και πώς αντιλαμβάνεται τις όποιες μεταβολές μπορεί να δεχτεί αυτή η γλώσσα, μέσα στη διαδικτυακή συνθήκη των *greeklish*;

Η πρακτική έκφανση έχει να κάνει με τη χρήση των *greeklish*. Σχετίζεται, δηλαδή, με το αν και το πόσο το άτομο κάνει χρήση των *greeklish* για να εκφραστεί στο Διαδίκτυο, καθώς και με την επίδραση αυτής της χρήσης στο άτομο – χρήστη. Τα *greeklish* είναι ένας κώδικας, ένα μέσο. Και όπως είδαμε και εξηγήσαμε στην εισαγωγή της εργασίας μας, κάθε μέσο επηρεάζει πάντα τον χρήστη του. Το περιεχόμενο αυτής της επιρροής στα άτομα της νέας γενιάς, μέσα από τα παραδείγματα των υποκειμένων της έρευνάς μας, είναι αυτό που μας αφορά και αυτό το οποίο θα προσπαθήσουμε να προσδιορίσουμε.

- *«Εγώ θα έλεγα στον κόσμο που μας …ακούει: ‘’τη γλώσσα και τα μάτια σας’’. Θα έλεγα ότι σε ημέρες κρίσης θα πρέπει να σκύψουμε σε ό,τι καλύτερο διαθέτει αυτός ο τόπος, που είναι ο πολιτισμός μας, η παράδοση μας και με τον πιο εύγλωττο τρόπο η γλώσσα μας.*

Δεν είναι απλό εργαλείο η γλώσσα. Είναι ο πολιτισμός μας, είναι η ιστορία μας, είναι η σκέψη μας, είναι η νοοτροπία μας, είναι η ταυτότητά μας. Πάνω από όλα η γλώσσα είναι αξία».[94]

Αναφερόμενος στην ευρέως διαδεδομένη χρήση των *greeklish* είπε: *«Τα greeklish είναι ο καλύτερος δρόμος αποξένωσης από την εικόνα της λέξης. Αυτό… μπορεί οι νέοι άνθρωποι να το πληρώσουν ακριβά. Έχουμε ελληνικές γραμματοσειρές και μπορούμε, αξιοποιώντας το διαδίκτυο και τα ηλεκτρονικά μέσα, να χρησιμοποιούμε τις ελληνικές γραμματοσειρές που έχουν το προτέρημα να δίνουν την εικόνα της λέξης, το οπτικό ίνδαλμα, και να μας συμφιλιώνουν με την ορθογραφία της λέξης και με τη σημασία της».*[95]

Αυτή είναι η φωνή του καθηγητή Γλωσσολογίας, *Γεωργίου Μπαμπινιώτη*, από πρόσφατη ομιλία του, στην οποία επεσήμανε τον κίνδυνο της «αποξένωσης» από την εικόνα των ελληνικών λέξεων, λόγω της αυξανόμενης χρήσης των *greeklish*.

Η τοποθέτηση του *Μπαμπινιώτη* πάνω στο θέμα είναι σαφής. Κατ' αρχήν, η βάση της σκέψης του έγκειται στον ολιστικό τρόπο με τον οποίον ο ίδιος προσεγγίζει και ορίζει τη γλώσσα. Ο καθηγητής θεωρεί πως η γλώσσα δεν είναι απλά και μόνο ένα εργαλείο, αλλά, όπως λέει, αναφερόμενος στον ελληνικό λαό, είναι *ο πολιτισμός μας, είναι η ιστορία μας, είναι η σκέψη μας, είναι η νοοτροπία μας, είναι η ταυτότητά μας. Πάνω από όλα η γλώσσα είναι αξία».* Η άποψή του αυτή συμφωνεί με εκείνη του *Mac Luhan*, όταν εκείνος λέει ότι «κάθε μητρική γλώσσα διδάσκει στους χρήστες της έναν τρόπο να δουν και να νιώσουν τον κόσμο και να δράσουν στον κόσμο, έναν τρόπο εντελώς μοναδικό.*»*[96]

Και, βασιζόμενος σε αυτήν την θέση αυξημένης βαρύτητας, ο *Μπαμπινιώτης* ασκεί την κριτική του στα *greeklish* και την αυξανόμενη χρήση τους από τη νέα γενιά, λέγοντας πως αυτός ο κώδικας είναι «*ο καλύτερος δρόμος αποξένωσης από την εικόνα της λέξης,* και ως εκ τούτου, *Αυτό… μπορεί οι νέοι άνθρωποι να το πληρώσουν ακριβά.* Γι' αυτόν τον λόγο, προτείνει *να χρησιμοποιούμε τις ελληνικές γραμματοσειρές που έχουν το προτέρημα να δίνουν την εικόνα της λέξης, το οπτικό*

---

[94] **Γεώργιος Μπαμπινιώτης, «Οι νέοι θα πληρώσουν ακριβά τα greeklish», *ΤΑ ΝΕΑ,* Αθήνα, 12.6.2011, 1.**

[95] **Όπ.π, σελ. 1.**

[96] **Μάρσαλ Μακ Λούαν, *Μίντια: Οι προεκτάσεις του Ανθρώπου,* μτφ. Σπύρος Μάνδρος, Κάλβος, Αθήνα, 2000, σ. 162.**

ίνδαλμα, και να μας συμφιλιώνουν με την ορθογραφία της λέξης και με τη σημασία της».[97]

Ο *Μπαμπινιώτης* μιλάει για *το οπτικό ίνδαλμα* όπως αυτό αποτυπώνεται στο γραμμένο ελληνικό αλφάβητο και αποτελεί πολύ σημαντικό στοιχείο της υπόστασης της ελληνικής γλώσσας. Και ανησυχεί για την εξάλειψή του μέσα στο σύμπαν του Διαδικτύου και των ηλεκτρονικών μέσων, γι' αυτό και προτείνει στους χρήστες τους να χρησιμοποιούν τις ελληνικές γραμματοσειρές.

Αυτή η αναφορά του Έλληνα γλωσσολόγου, όμως, θίγει γενικότερα το θεμελιακό ζήτημα της κυριαρχίας της προφορικότητας στα νέα ηλεκτρονικά μέσα. Το βασικό, δηλαδή, ζήτημα, της υπονόμευσης του γραπτού λόγου και των αξιών του από τον προφορικό, ως αποτέλεσμα της συμφωνίας με τον χαρακτήρα και τη φύση των νέων μέσων και της ηλεκτρικής τεχνολογίας που, όπως είπαμε, φαίνεται να προτιμά τον συμπαγή και συμμετοχικό προφορικό λόγο από τον εξειδικευμένο γραπτό λόγο.

Τι ακριβώς, όμως, είναι τα *greeklish*; Πώς η φύση τους συμβάλει σε αυτό το γεγονός; Πώς και κατά πόσο η χρήση τους από τη νέα γενιά οδηγεί στα αρνητικά, κατά τον Μπαμπινιώτη, αποτελέσματα της «αποξένωσης» του νεαρού ατόμου από τη γλώσσα – αξία;

Τα *greeklish* (Γκρίκλις), από τις λέξεις *greek* (ελληνικά) και *english* (αγγλικά), είναι η ελληνική γλώσσα γραμμένη με το λατινικό αλφάβητο. Είναι ένα είδος μεταγραφής.

Υπάρχουν πολλοί τρόποι να γράψει κανείς *greeklish*. Εφόσον δεν υπάρχει κοινώς αποδεκτή μέθοδος, ο καθένας χρησιμοποιεί τα "δικά του" *greeklish*.

Υπάρχει το πρότυπο μεταγραφής (μη αναστρέψιμης ομόηχης απόδοσης) και μεταγραμματισμού (αναστρέψιμης κατά γράμμα μετατροπής).

Τα *greeklish* μπορεί να είναι ορθογραφικά, δηλαδή να ακολουθούν τους κανόνες της ελληνικής ορθογραφίας, ή να είναι φωνητικά, δηλαδή να σκοπεύουν στη φωνητική απόδοση των ελληνικών. Ο περισσότερος, όμως, κόσμος χρησιμοποιεί ένα "μικτό" σύστημα που συνδυάζει το θέμα της ορθογραφίας με την φωνητική απόδοση, χωρίς η γραφή να έχει ισχυρή τυποποίηση.

Τα *greeklish* χρησιμοποιούνται στο διαδίκτυο όταν άτομα με μητρική γλώσσα την ελληνική, από κοινωνίες στις οποίες η ελληνική είναι η επίσημη γλώσσα, δηλαδή Έλληνες και Κύπριοι, επικοινωνούν μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, Facebook,

---

[97] **Γεώργιος Μπαμπινιώτης, «Οι νέοι θα πληρώσουν ακριβά τα greeklish», *ΤΑ ΝΕΑ,* Αθήνα, 12.6.2011, 1.**

MSN κλ.π. IRC ή instant messaging. Επίσης, χρησιμοποιούνται πολλές φορές σε μηνύματα τύπου SMS (κινητής τηλεφωνίας).

Αυτός ο ιδιότυπος κώδικας προέκυψε ως αναγκαιότητα και αυτό γιατί στο παρελθόν ήταν δύσκολη η αναγνώριση των ελληνικών χαρακτήρων από τους υπολογιστές, γιατί δεν παρείχαν ανάλογη υποστήριξη όλα τα υπολογιστικά συστήματα. (Ο υπολογιστής *VICTOR 9000* υποστήριζε πολλά σύνολα χαρακτήρων. Όταν, αργότερα, εμφανίστηκε στην αγορά ο *IBM PC***,** δεν υποστήριζε πολλές προϋπάρχουσες δυνατότητες, όμως επικράτησε). Επίσης, υπήρχε η απαίτηση, από κάποιες υπηρεσίες, ο οκταψήφιος κώδικας *ASCII* να μπορεί να "διπλώνει" έτσι ώστε να μεταφέρεται το μήνυμα σε επταψήφια μηχανήματα (πχ. TELEX) και να διατηρείται σε κάποιο βαθμό η αναγνωσιμότητά του.

Σήμερα, τα λειτουργικά συστήματα υποστηρίζουν πολύ περισσότερες γλώσσες, μεταξύ των οποίων και τα ελληνικά και είναι πιο εύκολο να επικοινωνήσουν Έλληνες μεταξύ τους στη μητρική τους γλώσσα στο Διαδίκτυο.

Ωστόσο, πολλοί χρησιμοποιούν ακόμα τα *greeklish*, συνήθως επειδή είναι γρηγορότερα στην πληκτρολόγηση και δεν υπάρχει λόγος να έχουν σωστή ορθογραφία, υπακούοντας, ουσιαστικά, στον τρόπο έκφρασης κι επικοινωνίας που ο ψηφιακός κομπιούτερ, το Διαδίκτυο και τα νέα μέσα συνεπάγονται.

Οι απόψεις του Γιάννη – 17 ετών από την Κόρινθο, όσον αφορά το συγκεκριμένο ζήτημα, είναι ενδεικτικές του τρόπου με τον οποίο ένα νεαρό άτομο, συνήθως της προοδευτικής κουλτούρας χρήστη, αντιλαμβάνεται το ζήτημα της έκφρασης και της γλώσσας μέσα στον σύγχρονο κόσμο των νέων μέσων.

Στην ερώτηση: Η φωνητική αποτύπωση των ελληνικών λέξεων με λατινικούς χαρακτήρες *(greeklish),* μας απαντά:

- ***Είναι ευεργετική λόγω ταχύτητας κι ευκολίας.*** *Το μέσο είναι γρήγορο οπότε ο κώδικας που χρησιμοποιούμε εκεί για να εκφραστούμε οφείλει να είναι και αυτός γρήγορος. Είναι μια μετάβαση, από έναν κώδικα σε έναν άλλον. Πρέπει να το δούμε σαν εξέλιξη. Και να μην το δαιμονοποιούμε.*

Υπάρχουν αρνητικά, αν κρίνουμε τα πράγματα υπό το πρίσμα της παραδοσιακής γλώσσας και τρόπου σκέψης, από τα συνηθισμένα πρότυπα και μέσα. Ο κόσμος αλλάζει. Και σε αυτόν το νέο κόσμο, θα αλλάξει και ο τρόπος έκφρασης, δηλαδή η γλώσσα. Ακόμα και τα e-moticons είναι μια μορφή έκφρασης χρήσιμη, μέσα σε αυτό το νέο πλαίσιο. ***Έχει δαιμονοποιηθεί άδικα.*** *Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο. Ότι προτιμάμε να το θεωρούμε μόνο ως αρνητικό σκεπτόμενοι συντηρητικά, ενώ πρόκειται απλώς περί εξέλιξης, μετάβασης. Όπως υπάρχουν αλλαγές σε*

διάφορους τομείς λόγω του επαναστατικού αυτού μέσου, θα υπάρχουν και στη γλώσσα. Άσε που πιστεύω πως μπορεί κανείς να το διαχειριστεί και να μην ξεχάσει τη γλώσσα του λόγω της χρήσης του άλλου αλφαβήτου. Δεν είναι πανάκεια αυτό. ***Είναι αναπόφευκτη****. Ακριβώς επειδή είναι, κατά τη γνώμη μου, μια μοιραία κατάληξη. Είναι το μέλλον. Και αν δεν είναι τα greeklish, θα είναι κάποια άλλη μορφή έκφρασης που θα ταιριάζει στις ανάγκες του νέου μέσου και του κόσμου που αυτό συνεπάγεται.*

Για τον Γιάννη, λοιπόν, η χρήση των *greeklish*: «***Είναι ευεργετική λόγω ταχύτητας κι ευκολίας, έχει δαιμονοποιηθεί άδικα, και είναι αναπόφευκτη***.» Ο Γιάννης δε θεωρεί τα *greeklish* και τη χρήση τους κάτι αρνητικό, όντας της άποψης ότι ο άνθρωπος και ο τρόπος έκφρασής του οφείλουν να προσαρμόζονται στην επιταγή του βασικού χαρακτηριστικού της φύσης και της λειτουργίας του μέσου – την ταχύτητα: «*Το μέσο είναι γρήγορο οπότε ο κώδικας που χρησιμοποιούμε εκεί για να εκφραστούμε οφείλει να είναι και αυτός γρήγορος.»*

Επίσης, μέμφεται εκείνους που δαιμονοποιούν τα *greeklish*, λέγοντας ότι η ύπαρξη και η χρήση τους φαίνεται αρνητική σε κάποιον που κρίνει τα πράγματα υπό το πρίσμα της παραδοσιακής γλώσσας και τρόπου σκέψης, από τα συνηθισμένα πρότυπα και μέσα, ενώ ο κόσμος αλλάζει και οφείλουμε να εξελιχθούμε και να στοιχηθούμε αυτή τη μετάβαση «*από έναν κώδικα σε έναν άλλο.* Πρόκειται για έναν νέο κόσμο στον οποίο *θα αλλάξει και ο τρόπος έκφρασης*.»

Αυτόν τον νέο παγκοσμιοποιημένο κόσμο – προϊόν τεχνολογικών μέσων όπως το Διαδίκτυο που φέρνει κοντά ανθρώπους με διαφορετική κουλτούρα υποστηρίζουν οι περισσότεροι νεαροί που ανήκουν στην προοδευτική κουλτούρα χρήστη, και γι' αυτόν τον νέο κόσμο μιλούσαν πολλοί θεωρητικοί των νέων μέσων από τη δεκαετία του 70', όταν τον έβλεπαν να ανοίγεται μπροστά τους με γοργούς ρυθμούς. Στον κόσμο όπου «*ακόμα και τα e-moticons είναι μια μορφή έκφρασης χρήσιμη,»* αφού ο ηλεκτρισμός δείχνει τον δρόμο προς την προέκταση της ίδιας της διαδικασίας της συνείδησης σε οικουμενική κλίμακα και χωρίς την παραμικρή λέξη. «Μια τέτοια κατάσταση συλλογικής συνείδησης ήταν ίσως η προ-λεκτική κατάσταση του ανθρώπου. Η γλώσσα ως τεχνολογία ανθρώπινης προέκτασης, της οποίας τις δυνάμεις διάκρισης και διαχωρισμού γνωρίζουμε πολύ καλά, ίσως ήταν ο Πύργος της Βαβέλ με τον οποίο οι άνθρωποι προσπάθησαν να σκαρφαλώσουν στους ουρανούς. Σήμερα, οι κομπιούτερς δίνουν την υπόσχεση ενός μέσου ακαριαίας μετάφρασης οποιουδήποτε κώδικα ή γλώσσας σε οποιονδήποτε άλλο κώδικα ή γλώσσα. Ο κομπιούτερ υπόσχεται με την τεχνολογία μια κατάσταση Πεντηκοστής, παγκόσμιας κατανόησης και ενότητας. Το επόμενο λογικό βήμα θα μπορούσε να είναι όχι η μετάφραση, αλλά το ξεπέρασμα των γλωσσών προς χάριν μιας γενικής κοσμικής συνείδησης που θα μπορούσε να μοιάζει πολύ με το συλλογικό

ασυνείδητο που ονειρεύτηκε ο *Μπεργκσόν (Bergson).* Η κατάσταση αβαρίας, όπως λένε οι βιολόγοι, υπόσχεται μια φυσική αθανασία, θα μπορούσε να είναι παράλληλη με την κατάσταση αγλωσσίας, η οποία θα προσέφερε μια αιωνιότητα συλλογικής αρμονίας και ειρήνης.[98]

Πόσοι όμως από τους ανθρώπους – χρήστες της ελληνικής νέας γενιάς, με τους οποίους ήρθαμε σε επαφή μέσω του ερωτηματολογίου της έρευνάς, είναι θετικοί, πόσοι αρνητικοί και πόσοι σκεπτικοί απέναντι σε μία τέτοια εξέλιξη;

Οι στατιστικές αναλύσεις που ακολουθούν μας δείχνουν ποιες απόψεις επικρατούν για το σύνολο του δείγματός μας σχετικά με τη χρήση των *greeklish*.

18.α. Η φωνητική αποτύπωση των ελληνικών λέξεων με λατινικούς χαρακτήρες (greeklish) :(1η επιλογή)

Το 39,1% των ερωτηθέντων δήλωσε ως πρώτη του επιλογή πως η φωνητική αποτύπωση των ελληνικών λέξεων με λατινικούς χαρακτήρες *(greeklish)* απειλεί την ελληνική γλώσσα, το 29,9% θεωρεί πως είναι ευεργετική λόγω ταχύτητας και ευκολίας, το 7,7% θεωρεί πως έχει δαιμονοποιηθεί άδικα, το 6,6% θεωρεί πως αλλοιώνει την αξία της ελληνικής γλώσσας και το 6,5% θεωρεί πως δεν μπορεί να γίνεται χωρίς επιπτώσεις στη σχέση του Έλληνα με τη γλώσσα του. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

[98] **Μάρσαλ Μακ Λούαν, *Μίντια: Οι προεκτάσεις του Ανθρώπου,* μτφ. Σπύρος Μάνδρος, Κάλβος, Αθήνα, 2000, σ. 162.**

18.α.Η φωνητική αποτύπωση των ελληνικών λέξεων με λατινικούς χαρακτήρες:(1η επιλογή)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		8	,4	,4	,4
	Απειλεί την ελληνική γλώσσα	782	39,1	39,1	39,5
	Έχει δαιμονοποιηθεί άδικα	153	7,7	7,7	47,2
	Απομακρύνει τη νέα γενιά από την ελληνική γλώσσα	89	4,5	4,5	51,6
	Δεν έχει καμία επίπτωση στη σχέση του Έλληνα με τη γλώσσα του	38	1,9	1,9	53,5
	Είναι ευεργετική λόγω ταχύτητας και ευκολίας	598	29,9	29,9	83,4
	Είναι αναπόφευκτη	71	3,6	3,6	87,0
	Αλλοιώνει την αξία της ελληνικής γλώσσας	131	6,6	6,6	93,5
	Δεν μπορεί να γίνεται χωρίς επιπτώσεις στη σχέση του Έλληνα με τη γλώσσα του	130	6,5	6,5	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

18.α.Η φωνητική αποτύπωση των ελληνικών λέξεων με λατινικούς χαρακτήρες: (1η επιλογή)

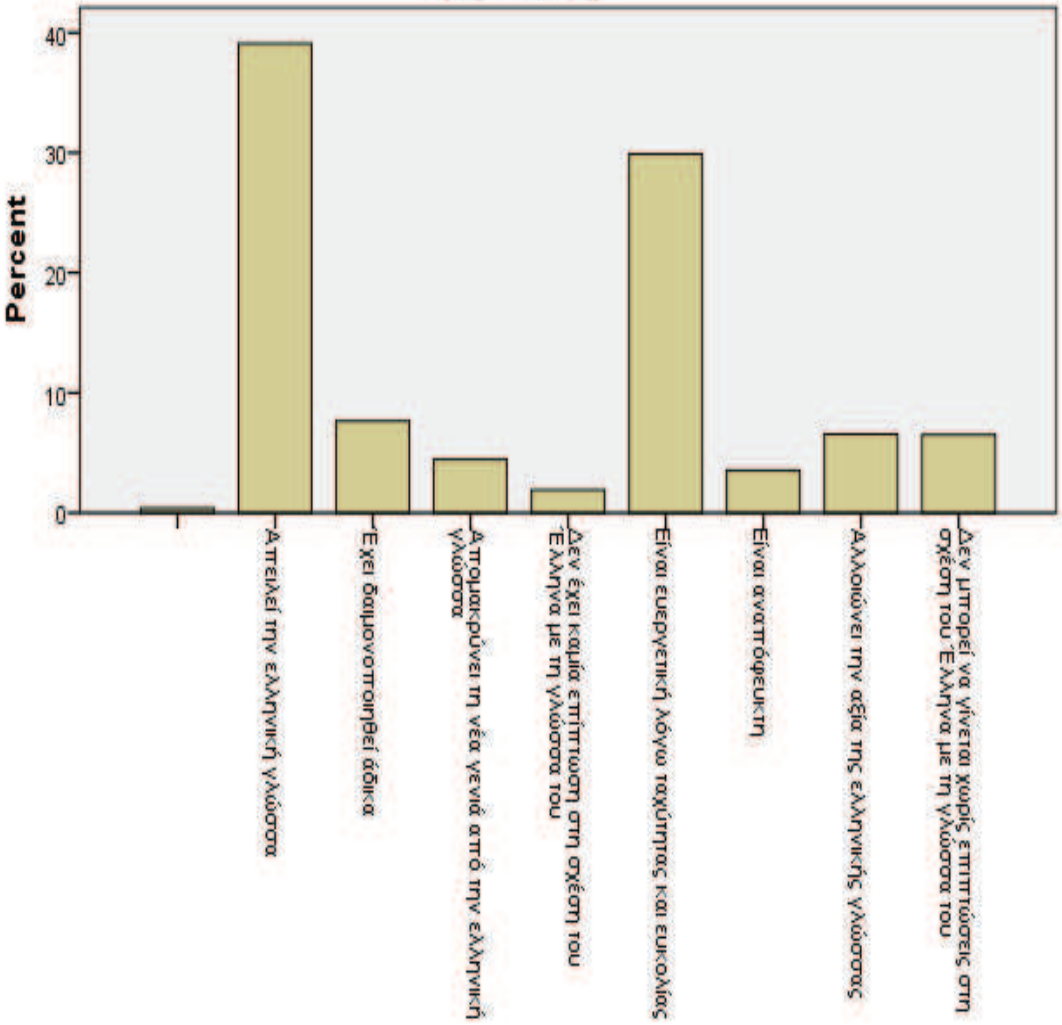

18.β. Η φωνητική αποτύπωση των ελληνικών λέξεων με λατινικούς χαρακτήρες (greeklish) :(2η επιλογή)

Το 23,6% των ερωτηθέντων δήλωσε ως δεύτερή του επιλογή πως η φωνητική αποτύπωση των ελληνικών λέξεων με λατινικούς χαρακτήρες (greeklish) είναι ευεργετική λόγω ταχύτητας και ευκολίας, το 19,5% θεωρεί πως αλλοιώνει την αξία της ελληνικής γλώσσας, το 15,7% θεωρεί πως δεν μπορεί να γίνεται χωρίς επιπτώσεις στη σχέση του Έλληνα με τη γλώσσα του, το 12,5% θεωρεί πως έχει δαιμονοποιηθεί άδικα, το 9,9% ότι απειλεί την ελληνική γλώσσα, το 8,5% θεωρεί πως απομακρύνει τη νέα γενιά από την ελληνική γλώσσα, το 6,1% θεωρεί πως είναι αναπόφευκτη και το 2,8% θεωρεί πως δεν έχει καμία επίπτωση στη σχέση του Έλληνα με τη γλώσσα του. Το 1,7% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

18.β.Η φωνητική αποτύπωση των ελληνικών λέξεων με λατινικούς χαρακτήρες:(2η επιλογή)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		33	1,7	1,7	1,7
	Απειλεί την ελληνική γλώσσα	197	9,9	9,9	11,5
	Έχει δαιμονοποιηθεί άδικα	250	12,5	12,5	24,0
	Απομακρύνει τη νέα γενιά από την ελληνική γλώσσα	169	8,5	8,5	32,5
	Δεν έχει καμία επίπτωση στη σχέση του Έλληνα με τη γλώσσα του	55	2,8	2,8	35,2
	Είναι ευεργετική λόγω ταχύτητας και ευκολίας	472	23,6	23,6	58,8
	Είναι αναπόφευκτη	121	6,1	6,1	64,9
	Αλλοιώνει την αξία της ελληνικής γλώσσας	390	19,5	19,5	84,4
	Δεν μπορεί να γίνεται χωρίς επιπτώσεις στη σχέση του Έλληνα με τη γλώσσα του	313	15,7	15,7	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

18.β.Η φωνητική αποτύπωση των ελληνικών λέξεων με λατινικούς χαρακτήρες: (2η επιλογή)

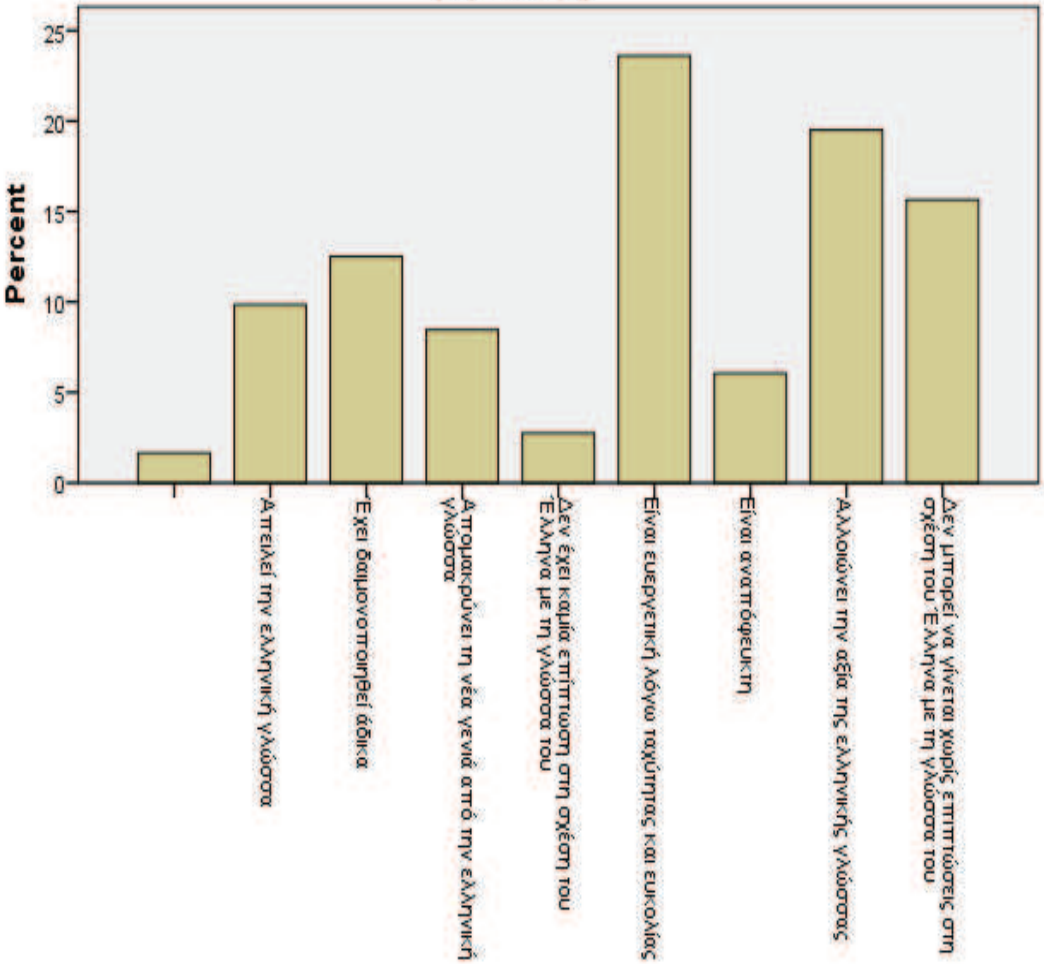

18.γ. Η φωνητική αποτύπωση των ελληνικών λέξεων με λατινικούς χαρακτήρες (greeklish) :(3η επιλογή)

Το 19,9% των ερωτηθέντων δήλωσε ως τρίτη επιλογή πως η φωνητική αποτύπωση των ελληνικών λέξεων με λατινικούς χαρακτήρες (greeklish) δεν μπορεί να γίνεται χωρίς επιπτώσεις στη σχέση του Έλληνα με τη γλώσσα του, το 15,8% θεωρεί πως αλλοιώνει την αξία της ελληνικής γλώσσας, το 9,1% ότι απειλεί την ελληνική γλώσσα, το 8,5% ότι είναι ευεργετική λόγω ταχύτητας και ευκολίας, το 7% θεωρεί πως είναι αναπόφευκτη, το 6,6% πως απομακρύνει τη νέα γενιά από την ελληνική γλώσσα, το 3,3% θεωρεί πως δεν έχει καμία επίπτωση στη σχέση του Έλληνα με τη γλώσσα του και το 3,1% θεωρεί πως έχει δαιμονοποιηθεί άδικα. Το 27% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

18.γ.Η φωνητική αποτύπωση των ελληνικών λέξεων με λατινικούς χαρακτήρες:(3η επιλογή)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		540	27,0	27,0	27,0
	Απειλεί την ελληνική γλώσσα	181	9,1	9,1	36,1
	Έχει δαιμονοποιηθεί άδικα	61	3,1	3,1	39,1
	Απομακρύνει τη νέα γενιά από την ελληνική γλώσσα	131	6,6	6,6	45,7
	Δεν έχει καμία επίπτωση στη σχέση του Έλληνα με τη γλώσσα του	65	3,3	3,3	48,9
	Είναι ευεργετική λόγω ταχύτητας και ευκολίας	169	8,5	8,5	57,4
	Είναι αναπόφευκτη	140	7,0	7,0	64,4
	Αλλοιώνει την αξία της ελληνικής γλώσσας	316	15,8	15,8	80,2
	Δεν μπορεί να γίνεται χωρίς επιπτώσεις στη σχέση του Έλληνα με τη γλώσσα του	397	19,9	19,9	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

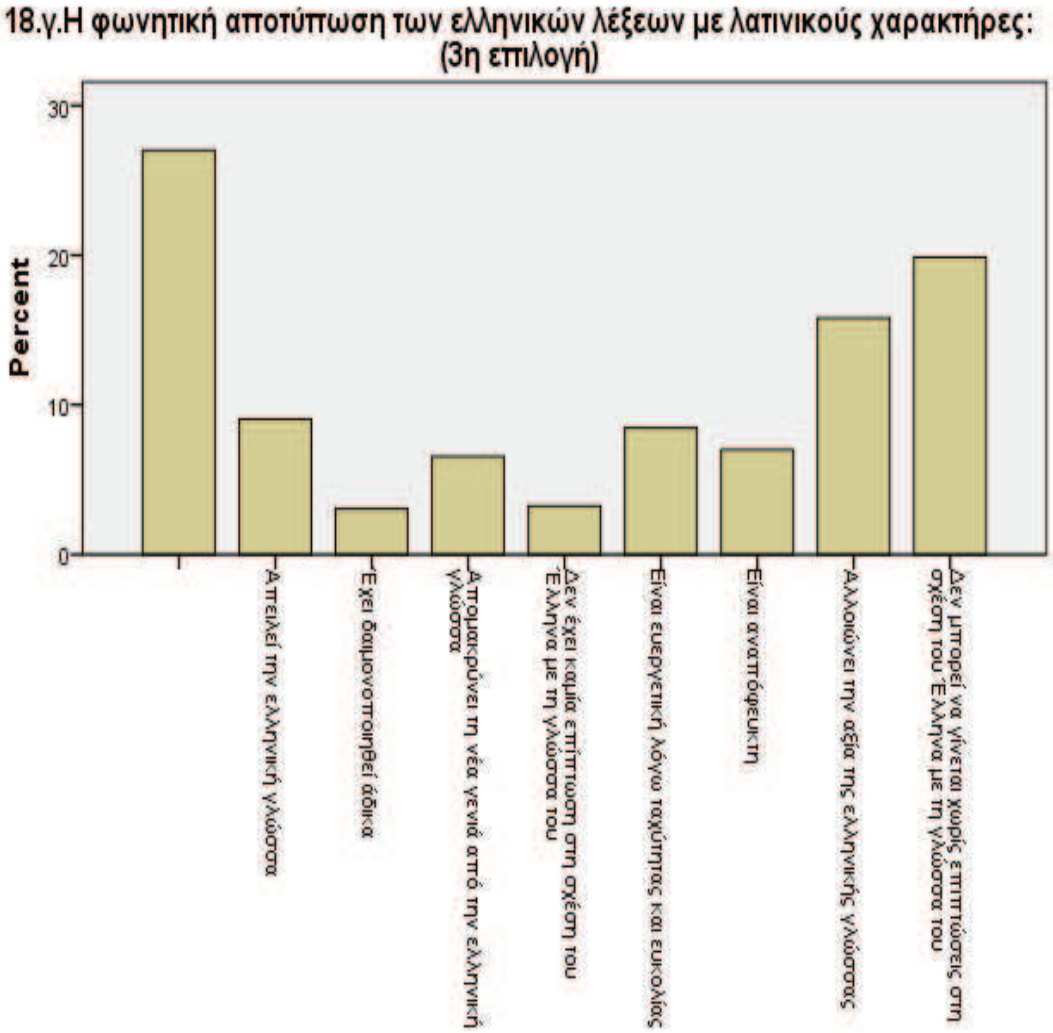

Παρατηρώντας τα παραπάνω στατιστικά αποτελέσματα, διαπιστώνουμε πως υπάρχουν δύο κυρίαρχες τάσεις σε ότι έχει να κάνει με την κρίση των υποκειμένων του δείγματος πάνω στο ζήτημα της χρήση των *greeklish*.

Από τη μια μεριά, είναι εκείνοι που, όπως ο Γιάννης, βλέπουν τη χρήση των *greeklish* ως λογικό επακόλουθο του τρόπου λειτουργίας, της φύσης των νέων μέσων, θεωρώντας την ευεργετική λόγω ταχύτητας και ευκολίας και άδικα δαιμονοποιημένη. Αυτές οι απόψεις ανήκουν σε άτομα – χρήστες του προοδευτικού τύπου. Πρόκειται, δηλαδή, για εκείνη τη μερίδα ατόμων από το

δείγμα μας, που παρουσιάζονται πιο ανοιχτοί στον τρόπο ζωής, ο οποίος, σε έναν μεγάλο βαθμό, περνά μέσα από τα νέα μέσα – ψηφιακό κομπιούτερ, Διαδίκτυο, μέσα κοινωνικής δικτύωσης και τις μεταβολές που το περιβάλλον των μέσων αυτών όπου ανθεί ο νέος αυτός τρόπος ζωής επιφέρει σε διαφόρους τομείς της προσωπικής και κοινωνικής ζωής, καθώς και στην ίδια την ύπαρξη του ανθρώπου, αφού θεωρούν πως αυτή η έκβαση των πραγμάτων ταυτίζεται με την εξέλιξη με την οποία οφείλει ο άνθρωπος να εναρμονιστεί για να προχωρήσει.

Από την άλλη, υπάρχουν εκείνοι που κρούουν τον κώδωνα του κινδύνου για την επίδραση αυτού του κώδικα στην ελληνική γλώσσα, θεωρώντας ότι συνιστά μια απειλή για την ελληνική γλώσσα και πως αλλοιώνει την αξία της, συμφωνώντας, ουσιαστικά, με την άποψη, όπως είδαμε, του καθηγητή *Μπαμπινιώτη*. Σε αυτήν την τάση ανήκουν, ως επί το πλείστον, άτομα – χρήστες του συντηρητικού και του μετριοπαθούς τύπου.

Σε αυτή τη μερίδα ανήκει η Ματίνα, μαθήτρια της δευτέρας τάξης του λυκείου από την Αθήνα, η οποία στη συγκεκριμένη ερώτηση μας απαντά:

- ***Απειλεί την ελληνική γλώσσα.*** *Σχεδόν όλοι οι συμμαθητές και φίλοι μου γράφουν έτσι.* ***Αλλοιώνει την αξία της.*** *Το αλφάβητο (ιδιαίτερα το ελληνικό) έχει το δικό του νόημα, αξία και λειτουργία, που όταν αλλάξεις τους χαρακτήρες, αλλάζει και συνολικά η γλώσσα. Κάτι που θα έχει τρομακτικές συνέπειες.*

Η Ματίνα τοποθετείται στον συντηρητικό τύπο χρηστών. Όταν τη ρωτάμε, στη συνέχεια, να μας εξηγήσει τι εννοεί τρομακτικές συνέπειες, μας λέει μονομιάς:

«Θα βγάζουμε ήχους χωρίς να σκεφτόμαστε, μηχανικά.»

Η τελευταία αυτή φράση της Ματίνας συμπεριλαμβάνει με μεστό τρόπο ένα σημαντικό μέρος από την ουσία της θεωρίας που θέλει τον ηλεκτρισμό και τα μέσα – προϊόντα του να υπονομεύουν το κλασσικό δυτικό πρότυπο αντίληψης πάνω στην έκφραση και την επικοινωνία που οφείλεται, όπως είδαμε, κατά ένα μεγάλο μέρος, στην επίδραση του φωνητικού αλφαβήτου στον άνθρωπο, για να ξαναδώσουν στον άνθρωπο ους αντί οφθαλμού. Αναλύοντας τη φράση – «*θα βγάζουμε ήχους χωρίς να σκεφτόμαστε*», καταλαβαίνουμε αμέσως ότι στη συνείδηση της Ματίνας, στον τρόπο που εκείνη και, κατ' επέκταση, η κοινωνία – κουλτούρα, της οποίας αποτελεί αυτό το νεαρό άτομο μέλος, η σκέψη είναι άρρηκτα δεμένη με τη γραμματική παιδεία του φωνητικού αλφαβήτου, και γι' αυτόν τον λόγο, όταν αυτό χαθεί – κάτι που κατά την Ματίνα συμβαίνει σταδιακά μέσω της χρήσης των greeklish, είναι κι εκείνη (η σκέψη) καταδικασμένη στο χαμό μαζί του. Επίσης, σε αυτήν την άποψη διαφαίνεται η υποτίμηση της προφορικότητας, αφού ο ήχος μίας γλώσσας, όπως

φαίνεται, σύμφωνα με τη Ματίνα, δεν έχει ιδιαίτερη αξία αν δεν αρθρώνεται από ένα άτομο που κατέχει τη γραμματική παιδεία του αλφαβήτου από το οποίο αυτός ο ήχος προέρχεται. Αφού *«το αλφάβητο (ιδιαίτερα το ελληνικό) έχει το δικό του νόημα, αξία και λειτουργία, που όταν αλλάξεις τους χαρακτήρες, αλλάζει και συνολικά η γλώσσα. Κάτι που θα έχει τρομακτικές συνέπειες.»*

Η Ματίνα, λοιπόν, άθελά της, εκφράζοντας τις αγωνίες της για το μέλλον της ελληνικής γλώσσας – αλφαβήτου, με την τοποθέτησή της αυτή θίγει το θεμελιώδες ζήτημα της μετάβασης από έναν τρόπο σκέψης και έκφρασης και αντίληψης για τη σκέψη και την έκφραση σε έναν άλλον. Και αυτή η μετάβαση επισυμβαίνει μέσα στο πλαίσιο της μεταλλαγής του ανθρώπου λόγω της ανακάλυψης του ηλεκτρισμού και των νέων μέσων – αποκυημάτων του, η βιωτή μέσα στη συνθήκη των οποίων, συνεπάγεται, όπως είδαμε, την έσχατη σύγκρουση ανάμεσα στην όραση και την ακοή, ανάμεσα στο γραπτό και το προφορικό είδος αντίληψης και οργάνωσης της ύπαρξης.

Σε αυτή τη συνθήκη, «οι δυτικές, οπτικές, εγγράμματες κουλτούρες του φωνητικού αλφαβήτου και του γραπτού λόγου έρχονται εγγύτερα από ποτέ στην απτικο-ακουστική αντίληψη του μη-οπτικού κόσμου του προφορικού λόγου.»[99]

Η θέα του κόσμου ως ένα αλληλοσυνδεόμενο σύνολο συνιστωσών, η αλυσιδωτή συναγωγή συμπερασμάτων, η κλίση μας προς την αλληλουχία, η ομοιόμορφη επεξεργασία των πραγμάτων και του κόσμου από την οπτική αίσθηση και η γραμμική δόμηση της συνειδητής ζωής χάριν της φωνητικής γραμματικής παιδείας, το ομοιόμορφο, το συνεχές, το διαδοχικό – το δομημένο σύστημα της λογικής και του ορθολογισμού του δυτικού ανθρώπου, το οποίο εννοεί η Ματίνα μιλώντας για σκέψη, μοιάζει σταδιακά να καταποντίζεται, με την εισβολή των μέσων της ηλεκτρικής τεχνολογίας στη ζωή του. Κατά κάποιον τρόπο, οι ηλεκτρικές τεχνολογίες μας ξαναβάζουν στην καθολική και ολοκληρωμένη κατάσταση ενός φυλετικού χωριού ανωτέρου επιπέδου – του οικουμενικού χωριού.[100]

Σε ένα περιβάλλον όπου η εμπειρία τακτοποιείται ξανά από την κυρίαρχη ακουστική αισθητηριακή ζωή – *ήχοι* στη φράση της Ματίνας, η οποία καταπιέζει τις οπτικές αξίες της γραμματικής παιδείας – *σκέψη*, κατά την Ματίνα.

---

[99] **Μάρσαλ Μακ Λούαν, *Μίντια: Οι προεκτάσεις του Ανθρώπου,* μτφ. Σπύρος Μάνδρος, Κάλβος, Αθήνα, 2000, σ. 105.**

[100] **Όπ.π, σ. 16.**

Μήπως, λοιπόν, σε αυτές τις εναγώνιες φωνές που μιλούν για απειλή και αλλοίωση της ελληνικής γλώσσας λόγω της χρήσης των *greeklish*, εκτός από το στενά πατριωτικό στοιχείο του Έλληνα, εικονίζεται ο φορέας των αξιών έκφρασης και σκέψης του δυτικού πολιτισμού – «ο δυτικός άνθρωπος που ανησυχεί έντονα καθώς διαισθάνεται ότι εισέρχεται για μια ακόμα φορά στη φυλετική φάση του;»[101]

Αυτού του τύπου η ανησυχία, λοιπόν, ενυπάρχει και υποδηλώνεται στις απόψεις για τη χρήση και την επίδραση των *greeklish*, εκείνων που τα βλέπουν σαν απειλή και σαν προοπτική αλλοίωσης της ελληνικής γλώσσας και του αλφαβήτου της. Οι θέσεις τους αυτές, ξεπερνούν, όμως, τα στενά όρια της βαλλόμενης, μέσα στο νέο πλαίσιο, ελληνικής γλώσσας και ταιριάζουν με εκείνες πολλών θεωρητικών του δυτικού κόσμου, από τον *Σπένγκλερ***,** παλαιότερα, μέχρι τον *Μπαμπινιώτη*, που πανικοβάλλονται από αυτήν την τροπή και μορφή που παίρνει η σκέψη, η έκφραση και η γλώσσα μέσα στο νέο πλαίσιο στο οποίο εισάγει τον άνθρωπο η ηλεκτρική τεχνολογία και τα, επικοινωνιακά κυρίως, μέσα της, θεωρώντας ξεκάθαρα πως πρόκειται για μια απειλή αλλοίωσης των δυτικών αξιών και τρόπου πρόσληψης και αντίληψης.

Όσον αφορά την ελληνική κοινωνία και κουλτούρα, οι θέσεις αυτές, οι κατακριτικές για τις καταστροφικές συνέπειες των *greeklish* και του τρόπου έκφρασης και σκέψης που αυτά συνεπάγονται, τη φωτογραφίζουν σα μια κουλτούρα δυτικού τύπου, η οποία ανησυχεί για την επιβίωση των κλασικών της αξιών μέσα στον σύγχρονο και μέλλοντα κόσμο του ηλεκτρο – ψηφιακού γίγνεσθαι.

Όμως, όπως προκύπτει και από τις συνεντεύξεις από τα άτομα του δείγματος, οι γνώμες δυϊστανται και όσον αφορά την χρήση των *greeklish* και, κατ' επέκταση, σε ότι έχει να κάνει με τον τύπο κουλτούρας στον οποίο ανήκει η ελληνική.

Οι θέσεις του Μάνου – 23 ετών από τη Θεσσαλονίκη, φωτίζουν μία άλλη προοπτική στο ζήτημα.

Ο Μάνος, που ανήκει στον μετριοπαθή τύπο χρηστών, μας λέει, στην ερώτηση που αφορά τη χρήση των *greeklish* ότι:

- ***Είναι ευεργετική λόγω ταχύτητας και ευκολίας.*** *Μέσα στον κόσμο του ίντερνετ που όλα κινούνται με ιλιγγιώδη ταχύτητα και είναι εφήμερα, δεν μπορείς να χρονοτριβείς για να γράφεις με σωστή ορθογραφία ή να αλλάζεις κάθε τόσο γλώσσα στο πληκτρολόγιο από τα ελληνικά στα αγγλικά κλπ., άρα είναι επόμενο να υπάρχει ένας κώδικας σαν αυτόν για να μας κάνει τη ζωή*

[101] **Μάρσαλ Μακ Λούαν, *Μίντια: Οι προεκτάσεις του Ανθρώπου,* μτφ. Σπύρος Μάνδρος, Κάλβος, Αθήνα, 2000, σ. 58.**

πιο εύκολη. Βέβαια, σίγουρα και ***απειλεί ως έναν βαθμό την ελληνική*** *άρα είναι επόμενο να υπάρχει ένας κώδικας σαν αυτόν για να μας κάνει τη ζωή πιο εύκολη. Βέβαια, σίγουρα και* ***απειλεί ως έναν βαθμό την ελληνική γλώσσα*** *όπως την ξέρουμε παραδοσιακά, αφού άμα συνηθίσεις να εκφράζεσαι με αυτόν τον κώδικα. Δηλαδή,* ***δεν μπορεί να γίνεται χωρίς επιπτώσεις στη σχέση του Έλληνα με τη γλώσσα του****. Πιστεύω, όμως, ότι παρ' όλο που μέσα στα πρότυπα έκφρασης κι επικοινωνίας που το διαδίκτυο και τα υπόλοιπα προϊόντα του ψηφιακού κόσμου προωθούν, η ελληνική γλώσσα αλλοιώνεται, υπάρχουν κάποια χαρακτηριστικά αυτού του νέου κόσμου που μοιάζουν με κάποια χαρακτηριστικά της κουλτούρας μας, μιας κουλτούρας τόσο δυτικής όσο και ανατολικής, όπως ο προφορικός λόγος, μια αίσθηση εφήμερου σαν άνθρωποι που συνομιλούν σε ένα καφενείο, η πρόχειρη συμμετοχή στα κοινά και η διατύπωση άποψης άναρχα και όχι και σε τόσο αυστηρά πλαίσια . . Χαχαα! Νομίζω πως είναι στοιχεία που τα βρίσκουμε στον κόσμο του Διαδικτύου και παραδόξως και μέσα στον κόσμο της ελληνικής κοινωνίας και κουλτούρας. Άρα, από τη μία, σίγουρα φθείρεται από τη συνεχή χρήση των greeklish και τον τρόπο επικοινωνίας στο διαδίκτυο βασικά η σχέση του Έλληνα με τη γλώσσα του, αλλά, υπό μια άλλη οπτική μπορεί σαν κοινωνία και κουλτούρα να μην είμαστε όσο μακριά νομίζουμε από την κουλτούρα επικοινωνίας κι έκφρασης που η φύση του μέσου συνεπάγεται.*

Η τοποθέτηση του Μάνου, μπορεί από κάποιους να θεωρηθεί παράλογη κι εκτός πραγματικότητας. Ωστόσο, δεν μπορεί παρά να μας βάλει σε σκέψεις αναφορικά με τα χαρακτηριστικά, τα πρότυπα αντίληψης της ελληνικής κουλτούρας, τον τύπο κουλτούρας στον οποίο ανήκει και το πώς αναλόγως μπορεί να επηρεαστεί η φύση της ελληνικής κουλτούρας από τον τρόπο λειτουργίας και τη φύση του μέσου.

«Υπάρχουν κάποια χαρακτηριστικά αυτού του νέου κόσμου που μοιάζουν με κάποια χαρακτηριστικά της κουλτούρας μας, μιας κουλτούρας τόσο δυτικής όσο και ανατολικής, όπως ο προφορικός λόγος, μια αίσθηση εφήμερου σαν άνθρωποι που συνομιλούν σε ένα καφενείο, η πρόχειρη συμμετοχή στα κοινά και η διατύπωση άποψης άναρχα και όχι και σε τόσο αυστηρά πλαίσια . . Χαχαα! Νομίζω πως είναι στοιχεία που τα βρίσκουμε στον κόσμο του διαδικτύου και παραδόξως και μέσα στον κόσμο της ελληνικής κοινωνίας και κουλτούρας.»

Αν θεωρήσουμε βασικό κριτήριο για τη διαφοροποίηση μίας κουλτούρας από μία άλλη τη βαρύτητα που δίνουν οι άνθρωποί της για την ταξινόμηση της εμπειρίας σε ένα από τα δύο όργανα – το μάτι ή το αυτί, με ό,τι αυτό συνεπάγεται, κατά προέκταση, για τα πρότυπα αντίληψης, έκφρασης, επικοινωνίας και σκέψης, η κατάθεση του Μάνου είναι πολύ σημαντική, διότι, εν αντιθέσει με εκείνους που θεωρούν, εκ των προτέρων, την ελληνική κοινωνία – κουλτούρα, μια τυπική,

δυτικού τύπου, εγγράμματη κουλτούρα, η οποία πλήττεται από την πρωτοκαθεδρία που δίνουν τα νέα μέσα στην προφορικότητα, (στο αυτί), εκείνος βρίσκει κάποια κοινά χαρακτηριστικά – κάποιες αναλογίες στα πρότυπα αντίληψης που προωθούνται από τα νέα μέσα και σε αυτά της ελληνικής κοινωνίας – κουλτούρας, χαρακτηριστικά που την φέρνουν εγγύτερα σε μια κουλτούρα «ανατολικού τύπου», όπως μας λέει, η οποία δεν επηρεάζεται τελικά με τον ίδιο τρόπο από την επίδραση των νέων μέσων όπως μια τυπική δυτική κουλτούρα.

Υπό αυτήν την προοπτική, ναι μεν η χρήση της ελληνικής γλώσσας, μιας γλώσσας αλφαβητικής με φωνητική γραφή, από την ελληνική κοινωνία – κουλτούρα, την τοποθετεί στις κουλτούρες δυτικού τύπου, αλλά, υπάρχουν στοιχεία σε αυτήν την κοινωνία – κουλτούρα που μπορούν να την χαρακτηρίσουν και «ανατολική».

Στην Ελλάδα λείπει το έντονο οπτικό στρες. Με αυτό εννοούμε ότι το ψυχρό μάτι δεν έχει κυριαρχήσει απόλυτα του υπερευαίσθητου αυτιού στην ελληνική κουλτούρα αφού, κατά τον Μάνο, αλλά και από την απλή παρατήρηση στην πραγματική ζωή και τον τρόπο επικοινωνίας και έκφρασης των ατόμων – μελών της ελληνικής κοινωνίας, μπορούμε να αντιληφθούμε ότι όντως, υφίστανται έντονα στοιχεία προφορικότητας που ταιριάζουν σε ανατολικές, περισσότερο φυλετικές κοινωνίες – κουλτούρες, των οποίων ο οργανικός ιστός δεν έχει διαρρηχτεί απόλυτα από τη χρήση του φωνητικού αλφαβήτου και της τυπογραφίας.[102]

Τα πρότυπα αντίληψης που βασίζονται στην ομοιομορφία, τη συνέχεια, τη γραμμικότητα, τα γνωρίσματα, δηλαδή, του δυτικού κόσμου τα απότοκα της γραμματικής παιδείας, υπάρχουν, αλλά δεν έχουν κυριαρχήσει απόλυτα στην ελληνική κοινωνία – κουλτούρα, στην οποία επιβιώνουν ακόμα στοιχεία μίας προφορικής κουλτούρας.

«όπως ο προφορικός λόγος, μια αίσθηση εφήμερου σαν άνθρωποι που συνομιλούν σε ένα καφενείο, η πρόχειρη συμμετοχή στα κοινά και η διατύπωση άποψης άναρχα και όχι και σε τόσο αυστηρά πλαίσια . . Χαχαα! Νομίζω πως είναι στοιχεία που τα βρίσκουμε στον κόσμο του διαδικτύου και παραδόξως και μέσα στον κόσμο της ελληνικής κοινωνίας και κουλτούρας.»

Η ελληνική κοινωνία – κουλτούρα δεν έχει γνωρίσει τόση διάβρωση από τη μηχανική και εξειδικευτική δυτική κουλτούρα και, ίσως, τα στοιχεία που διατηρεί ακόμα από την παραδοσιακή προφορική κουλτούρα της να την καθιστούν πιο έτοιμη να συνταχθεί, ή, πιο εξοικειωμένη με τον καθολικό, ενοποιημένο, πεδιακό χαρακτήρα των νέων μέσων – παραγώγων της ηλεκτρικής επανάστασης που μας

---

[102] **Μάρσαλ Μακ Λούαν, *Μίντια: Οι προεκτάσεις του Ανθρώπου,* μτφ. Σπύρος Μάνδρος, Κάλβος, Αθήνα, 2000, σ. 105.**

ξαναβάζουν στην καθολική και ολοκληρωμένη κατάσταση ενός φυλετικού χωριού ανωτέρου επιπέδου – του οικουμενικού χωριού.[103]

Οι απόψεις αυτές του Μάνου, με τις προεκτάσεις τους μέσα από την θεωρητική εμβάθυνση, κομίζουν ένα ενδιαφέρον στοιχείο στην έρευνά μας, διαφοροποιώντας τον Έλληνα από τον αυστηρό δυτικό που καταποντίζεται και του οποίου το σύστημα αλλάζει εντελώς με την εισβολή των μέσων της ηλεκτρικής τεχνολογίας στη ζωή του.

Ωστόσο, η μεγαλύτερη μερίδα των υποκειμένων του δείγματός μας εστιάζει στην χρησιμοποίηση του αλλότριου κώδικα – *greeklish*, είτε με αρνητική διάθεση, θεωρώντας τον απειλή για την ελληνική γλώσσα και υπεύθυνο για την πιθανή αλλοίωσή της, είτε ισχυριζόμενη ότι η χρήση του και η αποδοχή της αποτελεί σημάδι εξέλιξης. Οι ισχύουσες αυτές απόψεις διαφέρουν ανάλογα με τον τύπο χρήστη στον οποίο ο καθένας ανήκει.

Ενδιαφέρον, επίσης, στοιχείο, όπως προκύπτει από τα στατιστικά αποτελέσματα της έρευνας, είναι το γεγονός ότι και στους τρεις τύπους χρηστών βρίσκεται σε υψηλά ποσοστά η άποψη ότι η χρήση των *greeklish* είναι ευεργετική λόγω ταχύτητας κι ευκολίας, δεδομένο που δηλώνει πως οι περισσότεροι χρήστες, ανεξαρτήτως κουλτούρας (χρήστη), αναγνωρίζουν ότι όσον αφορά την επικοινωνία και την έκφραση μέσα στους κόλπους του συγκεκριμένου μέσου, απαιτείται ένας κώδικας που να ανταποκρίνεται στα χαρακτηριστικά της φύσης του μέσου, που είναι η ταχύτητα και η ευκολία στην επικοινωνία.

---

[103] **Μάρσαλ Μακ Λούαν, *Μίντια: Οι προεκτάσεις του Ανθρώπου,* μτφ. Σπύρος Μάνδρος, Κάλβος, Αθήνα, 2000, σ. 16.**

Συνεχίζουμε με την ερώτηση <u>18β. Η φωνητική αποτύπωση των ελληνικών λέξεων με λατινικούς χαρακτήρες; (2η Επιλογή)</u> όπου κάνουμε έλεγχο X^2. Τα αποτελέσματα μας είναι τα εξής:

TwoStep Αριθμός Συστάδων * 18.β.Η φωνητική αποτύπωση των ελληνικών λέξεων με λατινικούς χαρακτήρες:(2η επιλογή) Crosstabulation

Μέτρηση

		18.β.Η φωνητική αποτύπωση των ελληνικών λέξεων με λατινικούς χαρακτήρες:(2η επιλογή)							
		Απειλεί την ελληνική γλώσσα	Έχει δαιμονοποιηθεί άδικα	Απομακρύνει τη νέα γενιά από την ελληνική γλώσσα	Δεν έχει καμία επίπτωση στη σχέση του Έλληνα με τη γλώσσα του	Είναι ευεργετική λόγω ταχύτητας και ευκολίας	Είναι αναπόφευκτη	Αλλοιώνει την αξία της ελληνικής γλώσσας	Δεν μπορεί να γίνεται χωρίς επιπτώσεις στη σχέση του Έλληνα με τη γλώσσα του
TwoStep Αριθμός Συστάδων	Συντηρητικός	69	8	50	0	104	26	120	103
	Μετριοπαθής	94	4	12	4	159	47	153	125
	Προοδευτικός	2	236	1	46	199	47	0	23
Σύνολο		165	248	63	50	462	120	273	251

Έλεγχοι Χ-τετράγωνο

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Χ-τετράγωνο	879,927[a]	14	,000
Κλάσμα πιθανοφάνειας	1035,965	14	,000
Γραμμική-προς-γραμμική συσχέτιση	122,022	1	,000
Αριθμός έγκυρων περιπτώσεων	1632		

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 14,71.

Από τον παραπάνω πίνακα βλέπουμε ότι υπάρχει στατιστική σημαντικότητα στην περίπτωση αυτή καθώς το **p=0,00**.

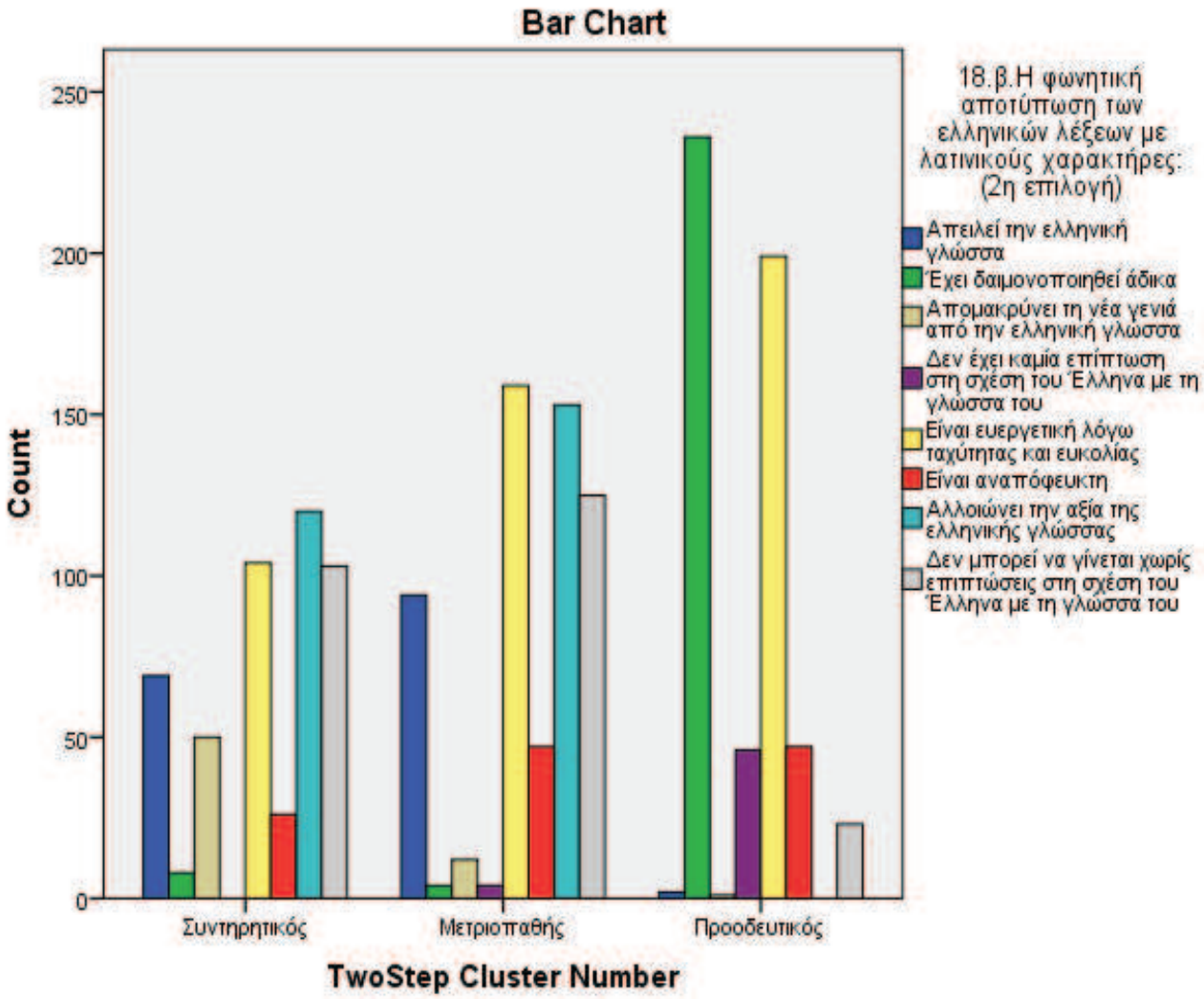

Σύμφωνα με το παραπάνω σχεδιάγραμμα, οι περισσότεροι ερωτηθέντες που ανήκουν στον προοδευτικό τύπο χρήστη πιστεύουν ότι η φωνητική αποτύπωση των ελληνικών λέξεων με λατινικούς χαρακτήρες έχει δαιμονοποιηθεί άδικα και ακολουθεί η άποψη ότι είναι ευεργετική λόγω ταχύτητας και ευκολίας.

Ακολουθεί η μερίδα των ερωτηθέντων που ανήκουν στον μετριοπαθή τύπο χρήστη στους οποίους πρωτοστατεί η άποψη ότι η φωνητική αποτύπωση των ελληνικών λέξεων με λατινικούς χαρακτήρες είναι ευεργετική λόγω ταχύτητας κι ευκολίας, ωστόσο, με μικρή διαφορά, ακολουθεί η άποψη ότι αλλοιώνει την αξία της ελληνικής γλώσσας.

Τέλος, οι περισσότεροι που ανήκουν στον συντηρητικό τύπο χρήστη πιστεύουν ότι η φωνητική αποτύπωση των ελληνικών λέξεων με λατινικούς χαρακτήρες αλλοιώνει την αξία της ελληνικής γλώσσας.

Βέβαια, το οξύμωρο εδώ είναι ότι, παρά τα αρνητικά αποτελέσματα που θεωρούν ότι έχει η συνεχής χρήση τους, τα περισσότερα άτομα του δείγματός μας, χρησιμοποιούν *greeklish* όταν γράφουν στο διαδίκτυο, όπως φαίνεται στον πίνακα και στο σχεδιάγραμμα που ακολουθούν.

17. Όταν γράφω για να επικοινωνήσω καθημερινά με τους άλλους στο διαδίκτυο:

Το 66,2% χρησιμοποιεί *greeklish* για να επικοινωνήσει καθημερινά με τους άλλους στο διαδίκτυο και το 33,6% χρησιμοποιεί το ελληνικό αλφάβητο. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

17.Όταν γράφω για να επικοινωνήσω καθημερινά με τους άλλους στο διαδίκτυο:

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		4	,2	,2	,2
	Χρησιμοποιώ GREEKLISH	1324	66,2	66,2	66,4
	Χρησιμοποιώ μόνο το ελληνικό αλφάβητο	672	33,6	33,6	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

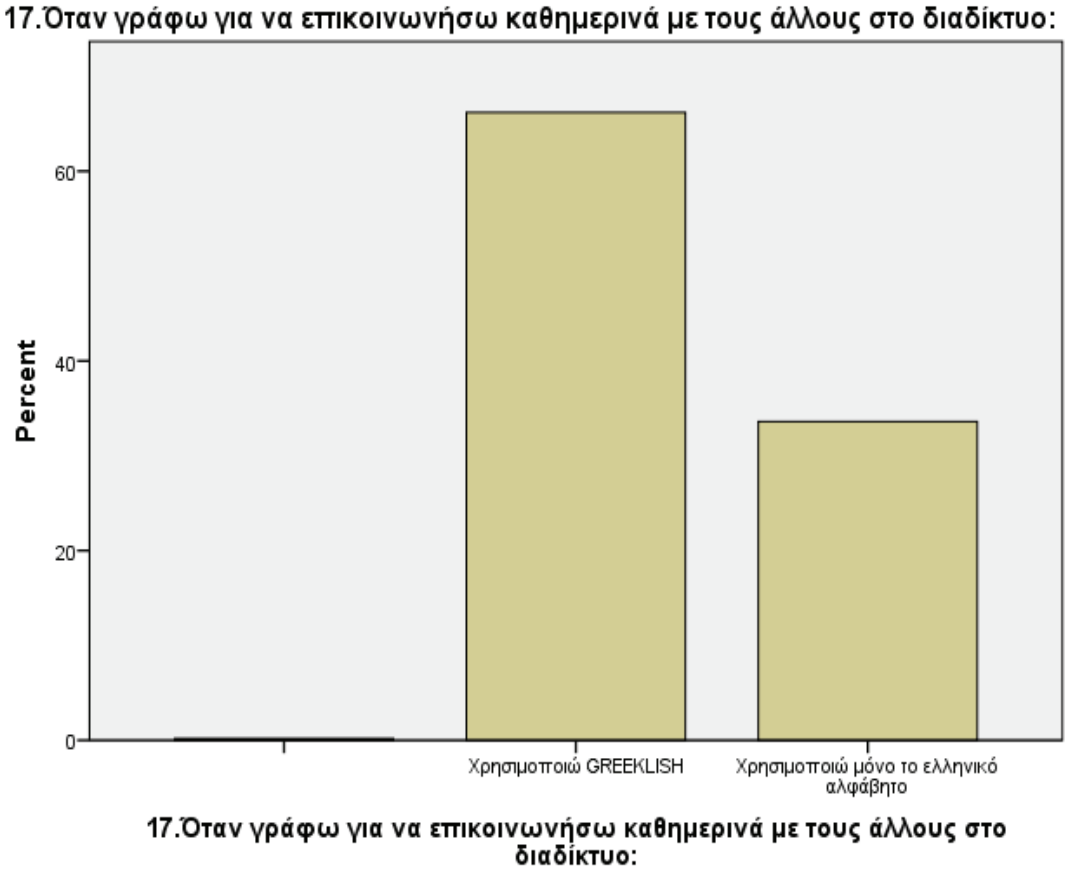

Η πιο κοινή άποψη πάνω στο ζήτημα είναι αυτή της Δανάης (μετριοπαθής τύπος χρηστών) και του Νίκου (προοδευτικός τύπος χρηστών). Και οι δύο μας λένε: «***Δυστυχώς, εκφράζομαι περισσότερο μέσω της φωνητικής αποτύπωσης των ελληνικών λέξεων με λατινικούς χαρακτήρες (greeklish)*** *λόγω ευκολίας και ταχύτητας.»*

Ενώ ο Γιώργος που ανήκει στον συντηρητικό τύπο:

«Χρησιμοποιώ μόνο το ελληνικό αλφάβητο*. Εννοείται. Αν το χάσουμε και αυτό, τότε χαθήκαμε. Είμαι πολύ περήφανος για τη γλώσσα μου. Όλοι οι Έλληνες θα έπρεπε να νιώθουν περήφανοι για τη γλώσσα τους.*

Ναι. Αυτό μας το έχουν εμφυσήσει και η οικογένεια και το σχολείο. Και δίκαια.»

Αυτό το στοιχείο της περηφάνιας για τη γλώσσα και το αλφάβητό της το οποίο «*Αν χάσουμε, τότε χαθήκαμε.»* στοιχείο που, κατά τον Γιώργο, έχει εμφυσηθεί στους Έλληνες από θεσμούς όπως η οικογένεια και το σχολείο, δεν συναντάται μόνο

σε άτομα του συντηρητικού τύπου χρήστη όπως ο Γιώργος, όπως πιθανόν να περίμενε κανείς.

Επιδιώξαμε, λοιπόν, να το διερευνήσουμε με μία υποθετική ερώτηση.

19. Αν αύριο οι μεγάλες εταιρείες υπολογιστών αποφάσιζαν να βγάλουν το ελληνικό αλφάβητο από τις γλώσσες, πως θα αντιδρούσατε;

Η συντριπτική πλειοψηφία των ερωτηθέντων, δηλαδή το 98,9%, δήλωσε πως αν αύριο οι μεγάλες εταιρείες υπολογιστών αποφάσιζαν να βγάλουν το ελληνικό αλφάβητο από τις γλώσσες, θα το έβρισκε απαράδεκτο και μόλις το 0,9% θα το έβρισκε φυσιολογικό. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

19.Αν αύριο οι μεγάλες εταιρείες υπολογιστών αποφάσιζαν να βγάλουν το ελληνικό αλφάβητο από τις γλώσσες, πως θα αντιδρούσατε;

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		5	,3	,3	,3
	Θα το έβρισκα φυσιολογικό και θα το δεχόμουν	18	,9	,9	1,2
	Θα το έβρισκα απαράδεκτο	1977	98,9	98,9	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

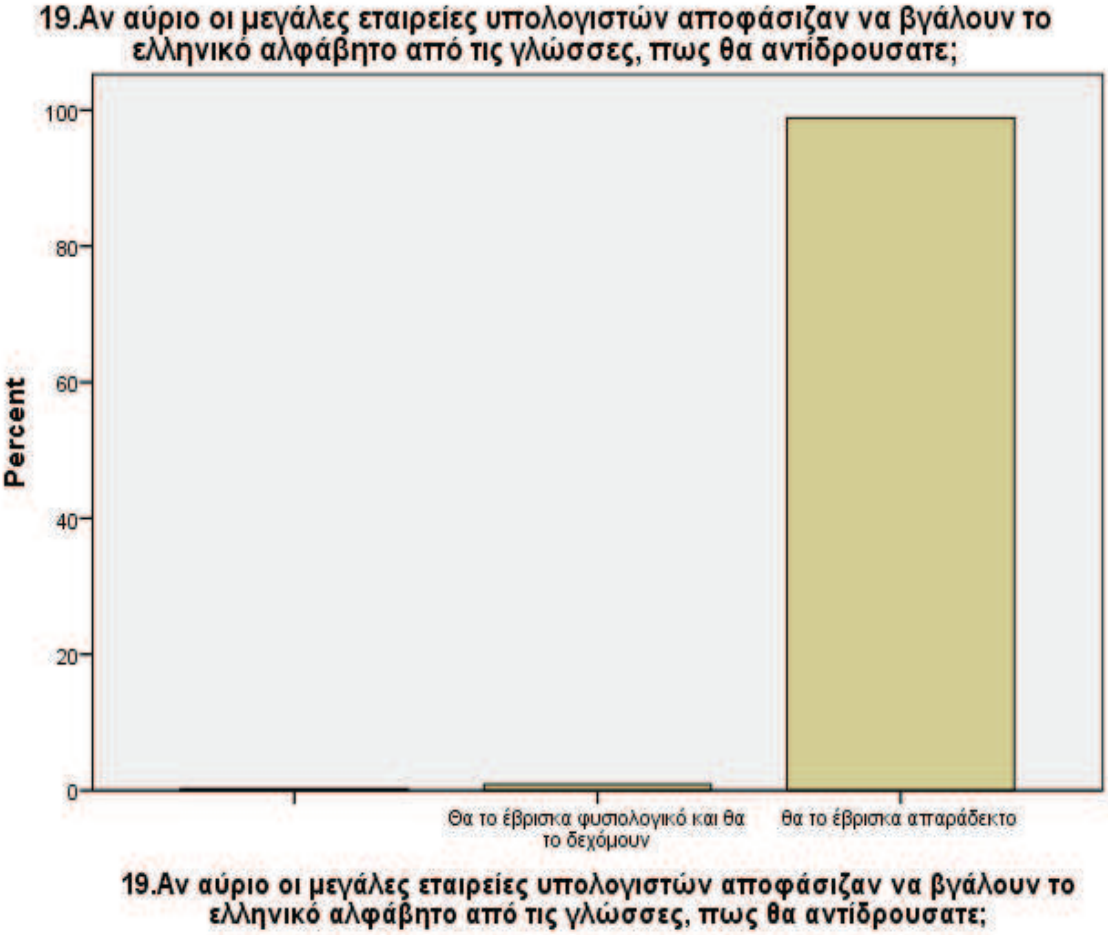

Αυτή η συντριπτική πλειοψηφία του 98,9%, δεν αποτελείται, όπως μπορούμε να καταλάβουμε, αποκλειστικά από άτομα του συντηρητικού τύπου, όπως ίσως θα περίμενε κανείς αρχικά.

Η Δανάη (μετριοπαθής τύπος χρηστών) και ο Νίκος (προοδευτικός τύπος χρηστών), που δήλωναν πιο πάνω ότι: «***εκφράζονται περισσότερο μέσω της φωνητικής αποτύπωσης των ελληνικών λέξεων με λατινικούς χαρακτήρες (greeklish) λόγω ευκολίας και ταχύτητας,»*** σε αυτήν την ερώτηση μας λένε:

Ο μεν Νίκος:

- *Αυτό **το θεωρώ απαράδεκτο**, από την άποψη ότι αποτελεί δικαίωμα του κάθε ανθρώπου να γράφει στο αλφάβητο της γλώσσα του, να έχει τουλάχιστον την επιλογή. Άλλο θέμα αν θα επιλέξει έναν άλλον κώδικα, π.χ. greeklish.*

Και η Δανάη:

- *Η ελληνική γλώσσα είναι ένα βασικό στοιχείο ταυτότητας του Έλληνα.* ***Θεωρώ απαράδεκτο*** *και άδικο να εξαλειφθεί μέσα σε ένα πλαίσιο τεχνολογικό. Κάτι τέτοιο ισοδυναμεί με καταπάτηση και εξόντωση ενός ολόκληρου πολιτισμού.*

Βλέπουμε, λοιπόν, πως παρ' όλο που και τα δύο υποκείμενα της έρευνάς μας χρησιμοποιούν *greeklish* για να εκφραστούν και να επικοινωνήσουν στο Διαδίκτυο, εναντιώνονται χωρίς δεύτερη σκέψη στην αφαίρεση του ελληνικού αλφαβήτου, όπως συμβαίνει και με την συντριπτική πλειοψηφία των ατόμων του δείγματος.

Άρα, μήπως αυτή η εναντίωση δηλώνει ότι ακόμα και στη συνείδηση της νέας γενιάς Ελλήνων, η οποία μεγαλώνει μέσα σε αυτήν την ψηφιακή – διαδικτυακή συνθήκη της γρήγορης κι εύκολης έκφρασης κι επικοινωνίας που απαιτεί έναν κώδικα ανάλογο με αυτά της τα χαρακτηριστικά, κυριαρχεί αυτό που μας λέει η Δανάη: «*Η ελληνική γλώσσα είναι ένα βασικό στοιχείο ταυτότητας του Έλληνα»* και αυτό που νιώθει ο Γιώργος: περηφάνια για την ελληνική γλώσσα για την οποία *«Όλοι οι Έλληνες θα έπρεπε να νιώθουν περήφανοι;»*

Και έστω αν ισχύει αυτό το χαρακτηριστικό της περηφάνιας για τη γλώσσα και της θεώρησής της ως αναπόσπαστο κομμάτι της ελληνικής κουλτούρας από τους νέους, δεν παραμένει ρητορεία αφού οι περισσότεροι εξ' αυτών, όπως προκύπτει και από την έρευνα, χρησιμοποιούν τα *greeklish* για την έκφρασή τους στον κόσμο του Διαδικτύου, ακόμα και μερικοί από εκείνους που κρούουν τον κώδωνα του κινδύνου, θεωρώντας τα υπεύθυνα για την αλλοίωση της ελληνικής γλώσσας και της σχέσης του Έλληνα με αυτήν;

Η έκφραση και η χρησιμοποίηση ενός κώδικα – μιας γλώσσας που συμβάλει στην έκφραση, την επικοινωνία και την αποτύπωση της σκέψης του ανθρώπου, καθορίζει τον άνθρωπο, αφού ο ίδιος αυτός κώδικας ως μέσο έκφρασης και τα χαρακτηριστικά του, επιδρούν και διαμορφώνουν τον χρήστη του. Η φωνητική αποτύπωση ελληνικών λέξεων με λατινικούς χαρακτήρες – *greeklish*, είναι ένας κώδικας δημιουργημένος από τους Έλληνες χρήστες του Διαδικτύου, ο οποίος ανταποκρίνεται στις επιταγές του μέσου, στα βασικά χαρακτηριστικά της φύσης και του τρόπου λειτουργίας του μέσου που είναι η ταχύτητα, η ευκολία κι ένα είδος αμεσότητας που αποδεσμεύει το εκφραζόμενο υποκείμενο από τους αυστηρούς κανόνες της γραμματικής και του συντακτικού του γραπτού λόγου των αλφαβητικών γλωσσών, όπως τις γνωρίζουμε στο δυτικό κόσμο. Αυτά τα βασικά χαρακτηριστικά της φύσης αυτού του ηλεκτρικού μέσου, έχουν θεωρηθεί ότι

προάγουν, όπως είδαμε, ένα είδος προφορικότητας το οποίο ταιριάζει σε κουλτούρες φυλετικού τύπου.

Τα *greeklish*, λοιπόν, αποτελούν μία απόπειρα διευκόλυνσης του Έλληνα χρήστη, ο οποίος θέλει να εκφραστεί στο Διαδίκτυο υπακούοντας τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της φύσης του Διαδικτύου. Αναφορικά με τα όσα ακούσαμε από τις συνεντεύξεις των υποκειμένων της έρευνάς μας, θα μπορούσαμε να πούμε πως οι θέσεις για την επίδραση του κώδικα αυτού στη σχέση του Έλληνα – των ιδίων με την ελληνική γλώσσα, αλλά και οι ιδέες – απόψεις που ανακύπτουν με αφορμή την χρήση των *greeklish* και αφορούν τη θέση που έχει στη συνείδηση της νέας γενιάς – στην ταυτότητα της ελληνικής νέας γενιάς η ελληνική γλώσσα, καθώς επίσης και η τοποθέτηση της ελληνικής κουλτούρας στον τάδε ή τον δείνα τύπο κουλτούρας ανάλογα με την εγγύτητά της στην κουλτούρα έκφρασης κι επικοινωνίας που συνεπάγονται το Διαδίκτυο και τα μέσα του, ποικίλουν και αντιφάσκουν μεταξύ τους.

Έτσι, το μεγαλύτερο ποσοστό των χρηστών του συντηρητικού τύπου, όπως είδαμε, βάζουν αρνητικό πρόσημο στην χρήση των *greeklish*, θεωρώντας τα καταστροφικά για την ελληνική γλώσσα και για τη σχέση του Έλληνα με τη γλώσσα του, ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό των χρηστών του προοδευτικού τύπου της έρευνάς μας, θεωρούν την χρήση τους μοιραία μέσα στο πλαίσιο του Διαδικτύου και αναγκαία λόγω της ευκολίας και της ταχύτητας που παρέχει στον χρήστη, λόγω της δυνατότητας, δηλαδή, που δίνει στο άτομο να εκφραστεί σύμφωνα με τις επιταγές των χαρακτηριστικών της φύσης του μέσου. Πολλοί, όμως, χρήστες, τοποθετούνται ενδιάμεσα και οι θέσεις τους παρουσιάζουν αντιφάσεις μεταξύ τους. Από τη μία, μπορεί να θεωρούν ότι η χρήση των *greeklish* αλλοιώνει την αξία της ελληνικής γλώσσας, αποτελώντας σημαντική απειλή για την ύπαρξή της, από την άλλη, όμως, εκφράζονται μέσω αυτού του κώδικα λόγω της ταχύτητας και της ευκολίας που τους παρέχει.

Σε ένα άλλο επίπεδο, από το ζήτημα αυτό για την χρήση των *greeklish*, ανέκυψαν ερωτήματα που αφορούν τον τύπο κουλτούρας στον οποίο ανήκει η ελληνική κοινωνία – κουλτούρα, με κριτήριο τον τύπο της γλώσσας και τον τρόπο έκφρασης, επικοινωνίας, συμπεριφοράς και αντίληψης για τον κόσμο που η συγκεκριμένη γλώσσα συνεπάγεται. Υπάρχουν εκείνοι που κρούουν τον κώδωνα του κινδύνου, ισχυριζόμενοι πως η τυχόν αλλοίωση της ελληνικής γλώσσας και της σχέσης του Έλληνα με τη γλώσσα του μέσα στο νέο πλαίσιο του Διαδικτύου και των διαφόρων μέσων του θα έχει ανεπανόρθωτες συνέπειες στον τρόπο σκέψης των Ελλήνων και θα συνιστά αυτομάτως και φθορά της ελληνικής κουλτούρας και του τρόπου που αυτή η κουλτούρα αντιλαμβάνεται παραδοσιακά τον κόσμο μέσα και από τη γλώσσα της. Υπάρχουν, όμως και άλλοι που βλέπουν στη διαδικτυακή κουλτούρα και στα πρότυπα αντίληψης που αυτή συνεπάγεται, στοιχεία της ελληνικής

κουλτούρας, η οποία, για εκείνους, ναι μεν είναι μια κουλτούρα δυτικού τύπου και λόγω της χρήσης μιας αλφαβητικής γλώσσας με φωνητική γραφή, αλλά, στον τρόπο έκφρασης κι επικοινωνίας των ανθρώπων – μελών της ελληνικής κοινωνίας – κουλτούρας υπάρχουν κάποια χαρακτηριστικά του προφορικού τύπου κουλτούρας που η φύση του Διαδικτύου εμφυσά στους χρήστες – κατοίκους του.

Επίσης, άλλο ένα στοιχείο το οποίο προκύπτει από τις απαντήσεις των υποκειμένων της έρευνάς μας στη συγκεκριμένη ερώτηση, είναι η περηφάνια του Έλληνα, ακόμα και αυτού της νέας γενιάς, με τον οποίο ασχολείται η έρευνά μας, για τη γλώσσα του και το γεγονός ότι τη θεωρεί αναπόσπαστο κομμάτι της ταυτότητάς του. Το στοιχείο αυτό διαφαίνεται και από την ανησυχία μεγάλης μερίδας του δείγματός μας για την χρήση των greeklish και τις αρνητικές της συνέπειες. Σε πολλές περιπτώσεις, μάλιστα, είδαμε τέτοιες ανησυχίες να εκφράζονται και από τα ίδια τα υποκείμενα που χρησιμοποιούν τα greeklish. Αυτό, όμως, το στοιχείο της περηφάνιας ή της σημασίας που λαμβάνει η ελληνική γλώσσα με το αλφάβητό της στη συνείδηση των ατόμων της ελληνικής νέας γενιάς, φαίνεται εντονότερα στον κατηγορηματικό τρόπο με τον οποίο μας απαντά η συντριπτική πλειοψηφία των υποκειμένων του δείγματος στην υποθετική ερώτηση που αναφέρεται σε μία ενδεχόμενη αφαίρεση του ελληνικού αλφαβήτου από τις γλώσσες στα νέα τεχνολογικά μέσα. Η αρνητική οπτική απέναντι σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο δεν αφορά κάποια συγκεκριμένη κουλτούρα – τύπο χρήστη, αλλά από το τεράστιο ποσοστό που συγκεντρώνει φαίνεται καθολική, δηλώνοντας ένα ξεκάθαρο χαρακτηριστικό της κοινής γνώμης της νέας γενιάς Ελλήνων για το πώς σκέφτεται κι εκτιμά τη γλώσσα της ως αξία και στοιχείο της ταυτότητάς της, παρά τη μη σωστή χρήση της λόγω της ανάγκης σύμπλευσης με τα χαρακτηριστικά και τον τρόπο λειτουργίας ενός μέσου που επιβάλει με κάθε κόστος την ταχύτητα και την ευκολία, μεταβάλλοντας τα παραδοσιακά πρότυπα αντίληψης σε βασικούς τομείς όπως η έκφραση και η επικοινωνία.

Ο τελευταίος, αυτός της επικοινωνίας, είναι ο τομέας που αφορά την προσωπική και την κοινωνική ζωή του ανθρώπου και ο οποίος θίγεται εντονότερα και βαθύτερα από τα χαρακτηριστικά της φύσης και τον τρόπο λειτουργίας του μέσου.

Μέρος 2ο: ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ ΚΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ: Facebook: η «λίμνη» του ψηφιακού Ναρκίσσου

Μαζί και μόνοι. Πρόσωπ – α – πρόσωπα επικοινωνούν στο ψηφιακό φως.

Εάν το βλέμμα είναι «ένα φως που βλέπει ένα άλλο φως, ένα φως που βλέπει τον εαυτό του»,[104] η ζωντανή – πρόσωπο με πρόσωπο επικοινωνία είναι η απαραίτητη συνθήκη για το θεμελιώδες γεγονός της αυτο-θέασης του φωτός ενός εαυτού μέσω του καθρεφτίσματος του ενός υποκειμένου – εαυτού σε ένα άλλο. Με αυτόν τον τρόπο, δύο ή περισσότερα ενυπόστατα πρόσωπα επικοινωνούν, ανταλλάσσοντας πληροφορίες, είτε, απλώς, συνυπάρχοντας, χωρίς καν τη χρήση κάποιας γλώσσας, είτε συνδιαλεγόμενα μέσω ενός κώδικα – μιας γλώσσας. Η ζωντανή επαφή, λοιπόν, φέρνει την πραγματική – φυσική έκφανση του εαυτού ενός προσώπου – υπόστασης απέναντι στην πραγματική – φυσική έκφανση του εαυτού ενός ή περισσότερων άλλων προσώπων – υποστάσεων. Άρα, στο πλαίσιο αυτό της ζωντανής επαφής, είναι δυνατή η σχέση και η επικοινωνία δύο ή περισσοτέρων πραγματικών – φυσικών εαυτών δύο η περισσοτέρων ενυπόστατων προσώπων.

Από κοινωνία σε κοινωνία και από κουλτούρα σε κουλτούρα, οι γλώσσες, οι τρόποι εκφοράς και μετάδοσης των πληροφοριών των απαραίτητων για την επικοινωνία αλλάζουν. Ωστόσο το γεγονός της ζωντανής επαφής, η οποία δημιουργεί την απαραίτητη συνθήκη για την ζωντανή επικοινωνία των πραγματικών εαυτών των ενυπόστατων προσώπων δεν μπορεί να αμφισβητηθεί ως βασική παράμετρος και αξία.

Ο βασικότερος ανασταλτικός παράγοντας για την ευόδωση της ζωντανής επαφής που ευνοεί αυτήν την πραγματική, ζωντανή επικοινωνία ήταν, μέσα στην ιστορία του ανθρώπινου είδους, η απόσταση. Και, από τον Μεσαίωνα και μετά, το μέσο, το οποίο χρησιμοποιούνταν για να δώσει την ευκαιρία σε δύο ανθρώπους που δεν είχαν τη δυνατότητα της ζωντανής επαφής να επικοινωνήσουν μέχρι πριν έναν αιώνα, ήταν ο γραπτός λόγος στο έντυπο – το γράμμα ή αλληλογραφία, συνθήκη, η οποία ευνοούσε τη μετάδοση και ανταλλαγή πληροφοριών των ατόμων – εαυτών που επιθυμούσαν να επικοινωνήσουν εκφραζόμενα μέσω των τεχνολογιών της γλώσσας και της γραφής.

Με το πέρασμα από την εποχή του Γουτεμβέργιου σε αυτήν του ηλεκτρισμού εφευρέθηκαν νέα μέσα, τα οποία έκαναν την εξ' αποστάσεως επικοινωνία ευκολότερη από πριν. Ο γραπτός λόγος δεν ήταν πια η αναγκαία τεχνολογία για τη μετάδοση πληροφοριών και την έκφραση των επικοινωνούντων.

---

[104] **Πλωτίνος, *Εννεάς 1,* Κάκτος, Αθήνα, 1995, σ. 75.**

Το τηλέφωνο, για παράδειγμα, με την εφεύρεση και τη διάδοσή του, αποτέλεσε ένα μέσο επαναστατικό, το οποίο σήμανε μία αλλαγή εποχής στον τομέα της επικοινωνίας, αφού κατέστησε εφικτή την τηλεπικοινωνία δηλαδή την από απόσταση επικοινωνία μέσω του προφορικού λόγου. Επρόκειτο, δηλαδή, για μια μορφή συνδιαλλαγής και ανταλλαγής πληροφοριών που έθετε τέρμα στην κυριαρχία του γραπτού λόγου και μία καθοριστική τομή στον αγώνα του ανθρώπου για τον εκμηδενισμό των αποστάσεων.

Ο γραπτός λόγος στο έντυπο για επικοινωνιακούς σκοπούς, το γράμμα – η αλληλογραφία και το τηλέφωνο – επικοινωνιακό μέσο απότοκο της ανακάλυψης του ηλεκτρισμού, συνεχίζουν να υφίστανται ως τεχνολογίες – μέσα επικοινωνίας. Όμως κανένα από τα δύο αυτά βασικά μέσα δε συγκροτεί κόσμο, αφού το καθένα, ξεχωριστά, παραμένει εργαλείο ειδικού σκοπού. Η βασική τομή όσον αφορά τον τεχνολογικό μας κόσμο και, κατ' επέκταση, τις ζωές μας, έρχεται, όπως είδαμε ξανά, από τη στιγμή που η πληροφορία ψηφιοποιείται. «Τότε είναι που τα τείχη μεταξύ των διαφόρων μέσων – εργαλείων πέφτουν, που αντικαθιστούμε τα ειδικού σκοπού εργαλεία μας με ένα εργαλείο που κάνει για όλους τους σκοπούς.»[105] Και το μέσο αυτό δεν είναι άλλο από τον ηλεκτρονικό υπολογιστή με σύνδεση στο Διαδίκτυο. Όταν αναφερόμαστε σε αυτόν, μιλάμε για ένα μέσο που συγκροτεί έναν ολόκληρο κόσμο.

Σε αυτόν τον κόσμο, ο κύριος τρόπος σκέψης διοχετεύεται, γρήγορα και αποφασιστικά, σε ένα νέο κανάλι. Ο ηλεκτρονικός υπολογιστής – σταθερός *(desktop)* ή φορητός *(laptop)* και τα κινητά τηλέφωνα *smartphones* γίνονται η μόνιμη συντροφιά μας ενώ το Διαδίκτυο καθίσταται το μέσο της επιλογής μας σε ότι έχει να κάνει με την αποθήκευση, την επεξεργασία και το μοίρασμα της πληροφορίας ανεξαρτήτως μορφής, συμπεριλαμβανομένου του κειμένου.

Ο τομέας της επικοινωνίας δεν θα μπορούσε να μην περάσει και αυτός μέσα από το κανάλι που χαράσσεται από την έλευση του ψηφιακού κομπιούτερ με σύνδεση στο Διαδίκτυο. Οι τηλεφωνικές κλήσεις άρχισαν να περνούν από τα καλώδια οπτικών ινών του Διαδικτύου, υπερβαίνοντας τις παραδοσιακές τηλεφωνικές γραμμές και η δημιουργία του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου κατέστησε εφικτή την άμεση ανταλλαγή μηνυμάτων κειμένου με την ακαριαία ταχύτητα του φωτός. Ο κομπιούτερ έγινε το τηλέφωνό και το ταχυδρομείο μας. Ακόμα και το από πολύ καιρό υποσχόμενο τηλέφωνο με εικόνα έγινε τελικά πραγματικότητα, αφού οι web κάμερες έγιναν ένα σύνηθες εξάρτημα των υπολογιστών, και διάσημες

---

[105] **Nicholas Carr, *The Shallows: How the Internet is changing the way we think, read and remember,* Atlantic Books, New York, 2010, p. 89.**

διαδικτυακές τηλεφωνικές εταιρίες όπως η *Skype* ενσωμάτωσαν τις μεταδόσεις βίντεο.

Ως εκ τούτου, η προφορική επικοινωνία μεταξύ ζωντανών ψηφιακών ειδώλων δύο ή περισσοτέρων εαυτών – ενυπόστατων προσώπων «πήρε σάρκα και οστά στις βιντεοκλήσεις μέσω του Skype.»[106]

Επίσης, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, *Facebook*, *Tweeter*, *blogs* κ.ά, αποτελούν ιστοτόπους που δίνουν τη δυνατότητα στους ανθρώπους να φτιάξουν τις δικές τους ιστοσελίδες και μετά να συνδέονται με φίλους, να μοιράζονται περιεχόμενο και επίσης να επικοινωνούν.
Όπως μπορούμε να αντιληφθούμε, αυτός ο πλουραλισμός μέσων, απαραίτητη προϋπόθεση των οποίων αποτελούν ένα λογισμικό πρόγραμμα ενός ηλεκτρονικού υπολογιστή σταθερού (*desktop*) ή φορητού (*laptop*) ή ενός κινητού τηλεφώνου *smartphone* και μία σύνδεση στο Διαδίκτυο, καθορίζει το παρόν και το μέλλον της ανθρώπινης επικοινωνίας.

Σύμφωνα με τον *Kevin Kelly*, «η συνδεσιμότητα με τη διαδικτυακή επικοινωνία είναι κάτι που θα μας κάνει να ξεπεράσουμε τους βαθύτερους φόβους μας – τη μοναξιά, την απώλεια, τον θάνατο. Αυτή είναι η αγαλλίαση και η έκσταση της υπέρβασης στην οποία ωθεί. Αλλά, η συνδεσιμότητα, επίσης, καταστρέφει την αφοσίωσή μας σε πράγματα τα οποία παραδοσιακά μας στήριζαν – για παράδειγμα, την αξία και τη σημασία της επαφής πρόσωπο με πρόσωπο.»[107]

Ποια όμως είναι τα βασικά χαρακτηριστικά της διαδικτυακής επικοινωνίας; Ποια η εγγύτητα και ποια η απόκλισή της από την ζωντανή επικοινωνία και πώς η ίδια η φύση του μέσου και των μέσων του επεμβαίνει στη φύση της επικοινωνίας των χρηστών, χαρτογραφώντας τη σχέση μεταξύ των επικοινωνούντων εαυτών – ενυπόστατων προσώπων; Πώς εισπράττει η ελληνική νέα γενιά την επικοινωνία σε αυτό το ψηφιακό αντίστοιχο του φυλετικού χωριού; Μήπως αυτή η μορφή επικοινωνίας παρουσιάζει κάποια χαρακτηριστικά συναφή με εκείνα του παραδοσιακού τρόπου επικοινωνίας που κυριαρχεί στην ελληνική κουλτούρα;

Σε προηγούμενα κεφάλαια αναφερθήκαμε στο γεγονός ότι η ηλεκτρική τεχνολογία και ιδιαίτερα οι ψηφιακοί κομπιούτερς με το Διαδίκτυο προτιμούν το προφορικό ύφος έκφρασης από τον γραπτό λόγο, με το γεγονός αυτό να αποτελεί μία πρώτης τάξεως επανάσταση σε ότι έχει να κάνει με την ανθρώπινη κοινωνία και τα πρότυπα αντίληψης του σύγχρονου ανθρώπου, με το γεγονός αυτό να αποτελεί

---

[106] **Nicholas Carr, *The Shallows: How the Internet is changing the way we think, read and remember,* Atlantic Books, New York, 2010, p. 84.**

[107] **Kevin Kelly, "Technofilia," *The Technium*, New York, June 8, 2009, 5.**

μία πρώτης τάξεως επανάσταση σε ότι έχει να κάνει με την ανθρώπινη κοινωνία και τα πρότυπα αντίληψης του σύγχρονου ανθρώπου, που, φαίνεται, λόγω του συγκεκριμένου μέσου, να περνά από ένα πολιτισμικό πρότυπο σε ένα άλλο.

Κάποιοι, λοιπόν, σημαντικοί θεωρητικοί των μέσων αλλά και απλοί χρήστες, υποστήριξαν και υποστηρίζουν ότι η διαδικτυακή επικοινωνία, που τείνει να είναι σύντομη, πρόχειρη και διαλογική, θα μας γυρίσει πίσω σε μια προφορική κουλτούρα. Αλλά, για άλλους σύγχρονους ερευνητές όπως ο *Walter Ong,* αυτό φαίνεται απίθανο για πολλούς λόγους, ο πιο σημαντικός από τους οποίους είναι το γεγονός ότι «η επικοινωνία δεν λαμβάνει χώρα πρόσωπο με πρόσωπο όπως συμβαίνει στις προφορικές κουλτούρες, αλλά μέσω ενός τεχνολογικού διαμεσολαβητή. Τα ψηφιακά μηνύματα είναι ασώματα. Η προφορική λέξη, δεν υφίσταται ποτέ σε μία αποκλειστικά λεκτική συνθήκη, όπως συμβαίνει με τη γραμμένη λέξη. Οι λέξεις της προφορικής ομιλίας αποτελούν, συχνά, τροποποιήσεις μίας συνολικής, υπαρξιακής κατάστασης, η οποία πάντα συνδέεται με το σώμα. Η σωματική δραστηριότητα πέρα από την απλή άρθρωση δεν είναι επίκτητη ή προσχεδιασμένη, αλλά φυσική και αναπόφευκτη.»[108]

Οι γνώμες διίστανται. Η επικοινωνία στο Διαδίκτυο, εκ φύσεως αποδεσμεύει τον άνθρωπο από την επιτακτική γουτεμβεργιανή συνέχεια και γραμμικότητα και το πρότυπο επικοινωνίας που αυτή συνεπάγεται, αλλά σε ποιο βαθμό ισχύει η επαναφορά του ανθρώπου σε μια προφορικότητα φυλετικού τύπου, αν λάβουμε υπ' όψιν ότι η ζωντανή επαφή στο ψηφιακό πλαίσιο απουσιάζει; Και αν υποθέσουμε ότι η διαδικτυακή επικοινωνία έχει κοινά χαρακτηριστικά, όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, αναλύοντας την άποψη του Μάνου, με το προφορικό πρότυπο επικοινωνίας της ελληνικής κουλτούρας, κατά πόσο το γεγονός αυτής της ομοιότητας κυριαρχεί στη συνείδηση των χρηστών; Σε ποιο βαθμό οι νεαροί χρήστες της ελληνικής κοινωνίας προτιμούν την ψηφιακή από την ζωντανή επικοινωνία; Και τι δηλώνει η προτίμηση του ενός ή του άλλου τρόπου επικοινωνίας για τη συγκεκριμένη γενιά και ακόλουθα για την κοινωνία – κουλτούρα από την οποία προέρχεται;

---

[108] **Walter J Ong, *Orality and Literacy,* Routledge, New York, 1982, p. 80.**

16. Πιάνετε τον εαυτό σας να προτιμά την ψηφιακή από την ζωντανή επικοινωνία;

Το 59% των ερωτηθέντων δήλωσε πως ποτέ δεν έχει πιάσει τον εαυτό του να προτιμά την ψηφιακή από την ζωντανή επικοινωνία, το 35,3% μερικές φορές και το 5,6% συχνά. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

16.Πιάνετε τον εαυτό σας να προτιμά την ψηφιακή από την ζωντανή επικοινωνία;

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		3	,2	,2	,2
	Ποτέ	1180	59,0	59,0	59,2
	Μερικές φορές	706	35,3	35,3	94,5
	συχνά	111	5,6	5,6	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

Όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε από τα παραπάνω στατιστικά αποτελέσματα, το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων υποκειμένων δηλώνει πως δεν προτιμάει ποτέ την ψηφιακή από την ζωντανή επικοινωνία. Επιδιώκοντας να προσεγγίσουμε τους λόγους αυτής της (μη) επιλογής, απευθυνθήκαμε σε τρία από τα υποκείμενα της έρευνάς μας, τα οποία μάλιστα ανήκουν και σε διαφορετικούς τύπους χρηστών, δίνοντάς τους τον λόγο για να μας εξηγήσουν τα αίτια της επιλογής τους σε αυτήν την ερώτηση.

Ο Θέμης, που, όπως είδαμε και σε προηγούμενη ενότητα, ανήκει στον συντηρητικό τύπο χρηστών, στο άκουσμα της συγκεκριμένης ερώτησης, παρουσιάζεται κατηγορηματικός:

- ***Όχι. Ποτέ.*** *Όλοι οι φίλοι μένουμε δίπλα. Χτυπάω την πόρτα του άλλου και συναντιόμαστε να τα πούμε κατά πρόσωπο. Δε δέχομαι άλλο τρόπο επικοινωνίας ως ουσιαστικό. Εκτός αν ο συγγενής σου π.χ. είναι στο εξωτερικό. Εκεί αλλάζει. Δεν έχεις άλλη επιλογή. Εκεί είναι αναγκαίο και χρήσιμο το μέσο για την επαφή και την επικοινωνία.*

Ο Θέμης είναι μαθητής της τρίτης τάξης του λυκείου. Παρ' όλο που κατοικεί στο κέντρο της Αθήνας, όπως λέει, όλοι οι φίλοι του μένουν κοντά του και ως εκ τούτου, έχει τη δυνατότητα να τους χτυπά την πόρτα για να τους συναντά. Γι' αυτό δε δέχεται άλλο τρόπο επικοινωνίας εκτός από αυτόν του πρόσωπο με πρόσωπο ως ουσιαστικό. Και σε αυτό μοιάζει απόλυτος

Η μόνη παράμετρος που, για τον Θέμη, καθιστά το μέσο αναγκαίο και χρήσιμο για την επαφή και την επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων, είναι η μεγάλη απόσταση, η περίπτωση, δηλαδή, κατά την οποία δεν έχει κανείς άλλη επιλογή: «*Εκτός αν ο συγγενής σου π.χ. είναι στο εξωτερικό. Εκεί αλλάζει. Δεν έχεις άλλη επιλογή. Εκεί είναι αναγκαίο και χρήσιμο το μέσο για την επαφή και την επικοινωνία.*»

Ο Θέμης, όμως, όπως είπαμε, ανήκει στην συντηρητική κουλτούρα χρηστών του Διαδικτύου. Και ίσως αυτή του η τοποθέτηση να δικαιολογεί αυτή την απολυτότητα στη στάση του, την προτίμηση, δηλαδή, του πιο συνηθισμένου τρόπου επικοινωνίας που είναι η ζωντανή επαφή, η συνεύρεση δύο προσώπων στον ίδιο χώρο που συνδιαλέγονται χρησιμοποιώντας ως μέσο τον προφορικό λόγο.

Τι ισχύει, όμως, για τους άλλους τύπους χρηστών, οι οποίοι παρουσιάζονται πιο θετικοί στη χρήση του μέσου;

Ο Αλέξανδρος, που ανήκει στον μετριοπαθή τύπο χρηστών, στη συγκεκριμένη ερώτηση παρουσιάζεται πιο διαλλακτικός:

- ***Ναι, μερικές φορές.*** *Η χώρα μας, ακόμα και στην Αθήνα, έχει υπέροχο φωτεινό καιρό, ο οποίος ευνοεί την έξοδο και την εξωστρέφεια. Το να πας για καφέ με φίλους για να λιαστείς και να κουβεντιάσεις, είναι μια συνήθεια παραδοσιακή και αναγκαία λόγω κλίματος, πιστεύω. Ωστόσο, κάποιες φορές, προτιμώ να επικοινωνώ με τους άλλους διαδικτυακά παρά να βγαίνω έξω. Σου προσφέρει μια άνεση και μία ταχύτητα που σε εθίζει στον δικό του τρόπο. Έτσι, κάποιες φορές, ανάλογα με τις ορέξεις μου, το τεχνητό – ψηφιακό – διαδικτυακό κερδίζει το φυσικό – ζωντανό – πραγματικό, όσον αφορά την επικοινωνία.*

Ενώ ο Θέμης παρουσιάζεται απόλυτος εξηγώντας μας απλά ότι δεν μπορεί να θεωρήσει άλλον τρόπο εκτός από αυτόν της ζωντανής, πρόσωπο με πρόσωπο επαφής με τον άλλον, ουσιαστικό τρόπο επικοινωνίας, ειδικά όταν μένεις κοντά με τον άλλον – τους φίλους σου, μην εξηγώντας μας, όμως, τον βαθύτερο λόγο για την

απόλυτη αυτή προτίμησή του, ο Αλέξανδρος μας δίνει ένα σημαντικό στοιχείο, το οποίο, ίσως, ευθύνεται ως έναν βαθμό – σύμφωνα με τον Αλέξανδρο μεγάλο, για τον λόγο προτίμησης της ζωντανής επαφής και επικοινωνίας των προσώπων στην Ελλάδα. Και αυτός ο λόγος δεν είναι άλλος από το κλίμα. Το κλίμα, «ο *υπέροχος φωτεινός καιρός*, ο οποίος, *ακόμα και σε μια μεγαλούπολη σαν την Αθήνα, ευνοεί την έξοδο και την εξωστρέφεια,»* παρουσιάζεται, κατά τον Αλέξανδρο, ως ο κύριος υπαίτιος για την «*παραδοσιακή συνήθεια του να πας για καφέ με φίλους για να λιαστείς και να κουβεντιάσεις.»* Ο Αλέξανδρος, μάλιστα, χρησιμοποιεί τη λέξη «*αναγκαία»* για να χαρακτηρίσει αυτή τη συνήθεια των κατοίκων της Ελλάδας. Είναι σα να μας λέει, δηλαδή, ο Αλέξανδρος, ότι το φως του ήλιου λόγω της ιδιαίτερης συμπεριφοράς του σε αυτό το σημείο της γης – την Ελλάδα, εμφυσά στον άνθρωπο την ανάγκη να βγει να λιαστεί σαν για να φωτοσυνθέσει όπως τα άνθη και τα φυτά, καθώς επίσης και να εκφραστεί – *να κουβεντιάσει.*

Εδώ, αξίζει να θυμηθούμε τα λόγια του ποιητή *Περικλή Γιαννόπουλου* όταν, μιλώντας για τη γη και το κλίμα της Ελλάδας, και συγκεκριμένα για το αττικό φωτεινό τοπίο, γράφει: «*Κάθε πετράδι, λιθάρι, χορτάρι καθήμενον ωραία, διαγραφόμενον διαυγέστατα, προβάλλον τη φυσιογνωμία του σαν άτομο, σαν άνθρωπος. Κάθε λιθάρι, χορτάρι, ανθύλλιον, φυτόν, θάμνος, διαγράφεται τόσον καθαρά, διακρίνεται τόσον πολύ, τόσον πολύ διαφέρει, με τόσην έντασιν επιδεικνύει την ύπαρξίν του, την ατομικότητά του, ώστε κάθε πετράδι, χορτάρι, είναι σαν κάθε κύριον Α., σαν κάθε κύριον Β. Παρατηρήσατε τα πλησίον σας άνθη των ασφοδελών, ένα ένα σας κυττάζει σαν πρόσωπον.»*[109]

Από την κατάθεση ενός εφήβου και από τα λόγια του ποιητή αναδύεται μία ανθρωπολογική και κοινωνιολογική παραδοχή, η οποία σχετίζεται άμεσα με το παρόν κεφάλαιο του έργου μας και αφορά την ανθρώπινη επικοινωνία. Ουσιαστικά, λοιπόν, μας λένε και οι δύο ότι το φως του ελληνικού, φωτοκεντρικού τοπίου άγει κάθε πλάσμα, από το κάθε μικρό φυτό ή ζώο ως τον άνθρωπο στην εμφάνεια, κάνοντάς το κάθε πλάσμα να ξεχωρίζει, και ωθώντας τον άνθρωπο να εκφράζει με ευφράδεια την παρουσία του στον χώρο, εμποτισμένο με την ιδέα αυτής της ατομικότητας – της μοναδικότητας του προσώπου του.

Η επέμβαση αυτή του τοπίου με τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά του στον άνθρωπο εικονοποιείται, διαχρονικά, σε χώρους – θεσμούς – κοινωνιολογικά συμβάντα όπως η Αγορά, η ταβέρνα, το παραδοσιακό καφενείο, η πλατεία ή η σύγχρονη καφετέρια. Και ο τρόπος επικοινωνίας τον οποίο αυτή η τοπολογική – φωτεινή συνθήκη σχεδόν επιβάλει, συνίσταται στη μετάδοση πληροφοριών από τον έναν άνθρωπο – πρόσωπο στον άλλο μέσω του προφορικού λόγου.

---

[109] **Περικλής Γιαννόπουλος: *Η Ελληνική Γραμμή,* Ερμείας, Αθήνα, 1980, σ. 76.**

Αυτή η μορφή επικοινωνίας και αυτό το πρότυπο αντίληψης που εκπηγάζει σε μεγάλο βαθμό και από αυτά τα φυσικά – τοπολογικά δεδομένα είναι που καθιστούν την ελληνική κοινωνία – κουλτούρα, μία κουλτούρα, ως έναν βαθμό, προφορικού τύπου.

Παρ' όλα αυτά όμως, ο Αλέξανδρος παραδέχεται πως η άλλη πραγματικότητα, αυτή του ψηφιακού φωτός, κάποιες φορές τον κερδίζει, εθίζοντάς τον στον δικό της κόσμο: *«κάποιες φορές, προτιμώ να επικοινωνώ με τους άλλους διαδικτυακά παρά να βγαίνω έξω. Σου προσφέρει μια άνεση και μία ταχύτητα που σε εθίζει στον δικό του τρόπο. Έτσι, κάποιες φορές, ανάλογα με τις ορέξεις μου, το τεχνητό – ψηφιακό – διαδικτυακό κερδίζει το φυσικό – ζωντανό – πραγματικό, όσον αφορά την επικοινωνία.»*

Και όταν τον ρωτάμε να μας εξηγήσει τι εννοεί λέγοντας «*άνεση»,* μας απαντά:

- *Καμιά φορά, η απόσταση κάνει την επικοινωνία πιο εύκολη και προτιμότερη. Όταν είσαι απέναντι στον άλλον απαιτείται να είσαι εκεί να τον ακούς, να συμμετέχεις, να εμπλέκεσαι. Γι' αυτό, παρ' ότι μου αρέσει η ζωντανή επαφή με τους ανθρώπους, κάποιες φορές, προτιμώ να απολαμβάνω τη δυνατότητα της άμεσης και γρήγορης επικοινωνίας από απόσταση που μου παρέχει το διαδίκτυο και τα διάφορα μέσα του.*

Η άποψη αυτή του Αλέξανδρου που αφορά την, κατά καιρούς, προτίμηση από μέρους του, της διαδικτυακής, από απόσταση επικοινωνίας από εκείνη της ζωντανής επαφής, εντάσσεται στον μεγάλο διάλογο που άνοιξε στους χώρους της κοινωνιολογίας και της ψυχολογίας λόγω της ευρείας καθημερινής χρήσης του Διαδικτύου και συγκεκριμένα των μέσων κοινωνικής δικτύωσης.

Το *Facebook*, όπως και τα υπόλοιπα διαδικτυακά μέσα επικοινωνίας – κοινωνικής δικτύωσης θεωρήθηκαν, αρχικά, αντικαταστάτες της επαφής πρόσωπο με πρόσωπο, όταν η τελευταία ήταν για κάποιους λόγους μη πρακτική. Δεν έχεις χρόνο για τηλεφωνική κλήση; Στέλνεις ένα μήνυμα. Αλλά, πολύ γρήγορα, το μήνυμα έγινε ο προτιμητέος τρόπος επικοινωνίας.

Όπως μας επισημαίνει η ερευνήτρια *Sherry Turkle*, «αυτή η προτίμηση οδηγεί συχνά, σε διάφορα περιβάλλοντα, ακόμα και μεταξύ φίλων, οι άνθρωποι να παραδέχονται ανοιχτά ότι προτιμούν να στείλουν ένα ηλεκτρονικό μήνυμα για να επικοινωνήσουν με τον άλλον, παρά να του μιλήσουν πρόσωπο με πρόσωπο. Πολλοί δηλώνουν: «Ζω τη ζωή μου μέσα στον κόσμο των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Τις περισσότερες φορές επικοινωνώ μέσω γρήγορων μηνυμάτων. Αποφεύγω τις κλήσεις και την ζωντανή επαφή για να συζητήσω κάτι.» Από αυτό καταλαβαίνουμε ότι οι νέες τεχνολογίες μας κάνουν μοιραία να

επαναπροσδιορίσουμε τον τρόπο, το ύφος, την χωροχρονική διάσταση, ακόμα και το περιεχόμενο της ανθρώπινης επαφής.»[110]

Ο σημερινός κόσμος είναι γεμάτος με ανθρώπους που αρέσκονται στο να βρίσκονται σε επαφή με άλλους πολλούς ανθρώπους τους οποίους κρατούν ταυτόχρονα σε απόσταση. Η συντριπτική πλειοψηφία των νέων γενεών δεν χρησιμοποιεί το κινητό της τηλέφωνο για κλήσεις, αλλά για σύντομα μηνύματα και για ματιές σε τοίχους άλλων στο *Facebook*.

«Η διαδικτυακή επικοινωνία προσφέρει επίσης την ευκαιρία να αγνοείς τα συναισθήματα των άλλων – «*να μην εμπλέκεσαι,»* όπως μας λέει ο Αλέξανδρος. Σου δίνει τη δυνατότητα να αποφεύγεις την οπτική επαφή με τον άλλον και να μην ακούς τις φωνές τους. Στη διαδικτυακή επικοινωνία, επίσης, χάνεται η αίσθηση της γλώσσας του σώματος. Δεν είσαι ο πραγματικός – φυσικός σου εαυτός.»[111]

Ως εκ τούτου, η οικειότητα, η διαπροσωπική επαφή, η φιλία, είναι πράγματα, των οποίων το περιεχόμενο και το ύφος, τίθενται υπό επαναπροσδιορισμό στον ψηφιακό κόσμο. Πώς είναι εφικτή η διαπροσωπική επαφή αν δεν βλέπεις τον άλλον ζωντανά στα μάτια, αν δεν ακούς τη φωνή του, αν δε βλέπεις τη στάση του σώματός του για να καταλάβεις το πώς νιώθει; Και αυτό, μοιραία, μας κάνει να αναρωτιόμαστε για τη μοναχικότητα. «Η μοναξιά είναι μία αποτυχημένη μοναχικότητα. Η μοναχικότητα στη μη διαδικτυακή εποχή ήταν κάτι που μπορούσε να φανεί ανανεωτικό και θετικό. Ήταν μια κατάσταση που σου έδινε την ευκαιρία να συλλογιστείς και να στοχαστείς πράγματα και καταστάσεις που αφορούν τη σχέση σου με τους άλλους όταν δεν ήσουν με τους άλλους. Για κάποιους ήταν και επιλογή. Στην ψηφιακή εποχή, αναγκαστικά μονάδα ακόμα και στις περιπτώσεις επικοινωνίας με τους άλλους, λανθάνων μοναχικός με μία συσκευή παρέα και ουσιαστικά μόνος – αφού η μοναχικότητα δε διαχωρίζεται από τη συντροφιά και το μόνος από το μαζί, αν δούμε αυτές τις έννοιες στη φυσική τους συνθήκη.»[112]

«Αυτό που μοιάζει με αντίφαση ή και με αδιέξοδο ακόμη, σε αυτήν την περίπτωση, είναι το ότι πολλές φορές, όπως διαπιστώνει η *Turkle*, προσβλέπουμε στο Διαδίκτυο, για να αμυνθούμε απέναντι στη μοναξιά, ακόμα και αν το

---

[110] **Sherry Turkle, Alone *Together: Why we expect more from technology and less from each other,* Basic Books, New York, 2012, p. 15.**

[111] **Όπ. π, σ. 184.**

[112] **Sherry Turkle, *Alone Together: Why we expect more from technology and less from each other,* Basic Books, New York, 2012, p. xii**

χρησιμοποιούμε για να ελέγξουμε την πυκνότητα και τη συχνότητα των επαφών μας. Η τεχνολογία καθιστά πιο εύκολη την επιλεκτική επικοινωνία.»[113]

«Στις μέρες μας, όντας ανασφαλείς στις προσωπικές μας σχέσεις και αγχώδεις σχετικά με την οικειότητα, προσβλέπουμε στην τεχνολογία για να βρούμε τρόπους να είμαστε σε σχέσεις, αλλά, την ίδια ώρα, να προστατευόμαστε από αυτές. Αυτό μπορεί να συμβεί όταν κανείς συσχετίζεται με τον άλλον μέσω μιας θύελλας γραπτών μηνυμάτων ή μπορεί να συμβεί επίσης όταν αλληλεπιδρούμε με ένα ρομπότ. Βρισκόμαστε σε ένα οριακό σημείο όσον αφορά τις προσδοκίες μας από την τεχνολογία και τους εαυτούς μας. Υποτασσόμαστε στο άψυχο, φοβούμενοι τα ρίσκα και τις απογοητεύσεις των σχέσεων με τους συνανθρώπους μας. Περιμένουμε περισσότερα από την τεχνολογία και λιγότερα από εμάς τους ίδιους.»[114]

Βέβαια, όπως διαπιστώνουμε από τα στατιστικά αποτελέσματα της έρευνάς μας, οι παραπάνω διαπιστώσεις που έχουν να κάνουν με την επίδραση των νέων τεχνολογιών επικοινωνίας – τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης του Διαδικτύου στο πώς εννοούν ένας άνθρωπος και μία κοινωνία – κουλτούρα την επικοινωνία και τις ανθρώπινες σχέσεις, δεν ταιριάζουν απόλυτα με αυτό που προκύπτει από τη δική μας έρευνα.

Η Δανάη, η οποία ανήκει στον προοδευτικό τύπο χρηστών του Διαδικτύου, συντάσσεται επίσης με την πλειοψηφία των ατόμων του δείγματός μας που, στη συγκεκριμένη ερώτηση, δηλώνει ότι προτιμά τη ζωντανή επαφή και επικοινωνία με τον άλλον από εκείνη που λαμβάνει χώρα μέσω των μέσων του διαδικτυακού κόσμου.

Οι λόγοι για τους οποίους η Δανάη προτιμάει να πηγαίνει με τους φίλους της για καφέ και να μιλάει στον άλλον κατά πρόσωπο: «*Έχουμε και τόσο ωραίο κλίμα στην Ελλάδα, που θα ήταν παράδοξο σα λαός να προτιμούσαμε να κλεινόμαστε μέσα και να επικοινωνούμε ψηφιακά.*»

Για άλλη μια φορά, στην κατάθεση της Δανάης, ενός υποκειμένου που προέρχεται από διαφορετική κουλτούρα χρηστών από τα δύο προηγούμενα – τον Θέμη και τον Αλέξανδρο, φαίνεται η ισχύς του ρόλου της φυσικής πραγματικότητας – του κλίματος, στη διαμόρφωση, τον καθορισμό του τρόπου του ανθρώπινου επικοινωνείν. Μάλιστα, η Δανάη φτάνει στην καθολίκευση της άποψής της, αφού, όπως μας λέει: με το «*τόσο ωραίο κλίμα στην Ελλάδα, θα ήταν παράδοξο σα λαός να προτιμούσαμε να κλεινόμαστε μέσα και να επικοινωνούμε ψηφιακά.*» Θεωρεί,

---

[113] **Όπ.π. σ. 13.**

[114] **Όπ.π, σ. 288.**

δηλαδή, την εξωστρέφεια των Ελλήνων, ένα ανθρωπολογικό χαρακτηριστικό του ελληνικού λαού – μοιραίο και φυσικό απότοκο του περιβάλλοντος και των κλιματολογικών συνθηκών που επικρατούν στον συγκεκριμένο τόπο, συμφωνώντας με τους στοχαστές εκείνους, των οποίων η σκέψη έχει μία ανθρωπολογική σκοπιά, όπως ο Ιπποκράτης, ή, στα νεότερα χρόνια, ο *Braudel*, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι το κλίμα, ο τόπος και τα χαρακτηριστικά του τρόπου λειτουργίας των τεσσάρων στοιχείων σε έναν τόπο, διαμορφώνουν, σε μεγάλο βαθμό, την ιδιοσυστασία – ιδιοσυγκρασία των ανθρώπων – κατοίκων του, και, κατ' επέκταση, τον χαρακτήρα της κοινωνίας – κουλτούρας την οποία συγκροτούν, όπως αυτός αποτυπώνεται στη νοοτροπία και τις πρακτικές της καθημερινής ζωής.

Ωστόσο, όπως η ίδια μας λέει, «*ισχύει το άλλο παράδοξο: Δηλαδή το να είμαστε έξω μια παρέα για καφέ και να είμαστε την περισσότερη ώρα με τα κινητά στο χέρι, χαζεύοντας την φωτογραφία του ενός ή του άλλου στο Facebook και γράφοντας σχολιάκια για να επικοινωνήσουμε ψηφιακά. Το πώς διεισδύει ο ένας κόσμος – ο ψηφιακός στον άλλον – τον πραγματικό είναι τρομερό και άξιο απορίας.*»

«Παρατηρώ γύρω μου ανθρώπους να ασχολούνται με ψηφιακούς «φίλους» στο *Facebook* ενώ υποτίθεται ότι βγαίνουν βόλτα με τους φίλους τους, γράφει η *Turkle*.

Ακόμα και στο προαύλιο του πανεπιστημίου ή στην καφετέρια, οι περισσότεροι είναι με ένα *smartphone* στο χέρι και ασχολούνται με άλλους στον παράλληλο κόσμο του *Facebook*, είτε κοιτάζοντας φωτογραφίες είτε στέλνοντας μηνύματα. Σε κάθε τόπο, βλέπεις ανθρώπους να είναι εκεί αλλά και όχι εκεί. Και αντιλαμβάνεσαι ότι ίσως αυτό που οι περισσότεροι ζητούν στις μέρες μας είναι μια σύνδεση *internet* σε οποιοδήποτε δημόσιο χώρο για να μεταφερθούν στο παράλληλο σύμπαν του *Facebook* ή άλλων διαδικτυακών μέσων. Αν και λέμε ότι είναι καλό να συνευρισκόμαστε ζωντανά, μάλλον προτιμάμε και θεωρούμε πιο σημαντικό να είμαστε συνδεδεμένοι με τις συσκευές μας.»[115]

Η παρατήρηση της Δανάης και ο χαρακτηρισμός που της δίνει – «*παράδοξο*» εκφράζει σε μεγάλο βαθμό την πραγματικότητα του σπασίματος των συνόρων μεταξύ του ψηφιακού και του πραγματικού, το φαινόμενο της εξίσωσης του ζωντανού βιώματος με το ψηφιακό μέσα στη συνθήκη της κίνησης εντός κι εκτός της ζωής στην οθόνη. Το φαινόμενο, δηλαδή, «*της διείσδυσης του ενός κόσμου – του ψηφιακού στον άλλον – τον πραγματικό*,»[116] όπως το διατυπώνει η Δανάη.

Ποιο συμπέρασμα, λοιπόν, μπορούμε να εξάγουμε από τα παραπάνω;

---

[115] **Sherry Turkle, Alone *Together: Why we expect more from technology and less from each other,* Basic Books, New York, 2012, σ. 14.**

[116] **Όπ.π, σ. 156.**

Η ελληνική νέα γενιά, εκπροσωπούμενη στην έρευνά μας από το συγκεκριμένο δείγμα αυτών των 2000 ατόμων, φαίνεται στην πλειοψηφία της να προτιμάει τη δια ζώσης, πρόσωπο με πρόσωπο επαφή και επικοινωνία, κυρίως λόγω των ευνοϊκών κλιματολογικών συνθηκών και της ηλιοφάνειας που πρυτανεύουν στο ελληνικό τοπίο. Παράλληλα όμως, με αυτού του τύπου την επικοινωνία, μέσω της επαφής δύο η περισσοτέρων προσώπων, που εκτίθενται το ένα απέναντι στο άλλο κάτω από το ελληνικό φως, στην εποχή μας, φαίνεται να ανθεί και μία άλλου είδους επαφή – επικοινωνία στο ψηφιακό φως της οθόνης, που περνά κυρίως μέσα από τα κανάλια των μέσων κοινωνικής δικτύωσης του διαδικτυακού κόσμου.

Εθισμός κι ευκολία στην ψηφιακή κοινωνική δικτύωση

Το Διαδίκτυο είναι η αγορά που μένει μόνιμα ανοιχτή και στην οποία καταφεύγει ο άνθρωπος – χρήστης για να εξαργυρώσει το νόμισμα της επικοινωνίας. Πέρα από την πρακτική ωφελιμότητα της χρήσης του μέσου Διαδίκτυο και των διαφόρων άλλων μέσων, τα οποία αποτελούν τους πλανήτες στο σύμπαν του, η παρουσία και η συμμετοχή του ανθρώπου – χρήστη εκεί, φαντάζουν, σε πολλές περιπτώσεις, σαν συνθήκες αναγκαίες ακόμα και για την υπαρξιακή του κατάφαση.

Τα μέσα – πλανήτες του διαδικτυακού σύμπαντος, στα οποία είναι έκδηλη η παραπάνω πραγματικότητα, είναι τα λεγόμενα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

Στις μέρες μας, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης του Διαδικτύου, υποκαθιστώντας ή αντικαθιστώντας, κάποιες φορές, την επικοινωνία μέσω της ζωντανής, πρόσωπο με πρόσωπο, επαφής, διαμορφώνουν σε μεγάλο βαθμό το τοπίο της ανθρώπινης επικοινωνίας, καθορίζοντας τον χαρακτήρα και το περιεχόμενό της. Ιδιαίτερα όσον αφορά τις νεότερες γενιές, οι οποίες τα χρησιμοποιούν πιο τακτικά, η φύση αυτών των μέσων, ο τρόπος λειτουργίας τους και η καθημερινή, πολύωρη, σε αρκετές περιπτώσεις, επαφή του νεαρού υποκειμένου με αυτά, συμβάλλει αποφασιστικά στο πρότυπο αντίληψης που διαμορφώνεται στη συνείδηση του ατόμου – χρήστη για την επικοινωνία και την επαφή ή ακόμα και τη σχέση με τον άλλον. Θα μπορούσε να λεχθεί πως, γενικότερα, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης διαμορφώνουν, στις μέρες μας, τους τρόπους με τους οποίους κατανοούμε την κοινωνικότητα, την ενεργό συμμετοχή, την παθητικότητα και, εν γένει, την εμπλοκή του κοινού με τα νέα μέσα επικοινωνίας. Σε τι ακριβώς, όμως, αναφερόμαστε όταν λέμε μέσα κοινωνικής δικτύωσης;

Ο όρος μέσα κοινωνικής δικτύωσης (ή αλλιώς *social media*) αναφέρεται στα μέσα αλληλεπίδρασης ομάδων ανθρώπων μέσω διαδικτυακών κοινοτήτων. Τα *social media* εμφανίζονται σε διάφορες μορφές όπως πχ. ιστολόγια, ιστοσελίδες όπως το *Facebook*, φόρουμς. Οι εν λόγω ιστότοποι δίνουν τη δυνατότητα στους ανθρώπους να φτιάξουν τις δικές τους ιστοσελίδες και μετά να συνδέονται με φίλους, να μοιράζονται περιεχόμενο και να επικοινωνούν.

Τα συγκεκριμένα μέσα δεν περιορίζονται στην επικοινωνία. Υποστηρίζουν ποικιλία μορφών περιεχομένου, όπως κείμενο, βίντεο , φωτογραφίες , ήχο , κ.τ.λ. Πολλά από αυτά κάνουν χρήση περισσοτέρων του ενός από αυτές τις επιλογές ως προς το περιεχόμενο. Επιτρέπουν αλληλεπιδράσεις που περνούν μία ή περισσότερες πλατφόρμες μέσω διαμοιρασμού, *email* και τροφοδοσίες. Χαρακτηρίζονται από διαφορετικά επίπεδα εμπλοκής του χρήστη ο οποίος μπορεί να δημιουργεί , να σχολιάζει ή να παρακολουθεί σε δίκτυα *Social Media.*

Επιπροσθέτως, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης απλοποιούν και βελτιώνουν την ταχύτητα και το εύρος της διάδοσης των πληροφοριών. Προσφέρουν ενός προς ένα, ενός προς πολλούς και πολλών προς πολλούς επικοινωνία. Επιτρέπουν την επικοινωνία αυτή να πραγματοποιείται, είτε σε πραγματικό χρόνο ή ασύγχρονα με την πάροδο του χρόνου. Επίσης, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης λειτουργούν ανεξαρτήτως συσκευής: Ο χρήστης μπορεί να χρησιμοποιήσει για τη διείσδυση σε *Social Media* έναν υπολογιστή σταθερό ή φορητό, ή κινητές συσκευές (*tablets* και *smartphones* ιδιαίτερα).

«Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης επεκτείνουν την εμπλοκή με τρεις τρόπους: με τη δημιουργία σε πραγματικό χρόνο online εκδηλώσεων, με την επέκταση σε απευθείας σύνδεσης αλληλεπιδράσεις σε offline – εκτός σύνδεσης εκδηλώσεις, και, τελευταία, με την υποστήριξη ζωντανών εκδηλώσεων.

Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης προσφέρουν τη δυνατότητα στους χρήστες τους να παρουσιάσουν τον εαυτό τους και τους επιτρέπουν, είτε να προσκολληθούν σε ήδη υπάρχοντα κοινωνικά δίκτυα, είτε να δημιουργήσουν δικά τους.

Αναμφίβολα, οι πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης αφενός προσανατολίζονται στην κοινωνική δραστηριότητα κι αφετέρου παρέχουν τη δυνατότητα ανάπτυξης ευέλικτων και εξατομικευμένων τρόπων κοινωνικότητας, καθώς επιτρέπουν στους χρήστες να αναπτύξουν κοινωνικές συμπεριφορές μέσα από διαφορετικά επίπεδα συμμετοχής, δραστηριότητας και πολλαπλών εργασιών.»[117]

Ο πιο δημοφιλής ιστότοπος κοινωνικής δικτύωσης, σήμερα, είναι το *Facebook*. Επίσης, είναι αυτό που, από τις διάφορες ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης και εν γένει από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τους μελετητές της επικοινωνίας, διότι ενσωματώνει μια ποικιλία επιστημονικών ευρημάτων σχετικών με την κοινωνική ωφελιμότητα των νέων τεχνολογιών και κυρίως των ψηφιακών και διαδικτυακών εφαρμογών.
Η σημασία του *Facebook* είναι τεράστια, αρκεί μόνο να αναλογιστεί κανείς ότι εάν οι χρήστες του *Facebook* συγκροτούσαν μια χώρα, σύμφωνα με μετρήσεις του 2012, θα ήταν η τρίτη μεγαλύτερη στον κόσμο μετά την Κίνα και την Ινδία. Το εν λόγω μέσο κοινωνικής δικτύωσης προσεγγίζει το 82% του παγκόσμιου διαδικτυακού πληθυσμού και έχει προσελκύσει 1,2 δισεκατομμύρια χρήστες σε όλο τον κόσμο. Οι τάσεις υιοθέτησής του αντικατοπτρίζουν σε μεγάλο βαθμό τις παγκόσμιες τάσεις υιοθέτησης του διαδικτύου που αναπτύχθηκαν αντίστοιχα.

---

[117] **Rosen, D., Stefanone, M. A. & Lackaff, D., "Online and offline social networks: Investigating culturally – specific behavior and satisfaction", *Proceedings of the 43rd Hawaii International Conference on System Sciences,* New Brunswick, NJ: Institute of Electrical and Electronics Engineers, Inc. (IEEE), 2010, p. 55.**

Ωστόσο, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης με βασικότερο όλων το *Facebook*, στις μέρες μας, κατατάσσονται ως η πιο δημοφιλής κατηγορία περιεχόμενου σε παγκόσμιο επίπεδο (Economist,2012).[118]

Αυτή η δημοφιλία του συγκεκριμένου μέσου είναι που μας έκανε να το ξεχωρίσουμε από τα υπόλοιπα *social media,* επιλέγοντάς το ως το κατ' εξοχήν μέσο που διαμορφώνει το τοπίο της σύγχρονης επικοινωνίας, επιδρώντας στους απειράριθμους χρήστες του και σμιλεύοντας, σε μεγάλο βαθμό, τις διαπροσωπικές τους σχέσεις, την ταυτότητα της αλληλεπίδρασης, τον τρόπο που αντιλαμβάνονται την έννοια της επικοινωνίας καθώς και εκείνη του εαυτού σε σχέση με τον άλλον, μέσα στο πλαίσιο του σύγχρονου γίγνεσθαι που αιωρείται μεταξύ του φυσικού και του ψηφιακού.

[118] **"A Fistful of Dollars", *Economist* , New York, Special Section, 4.2.2012, p. 23.**

Facebook, η «λίμνη» του ψηφιακού Ναρκίσσου

α) ένα μέσο – πολλές εφαρμογές

Ο Νάρκισσος προέρχεται από την ελληνική λέξη «νάρκωσις». Ο νεαρός Νάρκισσος, ξαφνικά, είδε τον αντικατοπτρισμό του προσώπου του στην υδάτινη επιφάνεια της λίμνης. Αυτή η προέκταση του εαυτού του απ' το καθρέφτισμά του στο νερό της λίμνης, μούδιασε την αντίληψή του, ώσπου έγινε σερβομηχανισμός της ίδιας του της προεκτεταμένης ή αναπαραγμένης εικόνας. Μάταια η νύμφη Ηχώ προσπάθησε να κερδίσει την αγάπη του με αποσπάσματα από τα ίδια του τα λόγια. Ο Νάρκισσος είχε προσαρμοστεί στην προέκταση του εαυτού του και είχε γίνει κλειστό σύστημα.

Ο μύθος του Ναρκίσσου, ναι μεν περιλαμβάνει το γεγονός του αυτοθαυμασμού του νεαρού που θεωρεί το πρόσωπό του στη λίμνη, αλλά το ουσιαστικό του νόημα έγκειται στο γεγονός ότι οι άνθρωποι μαγεύονται αμέσως από κάθε προέκταση του εαυτού τους σε οποιοδήποτε υλικό έξω απ' αυτούς. Στην τεχνολογικοποιημένη εποχή μας, η υδάτινη επιφάνεια της λίμνης αντικαθίσταται από την ψηφιακή επιφάνεια της οθόνης και οι σύγχρονοι Νάρκισσοι επιδιώκουν σχεδόν εμμονικά την προβολή τους σε αυτήν, χρησιμοποιώντας τα μέσα που τους δίνουν αυτή τη δυνατότητα. Ένα διαδικτυακό μέσο που παρέχει στους χρήστες του αυτή τη δυνατότητα είναι το γνωστό σε όλους μας *Facebook*. Το συγκεκριμένο μέσο, αν και, ως μέσο κοινωνικής δικτύωσης, αφορά πρωτογενώς την επικοινωνία μεταξύ των χρηστών, διαθέτοντας και άλλες ποικίλες εφαρμογές, όπως, λόγου χάρη, αυτή της ανάρτησης φωτογραφιών, έχει καταστεί κυρίαρχο μέσο της κοινωνίας των σύγχρονων Ναρκίσσων. Ως εκ τούτου, φαίνεται σαν να υπάρχει μια μοιραία σχέση μεταξύ της επικοινωνίας και του ναρκισσισμού στην εποχή της ψηφιακής κοινωνικής δικτύωσης.

Οι περισσότεροι που έχουν δει την ταινία *Το Δίκτυο,* παρατήρησαν τον τρόπο με τον οποίο οι ιδρυτές του οραματίστηκαν το *Facebook*. Ο πιο γνωστός από αυτούς, ο *Mark Zuckerberg,* έχει, άλλωστε, υποστηρίξει ότι κατά τον σχεδιασμό του Facebook δεν ήθελε να δημιουργήσει ένα κοινωνικό δίκτυο εντυπωσιακό, αλλά λειτουργικό. «Έχοντας αυτό κατά νου, έδωσε έμφαση στην ισορροπία ανάμεσα στην πρόσβαση στην πληροφορία και στον έλεγχο της πληροφορίας από τον χρήστη.»[119] Η ιστορία του εν λόγω δικτύου είναι λίγο-πολύ γνωστή. Ξεκίνησε το 2004 ως μια σελίδα κοινωνικής δικτύωσης μόνο για τους φοιτητές του Πανεπιστημίου του *Χάρβαρντ*.

---

[119] **Cassidy, J., "Me media: How hanging out on the Internet became big business", *The New Yorker*, 2006, p. 35.**

Σταδιακά επεκτάθηκε σε σχεδόν όλα τα πανεπιστημιακά ιδρύματα, κολέγια, λύκεια και γυμνάσια των ΗΠΑ, από εκεί σε επαγγελματικές ενώσεις και τέλος σε όλο τον κόσμο. Το *Facebook* είναι, όπως είπαμε, το πιο δημοφιλές κοινωνικό δίκτυο στον κόσμο.

Η μεγαλύτερη επιτυχία του οφείλεται, ενδεχομένως, στο γεγονός ότι η πρόσβαση σε αυτό είναι δωρεάν και εύκολη σε οποιονδήποτε επιθυμεί να ανοίξει έναν λογαριασμό, χρησιμοποιώντας απλώς μια διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου. Από τη στιγμή που κάποιος εγγράφεται στο δίκτυο, χρησιμοποιείται για να διασυνδεθεί με φίλους, συμμαθητές ή φίλους φίλων διαμέσου συνδέσεων που αποκαλούνται φίλοι.

«Το *Facebook* είναι άμεσο, προσωπικό και συνδυάζει πολλές μορφές περιεχομένου. Ένα από τα πιο δημοφιλή χαρακτηριστικά του είναι η δυνατότητα που παρέχει στους εγγεγραμμένους χρήστες του να μοιράζονται με τους φίλους τους φωτογραφίες.»[120]

Εδώ, αξίζει να σημειωθεί ότι η δυνατότητα που παρέχεται από τα «έξυπνα κινητά» να συνδέονται με το *Facebook* έχει δώσει στο δίκτυο μια νέα ώθηση σε ό,τι αφορά τη χρήση του. «Κείμενα, σχόλια και μικροεφαρμογές, προσφέρονται όλα χωρίς κανένα κόστος, επιβεβαιώνοντας τη βασική αρχή της «δωρεάν κουλτούρας» του Διαδικτύου.»[121]

Μελέτες σχετικές με το *Facebook* υποστηρίζουν ότι οι χρήστες χρησιμοποιούν το κοινωνικό δίκτυο για να έχουν καλύτερη ενημέρωση σχετικά με τα άτομα που πρόκειται να συναντήσουν ή που συναντούν εκτός δικτύου (*offline*).

«Το *Facebook* απαριθμεί 1,2 δισεκατομμύρια ενεργούς χρήστες, οι οποίοι συλλογικά καταναλώνουν 700 δισεκατομμύρια λεπτά το μήνα για να βλέπουν τις ιστοσελίδες τους στο εν λόγω δίκτυο (*Facebook*, 2010, 2011). Ο μέσος χρήστης μοιράζεται 90 μονάδες περιεχομένου (π.χ. συνδέσεις, φωτογραφικά άλμπουμ, ενημερώσεις κατάστασης), το οποίο ισούται με 30 δισεκατομμύρια τεμάχια περιεχομένου το μήνα, που αναρτώνται στο *Facebook* (*Facebook*, 2010). Το 2010 παρουσίασε μεικτά έσοδα της τάξης των 44,5 δισεκατομμυρίων δολαρίων.»[122]

---

[120] **Paradise, A., "Picture Perfect? College Students' Experiences and Attitudes Regarding their Photo-Related Behaviors on Facebook*", Misbehavior Online in Higher Education*, Bristol, 2012, p. 191.**

[121] **Cassidy, J., "Me media: How hanging out on the Internet became big business". *The New Yorker,* 2006, p. 18.**

[122] **Facebook (2010). Facebook statistics. Διαθέσιμο σε: http://www.facebook.com/press/info.php?mfactsheet#!/press/info.php?statistics . (Τελευταία πρόσβαση: 9 / 7 / 2012)— (2011). Facebook statistics. Διαθέσιμο σε: http://www.facebook.com/press/info.php?statistics. (Τελευταία πρόσβαση: 9 / 7 / 2012)**

Μια ματιά στη στατιστική θα μας έκανε να αντιληφθούμε το εύρος της χρήσης του μέσου σε ότι έχει να κάνει με τη νέα γενιά της ελληνικής κοινωνίας, τις διαστάσεις της πιθανής επίδρασης στον χρήστη ατομικά και στην κοινωνία συλλογικά, καθώς και την επιτακτική σημασία της σκόπησής του.

9.Έχετε ή είχατε ποτέ facebook;

Το 84,4% των ερωτηθέντων δήλωσε πως έχει facebook, το 14,9% ότι δεν είχε ποτέ και το υπόλοιπο 0,5% ότι είχε facebook αλλά δεν έχει πια. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

9.Έχετε ή είχατε ποτέ facebook;

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		6	,3	,3	,3
	Ποτέ	297	14,9	14,9	15,2
	Είχα, αλλά δεν έχω πια	9	,5	,5	15,6
	Ναι	1688	84,4	84,4	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

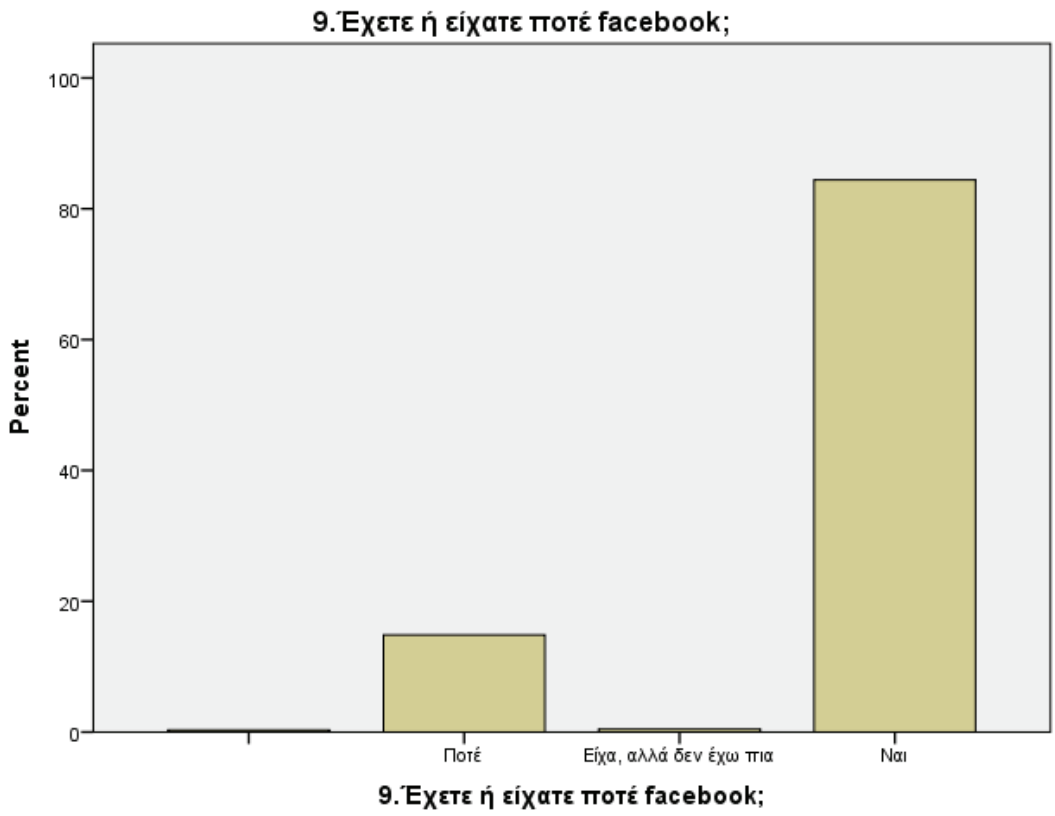

Ενώ, σε ότι έχει να κάνει με τους τύπους χρηστών:

Συνεχίζουμε με την ερώτηση 9. Έχετε ή είχατε ποτέ facebook; όπου κάνουμε έλεγχο X^2. Τα αποτελέσματα μας είναι τα εξής:

TwoStep Cluster Number * 9.Έχετε ή είχατε ποτέ facebook; Crosstabulation

Μέτρηση

		9.Έχετε ή είχατε ποτέ facebook;			Total
		Ποτέ	Είχα, αλλά δεν έχω πια	Ναι	
TwoStep Αριθμός Συστάδων	Συντηρητικός	2	5	473	480
	Μετριοπαθής	0	1	597	598
	Προοδευτικός	0	0	554	554
Σύνολο		2	6	1624	1632

Έλεγχοι Χ-τετράγωνο

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Χ-τετράγωνο	13,486[a]	4	,009
Κλάσμα πιθανοφάνειας	13,799	4	,008
Γραμμική-προς-γραμμική συσχέτιση	10,146	1	,001
Αριθμός έγκυρων περιπτώσεων	1632		

a. 6 cells (66,7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,59.

Από τον παραπάνω πίνακα βλέπουμε ότι υπάρχει στατιστική σημαντικότητα στην περίπτωση αυτή καθώς το **p=0,009**.

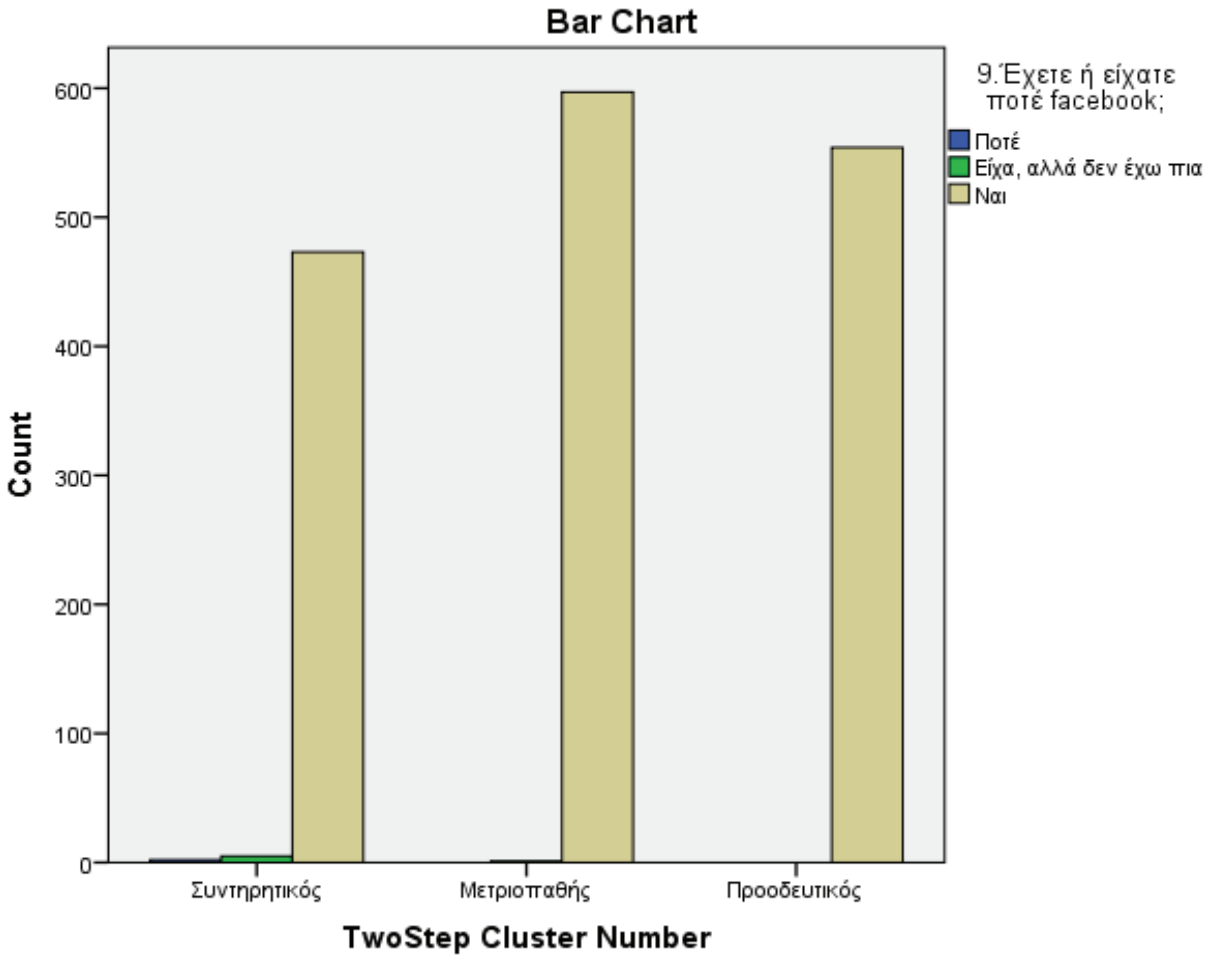

Από το παραπάνω σχεδιάγραμμα βλέπουμε ότι οι ερωτηθέντες που ανήκουν στον μετριοπαθή τύπο χρήστη είναι οι περισσότεροι που δήλωσαν πως διατηρούν λογαριασμό στο *facebook*.

Ακολουθούν οι ερωτηθέντες που ανήκουν στον προοδευτικό τύπο χρήστη και έχουν επίσης λογαριασμό στο *facebook* και ακολουθεί ο συντηρητικός τύπος χρήστη που επίσης έχει λογαριασμό στο *facebook* με την διαφορά ότι υπήρχαν ερωτηθέντες της συγκεκριμένης κατηγορίας που δήλωσαν πως είχαν παλιότερα λογαριασμό στο *facebook* αλλά πλέον δεν έχουν και κάποιοι που δήλωσαν πως ποτέ δεν είχαν λογαριασμό στο *facebook*.

Είναι έκδηλο, λοιπόν, ότι ανεξαρτήτως τύπου χρήστη, το *Facebook* έχει κατακτήσει ολοκληρωτικά το κοινό της ελληνικής νέας γενιάς.

- ***Ναι.*** *Και βέβαια. Από παλιά. Είναι το κύριο μέσο επικοινωνίας και κοινωνικοποίησής μου.*

Αυτή είναι η απάντηση του Γιάννη, ο οποίος ανήκει στον προοδευτικό τύπο χρηστών, στην παραπάνω ερώτηση: **Έχετε ή είχατε ποτέ facebook;**

Ενώ, όσον αφορά τον χρόνο που ο ίδιος καταναλώνει μπροστά στην οθόνη του καθημερινά κοιτάζοντας το *Facebook*: «***6 – 8*** ώρες», γιατί όπως δηλώνει χαρακτηριστικά:

- *Το έχω σχεδόν πάντα ανοιχτό. Καθ' όλη τη διάρκεια της δραστηριότητάς μου στο διαδίκτυο. Και ρίχνω κλεφτές ματιές όταν έρχεται κάποια ειδοποίηση. Σχεδόν ανά πέντε ή δέκα λεπτά δηλαδή.*

Ο Αντρέας, 16 ετών, που ανήκει στον μετριοπαθή τύπο χρηστών μας λέει σχετικά:

- *Ναι. Έχω Facebook εδώ και 3 χρόνια.*

Και ως προς τον χρόνο που περνά συνδεδεμένος στον συγκεκριμένο ιστότοπο:

- *2-4 ώρες. Το τσεκάρω στα κλεφτά ακόμα και στο σχολείο.*

Από την άλλη, η Ελένη, χρήστης συντηρητικού τύπου έχει λογαριασμό στο *Facebook*:

- *από ανάγκη, διότι αν δεν είσαι εκεί μέσα τίθεσαι αυτομάτως εκτός κοινωνικού συνόλου.*

Ενώ, δεν περνάει πολλή ώρα εκεί μέσα:

- *1 άντε 2 ώρες όταν συνομιλώ με κάποιον,* αφού: *Δεν έχει νόημα να χαζεύεις χωρίς να κάνεις κάτι συγκεκριμένο. Και είναι πολύ εύκολο να εθιστείς στο να χαζεύεις στο συγκεκριμένο μέσο. Ενδείκνυται.*

Ενώ, λοιπόν, όπως είδαμε προηγούμενα, το συγκεκριμένο μέσο προβάλλει ως αναγκαιότητα για τα άτομα της νέας γενιάς, οι ώρες που ασχολούνται με αυτό, ο τρόπος και οι λόγοι της χρήσης του από τον εκάστοτε τύπο χρήστη διαφέρουν.

Στην στατιστική ανάλυση που ακουλουθεί, μπορούμε να δούμε τον χρόνο που περνά μέσα στον τόπο *Facebook* κατά μέσο όρο, αρχικά το σύνολο του δείγματος κι έπειτα ο κάθε τύπος χρήστη ξεχωριστά.

10. Πόσες ώρες την ημέρα ασχολείστε με το facebook;

Το 42,4% των ερωτηθέντων ασχολείται με το facebook από 2-4 ώρες καθημερινά, το 30,3% από 4-6 ώρες, το 8,2% από 0-2 ώρες, το 3,5% από 6-8 ώρες και το υπόλοιπο 0,6% από 8 ώρες και πάνω. Το 15,1% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

10.Πόσες ώρες την ημέρα ασχολείστε με το facebook;

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο	302	15,1	15,1	15,1
0-2	163	8,2	8,2	23,3
2-4	848	42,4	42,4	65,7
4-6	606	30,3	30,3	96,0
6-8	70	3,5	3,5	99,5
8 & πάνω	11	,6	,6	100,0
Σύνολο	2000	100,0	100,0	

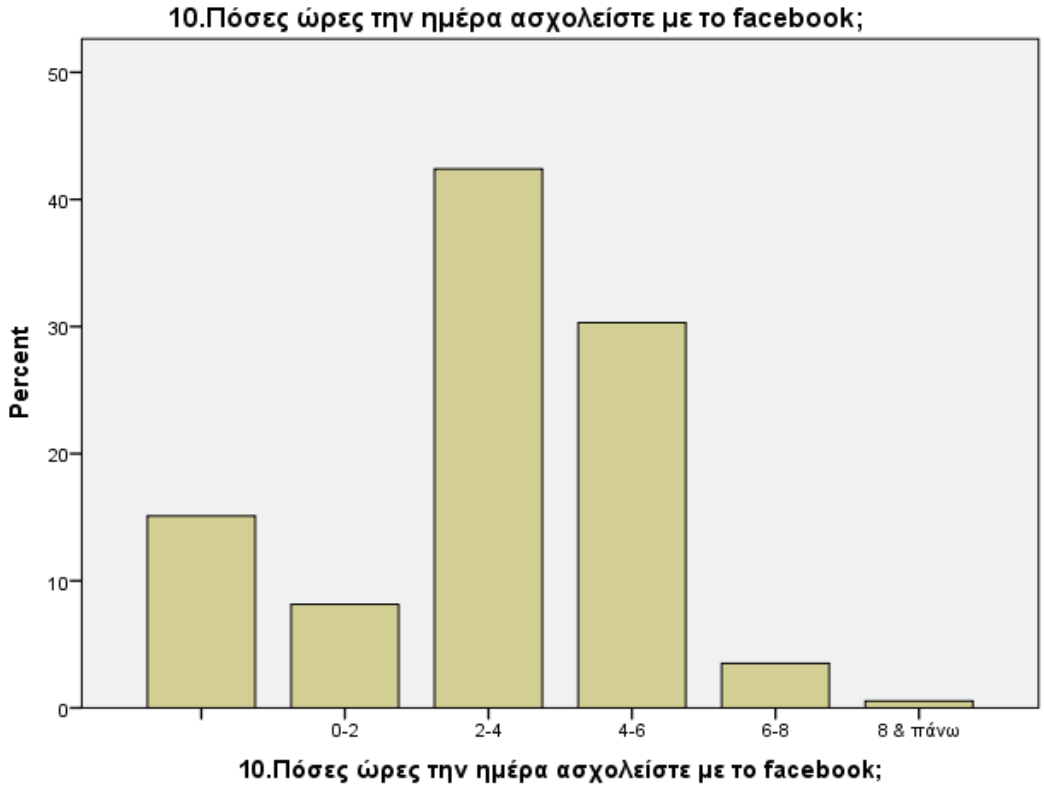

Συνεχίζουμε με την ερώτηση 10. Πόσες ώρες την ημέρα ασχολείστε με το facebook όπου εφαρμόσαμε την Anova. Τα αποτελέσματα μας είναι τα εξής:

Descriptives

10.Πόσες ώρες την ημέρα ασχολείστε με το facebook;

	N	Μέσος	Τυπική Απόκλιση	Τυπικό Σφάλμα	95% Διάστημα Εμπιστοσύνης για το μέσο		Ελάχιστο	Μέγιστο
					Κατώτατο Όριο	Ανώτατο Όριο		
Συντηρητικός	477	1,98	,711	,033	1,91	2,04	1	5
Μετριοπαθής	598	2,16	,536	,022	2,12	2,21	1	5
Προοδευτικός	554	2,92	,517	,022	2,88	2,97	2	5
Σύνολο	1629	2,37	,713	,018	2,33	2,40	1	5

Από τον παραπάνω πίνακα συμπεραίνουμε ότι ο συντηρητικός τύπος χρήστη διαδικτύου ασχολείται με το *facebook* πάνω από 2 ώρες καθημερινά, ο μετριοπαθής τύπος από 2-4 ώρες και ο προοδευτικός από 4 ώρες και πάνω.

Test of Homogeneity of Variances

10.Πόσες ώρες την ημέρα ασχολείστε με το facebook;

Levene Statistic	df1	df2	Sig.
8,723	2	1626	,000

ANOVA

10.Πόσες ώρες την ημέρα ασχολείστε με το facebook;

	Άθροισμα Τετραγώνων	df	Μέσο τετράγωνο	F	Sig.
Between Groups	268,535	2	134,268	390,082	,000
Within Groups	559,675	1626	,344		
Σύνολο	828,210	1628			

Από τον παραπάνω πίνακα βλέπουμε ότι υπάρχει στατιστική σημαντικότητα στην περίπτωση αυτή καθώς το **p=0,0**.

Multiple Comparisons

Dependent Variable: 10.Πόσες ώρες την ημέρα ασχολείστε με το facebook;

	(I) TwoStep Αριθμός Συστάδων	(J) TwoStep Αριθμός Συστάδων	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
Games-Howell	Συντηρητικός	Μετριοπαθής	-,185*	,039	,000	-,28	-,09
		Προοδευτικός	-,945*	,039	,000	-1,04	-,85
	Μετριοπαθής	Συντηρητικός	,185*	,039	,000	,09	,28
		Προοδευτικός	-,760*	,031	,000	-,83	-,69
	Προοδευτικός	Συντηρητικός	,945*	,039	,000	,85	1,04
		Μετριοπαθής	,760*	,031	,000	,69	,83

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

Στη συνέχεια κάναμε Post-Hoc Tests με Games-Howell όπου και οι τρεις τύποι χρηστών του Διαδικτύου παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές καθώς όλα τα sig.(p-value) παρουσιάζουν στατιστική σημαντικότητα (sig.=0.0).

Στο παρακάτω γράφημα (Means Plot) είναι διακριτή η διαφορά των τριών τύπων όσον αφορά τις ώρες που ασχολούνται με το *facebook*.

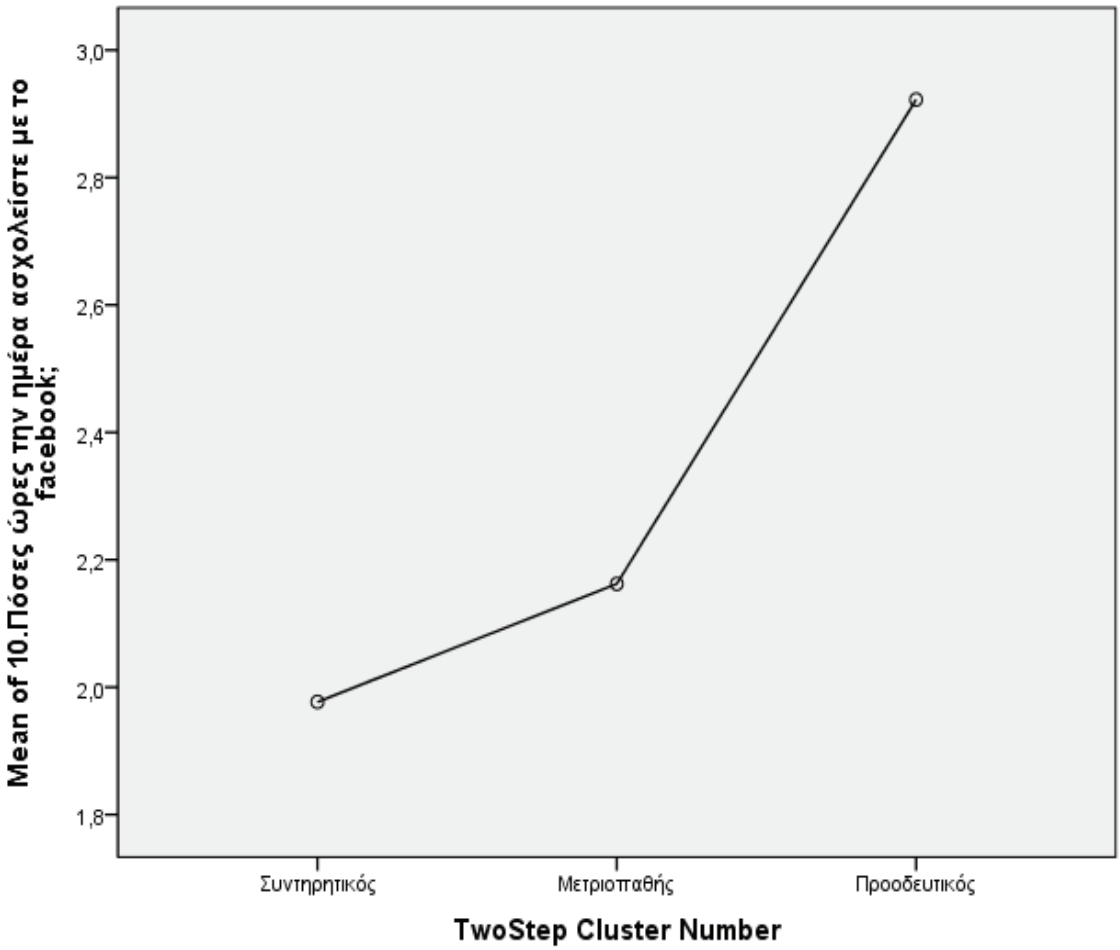

Γίνεται, λοιπόν, φανερό για άλλη μια φορά, ότι ο τρόπος χρήσης του μέσου σχετίζεται άμεσα με τον τύπο χρήστη – τη διαδικτυακή κουλτούρα στην οποία το άτομο ανήκει.

Ποια, όμως, είναι τα βασικά χαρακτηριστικά της φύσης και της λειτουργίας του μέσου στα οποία, πιθανόν, να οφείλεται η προτίμηση του κοινού σε αυτό; Είναι απλά η επικοινωνιακή ευχέρεια που το *Facebook* παρέχει στους χρήστες του ή οι

διάφορες άλλες εφαρμογές του που το καθιστούν ελκυστικό και καλούν το άτομο να κατοικήσει τον κόσμο του; Επίσης, σε αυτόν τον ιδιαίτερο κόσμο του *Facebook*, πώς αποτυπώνεται η σχέση του ενός προσώπου με το άλλο/άλλα, καθώς και με τον ίδιο του τον εαυτό;

β) ο ίλιγγος της επικοινωνίας στον κόσμο των ψηφιακών ειδώλων

Το *Facebook*, σε ένα πρώτο επίπεδο, καθιστά εφικτή την έκφραση των στοιχείων εκείνων που σχηματίζουν την ταυτότητα ενός ατόμου και παράλληλα τη δημιουργία, το «χτίσιμο» κοινωνικών δεσμών. Υποστηρίζει, δηλαδή, εκείνες τις δύο χρήσεις του Διαδικτύου που οι μελετητές των νέων μέσων έχουν εξαρχής καθορίσει ως ενιαίο και αναπόσπαστο χαρακτηριστικό του σύγχρονου καθώς και του μελλοντικού Διαδικτύου ως μέσου επικοινωνίας.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο, «το *Facebook*, σε αντιδιαστολή με άλλα μέσα κοινωνικής δικτύωσης που δίνουν προτεραιότητα στη δημιουργία από τους χρήστες – είτε είναι συνδεδεμένοι με τα δίκτυα είτε όχι - επιτρέπει την πραγματική σύγκλιση μεταξύ τους. Με αυτόν τον τρόπο ενισχύει τα ευρήματα που καταδεικνύουν ότι οι νέες ψηφιακές και διαδικτυακές τεχνολογίες λειτουργούν με βέλτιστο τρόπο ως «λειτουργικά υποκατάστατα» (functional alternatives), άλλοτε αντικαθιστώντας και άλλοτε συμπληρώνοντας το κοινωνικό περιβάλλον του συμμετέχοντος ατόμου.»[123]

Σημαντικός, επίσης, παράγοντας είναι η ίδια η δομή του *Facebook*, καθώς, σύμφωνα με αρκετούς μελετητές: «η βέλτιστη εκμετάλλευση του Διαδικτύου επιτυγχάνεται με την ανοιχτή αρχιτεκτονική του. Από την άλλη πλευρά, το *Facebook* αποτελεί ένα αποδοτικό όχημα διαφημιστικών μηνυμάτων, όπως και στην περίπτωση των παραδοσιακών μέσων.»[124]

«Η χρήση των μέσων αποτελεί περισσότερο μια διαδικασία αλληλόδρασης που συνδέει το περιεχόμενο των μέσων, τις προσωπικές ανάγκες, τις αντιλήψεις, τους ρόλους, τις αξίες και το κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο εντάσσεται και λειτουργεί ένα άτομο».[125]

---

[123] **Papacharissi, Z. & Mendelson, A., "Toward a new(er) sociability: Uses, gratifications and social capital on Facebook"., *Media perspectives for the 21st century,* Routledge, New York, 2011, 40.**

[124] **McQuail, D., Blumler, J. G. & Brown, J. R., "The Television Audience: A Revised Perspectives", *Sociology of Mass Communications*, Penguin, 1972, 136 165.**

[125] **McQuail, D., Blumler, J. G. & Brown, J. R., "The Television Audience: A Revised Perspectives", *Sociology of Mass Communications*, Penguin, 1972, 136 165.**

Κοινή συνισταμένη των ερευνών είναι το ότι όπως συμβαίνει με τα περισσότερα διαδικτυακά μέσα έτσι και «το *Facebook* αποτελεί εναλλακτική λύση στη διαπροσωπική και τη διαμεσολαβημένη επικοινωνία, παρέχοντας άλλες επιλογές ή λειτουργώντας συμπληρωματικά σε πτυχές του ατομικού περιβάλλοντος οι οποίες δεν είχαν «εκπληρωθεί».»[126]

Επίσης, όπως συμβαίνει στα περισσότερα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, οι χρήστες δεν αναζητούν νέα πρόσωπα ή να δικτυωθούν, αλλά διατηρούν τις ήδη υπάρχουσες σχέσεις με ομάδες, φίλους ή γνωριμίες.

Ορισμένοι μελετητές έχουν εντοπίσει «μια σχέση ανάμεσα στον ναρκισσισμό και στη συχνότητα χρήσης του *Facebook*.»[127] Άλλοι έχουν επισημάνει ότι «ο ναρκισσισμός συνδέεται με τον αριθμό των συμμετεχόντων φίλων που έχουν στο *Facebook*.»[128]

Το *Facebook* αποτελεί ένα διαδικτυακό μέσο – ιστότοπο, του οποίου η λειτουργία εκκινά, βασικά, από την παροχή επικοινωνίας μεταξύ των χρηστών του, αλλά επεκτείνεται και σε άλλους τομείς. Το ενδιαφέρον και το πιο σημαντικό με το συγκεκριμένο μέσο είναι το γεγονός ότι με τις διάφορες εφαρμογές του και τις δυνατότητες που αυτές δίνουν στον εκάστοτε χρήστη του, συγκροτεί έναν ολόκληρο κόσμο. Και η κατοίκηση αυτού του ιδιότυπου κόσμου υπόκειται σε μία ιδιαίτερη τελετουργία, η οποία, με τη σειρά της, απορρέει από τη λογική του τρόπου λειτουργίας του μέσου. Αυτός ο κόσμος καθώς και η λογική και τα χαρακτηριστικά της βιωτής του ανθρώπου – χρήστη μέσα σε αυτόν, επηρεάζουν τον άνθρωπο – χρήστη, πολλές φορές σε σημαντικό βαθμό, όπως συμβαίνει με την αλληλεπίδρασή μας με κάθε μέσο. Η επιρροή του *Facebook* ως ενός από τα δημοφιλέστερα μέσα επικοινωνίας, και όχι μόνο, στη σχέση του ανθρώπου με τον άλλον, καθώς και στη σχέση με τον ίδιο του τον εαυτό, είναι γεγονότα εν εξελίξει και αποτελούν σημαντικά ζητήματα υπό εξέταση, αν λάβουμε υπ' όψη ότι το μέσο έχει συμπληρώσει μόλις μία δεκαετία ζωής.

Εμείς, έχοντας όλα αυτά κατά νου, θα επιχειρήσουμε, μέσω της επαφής με τον ανθρώπινο παράγοντα, σε ένα πρώτο στάδιο, να προσεγγίσουμε τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιούν το μέσο τα άτομα του δείγματός μας και οι διάφορες κουλτούρες – τύποι χρηστών. Έπειτα, διαλέγοντας έναν σημαντικό τομέα της ανθρώπινης επικοινωνίας – το φλερτ, θα επιδιώξουμε να ερευνήσουμε αν και σε

---

[126] **Ellison, N. B., Steinfield, C. & Lampe, C., "The benefits of Facebook 'friends': Social capital and college students' use of online social network sites". *Journal of Computer-Mediated Communication,* New York, 2007, 62.**

[127] **Buffardi, L. E. & Campbell, W. K., "Narcissism and social networking websites". *Personality and Social Psychology Bulleting*, 2008, 1303.**

[128] **Bergman, S. M., Fearrington, M. E., Davenport, S. W. & Bergman, J. Z., "Millennials, narcissism, and social net-working: What narcissists do on social networking sites and why*". Personality and Individual Differences*, 2011, 706.**

ποιο βαθμό η νέα γενιά χρησιμοποιεί το *Facebook* για να προσεγγίσει τον άλλον/άλλην με σκοπό να φλερτάρει. Τέλος, με μια ανοιχτή ερώτηση που απευθύνουμε στα υποκείμενα του δείγματος, θέλουμε να διαυγάσουμε, όσο γίνεται, την άποψη – κρίση τους για το συγκεκριμένο μέσο, άποψη η οποία φέρει και συμπεράσματα για τα αποτελέσματα της επίδρασης του μέσου στον χρήστη του.

- ***Να επικοινωνώ γρήγορα και άμεσα.*** *Βέβαια, η ανάγκη γι' αυτού του τύπου την επικοινωνία είναι δημιουργημένη, ίσως και από την ίδια τη δυνατότητα που σου δίνει το μέσο γι' αυτήν. Αλλά, όπως και να 'χει, είναι θετικό.* ***Να βλέπω φωτογραφίες άλλων και αναρτήσεις τους.*** *Αυτό είναι και ψυχαγωγία – κουτσομπολιό. Δεν ξέρω για αλλού, αλλά στην Ελλάδα γίνεται χαμός με τις σέλφιζ. Υπάρχει μια έντονη τάση για επίδειξη που οδηγεί στην αυτοφωτογράφιση. Έτσι, ο άλλος μπορεί και να ενημερώνεται για το που είναι και τι κάνει ο γνωστός/ή του, π.χ. διακοπές, και να γελάει με την επιδειξιομανία του. Χαχαα! Κι εγώ βέβαια, με τη σειρά μου,* ***ανεβάζω φωτογραφίες μου κάπου κάπου.*** *Γενικά το Facebook σα μέσο, σου δίνει τη δυνατότητα ή τη δημιουργεί, να έχεις μια νέα σχέση με την εικόνα σου – τον εαυτό σου. Καλό – κακό – δεν ξέρω. Πάντως, πολλές φορές διασκεδαστικό.*

Αυτή είναι η απάντηση της Ιωάννας στην 11η ερώτηση του ερωτηματολογίου μας: **Τι σας αρέσει/άρεσε στο facebook;**

Όπως βλέπουμε, η 17χρονη αναφέρει τη δυνατότητα της γρήγορης και άμεσης επικοινωνίας που το *Facebook* προσφέρει στους χρήστες του ως πρώτο και πιο σημαντικό στοιχείο, εξηγώντας μάλιστα ότι «*η ανάγκη γι' αυτού του τύπου την επικοινωνία – την γρήγορη και άμεση, ίσως είναι δημιουργημένη και από την ίδια τη δυνατότητα που σου δίνει το μέσο γι' αυτήν.*» Κάνει, δηλαδή, μια νύξη για την επενέργεια της φύσης του μέσου στην ανθρώπινη φύση, στην οποία δημιουργεί την ανάγκη μιας επικοινωνίας που έχει τον ρυθμό του τρόπου λειτουργίας του.

«Η μόνιμη αλληλεπίδραση που υπάρχει στο Διαδίκτυο και η συνεχής χρήση των υπολογιστών μας σε ένα κοινωνικό πλαίσιο, για τη συνομιλία με φίλους και συνεργάτες, για τη δημιουργία του προφίλ του εαυτού μας, για την αναμετάδοση των σκέψεών μας μέσω αναρτήσεων σε ιστολόγια ή το *Facebook*, η κοινωνική μας υπόσταση είναι, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, πάντα εν κινήσει, μετέωρη, σε κίνδυνο. Η αυτοσυνείδηση που προκύπτει ή ακόμα και ο φόβος που έρχεται ως

αποτέλεσμα της μόνιμης επαφής μας με το μέσο, φανερώνουν την ένταση της εμπλοκής μας με το μέσο. Αυτό ισχύει για όλους, αλλά ειδικότερα για τους νέους, που τείνουν να γίνονται παθητικοί κι εξαρτημένοι όσον αφορά τη χρήση των τηλεφώνων και των υπολογιστών τους για την αποστολή σύντομων μηνυμάτων.»[129]

Όπως μας λέει η *Sherry Turkle:* «τα νεαρά άτομα της σημερινής εποχής, είναι τα πρώτα που μεγαλώνουν με την προσδοκία της συνεχούς επικοινωνίας: πάντα εντός σύνδεσης και πάντα επάνω τους. Και είναι επίσης οι πρώτοι που μεγαλώνουν μην θεωρώντας αναγκαστικά την προσομοίωση σαν δεύτερη επιλογή. Όλα αυτά τους καθιστούν άνετους με την τεχνολογία, αλλά φέρνουν μια σειρά νέων ανασφαλειών. Κάνουν φιλίες σε ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης και ύστερα αναρωτιούνται αν βρίσκονται μεταξύ φίλων. Είναι συνδεδεμένοι όλη μέρα, αλλά δεν είναι σίγουροι αν επικοινώνησαν. Μπερδεύονται όσον αφορά την συντροφικότητα. Μπορούν άραγε να τη βρουν στις ζωές τους μπροστά στην οθόνη; Θα μπορούσαν να τη βρουν σε ένα ρομπότ; Οι ψηφιοποιημένες φιλίες τους, που εκφράζονται με συναισθήματα – εικονίδια, και βασίζονται συχνά στη γρήγορη απάντηση παρά στη σκέψη – μπορεί να τους προετοιμάζουν για τύπους σχέσεων στις οποίες η επιφανειακότητα έχει μεγαλύτερη ισχύ, σχέσεις σαν αυτές με το άψυχο αντικείμενο.[130]

Επιπροσθέτως, δεχόμενοι την επίδραση μέσων όπως το Facebook, όπως αναφέρει ο ψυχοθεραπευτής *Michael Hausauer*, οι έφηβοι και άλλοι νέοι ενήλικες «έχουν ένα τρομακτικό ενδιαφέρον για να μαθαίνουν τι συμβαίνει στις ζωές των γνωστών τους, γεγονός που συνδέεται άρρηκτα με ένα τρομερό άγχος του να μη βρεθούν εκτός παιχνιδιού».[131] Αν σταματήσουν να στέλνουν μηνύματα, κινδυνεύουν να γίνουν αόρατοι. ανυπόστατοι.

- *Θέλω να είμαι μόνιμα συνδεδεμένη και σε επαφή με τους διαδικτυακούς μου φίλους στο Facebook. Βέβαια, οι περισσότεροι από εκεί μέσα είναι φίλοι μου και στην πραγματική ζωή, ωστόσο εκεί τους νιώθω διαφορετικά. Και ο τρόπος επικοινωνίας μας είναι διαφορετικός, με τα σύντομα μηνύματα.* ***Σίγουρα δίνει τη δυνατότητα της γρήγορης και άμεσης επικοινωνίας.***

---

[129] **Katie Hafner, "Texting May Be Taking a Toll", *New York Times,* May 25, 2009, 8.**

[130] **Sherry Turkle, Alone *Together: Why we expect more from technology and less from each other,* Basic Books, New York, 2012, 17.**

[131] **Nicholas Carr, *The Shallows: How the Internet is changing the way we think, read and remember,* Atlantic Books, New York, 2010, p. 188.**

Αυτά είναι τα λόγια της Σοφίας, με τα οποία θίγει το κεντρικό ζήτημα που προκύπτει από τη λειτουργία του *Facebook*, την ύπαρξη δύο ζωών – της πραγματικής και της διαδικτυακής. Η Σοφία αναφέρει χαρακτηριστικά ότι, μέσα στον κόσμο του *Facebook*, νιώθει διαφορετικά τους φίλους της πραγματικής της ζωής και αναφέρεται και στον κύριο τρόπο επικοινωνίας που αναπτύσσεται στο μέσο με τα σύντομα μηνύματα, ο οποίος διαφέρει από εκείνον της πραγματικής ζωής.

- *Αν λάβω ένα μήνυμα στο Facebook ή αν έχω μια ανάρτηση στον τοίχο μου, πρέπει οπωσδήποτε να τη δω. Πρέπει.*

Αυτή είναι η κατάθεση ενός νεαρού που έλαβε μέρος σε μία έρευνα αντίστοιχη με τη δική μας που διεξήγαγε η *Sherry Turkle* και αφορούσε την επίδραση του *Facebook* στους νεαρούς χρήστες του.[132]

«Μπορεί να ακούγεται υπερβολικό, αλλά πιστεύω πως ως ένα βαθμό η διαδικτυακή ζωή μας ενθαρρύνει να μεταχειριζόμαστε τους άλλους σαν αντικείμενα, διεκπεραιωτικά. Συμβαίνει φυσικά. Όταν δέχεσαι έναν καταιγισμό από e-mails, αναρτήσεις, μηνύματα στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, πολύ περισσότερα από όσα είσαι σε θέση να απαντήσεις, η αποπροσωποποίηση γίνεται αναπόφευκτη. Παρομοίως, όταν στέλνουμε το ίδιο μήνυμα σε μία ομάδα εκατοντάδων ή χιλιάδων φίλων στο *Tweeter* ή το *Facebook*, μεταχειριζόμαστε πολλούς ανθρώπους σα μονάδα. Οι φίλοι γίνονται ακόλουθοι.

Εάν θέλεις να είσαι τυπικός και δίκαιος με όλους σου τους φίλους και να απαντάς σε όλα τα μηνύματα, δε γίνεται να είσαι για λίγη ώρα στο *Facebook*. Γιατί όλοι είναι εκεί και σου γράφουν με το παραμικρό λόγω της ευκολίας στην επικοινωνία που το μέσο παρέχει. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα όλοι να γράφουν σε όλους και να περνούν πολλές ώρες εκεί μέσα.

Κάποιοι ομολογούν ανοιχτά ότι περιμένουν να τους διακόψουν, και ότι κάθε διακοπή είναι η αρχή μιας σύνδεσης.

Ο κόσμος του σύντομου μηνύματος και της γρήγορης απάντησης, δεν καθιστά την περισυλλογή εφικτή και κάνει πολύ λίγα για να την καλλιεργήσει. Ο κόσμος των εικονιδίων που χρησιμοποιούνται για την έκφραση συναισθημάτων, αποτελεί εκ προοιμίου μία απλούστευση.

---

[132] **Sherry Turkle, Alone *Together: Why we expect more from technology and less from each other,* Basic Books, New York, 2012, p. 171.**

Φωτογραφίες και μηνύματα αναρτώνται, μοιράζονται και συγκρίνονται. Όλοι αυτοί οι άνθρωποι με το κινητό στο χέρι, αντιλαμβάνονται ότι οι λέξεις και οι φωτογραφίες τους είναι σε κοινή θέα; Ίσως.

Παραδοσιακά, η ανάπτυξη της οικειότητας και της φιλίας απαιτούσε μια μορφή ιδιωτικότητας. Μία οικειότητα χωρίς ιδιωτικότητα ανασκευάζει το ίδιο το περιεχόμενο της οικειότητας. Η χωριστότητα επίσης επανεφευρίσκεται.»[133]

«Όταν ένα μεγάλο μέρος της ζωής σου διαδραματίζεται σε ψηφιακούς τόπους, μπορεί να θεωρείται Δεύτερη Ζωή, ένα ηλεκτρονικό παιχνίδι, μία ιστοσελίδα κοινωνικής δικτύωσης, μια περίεργη σχέση αναπτύσσεται μεταξύ εκείνου που είναι αληθινό και αυτού που είναι «αληθινό εδώ», αληθινό στην προσομοίωση. Σε παιχνίδια που παριστάνουμε ένα *άβαταρ*, καταλήγουμε να είμαστε ο εαυτός μας με τον πιο αποκαλυπτικό τρόπο, στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης όπως το *Facebook*, νομίζουμε πως παρουσιάζουμε τον εαυτό μας, αλλά το προφίλ μας καταλήγει να είναι κάποιος άλλος – συχνά η φαντασίωση αυτού που θέλουμε να είμαστε.[134]

Μήπως αυτό υποδηλώνεται από την Ιωάννα όταν μας λέει ότι στο *Facebook* της αρέσει:

- ***Να βλέπω φωτογραφίες άλλων και αναρτήσεις τους.*** *Αυτό είναι και ψυχαγωγία – κουτσομπολιό. Δεν ξέρω για αλλού, αλλά στην Ελλάδα γίνεται χαμός με τις σέλφιζ. Υπάρχει μια έντονη τάση για επίδειξη που οδηγεί στην αυτοφωτογράφιση. Έτσι, ο άλλος μπορεί και να ενημερώνεται για το που είναι και τι κάνει ο γνωστός/ή του, π.χ. διακοπές, και να γελάει με την επιδειξιομανία του. Χαχαα! Κι εγώ βέβαια, με τη σειρά μου,* ***ανεβάζω φωτογραφίες μου κάπου κάπου.*** *Γενικά το Facebook σα μέσο, σου δίνει τη δυνατότητα ή τη δημιουργεί, να έχεις μια νέα σχέση με την εικόνα σου – τον εαυτό σου. Καλό – κακό – δεν ξέρω. Πάντως, πολλές φορές διασκεδαστικό.*

«Το *Facebook* μας κάνει να σκεφτόμαστε τον εαυτό μας με «σύντομους όρους», με σημάδια που είναι εύκολο να διαβαστούν από τους άλλους. Μας ζητά να παρουσιαζόμαστε με απλοποιημένους τρόπους. Κι έπειτα, αντιμέτωποι με το κοινό που μας γνώρισε μέσα στη συνθήκη αυτής της απλούστευσης, πιεζόμαστε να ανταποκριθούμε στην προσδοκόμενη απλουστευμένη εικόνα – ιδέα που έχει το κοινό για εμάς.

Προσπαθώντας να ανταποκριθείς σε μια κούλ εικόνα που νομίζεις ότι θα εισπράξουν οι άλλοι από αυτά που τους δείχνεις, σίγουρα αποσιωπάς πολλά

---

[133] **Όπ. π, σ. 172.**

[134] **Όπ. π, σ. 153.**

πράγματα που αποτελούν μέρος της προσωπικότητάς σου, αλλά δείχνοντάς τα κινδυνεύεις να φανείς περίεργος ή εκτός μόδας.

Ανταποκρινόμενος σε αυτό που ζητούν οι άλλοι ή η εποχή, σε τελική ανάλυση, ταιριάζεις απόλυτα σε ένα στερεότυπο.»[135]

Το ενδιαφέρον στην κατάθεση της Ιωάννας έγκειται στο ότι αυτό το χαρακτηριστικό της αυτοπροβολής στο οποίο ωθεί το μέσο το θεωρεί και χαρακτηριστικό γνώρισμα των Ελλήνων, αφού, όπως μας λέει: «*στην Ελλάδα γίνεται χαμός με τις σέλφιζ. Υπάρχει μια έντονη τάση για επίδειξη που οδηγεί στην αυτοφωτογράφιση.»*

Μία από τις σημαντικότερες διαφορές του *Facebook* από τα υπόλοιπα διαδικτυακά μέσα επικοινωνίας είναι αυτή του η εφαρμογή – της ανάρτησης φωτογραφιών, που, σε μεγάλο βαθμό, είθισται να είναι του προσώπου στο οποίο ανήκει ο λογαριασμός, εν είδει αυτό-παρουσίασης, αυτό προβολής. Η φωτογραφία, το ψηφιακό είδωλο του προσώπου, του σώματος και της συνολικότερης υπόστασης του εαυτού αποτελεί μια πληροφορία που μεταδίδεται από τον ίδιο τον χρήστη στους άλλους χρήστες – φίλους του μέσα στην κοινωνία του *Facebook*. Αυτή η αυτό-προβολή που εκπηγάζει από την ίδια τη δυνατότητα που παρέχει στον χρήστη ο τρόπος λειτουργίας και οι εφαρμογές του μέσου, δημιουργεί επίσης την ανάγκη – τάση – συνήθεια να επιθυμείς την αυτό-προβολή – αυτό-παρουσιάση και των άλλων για να δεις και να σχολιάσεις τις φωτογραφίες τους, όπως αντίστοιχα περιμένεις εκείνοι να κάνουν με τις δικές σου. Στην ουσία, όλο αυτό το γεγονός συνιστά μια τελετουργική διαδικασία ανταλλαγής πληροφοριών μέσω ψηφιακών ειδώλων μεταξύ (επι)κοινωνούντων χρηστών – ανθρώπων – εαυτών, οι οποίοι, σε τελική ανάλυση, έχουν αποδεχτεί τους εαυτούς τους ως τέτοια.

Η Ιωάννα χρησιμοποιεί, μάλιστα, τις λέξεις ψυχαγωγία και κουτσομπολιό για να εκφράσει αυτό που συμβαίνει στον χώρο του Facebook με τις ματιές και τα σχόλια στις φωτογραφίες των άλλων. Η λογική της λειτουργίας του μέσου, φαίνεται να επιφορτίζει τον χρήστη του να παίξει στο μουσείο ή θέατρό του, δημιουργώντας μια επιμελημένη εικόνα του, την οποία μετέπειτα επιδεικνύει στην κοινωνία του μέσου, σχεδόν με τρόπο εμπορικό – σαν προϊόν, σαν άψυχο αντικείμενο, χωρίς όμως να αποκομίζει από αυτό κάτι υλικό. Επίσης, τα περισσότερα άτομα – χρήστες περιμένουν και από τους άλλους να συμμετάσχουν σε αυτό το παιχνίδι εικόνων που αποσκοπεί στην ανταλλαγή *like* και σχολίων μεταξύ των παικτών, για να επιτευχθεί αυτό το *κουτσομπολιό* που η Ιωάννα ταυτίζει με την *ψυχαγωγία*. Αυτή η διαδικασία που πυροδοτείται από τη φύση του μέσου και τις δυνατότητες που δίνουν οι

[135] **Όπ. π, σ. 153.**

εφαρμογές του στον χρήστη, κάποιες φορές έχει ιδιαίτερο αντίκτυπο στην ψυχολογία του ατόμου.

«Πολλοί έφηβοι δηλώνουν εξουθενωμένοι από την πίεση του *Facebook* για θέατρο – performance. Αγχώνονται για το ποια φωτογραφία πρέπει να αναρτήσουν. Αλλάζουν τις φωτογραφίες τους για να φαίνονται πιο ελκυστικές. Είναι αστείο το γεγονός ότι στο *Facebook*, κάποιες φορές, εισπράττεις από κάποιους μια αίσθηση αριστοκρατικής αδιαφορίας για τις υπερβολές και το υπερβολικό φτιασίδωμα των φωτογραφιών και γενικότερα του προφίλ τους. Μοιάζουν σαν κοπέλες υπερβολικά βαμμένες που υποστηρίζουν με άκρα ελαφρότητα ότι έπεσε πάνω τους λίγο παραπάνω make up από όσο έπρεπε. Είναι όμως κωμικό γιατί όλοι γνωρίζουμε την αλήθεια της πολύωρης και λεπτομερούς ενασχόλησης με το μέσο που είναι απαραίτητη για το καλό αποτέλεσμα που θα επικροτηθεί από το κοινό.»[136]

Σε αυτό ακριβώς το γεγονός αναφέρεται η Σοφία όταν μας λέει πως:

- *Η προβολή, το γεγονός ότι παρουσιάζεις τον εαυτό σου στους άλλους, ότι φτιάχνεις έναν εαυτό που θέλεις να δείξεις στο κοινό είναι ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά της λειτουργίας του και αυτό που το κάνει διασκεδαστικό. Είναι όπως το λέει το όνομά του αν το μεταφράσουμε στα ελληνικά – ένα Βιβλίο Προσώπων. Με τις φωτογραφίες παρουσιάζεις τον εαυτό σου. Με τις αναρτήσεις και την παρουσίαση των ενδιαφερόντων σου, συστήνεσαι στους άλλους κι εκείνοι αντίστοιχα συστήνονται σε 'σένα. Αυτό δημιουργεί την περιέργεια του να παρακολουθείς τους άλλους, να βλέπεις φωτογραφίες τους, πράγματα που αφορούν την προσωπικότητα και τον χαρακτήρα τους. Είναι όλα εικόνες. Περιπλάνηση σε εικόνες.* ***Μου αρέσει να βλέπω φωτογραφίες άλλων.*** *Έμαθα να μου αρέσει. Επίσης, μπορείς να μάθεις πράγματα για άλλους ανθρώπους, που δε γνωρίζεις, μπορείς να βρεις ανθρώπους με τους οποίους ταιριάζεις κι έχετε κοινά ενδιαφέροντα και* ***να κάνεις νέες ενδιαφέρουσες γνωριμίες.*** *Έχει και τα καλά του, δηλαδή. Χαχαα!*

«Στο *Facebook*, το κάθε τι καταμαρτυρεί το ποιος είσαι. Οι ομάδες στις οποίες είσαι μέλος, τα *likes* σου, κ.ά. Και επειδή οι άνθρωποι δίνουν μεγάλη σημασία στο *Facebook*, συχνά αναρωτιέσαι τι γνώμη θα σχηματίσουν οι άλλοι για σένα από το προφίλ σου και τις κινήσεις σου και γι' αυτόν τον λόγο μελετάς λεπτομερειακά την κάθε σου κίνηση.

«Τι θα πουν άμα δηλώσω πως μου αρέσει αυτό το συγκρότημα / αν ακολουθήσω τον τάδε ή τον δείνα; Ή, είναι αυτή η φωτογραφία κατάλληλη για φωτογραφία

[136] **Όπ. π, σ. 274.**

προφίλ μου; Τι φανερώνει για μένα;» Όταν σκέφτεσαι τόσα πράγματα για το τι θα νομίσουν οι άλλοι για σένα, σκέφτεσαι τον εαυτό σου με λάθος τρόπο και ίσως σταδιακά να χάνεις την προσωπική σου άποψη για τον εαυτό σου, είναι σα να ετεροκαθορίζεσαι.[137]

Όταν, όμως, ο χρήστης του μέσου σκέφτεται πώς θα παρουσιάσει τον εαυτό του, πάντα σε συνάρτηση με αυτό που νομίζει ότι θα εκτιμηθεί από τους άλλους καλύτερα, είτε αυτό έχει να κάνει με το ποια φωτογραφία θα ανεβάσει είτε με το αν θα δηλώσει ότι του αρέσει το ένα ή το άλλο συγκρότημα ή βιβλίο κλπ, «*μπορείς,* όντως*, να μάθεις πράγματα για άλλους ανθρώπους, που δε γνωρίζεις, μπορείς να βρεις ανθρώπους με τους οποίους ταιριάζεις κι έχετε κοινά ενδιαφέροντα και* ***να κάνεις νέες ενδιαφέρουσες γνωριμίες,»*** όπως ισχυρίζεται η Σοφία;, ή, έρχεσαι σε επαφή με μια εικονική κατασκευή, έναν εαυτό δημιουργημένο από τα στοιχεία εκείνα που φαντάστηκε ο άνθρωπος – χρήστης, στον οποίο ανήκει ο λογαριασμός ότι θα αρέσουν στο κοινό του Facebook, ένα είδωλο πλασμένο για να αρέσει στους άλλους;

Για αυτή την απόσταση από την αλήθεια του εαυτού μιλά η *Turkle* όταν αναφέρεται στο εξής περιστατικό: «*Στην αρχή της έρευνάς μου, ένας καθηγητής λυκείου με προειδοποίησε να μην εξαπατηθώ από όποιον συνεντευξιαζόμενο μαθητή μου πει ότι η σελίδα του στο Facebook είναι ο πραγματικός εαυτός του. «Είναι σα μια θεατρική παράσταση. Δημιουργείς έναν χαρακτήρα.» Ο Έρικ, ένας μαθητής λυκείου από το Νιού Τζέρσυ, αυτοχαρακτηρίζεται ως γνώστης του τρόπου με τον οποίο κατασκευάζεται μία σελίδα στο Facebook. Παρά ταύτα ακόμα ξαφνιάζεται όταν αντιλαμβάνεται ότι κάποιες κοπέλες χρησιμοποιούν προγράμματα για να φαίνονται λεπτότερες στις φωτογραφίες του προφίλ τους. «Δεν μπορείς να το διακρίνεις όταν κοιτάζεις τη μικρή εκδοχή της φωτογραφίας, αλλά όταν την ανοίξεις και την δεις πιο μεγάλη, διακρίνεις ότι είναι πειραγμένη.»*

Το προφίλ στο Facebook είναι ιδιαίτερη πηγή άγχους επειδή είναι κάτι ιδιαίτερα σημαντικό για την κοινωνική ζωή του σχολείου.»[138]

Ωστόσο, ο Βασίλης, ο οποίος ανήκει στον συντηρητικό τύπο χρηστών, παραδέχεται ότι: «*Αν και δεν το χρησιμοποιώ γι' αυτόν τον λόγο, το Facebook σίγουρα βοηθάει στο να μάθεις πράγματα για την προσωπικότητα, το ποιόν του άλλου. Μοιάζει αντιφατικό, αλλά ακόμα και αυτά που κάνει κάποιος στο Facebook*

[137] **Όπ. π, σ. 184.**

[138] **Όπ. π, σ. 183.**

για να εντυπωσιάσει, αν και δεν αποτυπώνουν όλη την αλήθεια του, καταμαρτυρούν πράγματα για το στυλ και γενικότερα για το άτομό του.»

Και όσον αφορά τους κύριους λόγους για τους οποίους χρησιμοποιεί το συγκεκριμένο μέσο: - *«Είναι περίεργο, αλλά μπαίνω κι εγώ στον πειρασμό του να βλέπω φωτογραφίες άλλων για να περνώ την ώρα μου. Επίσης, το χρησιμοποιώ κάποιες φορές για να επικοινωνώ πιο γρήγορα και άμεσα, να αποφεύγω το τηλέφωνο και τρίτον για να ξαναβρίσκω παλιούς μου φίλους. Είναι σχεδόν όλοι στο Facebook. Έτσι, σου δίνεται η δυνατότητα να ξαναβρίσκεις παλιούς σου γνωστούς και φίλους, από άλλα στάδια και κύκλους της ζωής σου, τους οποίους δεν έχεις συναντήσει για χρόνια.»*

Στον κόσμο του Διαδικτύου, χρησιμοποιώντας μέσα όπως το *Facebook*, είναι πολύ δύσκολο για κάποιον να αφήσει πίσω το παρελθόν. Το Διαδίκτυο είναι για πάντα.[139]

Το *Facebook*, λοιπόν, ένα μέσο με πολλές και διαφορετικές εφαρμογές, συνιστά μία ολοκληρωμένη πραγματικότητα με τους δικούς της κανόνες και τα δικά της ήθη. Συνδυάζοντας την διαδικτυακού τύπου, γρήγορη και άμεση επικοινωνία των σύντομων μηνυμάτων κειμένου, με τη δυνατότητα ανάρτησης φωτογραφιών, βίντεο ή κειμένων, καθώς και την έκφραση υποκειμενικής γνώμης – σχολίου για τις φωτογραφίες ή τις αναρτήσεις των άλλων, ουσιαστικά ωθεί τον κάθε χρήστη να διαμορφώσει ένα προφίλ, το οποίο στη συνέχεια θα κοινωνήσει στους άλλους χρήστες με διάφορους τρόπους. Γι' αυτούς τους λόγους, το *Facebook* είναι κάτι πολύ παραπάνω από ένα απλό μέσο επικοινωνίας. Είναι ένα μέσο – κοινωνία, του οποίου η φύση και ο τρόπος λειτουργίας καθορίζουν την κουλτούρα, τη νοοτροπία, τους τρόπους συμπεριφοράς και τις σχέσεις του κάθε χρήστη – μέλους με τον άλλον και με τον ίδιο του τον εαυτό, τόσο μέσα στους κόλπους της, όσο και στην έξω από το *Facebook*, πραγματική ζωή.

Από τα παρακάτω αποτελέσματα – απαντήσεις στην ερώτηση που απευθύναμε στο δείγμα μας κι έχει να κάνει με το ***τι αρέσει περισσότερο στον καθένα να κάνει στο Facebook***, φαίνονται κάποιες βασικές συνήθειες που το μέσο και η λογική της λειτουργίας του σχεδόν επιβάλλουν στους χρήστες του.

---

[139] **Όπ. π. σ. 168.**

11.α Τι σας αρέσει/άρεσε στο facebook; (1η Προτίμηση)

Το 32,7% των ερωτηθέντων δήλωσε ως πρώτη προτίμηση ότι του αρέσει στο facebook να επικοινωνεί γρήγορα και άμεσα, το 12,6% ότι του αρέσει να βλέπει φωτογραφίες άλλων, το 11,9% να ανεβάζει φωτογραφίες του, το 11,4% να του κάνουν like, το 7,4% να κάνει νέες γνωριμίες, το 4,9% να μιλάει με τους άλλους για δημόσια ζητήματα και το 2,9% να βλέπει τι κάνουν οι άλλοι. Το 15,3% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

11.α Τι σας αρέσει/άρεσε στο facebook; (1η Προτίμηση)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		305	15,3	15,3	15,3
	Να ανεβάζω φωτογραφίες μου	237	11,9	11,9	27,1
	Να μου κάνουν like	228	11,4	11,4	38,5
	Να βλέπω φωτογραφίες άλλων	252	12,6	12,6	51,1
	Να σχολιάζω φωτογραφίες άλλων	2	,1	,1	51,2
	Να κάνω νέες γνωριμίες	147	7,4	7,4	58,6
	Να μιλάω με τους άλλους για δημόσια ζητήματα	97	4,9	4,9	63,4
	Να επικοινωνώ γρήγορα και άμεσα	654	32,7	32,7	96,1
	Να βλέπω τι κάνουν οι άλλοι	57	2,9	2,9	99,0
	Να ξαναβρίσκω παλιούς μου φίλους	21	1,1	1,1	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

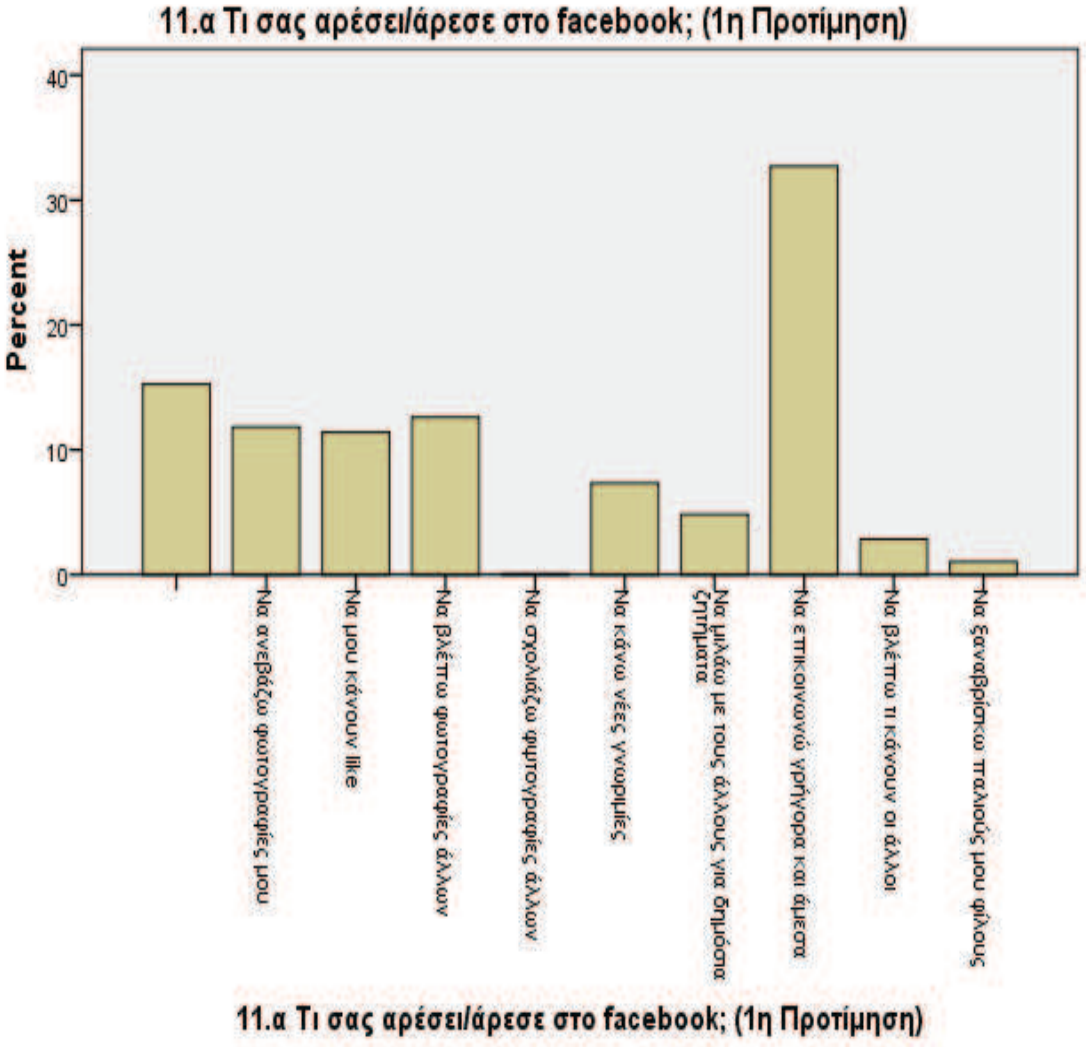

11.β Τι σας αρέσει/άρεσε στο facebook; (2η Προτίμηση)

Το 22,5% των ερωτηθέντων δήλωσε ως δεύτερη προτίμηση ότι του αρέσει στο facebook να επικοινωνεί γρήγορα και άμεσα, το 16,7% ότι του αρέσει να βλέπει φωτογραφίες άλλων, το 10,1% να ανεβάζει φωτογραφίες του, το 9,1% να βλέπει τι κάνουν οι άλλοι, το 8,3% να του κάνουν like, το 7,4% να μιλάει με τους άλλους για δημόσια θέματα, το 6,7% να κάνει νέες γνωριμίες, το 3,2% να ξαναβρίσκει παλιούς του φίλους. Το 15,6% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

11.β Τι σας αρέσει/άρεσε στο facebook; (2η Προτίμηση)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		312	15,6	15,6	15,6
	Να ανεβάζω φωτογραφίες μου	202	10,1	10,1	25,7
	Να μου κάνουν like	166	8,3	8,3	34,0
	Να βλέπω φωτογραφίες άλλων	333	16,7	16,7	50,7
	Να σχολιάζω φωτογραφίες άλλων	10	,5	,5	51,2
	Να κάνω νέες γνωριμίες	134	6,7	6,7	57,9
	Να μιλάω με τους άλλους για δημόσια ζητήματα	148	7,4	7,4	65,3
	Να επικοινωνώ γρήγορα και άμεσα	450	22,5	22,5	87,8
	Να βλέπω τι κάνουν οι άλλοι	181	9,1	9,1	96,8
	Να ξαναβρίσκω παλιούς μου φίλους	64	3,2	3,2	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

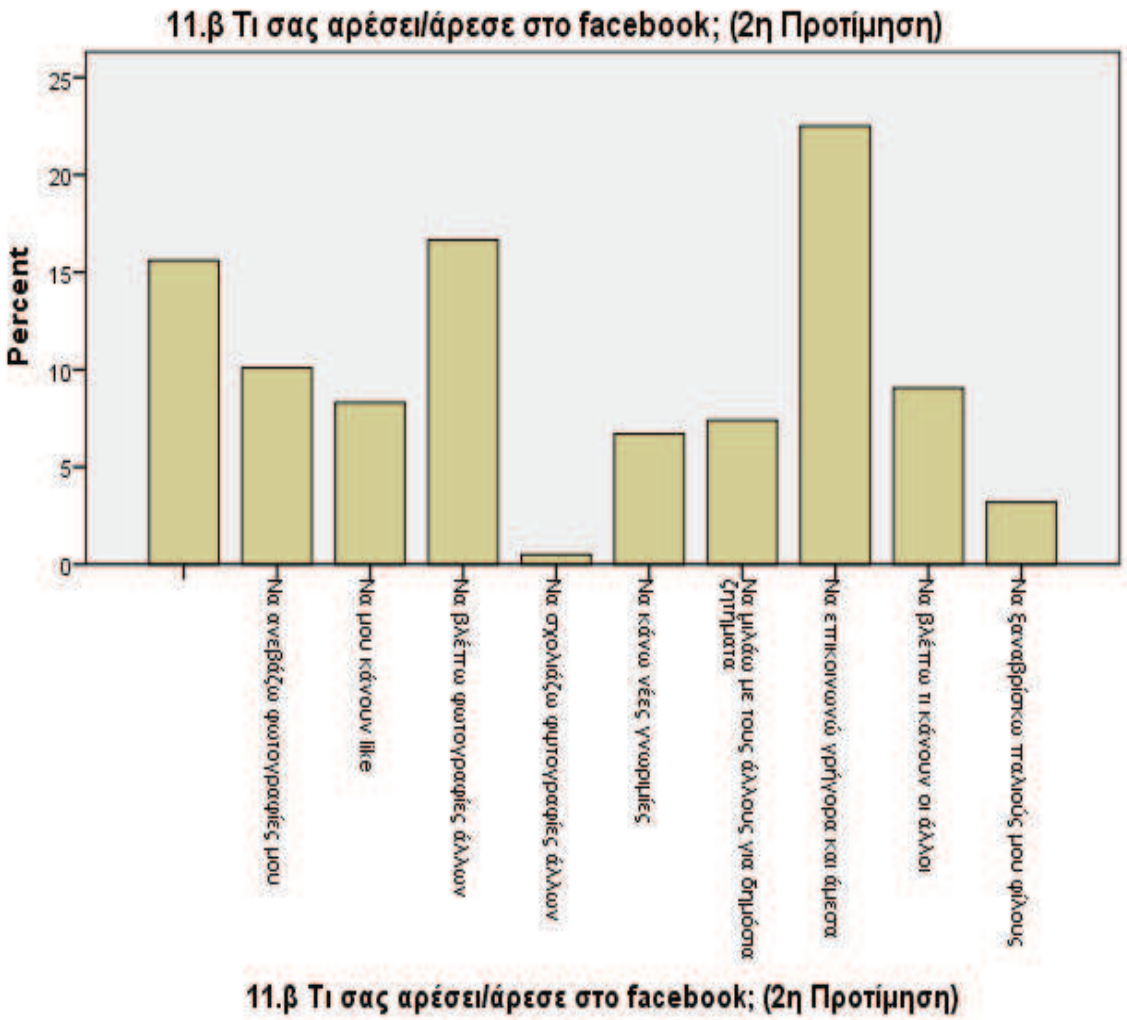

11.γ Τι σας αρέσει/άρεσε στο facebook; (3η Προτίμηση)

Το 12,3% των ερωτηθέντων δήλωσε ως τρίτη προτίμηση ότι του αρέσει στο facebook να κάνει νέες γνωριμίες, το 11,9% ότι του αρέσει να επικοινωνεί γρήγορα και άμεσα, το 11,4% να βλέπει τι κάνουν οι άλλοι, το 11% να του κάνουν like, το 10% να βλέπει φωτογραφίες άλλων, το 9,1% να ανεβάζει φωτογραφίες του, το 7,2% να μιλάει με τους άλλους για δημόσια θέματα και το 4,4% να ξαναβρίσκει παλιούς του φίλους. Το 22,5% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

11.γ Τι σας αρέσει/άρεσε στο facebook; (3η Προτίμηση)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		450	22,5	22,5	22,5
	Να ανεβάζω φωτογραφίες μου	182	9,1	9,1	31,6
	Να μου κάνουν like	219	11,0	11,0	42,6
	Να βλέπω φωτογραφίες άλλων	199	10,0	10,0	52,5
	Να σχολιάζω φωτογραφίες άλλων	7	,4	,4	52,9
	Να κάνω νέες γνωριμίες	246	12,3	12,3	65,2
	Να μιλάω με τους άλλους για δημόσια ζητήματα	144	7,2	7,2	72,4
	Να επικοινωνώ γρήγορα και άμεσα	238	11,9	11,9	84,3
	Να βλέπω τι κάνουν οι άλλοι	228	11,4	11,4	95,7
	Να ξαναβρίσκω παλιούς μου φίλους	87	4,4	4,4	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

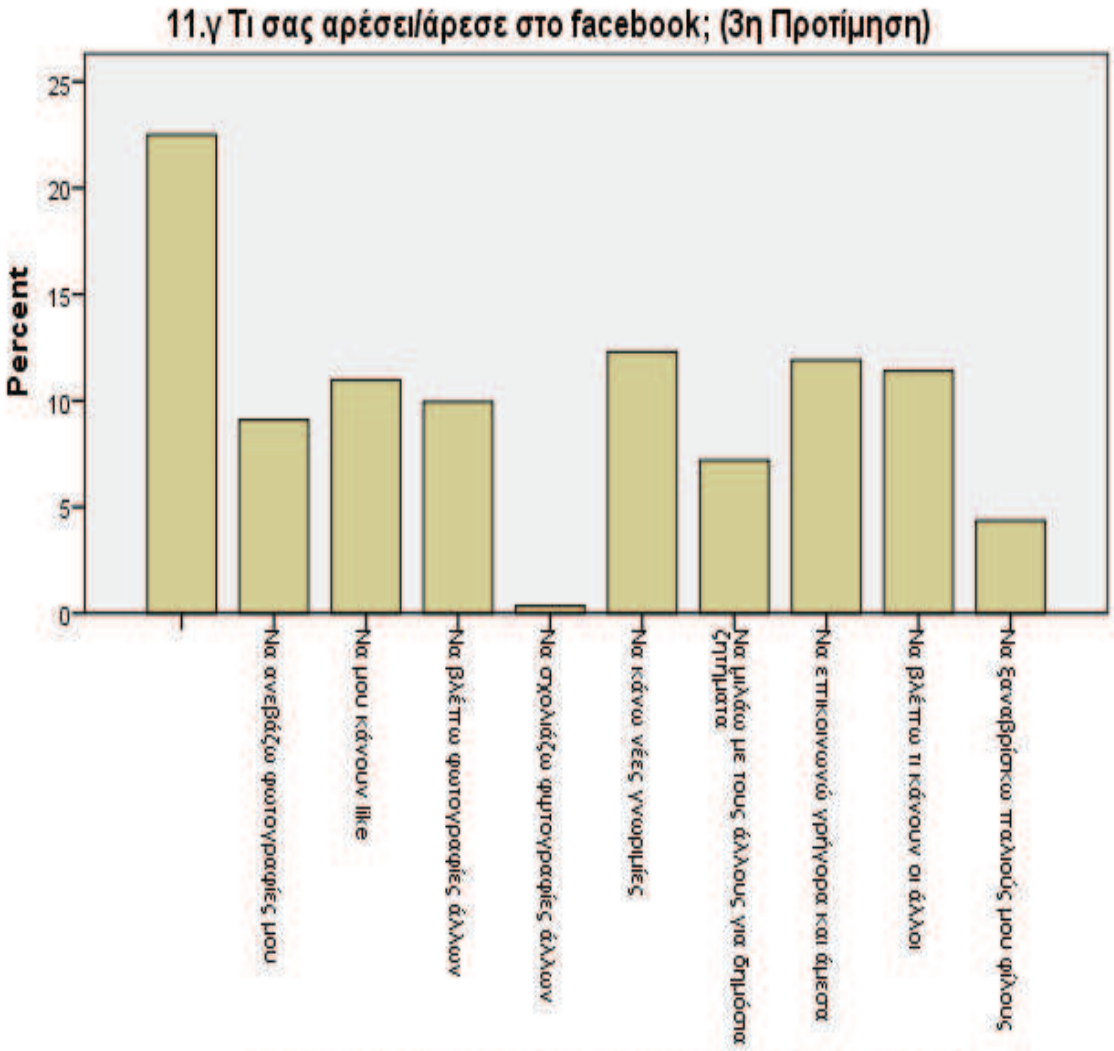
11.γ Τι σας αρέσει/άρεσε στο facebook; (3η Προτίμηση)
Percent
25
20
15
10
5
0
Να ανεβάζω φωτογραφίες μου
Να μου κάνουν like
Να βλέπω φωτογραφίες άλλων
Να σχολιάζω φωτογραφίες άλλων
Να κάνω νέες γνωριμίες
Να μιλάω με τους άλλους για ενδιαφέροντα ζητήματα
Να επικοινωνώ γρήγορα και άμεσα
Να βλέπω τι κάνουν οι άλλοι
Να ξαναβρίσκω παλιούς μου φίλους
11.γ Τι σας αρέσει/άρεσε στο facebook; (3η Προτίμηση)

Συνεχίζουμε με την ερώτηση 11β. Τι σας αρέσει/άρεσε στο facebook; (2η Προτίμηση) όπου κάνουμε έλεγχο X^2. Τα αποτελέσματα μας είναι τα εξής:

TwoStep Αριθμός Συστάδων * 11.β Τι σας αρέσει/άρεσε στο facebook; (2η Προτίμηση) Crosstabulation

Μέτρηση

		11.β Τι σας αρέσει/άρεσε στο facebook; (2η Προτίμηση)								
		Να ανεβάζω φωτογραφίες μου	Να μου κάνουν like	Να βλέπω φωτογραφίες άλλων	Να σχολιάζω φωτογραφίες άλλων	Να κάνω νέες γνωριμίες	Να μιλάω με τους άλλους για δημόσια ζητήματα	Να επικοινωνώ γρήγορα και άμεσα	Να βλέπω τι κάνουν οι άλλοι	Να ξαναβρίσκω παλιούς μου φίλους
TwoStep Αριθμός Συστάδων	Συντηρητικός	69	49	128	8	15	15	98	64	34
	Μετριοπαθής	95	83	67	0	18	24	193	96	22
	Προοδευτικός	31	30	134	1	97	104	16	2	
Σύνολο		195	162	329	9	130	143	430	176	58

Έλεγχοι Χ-τετράγωνο

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Χ-τετράγωνο	393,313[a]	16	,000
Κλάσμα πιθανοφάνειας	406,957	16	,000
Γραμμική-προς-γραμμική συσχέτιση	1,890	1	,169
Αριθμός έγκυρων περιπτώσεων	1632		

a. 3 cells (11,1%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2,65.

Από τον παραπάνω πίνακα βλέπουμε ότι υπάρχει στατιστική σημαντικότητα στην περίπτωση αυτή καθώς το **p=0,00**.

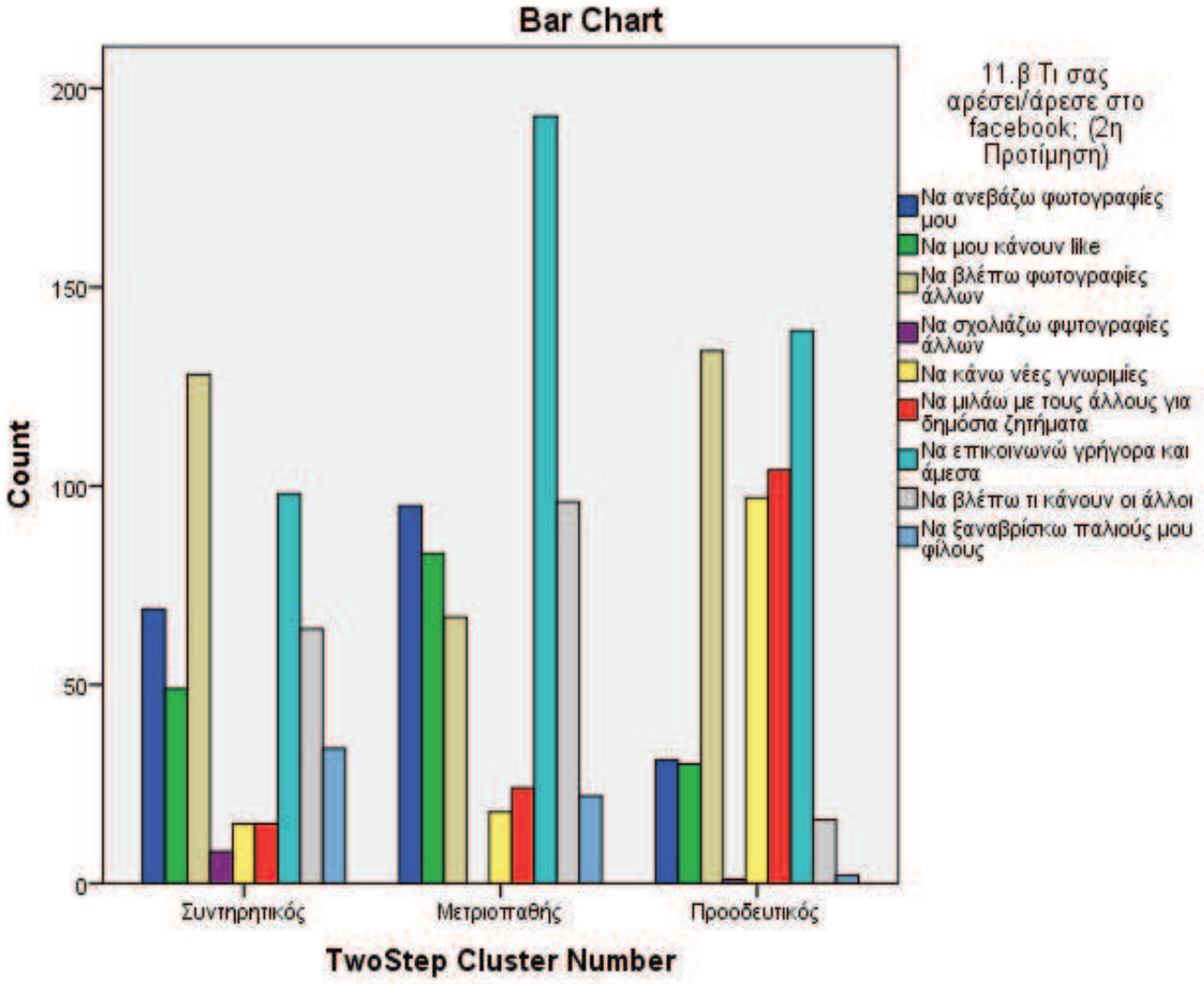

Από το παραπάνω σχεδιάγραμμα βλέπουμε ότι οι ερωτηθέντες που ανήκουν στον μετριοπαθή τύπο χρήστη είναι οι περισσότεροι που δήλωσαν πως τους αρέσει το *facebook* επειδή επικοινωνούν γρήγορα και άμεσα, ακολούθησε η δήλωση ότι τους αρέσει να βλέπουν τι κάνουν οι άλλοι και να ανεβάζουν φωτογραφίες.

Ακολουθούν οι ερωτηθέντες που ανήκουν στον προοδευτικό τύπο χρήστη των οποίων η πλειονότητα δήλωσε επίσης πως τους αρέσει το *facebook* επειδή με αυτό επικοινωνούν γρήγορα και άμεσα, επίσης τους αρέσει να βλέπουν φωτογραφίες άλλων και τέλος, τους αρέσει να μιλούν με τους άλλους για δημόσια ζητήματα.

Τέλος, ακολουθεί ο συντηρητικός τύπος χρήστη, του οποίου οι περισσότεροι ερωτηθέντες δήλωσαν πως τους αρέσει να βλέπουν φωτογραφίες άλλων και ακολούθησε η επιλογή πως τους αρέσει το *facebook* επειδή επικοινωνούν γρήγορα και άμεσα.

Όπως καταμαρτυρούν τα παραπάνω στατιστικά αποτελέσματα που αφορούν τόσο τις επιλογές του συνόλου του δείγματος όσο και τις επιλογές των τριών τύπων χρηστών, καθώς και οι συνεντεύξεις τις οποίες αναλύσαμε πρωτύτερα, το *Facebook* ευνοεί, κατ' ουσίαν, δύο τύπους επικοινωνίας, οι οποίοι με τη σειρά τους εκδηλώνονται μέσω δύο ειδών πληροφορίας, αυτόν του άμεσου γραπτού μηνύματος και αυτόν της εικόνας – ψηφιοποιημένης φωτογραφίας. Είναι αυτοί οι δύο τρόποι, με τους οποίους κατ' εξοχήν οι άνθρωποι προσεγγίζονται σε αυτόν τον διαδικτυακό τόπο.

γ) Η ζωή ως προβολή σε ψηφιακά κάδρα

Επειδή η ανάρτηση φωτογραφιών αποτελεί ένα από τα βασικά γνωρίσματα του Facebook, απευθύναμε στα υποκείμενα του δείγματός μας την παρακάτω ερώτηση:

12.Πόσο συχνά ανεβάζετε φωτογραφίες στο facebook;

Το 46,3% των ερωτηθέντων δήλωσε πως ανεβάζει φωτογραφίες στο facebook ανά 3 μέρες, το 17,4% ανά βδομάδα, το 17,1% σχεδόν κάθε μέρα, το 2,4% σπάνια και το 1,6% ποτέ. Το 15,3% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

12.Πόσο συχνά ανεβάζετε φωτογραφίες στο facebook;

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		306	15,3	15,3	15,3
	Ποτέ	31	1,6	1,6	16,9
	σπάνια	47	2,4	2,4	19,2
	ανά βδομάδα	348	17,4	17,4	36,6
	ανά 3 μέρες	926	46,3	46,3	82,9
	σχεδόν κάθε μέρα	342	17,1	17,1	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

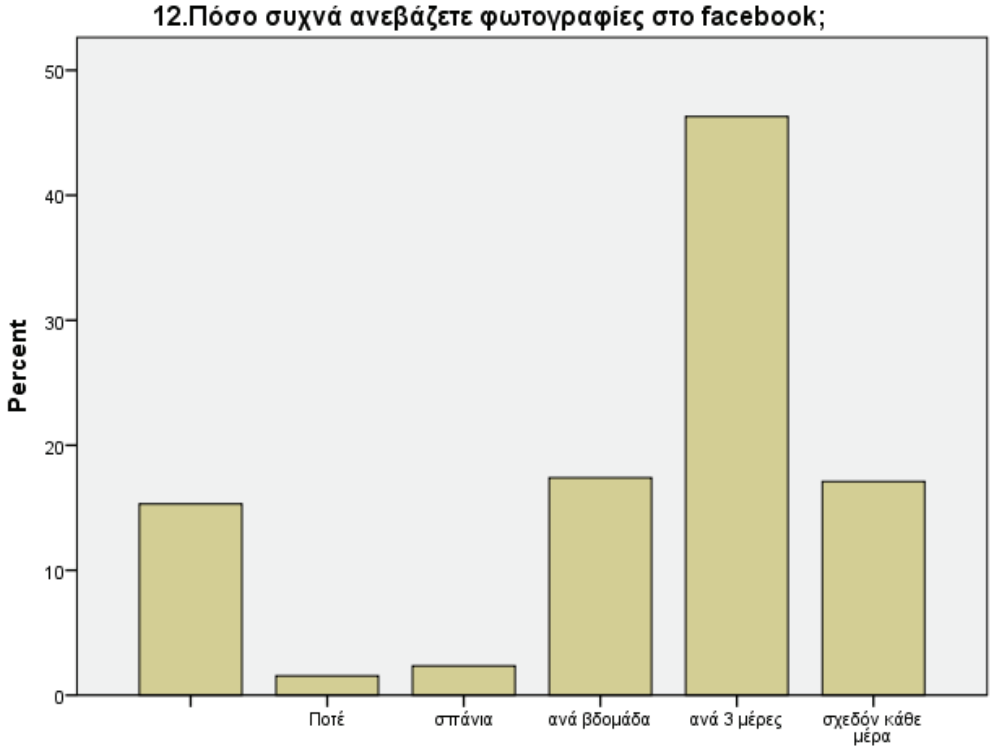

12.Πόσο συχνά ανεβάζετε φωτογραφίες στο facebook;

Η ανάρτηση φωτογραφιών είναι μία από τις σημαντικότερες εφαρμογές του *Facebook* και μία από τις βασικότερες συνήθειες των χρηστών – κατοίκων του συγκεκριμένου ιστοτόπου. Ο κάθε χρήστης έχει τη δυνατότητα να διατηρεί ολόκληρα φωτογραφικά άλμπουμ στον λογαριασμό του, με φωτογραφίες από διάφορες στιγμές και περιστάσεις της ζωής του. Πολλές φορές, αυτές οι φωτογραφίες ανήκουν στην κατηγορία των «σέλφιζ» – από το αγγλικό self: εαυτός, δηλαδή ο χρήστης φωτογραφίζει τον ίδιο του τον εαυτό, συνήθως με το κινητό του, για να την ανεβάσει στον λογαριασμό του στο *Facebook*. Επίσης, μία συνήθεια των χρηστών του μέσου, η οποία συνδέεται με τα προηγούμενα, είναι η λήψη φωτογραφιών σε κάθε έξοδο ή εκδήλωση, σαν αναφορά ή δήλωση της παρουσίας τους κάπου, διαδικασία η οποία ευνοείται από τα νέου τύπου κινητά τηλέφωνα με κάμερα. Όπως μας λέει χαρακτηριστικά η Σοφία, απαντώντας στην ερώτηση **12. Πόσο συχνά ανεβάζετε φωτογραφίες στο facebook;:**

- ***Ανά εβδομάδα.*** *Μου έχει φύγει η τρελή κάψα με τις φωτογραφίες, που είχα παλιά. Ωστόσο, μετά από μια επίσκεψή μου κάπου, σε κάποια εκδήλωση ή έξοδο, βγάζω φωτογραφίες και τις αναρτώ. Είναι συνήθεια αυτό. Αφήνεις το στίγμα σου.*

Η Σοφία μιλάει για τη συνήθεια στην οποία αναφερθήκαμε κι εμείς προηγούμενα. «*μετά από μια επίσκεψή μου κάπου, σε κάποια εκδήλωση ή έξοδο, βγάζω φωτογραφίες και τις αναρτώ.. . . . Αφήνεις το στίγμα σου.*»

Ουσιαστικά, η ανάγκη που γεννά στον άνθρωπο – χρήστη το *Facebook*, δεν είναι τόσο αυτή καθ' εαυτή η τάση για φωτογράφιση ή και αυτοφωτογράφιση, αλλά η ανάρτηση στον λογαριασμό, στο προφίλ ή τον τοίχο του χρήστη, ανάρτηση που αποσκοπεί στην κοινοποίηση.

Αυτή η κοινοποίηση αποτελεί ταυτόχρονα μια προβολή του ανθρώπου – χρήστη στην επιφάνεια της λίμνης του *Facebook*. Η φωτογραφία, όμως, αποτελεί, όπως είπαμε, και μία πληροφορία, μια εικονοποιημένη πληροφορία, η οποία, όπως η λέξη, που, μεταδιδόμενη, στρέφει το βέλος προς τον άλλον, απευθυνόμενη σε εκείνον για να επικοινωνήσει, να ανοίξει έναν διάλογο, ίσως και αυτή να επιδιώκει το ίδιο. Κατά πόσο όμως, αυτό ισχύει στον χώρο του *Facebook*; Μήπως το βέλος είναι στραμμένο συνεχώς προς το ίδιο υποκείμενο, που μέσω της τεχνολογίας αυτής αυτοπροβάλλεται για να κερδίσει τα *like* των άλλων;

- *Ανεβάζω συχνά φωτογραφίες μου, ανά 3 μέρες. Έτσι, για πλάκα. Κάποιες φορές προσέχω να είναι και προσεγμένες, ή να κάνω καμιά αστεία κι ευρηματική γκριμάτσα για να εντυπωσιάσω ή να προκαλέσω. Δεν έχει κανένα νόημα όλο αυτό, το ξέρω. Αλλά, οι περισσότεροι το κάνουμε έτσι, επειδή μας δίνεται η δυνατότητα από το μέσο. Το πιο αστείο, είναι όταν κάποια κορίτσια φτιάχνονται και παίρνουν σέξυ πόζες για να ξεσηκώσουν το κοινό του Facebook. Τις περισσότερες φορές, μάλιστα, φαίνεται και το κινητό με το οποίο τραβάνε τη φωτογραφία μπροστά στον καθρέφτη. Χαχαα!*

Από τη μαρτυρία του Θέμη εξάγεται ένα βασικό συμπέρασμα. Ότι στο *Facebook*, με τη δυνατότητα που δίνεται από το ίδιο το μέσο για προβολή εικόνων μέσω της ανάρτησης ψηφιακού φωτογραφικού υλικού, γεννάται στους χρήστες του η ανάγκη να απευθύνονται στον άλλον – στο κοινό του *Facebook*, δια του ειδώλου τους, με σκοπό είτε να εντυπωσιάσουν είτε να προκαλέσουν, είτε να σαγηνεύσουν, μέσα σε μια συνθήκη, τις περισσότερες φορές, φαινομενικά αστεία και ανάλαφρη, που, όμως, καταμαρτυρεί κάποια στοιχεία για τη σχέση του ατόμου – χρήστη με τον άλλον καθώς και με τον ίδιο του τον εαυτό μέσα σε αυτό το ψηφιακό περιβάλλον. Σαν διαφημίσεις εαυτών ή σαν προσωπεία ανταποκρινόμενα, κάθε φορά, στον ρόλο που επιθυμούν να παίξουν ανάλογα με αυτό που θέλουν να εκπέμψουν στον άλλον, οι χρήστες του *Facebook*, γαλουχούνται από το ίδιο το μέσο στο να συνδιαλέγονται χρησιμοποιώντας ως επιχειρήματα τα είδωλα των εαυτών τους σε αποσπάσματα εμπειριών ζωής (ταξίδια, εξόδους κλπ). Στην πραγματικότητα, οι διάλογοι αυτοί, στους οποίους ωθεί το ίδιο το περιβάλλον του μέσου, αποτελούν απόπειρες

αυτοεπιβεβαίωσης μέσω της κοινοποίησης. Το *Facebook* είναι ο τόπος στον οποίο κυριαρχεί ο παροξυσμός των ανυπόστατων προσώπων, τα οποία ανήκουν σε εαυτούς που πασχίζουν να αυτοπροβληθούν για να επικοινωνήσουν με ομοίους τους, εις μάτην, αφού ο καθένας τους υπάρχει ως φαινομενικά εξωστρεφής, αλλά ουσιαστικά κλειδωμένος, στη φυλακή της ανάγκης που προστάζει για αυτοεπιβεβαίωση.

- *Δεν έχει κανένα νόημα όλο αυτό, το ξέρω. Αλλά, οι περισσότεροι το κάνουμε έτσι, επειδή μας δίνεται η δυνατότητα από το μέσο. Το πιο αστείο, είναι όταν κάποια κορίτσια φτιάχνονται και παίρνουν σέξυ πόζες για να ξεσηκώσουν το κοινό του Facebook. Τις περισσότερες φορές, μάλιστα, φαίνεται και το κινητό με το οποίο τραβάνε τη φωτογραφία μπροστά στον καθρέφτη. Χαχαα!*

Αν, όπως λέει ο Θέμης, εν επιγνώσει του: *Δεν έχει κανένα νόημα όλο αυτό*, τότε γιατί λειτουργούν έτσι; *Επειδή δίνεται η δυνατότητα από το μέσο;*

- Τα *κορίτσια* που *φτιάχνονται και παίρνουν σέξυ πόζες για να ξεσηκώσουν το κοινό του Facebook. Τις περισσότερες φορές, μάλιστα, φαίνεται και το κινητό με το οποίο τραβάνε τη φωτογραφία μπροστά στον καθρέφτη.*

Μήπως, όμως, κρίνουμε μια πραγματικότητα έχοντας ως γνώμονα τα μέτρα και τα σταθμά μιας άλλης πραγματικότητας; Αν το φυσιολογικό στον τρόπο ύπαρξης και κοινωνίας των ανθρώπων προσδιορίζεται, κάθε φορά, εκ νέου, από παραμέτρους που τίθενται από τα νέα πλαίσια που χαράσσει μια νέα εκδοχή πολιτισμού; Αλλά, πόσο φυσιολογικό είναι το να θεωρεί κανείς φυσιολογικό αυτόν τον τρόπο επικοινωνίας και προσέγγισης με τον άλλον;

Ο Θέμης, μιλώντας για την αυτό-φωτογράφιση και την επίδειξη στο *Facebook*, αναφέρει, όπως είδαμε, τις περιπτώσεις των κοριτσιών που μπροστά στον καθρέφτη τραβάνε φωτογραφίες του εαυτού τους «*σε σέξυ πόζες για να προσελκύσουν το κοινό του Facebook.»* Αυτή *«η δυνατότητα που δίνεται από το μέσο»,* όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Θέμης, φαίνεται πως καθορίζει μοιραία τον τρόπο που αντιλαμβάνεται, σε κάποιες περιπτώσεις, το άτομο, τη σχέση του με τον άλλον και με τον εαυτό του. Επίσης, αυτή η δομή και οι εφαρμογές του μέσου, και συλλήβδην ο τρόπος λειτουργίας του, όπως είδαμε, επηρεάζει σε σημαντικό βαθμό τη μορφή και το περιεχόμενο της επικοινωνίας των ατόμων – χρηστών.

δ) Φλερτ των ψηφιακών εαυτών – ανάγκη μεταξύ πλάνης και αλήθειας

Στην έρευνά μας, θελήσαμε να αγγίξουμε έναν ιδιαίτερο τομέα επικοινωνίας, αυτόν του φλερτ. Επιλέξαμε, λοιπόν, να δούμε πώς διαμορφώνεται το τοπίο του φλερτ, σε ένα μέσο επικοινωνίας με τις ιδιαιτερότητες του Facebook. Φλερτάρουν οι νεαροί χρήστες του Facebook; Και αν ναι, σε τι ποσοστό και για ποιους λόγους το κάνουν;

13. Πιστεύετε ότι είναι δυνατό να φλερτάρει κάποιος/α στο facebook;

Το 69% των ερωτηθέντων δήλωσε πως είναι δυνατό να φλερτάρει κάποιος/α στο *facebook* και το 15,8% απάντησε αρνητικά. Το 15,2% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

13.Πιστεύετε ότι είναι δυνατό να φλερτάρει κάποιος/α στο facebook;

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		304	15,2	15,2	15,2
	Όχι	316	15,8	15,8	31,0
	Ναι	1380	69,0	69,0	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

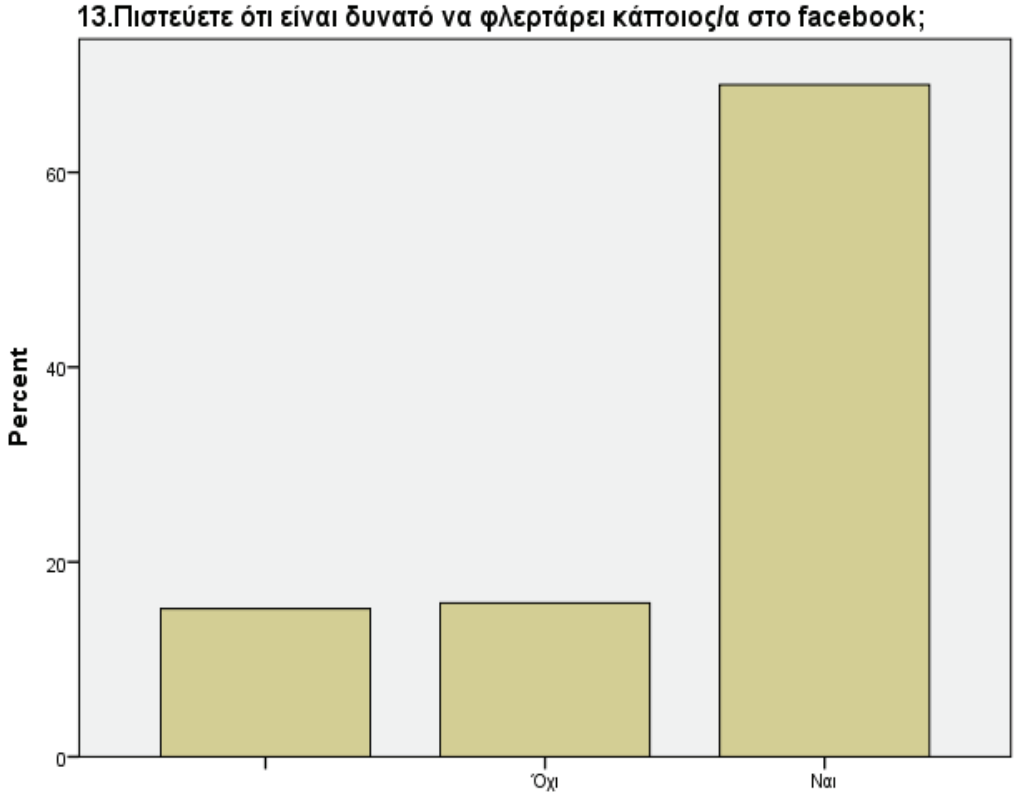

13.Πιστεύετε ότι είναι δυνατό να φλερτάρει κάποιος/α στο facebook;

Η ανθρώπινη επικοινωνία, η προσέγγιση μεταξύ των ανθρώπων, το φλερτ, αλλάζουν αναπόφευκτα στην ψηφιακή εποχή. Η οθόνη, γενικά, δίνει τη δυνατότητα σε εσωστρεφείς και ντροπαλούς ανθρώπους να ανοιχτούν. «Όταν σκέφτεσαι αυτό που θα πεις, μπορείς να μιλήσεις σε κάποιον που υπό άλλες συνθήκες δεν θα τον προσέγγιζες. Και δεν φαντάζει άσχημο/παράξενο αν κάνεις ολιγόλεπτες παύσεις για να σκεφτείς αυτό που θα πεις πριν το πεις. Το μεγάλο πλεονέκτημα της επικοινωνίας μέσω οθόνης είναι το ότι αποτελεί ένα μέρος όπου μπορείς να σκεφτείς χωρίς άγχος, να ξαναγράψεις, να αποθηκεύσεις. Είναι μέρος ιδανικό για να κρυφτείς.[140]

Το *Facebook*, συνδυάζοντας το κείμενο (μηνύματα κειμένου) με την εικόνα (φωτογραφίες), και επιτρέποντας παράλληλα διαφόρων ειδών αναρτήσεις (μουσικά βίντεο, κείμενα, φωτογραφίες), παρέχει στους χρήστες του τη δυνατότητα της οπτικής επαφής με τον άλλο, της επικοινωνίας μαζί του, της ανακάλυψης στοιχείων που αφορούν την προσωπικότητά του, καθώς και της δικής του αυτοπαρουσίασης,

[140] **Sherry Turkle, Alone *Together: Why we expect more from technology and less from each other,* Basic Books, New York, 2012, p. 187.**

αντίστοιχα. Ως εκ τούτου, είναι ένας τόπος στον οποίο ανθεί το φλερτ της νέας εποχής.

Όπως αποτυπώνεται και στην στατιστική της έρευνάς μας, μεγάλο μέρος του δείγματος πιστεύει ότι είναι δυνατό να φλερτάρει κάποιος/κάποια στο *Facebook*.

Γιατί φλερτάρει, όμως, κανείς στο *Facebook*; Συμπίπτουν οι απόψεις όλων των χρηστών όσον αφορά το φλερτ και τους λόγους του φλερτ στον συγκεκριμένο διαδικτυακό τόπο;

Η απάντηση στο τελευταίο ερώτημα είναι αρνητική. Όπως μπορούμε να δούμε και στην στατιστική ανάλυση που ακολουθεί, οι τρεις τύποι χρηστών δεν ομονοούν σε ό,τι έχει να κάνει με το αν είναι δυνατό να φλερτάρει κάποιος/α στο *Facebook*.

Συνεχίζουμε με την ερώτηση 13. Πιστεύετε ότι είναι δυνατό να φλερτάρει κάποιος/α στο facebook; όπου κάνουμε έλεγχο X^2. Τα αποτελέσματα μας είναι τα εξής:

TwoStep Αριθμός Συστάδων * 13.Πιστεύετε ότι είναι δυνατό να φλερτάρει κάποιος/α στο facebook; Crosstabulation

Μέτρηση

		13.Πιστεύετε ότι είναι δυνατό να φλερτάρει κάποιος/α στο facebook;		
		Όχι	Ναι	Total
TwoStep Αριθμός Συστάδων	Συντηρητικός	255	225	480
	Μετριοπαθής	44	554	598
	Προοδευτικός	0	554	554
Σύνολο		299	1333	1632

Έλεγχοι Χ-τετράγωνο

	Τιμή	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Χ-τετράγωνο	560,837[a]	2	,000
Κλάσμα πιθανοφάνειας	576,554	2	,000
Γραμμική-προς-γραμμική συσχέτιση	467,346	1	,000
Αριθμός έγκυρων περιπτώσεων	1632		

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 87,94.

Από τον παραπάνω πίνακα βλέπουμε ότι υπάρχει στατιστική σημαντικότητα στην περίπτωση αυτή καθώς το **p=0,00**.

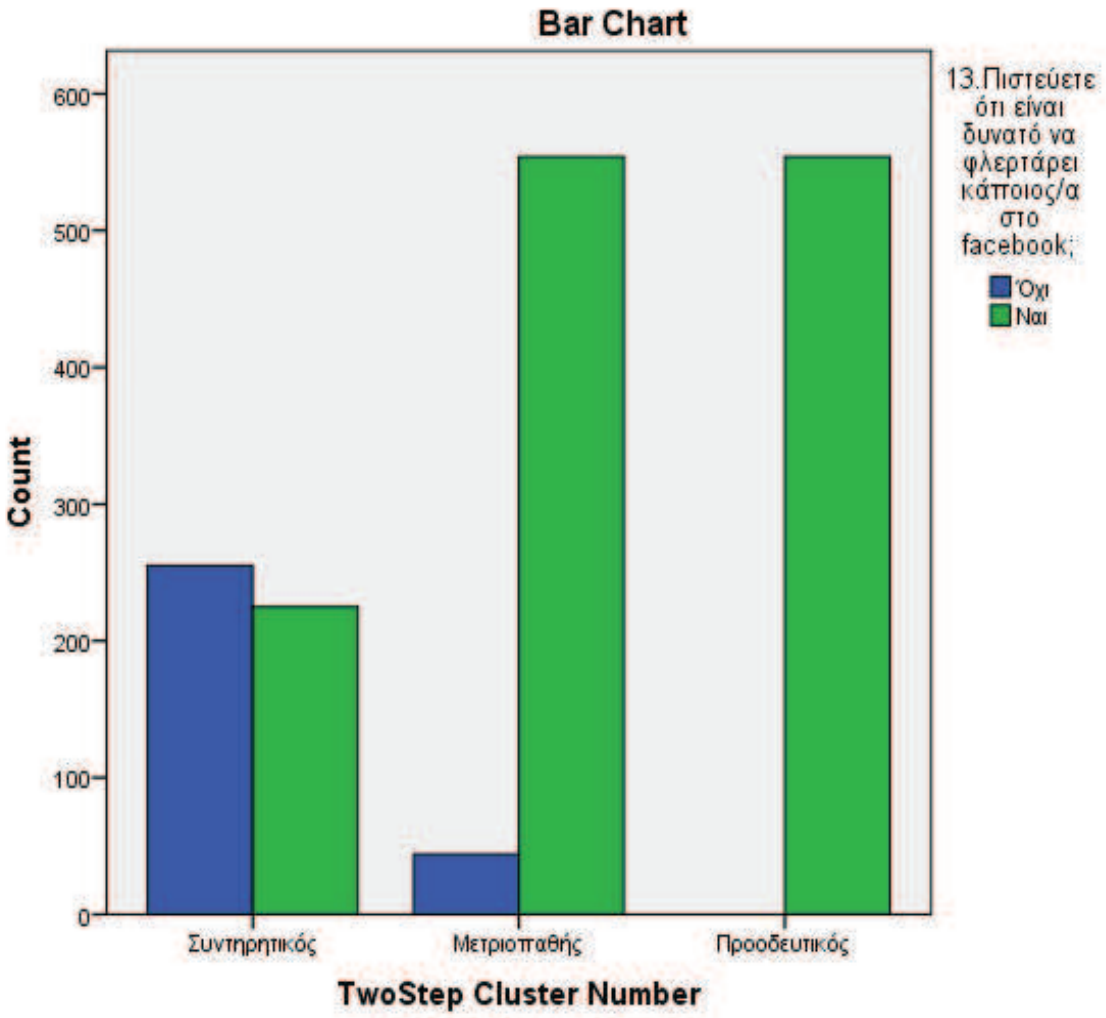

Από το παραπάνω σχεδιάγραμμα βλέπουμε ότι όλοι οι ερωτηθέντες που ανήκουν στον προοδευτικό τύπο χρήστη πιστεύουν ότι μπορεί κάποιος/α να φλερτάρει μέσω *facebook*.

Οι περισσότεροι ερωτηθέντες που ανήκουν στον μετριοπαθή τύπο χρήστη συμφώνησαν με την άποψη αυτών που ανήκουν στον προοδευτικό τύπο χρήστη, ωστόσο υπήρχε και μια μερίδα τους που είχε αντίθετη άποψη.

Όπως ήταν αναμενόμενο, οι περισσότεροι ερωτηθέντες που ανήκουν στον συντηρητικό τύπο χρήστη δήλωσαν πως δεν μπορεί κάποιος/α να φλερτάρει μέσω *facebook*.

- *Όπως σας είπα ξανά, χρησιμοποιώ το Facebook για τους απλούς λειτουργικούς σκοπούς της καθημερινής επικοινωνίας. Ή για να χαζέψω καμιά φωτογραφία. Το φλερτ είναι κάτι πολύ σοβαρό για να γίνεται σε ένα επιφανειακό μέσο όπως το Facebook.*

Με αυτά τα λόγια ο Γιώργος – χρήστης του συντηρητικού τύπου, εκφράζει την άρνησή του στην προοπτική του φλερτ στο *Facebook*.

Ίσως, αυτή η άποψη και στάση να εκφράζει το μεγαλύτερο ποσοστό των χρηστών του συντηρητικού τύπου σαν τον Γιώργο, οι οποίοι, όπως είδαμε, δεν πιστεύουν ότι το φλερτ στο *Facebook* είναι δυνατό.

Ωστόσο, αυτού του τύπου οι χρήστες, όπως θα δούμε και στη στατιστική ανάλυση που ακολουθεί, αποτελούν μειοψηφία. Η πλειοψηφία του δείγματος, όχι μόνο πιστεύει ότι είναι δυνατό το φλερτ στο *Facebook* για διαφόρους λόγους, αλλά το κάνει κιόλας.

- ***Επειδή εκτίθεμαι λιγότερο.*** *Σίγουρα, σου παρέχει μια προστασία. Δεν εκτίθεσαι τόσο. Απλά γράφεις. Δεν έχεις τόσο άγχος, υπάρχει η ασφάλεια της απόστασης.*
  Ναι. Σίγουρα λόγω της ύπαρξής του, αλλάζει το τοπίο στο φλερτ. Περνάμε από το κλασικό της ζωντανής επαφής στο διαδικτυακό. Το μέσο ευνοεί αυτήν την εξέλιξη.
  Επειδή έχω περισσότερες επιλογές. *Ψάχνοντας στα προφίλ των φίλων, για φίλες φίλων, βρίσκεις πολλές ενδιαφέρουσες περιπτώσεις. Χαχαα!*
  Ναι. Είναι εικονική πραγματικότητα. Και ίσως η άλλη έχει φτιαχτεί αρκετά για να βγει έτσι στις φωτογραφίες της. Αλλά, δε με νοιάζει τόσο.
  Επειδή με γοητεύει η ιδέα της ψηφιακής σχέσης. *Αυτό δεν ήξερα αν έπρεπε να το αναφέρω. Υπάρχει μια τελετουργία και μια μαγεία και στο ψηφιακό. Στην επαφή δύο ανθρώπων σε αυτό το πλαίσιο. Μπορεί να ακούγεται τρελό. Αλλά, εγώ, όπως και άλλα άτομα με τα οποία το έχω συζητήσει, βρίσκουν κάτι παράξενα ερωτικό σε όλο αυτό. Και το cyber-sex. Κάποιοι θα πουν ότι το γεννά ο τρόπος ζωής, η απόσταση και η αποξένωση των ανθρώπων στο*

σύγχρονο αστικό τρόπο ζωής και θα βιαστούν να το καυτηριάσουν. Αλλά ακόμα και αν προκύπτει, που ως ένα μεγάλο βαθμό ισχύει, από αυτά τα «παρακμιακά» φαινόμενα του σύγχρονου κόσμου, έχει από μόνο του κάτι γοητευτικό. Γιατί είναι έρωτας σε μια άλλη πραγματικότητα, όπου οι άνθρωποι λειτουργούν διαφορετικά, μέσα στη συνθήκη της ψηφιακής διαμεσολάβησης. Χαχαα! Με έχει απασχολήσει πολύ. Ακούγεται τρελό, ε;!

- *Πρώτον, **επειδή εκτίθεμαι λιγότερο**, αυτή η απόσταση που σου παρέχει το μέσο είναι ευεργετική, δεν έχεις το άγχος ούτε το ρίσκο της ζωντανής επαφής. Και επιπλέον, **επειδή γνωρίζω εκ των προτέρων στοιχεία της άλλης από το προφίλ της**. Έτσι μπορώ να καταλάβω αν ταιριάζουμε κλπ. Είναι ίσως πλάνη και χάνεις και το στοιχείο της έκπληξης, αλλά σου παρέχει μια ευκολία και μια κάποια ασφάλεια και όσον αφορά το φλερτ.*
  Όχι. Σίγουρα αυτό δε συμφωνεί με τα χαρακτηριστικά του λαού μας, την εξωστρέφεια, την αμεσότητα τη ζωντάνια στην επικοινωνία, αλλά, είναι μία πραγματικότητα, που οι νέοι πολλές φορές την προτιμούν. Τουλάχιστον όσον αφορά την γνωριμία. Και για το σπάσιμο του πάγου μεταξύ δύο αγνώστων. Το Facebook είναι ιδανικό μέσο γι' αυτό.

Οι παραπάνω μαρτυρίες ανήκουν στον Νίκο (προοδευτικός τύπος χρήστη και στον Αντρέα (μετριοπαθής τύπος χρήστη) αντίστοιχα.
Είναι ενδεικτικό το γεγονός ότι και οι δύο αναφέρουν αρχικά το στοιχείο της περιορισμένης έκθεσης και της ασφάλειας μέσω της απόστασης που παρέχει το μέσο και την έλλειψη άγχους που αυτά συνεπάγονται.

«Στις μέρες μας, όντας ανασφαλείς στις προσωπικές μας σχέσεις και αγχώδεις σχετικά με την οικειότητα, προσβλέπουμε στην τεχνολογία για να βρούμε τρόπους να φλερτάρουμε ή ακόμα και να συσχετιζόμαστε με ανθρώπους, αλλά, την ίδια ώρα, να προστατευόμαστε από αυτούς.»[141]
Η επικοινωνία μέσω *Facebook* σου δίνει τη δυνατότητα να ελέγχεις τον χρόνο σου καθώς και την συναισθηματική σου έκθεση. Υπάρχει απόσταση. Όλα είναι προστατευμένα. Η απόρριψη δεν έχει τόσο μεγάλο κόστος. Σε αυτά τα σημεία βρίσκουμε τα στοιχεία της περιορισμένης έκθεσης, της προστασίας και της ασφάλειας που, κατά τον Νίκο και τον Αντρέα, παρέχει το μέσο. Η έλλειψη ρίσκου και κόστους της απόρριψης μέσα σε αυτό το πλαίσιο, κάνουν τον εκάστοτε χρήστη που επιθυμεί να φλερτάρει, να περνά πολύ γρήγορα στον επόμενο/η που του κινεί το ενδιαφέρον. Αυτός ο τύπος προσέγγισης του άλλου/ης όταν γίνεται κατεστημένο,

---

[141] **Sherry Turkle, Alone *Together: Why we expect more from technology and less from each other,* Basic Books, New York, 2012, p. xii.**

φτάνει να δημιουργεί ανθρώπινα όντα δειλά όσον αφορά τη ζωντανή επαφή, αφού, όπως παρατηρείται, πολλές φορές, τα άτομα που επικοινωνούν περισσότερο μέσω *Facebook* αποφεύγουν την προσωπική – ζωντανή επαφή και επικοινωνία με τον άλλον προτιμώντας να του γράφουν εκεί.

- *Όχι. Σίγουρα αυτό δε συμφωνεί με τα χαρακτηριστικά του λαού μας, την εξωστρέφεια, την αμεσότητα, τη ζωντάνια στην επικοινωνία, αλλά, είναι μία πραγματικότητα, που οι νέοι πολλές φορές την προτιμούν. Τουλάχιστον όσον αφορά τη γνωριμία. Και για το σπάσιμο του πάγου μεταξύ δύο αγνώστων. Το Facebook είναι ιδανικό μέσο γι' αυτό.*

Με αυτά τα λόγια, ο Αντρέας συγκρίνει τον τρόπο προσέγγισης κι επικοινωνίας των ανθρώπων στους δύο τόπους – κουλτούρες – πραγματικότητες, την ελληνική κι εκείνη του μέσου. Ουσιαστικά, ο Αντρέας υπονοεί πως η νέα γενιά που μεγαλώνει μέσα στη συνθήκη του Διαδικτύου και μέσων όπως το *Facebook*, χάνει κάποια παραδοσιακά χαρακτηριστικά στοιχεία της κουλτούρας στην οποία ανήκει (ελληνική) σε ότι έχει να κάνει με την επικοινωνία και την προσέγγιση του άλλου, όπως «*η εξωστρέφεια, η αμεσότητα, η ζωντάνια».* Είναι πολύ ενδιαφέρον και σημαντικό για την έρευνά μας το γεγονός ότι στη συνείδηση του Αντρέα υπάρχουν εγγεγραμμένα τα χαρακτηριστικά μίας ελληνικής κουλτούρας, χαρακτηριστικά τα οποία συμφωνούν με εκείνα που παραθέσαμε κι εμείς αναφερόμενοι στην ελληνική κουλτούρα παραδοσιακά, η οποία βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στη ζωντανή κοινωνία των προσώπων. Μία κουλτούρα, με τον χαρακτήρα της οποίας αντιβαίνει, όπως επισημαίνεται εδώ από τον Αντρέα, η λογική της κουλτούρας του *Facebook*. Η ασφάλεια της απόστασης, η έλλειψη της έκθεσης και του ρίσκου της ζωντανής επαφής κι επικοινωνίας, όσον αφορά, εδώ, το φλερτ, είναι παράγοντες που διαμορφώνουν διαφορετικές ανθρώπινες υποστάσεις, συμπεριφορές και νοοτροπίες. Όταν οι νέοι, πολλές φορές, προτιμούν το μέσο το οποίο είναι «*ιδανικό για το σπάσιμο του πάγου μεταξύ δύο αγνώστων»,* χρησιμοποιούν μία εφαρμογή, ένα εργαλείο το οποίο τους δίνει την ευκαιρία να μην εμπλακούν σε μία ρευστή και αβέβαιη κατάσταση και να μη θιγούν από αυτήν, αλλά, την ίδια ώρα διαμορφώνονται από το γεγονός αυτό. Η μη εμπλοκή, ή, η μη εμπλοκή της ζωντανής προσέγγισης του φλερτ, γίνεται χαρακτηριστικό της συμπεριφοράς τους.
«Το *Facebook* παρέχει προστασία και στο ζήτημα της προσέγγισης και σε αυτό της επικοινωνίας αφού μπορείς να παρουσιαστείς επιμελημένα – προσέχοντας κάθε φορά το τι θα πεις και το πώς θα το διατυπώσεις. Όπως συμβαίνει και με την εικόνα / φωτογραφία, μπορείς να παρουσιάσεις έναν εαυτό διαφορετικό από την πραγματικότητα. Έναν εαυτό που να ανταποκρίνεται στις υψηλές προσδοκίες του άλλου. Προσχεδιάζοντας πώς και γιατί θα εκφραστείς ανάλογα με αυτόν/ήν που έχεις κάθε φορά απέναντί σου και με αυτά που φαντάζεσαι ότι θέλει να ακούσει για να εντυπωσιαστεί, για να τον/την κερδίσεις. Σε αυτόν τον τρόπο επικοινωνίας,

υπάρχει μια ασφαλής απόσταση και διακριτά όρια στην εκάστοτε επαφή, αντιθέτως με τη ζωντανή επικοινωνία ή ακόμα και την τηλεφωνική συνομιλία, που μπορεί να ξεφύγει από τον έλεγχο.[142] Αλλά, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις που έχεις δει τον άλλον και ξέρεις πράγματα γι' αυτόν μόνο από τη σελίδα προφίλ του στο μέσο, καταλαβαίνουμε ότι έρχεσαι σε επαφή με έναν άλλον εαυτό του άλλου, τον εαυτό της πραγματικότητας του *Facebook*. Όπως δηλώνει ο Νίκος: «*Είναι εικονική πραγματικότητα. Και ίσως η άλλη έχει φτιαχτεί αρκετά για να βγει έτσι στις φωτογραφίες της. Αλλά, δε με νοιάζει τόσο.*»

Όταν και οι δύο πλευρές προσαρμόζουν την εμφάνιση και τα λεγόμενά τους σε αυτό που νομίζουν ότι θα αρέσει στον άλλον/η, τότε, μάλλον δεν προσεγγίζονται αυτοί καθ' εαυτοί, αλλά δύο ρόλοι σε ένα ψηφιακό θέατρο, δύο εαυτοί της άλλης πραγματικότητας του *Facebook*.

Συχνά, στις επαφές – προσεγγίσεις – φλερτ μέσω *Facebook*, οι δρώντες προτιμούν να επικοινωνούν με μηνύματα, αποφεύγοντας κάθε είδους επαφή – ακόμα και αυτήν της ψηφιακής κάμερας. Αυτό γιατί, όπως μας εξηγούν έρευνες που έχουν γίνει, ο καθένας προτιμά να φαντάζεται τον άλλον όπως επιθυμεί ο ίδιος να είναι, είτε από τις φωτογραφίες του, οι οποίες είναι ως ένα βαθμό παραπλανητικές είτε, σε κάποιες περιπτώσεις, και χωρίς φωτογραφίες, δηλαδή χωρίς να έχει κανένα υπαρκτό στοιχείο, δεδομένο που να ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, τον σχεδιάζει ανάλογα με τις δικές του επιθυμίες.

«Η ιδέα ότι μπορούμε να είμαστε ακριβώς αυτό που οι άλλοι επιθυμούν είναι μια πανίσχυρη φαντασίωση. Μέσα στα άλλα, πρόκειται για μια ιδέα που υπόσχεται ότι ο άλλος δεν θα έχει ποτέ κανέναν λόγο να φύγει – να μας αφήσει. Και αυτό γιατί δίνεται στον άλλον η δυνατότητα να μας φανταστεί σαν την τέλεια ενσάρκωση της επιθυμίας του. Το γεγονός αυτό πρόκειται για μία από τις σημαντικότερες χαρές – ευχαριστήσεις της διαδικτυακής ζωής.»[143]

Η Σοφία (προοδευτικός τύπος χρήστη) μας λέει: *«Κάποιες φορές φλερτάρω μέσω Facebook. Κυρίως* ***επειδή έχω περισσότερες επιλογές.***

Κατά δεύτερον ***επειδή γνωρίζω εκ των προτέρων στοιχεία του άλλου από το προφίλ του.*** *Μπορώ να δω αν έχουμε κοινά ενδιαφέροντα, αν ταιριάζουμε . .»*

Αυτές τις δύο απαντήσεις, τις βρίσκουμε και στον Νίκο και στον Αντρέα.

---

[142] **Sherry Turkle, Alone *Together: Why we expect more from technology and less from each other,* Basic Books, New York, 2012, p. 190.**

[143] **Sherry Turkle, Alone *Together: Why we expect more from technology and less from each other,* Basic Books, New York, 2012, p. 191.**

- ***Επειδή έχω περισσότερες επιλογές.*** *Ψάχνοντας στα προφίλ των φίλων, για φίλες φίλων, βρίσκεις πολλές ενδιαφέρουσες περιπτώσεις. Χαχαα!* - Νίκος

Όταν ρωτήσαμε, λοιπόν, τη Σοφία, αν έχει αντιληφθεί ότι και η ίδια μπορεί να αποτελεί μία από τις πολλές επιλογές κάποιου άλλου στο *Facebook*, και πώς νιώθει γι' αυτό, η απάντηση που λάβαμε ήταν η εξής:

- *Μα αυτό είναι φυσικό. Όπως κι εγώ βλέπω τους άλλους σαν επιλογές, έτσι θα με βλέπουν κι εκείνοι. Δεν κάνω τίποτα άλλο από το να δίνω τον καλύτερό μου εαυτό στην παρουσίασή μου, στο προφίλ μου, έτσι ώστε να αποτελώ την καλύτερη επιλογή. Επιμελούμαι πολύ και συχνά την εικόνα μου.*

Η ομολογία της Σοφίας είναι σχεδόν αποστομοτική. Ας δώσουμε περισσότερη προσοχή στις λέξεις που χρησιμοποιεί η Σοφία για να εκφράσει την άποψή της: *«Επιμελούμαι πολύ συχνά την εικόνα μου έτσι ώστε να αποτελώ την καλύτερη επιλογή.»* Πιο συγκεκριμένα: «*εικόνα* και *επιλογή*». Η Σοφία, δηλαδή, ο εαυτός της Σοφίας μέσα στον κόσμο *Facebook*, είναι μια «*εικόνα*» και μία «*επιλογή*». Και αυτό είναι για εκείνη «*φυσικό»,* διότι έτσι βλέπει κι εκείνη τους άλλους. Χρειάζεται, άραγε, ακόμα κάποια πιο τρανή απόδειξη από αυτήν την παραδοχή για να συμφωνήσουμε με την άποψη εκείνη που θέλει τη διαδικτυακή ζωή, ως έναν βαθμό, να μας ενθαρρύνει να μεταχειριζόμαστε τους άλλους αλλά και τον εαυτό μας σαν αντικείμενα;[144]

Μέσα σε αυτήν την συνθήκη *simulation*, όρος που σημαίνει «προσομοίωση», αλλά και «προσποίηση», δεν γνωρίζουμε τον άλλον, αλλά την προβολή του άλλου στο συγκεκριμένο μέσο, μία προβολή που περιλαμβάνει αποσιωπήσεις και κατασκευασμένες εικόνες ενός εαυτού – προφίλ που δημιουργείται, τις περισσότερες φορές, με την επιδίωξη να εντυπωσιάσει, δείχνοντας αυτό που νομίζει ότι θα αρέσει στους άλλους, αυτό που οι άλλοι περιμένουν από αυτόν να δείξει, πολλές φορές, κατ' επιταγή της μόδας και της εποχής.

Παρ' όλα αυτά, και όσον αφορά τον τομέα του φλερτ, μερικοί χρήστες όπως ο Αντρέας και η Σοφία, όπως είδαμε, δηλώνουν ότι ένας από τους λόγους που φλερτάρουν μέσω *Facebook* είναι: «***επειδή γνωρίζουν εκ των προτέρων στοιχεία του άλλου/ης από το προφίλ του/της.»*** Έτσι: **«***Μπορώ να δω αν έχουμε κοινά ενδιαφέροντα, αν ταιριάζουμε . .»* - Σοφία

---

[144] **Sherry Turkle, Alone *Together: Why we expect more from technology and less from each other,* Basic Books, New York, 2012, p. 168.**

ή *«μπορώ να καταλάβω αν ταιριάζουμε κλπ. Είναι ίσως πλάνη και χάνεις και το στοιχείο της έκπληξης, αλλά σου παρέχει μια ευκολία και μια κάποια ασφάλεια και όσον αφορά το φλερτ.»* - Αντρέας

Το *Facebook*, όσο πλαστό και αν φαίνεται, σου δίνει, επίσης, τη δυνατότητα να καταλάβεις πράγματα για τον άλλον από αυτά που δηλώνει ως ενδιαφέροντά του, τις προτιμήσεις του στην Τέχνη, από τις αναρτήσεις και τα σχόλιά του, από τους φιλικούς του κύκλους, από τις φωτογραφίες του, ακόμα και αν είναι πειραγμένες, για το στυλ και την προσωπικότητά του.

«Ακόμα και ο τρόπος που διαλέγει να παραπλανήσει κάποιος, μαρτυρά πολλά πράγματα για τις προτιμήσεις του και την προσωπικότητά του. Έτσι, είτε πρόκειται για κάποιον που έχεις δει ελάχιστες φορές, είτε για κάποιον που προσεγγίζεις για πρώτη φορά στο *Facebook*, έχεις μια εικόνα για το περί τίνος πρόκειται και για το αν σου ταιριάζει ή όχι. Ακούγεται αντιφατικό, αλλά, ακόμα και στην πλαστή / φτιασιδωμένη συνθήκη του *Facebook*, μπορούμε να καταλάβουμε αρκετά πράγματα για τον άλλον, που θα μας κάνουν είτε να προχωρήσουμε την επικοινωνία μαζί του, αν τον βρίσκουμε ενδιαφέροντα, είτε να μην ασχοληθούμε περαιτέρω.»[145]

Η περιορισμένη έκθεση, η εκ των προτέρων γνώση στοιχείων του άλλου από το προφίλ του και οι περισσότερες επιλογές συναναστροφών είναι, όπως προκύπτει από τις μαρτυρίες των υποκειμένων, αλλά και από την ανάλυση των στατιστικών αποτελεσμάτων, οι κύριοι λόγοι για τους οποίους οι χρήστες φλερτάρουν στο *Facebook* και, ταυτοχρόνως, τα κύρια χαρακτηριστικά του μέσου στον τομέα του φλερτ. Είναι οι δυνατότητες που παρέχει ο τρόπος λειτουργίας του μέσου στους χρήστες του όσον αφορά τον συγκεκριμένο τομέα επικοινωνίας. Δυνατότητες οι οποίες, με τη σειρά τους, καθορίζουν, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, τη συμπεριφορά – τον τρόπο προσέγγισης του άλλου μέσα σε αυτόν τον διαδικτυακό τόπο, την κουλτούρα του φλερτ στο *Facebook* και τη βαθιά της συμβολή στη χαρτογράφηση της σχέσης του ατόμου – χρήστη με τον άλλον, αλλά και με τον ίδιο του τον εαυτό.

Ακολουθούν οι στατιστικοί πίνακες που αφορούν το σύνολο του δείγματος.

---

[145] **Sherry Turkle, Alone *Together: Why we expect more from technology and less from each other,* Basic Books, New York, 2012, p. 192.**

14.α. Αν φλερτάρετε μέσω facebook, γιατί το κάνετε; (1η επιλογή)

Το 28% των ερωτηθέντων δήλωσε ως πρώτη επιλογή ότι φλερτάρει μέσω facebook, γιατί εκεί εκτίθεται λιγότερο, το 18,9% γιατί γνωρίζει εκ των προτέρων κάποια στοιχεία του άλλου/της άλλης από το προφίλ του/της, το 15,4% γιατί εκεί έχει περισσότερες επιλογές, το 2,3% γιατί ντρέπεται από κοντά και το 1,4% γιατί γοητεύεται από την ιδέα της ψηφιακής σχέσης. Το 34,2% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

14.α.Αν φλερτάρετε μέσω facebook, γιατί το κάνετε; (1η επιλογή)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		684	34,2	34,2	34,2
	Εκτίθεμαι λιγότερο	559	28,0	28,0	62,2
	έχω περισσότερες επιλογές	307	15,4	15,4	77,5
	ντρέπομαι από κοντά	45	2,3	2,3	79,8
	γνωρίζω εκ των προτέρων κάποια στοιχεία του άλλου/της άλλης από το προφίλ του/της	378	18,9	18,9	98,7
	με γοητεύει η ιδέα της ψηφιακής σχέσης	27	1,4	1,4	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

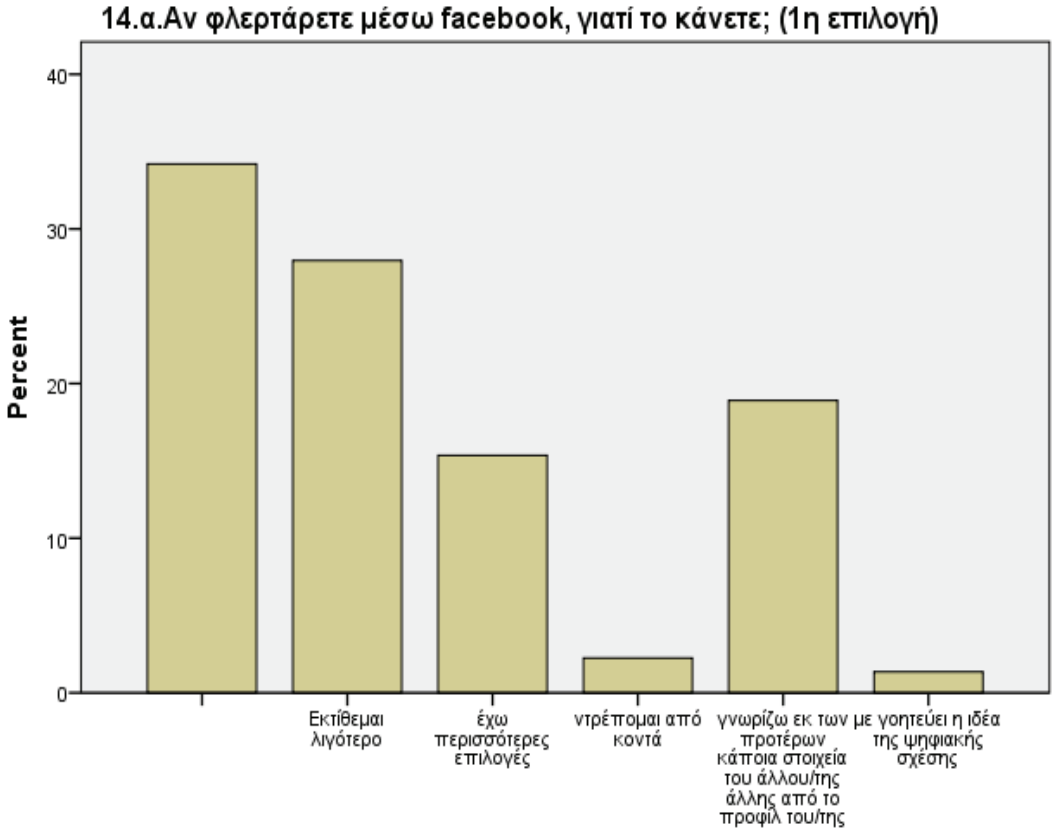

14.α.Αν φλερτάρετε μέσω facebook, γιατί το κάνετε; (1η επιλογή)

14.β. Αν φλερτάρετε μέσω facebook, γιατί το κάνετε; (2η επιλογή)

Το 27,9% των ερωτηθέντων δήλωσε ως δεύτερη επιλογή ότι φλερτάρει μέσω *facebook*, γιατί εκεί γνωρίζει εκ των προτέρων κάποια στοιχεία του άλλου/της άλλης από το προφίλ του/της, το 17,1% γιατί εκεί έχει περισσότερες επιλογές, το 10,8% γιατί εκεί εκτίθεται λιγότερο, το 4,6% γιατί γοητεύεται από την ιδέα της ψηφιακής σχέσης και το υπόλοιπο 1,9% γιατί ντρέπεται από κοντά. Το 37,8% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

14.β.Αν φλερτάρετε μέσω facebook, γιατί το κάνετε; (2η επιλογή)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		755	37,8	37,8	37,8
	Εκτίθεμαι λιγότερο	216	10,8	10,8	48,6
	έχω περισσότερες επιλογές	342	17,1	17,1	65,7
	ντρέπομαι από κοντά	38	1,9	1,9	67,6
	γνωρίζω εκ των προτέρων κάποια στοιχεία του άλλου/της άλλης από το προφίλ του/της	558	27,9	27,9	95,5
	με γοητεύει η ιδέα της ψηφιακής σχέσης	91	4,6	4,6	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

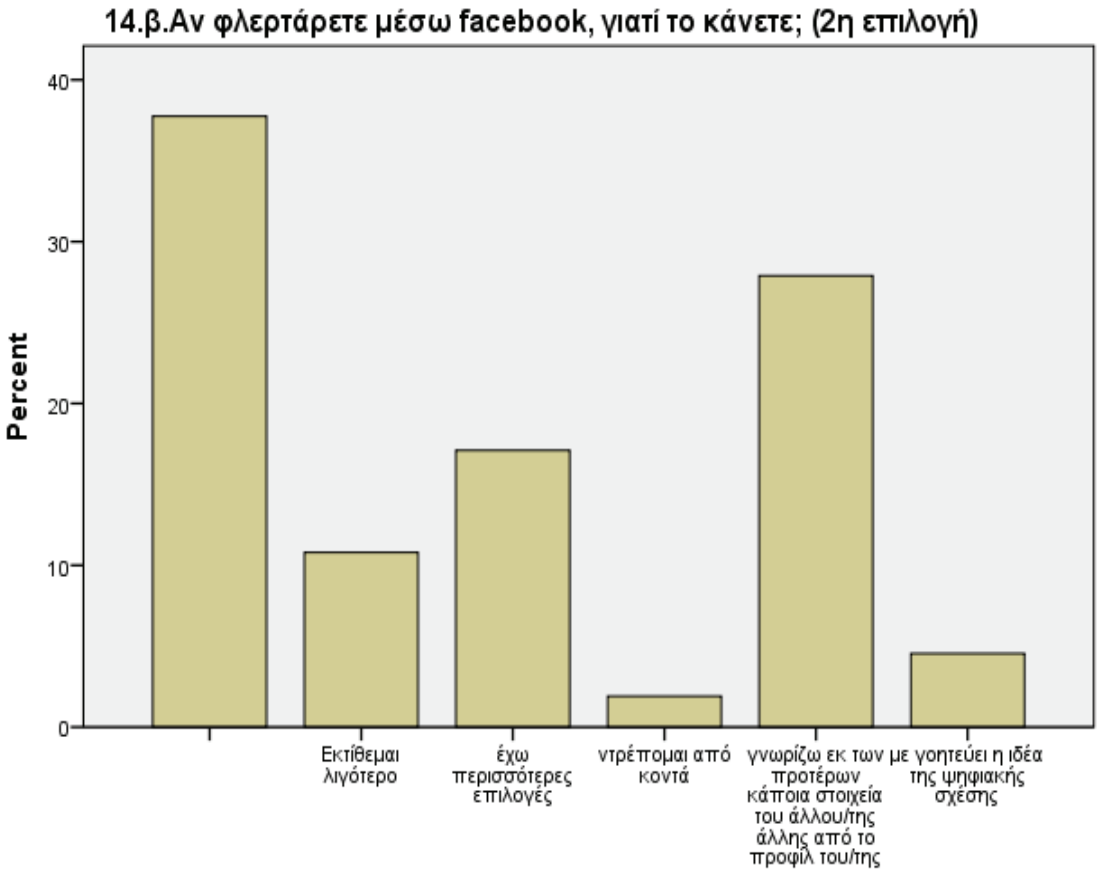

14.β.Αν φλερτάρετε μέσω facebook, γιατί το κάνετε; (2η επιλογή)

14.γ. Αν φλερτάρετε μέσω facebook, γιατί το κάνετε; (3η επιλογή)

Το 14% των ερωτηθέντων δήλωσε ως τρίτη του επιλογή ότι φλερτάρει μέσω *facebook*, γιατί εκεί έχει περισσότερες επιλογές, το 10,6% γιατί εκεί γνωρίζει εκ των προτέρων κάποια στοιχεία του άλλου/της άλλης από το προφίλ του/της, το 8,6% γιατί εκεί εκτίθεται λιγότερο, το 5,5% γιατί γοητεύεται από την ιδέα της ψηφιακής σχέσης και το υπόλοιπο 2,2% γιατί ντρέπεται από κοντά. Το 59,3% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

14.γ.Αν φλερτάρετε μέσω facebook, γιατί το κάνετε; (3η επιλογή)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		1186	59,3	59,3	59,3
	Εκτίθεμαι λιγότερο	171	8,6	8,6	67,9
	έχω περισσότερες επιλογές	279	14,0	14,0	81,8
	ντρέπομαι από κοντά	43	2,2	2,2	84,0
	γνωρίζω εκ των προτέρων κάποια στοιχεία του άλλου/της άλλης από το προφίλ του/της	212	10,6	10,6	94,6
	με γοητεύει η ιδέα της ψηφιακής σχέσης	109	5,5	5,5	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

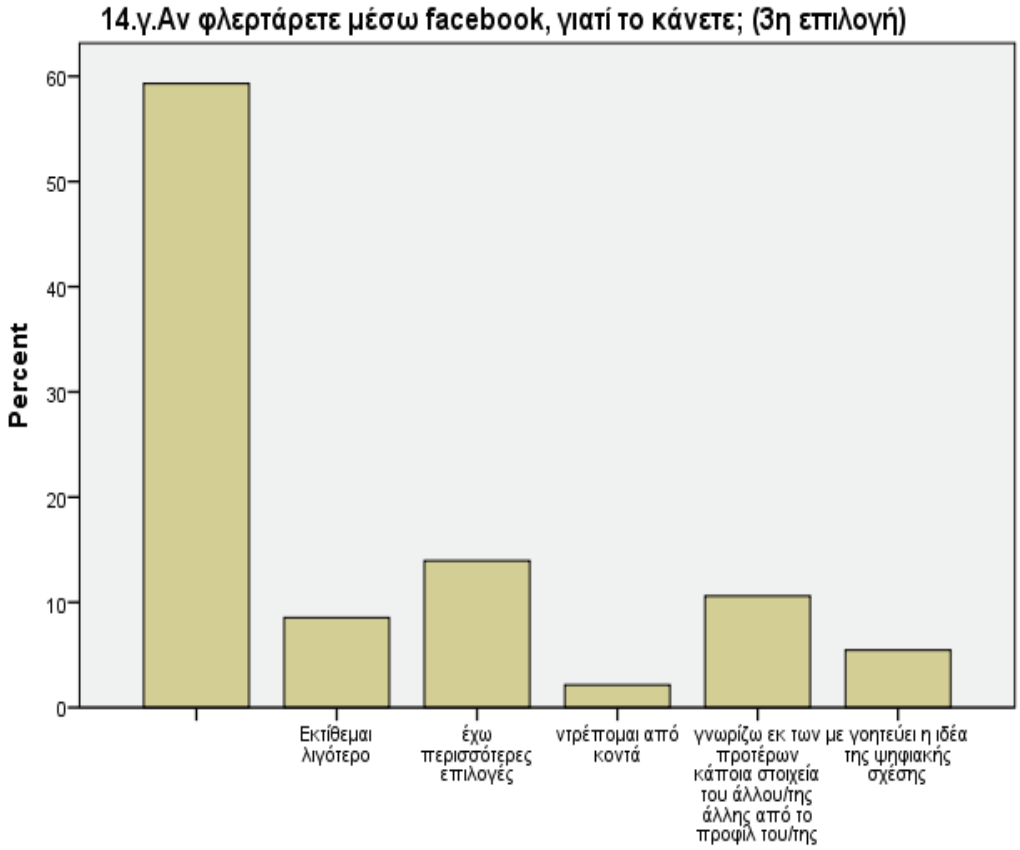

Εκτός από τις παραπάνω κυρίαρχες απόψεις, λιγότεροι είναι εκείνοι που δηλώνουν ότι φλερτάρουν στο *Facebook* επειδή τους γοητεύει η ιδέα της ψηφιακής προσέγγισης και σχέσης. Αυτά τα άτομα – χρήστες, όπως προκύπτει από την στατιστική ανάλυση, ανήκουν, ως επί το πλείστον, στον προοδευτικό τύπο χρηστών, όπως ο Νίκος που, όπως είδαμε, μας απαντά αναφορικά με τη συγκεκριμένη επιλογή του:

- ***Επειδή με γοητεύει η ιδέα της ψηφιακής σχέσης.*** *Αυτό δεν ήξερα αν έπρεπε να το αναφέρω. Υπάρχει μια τελετουργία και μια μαγεία και στο ψηφιακό. Στην επαφή δύο ανθρώπων σε αυτό το πλαίσιο. Μπορεί να ακούγεται τρελό. Αλλά, εγώ, όπως και άλλα άτομα με τα οποία το έχω συζητήσει, βρίσκουν κάτι παράξενα ερωτικό σε όλο αυτό. Και το cyber-sex. Κάποιοι θα πουν ότι το γεννά ο τρόπος ζωής, η απόσταση και η αποξένωση των ανθρώπων στο σύγχρονο αστικό τρόπο ζωής και θα βιαστούν να το καυτηριάσουν. Αλλά ακόμα και αν προκύπτει, που ως ένα μεγάλο βαθμό ισχύει, από αυτά τα «παρακμιακά» φαινόμενα του σύγχρονου κόσμου, έχει από μόνο του κάτι γοητευτικό. Γιατί είναι έρωτας σε μια άλλη πραγματικότητα, όπου οι άνθρωποι λειτουργούν διαφορετικά, μέσα στη συνθήκη της ψηφιακής διαμεσολάβησης. Χαχαα! Με έχει απασχολήσει πολύ. Ακούγεται τρελό, ε;!*

Από αυτά τα λόγια αναδύεται μία οπτική πολύ διαφορετική, ενδεικτική για το πού μπορεί να φτάσει η επίδραση ενός μέσου. Αυτό γιατί, για τον Νίκο, όπως και για άλλους ανθρώπους που χρησιμοποιούν το μέσο, αυτό παύει να έχει στενά επικουρικό χαρακτήρα, να είναι εργαλείο που παρέχει δυνατότητες για την επίτευξη ενός σκοπού. Εδώ, δε μιλάμε ούτε για χρήση του μέσου λόγω της αδυναμίας έκθεσης, ούτε για την ευκαιρία που δίνει στον χρήστη του να γνωρίσει περισσότερους ανθρώπους, αυξάνοντας τις πιθανότητες εύρεσης κάποιου με τον οποίο ο χρήστης θα ταιριάζει. Εδώ, δηλώνεται η γοητεία της βίωσης μιας εντελώς άλλης πραγματικότητας με εντελώς άλλους νόμους και παραμέτρους, που είναι αυτή της ψηφιακής σχέσης ή ακόμα και του «cyber sex». Η ειδοποιός διαφορά μεταξύ των δύο είναι το ότι στις προηγούμενες απαντήσεις, μιλάμε για το ανθρώπινο υποκείμενο – χρήστη που χρησιμοποιεί το μέσο για να πετύχει έναν σκοπό, το φλερτ, την προσέγγιση του άλλου, όντας διαμορφωμένο, όμως, από πριν σε ότι έχει να κάνει με την θέση του πάνω στο φλερτ. Ο άνθρωπος – χρήστης, δηλαδή, που φλερτάρει στο *Facebook*, επειδή ντρέπεται να το κάνει από κοντά, επειδή εκεί εκτίθεται λιγότερο, επειδή φοβάται το ρίσκο της ζωντανής επαφής, ή, επειδή εκεί του παρέχονται περισσότερες επιλογές ατόμων προς γνωριμία, για τα οποία μπορεί να καταλάβει πράγματα από το προφίλ τους, έτσι ώστε να αποφασίσει μετέπειτα αν θα συνεχίσει την επαφή ή αν θα περάσει στον επόμενο/η, είναι ο άνθρωπος, στη συνείδηση του οποίου, παραμένει «κανονική» να θεωρείται η ζωντανή επαφή όσον αφορά το φλερτ, την οποία απλά δεν επιδιώκει λόγω κάποιων «αδυναμιών» του. Ουσιαστικά, δηλαδή, αυτή η συνθήκη, θεωρείται, γι' αυτούς κάτι παρά φύσιν, ίσως και αρνητικό. Κάτι κανονικά μη κανονικό. Ενώ, για τον Νίκο, όταν λέει ότι τον γοητεύει η ιδέα της ψηφιακής σχέσης δεν ισχύει αυτό. Η *τελετουργία,* η *μαγεία της ψηφιακής επαφής, το cyber sex,* που *είναι έρωτας* στην *άλλη πραγματικότητα,* αυτήν *της ψηφιακής διαμεσολάβησης, όπου οι άνθρωποι λειτουργούν διαφορετικά,* λαμβάνει στη συνείδηση του Νίκου και χρηστών σαν τον Νίκο, τη νομιμοποίηση του κανονικού, αφού, ναι μεν, *το γεννά ο τρόπος ζωής, η απόσταση και η αποξένωση των ανθρώπων στον σύγχρονο αστικό τρόπο ζωής,* αλλά *έχει από μόνο του κάτι γοητευτικό.* Μέσα από απόψεις σαν και αυτήν, απόψεις που συνεπάγονται τρόπους βίωσης της πραγματικότητας, φαίνεται πως ο άνθρωπος προσεγγίζει μία εποχή κατά την οποία στη λογική του *«δεν θα υπάρχουν διακριτά όρια μεταξύ της τεχνο-λογίας και της βιο-λογίας*.»[146]

Είναι μια εποχή, που ο έφηβος, χωρίς ιδιαίτερες συνέπειες, μπορεί να κάνει αυτά που πρέπει και αρμόζουν στην ηλικία του πειραματιζόμενος: να ερωτευτεί με

[146] **Ray Kurzweil, *The Singularity is near*, Viking, New York, 2005, p. 5.**

πρόσωπα και ιδέες. Και αν η πραγματική ζωή δεν παρέχει αυτού του είδους τον χώρο, το Διαδίκτυο είναι εδώ γι' αυτούς.[147]

[147] **Sherry Turkle, *Alone Together: Why we expect more from technology and less from each other,* Basic Books, New York, 2012, p. 152.**

Αυτό-κριτική του ψηφιακού Ναρκίσσου

Μέσο που διευκολύνει σε μεγάλο βαθμό την επικοινωνία και μέσο εντυπωσιασμού, μέσο που ευνοεί την κοινωνικοποίηση και συμβάλει στην ανάπτυξη της συντροφικότητας και μέσο – καθρέφτης των ψηφιακών Ναρκίσσων, εργαλείο και τόπος διαλόγου και μέσο διαμόρφωσης απρόσωπων σχέσεων ή μέσο – κλειδαρότρυπα που ωθεί στον φθηνό κοινωνικό σχολιασμό. Το *Facebook* έχει κάτι από όλα αυτά και θα ήταν λάθος αν στεκόμασταν μόνο στα θετικά του στοιχεία ή αν από την άλλη καταπιανόμασταν αποκλειστικά με την καταγγελία των αρνητικών του επιδράσεων. Το *Facebook* έχει έναν βασικό κορμό – έναν συγκεκριμένο τρόπο λειτουργίας και ποικίλα πρόσωπα, τα οποία σχεδιάζονται σε μεγάλο βαθμό από τη νοοτροπία του εκάστοτε χρήστη.

- ***Η ευκολία στην επικοινωνία****, σίγουρα πρώτο, που καταντά βέβαια και υπερβολή και επικοινωνία χωρίς ιδιαίτερο λόγο.* ***Ο εντυπωσιασμός****, αφού όπως ήδη είπαμε, σου δημιουργεί την ανάγκη της αυτοπροβολής και του εντυπωσιασμού του άλλου το ίδιο το μέσο. Πιστεύω επίσης πως οι* ***σχέσεις*** *του Facebook είναι* ***απρόσωπες*** *στην τελική. Είναι ψέμα ότι έχεις φίλους στο Facebook. Το ότι κάποιος χαζεύει το προφίλ σου και μπορεί να συναντιέστε και μια φορά το μήνα, δε σημαίνει ότι είναι όντως φίλος σου. Είναι σα βιομηχανία «φιλιών» το Facebook.*

Αυτές είναι οι τρεις επιλογές-απαντήσεις του Αντρέα, ο οποίος συγκαταλέγεται στους χρήστες του μετριοπαθούς τύπου, στην ερώτηση 15: «*Κατά τη γνώμη σας, ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά του facebook;»,* ερώτηση στην οποία τα υποκείμενα του δείγματος, ουσιαστικά καλούνται να σταθούν κριτικά απέναντι στην πράξη τους – τον τρόπο χρήσης του μέσου *Facebook*.

Ένα από τα υποκείμενα, λοιπόν, της έρευνάς μας, ο Αντρέας, αναφέρει ως πρώτο χαρακτηριστικό του μέσου, την **ευκολία στην επικοινωνία.** Μάλιστα, ο Αντρέας συνεχίζει λέγοντας πως η ευκολία που παρέχεται από το μέσο, όσον αφορά την επικοινωνία, συχνά ωθεί τους χρήστες σε υπερβολές και σε άλογη χρήση – «*που καταντά βέβαια και υπερβολή και επικοινωνία χωρίς λόγο*.» «Είναι το ίδιο το μέσο που δημιουργεί την ανάγκη να εκφραστείς μέσω αυτού.»[148]

Και ως εκ τούτου, οι σημερινοί έφηβοι στέλνουν ή λαμβάνουν ένα μήνυμα κάθε λίγα λεπτά. Όπως αναφέρει ο ψυχοθεραπευτής *Michael Hausauer,* οι έφηβοι και άλλοι νέοι ενήλικες «έχουν ένα τρομακτικό ενδιαφέρον για να μαθαίνουν τι

[148] **Sherry Turkle, *Alone Together: Why we expect more from technology and less from each other,* Basic Books, New York, 2012, p. 176.**

συμβαίνει στις ζωές των γνωστών τους, γεγονός που συνδέεται άρρηκτα με ένα τρομερό άγχος του να μη βρεθούν εκτός παιχνιδιού. Αν σταματήσουν να στέλνουν μηνύματα, κινδυνεύουν να γίνουν ανυπόστατοι.»[149]

Αυτοί οι νέοι άνθρωποι ζουν σε μια κατάσταση αναμονής για σύνδεση. Και είναι πρόθυμοι και να διακινδυνεύσουν γι' αυτό. Κάποιοι από αυτούς μαρτυρούν ότι, κάποιες φορές, προσκολλημένοι στο κινητό τους τηλέφωνο, παθαίνουν ατυχήματα ενώ περπατούν στον δρόμο.[150]

«Η μόνιμη αλληλεπίδραση που υπάρχει στο Διαδίκτυο και η συνεχής χρήση των υπολογιστών σε ένα κοινωνικό πλαίσιο, για τη συνομιλία με φίλους και συνεργάτες, για τη δημιουργία προφίλ του εαυτού μας, για την αναμετάδοση των σκέψεών μας μέσω αναρτήσεων σε ιστολόγια ή το *Facebook*, η κοινωνική μας υπόσταση είναι, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, πάντα εν κινήσει, μετέωρη, σε κίνδυνο. Η αυτοσυνείδηση που προκύπτει ή ακόμα και ο φόβος που έρχεται ως αποτέλεσμα της μόνιμης επαφής μας με το μέσο, φανερώνουν την ένταση της εμπλοκής μας με το μέσο. Αυτό ισχύει για όλους, αλλά ειδικότερα για τους νέους, που τείνουν να γίνονται παθητικοί κι εξαρτημένοι όσον αφορά τη χρήση των τηλεφώνων και των υπολογιστών τους για την αποστολή σύντομων μηνυμάτων.»[151]

«Ο σημερινός κόσμος είναι γεμάτος με ανθρώπους που αρέσκονται στο να βρίσκονται σε επαφή με άλλους πολλούς ανθρώπους τους οποίους κρατούν ταυτόχρονα σε απόσταση. Η συντριπτική πλειοψηφία των ατόμων της νέας γενιάς δεν χρησιμοποιεί το κινητό της τηλέφωνο για κλήσεις, αλλά για σύντομα μηνύματα και για ματιές σε τοίχους άλλων στο *Facebook*.»[152]

«Εάν θέλεις να είσαι τυπικός και δίκαιος με όλους σου τους φίλους και να απαντάς σε όλα τα μηνύματα, δε γίνεται να είσαι για λίγη ώρα στο *Facebook*. Γιατί όλοι είναι εκεί και σου γράφουν με το παραμικρό λόγω της ευκολίας στην επικοινωνία που το μέσο παρέχει. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα όλοι να γράφουν σε όλους και να περνούν πολλές ώρες εκεί μέσα.»[153]

---

[149] **Katie Hafner, "Texting May Be Taking a Toll", *New York Times,* May 25 2009, p. 11.**

[150] **Sherry Turkle, *Alone Together: Why we expect more from technology and less from each other,* Basic Books, New York, 2012, p. 171.**

[151] **Katie Hafner, "Texting May Be Taking a Toll", *New York Times,* May 25 2009, p. 11.**

[152] **Sherry Turkle, *Alone Together: Why we expect more from technology and less from each other,* Basic Books, New York, 2012, p. 15.**

[153] **Όπ.π, σ. 184.**

Αυτή η εύκολη, γρήγορη και άμεση επικοινωνία, κυρίως μέσω των σύντομων μυνημάτων, είναι, όπως αναφαίνεται από την έρευνά μας, το, κατά γενική ομολογία, κύριο χαρακτηριστικό του συγκεκριμένου και βασικού μέσου κοινωνικής δικτύωσης – *Facebook*, σε ότι έχει να κάνει με τη ματιά που έχουν πάνω στο ζήτημα οι χρήστες της νέας γενιάς της ελληνικής κοινωνίας.

15.α.Κατά τη γνώμη σας, ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά του facebook; (1η επιλογή)

Το 62% των ερωτηθέντων δήλωσε ως πρώτη του επιλογή ότι τα κύρια χαρακτηριστικά του *facebook* είναι η ευκολία στην επικοινωνία, το 6,6% ο εντυπωσιασμός, το 4,7% η κοινωνικοποίηση και το 2,8% ο ναρκισσισμός. Το 15,6% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

15.α.Κατά τη γνώμη σας, ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά του facebook; (1η επιλογή)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		312	15,6	15,6	15,6
	Ευκολία στην επικοινωνία	1240	62,0	62,0	77,6
	Συντροφιά	6	,3	,3	77,9
	Κοινωνικοποίηση	93	4,7	4,7	82,6
	Ναρκισσισμός	55	2,8	2,8	85,3
	Εντυπωσιασμός	131	6,6	6,6	91,9
	Αλληλεγγύη	19	1,0	1,0	92,8
	Διάλογος	50	2,5	2,5	95,3
	Απρόσωπες Σχέσεις	42	2,1	2,1	97,4
	Κοινωνικός σχολιασμός	20	1,0	1,0	98,4
	Επικοινωνία	32	1,6	1,6	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

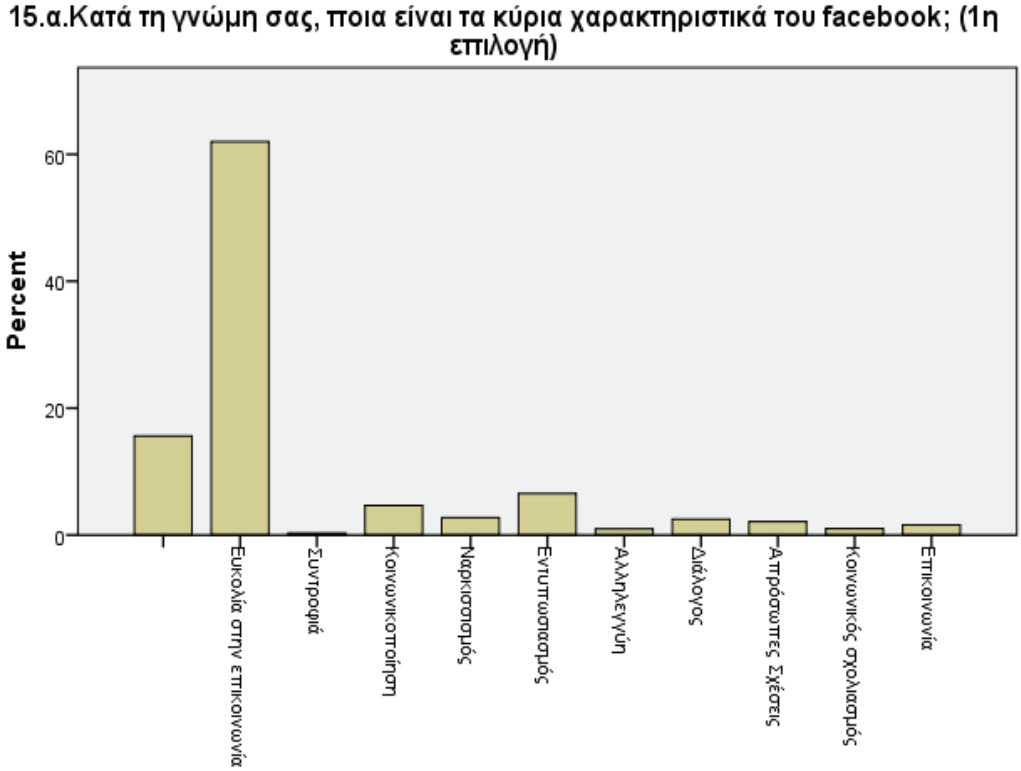

15.α.Κατά τη γνώμη σας, ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά του facebook; (1η επιλογή)

Όμως, κάπου εδώ, κρίνουμε σκόπιμο να επισημάνουμε ξανά πως δεν είναι το μέσο *Facebook*, που δημιουργεί αυτήν την ανάγκη εκ του μηδενός. Η επικοινωνία σε μια γενική μορφή είναι ανάγκη έμφυτη στον άνθρωπο. Αυτό που το *Facebook* και άλλα μέσα κοινωνικής δικτύωσης δημιουργούν είναι ένα νέο κανάλι μέσα από το οποίο εκφράζεται με διαφορετικό τρόπο αυτή η έμφυτη ροπή, με τον τρόπο που εφάπτεται στον τρόπο λειτουργίας τους και στις λεγόμενες «παροχές» των μέσων αυτών. Τα σύντομα μηνύματα του *Facebook*, που κάνουν την επικοινωνία εύκολη, αποτελούν ένα τέτοιο κανάλι. Όμως, η επίδραση του *Facebook* στους χρήστες του, δε σταματά στον τομέα της επικοινωνίας, την οποία καθιστά εύκολη με τα σύντομα μηνύματα. Όλο αυτό το ψηφιακό σύμπαν, μέρος και βασικός συντελεστής του οποίου είναι το *Facebook* με τις διαδικασίες και τον τρόπο λειτουργίας του, φέρνει μαζί του, μοιραία, νέες αξίες και επαναπροσδιορίζει σε μεγάλο βαθμό τόσο την επικοινωνία, όσο και τη σχέση με τον άλλον, καθώς και την ψυχολογική διαμόρφωση του ατόμου. Όταν θεωρείς τον άλλον, το συσχετιζόμενο με εσένα πρόσωπο μέσα σε αυτή τη νέα ψηφιακή συνθήκη, ουσιαστικά επικοινωνείς με το αντικείμενο το οποίο διαμεσολαβεί (τον κομπιούτερ και το *Facebook*), για την επίτευξη αυτής της επικοινωνίας, φτάνεις στο σημείο να βλέπεις τον άλλον -

πρόσωπο σαν αντικείμενο του νέου αυτού συστήματος όπως και εκείνος βλέπει αντίστοιχα εσένα. Γιατί αυτό με το οποίο, στην ουσία, έρχεστε σε επαφή, δεν είναι ο άλλος, αυτός καθ' εαυτός, αλλά η προβολή του άλλου πάνω στην ψηφιακή λίμνη. Άρα, αυτά που επικοινωνούν δεν είναι τα όντως πρόσωπα – οι άνθρωποι όπως τους ξέρουμε με τις παραδοσιακές τους υποστάσεις, αλλά οι προβολές τους – εαυτοί δημιουργημένοι για τις επιταγές της ψηφιακής συνθήκης.

«Η κουλτούρα στην οποία οι άνθρωποι αυτοί μεγαλώνουν τους ωθεί στο να συσχετίζονται ναρκισσιστικά με τον κόσμο.»[154]

«Η προβολή του συγκεκριμένου μέσου στον χρήστη του συνίσταται στη δημιουργία της ανάγκης ή στο γιγάντωμα της ήδη υπάρχουσας ανάγκης του για προβολή. Το *Facebook* σου ζητά να διαμορφώσεις και να προβάλεις μία ταυτότητα. Το προφίλ στο *Facebook* είναι ο διαδικτυακός δίδυμος του ανθρώπου – χρήστη.»[155]

Και, όπως είδαμε προηγούμενα, πολλές φορές, αυτός ο δίδυμος είναι ένας εαυτός δημιουργημένος σύμφωνα με αυτό που το άτομο-χρήστης νομίζει ότι θα αρέσει στους άλλους,. Δηλαδή οι άλλοι – φίλοι, γνωστοί, ένα κοινωνικό σύνολο, προβάλλει με άμεσο ή έμμεσο τρόπο τάσεις, εικόνες και στυλ πάνω στο άτομο-χρήστη και ακόλουθα το άτομο-χρήστης προβάλλει στην οθόνη την εικόνα που δημιουργείται σε ένα μεγάλο βαθμό από αυτήν την ποικιλότροπη προβολή του κοινωνικού συνόλου επάνω του.

Το *Facebook* είναι ένα θέατρο όπου ο καθένας υποδύεται ενσυνείδητα έναν ρόλο. Συχνά τον ρόλο που ανταποκρίνεται σε μια ιδεατή εικόνα που φαντάζεται ότι οι άλλοι φαντάζονται γι' αυτόν.

Σε αυτό συνίσταται ο εντυπωσιασμός, η ανάγκη για εντυπωσιασμό του άλλου στον οποίο αναφέρεται ο Αντρέας, καθώς και η αυτοπροβολή με τον ναρκισσισμό.

- *Έχει αρνητικά αλλά και θετικά στοιχεία. Το πρόβλημα είναι ότι με τη δυνατότητα ανάρτησης φωτογραφιών, οι περισσότεροι είναι σα ναρκωμένοι με το ψηφιακό τους αντίστοιχο. Δεν είναι στ' αλήθεια ο εαυτός τους και το ξέρουν και το δέχονται. Και από αυτό το σημείο ξεκινά η αρρώστια. Άρα ο* ***ναρκισσισμός*** *είναι ένα βασικό χαρακτηριστικό του μέσου. Από την άλλη όμως, μπορούμε να το χρησιμοποιούμε για ενημερώσεις σχετικά με δράσεις, μπορεί να ευνοήσει τον κοινωνικό -* ***δημόσιο διάλογο****.*

---

[154] **Sherry Turkle, *Alone Together: Why we expect more from technology and less from each other,* Basic Books, New York, 2012, 179**

[155] **Όπ.π, p. 180.**

Εξαρτάται από το πώς το χρησιμοποιούμε. Βέβαια, οι ναρκωτικές του ιδιότητες σίγουρα είναι πολύ ισχυρές. Όταν όπου σταθεί και όπου βρεθεί κανείς, σκέφτεται πώς θα φωτογραφηθεί καλύτερα για να ανεβάσει τη φωτογραφία του στο Facebook. (αναφορά στον Νάρκισσο και τον εντυπωσιασμό – πίνακες)

Οι δύο συνεντευξιαζόμενοι χρήστες, συμφωνούν στο ότι το συγκεκριμένο μέσο, με την έμφαση που δίνει στην εικόνα, με την απολυτότητα που κατέχει ο ρόλος της εικόνας – φωτογραφίας σε αυτό, σε κάνει να θες να εντυπωσιάσεις και σε ωθεί στον ναρκισσισμό.

15.β.Κατά τη γνώμη σας, ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά του facebook; (2η επιλογή)

Το 30% των ερωτηθέντων δήλωσε ως δεύτερη επιλογή ότι τα κύρια χαρακτηριστικά του facebook είναι ο εντυπωσιασμός, το 11,1% ο διάλογος, το 9,5% η ευκολία στην επικοινωνία, το 7,5% η κοινωνικοποίηση, το 7,4% ο ναρκισσισμός, το 6,3% οι απρόσωπες σχέσεις, το 6,2% ο κοινωνικός σχολιασμός, το 3,9% η συντροφιά και το 2,9% η επικοινωνία. Το 15,4% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

15.β.Κατά τη γνώμη σας, ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά του facebook; (2η επιλογή)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		307	15,4	15,4	15,4
	Ευκολία στην επικοινωνία	189	9,5	9,5	24,8
	Συντροφιά	77	3,9	3,9	28,7
	Κοινωνικοποίηση	149	7,5	7,5	36,1
	Ναρκισσισμός	147	7,4	7,4	43,5
	Εντυπωσιασμός	599	30,0	30,0	73,4
	Αλληλεγγύη	4	,2	,2	73,6
	Διάλογος	222	11,1	11,1	84,7
	Απρόσωπες Σχέσεις	125	6,3	6,3	91,0
	Κοινωνικός σχολιασμός	123	6,2	6,2	97,1
	Επικοινωνία	58	2,9	2,9	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

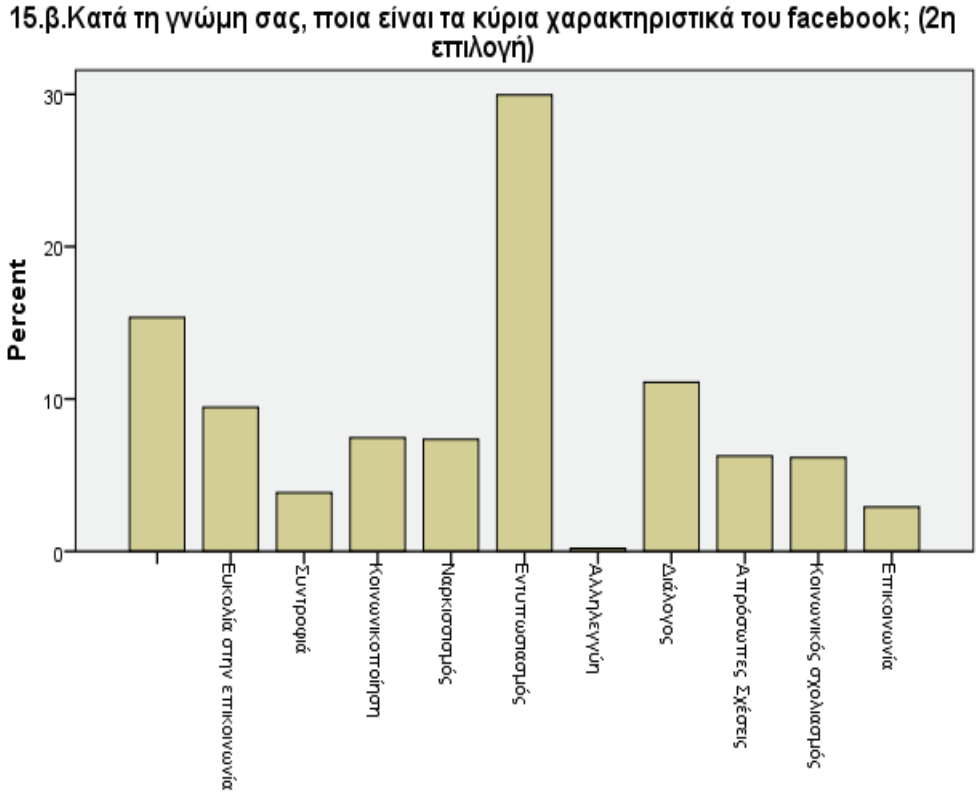

15.β.Κατά τη γνώμη σας, ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά του facebook; (2η επιλογή)

15.γ.Κατά τη γνώμη σας, ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά του facebook; (3η επιλογή)

Το 15,7% των ερωτηθέντων δήλωσε ως τρίτη του επιλογή ότι τα κύρια χαρακτηριστικά του facebook είναι ο εντυπωσιασμός, το 12,6% ο διάλογος, το 10,8% οι απρόσωπες σχέσεις, το 10,7% η συντροφιά, το 8,3% ο κοινωνικός σχολιασμός, το 6,2% η κοινωνικοποίηση, το 5,7% ο ναρκισσισμός, το 3,4% η επικοινωνία και το 3,1% η ευκολία στην επικοινωνία. Το 23,4% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

15.γ.Κατά τη γνώμη σας, ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά του facebook; (3η επιλογή)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		467	23,4	23,4	23,4
	Ευκολία στην επικοινωνία	62	3,1	3,1	26,5
	Συντροφιά	213	10,7	10,7	37,1
	Κοινωνικοποίηση	124	6,2	6,2	43,3
	Ναρκισσισμός	114	5,7	5,7	49,0
	Εντυπωσιασμός	313	15,7	15,7	64,7
	Αλληλεγγύη	6	,3	,3	65,0
	Διάλογος	252	12,6	12,6	77,6
	Απρόσωπες Σχέσεις	216	10,8	10,8	88,4
	Κοινωνικός σχολιασμός	166	8,3	8,3	96,7
	Επικοινωνία	67	3,4	3,4	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

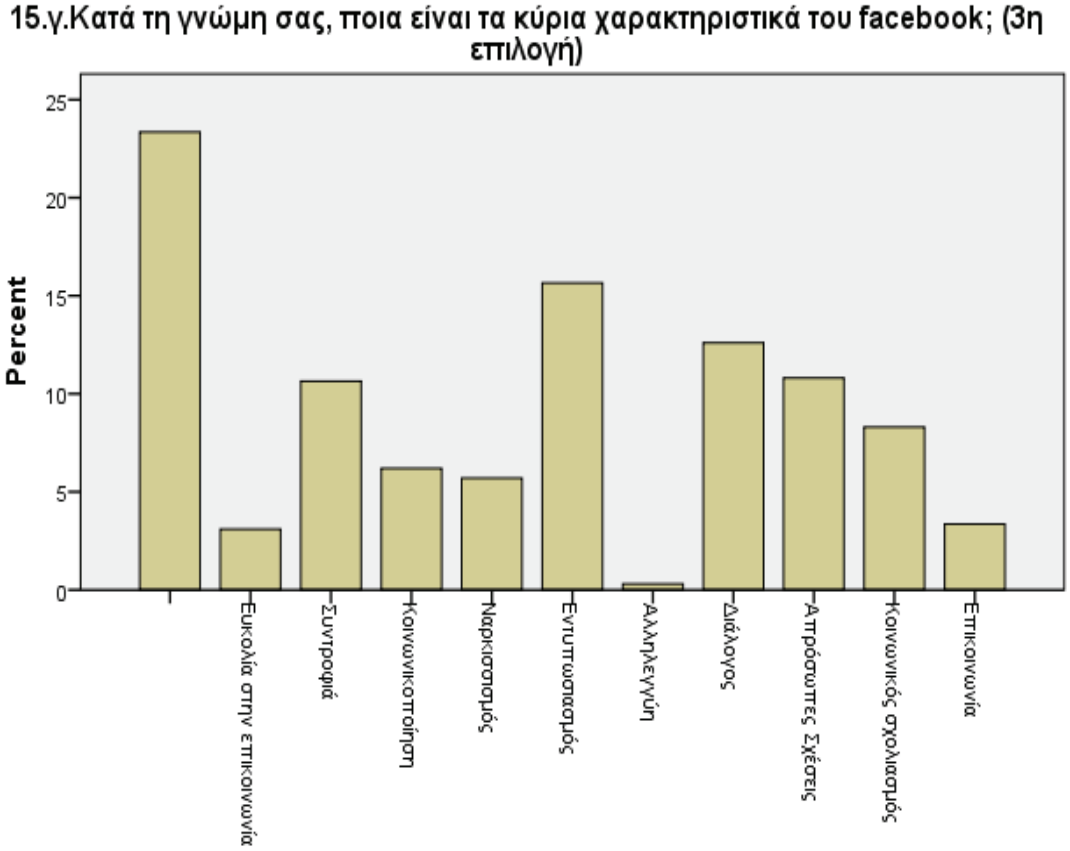

15.γ.Κατά τη γνώμη σας, ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά του facebook; (3η επιλογή)

- *Τρίτον, θα έβαζα την **κοινωνικοποίηση**. Όπως και να το κάνουμε, με όλα τα κακά του, είναι και ένα είδος **κοινωνικοποίησης**, ξέρεις ότι ανήκεις κάπου και άμα μπεις εκεί, κάποιον θα βρεις να μιλήσεις. Θα μου πείτε πλαστή επικοινωνία. ΟΚ. Ας μην είμαστε όμως και τόσο προκατειλημμένοι.*

Και όταν ρωτήσαμε τη Δανάη για το εάν θεωρεί ότι, όπως λέγεται, στη συνθήκη του Facebook, οι σχέσεις γίνονται απρόσωπες και αν ναι, αν την ανησυχεί το γεγονός αυτό, που, πιθανό να αλλοιώσει τον τρόπο του κοινωνείν σε μια κοινωνία και μια κουλτούρα όπως η ελληνική, η οποία βασίζεται, παραδοσιακά, στην πρόσωπο με πρόσωπο ζωντανή επικοινωνία, πήραμε την ακόλουθη απάντηση.

- *Η παραδοσιακή μορφή επικοινωνίας, σίγουρα θίγεται από ένα μέσο σαν το Facebook. Όταν είσαι για καφέ με τους φίλους σου – έχεις τον άλλον απέναντί σου ζωντανά, και παρ' όλα αυτά περνάς περισσότερη ώρα κοιτάζοντας την οθόνη, το Facebook σου, παρά ασχολείσαι με τον άλλον, κι εκείνος ίσως να κάνει το ίδιο, τότε σίγουρα κάτι αλλάζει και αλλοιώνεται. Ωστόσο, δεν πιστεύω, αφ' ενός μεν, ότι αυτό ισχύει καθολικά και αφ' ετέρου ότι το γεγονός αυτό είναι ικανό να αλλάξει σε μεγάλο βαθμό το στυλ, τον παραδοσιακό «ελληνικό» τρόπο επικοινωνίας. Απλά, λίγο πολύ θα μάθουμε να ζούμε με αυτό, με ασαφή δηλαδή τα όρια τόσο μεταξύ της «κανονικής» - παραδοσιακής επικοινωνίας και της ψηφιακής επικοινωνίας, όσο και μεταξύ της «κανονικής» φιλίας της ζωντανής επαφής και της ψηφιακής φιλίας της διαδικτυακής επαφής.*

Αυτά τα λόγια της Δανάης και ο τρόπος με τον οποίο τοποθετείται πάνω στο ζήτημα, συγκρίνοντάς τον με τον αντίστοιχο του Αντρέα, μας βοηθά να κατανοήσουμε σε μεγάλο βαθμό τις διαφορές μεταξύ των δύο τυπών χρηστών – του μετριοπαθούς με τον προοδευτικό. Εκείνο το στοιχείο που είναι ενδεικτικό και αξιομνημόνευτο και διαπερνά όλη την έρευνά μας, η οποία είναι και μια έρευνα κουλτουρών του Διαδικτύου, είναι το ότι και οι δύο χρήστες, όπως συμβαίνει και σε αρκετές άλλες περιπτώσεις, σε αυτήν την ερώτηση, δεν οδηγούνται σε διαφορετικό συμπέρασμα, αφού και ο μετριοπαθής Αντρέας και η προοδευτική Δανάη πιστεύουν πως «ναι, μέσα από την πολλή χρήση του Facebook, μέσα στη συνθήκη του συγκεκριμένου μέσου, οι σχέσεις τείνουν στο απρόσωπο,» αλλά η διαφορά τους έγκειται στον τρόπο, το ύφος και τη θερμοκρασία της κρίσης τους πάνω στο γεγονός αυτό. Ο μεν Αντρέας είναι κάθετος, βάζοντας ξεκάθαρα αρνητικό πρόσημο στον τρόπο συσχετισμού και φιλίας που προωθούνται από το μέσο, η δε Δανάη, ενώ βλέπει και αναφέρει τα αρνητικά στοιχεία αυτής της συνθήκης, παρουσιάζεται πιο διαλλακτική και δεν στέκεται με μονομέρεια στις αρνητικές προοπτικές της επίδρασης του μέσου, φτάνοντας στο σημείο να λέει πως το μέσο, κατάλληλα χρησιμοποιούμενο, μπορεί να καταστεί όχημα δημοσίου διαλόγου και όαση

κοινωνικοποίησης, την ίδια ώρα που ο Αντρέας στέκεται αποκλειστικά στις απρόσωπες σχέσεις και στις ψευτικες φιλίες του Facebook.

- *Πιστεύω επίσης πως οι **σχέσεις** του Facebook είναι **απρόσωπες** στην τελική. Είναι ψέμα ότι έχεις φίλους στο Facebook. Το ότι κάποιος χαζεύει το προφίλ σου και μπορεί να συναντιέστε και μια φορά το μήνα, δε σημαίνει ότι είναι όντως φίλος σου. Είναι σα βιομηχανία «φιλιών» το Facebook.*

«Στο Facebook, το να γίνεις «φίλος» με κάποιον έχει κάποιες συνέπειες. Σημαίνει ότι ο άλλος μπορεί να δει οτιδήποτε γράφεις για σένα στο προφίλ σου, τις φωτογραφίες και τις αναρτήσεις σου, τις αναρτήσεις των φίλων σου στον «τοίχο» σου, τα σχόλια – ένα σημαντικό μέρος, δηλαδή, της επικοινωνίας με τους «φίλους» σου αλλά και ποιους έχεις φίλους. Όταν γίνεσαι φίλος με κάποιον, δίνεται σε αυτόν η δυνατότητα να κάνει αίτημα φιλίας και να γίνει «φίλος» με δικούς σου φίλους. Βασικά, το Facebook λειτουργεί με αυτόν τον τρόπο. Το ίδιο το σύστημα σου προτείνει άτομα – προφίλ «φίλων» των «φίλων» σου για να τους κάνεις αίτημα φιλίας. Υπάρχουν άτομα που κάνουν φίλους μόνο άτομα που τους είναι ήδη γνωστά.»[156]

«Το Facebook είναι ένας κόσμος στον οποίο οι ακόλουθοι είναι «φίλοι». Αλλά, φυσικά, δεν είναι φίλοι. Απλά «φιλοποιήθηκαν».»[157]

«Πολλοί έφηβοι δηλώνουν εξουθενωμένοι από την πίεση του Facebook για θέατρο – performance. Άλλοι λένε ότι νιώθουν να χάνουν επαφή με τους πραγματικούς τους εκτός σύνδεσης φίλους λόγω της διαρκούς επικοινωνίας με τους Facebook φίλους, ή ότι ακόμα και με τους «κανονικούς» φίλους, πολλές φορές επικοινωνούν σα να μιλούν στο Facebook. Το τελευταίο γεγονός είναι αυτό που κάνει πολλούς ερευνητές, όπως η Sherry Turkle να τονίζουν πως δεν είναι τόσο η εντός Facebook επικοινωνία αλλά η εκτός Facebook επικοινωνία που παρουσιάζει ενδιαφέρον, λόγω βέβαια της επίδρασης του μέσου στους χρήστες του, και αυτό διότι από ένα σημείο και ύστερα το «κανονικό», όπως θεωρούμε τη ζωντανή επαφή κι επικοινωνία θίγεται σε τέτοιο βαθμό από την ύπαρξη της άλλης – της Facebook επικοινωνίας αφού οι χρήστες συμπεριφέρονται και στη ζωντανή επικοινωνία, δηλαδή εκτός σύνδεσης, με τον τρόπο που συμπεριφέρονται όταν είναι εντός σύνδεσης.»[158]

---

[156] **Sherry Turkle, *Alone Together: Why we expect more from technology and less from each other,* Basic Books, New York, 2012, p. 181.**

[157] **Οπ.π, p. 182.**

[158] **Οπ.π, p. 274**

Ωστόσο, παρ' ότι, μπορεί, όπως διατείνονται χρήστες σαν τον Αντρέα, το μέσο να δημιουργεί πλαστές φιλίες και να επηρεάζει σε σημαντικό βαθμό ακόμα και την ζωντανή επαφή των ανθρώπων, δεν μπορούμε να αρνηθούμε το γεγονός ότι αποτελεί ένα μονίμως ανοιχτό παράθυρο για όποιον θέλει να επικοινωνήσει και να εκφραστεί, όσο και αν θεωρείται αυτός ο τρόπος επικοινωνίας κι έκφρασης πλαστός ή ξένος προς την παραδοσιακή επικοινωνία.

«Στο *Facebook*, ο καθένας προτείνει links/συνδέσεις, εκφράζει την άποψη ή ακόμα και τα συναισθήματά του σε γνωστούς και αγνώστους, κοιτάζει τις φωτογραφίες ή σχολιάζει αναρτήσεις σε προφίλ/λογαριασμούς άλλων χρηστών. Χωρίς να βάζουμε θετικό ή αρνητικό πρόσημο σε αυτές τις μορφές επικοινωνίας και επαφής με τον άλλο, τον διαδικτυακό άλλο, δεν μπορούμε ωστόσο να αρνηθούμε πως χαρακτηρίζουν ένα νέο είδος κοινωνικοποίησης καθιστώντας το μέσο μία συντροφιά για τον χρήστη του.»[159]

Η παραπάνω άποψη συμφωνεί με τα λεγόμενα της Δανάης και άλλων χρηστών του προοδευτικού τύπου, οι οποίοι δεν βιάζονται να κρίνουν αρνητικά το *Facebook* και την επίδρασή του.

Όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα, η συντροφιά μπορεί να μην είναι το πιο δημοφιλές, αλλά αποτελεί ένα χαρακτηριστικό του μέσου, σύμφωνα με την άποψη των ατόμων του δείγματός μας.

15.δ.Κατά τη γνώμη σας, ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά του facebook; (4η επιλογή)

Το 8,7% των ερωτηθέντων δήλωσε ως τέταρτη επιλογή ότι τα κύρια χαρακτηριστικά του facebook είναι η συντροφιά, το 4,4% ο κοινωνικός σχολιασμός, το 4% ο διάλογος, το 3,9% οι απρόσωπες σχέσεις, το 3,6% ο ναρκισσισμός και το 3,4% ο εντυπωσιασμός. Το 67,2% δεν απάντησε. Ακολουθεί ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

[159] **Sherry Turkle, *Alone Together: Why we expect more from technology and less from each other,* Basic Books, New York, 2012, p. 276.**

15.δ.Κατά τη γνώμη σας, ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά του facebook; (4η επιλογή)

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο	1344	67,2	67,2	67,2
Ευκολία στην επικοινωνία	18	,9	,9	68,1
Συντροφιά	174	8,7	8,7	76,8
Κοινωνικοποίηση	59	3,0	3,0	79,8
Ναρκισσισμός	71	3,6	3,6	83,3
Εντυπωσιασμός	67	3,4	3,4	86,7
Αλληλεγγύη	8	,4	,4	87,1
Διάλογος	80	4,0	4,0	91,1
Απρόσωπες Σχέσεις	78	3,9	3,9	95,0
Κοινωνικός σχολιασμός	88	4,4	4,4	99,4
Επικοινωνία	13	,7	,7	100,0
Σύνολο	2000	100,0	100,0	

15.δ.Κατά τη γνώμη σας, ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά του facebook; (4η επιλογή)

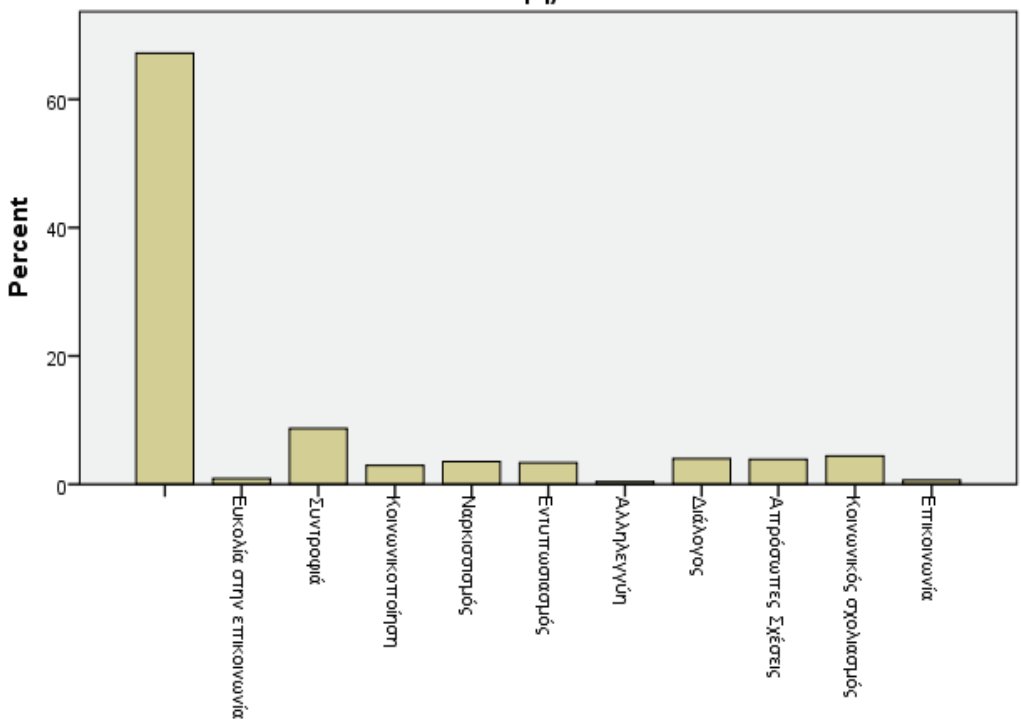

15.δ.Κατά τη γνώμη σας, ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά του facebook; (4η επιλογή)

Τα λεγόμενα των χρηστών από διαφορετικούς τύπους, οι οποίοι απάντησαν στις ερωτήσεις μας ως συνεντευξιαζόμενοι, και τα αποτελέσματα της στατιστικής ανάλυσης του συνόλου του δείγματός μας – του πληθυσμού, δηλαδή, που απάντησε στο ερωτηματολόγιο το οποίο χρησιμοποιήθηκε για την παρούσα έρευνα – υπό το φως της βιβλιογραφίας της σχετικής με το συγκεκριμένο θέμα, μας οδηγούν, όπως βλέπουμε, σε χρήσιμα συμπεράσματα, ενδεικτικά της πολυεπίπεδης φύσης του μέσου. Γιατί, μπορεί το μέσο να διαθέτει κάποια βασικά χαρακτηριστικά που παρέχουν κάποιες συγκεκριμένες ιδιότητες στους χρήστες του, αλλά από εκεί και ύστερα, το ίδιο μέσο παίρνει διαφορετικά πρόσωπα, ανάλογα με τη ματιά του εκάστοτε χρήστη, και το γεγονός αυτό αποδεικνύει, για άλλη μια φορά, την υπόθεσή μας για την ύπαρξη διαφορετικών τύπων χρηστών του διαδικτύου και των μέσων του.

Έτσι, ενώ και για τον «μετριοπαθή» Αντρέα και για την «προοδευτική» Δανάη, όπως και για το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων, το βασικό χαρακτηριστικό του *Facebook* είναι η ευκολία στην επικοινωνία – ευκολία που το μέσο παρέχει με τον τρόπο της λειτουργίας του στους χρήστες του, όταν τους ζητείται να αναφέρουν άλλα χαρακτηριστικά του μέσου, οι δύο χρήστες, οι οποίοι και αντιπροσωπεύουν δύο διαφορετικές κουλτούρες χρήσης του μέσου, διαφοροποιούνται.

Ο μεν Αντρέας, όπως και ένα μεγάλο τμήμα του πληθυσμού του δείγματός μας, φαίνεται πιο κριτικός απέναντι στο μέσο και στην επίδρασή του στον χρήστη του, αναφέροντας τον εντυπωσιασμό, τον ναρκισσισμό και τις απρόσωπες σχέσεις ως αρνητικά επακόλουθα της χρήσης του. Η δε Δανάη, η οποία, σαν χρήστης του «προοδευτικού» τύπου, παρουσιάζεται περισσότερο θετική στο μέσο και στις προοπτικές του, αναφέρεται στην κοινωνικοποίηση και στη συντροφιά, δύο δηλαδή, κατ' εξοχήν θετικές έννοιες, οι οποίες, κατά τα λεγόμενά της, όπως και κατά την άποψη άλλων χρηστών του προοδευτικού τύπου, ευδοκιμούν μέσα στα πλαίσια της χρήσης του *Facebook*.

Το βέβαιο είναι πως το μέσο *Facebook*, ανεξάρτητα από τις όποιες θετικές ή αρνητικές γνώμες των χρηστών γι' αυτό, αποτελεί ένα μέσο που ανεξάρτητα από τον σκοπό για τον οποίο το χρησιμοποιεί ο καθένας, έχει, τις περισσότερες φορές, βαθύ αντίκτυπο στον άνθρωπο – χρήστη. Κάτι, δηλαδή, που συμβαίνει και με το υπερ-μέσο Διαδίκτυο συνολικά.

Από την ψηφιακή οθόνη στον καθρέφτη της συνείδησης

20.α.Πως κρίνετε ότι επιδρά η καθημερινή χρήση του διαδικτύου στην προσωπικότητα σας;

Η παραπάνω ερώτηση, που είναι και η τελευταία από τις είκοσι ερωτήσεις του ερωτηματολογίου της έρευνάς μας, δίνει τη δυνατότητα σε κάθε άτομο του δείγματός, να καταθέσει την προσωπική του μαρτυρία πάνω στο ζήτημα της επίδρασης του μέσου πάνω στο ίδιο – τον χρήστη του, σε ένα γενικότερο πλαίσιο. Με αυτόν τον τρόπο, ο νεαρός χρήστης του μέσου καλείται να ενδοσκοπήσει, να δει, δηλαδή, μέσα στην εμπειρία της σχέσης του με το μέσο, να αναπτύξει μια κριτική ματιά σε ό,τι έχει να κάνει με την καθημερινή του χρήση και τα επακόλουθά της, τις συνέπειες, δηλαδή, που έχει αυτή η χρήση πάνω στον ίδιο.

Αν, όπως έχουμε επισημάνει, η καθημερινή και συνεχής μας επαφή με τον ηλεκτρονικό υπολογιστή που έχει πρόσβαση στο Διαδίκτυο, «ανασχηματίζει το νευρικό μας κύκλωμα, αναπρογραμματίζει τη μνήμη μας και μεταβάλει συνολικά τον ανθρώπινο εγκέφαλο»[160], η συγκεκριμένη ερώτηση αποτελεί μια απόπειρα να αντιληφθούμε τον τρόπο με τον οποίο το κάθε υποκείμενο βιώνει τις όποιες μεταβολές.

Κάπου εδώ, πριν προβούμε στην ανάλυση των αποτελεσμάτων και το σχόλιο, όσον αφορά τη συγκεκριμένη ερώτηση, θεωρούμε χρήσιμο να αναφέρουμε ότι και στην περίπτωση της δημιουργίας αυτής της ερώτησης, εργαστήκαμε με τον ίδιο τρόπο που εργαστήκαμε και για όλες τις υπόλοιπες του ερωτηματολογίου. Οι είκοσι δύο επιλογές που διαθέτει ο ερωτώμενος, από τις οποίες μπορεί να επιλέξει τις τέσσερις που ταιριάζουν καλύτερα στο πώς βιώνει ο ίδιος την επίδραση από τη χρήση του Διαδικτύου στην προσωπικότητά του, ανέκυψαν από τις εκτενείς συνεντεύξεις που πήραμε πριν και για τη δημιουργία του ερωτηματολογίου.

---

[160] **Nicholas Carr, *The Shallows: How the Internet is changing the way we think, read and remember,* Atlantic Books, New York, 2010, p.p. 5,6.**

Ως εκ τούτου, οι συγκεκριμένες επιλογές αποτελούν αποτελέσματα ενδοσκόπησης από χρήστες οι οποίοι, κατά κάποιο τρόπο, μας εξομολογήθηκαν πράγματα από την προσωπική τους εμπειρία κατοίκησης του κόσμου του Διαδικτύου.

Αξίζει να σημειωθεί, επίσης, ότι οι απόψεις πάνω στο ζήτημα της επίδρασης του μέσου πάνω στον χρήστη, παρουσιάζουν σημαντικές αποκλίσεις στους διαφόρους συνεντευξιαζόμενους, γεγονός που επαληθεύει την υπόθεσή μας περί χρηστών διαφορετικού τύπου.

Αν το Διαδίκτυο είναι το τελευταίο μέσο που, όπως είπαμε, μεταβάλει τα πρότυπα αντίληψης του ανθρώπου – χρήστη του, σταθερά και χωρίς αντίσταση, επενεργώντας είτε μαγικά είτε ζημιογόνα στο ίδιο το νευρικό σύστημά του, για να οδηγήσει, ίσως, σε ένα νέο ανθρωπολογικό πρότυπο, η συγκεκριμένη ερώτηση, ζητώντας από τον χρήστη να μιλήσει για το πώς βιώνει την επίδραση του μέσου πάνω του, εξαιτίας της αλληλεπίδρασής του με αυτό, αποτελεί για εμάς, μιας πρώτης τάξεως ευκαιρία, να οδηγηθούμε σε χρήσιμα συμπεράσματα αναφορικά με τα χαρακτηριστικά του νέου ανθρωπολογικού τύπου, ο οποίος αρχίζει να αναφαίνεται στον σύγχρονο κόσμο της ψηφιακότητας.

- *Πρώτον, **μου δημιουργεί πρόβλημα συγκέντρωσης.** Όταν βρίσκομαι στο γραφείο και θέλω να συγκεντρωθώ για να διαβάσω κι έχω το λάπτοπ, είναι πειρασμός. Λίγο το Facebook, λίγο το Youtube για «διάλειμμα» από το διάβασμα, παρασύρεσαι και απορυθμίζεσαι. Με κάνει, από την άλλη, **περίεργο**, με τις άπειρες πληροφορίες που ξέρω ότι βρίσκονται εκεί και μπορώ να βρω με λίγα κλικ για οποιοδήποτε θέμα. Μου σπέρνει το ζιζάνιο της περιέργειας και του ψαξίματος για πολλά θέματα. Με κάνει όμως και **παθητικό**, αφού με παρασύρει να ανοίγω τη μία σελίδα μετά την άλλη χωρίς να μπορώ να αντισταθώ. Είναι σαγήνη. Αλλά ταυτόχρονα, στο πεδίο της ενημέρωσης και της πληροφόρησης, νιώθω πιο **αυτόνομος**, αφού στο διαδίκτυο μπορώ να βρω τα πάντα – από εγκυκλοπαίδειες, εφημερίδες, βιβλία, μέχρι τηλεόραση, ραδιόφωνο ή blogs με ανεξάρτητες απόψεις και γνώμες. Έτσι, νιώθω λιγότερο εξαρτημένος από τους μεγαλυτέρους σ' αυτόν τον τομέα, ακόμα και από το ίδιο το σχολείο.*

Ο Αντρέας, χρήστης του μετριοπαθούς τύπου, παρουσιάζεται, θα λέγαμε, αρκετά ισορροπημένος στην κριτική του. Παρ' ότι αναφέρεται στα θετικά της εύκολης και άμεσης πρόσβασης στην πληροφορία, μιλώντας ακόμα και για την αυτονομία, που αυτή κομίζει στον χρήστη του μέσου, αναφέρει τη δημιουργία προβλήματος συγκέντρωσης σαν πρώτη συνέπεια της επίδρασης του μέσου σε αυτόν, θίγοντας έτσι ένα από τα βασικότερα ζητήματα που ανακύπτουν από τη συνεχή επαφή του ανθρώπου – χρήστη με το μέσο και τον τρόπο λειτουργίας του. Άποψη με την οποία συμφωνεί και η Ιωάννα:

- ***Μου δημιουργεί πρόβλημα συγκέντρωσης.*** *Όταν έχω τα τετράδια και τα βιβλία και έχω και το κομπιούτερ μπροστά μου. Είναι πειρασμός. Και όταν είναι ανοιχτό ή ψάχνω κάτι για το σχολείο, είναι πολύ δύσκολο να συγκρατηθείς και να μην μπεις Facebook ή να μην μπεις στο youtube, κλπ. Άρα, που να συγκεντρωθείς; Και το πρόβλημα είναι ότι σαν υπνωτισμένος συνεχίζεις να μπαίνεις από τη μία ιστοσελίδα στην άλλη κοιτάζοντας βλακιούλες, τις παλιές φωτογραφίες και η ώρα περνάει. Κι εσύ στέκεις* ***παθητικός****. Βέβαια, αυτό είναι η αρνητική επίδραση. Η θετική είναι ότι ακόμα και άτομα μιας επαρχίας σαν και εμένα δεν είναι / νιώθουν αποκλεισμένα. Όντας on line είσαι πάντα μέσα στα πράγματα. Και νιώθεις και μια* ***ελευθερία****, στο βαθμό που μπορείς να φροντίσεις εσύ για την ενημέρωσή σου.* ***Δεν εξαρτάσαι*** *τόσο από τους θεσμούς – σχολείο, σπίτι κλπ.*

Ο Ανδρέας και η Ιωάννα, λοιπόν, με τις παραπάνω μαρτυρίες τους πάνω στο καίριο ζήτημα των συνεπειών από την επίδραση του Διαδικτύου στον άνθρωπο, ναι μεν παραδέχονται κάποια από τα σημαντικά οφέλη του επαναστατικού αυτού μέσου πληροφορίας, αλλά, τονίζουν δύο από τα βασικά αρνητικά – κατά τη γνώμη τους – αποτελέσματα της αδιάκοπης επαφής του ανθρώπου με αυτό, που είναι, πρώτον το πρόβλημα – οι δυσκολίες συγκέντρωσης και, δεύτερον, η παθητικότητα, που συχνά προσβάλλει το άτομο, όταν αυτό στέκει απέναντι στην αδιάκοπη ροή πληροφοριών, εικόνων και, γενικότερα, ερεθισμάτων, πλοηγούμενο στην αβυσσαλέα θάλασσα του Διαδικτύου, μέσω των μηχανών αναζήτησης.

Το *Google* όπως λέει χαρακτηριστικά ο *Heather Pringle* «είναι ένα εκπληκτικό αγαθό για την ανθρωπότητα, αφού συγκεντρώνει πληροφορίες και ιδέες που βρίσκοντας διάσπαρτες στον κόσμο και στις οποίες πολύ δύσκολα κάποιος αποκτούσε πρόσβαση».[161]

---

[161] **Heather Pringle, "Is Google Making Archeologists Smarter?," *Beyond Stone and Bone blog (Archaeological Institute of America)*, February 27, 2009, p. 55.**

Τα αγαθά της επαναστατικής τεχνολογίας είναι πραγματικά, αλλά έχουν το τίμημά τους. Όπως λέει ο *Mc Luhan,* «τα μίντια δεν είναι απλά κανάλια πληροφορίας. Προμηθεύουν το υλικό της σκέψης, αλλά, διαμορφώνουν επίσης και τη διαδικασία της σκέψης.» Και αυτό που το Διαδίκτυο φαίνεται να κάνει, είναι να εξαλείφει σταδιακά την ικανότητά μας για συγκέντρωση και περισυλλογή. Είτε είμαστε συνδεδεμένοι – *on line*, είτε όχι, το μυαλό μας περιμένει να λάβει την πληροφορία με τον τρόπο που το Διαδίκτυο τη διανέμει.

Όσο περισσότερο χρησιμοποιούμε το Διαδίκτυο, τόσο περισσότερο αναγκαζόμαστε να παλεύουμε για να μείνουμε συγκεντρωμένοι σε μεγάλα κομμάτια γραπτών κειμένων. Το ουσιαστικό και το σημαντικό εδώ, είναι το γεγονός ότι «με τη διαρκή και πολύωρη καθημερινή επαφή μας με το Διαδίκτυο και τον τρόπο λειτουργίας που αυτό συνεπάγεται, δεν αλλάζει μόνο ο τρόπος που διαβάζουμε, αλλά, συνολικότερα, ο τρόπος που σκεπτόμαστε.»[162]

Η μηχανή αναζήτησης στρέφει συχνά την προσοχή μας σε ένα συγκεκριμένο απόσπασμα ενός κειμένου, λίγες λέξεις ή προτάσεις που έχουν άμεση σχέση με ό,τι ψάχνουμε τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή, αποτρέποντάς μας να προσλάβουμε ένα έργο ως ολότητα.

Η συγκέντρωση σε ένα βιβλίο – μεγάλο κείμενο, όταν μπροστά μας έχουμε έναν ανοιχτό κομπιούτερ, είναι πολύ δύσκολη. Πηγαίνουμε πίσω – μπρος σε κείμενα, ψάχνοντας λέξεις κλειδιά, διακόπτουμε τον εαυτό μας, περισσότερες φορές από το συνηθισμένο, για να ξαναγεμίσουμε την κούπα του καφέ, να δούμε τα ηλεκτρονικά μας μηνύματα, τα νέα, να ξαναοργανώσουμε κάποια αρχεία. Όπως μαρτυρεί και ο ίδιος ο ερευνητής *David Bell:* «προφανώς επιστρέφω στο βιβλίο και είμαι περήφανος γι' αυτό, αλλά, μία εβδομάδα αργότερα, το βρίσκω εξαιρετικά δύσκολο να θυμάμαι τα όσα διάβασα.»[163]

Συνδυάζοντας πολλά και διαφορετικά είδη πληροφορίας σε μία οθόνη, το διαδικτυακό πολυμέσο αποσπασματοποιεί, κατακερματίζει το περιεχόμενο και διασπά τη συγκέντρωσή μας. Μία και μόνη σελίδα στο Διαδίκτυο, μπορεί να περιλαμβάνει κάποια μέρη ενός κειμένου, ένα βίντεο ή ένα ακουστικό απόσπασμα, μια σειρά εργαλείων πλοήγησης, διάφορες διαφημίσεις, μικρές εφαρμογές λογισμικού που τρέχουν στα δικά τους παράθυρα.

---

[162] **Scott Karp, "The Evolution from Linear Thought to Networked Thought," *Publishing 2.0 blog,* February 9, 2008, p. 4.**

[163] **David A. Bell, "The Bookless Future: What the Internet Is Doing to Scholarship," *New Republic*, New York, May 2, 2005, p. 2.**

Ένα e-mail έρχεται στα Εισερχόμενά μας, μετά από λίγο, κάποιος «φίλος» μας αναρτά κάτι στο *Facebook*. Όλοι μας βιώνουμε καθημερινά αυτή την ασυνέχεια – δυσαρμονία.

«Υπερδραστηριότητα, υπερσυνδεσιμότητα, δυνατότητα άμεσης αναζήτησης, πολυμέσα – όλες αυτές οι ποιότητες του Διαδικτύου, μας κομίζουν ελκυστικά οφέλη. Μαζί με την άνευ προηγουμένου ποσότητα πληροφορίας που υπάρχει διαθέσιμη ανά πάσα στιγμή στο Διαδίκτυο, αυτό το πολυδαίδαλο σύστημα είναι ο κύριος λόγος για τον οποίο οι περισσότεροι από εμάς είμαστε τόσο έντονα προσκολλημένοι στο Διαδίκτυο. Μας αρέσει που είμαστε ικανοί να διαβάζουμε, να ακούμε και να βλέπουμε κάτι άλλο ταυτόχρονα, χωρίς να είμαστε να αναγκασμένοι να ανατρέχουμε σε βιβλιοθήκες, να ξεφυλλίζουμε βιβλία και περιοδικά και να ψάχνουμε σε δισκοθήκες. Μας αρέσει η δυνατότητα που μας παρέχεται από το μέσο, να βρίσκουμε άμεσα και να μεταφερόμαστε στιγμιαία στα δεδομένα που θέλουμε. Μας αρέσει να είμαστε σε επαφή με φίλους, συγγενείς και συναδέλφους ανά πάσα στιγμή. Μας αρέσει να νιώθουμε συνδεδεμένοι και μισούμε να αισθανόμαστε εκτός σύνδεσης. Το Διαδίκτυο δεν αλλάζει τις εγκεφαλικές μας συνήθειες παρά τη θέλησή μας. Αλλά, τις αλλάζει.»[164]

Η κακοφωνία του Διαδικτύου, με τον ασυνεχή καταιγισμό ερεθισμάτων, κυκλώνει επίσης τη συνειδητή και την ασυνείδητη σκέψη, αποτρέποντας τα μυαλά μας από το να σκέπτονται βαθιά ή δημιουργικά. Οι εγκέφαλοί μας μετατρέπονται, με αυτόν τον τρόπο, σε απλές μονάδες καταχώρησης σημάτων που άγουν γρήγορα πληροφορίες στη συνείδηση και μετά πάλι έξω.

Ο *Michael Merzenich,* σε μία συνέντευξή του το 2005, αναλογιζόμενος την επίδραση του Διαδικτύου στον άνθρωπο, είπε πως το μέσο, δεν προκαλεί απλά κάποιες επιφανειακές μεταβολές, αλλά ριζικές τομές στον τρόπο συγκρότησης του ανθρώπινου νου. Λέγοντας πως «ο εγκέφαλός μας μεταβάλλεται σε ουσιαστικό βαθμό σε επίπεδο φύσης και λειτουργίας κάθε φορά που αναπτύσσουμε μία νέα δεξιότητα, περιέγραψε το Διαδίκτυο σαν την τελευταία από μια σειρά νεωτερικών πολιτισμικών εξειδικεύσεων, με τις οποίες οι σύγχρονοι άνθρωποι μπορούν να ξοδέψουν εκατομμύρια στιγμές πρακτικής σχέσης και στις οποίες ο μέσος άνθρωπος εκατό χρόνια πριν δεν είχε καμία απολύτως έκθεση. Οι εγκέφαλοί μας τροποποιούνται μαζικά από αυτήν την έκθεση».[165]

---

[164] **Nicholas Carr, *The Shallows: How the Internet is changing the way we think, read and remember,* Atlantic Books, New York, 2010, p. 91.**

[165] **Michael Merzenich, "Going Googly," *On the Brain blog*, August 11, 2008, p. 3.**

«Όταν ο πολιτισμός προωθεί αλλαγές σε ό,τι έχει να κάνει με τον τρόπο που απασχολούμε το μυαλό μας, δημιουργεί μυαλά νέου τύπου. Όταν συνειδητοποιούμε ότι είναι δύσκολο να φανταστούμε τη ζωή μας χωρίς το Διαδίκτυο και τα εργαλεία του, όπως, λόγου χάριν, τη μηχανή αναζήτησης *Google*, καταλαβαίνουμε ότι η συνεχής χρήση τους έχει νευρολογικές συνέπειες.»[166]

Επίσης, ό,τι δεν κάνουμε εντός σύνδεσης – *on line,* έχει νευρολογικές συνέπειες. «Ακριβώς όπως οι νευρώνες που πυροδοτούνται μαζί, δένονται μεταξύ τους, έτσι και οι νευρώνες που δεν ενεργοποιούνται μαζί, μένουν χωρισμένοι. Όπως ο χρόνος που ξοδεύουμε σαρώνοντας ιστοσελίδες παραγκωνίζει τον χρόνο που ξοδεύουμε για την ανάγνωση βιβλίων, όπως ο χρόνος που ξοδεύουμε ανταλλάσσοντας σύντομα μηνύματα κειμένου παραγκωνίζει/ελαχιστοποιεί τον χρόνο που ξοδεύουμε για να συνθέσουμε προτάσεις και παραγράφους, όπως ο χρόνος που περνάμε πλοηγούμενοι μέσα στην θάλασσα των άπειρων συνδέσεων – λινκς, βάζει στο περιθώριο τον χρόνο που αφιερώνουμε στην γαλήνια περισυλλογή και τον στοχασμό, τα κυκλώματα που υποστηρίζουν αυτές τις παλιές διανοητικές λειτουργίες εξασθενούν και αρχίζουν να εκμηδενίζονται / εξαλείφονται. Ο εγκέφαλος ανακυκλώνει τους αχρησιμοποίητους νευρώνες και συνάψεις για να τους χρησιμοποιήσει για άλλη, πιο πιεστική εργασία. Έτσι, αποκτάμε νέες ικανότητες και χάνουμε παλαιότερες.»[167]

Ο *Gary Small,* καθηγητής ψυχιατρικής στο *UCLA,* μελετώντας τις φυσιολογικές και νευρολογικές συνέπειες της χρήσης των ψηφιακών μέσων, ανακάλυψε, προς επίρρωση των θέσεων του *Merzenich*, ότι το Διαδίκτυο προκαλεί εκτεταμένες εγκεφαλικές μεταβολές. «Η τρέχουσα έκρηξη της ψηφιακής τεχνολογίας, όχι μόνο αλλάζει τον τρόπο που ζούμε και επικοινωνούμε, αλλά μεταβάλλει ραγδαία και βαθιά τους εγκεφάλους μας». Η καθημερινή χρήση των ηλεκτρονικών υπολογιστών, των *smartphones*, των μηχανών αναζήτησης και άλλων αντίστοιχων εργαλείων, διεγείρει την τροποποίηση των εγκεφαλικών κυψελών και οδηγεί στην απελευθέρωση νευροπομπών, ενδυναμώνοντας, σταδιακά, νέα μονοπάτια στο νευρικό σύστημα του ανθρώπινου εγκεφάλου και αποδυναμώνοντας άλλα παλαιότερα.»[168] Σύμφωνα με την έρευνα του *Small* και των συνεργατών του πάνω στη χρήση του *Google* από τον άνθρωπο και την ακόλουθη επίδραση αυτής της χρήσης στον ανθρώπινο εγκέφαλο, η εγκεφαλική δραστηριότητα των έμπειρων χρηστών του *Google*, είναι πολύ πιο ευρεία από εκείνη των άπειρων, δηλαδή εκείνων που δεν είναι εξοικειωμένοι με τη χρήση του μέσου. Πιο συγκεκριμένα, οι

---

[166] **Michael Merzenich, "Going Googly," *On the Brain blog*, August 11, 2008, p. 3.**

[167] **Όπ.π, σ. 4.**

[168] **Gary Small and Gigi Vorgan*, I Brain: Surviving the Technological Alteration of the Modern Mind,* Collins, New York, 2008, p. 25.**

έμπειροι χρήστες χρησιμοποιούσαν ένα εξειδικευμένο δίκτυο στο αριστερό μπροστινό μέρος του εγκεφάλου, γνωστό ως πλάγιος νωτιαίος προμετωπιαίος φλοιός, ενώ οι άπειροι χρήστες παρουσίαζαν ελάχιστη ή και μηδενική δραστηριότητα στη συγκεκριμένη περιοχή.

Οι έρευνες αποδεικνύουν ότι όταν οι άνθρωποι περιπλανώνται στο Διαδίκτυο, παρουσιάζουν ένα εντελώς διαφορετικό είδος εγκεφαλικής δραστηριότητας απ' ότι όταν διαβάζουν κείμενα της τυπογραφίας.

Στους αναγνώστες εντύπων, παρατηρείται πολλή δραστηριότητα σε περιοχές του εγκεφάλου που σχετίζονται με τη γλώσσα, τη μνήμη, και την οπτική διαδικασία, αλλά δεν παρουσιάζουν ιδιαίτερη κινητικότητα στις προμετωπιαίες περιοχές που συνδέονται με την ανάληψη αποφάσεων και την επίλυση προβλημάτων.

Η ανάγκη αξιολόγησης των διάφορων συνδέσμων και η ανάγκη για σχετικές επιλογές πλοήγησης, ενώ παράλληλα επεξεργαζόμαστε πλήθος φευγαλέων αισθητηριακών ερεθισμάτων, απαιτούν συνεχή διανοητική συγκρότηση και ανάληψη αποφάσεων, και με αυτόν τον τρόπο, το μυαλό αποσπάται από εργασίες όπως η ερμηνεία κειμένων και άλλων πληροφοριών.

Πραγματικά, το Διαδίκτυο μας επιστρέφει στην εποχή της *scriptura continua*, όπου η ανάγνωση ήταν μια κοπιαστική διαδικασία. Η *Maryanne Wolf* αναφέρει για την ανάγνωση στο Διαδίκτυο: «θυσιάζουμε την ευκολία που καθιστά τη σε βάθος ανάγνωση δυνατή. Ξαναγινόμαστε απλοί αποκρυπτογράφοι της πληροφορίας. Η ικανότητά μας να πραγματοποιούμε πλούσιες διανοητικές συνδέσεις, οι οποίες δημιουργούνται όταν διαβάζουμε βαθιά και χωρίς απόσπαση παραμένει ανενεργή.»[169]

Αυτό που λίγο λίγο αναδύεται, είναι ένας εγκέφαλος που ξοδεύεται ολοκληρωτικά από ένα μέσο. «Όταν είμαστε *on line,* είμαστε σχεδόν αδιάφοροι για, δεν προσέχουμε, ό,τι συμβαίνει γύρω μας. Ο πραγματικός – εκτός σύνδεσης κόσμος, εξωδιαδικτυακός κόσμος, φθίνει καθώς διεισδύουμε μέσα σε αυτήν την πλημμύρα συμβόλων και ερεθισμάτων στις συσκευές μας.»[170]

Αυτός ο νέος τύπος εγκεφάλου, υποδηλώνεται ουσιαστικά από τις προσωπικές μαρτυρίες των ενδοσκοπούντων υποκειμένων του δείγματός μας, βασικό χαρακτηριστικό του οποίου, όπως βλέπουμε, είναι η «έλλειψη συγκέντρωσης», κριτική, βέβαια, που υφίσταται, αν λάβουμε ως πρότυπο τον παραδοσιακό – «γραμμικό» άνθρωπο και τον αντίστοιχο τρόπο λειτουργίας του εγκεφάλου του.

---

[169] **Maryanne Wolf, *interview with the author*, March 28, 2008.**

[170] **Nicholas Carr, *The Shallows: How the Internet is changing the way we think, read and remember,* Atlantic Books, New York, 2010, p. 118.**

20.β.Πως κρίνετε ότι επιδρά η καθημερινή χρήση του διαδικτύου στην προσωπικότητα σας;(2η επιλογή)

Το 19% των ερωτηθέντων δήλωσαν ως δεύτερη επιλογή πως η καθημερινή χρήση του διαδικτύου επιδρά στην προσωπικότητα τους με τρόπο που τους δημιουργεί πρόβλημα συγκέντρωσης, το 18% θεωρεί πως τους κάνει αυτόνομους, το 12,5% θεωρεί πως τους κάνει επικοινωνιακούς και το 12,2% θεωρεί πως τους κάνει παθητικούς. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

20.β.Πως κρίνετε ότι επιδρά η καθημερινή χρήση του διαδικτύου στην προσωπικότητα σας;(2η επιλογή)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		59	3,0	3,0	3,0
	Δεν με επηρεάζει καθόλου	3	,2	,2	3,1
	Με κάνει ευγενικό	3	,2	,2	3,3
	Με κάνει φυγόπονο	85	4,3	4,3	7,5
	Με κάνει δραστήριο	46	2,3	2,3	9,8
	Με κάνει καλλιεργημένο	3	,2	,2	10,0
	Με κάνει δημιουργικό	47	2,4	2,4	12,3
	Με κάνει εύστροφο	5	,3	,3	12,6
	Μου δημιουργεί πρόβλημα συγκέντρωσης	379	19,0	19,0	31,5
	Με κάνει να σκέφτομαι πιο κριτικά	110	5,5	5,5	37,0
	Με κάνει μοναχικό	13	,7	,7	37,7
	Με κάνει ατομιστή	2	,1	,1	37,8
	Με κάνει να νιώθω ελεύθερος	97	4,9	4,9	42,6
	Με κάνει αλληλέγγυο	1	,1	,1	42,7
	Με κάνει πιο εσωστρεφή	22	1,1	1,1	43,8
	Με κάνει αυτόνομο	359	18,0	18,0	61,7
	Με κάνει επικοινωνιακό	249	12,5	12,5	74,2
	Με κάνει καχύποπτο	31	1,6	1,6	75,7
	Με κάνει παθητικό	244	12,2	12,2	87,9
	Με κάνει τεμπέλη	95	4,8	4,8	92,7
	Με κάνει περίεργο	147	7,4	7,4	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

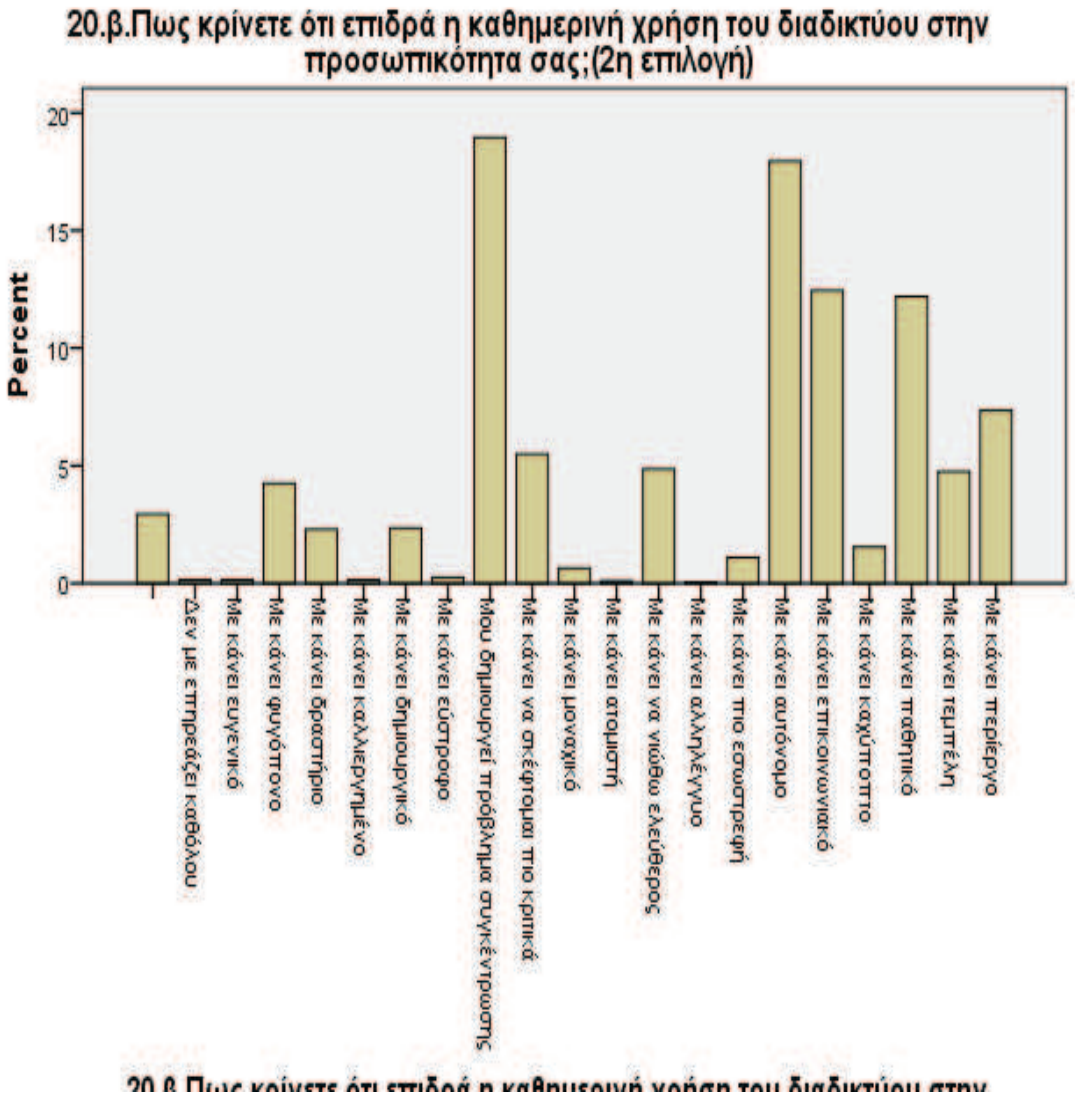

20.γ.Πως κρίνετε ότι επιδρά η καθημερινή χρήση του διαδικτύου στην προσωπικότητα σας;(3η επιλογή)

Το 20,5% των ερωτηθέντων δήλωσαν ως τρίτη επιλογή πως η καθημερινή χρήση του διαδικτύου επιδρά στην προσωπικότητα τους με τρόπο που τους δημιουργεί πρόβλημα συγκέντρωσης, το 14,1% θεωρεί πως τους κάνει αυτόνομους και το 11,4% θεωρεί πως τους κάνει να σκέφτονται πιο κριτικά. Το 13,3% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

20.γ.Πως κρίνετε ότι επιδρά η καθημερινή χρήση του διαδικτύου στην προσωπικότητα σας;(3η επιλογή)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		266	13,3	13,3	13,3
	Δεν με επηρεάζει καθόλου	3	,2	,2	13,5
	Με κάνει ευγενικό	2	,1	,1	13,6
	Με κάνει φυγόπονο	117	5,9	5,9	19,4
	Με κάνει δραστήριο	29	1,5	1,5	20,9
	Με κάνει καλλιεργημένο	7	,4	,4	21,2
	Με κάνει δημιουργικό	60	3,0	3,0	24,2
	Με κάνει εύστροφο	2	,1	,1	24,3
	Μου δημιουργεί πρόβλημα συγκέντρωσης	410	20,5	20,5	44,8
	Με κάνει να σκέφτομαι πιο κριτικά	228	11,4	11,4	56,2
	Με κάνει μοναχικό	37	1,9	1,9	58,1
	Με κάνει ατομιστή	1	,1	,1	58,1
	Με κάνει να νιώθω ελεύθερος	51	2,6	2,6	60,7
	Με κάνει μαλθακό	1	,1	,1	60,7
	Με κάνει αλληλέγγυο	6	,3	,3	61,0
	Με κάνει πιο εσωστρεφή	10	,5	,5	61,5
	Με κάνει αυτόνομο	281	14,1	14,1	75,6
	Με κάνει επικοινωνιακό	108	5,4	5,4	81,0
	Με κάνει καχύποπτο	25	1,3	1,3	82,2
	Με κάνει παθητικό	125	6,3	6,3	88,5
	Με κάνει τεμπέλη	75	3,8	3,8	92,2
	Με κάνει περίεργο	156	7,8	7,8	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

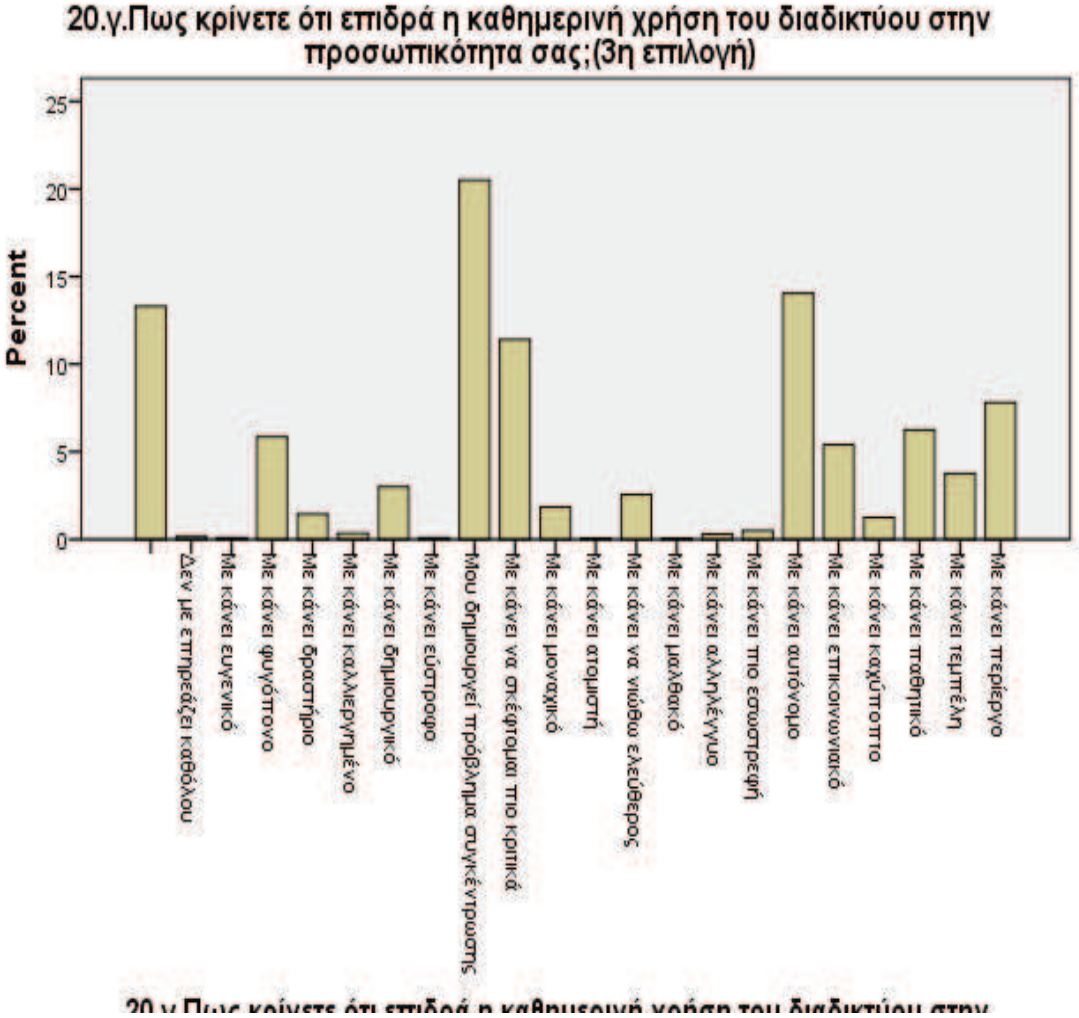

Ο *Bruce Friedman,* καθηγητής παθολογίας στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου του Μίσιγκαν, δηλώνει, στο πλαίσιο μιας βιωματικής κατάθεσης, πως «η σκέψη του έχει λάβει μια ποιότητα στακάτο, σύντομων και, όσο το δυνατόν, περιεκτικότερων μηνυμάτων, η οποία αντανακλά τον τρόπο με τον οποίο σαρώνει σύντομα κομμάτια κειμένου από διάφορες πηγές στο Διαδίκτυο.»[171]

Σύγχρονοι ερευνητές όπως ο *Karp,* ο *Friedman* και ο *Davis*, αναστοχάζονται την κατάσταση και τον τρόπο λειτουργίας του ανθρώπινου εγκεφάλου στην εποχή του Διαδικτύου, αποδομώντας την παραδοσιακή γραμμική σκέψη.

[171] **Bruce Friedman, "How Google Is Changing Our Information – Seeking Behavior," *Lab Soft News blog*, February 6, 2008, p. 5.**

Αναφέρουν τα θετικά της χρήσης του μέσου: τάχιστη πρόσβαση σε τόνους πληροφορίας, αξιόπιστες μηχανές αναζήτησης και φιλτραρίσματος που βοηθούν στον περιορισμό της χρονικής διάρκειας στην αναζήτηση και στο ξεκαθάρισμα της περιττής πληροφορίας, εύκολοι τρόποι προσέγγισης και συνομιλίας με το ενδιαφερόμενο κοινό.

Ο *Friedman* τονίζει πως το Διαδίκτυο και ο τρόπος λειτουργίας του, τον κάνουν πιο δημιουργικό, αφού εκεί, του δίνεται η ευκαιρία να σαρώνει τόνους πληροφορίας.

Ο *Karp* επισημαίνει πως «είναι πιο ωφέλιμο και επικερδές για τη διεύρυνση των πνευματικών σου οριζόντων να διαβάζεις πολλά, σύντομα κομμάτια χρήσιμης πληροφορίας στο Διαδίκτυο, από το να καταβροχθίζεις βιβλία 250 σελίδων για να βρεις αυτό που θέλεις, χάνοντας χρόνο. Τονίζει, επίσης, ότι «δεν μπορούμε ακόμα να αναγνωρίσουμε την ανωτερότητα αυτού του διαδικτυακού τρόπου λειτουργίας και σκέψης, γιατί τον αξιολογούμε θέτοντας ως κριτήριο την παλιά γραμμική στοχαστική διαδικασία.»[172]

Ο *Davis* αναφέρει, με τη σειρά του, πως «το Διαδίκτυο, μπορεί να τον έκανε λιγότερο υπομονετικό αναγνώστη, αλλά, διατείνεται πως, με διαφόρους τρόπους, τον έκανε πιο έξυπνο. Περισσότερες συνδέσεις με αρχεία, πληροφοριακές πηγές και ανθρώπους, συνεπάγονται και περισσότερες εξωτερικές επιρροές στη σκέψη και στο γράψιμό του.»[173]

Και οι τρεις τους, πάντως, αναφέρουν ρητά, πως ενώ γνωρίζουν ότι θυσίασαν κάτι σημαντικό, δε θα επέστρεφαν επουδενί στο προηγούμενο μοντέλο.

«Το Διαδίκτυο μας αποδεσμεύει από παλαιότερες δομές και θεσμούς παροχής πληροφορίας (σχολείο, τύπος) αλλά, ταυτοχρόνως, μας εθίζει στον δικό του τρόπο λειτουργίας, εξαρτώντας μας από τις ιστοσελίδες του και τις διάφορες υπηρεσίες του.»[174]

Αυτή η αποδέσμευση, όπως αναφέρεται από τους μελετητές των νέων μέσων του ψηφιακού κόσμου, αντιστοιχεί στην αίσθηση αυτονομίας και ελευθερίας, όπως αυτές εκφράζονται από τους συνεντευξιαζόμενους της έρευνάς μας.

---

[172] **Scott Karp, "Connecting the Dots of the Web Revolution," *Publishing 2.0 blog*, June 17, 2008, p. 2.**

[173] **Philip Davis, "Is Google Making Us Stupid? Nope!" *The Scholarly Kitchen blog,* June 16, 2008, p. 4.**

[174] **Nicholas Carr, *The Shallows: How the Internet is changing the way we think, read and remember,* Atlantic Books, New York, 2010, p. 16.**

- *Αλλά ταυτόχρονα, στο πεδίο της ενημέρωσης και της πληροφόρησης, νιώθω πιο **αυτόνομος**, αφού στο Διαδίκτυο μπορώ να βρω τα πάντα – από εγκυκλοπαίδειες, εφημερίδες, βιβλία, μέχρι τηλεόραση, ραδιόφωνο ή blogs με ανεξάρτητες απόψεις και γνώμες. Έτσι, νιώθω λιγότερο εξαρτημένος από τους μεγαλυτέρους σ' αυτόν τον τομέα, ακόμα και από το ίδιο το σχολείο.*

Ομολογεί, όπως είδαμε και παραπάνω, ο Αντρέας.

- *Και νιώθεις και μια **ελευθερία**, στον βαθμό που μπορείς να φροντίσεις εσύ για την ενημέρωσή σου. **Δεν εξαρτάσαι** τόσο από τους θεσμούς – σχολείο, οικογένεια κλπ.*

Τονίζει χαρακτηριστικά η Ιωάννα.

Με ποσοστό 13,4% ως πρώτη επιλογή, 18% και 14,1% ως τρίτη και τέταρτη αντίστοιχα, στην ερώτηση αυτή όπου οι ερωτώμενοι καλούνται να απαντήσουν στο πώς θεωρούν ότι επιδρά το μέσο Διαδίκτυο στην προσωπικότητά τους, η αυτονομία αποτελεί, όπως φαίνεται, κυρίαρχο χαρακτηριστικό – αποτέλεσμα της επίδρασης του μέσου στους νεαρούς χρήστες αυτού.

Όπως έχουμε πολλάκις, έως τώρα, στη διατριβή μας δηλώσει, ο υπολογιστής με την έλευση του Διαδικτύου έγινε ένα μέσο το οποίο οδήγησε τους ανθρώπους στο να ζουν παράλληλες ζωές σε ψηφιακούς κόσμους. Ίσως, λοιπόν, αυτή η αυτονομία, στην οποία αναφέρονται τα υποκείμενα του δείγματός μας και την οποία νιώθουν ότι τους χαρίζει το μέσο, να αποτελεί, στην ουσία, και μια αυτονόμηση από τον έξω κόσμο, τον παραδοσιακό κόσμο, την κοινωνία με τους καθιερωμένους της θεσμούς – φορείς και πομπούς πληροφορίας, από την οικογένεια και το σχολείο έως και τον τύπο.

Με βάση αυτό το σκεπτικό, μπορούμε να κατανοήσουμε την κατάθεση του Γεράσιμου, ενός 22χρονου χρήστη που ανήκει στον προοδευτικό τύπο, ο οποίος μας λέει, απαντώντας στη συγκεκριμένη ερώτηση:

- ***Με κάνει επικοινωνιακό.*** *Διαδικτυακά επικοινωνιακό. Απευθύνομαι μονίμως σε κάποιον και μου απευθύνεται πάντα κάποιος.*
  Όχι. Δεν είναι η κλασική επικοινωνία. Αλλά, αν σκεφτόμαστε σε αυτή την «κλασική» βάση, θα τα βρίσκουμε όλα μαύρα. Γενικά, πρέπει να προσαρμοστούμε στο καινούριο και στις προοπτικές που αυτό ανοίγει μπροστά μας.
  ***Με κάνει πιο αυτόνομο**, από άλλα μέσα και θεσμούς, αφού τα περιλαμβάνει όλα. Εκεί μπορώ να βρω ό,τι θέλω όποτε το θέλω, και μου δίνεται επιπλέον η ευκαιρία να εκφράσω τη δική μου γνώμη, να κάνω τη* δική μου ανάρτηση,

γενικότερα να εκπέμψω τη δική μου πληροφορία. ***Με κάνει να σκέφτομαι πιο κριτικά****. Μιλώ προσωπικά και το λέω επειδή μπορώ να ακούσω πολλές γνώμες και πιο αντισυμβατικές – εναλλακτικές, από εκείνες που θα ακούσω στα υπόλοιπα, καθιερωμένα μέσα.*

Ο Γεράσιμος μας απαντά πως το μέσο επιδρά πάνω του πρώτον: με το να τον κάνει πιο επικοινωνιακό. Χρησιμοποιεί, μάλιστα, τον όρο *«διαδικτυακά επικοινωνιακό»*, διαχωρίζοντάς τον από τον κλασικό τρόπο επικοινωνίας.

Όπως είδαμε και αναλύσαμε προηγούμενα, στο κεφάλαιο που αφορούσε το *Facebook*, ο βασικότερος, ίσως τομέας, ο οποίος επηρεάζεται από την έλευση και τη χρήση του Διαδικτύου, το οποίο είναι αναγκαίο για την ύπαρξη και τη λειτουργία μέσων κοινωνικής δικτύωσης όπως το δημοφιλές *Facebook*, είναι αυτός της επικοινωνίας.

Ο κόσμος του Διαδικτύου είναι ένας κόσμος μόνιμης συνδεσιμότητας. «Η συνεχής σύνδεση στο Διαδίκτυο και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ως εκ τούτου, μας οδηγούν στο να αναθεωρήσουμε τις αρετές ενός πιο συλλογικού εαυτού. Ανά πάσα στιγμή, είμαστε μαζί, ακόμα και όταν είμαστε μόνοι.»[175]

«Όταν τα νέα μέσα είναι πάντα εκεί, έτοιμα για χρήση, οι άνθρωποι παύουν να θεωρούν την επικοινωνία επιλογή. Είναι σχεδόν αναγκασμένοι να επικοινωνούν, αφού αυτό είναι ευκολότερο από ποτέ, με ένα κλικ. Εκείνοι που χρησιμοποιούν *smartphones*, μιλούν για τη γοητεία του να βλέπεις τη ζωή σου να κυλά στην οθόνη. Βλέπουν τη ζωή τους σαν να βλέπουν ταινία. Όπως χαρακτηριστικά λένε: αυτό είναι η ζωή.»[176]

Σε αυτόν τον νέο «τόπο», μπορούμε να έχουμε εκατοντάδες, ακόμα και χιλιάδες επαφές. Το «κοινωνείν» μεταβάλλεται με τη διαμεσολάβηση του ηλεκτρονικού υπολογιστή με το Διαδίκτυο.

«Τα σύνορα σπάνε καθώς κινούμαστε μεταξύ του ψηφιακού και του πραγματικού, εντός κι εκτός της ζωής στην οθόνη. Ο εαυτός γίνεται πιο πρωτεϊκός.»[177]

---

[175] **Sherry Turkle, *Alone Together: Why we expect more from technology and less from each other,* Basic Books, New York, 2012, p. 169.**

[176] **Melissa Mazmanian, "Some Thoughts on BlackBerries", *Massachusetts Institute of Technology*, 2005, p. 35.**

[177] **Sherry Turkle, *Alone Together: Why we expect more from technology and less from each other,* Basic Books, New York, 2012, p. xi.**

Αυτή η γενιά, η γενιά του δείγματός μας, είναι η πρώτη που μεγαλώνει μέσα στο πλαίσιο της μόνιμης σύνδεσης στον παράλληλο κόσμο του Διαδικτύου, η πρώτη, που δεν θεωρεί την προσομοίωση δευτερεύουσα. Η διαδικτυακή ζωή για τη συντριπτική πλειοψηφία αυτών των ατόμων, θεωρείται δεδομένη, δεν είναι κάτι το επιπρόσθετο και το παράξενο. Είναι για αυτούς κάτι τόσο φυσικό, σαν τον καιρό. Ακολούθως, η επικοινωνία σε αυτό το νέο πλαίσιο, είναι κάτι το δεδομένο. Αλλά, όπως ο καιρός μπορεί να κουράσει, έτσι και η επικοινωνία σε αυτό το πλαίσιο μπορεί επίσης να καταντήσει κουραστική. Γιατί, στον κυβερνοχώρο, όπως είπαμε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, δεν είσαι απλά ο εαυτός σου. Γίνεσαι ένας ψηφιακός εαυτός και συναναστρέφεται άλλους ψηφιακούς εαυτούς σε μια συνθήκη *περφόρμανς (performance)*.

Φωτογραφίες και μηνύματα αναρτώνται, μοιράζονται και συγκρίνονται. «Όλοι αυτοί οι άνθρωποι με το κινητό στο χέρι, αντιλαμβάνονται ότι οι λέξεις και οι φωτογραφίες τους είναι σε κοινή θέα; Ίσως. Παραδοσιακά, η ανάπτυξη της οικειότητας και της φιλίας απαιτούσε μια μορφή ιδιωτικότητας. Μία οικειότητα χωρίς ιδιωτικότητα ανασκευάζει το ίδιο το περιεχόμενο της οικειότητας. Η χωριστότητα επίσης επανεφευρίσκεται.»[178]

«Η νευροχημική μας απάντηση σε κάθε σήμανση και ήχο του κομπιούτερ ή του κινητού τηλεφώνου έχει φτάσει να σχετίζεται με μια βαθύτερη ανάγκη της ανθρώπινης ψυχής. Η συνδεσιμότητα καθίσταται σφοδρή επιθυμία, όταν λαμβάνουμε ένα κείμενο ή ένα μήνυμα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, το νευρικό μας σύστημα απαντά δίνοντάς μας μία δόση ντοπαμίνης. Ερεθιζόμαστε από την συνδεσιμότητα αφ' εαυτής. Μαθαίνουμε να την επιθυμούμε, ακόμα και αν μας εξαντλεί. Μια ολόκληρη νέα γενιά το υποπτεύεται αυτό. «Η τεχνολογία είναι κακή επειδή οι άνθρωποι είναι αδύναμοι μπροστά στην έλξη της.»[179]

Όπως αναφέρει μια έφηβη Αμερικανίδα σε έρευνα της *Sherry Turkle* πάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα:

> *Εάν είμαι αναστατωμένη, με το που νιώθω κάτι τέτοιο, στέλνω μηνύματα σε δύο φίλους μου για να με συνεφέρουν. Αν συμβαίνει κάτι συναρπαστικό, γνωρίζω ότι θα είναι εκεί για να το νιώσουν μαζί με εμένα. Άρα, λοιπόν, σίγουρα νιώθω συναισθήματα όταν γράφω για να τα κοινωνήσω με τους άλλους. Ακόμα και στην υποψία κάποιου συναισθήματος, το εκφράζω μέσω ενός μηνύματος σε κάποιον φίλο στο τηλέφωνό μου, για να το νιώσω ταυτόχρονα.*

---

[178] **Sherry Turkle, *Alone Together: Why we expect more from technology and less from each other,* Basic Books, New York, 2012, p. 172.**

[179] **Όπ.π, σ. 227.**

Από αυτήν, αλλά και από άλλες μαρτυρίες, αντιλαμβανόμαστε ότι «μια νέα μορφή κοινωνικότητας αναδύεται, η κοινωνικότητα της άμεσης διαθεσιμότητας, του ψηφιακού φυλετισμού, του συλλογικού ασυνειδήτου του κυβερνοχώρου.»[180]

Και, ταυτόχρονα, μία διαφορετικού τύπου αμεσότητα ιδρύεται. Την ίδια στιγμή που ξεκινάμε να έχουμε μία σκέψη ή ένα συναίσθημα, μπορούμε να το επικυρώσουμε αμέσως, κάποιες φορές, μάλιστα, πριν την ολοκλήρωσή του. Οι ανταλλαγές μπορεί να είναι σύντομες, αλλά, αυτό φαίνεται, πολλές φορές, αρκετό. Η αναγκαιότητα είναι να έχεις κάποιον εκεί.

«Η τεχνολογία δεν προκαλεί, αλλά, ενθαρρύνει την ευαισθησία μέσα στην οποία η επικύρωση ενός συναισθήματος γίνεται μέρος της ίδρυσής του, ή, ακόμα και μέρος του ίδιου του συναισθήματος.»[181]

Αυτή η νέου τύπου επικοινωνία μέσω Διαδικτύου, φαίνεται, από τα αποτελέσματα της έρευνάς μας, πως είναι η πρώτη συνέπεια της επίδρασης της χρήσης του μέσου στον χρήστη του, όπως βλέπουμε και στον παρακάτω πίνακα.

20.α.Πως κρίνετε ότι επιδρά η καθημερινή χρήση του διαδικτύου στην προσωπικότητα σας;(1η επιλογή)

Το 29,3% των ερωτηθέντων δήλωσαν ως πρώτη τους επιλογή πως η καθημερινή χρήση του Διαδικτύου επιδρά στην προσωπικότητα τους με τρόπο που τους κάνει επικοινωνιακούς, το 15,2% θεωρεί πως τους κάνει παθητικούς, το 13,4% θεωρεί πως τους κάνει αυτόνομους, το 10,6% θεωρεί πως τους δημιουργεί πρόβλημα συγκέντρωσης και άλλο ένα 10,6% θεωρεί πως τους κάνει να νιώθουν ελεύθεροι. Ακολουθεί ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

[180] **Όπ.π, p. 175.**

[181] **Όπ.π, p. 177.**

20.α.Πως κρίνετε ότι επιδρά η καθημερινή χρήση του διαδικτύου στην προσωπικότητα σας;(1η επιλογή)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		8	,4	,4	,4
	Δεν με επηρεάζει καθόλου	40	2,0	2,0	2,4
	Με κάνει ευγενικό	1	,1	,1	2,5
	Με κάνει φυγόπονο	35	1,8	1,8	4,2
	Με κάνει δραστήριο	30	1,5	1,5	5,7
	Με κάνει καλλιεργημένο	5	,3	,3	6,0
	Με κάνει δημιουργικό	22	1,1	1,1	7,1
	Με κάνει εύστροφο	7	,4	,4	7,4
	Μου δημιουργεί πρόβλημα συγκέντρωσης	211	10,6	10,6	18,0
	Με κάνει να σκέφτομαι πιο κριτικά	36	1,8	1,8	19,8
	Με κάνει μοναχικό	9	,5	,5	20,2
	Με κάνει να νιώθω ελεύθερος	212	10,6	10,6	30,8
	Με κάνει μαλθακό	1	,1	,1	30,9
	Με κάνει αλληλέγγυο	1	,1	,1	30,9
	Με κάνει πιο εσωστρεφή	33	1,7	1,7	32,6
	Με κάνει αυτόνομο	268	13,4	13,4	46,0
	Με κάνει επικοινωνιακό	585	29,3	29,3	75,2
	Με κάνει καχύποπτο	37	1,9	1,9	77,1
	Με κάνει παθητικό	304	15,2	15,2	92,3
	Με κάνει τεμπέλη	59	3,0	3,0	95,2
	Με κάνει περίεργο	96	4,8	4,8	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

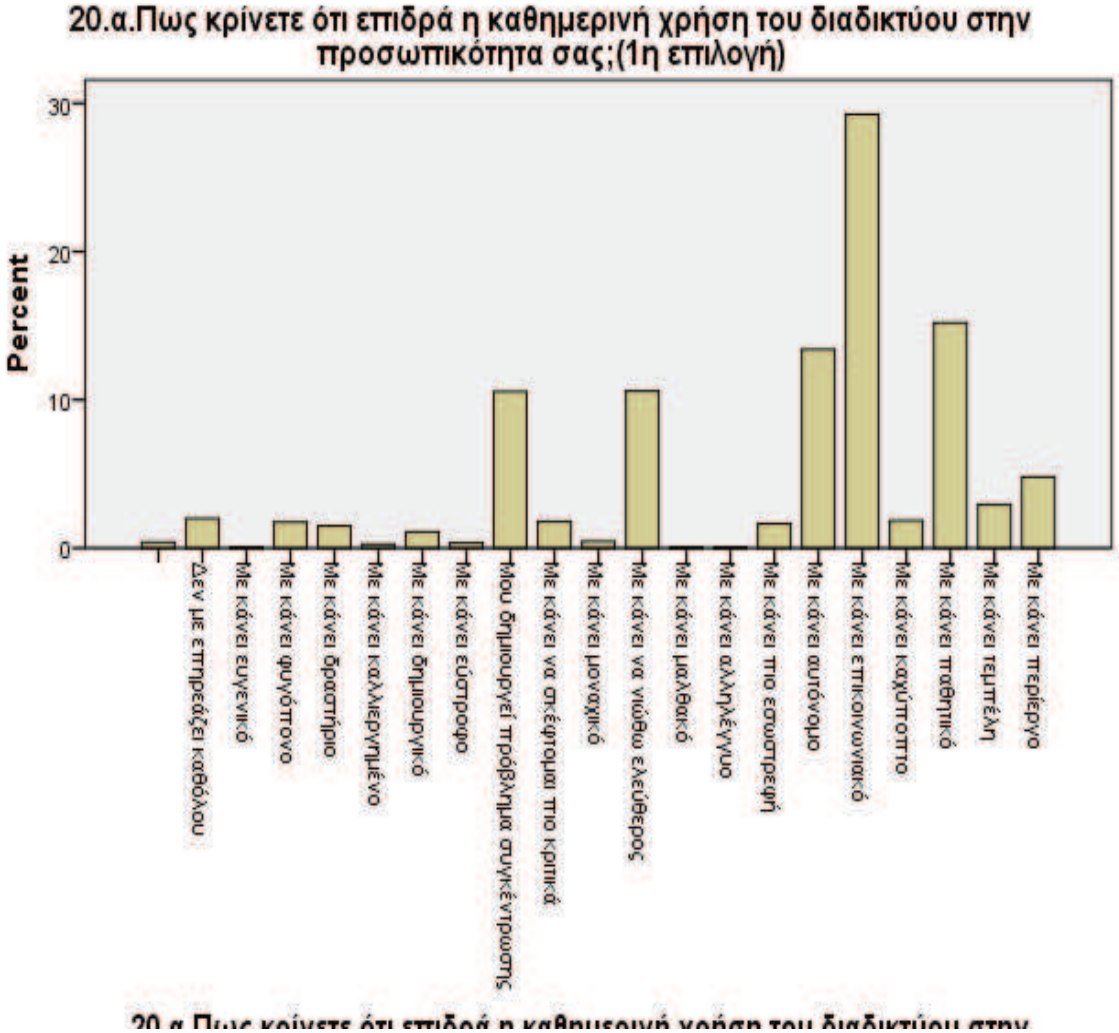

Όπως μπορούμε να δούμε στον παραπάνω πίνακα, μετά το «επικοινωνιακός» ως χαρακτηρισμό που προσδιορίζει το πώς επιδρά το Διαδίκτυο στην προσωπικότητα του νεαρού χρήστη του δείγματός μας, έρχεται το «με κάνει πιο παθητικό», προσδιορισμός ο οποίος απαντάται σε ποσοστό 15,2% σαν πρώτη και 12,2% σαν δεύτερη επιλογή αντίστοιχα. Εδώ αξίζει να σημειωθεί ότι ο χαρακτηρισμός αυτός, που δηλώνει το πόσο ανήμπορος νιώθει ο χρήστης μπροστά στον καταιγισμό των πληροφοριών και των μηνυμάτων που δέχεται όντας συνδεδεμένος στο Διαδίκτυο, συναντάται σε απαντήσεις χρηστών που ανήκουν στον συντηρητικό ή στον μετριοπαθή τύπο.

- *Θα έλεγα ότι **κάνει τον άνθρωπο παθητικό** και του **δημιουργεί πρόβλημα συγκέντρωσης.** Είναι τόσα τα μέσα και οι δυνατότητες! Το βλέπω και στο Youtube. Σου βγάζει δίπλα από το βίντεο που βλέπεις προτεινόμενα βίντεο, σχετικά με αυτό. Και είναι πανεύκολο και το πιο πιθανό να κάνεις ένα κλικ και να δεις και το άλλο μετά από αυτό που ήδη βλέπεις. Το αποτέλεσμα αυτού είναι να είσαι με τις ώρες μπροστά στην οθόνη χωρίς να το έχεις καταλάβει. Και είναι πολύ δύσκολο να αντισταθείς σε αυτό. Γι' αυτό πιστεύω πως, πρώτα από όλα, μας κάνει παθητικούς.*

  *Με κάνει όμως και **πιο παθητική**, αφού με παρασύρει να ανοίγω τη μία σελίδα μετά την άλλη χωρίς να μπορώ να αντισταθώ. Για παράδειγμα, μου έχει τύχει να είμαι στο Facebook, να μιλάω με φίλες μου και να μου έρχονται ειδοποιήσεις από τα προφίλ άλλων διαδικτυακών φίλων, επειδή κάτι ανήρτησαν στον τοίχο τους. Τις περισσότερες φορές, πρόκειται για βίντεο από το Youtube. Είτε τα βρίσκεις ενδιαφέροντα είτε όχι, μπαίνεις να χαζέψεις. Το βίντεο παίζει κι εσύ παράλληλα γράφεις με τη φίλη σου. Και μετά παίζει καπάκι κι άλλο βίντεο και πάει λέγοντας. Σίγυρα έχεις την επιλογή να μην τα δεις, αλλά δεν είναι και τόσο εύκολο. Είναι σαγήνη. Κι έτσι η ώρα περνάει και στο τέλος διαπιστώνεις ότι έχεις κλείσει 3-4 ώρες μπροστά στην οθόνη, για πλάκα, χωρίς να έχεις κάνει κάτι το ουσιαστικό.*

Στις παραπάνω απαντήσεις του Γιώργου, ο οποίος ανήκει στον συντηρητικό τύπο και της Κατερίνας, η οποία συγκαταλέγεται στους χρήστες του μετριοπαθούς τύπου, εκφράζεται αυτή η αίσθηση παθητικότητας – χαύνωσης, που φαίνεται να κυριεύει ένα σημαντικό μέρος του πληθυσμού των χρηστών – κατοίκων της ψηφιακής πραγματικότητας. Αυτή η ανικανότητα αντίστασης στη συνεχή ροή πληροφορίας, που, όντας φιλτραρισμένη από το μέσο ώστε να προσαρμόζεται κάθε φορά στα ενδιαφέροντα του χρήστη, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Γιώργος για το *Youtube*, το οποίο σου προτείνει βίντεο συναφή με αυτά που έχεις ήδη δει, είναι που οδηγεί στην παθητικοποίηση του χρήστη, δηλαδή, στην αδυναμία διαχείρισης της πληροφοριακής πληθώρας που απλόχερα και, αρκετές φορές, στοχευμένα του παρέχεται από το μέσο.

Έλλειψη συγκέντρωσης και παθητικότητα, κοινωνικότητα, αυτονομία, ελευθερία και κριτική σκέψη, όπως απεδείχθη από την έρευνά μας, είναι, σύμφωνα με τη γνώμη των ίδιων των υποκειμένων, τα δημοφιλέστερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα που κομίζει το Διαδίκτυο στην προσωπικότητα των χρηστών του, μέσα στη συνθήκη της επίδρασης των δευτέρων με το μέσο.

Εδώ αποδεικνύεται για άλλη μία φορά καθαρά, η διαφορά οπτικής και ύφους όσον αφορά την κριτική τοποθέτηση των χρηστών του δείγματός μας απέναντι στο μέσο και στις συνέπειες της χρήσης – σχέσης του χρήστη με αυτό. Είναι ξεκάθαρο το πόσο θετικά κείμενοι είναι απέναντι στο μέσο οι χρήστες που ανήκουν στον προοδευτικό τύπο και αντίστοιχα, διαφαίνεται ανάγλυφα η επιφυλακτικότητα και η κριτική ματιά των χρηστών που ανήκουν στον μετριοπαθή και πολύ περισσότερο στον συντηρητικό τύπο.

Αυτό που είναι σημαντικό να συγκρατήσουμε εδώ, δίνοντας προσοχή στις απαντήσεις των υποκειμένων της έρευνάς μας, ειδικά σε αυτή την ερώτηση που απευθύνεται περισσότερο από κάθε άλλη του ερωτηματολογίου μας στην ελεύθερη κρίση του χρήστη, είναι το ότι ενώ οι πιο κριτικά σκεπτόμενοι χρήστες, όπως είπαμε, εκείνοι του μετριοπαθούς και του συντηρητικού τύπου, τοποθετούνται απέναντι στο μέσο έχοντας ως κριτήρια την παραδοσιακή – κλασική σκέψη, τον τρόπο ζωής της προ-ψηφιακής εποχής, γι' αυτό μιλούν συχνά γι' αυτό και τις συνέπειές του με αξιολογικές κρίσεις και προσδιορισμούς – θετικό / αρνητικό, βλαβερό, ωφέλιμο, κ.ά., φιλτράροντας τον αντίκτυπο της λειτουργίας και τις επιδράσεις του μέσου με γνώμονα τις παραδοσιακές αξίες του «γραμμικού» ανθρώπου και του πολιτισμού του, όπως τον αναλύσαμε σε προηγούμενα κεφάλαια της παρούσας διατριβής, οι χρήστες οι οποίοι ανήκουν στον προοδευτικό τύπο, φαίνονται πιο συμφιλιωμένοι με αυτό το νέο για τον άνθρωπο, τη ζωή και τον πολιτισμό του πλαίσιο, το οποίο συνεπάγεται η επαναστατική τεχνολογία του Διαδικτύου. Ως εκ τούτου, μιλούν γι' αυτό πέραν του καλού και του κακού, αντικρίζοντάς το απλά σαν έναν κόσμο διαφορετικό, προϊόν μιας προόδου που φαντάζει σχεδόν σα μοίρα την οποία καλούμαστε να αποδεχτούμε με αντικειμενικότητα και χωρίς προκαταλήψεις.

Ο στατιστικός πίνακας που ακολουθεί και αφορά τα αποτελέσματα από τις απαντήσεις των υποκειμένων της έρευνας ανά τύπο χρήστη, στο τελευταίο ερώτημα – της επίδρασης του μέσου στην προσωπικότητά του, επικυρώνει αυτή τη διαφορετική στάση ανάλογα με την κουλτούρα χρήστη, όπως την παρατηρήσαμε και την επισημάναμε.

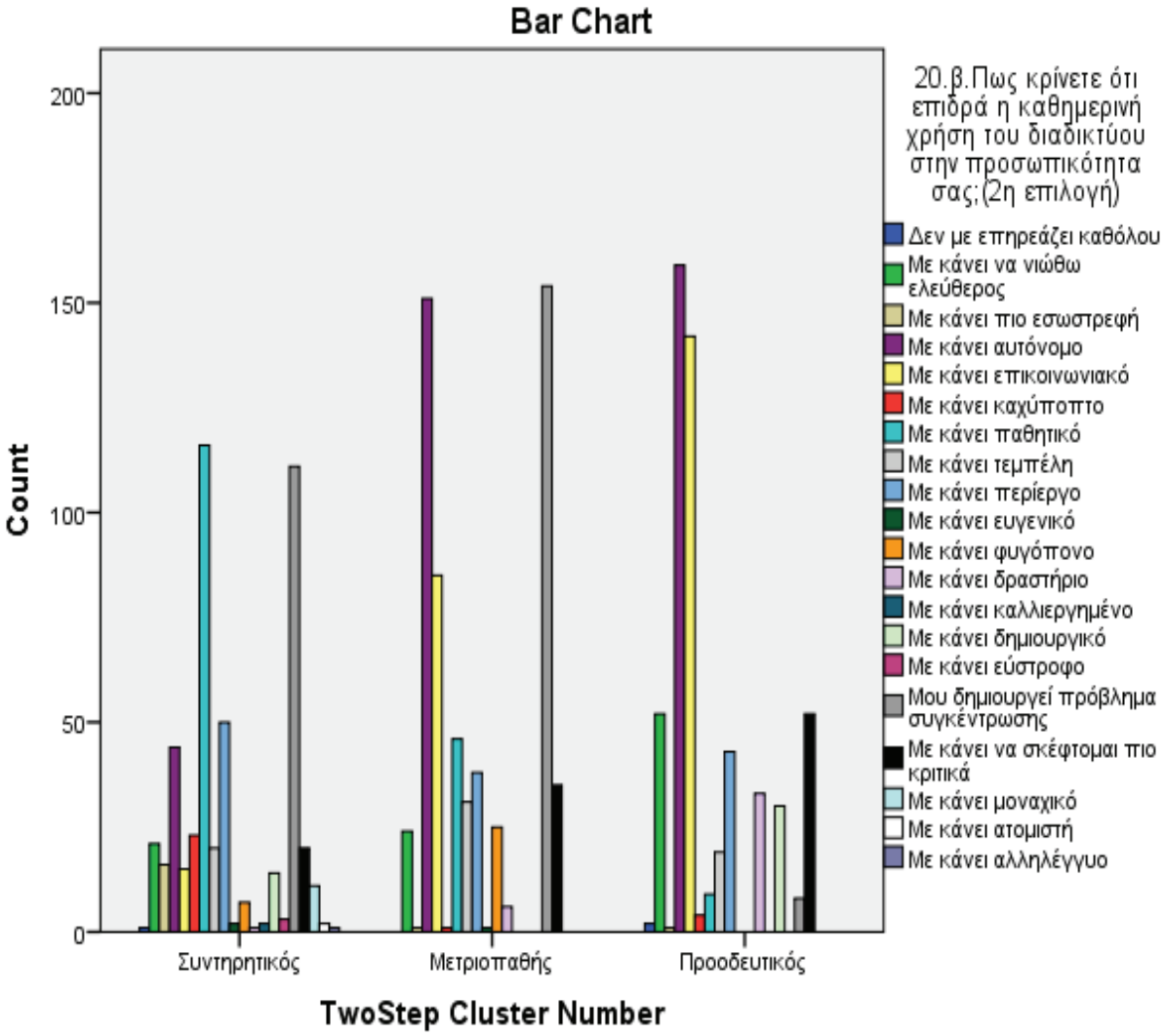

Οι ερωτηθέντες που ανήκουν στον προοδευτικό τύπο χρήστη πιστεύουν πως η καθημερινή χρήση του Διαδικτύου τους κάνει πιο αυτόνομους και πιο επικοινωνιακούς.

Οι ερωτηθέντες που ανήκουν στον μετριοπαθή τύπο χρήστη πιστεύουν πως τους δημιουργεί πρόβλημα συγκέντρωσης αλλά νιώθουν και πιο αυτόνομοι.

Τέλος, οι ερωτηθέντες που ανήκουν στον συντηρητικό τύπο χρήστη πιστεύουν πως η καθημερινή χρήση του Διαδικτύου τους κάνει πιο παθητικούς και τους δημιουργεί επίσης πρόβλημα συγκέντρωσης.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ο αέναος αυτοκαθορισμός του ανθρώπου μέσω της τεχνολογίας

«Αν υπάρχει μια κοσμική δύναμη που μπορεί να σκλαβώνει και να λυτρώνει, αυτή δεν είναι άλλη από την ευλογία ή κατάρα του ανθρώπου να προεκτείνεται τεχνολογικά. Η ανθρώπινη φύση περικλείει την υπόσχεση ενός μόνιμου και συνεχούς αυτοκαθορισμού. Εξαιτίας της αυτογνωσίας που δημιουργεί η θυελλώδης τεχνολογική προέκτασή του, ο άνθρωπος έχει την ιστορική δυνατότητα «να βγει από το βασίλειο της ανάγκης», στην αρχή της ενσαρκωμένης υπέρβασης».[182]

«Κάθε νέα τεχνολογία είναι εγγενώς επαναστατική και ανατρεπτική. Κάθε νέα τεχνολογία ανατρέπει την προηγούμενη κοινωνική, οικονομική, πολιτική και πολιτιστική τάξη. Αλλάζουμε όταν αλλάζουν οι τεχνολογίες μας.»[183]

«Με την απλή και ανώδυνη πράξη της υιοθέτησης μιας νέας τεχνολογίας, γινόμαστε επαναστάτες, ανατροπείς της προηγούμενης τάξης, υπονομευτές του παλιού κόσμου μας, πράκτορες κοινωνικής αλλαγής. Δεν έχει σημασία πώς μεταχειριζόμαστε το καινούριο μέσο, ούτε τι πιστεύουμε και τι πράττουμε. Με το μασάζ που κάνει στην αντίληψή μας το μέσο, η συνείδησή μας προσαρμόζεται στις δυνατότητες και τους περιορισμούς του κι ένα μικρό ή μεγάλο μέρος του παλιού κόσμου μας σβήνει.»[184]

Η τεχνολογία του εκάστοτε μέσου, όσο εκπληκτική και αν είναι, εξαφανίζεται πίσω από οτιδήποτε εκπέμπεται από αυτό – γεγονότα, ψυχαγωγία, διασκέδαση, συζήτηση, επικοινωνία. Και όταν οι άνθρωποι αρχίζουν να μιλάνε (όπως κάνουν πάντα), να συμφωνούν, ή, να διαφωνούν για το αν οι συνέπειες του μέσου είναι θετικές ή αρνητικές, αναφέρονται μόνο στο περιεχόμενο και όχι στη φύση του μέσου, δηλαδή, τον τρόπο λειτουργίας του και τις επιπτώσεις αυτής της λειτουργίας στην αλληλεπίδρασή της με τον άνθρωπο. Αυτό, όμως, που διαφεύγει και στις δύο πλευρές, είναι αυτό που είδε ο *Mc Luhan:* ότι το μέσο είναι το μήνυμα , ότι, δηλαδή, το περιεχόμενο ενός μέσου έχει λιγότερη σημασία από το ίδιο το μέσο, σε ότι έχει να κάνει με την επιρροή του στον τρόπο με τον οποίο σκεπτόμαστε και δρούμε.

---

[182] **Μάρσαλ Μακ Λούαν, *Μίντια: Οι προεκτάσεις του Ανθρώπου,* μτφ. Σπύρος Μάνδρος, Κάλβος, Αθήνα, 2000, σ. 13.**

[183] **Όπ.π, σ. 14.**

[184] **Όπ.π, σ. 15.**

Ως παράθυρό μας στον κόσμο και σε εμάς τους ίδιους, ένα δημοφιλές μέσο επηρεάζει καθοριστικά, αν όχι διαμορφώνει, το τι βλέπουμε και το πώς το βλέπουμε – και, φυσικά, αν το χρησιμοποιούμε αρκετά, μεταβάλει την ύπαρξή μας, σαν άτομα ξεχωριστά, καθώς και σαν κοινωνία. «Οι επιδράσεις της τεχνολογίας δεν επισυμβαίνουν στο επίπεδο των γνωμών ή των εννοιών, αλλά, τροποποιούν σταθερά και χωρίς αντίσταση, αισθητηριακές αναλογίες, ή, πρότυπα αντίληψης. Τα μέσα επενεργούν, είτε μαγικά, είτε ζημιογόνα, πάνω στο ίδιο το νευρικό σύστημα του ανθρώπου.»[185]

«Οι τεχνολογίες που έχουν εντονότερο επικοινωνιακό χαρακτήρα, κυριαρχούν σε κάθε ιστορική περίοδο και κοινωνία και καθορίζουν την κοινωνική οργάνωση, τις ανθρώπινες σχέσεις και τον κυρίαρχο τρόπο σκέψης. Προκαλούν, επίσης, ένα πλέγμα άλλων δευτερευουσών τεχνολογιών, οι οποίες ενισχύουν και κάνουν απόλυτη την κυρίαρχη τεχνολογία. Για παράδειγμα, η τεχνολογία της τυπογραφίας, που ήταν η πρώτη εκμηχάνιση της πολύπλοκης τέχνης της γραφής, όχι μόνο αποτέλεσε το πρότυπο κάθε μεταγενέστερης μηχανικής τεχνολογίας και γραμμικής οργάνωσης της κοινωνίας, αλλά, το σημαντικότερο, προκάλεσε την ανάδυση του δυτικού ορθολογισμού, με άλλα λόγια, ενός τρόπου σκέψης και αναπαράστασης της πραγματικότητας, ο οποίος αναπαράγει στο νοητικό επίπεδο την ομοιομορφία, την επαναληπτικότητα και τη διαδοχικότητα, δηλαδή, τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά της τυπογραφικής τεχνολογίας.»[186]

Στην έρευνά μας, ασχοληθήκαμε με τον ηλεκτρονικό υπολογιστή, το Διαδίκτυο και κάποια από τα μέσα του, προσπαθώντας να κατανοήσουμε ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά της φύσης αυτών των αποκυημάτων της επαναστατικής ηλεκτρικής τεχνολογίας και κατ' επέκταση, τον αντίκτυπό τους σε μια μερίδα της νέας γενιάς της ελληνικής κοινωνίας – όπου διαλέξαμε να διεξάγουμε την έρευνα.

---

[185] **Marshall Mc Luhan, *Understanding Media: The Extensions of Man,* critical ed., ed. W Terrence Gordon, Gingko, Corte Madera, 2003, p. 31.**

[186] **Μάρσαλ Μακ Λούαν, *Μίντια: Οι προεκτάσεις του Ανθρώπου,* μτφ. Σπύρος Μάνδρος, Κάλβος, Αθήνα, 2000, σ. 10.**

Από τον μηχανικό κόσμο στον κόσμο του ηλεκτρομαγνητισμού – από την αποστασιοποίηση στην εμπλοκή.

«Από το τέλος του περασμένου αιώνα, η νέα ηλεκτρική τεχνολογία συντρίβει ταχύτατα την παλιά μηχανική. Η ανακάλυψη του ηλεκτρισμού και όλων των νέων τεχνολογιών, που βασίζονται στη ροή των ηλεκτρονίων, αποτελούν την υπέρτατη μεταλλαγή του ανθρώπου. Ο καθοριστικός παράγοντας είναι η ακαριαία, για τις διαστάσεις του πλανήτη μας, ταχύτητα του ηλεκτρισμού. Με τις ηλεκτρικές τεχνολογίες, η προέκτασή μας στον χώρο και τον χρόνο του πλανήτη γίνεται απόλυτη. Ο χώρος και ο χρόνος καταργούνται τεχνολογικά. Ανάμεσα σ' αυτό που συμβαίνει οπουδήποτε και στη συνειδητοποίησή του από τον εγκέφαλό μας, δεν μεσολαβεί κάποιο αντιληπτικό χρονικό διάστημα. Σα να συμβαίνει εντός του περιορισμένου αντιληπτικού πεδίου των φυσικών αισθήσεών μας. Γι' αυτό, οι ηλεκτρονικές τεχνολογίες είναι προεκτάσεις του κεντρικού νευρικού συστήματός μας σε πλανητική κλίμακα. Κατά κάποιο τρόπο, οι ηλεκτρικές τεχνολογίες μας ξαναβάζουν στην καθολική και ολοκληρωμένη κατάσταση ενός φυλετικού χωριού ανωτέρου επιπέδου – του οικουμενικού χωριού.»[187]

Ας πάρουμε, όμως τα πράγματα από την αρχή. Η πορεία προς την απόρριψη της μηχανιστικής θεωρίας περνά από το επαναστατικό έργο – ανακαλύψεις των Faraday και *Maxwell*. «Όταν ο *Faraday* κατάφερε να παράγει ηλεκτρικό ρεύμα σε ένα χάλκινο πηνίο χάρη στην κίνηση ενός μαγνήτη, δεν μεταμόρφωσε μόνο τη μηχανική ενέργεια σε ηλεκτρική, αλλά, άνοιξε, παράλληλα, κι ένα νέο κεφάλαιο στην επιστήμη και την τεχνολογία. Το πρώτο αυτό πείραμα γέννησε την τεχνολογία του ηλεκτρισμού, ενώ, παράλληλα και σε συνδυασμό με την θεωρητική εργασία του *Maxwell*, οδήγησε στην ολοκληρωμένη διατύπωση της θεωρίας του ηλεκτρομαγνητισμού. Ο *Faraday* και ο *Maxwell* δεν μελέτησαν μόνο τα φαινόμενα που παράγουν οι ηλεκτρικές δυνάμεις, αλλά, παράλληλα, έκαναν και τις δυνάμεις αυτές αντικείμενο της έρευνάς τους. Έτσι, αντικατέστησαν την έννοια της φυσικής δύναμης με εκείνη του δυναμικού πεδίου και, με τον τρόπο αυτό, βγήκαν για πρώτη φορά έξω από τα όρια της νευτώνειας φυσικής.»[188]

---

[187] **Μάρσαλ Μακ Λούαν, *Μίντια: Οι προεκτάσεις του Ανθρώπου,* μτφ. Σπύρος Μάνδρος, Κάλβος, Αθήνα, 2000, σ. 22.**

[188] **Fritjof Capra, *Το Τάο και η Φυσική,* Εκδόσεις Βερέττα, Ρόδος, 2012, σ. 61.**

«Αντί, δηλαδή, να ερμηνεύσουν την αλληλεπίδραση ανάμεσα στο θετικό και το αρνητικό φορτίο με κάποια αναλογία της νευτώνειας διατύπωσης, λέγοντας, για παράδειγμα, ότι τα δύο φορτία έλκονται μεταξύ τους, όπως δύο μάζες της μηχανιστικής θεωρίας, προτίμησαν να αναπτύξουν μια δυσκολότερη, αλλά, ορθότερη – κατά τη γνώμη τους – εξήγηση. Είπαν, δηλαδή, ότι κάθε φορτίο προκαλεί μια «διαταραχή», ή, μια «συνθήκη» στον χώρο, έτσι ώστε το άλλο φορτίο, όταν βρίσκεται κοντά στο πρώτο, να νιώθει την εκδήλωση μιας δύναμης. Η συνθήκη του χώρου, η οποία έχει τη δυνατότητα να παράγει μια δύναμη, ονομάστηκε «πεδίο». Κάθε πεδίο δημιουργείται από ένα απλό φορτίο και υπάρχει ανεξάρτητο από την ύπαρξη ενός δεύτερου φορτίου, το οποίο θα επιτρέψει την εκδήλωσή του.

Η παραπάνω διατύπωση, όμως, αποτελεί μια ριζική μεταβολή στον τρόπο που αντιλαμβάνεται ο άνθρωπος την φυσική πραγματικότητα. Κι αυτό επειδή, σύμφωνα με τη θεωρία του *Νεύτωνα*, οι δυνάμεις συνδέονται με τα σώματα, επάνω στα οποία, ασκούν τη δύναμή τους, ενώ, σύμφωνα με τη νέα θεωρία, αναγνωρίστηκε η ύπαρξη του δυναμικού πεδίου, το οποίο μπορεί να παράγει δυνάμεις, αλλά, ταυτόχρονα, παραμένει αυθύπαρκτο και ανεξάρτητο από τα υλικά σώματα. Η νέα αυτή θεωρία ονομάστηκε ηλεκτροδυναμική και κατάφερε να ερμηνεύσει τη φύση του φωτός, επιλύοντας, έτσι, ένα πρόβλημα το οποίο παρέμενε άλυτο και αινιγματικό για τη μηχανιστική θεωρία. Σύμφωνα με την ηλεκτροδυναμική θεωρία, το φως δεν είναι άλλο από ένα ταχύτατα εναλλασσόμενο ηλεκτρομαγνητικό πεδίο, που ταξιδεύει στο διάστημα με μορφή κυμάτων. Σήμερα, γνωρίζουμε ότι τα ραδιοκύματα, το ορατό φως, ή, οι ακτίνες Χ, δεν είναι άλλο από ηλεκτρομαγνητικά κύματα, τα οποία προέρχονται από ενεργοποιημένα ηλεκτρομαγνητικά πεδία και διαφέρουν μεταξύ τους μόνον ως προς το μέγεθος της συχνότητας εκπομπής. Γνωρίζουμε, επίσης, ότι το ορατό φως αντιπροσωπεύει ένα ελάχιστο τμήμα του ηλεκτρομαγνητικού φάσματος.»[189]

Καθοριστικός γι' αυτήν τη γνώση, η οποία αποτελεί προέκταση των ευρημάτων των *Faraday* και *Maxwell* ήταν ο 20ός αιώνας. Ένας αιώνας κομβικός, σε ότι έχει να κάνει με την επιστημονική έρευνα, την τεχνολογική εξέλιξη και με ό,τι αυτές συνεπάγονται για τον ανθρώπινο πολιτισμό. Και οι νέες ανακαλύψεις είναι τόσο σημαντικές, διότι κάνουν αναπόφευκτα τον δυτικό άνθρωπο να αναστοχαστεί την θέση του στον Κόσμο, επαναπροσδιορίζοντας, ταυτόχρονα, τη σχέση του με αυτόν, κι αυτό γιατί θίγουν το θεμελιώδες υπαρξιακό σχήμα υποκείμενο – αντικείμενο (άνθρωπος – Κόσμος).

Κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα, λοιπόν, η κατάσταση στο χώρο της φυσικής άλλαξε ριζικά.

---

[189] **Όπ.π, σ. 62.**

«Η ανάπτυξη της θεωρίας της σχετικότητας, από τη μία πλευρά και η εξέλιξη της ατομικής θεωρίας, από την άλλη, αναθεώρησαν όλες τις βασικές αρχές της μηχανιστικής θεωρίας του *Νεύτωνα*, όπως τις έννοιες του απόλυτου χρόνου και χώρου, η ύπαρξη των αδιάσπαστων μορίων και ατόμων, την αυστηρή αιτιοκρατική σχέση των φυσικών φαινομένων και προπάντων το ιδανικό της αντικειμενικής παρατήρησης της φύσης. Όλες αυτές οι αρχές δεν είχαν πλέον θέση στις νέες προεκτάσεις της φυσικής.»[190]

Η αρχή της μοντέρνας φυσικής σημαδεύεται από το έργο μιας ανεπανάληπτης προσωπικότητας, του *Άλμπερτ Αϊνστάιν.* Με δύο άρθρα του τα οποία δημοσιεύτηκαν το 1905, ο *Αϊνστάιν* εισήγαγε στον χώρο της επιστήμης δύο νέες επαναστατικές ιδέες. Η μία αφορούσε τη θεωρία της σχετικότητας, ενώ η άλλη αποτελούσε έναν νέο τρόπο προσέγγισης της ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας, που αποτέλεσε τη βάση για τη θεωρία των κβάντα και την ανάλυση των φαινομένων της ατομικής φυσικής.

«Σύμφωνα με τη θεωρία της σχετικότητας, ο χώρος δεν διαθέτει τρεις διαστάσεις και ο χρόνος δεν νοείται ως μια ξεχωριστή οντότητα. Τόσο ο χρόνος όσο και ο χώρος αποτελούν τα συστατικά μιας τετραδιάστατης έννοιας, του «χωροχρόνου». Με άλλα λόγια, στα πλαίσια της θεωρίας της σχετικότητας, είναι αδύνατο να μιλήσουμε για το χώρο χωρίς να αναφερθούμε στο χρόνο και τανάπαλιν.»[191]

Άλλο ένα τρανό παράδειγμα αυτής της τομής που έφερε η μοντέρνα φυσική του 20ού αιώνα στην αντίληψή μας για την Φύση – Κόσμο και για τη θέση μας μέσα σε αυτόν, είναι η θεωρία των κβάντα, η οποία, μετά την επαναστατική θεωρία της σχετικότητας του *Αϊνστάιν*, απέρριψε, και αυτή με τη σειρά της, βασικές αρχές της κλασικής φυσικής όπως η ύπαρξη των στερεών σωματιδίων και ο αυστηρός ντετερμινισμός της Φύσης – Κόσμου.

Ο *Ντέιβιντ Μπομ* γράφει αναφερόμενος στην θεωρία των κβάντα:

«Οδηγηθήκαμε πλέον στην έννοια του αδιάσπαστου συνόλου, η οποία απορρίπτει την κλασική ιδέα της δυνατότητας ανάλυσης του κόσμου σε χωριστά, ανεξάρτητα και αυθύπαρκτα μέρη . . . Ανατρέψαμε τη συνηθισμένη κλασική αντίληψη ότι τα ανεξάρτητα «στοιχειώδη» τμήματα του κόσμου αποτελούν τη θεμελιώδη πραγματικότητα και ότι τα διάφορα συστήματα αντιπροσωπεύουν ιδιαίτερες εξαρτημένες μορφές και διατάξεις των τμημάτων αυτών. Αντί γι' αυτήν υποστηρίζουμε ότι μόνον η αδιάσπαστη κβαντική αλληλεπίδραση του σύμπαντος, ιδωμένου ως ένα σύνολο, αποτελεί τη θεμελιώδη πραγματικότητα, και πως τα

---

[190] **Όπ.π, σ. 63.**

[191] **Όπ.π, σ. 64.**

σχετικά ανεξάρτητα συμπεριφερόμενα τμήματα αποτελούν ιδιαίτερες εξαρτημένες μορφές στα πλαίσια του συνόλου.»[192]

Οι επιστήμονες έφτασαν σε αυτό το συμπέρασμα αναλύοντας την διαδικασία παρατήρησης των φαινομένων όπου και απεδείχθη ότι τα υποατομικά σωματίδια δεν έχουν νόημα ως απομονωμένες οντότητες, αλλά αποκτούν νόημα μόνον ως συνδυασμοί ανάμεσα στη φάση της προετοιμασίας ενός πειράματος και σ' εκείνη της καταμέτρησης των αποτελεσμάτων. Έτσι η θεωρία των κβάντα αποκάλυψε την απόλυτη ενότητα του σύμπαντος. Απέδειξε ότι δεν μπορούμε να αποσυνθέσουμε τον Κόσμο και να τον αναγάγουμε σε ανεξάρτητες αυθύπαρκτες μικροσκοπικές μονάδες. Όσο προχωρούμε στην ανάλυση της ύλης, τόσο η φύση αρνείται να αποκαλύπτει την ύπαρξη βασικών μονάδων της δομής της ύλης. Αντίθετα παρουσιάζεται ως ένα πολύπλοκο δίκτυο σχέσεων ανάμεσα στα μέρη και το σύνολο. Σχέσεις οι οποίες περιλαμβάνουν και τον παρατηρητή και μάλιστα με τρόπο ουσιαστικό. Ο άνθρωπος – παρατηρητής – υποκείμενο αντιπροσωπεύει την τελική κατάληξη της αλυσιδωτής διαδικασίας της παρατήρησης και οι ιδιότητες κάθε ατομικού αντικειμένου αποκτούν νόημα από την άποψη της αλληλεπίδρασης ανάμεσα στο αντικείμενο και τον παρατηρητή. Αυτό σημαίνει ότι απορρίπτεται με τη σειρά του και το ιδανικό της αντικειμενικής παρατήρησης της κλασικής φυσικής. Ο καρτεσιανός διαχωρισμός ανάμεσα στο Εγώ και τον Κόσμο, το θεμελιώδες διπολικό σχήμα υποκείμενο – αντικείμενο στο οποίο βασίστηκε η σκέψη και ύπαρξη του δυτικού ανθρώπου είναι αδύνατο στην περιοχή της ατομικής φυσικής. Όπως λέει και ο *Χάιζενμπεργκ*: «*Η φυσική επιστήμη δεν ασχολείται μόνο με την περιγραφή και την ερμηνεία της φύσης. Επάνω απ' όλα αποτελεί ένα μέρος της αλληλουχίας ανάμεσα στη φύση και τους εαυτούς μας.»*[193]

Στο πλαίσιο της μοντέρνας φυσικής, λοιπόν, το Σύμπαν εμφανίζεται ως ένα δυναμικό και αδιάσπαστο σύνολο, όπου ο παρατηρητής είναι αδύνατον να διαχωρίσει τη θέση του από το αντικείμενο της παρατήρησής του. Στα ίδια πλαίσια, οι παραδοσιακές αντιλήψεις του απόλυτου χώρου και χρόνου, των απομονωμένων αντικειμένων, του αίτιου και του αιτιατού, χάνουν το νόημά τους, γεγονός αδιανόητο για τον δυτικό τρόπο σκέψης και τους φιλοσοφικούς και επιστημονικούς εκφραστές του – *Descartes, Newton, Kant.* κ.ά, , των οποίων ο κόσμος και η σκέψη, σκέψη που καθόρισε και συνεχίζει να καθορίζει τον πολιτισμό, ανατρέπονται σταδιακά από τις επαναστατικές επιστημονικές ανακαλύψεις και την ακόλουθη αποτύπωσή τους στη παρασκευή τεχνολογικών μέσων, των οποίων ο τρόπος λειτουργίας υπακούει σε αυτήν, και ως εκ τούτου, αλλάζουν τη ζωή του ανθρώπου

---

[192] **D. Bohm & B. Hiley, "On the Intuitive Understanding of Nonlocality as Implied by Quantum Theory", Foundations of Physics, vol. 5, 1975, p. 28.**

[193] **W. Heisenberg, *Physics and Philosophy,* Allen & Unwin, London, 1963, p. 96.**

και την εικόνα του πολιτισμού του, κάνοντας τον να αρχίζει να βλέπει την σχέση του με τον Κόσμο και την θέση του μέσα σε αυτόν με άλλο μάτι.

Γιατί, όπως απεδείχθη από την μοντέρνα φυσική, δεν μπορούμε να μιλάμε για την Φύση – Κόσμο αποστασιοποιημένα, χωρίς, δηλαδή, να μιλάμε ταυτόχρονα και για τον εαυτό μας, αφού εμπλεκόμαστε στη λειτουργία της όπως εμπλέκεται και η οικογένεια του ανθρώπου στη συνεκτική κατάσταση της ζωής στο χωριό μέσα στον κόσμο της ακαριαίας κίνησης της ηλεκτρικής πληροφορίας.

Όμως, ποιος άνθρωπος – πολιτισμός και πώς αλλάζει καθώς μεταβαίνουμε από τους *Νεύτωνα (Newton)* και *Καρτέσιο (Descartes)* στον *Αϊνστάιν (Einstein*) και την κβαντομηχανική; Από την μηχανιστική αντίληψη του κόσμου στον κόσμο του ηλεκτρισμού;

Η απόσχιση του Ανθρώπου από τον Κόσμο ως θεμέλιο του δυτικού πνεύματος

«Ο πολιτισμός της τεχνολογίας είναι ένας τρόπος ζωής και μια αντίληψη της αλήθειας και του νοήματος της ύπαρξης και της Ιστορίας, που τον γέννησε και τον εξέθρεψε η δυτική θεολογία και θρησκευτικότητα. Για την χριστιανική Δύση, από τον σχολαστικισμό κι έπειτα, η αλήθεια είναι η σύμπτωση της έννοιας με το νοούμενο. Δηλαδή, απόλυτη προτεραιότητα έχει η συλλογιστική ικανότητα του υποκειμένου, προτεραιότητα που αντικειμενοποιεί την αλήθεια υποτάσσοντας τη ζωή στη χρησιμοθηρική αποτελεσματικότητα.»[194]

Η δυτική μεταφυσική, λοιπόν, βασίζεται σε μεθόδους φιλοσοφικής έρευνας που καθιερώθηκαν από τον θεολογικό σχολαστικισμό. Ολόκληρο το οικοδόμημα του ρωμαιοκαθολικισμού θεμελιώνεται πάνω στις αρχές του επιστημονικού θετικισμού. Η αλήθεια αντικειμενοποιείται και οργανώνεται σε ολοκληρωμένο, δηλαδή κλειστό «σύστημα» που ερμηνεύει αυθεντικά και τελειωτικά τη συνολική φυσική και ιστορική πραγματικότητα.

«Η ερμηνεία μεθοδεύεται με αξιώματα και νόμους «επιστημονικής» θετικότητας που εξασφαλίζεται με τον ορθολογισμό, δηλαδή την υποταγή της ζωής σε μία τυποποιημένη και μηχανιστική λειτουργία της ανθρώπινης λογικής. Οι αναλλοίωτοι νόμοι της ορθολογιστικής αιτιοκρατίας διέπουν τόσο το φυσικό όσο και το ιστορικό γίγνεσθαι, καθώς και τις κοινωνικές διαμορφώσεις, και ερμηνεύουν τη συνολική ανθρώπινη Ιστορία, ανεξάρτητα από εποχές, κοινωνικές συνθήκες και πολιτισμούς.»[195] «Και αν στον Μεσαίωνα του δυτικού χριστιανισμού, ο Θεός υπάρχει ως δημιούργημα του ανθρώπινου *ρασιοναλισμού* και, ακόμα και μέσα σε αυτή τη συνθήκη του επιστημονισμού δεσμεύει τον άνθρωπο, με το πέρασμα στην Αναγέννηση, ο δυτικός άνθρωπος σπάζοντας τα «θεϊκά δεσμά», παίρνει την πρωτοκαθεδρία. Άμεσα, πια, δεν έχει κάτι να τον δεσμεύει και οι αρχές που διαπερνούν την μεσαιωνική του οντολογία, αποτυπώνονται τώρα στην πράξη, τάχιστα και σε άλλη βάση. Ο επιστημονισμός, που ούτως ή αλλιώς υπήρχε στη δυτική, *σχολαστικιστική* οντολογία, υποτάσσει τη γνώση στην τεχνική και την αλήθεια στην χρησιμοθηρική αποτελεσματικότητα. Ένας νέος κόσμος γεννιέται, ο οποίος στο γενετικό του υλικό διατηρεί πολλά στοιχεία εκείνου που πεθαίνει. Ο άνθρωπος – υιός σκοτώνει τον Θεό – πατέρα. Ο «ανθρωποκεντρισμός» της

---

[194] **Χρίστος Γιανναράς, *Η Νεοελληνική Ταυτότητα*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα, 2001, σ. 36**

[195] **Όπ.π, σ. 26**

modernitas δεν μπορεί να νοηθεί παρά μόνο σε συσχετισμό με τον «θεοκεντρισμό» του Μεσαίωνα.»[196]

Με το σταδιακό πέρασμα από τον Μεσαίωνα του δυτικού χριστιανισμού στην Αναγέννηση και τους νεότερους χρόνους, «το μοτίβο του φόνου του Θεού, που εκφράστηκε ύστερα από τον *Νίτσε*, διαπερνά όλη την Ύβρη – κατά τους Έλληνες – και τη θέληση δύναμης και αποτελεί την ίδια την ουσία και την εσωτερική λογική της δυτικής κοσμοθεωρίας και της ιδέας της Ιστορίας, της Ιστορίας σαν του κόσμου μέσα στον οποίο διασώζεται η ανθρώπινη ακοσμία και ανομία.»[197] Του κόσμου ενός αποστασιοποιημένου φωτεινού υποκειμένου που δημιουργεί και θεσπίζει το δικό του σύστημα αντικειμενοποιώντας τον Κόσμο και τα πράγματά του, για να τρέξει μόνος σε έναν προσωπικό στίβο ευθύγραμμο. «Γι' αυτόν τον άνθρωπο που προχωρά πάνω στο ελαφρώς παραλλαγμένο σχέδιο του χριστιανικού Μεσαίωνα, υπαρκτό θεωρείται μόνο ό,τι ανταποκρίνεται σε μια ορισμένη λειτουργία της ανθρώπινης λογικής, λειτουργία που περιορίζει τη γνώση σε μία αριθμητική αντικειμενοποίηση της αλήθειας, με αποκλειστικό στόχο την υποταγή της φυσικής πραγματικότητας στην ανθρώπινη βούληση κι επιθυμία.»[198]

Οι αρχές και οι ιδέες αυτού του μετα-μεσαιωνικού δυτικού κόσμου, για τον οποίο το θέαμα του Κόσμου σημαίνει ακριβώς το αντίθετο απ' αυτό που σήμαινε για τον *Πλάτωνα* και για τους Έλληνες, κόσμο στη συνείδηση του οποίου «η γνώση παύει να είναι αρετή για να γίνει δύναμη,»[199] εκφράζονται στην τέχνη και αποτυπώνονται στην επιστημονική σκέψη και πράξη των χρόνων που έρχονται.

«Τωόντι, απέναντι στην ελληνική αντίληψη, κατά την οποία η τάξη του κόσμου διδάσκει στον άνθρωπο που κατόρθωσε να μπορέσει να την καταλάβει να μένει στα μέτρα του, η αυθεντική απάντηση του *Καλλικλή* δόθηκε είκοσι αιώνες αργότερα από τον ελισσαβετιανό *Marlowe*»:

Nature that framed us of four Elements

Warring within our Breasts for regiment,

Doth teach us all to have aspirin Minds:

---

[196] **Κώστας Παπαϊωάννου, *Κόσμος και Ιστορία*, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα, 2000, σ. 34.**

[197] **Κώστας Παπαϊωάννου, *Κόσμος και Ιστορία*, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα, 2000, σ. 34.**

[198] **Χρίστος Γιανναράς, *Η Νεοελληνική Ταυτότητα*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα, 2001, σ. 16.**

[199] **Κώστας Παπαϊωάννου, *Κόσμος και Ιστορία*, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα, 2000, σ. 59.**

Our souls, whose faculties can comprehend

The wondrous architecture of the world,

And measure every wandering planet's course,

Still climbing after knowledge infinite,

And always moving as the restless spheres.

Will us to wear ourselves, and never rest,

Until we reach the ripest fruit of all,

That perfect bliss and sole felicity,

The sweet fruition of an earthly grown.

Marlowe: Tamburalaine, Μέρος 1ο, 2α Πράξη, 7η Σκηνή. «Η φύση που μας κατασκεύασε από τέσσερα στοιχεία/που παλεύουν για την κυριαρχία στις καρδιές μας,/ μας επιτάσσει να 'χουμε φιλόδοξα πνεύματα: / Οι ψυχές μας, που έχουν την ικανότητα να κατανοήσουν / τη θαυμαστή αρχιτεκτονική του σύμπαντος, / και να μετρήσουν την περιστροφή των πλανητών, / πάντα στην αναζήτηση μιας απέραντης γνώσης, / και πάντα αεικίνητες σαν τους ακούραστους πλανήτες, / μας σπρώχνουν σε μιαν ασίγαστη ανησυχία, / μέχρι να κατακτήσουμε τον ωριμότερο καρπό, / αυτή την τέλεια ευτυχία, την μοναδική ευδαιμονία, / τη γλυκιά απόλαυση ενός επίγειου στέμματος».[200]

Σε αντίθεση με την ελληνική σκέψη, για την δυτική οντολογία, οι τραγικοί ήρωες είναι αυθυπόστατες αξίες, ο κόσμος γεννιέται και εκμηδενίζεται μαζί με τον τραγικό ήρωα, κάθαρση δεν υπάρχει, παρά η σκληρότητα, η αγριάδα, η διαλεκτική του κινδύνου, της βίας και του θανάτου, η ύστατη ευτυχία της εκμηδένισης του κόσμου μέσα στον αφανισμό του τραγικού ήρωα ξυπνούν όχι τον οντολογικό τρόμο του διονυσιακού κοινού, αλλά τη ριζική ανθρωπολογική περιέργεια για το μέχρι που μπορεί να φτάσει ο άνθρωπος που έγινε λεία του Αρνητικού, και τη μεταφυσική ηδονή της συνταύτισης με τον τραγικό ήρωα, που μες στην ίδια του την αποτυχία μεταθέτει προς το άπειρο τα όρια του δυνατού και του αδυνάτου. Γιατί κανένας απρόσβλητος από το Αρνητικό κοσμικός Νόμος δεν υπάρχει πια για να καθορίζει αυτά τα όρια της ανθρωπότητας που εξαρτώνται πια αποκλειστικά και μόνο από τη θέληση και τη δύναμη του ανθρώπου. Και αυτή την, όπως έλεγαν οι Έλληνες,

[200] **Όπ.π, σ. 61**

οντολογική Ανομία ή Πλεονεξία εκφράζει ο ήρωας του *Shakespeare*, ο άνθρωπος «που θέλει πάρα πολλά», that much do want, όπως παρουσιάζει τον εαυτό του ένας κλέφτης μέσα στον κόσμο του Timon of Athens:

The sun is a thief, and with his great attraction

Robs the vast sea, the moon is an errant thief,

And her pale Fire she snatches from the Sun,

The sea' s a Thief, whose liquid surge resolves

The moon into salt tears: the earth' s a thief

That feeds and breeds by a composture stolen

From general excrement: each thing' s a thief

Shakespeare: Timon of Athens, 4η Πράξη, 3η Σκηνή

« Ο ήλιος είναι κλέφτης και με την έλξη του την μεγάλη / Ληστεύει την απέραντη θάλασσα, η σελήνη είναι ένας πλανώδιος κλέφτης, / Και το χλωμό της φως τ' αρπάζει απ' τον ήλιο, / Η θάλασσα είναι κλέφτης, και η υγρή της ταραχή λιώνει / Το φεγγάρι σε αλμυρά δάκρυα: η γη είναι ένας κλέφτης / Που τρέφεται και μεγαλώνει από ένα μείγμα κλεμμένο / Απ' όλα τα περιττώματα: το κάθετι είναι ένας κλέφτης».[201]

«Αν σε κάθε αυθεντική τραγική τέχνη της Δύσης, από τον *Shakespeare* μέχρι τον *Kaffka*, ο κόσμος παρουσιάζεται παραδομένος στο ίδιο πάντοτε nihil και absurdum ενός εκμηδενιστικού παραλογισμού που κάνει προβληματική αυτή την ίδια τη συνύπαρξη των ανθρώπων, αντίθετα μέσα σ' αυτή την εσωτερική εικόνα που ονόμασε «παγκόσμια ιστορία», ο δυτικός άνθρωπος έβλεπε το θέαμα της προοδευτικής πραγματοποίησης της ανθρώπινης αυτονομίας, της προοδευτικής νίκης του ανθρώπου πάνω στις σκοτεινές ή δαιμονικές δυνάμεις, το θέαμα, με μια λέξη, της υπερνίκησης του Κακού από την παρουσία του Λόγου μέσα στην ιστορική ύπαρξη.»[202]

«Και είτε την αντικρίσουμε από τη σκοπιά του *Turgot* ή του *Condorcet* είτε την αναγνωρίσουμε μέσα από την ακατανόητη φράση του *Marx* για την ανθρωπότητα που «δεν θέτει παρά μόνο τα προβλήματα που μπορεί να λύσει», αυτή η πίστη στην προοδευτική κάθαρση κάθε ιστορικού δράματος προϋποθέτει και κατοχυρώνει την ησυχία της συνείδησης του μοντέρνου ανθρώπου απέναντι σε κάθε τραγικό

[201] **Όπ.π, σ. 65.**

[202] **Όπ.π, σ. 70.**

προβληματισμό, σχετικά με την αξία, το νόημα ή τα αποτελέσματα της ιστορικής του δράσης.»[203]

Η οντολογία του δυτικού ανθρώπου – φωτεινού υποκειμένου που αποστασιοποιείται από τον Κόσμο αντικειμενοποιώντας τον, αποτυπώνεται με διαφωτιστικό τρόπο στην επιστημονική σκέψη και πράξη. Ο δυτικός ρασιοναλισμός και ο επιστημονικός θετικισμός εκκινώντας από την θεολογική τους αφετηρία, προελαύνουν πια ελεύθερα, σε μια εποχή που τα όρια του ορίζοντα τα θέτει αποκλειστικά ο ίδιος ο «πατροκτόνος» άνθρωπος.

Ήδη τον 15^{ο} αιώνα, σημειώνονται οι πρώτες πραγματικές επιστημονικές προσεγγίσεις της φύσης, όπου οι θεωρητικές ιδέες αρχίζουν να επιβεβαιώνονται πειραματικά. «Η ανάπτυξη της φυσικής επιστήμης συνοδεύεται από την παράλληλη ανάπτυξη των μαθηματικών. Ο συνδυασμός μαθηματικών και φυσικής οδήγησε στη διατύπωση γνήσιων επιστημονικών θεωριών που βασίστηκαν στην πειραματική απόδειξη και εκφράστηκαν στην μαθηματική γλώσσα. Ο *Γαλιλαίος* ήταν ο πρώτος που συνδύασε την εμπειρική γνώση με τη μαθηματική έκφραση και γι' αυτόν το λόγο θεωρείται ο πατέρας της σύγχρονης επιστήμης. Είναι αυτή την εποχή που γίνεται, κατ' ουσίαν το πέρασμα στη νεωτερικότητα, στην εποχή, δηλαδή, που η σκέψη γίνεται τεράστιος μοχλός δράσης, και τα ανθρώπινα όντα με την τέχνην θέλουν να επαναδημιουργήσουν την φύσιν – κατ' εικόνα της θεότητας»[204], μέσα στη συνθήκη της μηχανιστικής θεώρησης του Κόσμου.

Ο αυστηρός ντετερμινισμός της μηχανιστικής θεώρησης του Κόσμου αποδόθηκε θαυμάσια στην περίφημη διατύπωση του Γάλλου μαθηματικού *Πιέρ Σιμόν Λαπλάς*:

«Ένας νους, ο οποίος μια δεδομένη στιγμή θα μπορούσε να συλλάβει το σύνολο των δυνάμεων που κυριαρχούν στη φύση και τη θέση όλων των πραγμάτων που συνθέτουν το Σύμπαν – εάν υποθέσουμε πως ο συγκεκριμένος νους θα είχε αρκετή περιεκτικότητα προκειμένου να αποτυπώσει το πλήθος των αναρίθμητων αυτών πληροφοριών – θα μπορούσε στη συνέχεια να παρακολουθήσει και να διατυπώσει σε έναν μόνον τύπο τις κινήσεις όλων των ουρανίων σωμάτων καθώς και εκείνες των μικροσκοπικών ατόμων ταυτόχρονα. Για έναν τέτοιο νου δεν θα μπορούσε να υπάρξει καμία αβεβαιότητα και καμία έκπληξη. Τόσο το παρελθόν όσο και το μέλλον θα εμφανίζονταν ως παρόν εμπρός στα μάτια του.»[205]

---

[203] **Όπ.π, σ. 65**

[204] **Κώστας Αξελός, *Η μοίρα της σύγχρονης Ελλάδας, μτφ. Κατερίνα Δασκαλάκη*, Νεφέλη, Αθήνα, 2010, σ. 17.**

[205] **Fritjof Capra, *Το Τάο και η Φυσική,* Εκδόσεις Βερέττα, Ρόδος, 2012, σ. 22.**

«Φιλοσοφική βάση του αυστηρού αυτού ντετερμινισμού υπήρξε η θεμελιώδης διαίρεση ανάμεσα στο Εγώ και στον Κόσμο, την οποία εισήγαγε ο *Καρτέσιος*. Άμεση συνέπεια της διαίρεσης αυτής ήταν η πεποίθηση πως ο άνθρωπος έχει την ικανότητα να περιγράψει τον κόσμο αντικειμενικά, με άλλα λόγια χωρίς την παρουσία του παρατηρητή – ανθρώπου στη διατύπωση της περιγραφής. Έτσι το ιδανικό κάθε κλάδου της επιστήμης έγινε η λεγόμενη «αντικειμενική» περιγραφή της Φύσης.»[206]

Μέσα στο πλαίσιο του καρτεσιανισμού, της κυρίαρχης σκέψης στην Δύση από τον 17^{ο} αιώνα και εντεύθεν, το πνεύμα διαφοροποιείται σε ακραίο βαθμό από την ύλη. Η περίφημη διατύπωση του Καρτέσιου "cogito ergo sum" (σκέπτομαι άρα υπάρχω) οδήγησε τον δυτικό άνθρωπο να εξισώσει την ταυτότητά του με το μυαλό του, αγνοώντας τον οργανισμό του σαν ένα αδιάσπαστο σύνολο**.** «Ο *Καρτέσιος*, λοιπόν, βασίζει τις απόψεις του για τη φύση στον θεμελιώδη διαχωρισμό ανάμεσα στα πνευματικά *(res cogitans)* και υλικά *(res extensa)* πράγματα. Αυτός ο διαχωρισμός επέτρεψε στους επιστήμονες να θεωρήσουν την ύλη εντελώς νεκρή και ξέχωρη από τους εαυτούς τους. Έτσι, είδαν τον υλικό κόσμο σαν ένα σύνολο ετερόκλητων αντικειμένων, που υπάρχουν δρουν και υπακούν στους ανεξάρτητους λειτουργικούς νόμους μιας τεράστιας μηχανής. Η υλική μηχανή είναι διαφοροποιημένη από τον πνευματικό κόσμο, αλλά, σύμφωνα με τον Καρτέσιο υποταγμένη στη θέλησή του. Αδιάφορα από τις σχέσεις πνευματικού και υλικού κόσμου, η ιδέα της υλικής μηχανής επέτρεψε στον *Ισαάκ Νεύτωνα* να διατυπώσει τους νόμους της παγκόσμιας μηχανικής των σωμάτων, που αποτέλεσαν τα θεμέλια της κλασικής φυσικής. Από το δεύτερο μισό του 17^{ου} αιώνα μέχρι τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, οι διατυπώσεις του *Νεύτωνα* κυριάρχησαν στο σύνολο της επιστημονικής σκέψης της Δύσης. Οι νόμοι της παγκόσμιας μηχανικής των σωμάτων βρίσκονταν σε απόλυτη αναλογία με την ιδέα του παντοδύναμου και μοναρχικού Θεού, που κυβερνούσε τον κόσμο εκ των άνω, επιβάλλοντας τη θέληση και τους νόμους του κατά την ανεξέλεγκτη θέλησή του. Έτσι, οι νόμοι της κλασικής φυσικής θεωρήθηκαν αιώνιοι και αμετάβλητοι, σύμβολα με το θεολογικό πρότυπο των αιώνιων και αμετάβλητων πνευματικών νόμων του απόλυτου Θεού, κυρίαρχου τόσο της ύλης όσο και του πνεύματος.»[207]

Σύμφωνα λοιπόν με το πρότυπο του κόσμου που πρότεινε ο *Νεύτωνας*, το σύνολο των φυσικών φαινομένων πραγματοποιούνται μέσα στον τρισδιάστατο χώρο της κλασικής ευκλείδειας γεωμετρίας. Ο χώρος αυτός θεωρήθηκε απόλυτος, αδρανής και αμετάβλητος.

---

[206] **M. Capek*, The Philosophical Impact of Contemporary Physics*, Princeton, New Jersey, 1961, p. 122.**

[207] **Fritjof Capra, *Το Τάο και η Φυσική,* Εκδόσεις Βερέττα, Ρόδος, 2012, σ. 59.**

Η σχετική διατύπωση του *Νεύτωνα* λέει ότι: «ο απόλυτος χώρος παραμένει όμοιος και αμετακίνητος στα πλαίσια της ίδιας του της φύσης, χωρίς να επηρεάζεται από κανέναν εξωτερικό παράγοντα». Στη συνέχεια όλες οι μεταβολές μέσα στα πλαίσια του φυσικού κόσμου, περιγράφηκαν από το μέτρο μιας τέταρτης, ξεχωριστής διάστασης, εκείνης του χρόνου. Όπως ο χώρος, έτσι και ο χρόνος θεωρήθηκε απόλυτος, άσχετος από την ύλη και ρευστός, σε μια σταθερή αναπότρεπτη πορεία από το παρελθόν προς το παρόν κι από το παρόν προς το μέλλον. «Ο απόλυτος, αληθινός και μαθηματικός χρόνος,» είπε ο Νεύτωνας, «παραμένει σταθερός μέσα στα πλαίσια της ίδιας του της φύσης, συνεχίζοντας την ακατάπαυστη ροή του ομοιόμορφα, χωρίς να επηρεάζεται από κανέναν εξωτερικό παράγοντα».[208]

Το πρότυπο αυτό αποτέλεσε το σταθερό πλαίσιο της κλασικής φυσικής και ακόλουθα έναν τρόπο αντίληψης του Κόσμου και ύπαρξης μέσα σε αυτόν. Πρόκειται για την αντίληψη του Κόσμου, που υποχρεώθηκε να μεταβληθεί από τις ανατρεπτικές ανακαλύψεις της μοντέρνας φυσικής του 20ού αιώνα, καθώς μεταβαίνουμε από το μηχανιστικό πρότυπο της θεωρίας του Νεύτωνα στον κόσμο του ηλεκτρισμού.

[208] **Fritjof Capra, *Το Τάο και η Φυσική,* Εκδόσεις Βερέττα, Ρόδος, 2012, σ. 57.**

Η αποδόμηση της κλασικής δυτικής οντολογίας μέσα στη φλόγα του ηλεκτρομαγνητικού Προμηθέα.

Το έργο του *Oswald Spengler Η Παρακμή της Δύσης,* κατά ένα μεγάλο μέρος πήγασε από το ενδιαφέρον του συγγραφέα για τα νέα μαθηματικά. «Οι μη ευκλείδειες γεωμετρίες, από τη μια μεριά, και οι συναρτήσεις στη θεωρία των αριθμών, από την άλλη, φάνηκαν στον *Spengler* ότι απαγγέλουν το τέλος του δυτικού ανθρώπου. Δεν είχε συλλάβει το γεγονός ότι η ίδια η εφεύρεση του ευκλείδειου χώρου, εφεύρεση – αντίληψη για την πραγματικότητα και τα φαινόμενα, στην οποία βασίζεται, όπως είδαμε, η νευτώνεια – κλασική φυσική, είναι άμεση συνέπεια του φωνητικού αλφαβήτου στις ανθρώπινες σχέσεις.»[209]

«Το φωνητικό αλφάβητο είναι μια ασυνήθιστη τεχνολογία. Έχουν υπάρξει πολλά είδη γραφής, εικονογραφικά και συλλαβικά, αλλά υπάρχει ένα μόνο φωνητικό αλφάβητο στο οποίο γράμματα χωρίς σημασιολογικό νόημα ανταποκρίνονται σε ήχους επίσης χωρίς σημασιολογικό νόημα. Ο φωνητικά γραμμένος λόγος θυσιάζει κόσμους νοήματος και αισθήσεις που έχουν διασφαλιστεί από μορφές όπως τα ιερογλυφικά και τα κινέζικα ιδεογράμματα. Αυτές οι πλουσιότερες μορφές γραφής, όμως, δεν προσέφεραν στους ανθρώπους μέσα μεταφοράς από τον μαγικά ασυνεχή και παραδοσιακό κόσμο του φυλετικού λόγου στο ψυχρό και ομοιόμορφο οπτικό μέσο. Αν πάρουμε το παράδειγμα της Κίνας, βλέπουμε ότι αιώνες και αιώνες χρήσης ιδεογραμμάτων δεν απείλησαν το αδιάσπαστο πλέγμα των οικογενειακών και φυλετικών εκλεπτυσμών της κινεζικής κοινωνίας. Από την άλλη πλευρά, μια και μόνη γενιά αλφαβητικής γραμματικής παιδείας αρκεί σήμερα στην Αφρική να απελευθερώσει αρχικά, τουλάχιστον, το άτομο από το φυλετικό πλέγμα. Το γεγονός αυτό δεν έχει την παραμικρή σχέση με το περιεχόμενο των αλφαβητισμένων λέξεων. Είναι αποτέλεσμα του ξαφνικού ρήγματος ανάμεσα στην ακουστική και οπτική εμπειρία του ανθρώπου. Μόνο το φωνητικό αλφάβητο κάνει αυτή την οξεία διάκριση στην εμπειρία, δίνοντας στους χρήστες του οφθαλμόν αντί ωτός, απελευθερώνοντάς τους με αυτόν τον τρόπο από τη φυλετική έκσταση της ηχηρής λεκτικής μαγείας και του πλέγματος συγγενειών.»

Μπορεί έτσι να υποστηριχθεί ότι το φωνητικό αλφάβητο είναι η τεχνολογία που έγινε μέσο δημιουργίας του «πολιτισμένου ανθρώπου» – των χωριστών ατόμων που είναι ίσα ενώπιον του γραπτού κώδικα του νόμου.

---

[209] **Μάρσαλ Μακ Λούαν, *Μίντια: Οι προεκτάσεις του Ανθρώπου,* μτφ. Σπύρος Μάνδρος, Κάλβος, Αθήνα, 2000, σ. 141.**

«Η χωριστότητα του ατόμου, η συνέχεια του χώρου και του χρόνου και η ομοιομορφία των κωδίκων είναι τα κύρια χαρακτηριστικά των εγγράματων και πολιτισμένων κοινωνιών. Ως ένταση και προέκταση της οπτικής λειτουργίας, το φωνητικό αλφάβητο περιορίζει τον ρόλο των άλλων αισθήσεων, της ακοής, της αφής και της γεύσης σε κάθε εγγράματη κουλτούρα. Το γεγονός ότι τούτο δε συμβαίνει σε κουλτούρες που χρησιμοποιούν μη φωνητικές γραφές, τους επιτρέπει να διατηρούν ένα πλούσιο απόθεμα συμπαγούς και βαθειάς αντίληψης της εμπειρίας, το οποίο τείνει να χαθεί στις πολιτισμένες κουλτούρες του φωνητικού αλφαβήτου. Γιατί, για παράδειγμα, το ιδεόγραμμα είναι συμπαγές, όχι αναλυτικός διαχωρισμός των αισθήσεων και των λειτουργιών όπως το φωνητικό αλφάβητο.»[210]

«Η φωνητική τεχνολογία υιοθετώντας την οπτική συνέχεια και την ατομική άποψη ή θέαση συνεισέφερε στην ανάδυση του ευκλείδειου χώρου.»[211] «Η ιδέα της ανταπόκρισης, η οποία μας δίνει τους απόλυτους αριθμούς, οι δύο ιδέες χωρικότητας – γραμμικότητα και σημείο θέασης, φτάνουν μαζί με τη γραφή, τη φωνητική γραφή.»[212]

«Όπως παρατηρεί ο *Tobias Dantzig,* στο έργο του *Αριθμός η Γλώσσα της Επιστήμης*, η αντιστοιχία και η διαδοχή, οι δύο αρχές που διέπουν όλα τα μαθηματικά ή μάλλον όλες τις περιοχές της επακριβούς σκέψης έχουν υφανθεί μέσα στο ίδιο ύφασμα του αριθμητικού μας συστήματος.»[213] Η αλήθεια είναι ότι έχουν υφανθεί στο ίδιο το ύφασμα της δυτικής λογικής και φιλοσοφίας.

Τα επιτεύγματα του δυτικού κόσμου, είναι φανερό, μαρτυρούν τις τρομερές αξίες της γραμματικής παιδείας. «Η γραμμική δόμηση της συνειδητής ζωής από τη φωνητική γραμματική παιδεία μας έχει εμπλέξει σε ένα αλληλοσυνδεόμενο σύνολο συνιστωσών. Είναι καταπληκτικό το ότι παρ' όλο που στο ολικό πεδίο επίγνωσης που υπάρχει σε κάθε στιγμή συνείδησης – το αντιπροσωπευτικότερο σημάδι του λογικού όντος – δεν υπάρχει τίποτα το γραμμικό ή το συνεχές, στη διάρκεια όλων των αιώνων φωνητικής γραμματικής παιδείας θεωρούμε την αλυσιδωτή συναγωγή συμπερασμάτων σημάδι λογικής και ορθολογισμού.»[214]

---

[210] **Μάρσαλ Μακ Λούαν, *Μίντια: Οι προεκτάσεις του Ανθρώπου,* μτφ. Σπύρος Μάνδρος, Κάλβος, Αθήνα, 2000, Όπ. π, σ. 108.**
[211] **Όπ. π, σ. 139**
[212] **Όπ. π, σ. 141**

[213] **Tobias Dantzig, *Number, the Language of Science: A Critical Survey Written for the Cultured Non-mathematician,* Mac Millan, New York, 1996, p. 45.**

[214] **Μάρσαλ Μακ Λούαν, *Μίντια: Οι προεκτάσεις του Ανθρώπου,* μτφ. Σπύρος Μάνδρος, Κάλβος, Αθήνα, 2000, σ. 112.**

Στη δυτική εγγράματη κοινωνία είναι ακόμα ευλογοφανές και αποδεκτό να λέμε ότι κάτι ακολουθεί κάτι άλλο, σα να βρίσκεται εν δράσει κάποια αιτία που δημιουργεί μία τέτοια αλληλουχία.

Ήταν ο *Ντέιβιντ Χιούμ*, τον δέκατο όγδοο αιώνα που απέδειξε ότι «δεν υπάρχει αιτιότητα σε οποιαδήποτε αλληλουχία, φυσική ή λογική και ότι το διαδοχικό είναι απλώς προσθετικό και όχι αιτιοκρατικό.»[215]

«Η κρυφή αιτία της δυτικής κλίσης προς την αλληλουχία έχει τις ρίζες της στη λογική της πανταχού παρούσας τεχνολογίας του φωνητικού αλφαβήτου.

Αυτό που επιτρέπει στο μήνυμα του αλφαβήτου να γίνεται αισθητό από τις κουλτούρες είναι η δύναμη του αλφαβήτου να προεκτείνει τα πρότυπα της οπτικής ομοιομορφίας και συνέχειας.»[216]

«Ο πολιτισμός είναι χτισμένος στη γραμματική παιδεία επειδή η γραμματική παιδεία είναι η ομοιόμορφη επεξεργασία μιας κουλτούρας από την οπτική αίσθηση, η οποία εκτείνεται στον χώρο και τον χρόνο με το αλφάβητο. Το φωνητικό αλφάβητο, με λίγα μόνο γράμματα μπόρεσε να περικλείσει όλες τις γλώσσες. Αυτό όμως το επίτευγμα περίκλειε και τον αποχωρισμό των σημάτων και των ήχων από το σημασιολογικό και το δραματικό τους νόημα. Ο ίδιος αποχωρισμός εικόνας, ήχου και νοήματος που προσιδιάζει στο φωνητικό αλφάβητο, εκτείνεται και στα κοινωνικά και ψυχολογικά αποτελέσματά του.»[217] «Ο εγγράματος άνθρωπος υφίσταται μια σοβαρή απομόνωση από τη φαντασιακή, συναισθηματική και αισθητηριακή ζωή του»[218], όπως ο *Ρουσώ* και αργότερα οι ρομαντικοί ποιητές διακήρυξαν.

Η οπτική, εγγράματη, δυτική κουλτούρα, παίρνοντας διαζύγιο από τις απτικο-ακουστικές αξίες των λιγότερο αφηρημένων κοινωνιών, κατακερματίζει κάθε είδους εμπειρίας σε ομοιόμορφες μονάδες για να παραχθεί ταχύτερη δράση κι αλλαγή φόρμας. Αυτό είναι και το μυστικό της δυτικής δύναμης πάνω στον άνθρωπο και τη φύση.

---

[215] **C. S. Lewis, David Hume, and Bertrand Russell, *God and the Reach of Reason,* Cambridge University Press, New York, 2008, p. 56.**

[216] **Μάρσαλ Μακ Λούαν, *Μίντια: Οι προεκτάσεις του Ανθρώπου,* μτφ. Σπύρος Μάνδρος, Κάλβος, Αθήνα, 2000, σ. 111.**

[217] **Μάρσαλ Μακ Λούαν, *Μίντια: Οι προεκτάσεις του Ανθρώπου,* μτφ. Σπύρος Μάνδρος, Κάλβος, Αθήνα, 2000, σ. 115.**

[218] **J.J. Rousseau, *Émile ou de l'éducation,* Gallimard, Paris, 1995, p. 35.**

Στις φυλετικές κοινωνίες, η εμπειρία τακτοποιείται από την κυρίαρχη ακουστική αισθητηριακή ζωή, η οποία καταπιέζει τις οπτικές αξίες. Η ακουστική αίσθηση, αντίθετα με το ψυχρό και ουδέτερο μάτι, είναι υπερευαίσθητη, λεπτεπίλεπτη και συμπαγής. Οι φυλετικές κοινωνίες δεν μπορούν να αποδεχτούν την πιθανότητα του ατόμου ή του χωριστού πολίτη. Οι ιδέες τους για τον χώρο και τον χρόνο δεν είναι ούτε συνεχείς ούτε ομοιόμορφες, αλλά συμπάσχουσες και συνενωτικές στην έντασή τους. Οι προφορικές κουλτούρες δρουν και αντιδρούν την ίδια στιγμή.

«Η δράση χωρίς αντίδραση, χωρίς εμπλοκή, είναι το ιδιάζον προνόμιο του δυτικού εγγράμματου ανθρώπου.»[219]

Καθώς, όμως, η δυτική κουλτούρα βγαίνει από τη γουτεμβεργιανή περίοδο, μπορούμε πιο εύκολα να διακρίνουμε τα βασικά της χαρακτηριστικά – την ομοιογένεια, την ομοιομορφία, τη συνέχεια.

«Το φωνητικό αλφάβητο, λοιπόν, με τα χαρακτηριστικά και τις ιδιότητές του καθώς επιδρά στον άνθρωπο, συνοδευόμενο και ενισχυμένο από την τεχνολογία της τυπογραφίας τον δέκατο πέμπτο και δέκατο έκτο αιώνα διέρρηξαν βίαια τον οργανικό ιστό των φυλετικών κοινωνιών, οι οποίες βασίζονταν στην ολόπλευρη και ολοκληρωμένη τεχνολογία του προφορικού λόγου, προκαλώντας την ανάδυση του ατομικισμού και του εθνικού κράτους. Απ' αυτήν την πλευρά, η τεχνολογία του φωνητικού αλφαβήτου και η υπερθέρμανσή της με την τυπογραφία είναι το πιο επαναστατικό ή εξελικτικό γεγονός που συνέβη στην ανθρώπινη κοινωνία και συνείδηση, τουλάχιστον μέχρι πριν έναν αιώνα. Όμως, το βαρύτατο στρες που επέβαλε στα άτομα και τις κοινωνίες η γραμμική και κατακερματιστική τυπογραφική τεχνολογία και τα παράγωγά της οδήγησαν στην αλυσιδωτή ανάγκη δημιουργίας όλο και ταχύτερων, όλο και ευρύτερων νέων τεχνολογιών, νέων δηλαδή προεκτάσεων του ανθρώπου που σε ολοένα και λιγότερο χρόνο φτάνουν ολοένα και μακρύτερα. Ώσπου κάποια στιγμή, ο τυπογραφικός, δυτικός, οπτικός άνθρωπος φτάνει σε ένα απόλυτο όριο, την ηλεκτρική ταχύτητα.»[220]

---

[219] **Μάρσαλ Μακ Λούαν, *Μίντια: Οι προεκτάσεις του Ανθρώπου,* μτφ. Σπύρος Μάνδρος, Κάλβος, Αθήνα, 2000, σ. 113.**

[220] **Όπ.π, σ. 15.**

Όπως είδαμε, «οι προηγούμενες τεχνολογίες ήταν μερικές και κατακερματισμένες, ενώ η ηλεκτρική είναι καθολική και συμπαγής.»[221]

Ως εκ τούτου, «με την ηλεκτρική τεχνολογία η δυναμική ανθρώπινης αλληλεξάρτησης μετατίθεται από τα κατακερματιστικά μέσα όπως η τυπογραφία σε συμπαγή ή μαζικά μέσα όπως ο κομπιούτερ.»[222]

Με τους κομπιούτερς και τον προγραμματισμό, τα μέσα στόρευσης και διακίνησης της πληροφορίας γίνονται όχι μόνο όλο και λιγότερο οπτικά και μηχανικά, αλλά όλο και περισσότερο ολοκληρωμένα και οργανικά. Το ολικό πεδίο που δημιουργήθηκε από τις ακαριαίες ηλεκτρικές φόρμες δεν μπορεί να απεικονιστεί, όπως δεν είναι δυνατό να απεικονιστούν οι ταχύτητες των ηλεκτρικών σωματιδίων. Το ακαριαίο δημιουργεί αλληλεπιδράσεις μεταξύ του χώρου και του χρόνου.

«Ο χρόνος (όπως μετράται οπτικά και τμηματικά) και ο χώρος (σαν κάτι ομοιόμορφο, εικαστικό και κλειστό) εξαφανίζονται στην ηλεκτρική εποχή της ακαριαίας πληροφορίας. Ο άνθρωπος υιοθετεί τον ρόλο του συλλέκτη πληροφοριών και η κατακερματιστική δύναμη της οπτικής αίσθησης, είναι ένα γεγονός που εντοπίζεται πιο εύκολα τώρα, στην ηλεκτρική εποχή.»[223]

Το ανέβασμα της ταχύτητας από τη μηχανική στην ακαριαία ηλεκτρική μορφή αναστρέφει την έκρηξη σε συρρίκνωση.

«Λόγω της ικανότητάς της να προεκτείνει το κεντρικό νευρικό σύστημά μας, η ηλεκτρική τεχνολογία φαίνεται να προτιμά τον συμπαγή και συμμετοχικό προφορικό λόγο περισσότερο από τον εξειδικευμένο γραπτό λόγο. Οι δυτικές αξίες μας, οικοδομημένες πάνω στον γραπτό λόγο, έχουν επηρεαστεί σημαντικά από τα ηλεκτρικά μέσα. Αυτός ίσως είναι και ο λόγος που εξαιρετικά εγγράμματοι άνθρωποι του καιρού μας δυσκολεύονται πολύ να εξετάσουν αυτό το ερώτημα χωρίς να πανικοβάλλονται ηθικά.»[224]

Εάν, όμως, ο δυτικός, οπτικός, εγγράματος άνθρωπος της μηχανικής περιόδου είχε αποφασίσει να μείνει προσκολλημένος στους κατακερματιστικούς και ατομικιστικούς τρόπους που εξασφάλισε από τον έντυπο λόγο κυρίως, καλά θα έκανε να εγκαταλείψει όλη την ηλεκτρική τεχνολογία του από την εποχή του τηλεγράφου και μετά. Η άμεση προοπτική γι' αυτόν, στο συναπάντημά του με την ηλεκτρική συρρίκνωση μέσα στην ίδια του την κουλτούρα, είναι η σταθερή και

---

[221] **Όπ.π, σ. 76.**

[222] **Όπ.π, σ. 173.**

[223] **Όπ.π, σ. 172.**

[224] **Όπ.π, σ. 76.**

ταχύτατη μεταμόρφωσή του σε ένα περίπλοκο και δομημένο σε βάθος πρόσωπο, συναισθηματικά συνειδητοποιημένο για την ολική του αλληλεξάρτηση από την υπόλοιπη ανθρώπινη κοινωνία. «Ο συρρικνωτικός (συμπιεστικός) χαρακτήρας της ηλεκτρικής τεχνολογίας παίζει τον δίσκο ή το φιλμ του Δυτικού ανθρώπου προς τα πίσω, προς την καρδιά του φυλετικού σκοταδιού ή προς εκείνο που ο *Τζόζεφ Κόνραντ* ονόμαζε «η Αφρική εντός μας».[225] «Ο ακαριαίος χαρακτήρας της κίνησης της ηλεκτρικής πληροφορίας δεν διευρύνει, αλλά εμπλέκει την οικογένεια του ανθρώπου στη συνεκτική κατάσταση της ζωής στο χωριό. Ο δυτικός άνθρωπος εισέρχεται για μια ακόμα φορά στη φυλετική φάση του.»[226]

Επιβάλλοντας μη απεικονίσιμες σχέσεις ως αποτέλεσμα της ακαριαίας ταχύτητας, η ηλεκτρική τεχνολογία εκθρονίζει την οπτική αίσθηση και μας παλινορθώνει στο βασίλειο της συναισθησίας και της στενής αλληλεμπλοκής των άλλων αισθήσεων.

«Θα μπορούσαμε να πούμε πως ηλεκτρική εποχή μας σπρώχνει σε έναν κόσμο όπου ζούμε, αναπνέουμε και ακούμε με ολόκληρη την επιδερμίδα μας.»[227]

«Καθώς οι ηλεκτρικές προεκτάσεις του εαυτού μας πολύ απλά υπερβαίνουν τον χώρο και τον χρόνο και δημιουργούν προβλήματα ανθρώπινης εμπλοκής και οργάνωσης στα οποία δεν υπάρχει προηγούμενο.»[228]

Ως αποτέλεσμα όλων αυτών, η κοινή αίσθηση, που επί αρκετούς αιώνες θεωρείται πως είναι η ιδιαίτερη ανθρώπινη δύναμή μας να μεταφράζουμε ένα είδος εμπειρίας μιας αίσθησης σε όλες τις άλλες αισθήσεις και να παρουσιάζουμε το αποτέλεσμα συνεχώς ως ενοποιημένη εικόνα του νου, η εικόνα ενοποιημένης αναλογίας *(ratio)* μεταξύ των αισθήσεων, η οποία από μακρού θεωρείται σημάδι του ρασιοναλισμού μας, ίσως στην εποχή του κομπιούτερ να ξαναγίνει πάλι. Γιατί τώρα είναι δυνατό να προγραμματίζουμε τέτοιες αναλογίες μεταξύ των αισθήσεων με τρόπο που προσεγγίζει την κατάσταση συνείδησης. Αλλά μια τέτοια κατάσταση θα ήταν κατ'ανάγκη «προέκταση της ίδιας μας της συνείδησης όπως ο τροχός είναι προέκταση των ποδιών μας εν περιστροφή.»[229]

---

[225] **Μάρσαλ Μακ Λούαν, *Μίντια: Οι προεκτάσεις του Ανθρώπου,* μτφ. Σπύρος Μάνδρος, Κάλβος, Αθήνα, 2000,Όπ.π, σ. 58.**

[226] **Τζόζεφ Κόνραντ*, Η καρδιά του σκότους, μτφ. Αλεξάνδρα Παπαθανασοπούλου,* Πατάκης, Αθήνα, 2012, σ. 43.**

[227] **Μάρσαλ Μακ Λούαν, *Μίντια: Οι προεκτάσεις του Ανθρώπου,* μτφ. Σπύρος Μάνδρος, Κάλβος, Αθήνα, 2000, σ. 154.**

[228] **Όπ.π. σ. 135.**

[229] **Όπ.π. σ. 91.**

Αυτή η «ανθρώπινη ολοκλήρωση» ανακτάται σταδιακά από τον δυτικό άνθρωπο τον 20^{ο} αιώνα, εποχή που ο εγγράματος άνθρωπος ξεπέρασε τον εαυτό του. Ο κάθε πολιτισμός και ο άνθρωπός του ανήκουν στην εποχή. Μέσω της εποχής, ο Κόσμος – Θεός, με έναν τρόπο μοιραίο, καίριο και αλχημικό μας καθορίζει ωθώντας μας, μας διαμορφώνει δίνοντάς μας εντολές εντός μας.

Η ίδια η ροπή της υπόστασης του που τον ώθησε στην υπαρξιακή στάση και του καλλιέργησε την αντίληψη που ήθελε τον οπτικό, εγγράματο, γουτεμβεργιανό, ρωμαιοκαθολικό, ρασιοναλιστή, πατροκτόνο (φόνος του Θεού) και θιασώτη της *Αναγέννησης*, του *Διαφωτισμού* και της βιομηχανικής επανάστασης δυτικό άνθρωπο να θεωρεί τον εαυτό του σαν ένα υποκείμενο αποστασιοποιημένο από τον Κόσμο – αντικείμενο, εμπεριέχει τα σπέρματα της ανατροπής της ίδιας αυτής αντίληψης και στάσης. Και αυτό γιατί, όπως είδαμε, ο τεχνολογικός του ντετερμινισμός ο οποίος συμπράττει, συμφωνεί και συμβαδίζει με την οντολογία του, τον οδήγησε σε νέα, επαναστατικά επιστημονικά ευρήματα και στη συνακόλουθη σύλληψη τεχνολογικών μέσων που τον υπερβαίνουν, ανατρέποντας την άποψή του για την σχέση του με τον Κόσμο, επανατοποθετώντας τον σε μια αντίληψη αρχαϊκή που τον θέλει εντός Κόσμου σαν γνήσιο απόσπασμά του.

Γιατί, όπως είδαμε, τα νέα μέσα και τεχνολογίες, με τα οποία ενισχύουμε και προεκτείνουμε τους εαυτούς μας, συνιστούν μια πελώρια συλλογική χειρουργική επέμβαση στο κοινωνικό σώμα. Είναι ολόκληρο το σύστημα που μεταβάλλεται. «Κάθε καινούρια κρούση μεταβάλλει τις αναλογίες μεταξύ των αισθήσεων.»[230]

Το κυρίαρχο μέσο, η δημιουργία του οποίου οφείλεται στην ηλεκτρονική τεχνολογία και το οποίο μεταβάλλει ραγδαία και συνολικά το περιβάλλον και τη δυναμική της ανθρώπινης αλληλεξάρτησης είναι ο ψηφιακός κομπιούτερ (ηλεκτρονικός υπολογιστής) με σύνδεση στο Διαδίκτυο.

Πρόκειται για το τεχνολογικό μέσο που έχει αλλάξει την εικόνα της ζωής μας και με το οποίο ασχοληθήκαμε στην παρούσα έρευνα.

Επειδή, όμως, «το αποτέλεσμα της εισαγωγής ενός τεχνολογικού μέσου ποικίλει από κουλτούρα σε κουλτούρα ανάλογα με την οντολογία – κοσμοθεωρία και την υφιστάμενη αισθητηριακή αναλογία κάθε κουλτούρας»[231], κρίνουμε ωφέλιμο να αναφερθούμε σπερματικά στα χαρακτηριστικά της ελληνικής κουλτούρας, μιας ιδιαίτερης οντολογίας και σκέψης πάνω στην ύπαρξη, διαμορφωμένης τόσο από τη σχέση του ανθρώπου με το φυσικό περιβάλλον όσο και από το ιστορικό γίγνεσθαι.

---

[230] **Όπ.π. σ. 173.**

[231] **Όπ.π. σ. 19.**

Η προβολή του ελληνικού τοπίου στο πρόσωπο και το πνεύμα του κατοίκου του

Όπως προαναφέραμε, η προέκταση τμημάτων του ανθρώπου – το τεχνολογικό μέσο, επιδρά στην υπόσταση του ανθρώπου, καθορίζοντας τον τρόπο ύπαρξής του, τον τρόπο κοινωνίας με τον άλλον και τον τρόπο συμπεριφοράς και σκέψης του. «Ένα τεχνολογικό μέσο είναι φύση και έχει επιρροή στο ανθρώπινο ον όπως και η πραγματική φύση.»[232]

«Το φυσικό περιβάλλον ενός τόπου επηρεάζει επίσης σε μεγάλο βαθμό τον άνθρωπο. Τον διαμορφώνει. Η ηλιοφάνεια, η ένταση του φωτός, η φυσιογνωμία του ουρανού, η θερμοκρασία, η διάταξη της γης με το υψόμετρο και τα διάφορα επίπεδά της, η χλωρίδα, η παρουσία βλάστησης ή η έλλειψή της, η παρουσία θάλασσας ή μη κ.ά., αποτελούν παράγοντες με καίρια επίδραση στον άνθρωπο. Ο χώρος, τα σχήματα, τα φυσικά στοιχεία και η αλχημική αλληλεπίδραση όλων αυτών προβάλλονται πάνω στην ψυχή και τη διάνοια του ανθρώπινου όντος, κάνοντας πολλές φορές τους ανθρώπους ενός τόπου να μοιάζουν μεταξύ τους ως έναν βαθμό και τηρουμένων των αναλογιών.»[233] Πρόκειται για την «προβολή της ύλης επάνω στην ψυχή», όπως μας λέει και ο Αριστοτέλης.[234]

Ο άνθρωπος, γέννημα της φύσεως, «όμοιος με την φύσιν του, είναι εικών και ομοίωμά αυτής μοιραίον, ηναγκασμένον να εναρμονισθή διά να ζήσει. Εκφράζει εαυτόν δι' όλων των εκδηλώσεων της ζωής του, εκφράζει αυτήν ήτις τον πλάττει και τον κρατεί πειθήνιον επί ποινή θανάτου.»[235]

Βάσις της Ελληνικής υπόστασης Αισθητικής και Οντολογίας είναι η Ελληνική γη. «Κάθε γη πλάττει τον άνθρωπον κατ' εικόνα και ομοίωσιν εαυτής. Θέλει τον άνθρωπόν της, όπως το φυτόν της και το ζώον της, εκδηλωτήν της. Κάθε γης άνθρωπος είναι μόνον το όργανον της εκδηλώσεως αυτής. Ο άνθρωπος εξωτερικεύει με όλες του τις κινήσεις αυτήν, την απεικονίζει με όλες του τις εκδηλώσεις, είτε συναισθητές, είτε ασυναίσθητες. Ομοίως πλασμένος, ομοούσιος, παρομοίας έχομεν και όλας τας εκδηλώσεις.»[236]

Είναι γη φιλόξενη όπου κάθε ανθρώπινο ον μπορεί να βρει τον τόπο του, μια και οι θεοί δεν έχουν εγκαταλείψει τις εστίες.

---

[232] **Μάρσαλ Μακ Λούαν, *Μίντια: Οι προεκτάσεις του Ανθρώπου,* μτφ. Σπύρος Μάνδρος, Κάλβος, Αθήνα, 2000, σ. 10.**

[233] **Fernand Braudel, *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II,* Armand Colin Editeur, Paris, 1990, p. 55.**

[234] **Αριστοτέλους, *Περί Ψυχής,* Ζήτρος, Αθήνα, 1995, σ. 57.**

[235] **Περικλής Γιαννόπουλος, *Η Ελληνική Γραμμή*, Ερμείας, Αθήνα, 1980, σ. 76.**

[236] **Όπ.π, σ. 73.**

«Εδώ γίνεται έκδηλη η ύπαρξη μιας ανθρώπινης θέρμης που κάνει κάθε είναι να επικοινωνεί με το άλλο είναι. Η φύση της αποκαλύπτεται πλούσια στα πλάσματα του Κόσμου, κι είναι πολύ έκδηλος ο ρυθμός της ανταπόκρισης ανάμεσα στο μικρόκοσμο και το μακρόκοσμο. Η γη και τα βουνά της και οι άνεμοί της προσφέρονται με τρόπο μεγαλόπρεπο και ενδόμυχο σε όσους ξέρουν ν' ανοιχτούν στο κάλεσμά τους, ενώ η φωτιά που την καταβροχθίζει την αποκαθαίρει κάπως από τα πολλαπλά της αμαρτήματα.»[237]

Στο ελληνικό τοπίο πρυτανεύουν η ανομοιομορφία, η αταξία και οι αντιφάσεις. Κάμποι που διακόπτονται βίαια από κακοτράχαλα βουνά, μέρη εύφορα και μέρη άγονα σε μικρή απόσταση μεταξύ τους, αλλεπάλληλες εναλλαγές τοπίου, σα μια μύηση στην αρμονία της ασυνέχειας.

Βουνά, μικροί κάμποι, άναρχη βλάστηση, μέρη χλωρά και μέρη ξηρά, όλα αυτά πάνω σε μεγάλα και μικρότερα κομμάτια κατακερματισμένης εύκρατης γης βαλμένα άναρχα στην αμφίρροπη θάλασσα.

Το ελληνικό τοπίο είναι φωτοκεντρικό. «Κάθε πετράδι, λιθάρι, χορτάρι καθήμενον ωραία, διαγραφόμενον διαυγέστατα, προβάλλον τη φυσιογνωμία του σαν άτομο, σαν άνθρωπος. Κάθε λιθάρι, χορτάρι, ανθύλλιον, φυτόν, θάμνος, διαγράφεται τόσον καθαρά, διακρίνεται τόσον πολύ, τόσον πολύ διαφέρει, με τόσην έντασιν επιδεικνύει την ύπαρξίν του, την ατομικότητά του, ώστε κάθε πετράδι, χορτάρι, είναι σαν κάθε κύριον Α., σαν κάθε κύριον Β. Παρατηρήσατε τα πλησίον σας άνθη των ασφοδελών, ένα ένα σας κυττάζει σαν πρόσωπον.»[238]

Από το προηγούμενο απόσπασμα αντιλαμβανόμαστε την ιδέα της εξατομίκευσης που υπάρχει έντονη στο ελληνικό τοπίο. Στη φυσική αυτή βάση στηριζόμενος ο νους του Αρχαίου Έλληνα συνέλαβε και δημιούργησε το αρχέτυπο του Απόλλωνα. Και, πιθανότατα να είναι η ίδια τάση που στον ορθόδοξο χριστιανισμό σμιλεύει την έννοια του ενυπόστατου προσώπου.

Εδώ, λοιπόν, το φως πρωταγωνιστεί προτάσσοντας την ευκρίνεια. Από τη μία ενσταλάζει στον άνθρωπο τη λογική συνείδηση και από την άλλη τον καλεί στη βίωση ενός άχρονου παρόντος.

«Η ελληνική φύση, περίλαμπρη εις τας ώρας της εκλάμψεώς της, τόσον φαεινή εκτυλίσσεται ενώπιον των οφθαλμών μας, θέτει τον άνθρωπον, τον δοθέντα εις αυτήν εις μίαν κατάστασιν σαρκικής ευδαιμονίας, χαράς, σφρίγους, διαθέσεως εορταστικής, εξάρσεως ζωής χαιρούσης και αγαλλιάσεως πνεύματος.

---

[237] **Κώστας Αξελός, *Η μοίρα της σύγχρονης Ελλάδας, μτφ. Κατερίνα Δασκαλάκη*, Νεφέλη, Αθήνα, 2010, σ. 40.**

[238] **Περικλής Γιαννόπουλος, *Η Ελληνική Γραμμή,* Ερμείας, Αθήνα, 1980, σ. 78.**

Κάνει τον άνθρωπο φαιδρό, ελαφρό, εορταστικό, φλύαρο, χαριτολόγο, ενθουσιώδη. Σε αυτόν τον αντίκτυπο της ελληνικής φύσης στον άνθρωπο αντιστοιχεί ο άλλος πόλος της ελληνικής υπόστασης – το διονυσιακό, το εκστατικό στοιχείο.»[239]

Η ελληνική φύση, λοιπόν, άγει τον άνθρωπο στην εξατομίκευση και ταυτόχρονα τον παρασύρει στην έκσταση, τον κάνει πραγματιστή και συνάμα φιλέορτο. Εδώ, εντός του ατόμου, το στοιχείο της αποστασιοποίησης, του ανθρώπου-φωτεινού υποκειμένου συνυπάρχει με εκείνη του ανθρώπου-αντικειμένου, μέρους του κοσμικού συνόλου.

Ίσως είναι και αυτά τα στοιχεία που έκαναν τον ελληνικό κόσμο να συνδυάσει την αποδοχή της φυσικής τάξης του Κόσμου, «στον οποίον εντάσσονταν άνθρωποι, θεοί και φύση ταυτόχρονα, με την γέννηση της ατομικότητας, της φιλοσοφίας και της επιστημονικής σκέψης.»[240]

---

[239] **Όπ.π, σ. 45.**

[240] **Κώστας Παπαϊωάννου, *Κόσμος και Ιστορία*, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα, 2000, σ. 8.**

Ελληνική κοσμολογία και δυτική εσχατολογία

Από την αρχαιότητα, «η ελληνική αντίληψη του Κόσμου βρίσκεται στους αντίποδες της δυτικής ιδέας του χωρισμένου από τον φυσικό ανθρώπινου κόσμου.»[241]

«Οι Έλληνες δεν μπόρεσαν ποτέ να αντικρίσουν τον άνθρωπο σαν το υποκείμενο μιας ιστορικής δραστηριότητας με την οποία η ελευθερία δημιουργεί προοδευτικά το περιεχόμενό της. Ήταν οργανικά ανίκανοι να συλλάβουν την Ιστορία σαν μια μεγάλη ενότητα που να περιλαμβάνει όλη την ανθρωπότητα και να την οδηγεί δυνάμει ενός θεϊκού σχεδίου ή της ίδιας της της εσωτερικής λογικής, προς έναν υπέρτατο σκοπό. Κάθε γεγονός εγγράφεται, κατά την ελληνική αντίληψη, μέσα στη «φύση», κυκλική κίνηση που ο *Πολύβιος* ονομάζει «φύσεως οικονομία».»[242]

«Η ιδέα του Κόσμου και του κοσμικού χρόνου, η ιδέα δηλαδή της ουράνιας περιοδικότητας που ρυθμίζει την ύπαρξη του σύμπαντος χωρίς να αλλοιώνει την οργάνωσή του και χωρίς να σπάει τη συνέχειά του, έκανε κυριολεκτικά αδύνατη κάθε ερώτηση σχετικά με το νόημα του ιστορικού χρόνου σαν τέτοιου.»[243]

«Η ελληνική σκέψη με αποκορύφωμα τον *Πλάτωνα* θεωρεί ότι η κίνηση που παρουσιάζει τη μεγαλύτερη ομοιότητα με την κίνηση της καθαρής σκέψης είναι αυτή *η κυκλική περιφορά των ουράνιων σωμάτων*.»[244]

«Η Πλατωνική ανάμνηση φανερώνει στον άνθρωπο αυτό που «ήταν εξ' αρχής»: «συμπορευτής θεώ και συγχωρευτής θεού» στον κυκλικό χορό που είναι η τέλεια έκφραση της άχρονης κίνησης, εκφράζοντας με τον πιο μνημειακό τρόπο, τόσο τον άχρονο χαρακτήρα της ελληνικής οντολογίας όσο και τον α-ιστορικό χαρακτήρα του ελληνικού ουμανισμού.»[245]

Για τον α-ιστορικό Έλληνα δεν υπάρχει ανάμνηση, ενθύμηση ή ανασκόπηση παρά μόνο αυτού που αιώνια μένει ίδιο με τον εαυτό του, «αεί κατά ταυτά ωσαύτως έχον», έτσι που η αλήθεια σαν υπερνίκηση της λήθης δεν είναι παρά η αναγνώριση

---

[241] **Κώστας Παπαϊωάννου, *Κόσμος και Ιστορία*, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα, 2000, σ. 50.**

[242] **Όπ.π, σ. 35.**

[243] **Όπ.π, σ. 36.**

[244] **Πλάτων, *Τίμαιος 34^{α} και 37^{α}* , Κάκτος, Αθήνα, 2001 και Πλάτων, *Νόμοι 898αβ.*, Αθήνα, 2002**

[245] **Κώστας Παπαϊωάννου, *Κόσμος και Ιστορία*, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα, 2000, σ. 54.**

της αναγκαίας «μέθεξης» των ατομικών όντων στην άχρονη διακόσμηση των νόμιμων σχέσεων που τα συγκρατούν στο Είναι.

«Αντίθετα, στη δυτική οντολογία, όπως αυτή εκφράζεται στον *Hegel*, δεν υπάρχει ανάμνηση παρά μόνο του γίγνεσθαι, του ιστορικού στοιχείου, αυτού που ξεπερνάει τον εαυτό του για να γίνει κάτι άλλο από τον εαυτό του»[246]*:* αποκλειστικά λοιπόν του ανθρώπου (γιατί η φύση δεν έχει ιστορία»). Αυτή η ιστορική συνείδηση είναι «η δύναμη που, στη Δύση, μπόρεσε να εξευμενίσει τις Εριννύες,»[247] εν αντιθέσει με την Ελλάδα όπου αυτή η ιδέα της καταξίωσης της ανθρώπινης υποκειμενικότητας, η ανεξάρτητη δράση του ανθρώπου – υποκειμένου, στην ελληνική τραγική σκέψη, πατάσσεται τιμωρητικά, όταν τα αποτελέσματά της υπερβαίνουν το μέτρο του Κόσμου, και ο άνθρωπος καλείται να επανενταχθεί αρμονικά μέσα στο πλαίσιό του. Αυτό το τραγικό πνεύμα μπόρεσε να διαπεράσει όλο το ουμανιστικό οικοδόμημα (και αν η ερμηνεία μας είναι σωστή, αυτή η παρουσία του τραγικού αποτελεί την ουσία αυτής της «φιλίας προς τον κόσμο» που εμπόδισε τους αρχαίους Έλληνες να δώσουν μια οποιαδήποτε αξία σ' αυτό που εμείς ονομάζουμε «ιστορία» ή «πρόοδο»).

«Με αυτόν τον τρόπο ίσως να δικαιολογείται και το γεγονός ότι παρ' όλο που οι κλασικοί Έλληνες είχαν πλήρη επίγνωση της τεράστιας προόδου που είχαν πραγματοποιήσει τόσο απέναντι στην Ανατολή όσο και –κυρίως – απέναντι στο ίδιο τους το παρελθόν, δεν μπόρεσαν ποτέ να διανοηθούν την ιστορία σαν πρόοδο,»[248] αφού, για τους Έλληνες η ιδέα της ανθρώπινης δημιουργικότητας, που για τον δυτικό κόσμο ευθύνεται και είναι η κινητήριος δύναμη της προόδου, δημιουργεί επίσης και το δικό της είδος τυφλότητας, όπως στην περίπτωση του βασιλιά Οιδίποδα ο οποίος λύνει το αίνιγμα της Σφίγγας. Ήταν σα να ένιωσαν οι Έλληνες ότι η ποινή για κάθε άνοιγμα του δρόμου ήταν και ένα γενικό σφράγισμα της συνείδησης απέναντι στο ολικό πεδίο. Η έννοια της ύβρεως είναι η ενσαρκωμένη επίγνωση των ορίων θραύσης ως σημείων αναστροφής και μη επιστροφής. Ένα τέτοιο όριο θραύσης ανάμεσα στον φυλετικό και στον ατομικιστή άνθρωπο είναι το φωνητικό αλφάβητο – καθοριστική τεχνολογία για την εξέλιξη του δυτικού κόσμου όπως προαναφέραμε, το οποίο εφευρέθη στον ελληνικό τόπο.

Στον ελλαδικό χώρο, λοιπόν, εφευρίσκεται και χρησιμοποιείται η επαναστατική τεχνολογία του φωνητικού αλφαβήτου, η τεχνολογία που δίνει στον άνθρωπο οφθαλμόν αντί ωτός με ό,τι αυτό συνεπάγεται. Αυτό, ίσως, να καθιστά τους

---

[246] **Hegel, *Phanomenologie des Geistes*, Gutenberg, Frankfurt, 1972, s. 220.**

[247] **Κώστας Παπαϊωάννου, *Κόσμος και Ιστορία*, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα, 2000, σ. 23.**

[248] **Όπ.π, σ. 28.**

«πολιτισμένους» Έλληνες κάτι περισσότερο από μία φυλετική κουλτούρα. Σε καμία περίπτωση όμως δεν τους εξομοιώνει με τον εγγράμματο, οπτικό, δυτικό άνθρωπο. Η τυπογραφία δεν έχει εφευρεθεί. Η φωνητική γραφή υπάρχει, αλλά δεν είναι το κατ' εξοχήν μέσο επικοινωνίας για να έχει τις καθοριστικές συνέπειες που είχε μετέπειτα στη Ρώμη. Η ελληνική κουλτούρα παραμένει προφορική και οι κάτοικοι του ελληνικού τοπίου οργανώνονται κοινωνικά σε δομές που ονομάζονται πόλεις – κράτη.

«Η πόλη κράτος είναι μια προέκταση του χωριού. Τα χωριά μαζεύτηκαν στην πόλη κράτος μέσω της αντίστασης και με σκοπό την ασφάλεια και την προστασία. Η φόρμα της πόλης κράτους δεν ήταν μια απόκριση στην ειρηνική εμπορική ανάπτυξη, αλλά μια αμυντική συσπείρωση εν μέσω αναρχίας και διάλυσης. Έτσι, η ελληνική πόλη – κράτος ήταν μια φυλετική φόρμα συμπαγούς και ολοκληρωμένης κοινότητας, εντελώς διαφορετική από τις εξειδικευμένες πόλεις που αναπτύχθηκαν ως προεκτάσεις της ρωμαϊκής εξάπλωσης.

Οι ρωμαϊκές πόλεις ξεκίνησαν ως εξειδικευμένες λειτουργίες της κεντρικής εξουσίας. Η άνθιση της πόλης συμπίπτει με την ανάπτυξη της γραφής – ειδικά της φωνητικής γραφής, δηλαδή της ειδικευμένης γραφής που διαχωρίζει την όραση από την ακοή. Μέσω αυτού του οργάνου η Ρώμη μπόρεσε να επιβάλει κάποια οπτική τάξη στις φυλετικές περιοχές. Αυτή η τεχνολογία, πατάσσοντας την προφορικότητα, μεταφράζει τον ηχηρό φυλετικό κόσμο στην ευκλείδεια γραμμικότητα και οπτικότητα αυτόματα. Ως εκ τούτου, σε αντίθεση με την ελληνική πραγματικότητα, οι ρωμαϊκοί δρόμοι, και οι ρωμαϊκές οδοί πόλεων, ήταν ομοιόμορφοι και επαναληπτικοί όπου εμφανίστηκαν. Δεν υπήρξε προσαρμογή στις γραμμές των τοπικών λόφων ή των τοπικών συνηθειών.»[249] Και αυτή η ρωμαϊκή πραγματικότητα παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με αυτήν της εκμηχανισμένης Δύσης ως προς την σκέψη πάνω στη σχέση της ανθρώπινης ενέργειας με την φυσική δομή.

Αντίθετα, όσον αφορά την ελληνική πόλη – κράτος, ο *Μάμφορντ (Lewis Mumford)* πιστεύει ότι «τα μέτρα του χωριού κυριάρχησαν στην ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων μέχρι τον 4^{ο} αιώνα π.χ. Το χωριό είχε θεσμοποιήσει όλες τις ανθρώπινες λειτουργίες σε μορφές χαμηλής εντάσεως. Στην ήπια αυτή μορφή, ο καθένας μπορούσε να παίζει πολλούς ρόλους. Η συμμετοχή ήταν υψηλή και η οργάνωση χαμηλή. Κατόπιν, η διεύρυνση της φόρμας χωριό στην πόλη – κράτος επέβαλε μεγαλύτερη ένταση και τον αναπόφευκτο καταμερισμό των λειτουργιών για την αντιμετώπιση αυτής της έντασης και του ανταγωνισμού. Όλοι οι χωρικοί

[249] **Μάρσαλ Μακ Λούαν, *Μίντια: Οι προεκτάσεις του Ανθρώπου,* μτφ. Σπύρος Μάνδρος, Κάλβος, Αθήνα, 2000, σ. 19.**

συμμετείχαν στις εποχιακές τελετές, οι οποίες στην πόλη έγιναν το ειδικευμένο ελληνικό δράμα.»[250]

«Όταν ήδη η πραγματοποίηση της Ευνομίας μέσα στη δημοκρατούμενη πόλη, τα χορικά του *Σοφοκλή* ή οι μετώπες του Παρθενώνα διαδήλωναν τη συμφιλίωση του ανθρώπου με τον κόσμο και τη «μέθεξη» του ανθρώπου στον κόσμο, η κύρια μέριμνα του ελληνικού ουμανισμού ήταν να δείξει τη θετική παρουσία αυτού του «κόσμου» μέσα στις σχέσεις των όντων αναμεταξύ τους.»[251]

Στους αιώνες που ακολούθησαν την παρακμή του κλασσικού κόσμου, στον ελλαδικό χώρο οι κοινωνικές δομές δεν γνώρισαν σημαντική εξέλιξη. Ο κατακερματισμένος εθνικός κορμός της σημερινής Ελλάδας (εξαιρουμένης, ίσως, της πόλεως της Θεσσαλονίκης), αποτέλεσε μια επαρχία, είτε της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, είτε της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που είχαν αμφότερες πρωτεύουσα και διοικητικό τους κέντρο την Κωνσταντινούπολη. Οι διάφορες περιοχές του ήταν φέουδα βυζαντινής, φραγκικής, αραβικής, σλαβικής ή οθωμανικής κατοχής. Και οι κάτοικοί τους είχαν ασπαστεί τον χριστιανισμό από τους πρωτοχριστιανικούς αιώνες. Βασικό τους δόγμα και κοσμοθεωρία γίνεται η Ορθοδοξία, μέσα στους κόλπους της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας – Βυζάντιο. Θρήσκευμα που συνεπάγεται και μια οντολογία – κοσμοθεωρία που, με κάποιες παραλλαγές, συνεχίζει να ακολουθεί τον Έλληνα – Ρωμιό μέχρι τις μέρες μας.

Αποπειρώμενοι να αποδώσουμε σχηματικά την άποψη του ανθρώπου για την σχέση του με και την θέση του στον Κόσμο στο μάκρος όλων αυτών των αιώνων και με βάση τις κοσμοθεωρίες των πολιτισμών που πάτησαν στην ελληνική γη, θα μπορούσαμε να πούμε συνοπτικά πως:

«Στην ελληνική τραγωδία βλέπουμε την προσπάθεια του ανθρώπου να βεβαιώσει το οντολογικό περιεχόμενο της προσωπικής του ετερότητας. Φορώντας το προσωπείο του, ο ηθοποιός υποδηλώνει και αναζητά εκείνη την αλήθεια του προσώπου που θα μπορούσε να αντισταθεί στη δεδομένη αρμονική ενότητα που του επιβάλλεται ως λογική και ηθική ανάγκη. Εκεί μάχεται τους θεούς και τη μοίρα του, εκεί αμαρτάνει και παρανομεί, αλλά μόνο για να συνειδητοποιήσει τα ανυπέρβλητα όρια της ατομικότητας της υποταγμένης στην τελικά απαράβατη «τάξη». Το αληθινό πρόσωπο είναι ένα προσωπείο, ένα επίθεμα στην

---

[250] **Lewis Mumford, *The City in History: Its Origins, Its Transformations, and Its Prospects,* Harcourt, Brace & World, New York, 1961, p. 85.**

[251] **Κώστας Παπαϊωάννου, *Κόσμος και Ιστορία*, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα, 2000, σ. 49.**

προκαθορισμένη οντότητα του ανθρώπου.»[252] Η ρωμαϊκή persona σημαίνει τον ρόλο που διαδραματίζει το άτομο είτε στο θέατρο είτε στην κοινωνική ζωή. Τους συγκεκριμένους ρόλους (που μπορεί να είναι ένας ή περισσότεροι για κάθε άτομο) τους επιβάλλει το οργανωμένο σύνολο, το κράτος.

Η βεβαίωση του εαυτού, της υπόστασης του ατόμου συνεπάγεται την ύπαρξη μιας οργανωμένης εξουσίας, πολιτικής δύναμης.

Στην πατερική θεολογία του ορθόδοξου χριστιανισμού, το πρόσωπο ταυτίζεται με την υπόσταση. Ο κόσμος θεωρείται σαν ελευθερία προσωπικής ενέργειας, προϊόν ελευθερίας δημιουργημένο εκ του μηδενός και όχι σα μια δεδομένη αναγκαιότητα.

«Το πρόσωπο είναι η υπόσταση του είναι, η ύπαρξή του δεν είναι οντολογικό δεδομένο αλλά δυναμικό κατόρθωμα. Ένας τρόπος υπάρξεως που πραγματώνεται ως ελευθερία. Η ζωή είναι η κοινωνία των προσώπων, το οντολογικό γεγονός της αγάπης.»[253] Τρόπος ύπαρξης που μπορεί να πραγματώνεται ως ελευθερία, αλλά η ελευθερία στους αντίποδες της ρασιοαναλιστικής, εκκοσμικευμένης προοπτικής του ρωμαιοκαθολικού χριστιανισμού δεν εκδηλώνεται ως αντικειμενοποίηση της φύσης και εξουσία της από τον άνθρωπο – υποκείμενο που συγγράφει ως μόνος δρών την Ιστορία.

Στην ορθοδοξία διατηρείται έμμεσα ο άχρονος, μυθολογικός χαρακτήρας της ελληνικής κοσμοθεωρίας, σε χριστιανικές, αυτή τη φορά, βάσεις. Ο άνθρωπος υπάρχει και κοινωνεί εμπρόσωπα μέσα στον κυκλικό χαρακτήρα της θείας λειτουργίας τον Θεό, ο οποίος, στη ρωμέικη οντολογία αντικαθιστά τον Λόγο του Κόσμου των αρχαίων Ελλήνων.

Με αυτά τα γονίδια στο γενετικό της υλικό, η ελληνική κουλτούρα, μέχρι τον 19^{ο} αιώνα παραμένει μια μη αστική, προφορική κουλτούρα, στο σημείο τομής μεταξύ της Δύσης και της Ανατολής, μεταξύ του εγγράμματου, οπτικού, μηχανικού προτύπου και του φυλετικού, προφορικού προτύπου και τρόπου θέασης και κατοίκησης του Κόσμου. Μία κουλτούρα, ως έναν βαθμό αποτέλεσμα της αλήθειας της υλικής πραγματικότητας του τόπου έτσι όπως εισπράττεται από τις αισθήσεις, προβάλλεται στην ψυχή των κατοίκων του και ενσταλάζεται ως ιδέα στην ανθρώπινη διάνοια για να συστήσει έναν τρόπο σκέψης και ύπαρξης. Μία χωρική *Culture* που και διατηρεί κάποια στοιχεία της και μεταβάλλεται στη συνθήκη της κάθε εποχής, στο πλαίσιο της εκάστοτε *Civilisation*.

---

[252] **Χρίστος Γιανναράς, *Η Νεοελληνική Ταυτότητα*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα, 2001, σ. 96.**

[253] **Όπ.π, σ. 98.**

Αυτό που θα πρέπει να κρατήσουμε εδώ, που αποτελεί ίσως και τον σημαντικότερο λόγο αυτής της ανασκόπησης, είναι το δεδομένο ότι ο Έλληνας, σε αντιδιαστολή με τον δυτικό μετα-μεσαιωνικό – νεωτερικό άνθρωπο, δεν είδε ποτέ τον άνθρωπο – τον εαυτό του, ως υποκείμενο αποστασιοποιημένο από την αντικειμενοποιημένη από τον ίδιο Φύση – Κόσμο. Δε μετείχε ούτε στον Διαφωτισμό, ούτε στη βιομηχανική επανάσταση, τη στιγμή της έκρηξής της. Δεν σκότωσε τον Θεό. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να ζει χωρίς επίγνωση της δημιουργίας Ιστορίας, απρόσβλητος από τη μέριμνα της ιστορικότητας.

Τρόπος ύπαρξης στο μεταίχμιο δύο κόσμων. Μεταίχμιο που, όπως ο σεισμός στο σημείο τομής δύο γεωγραφικών πλακών, δημιουργεί σύγχυση. Κάπως έτσι φτάνουμε στον 19^{ο} αιώνα και στην εποχή της σταδιακής απελευθέρωσης των εδαφών που αποτελούν την σύγχρονη Ελλάδα.

Διαμόρφωση του ελληνικού πνεύματος και προσώπου από το ιστορικό γίγνεσθαι

«Μην εκπλαγείτε από τη συχνότητα με την οποία θα σας χτυπήσουν στην πλάτη, θα σας αγγίξουν και θα σας σπρώξουν στην Ελλάδα. Στο τέλος, ίσως θα νιώθετε σαν τον σκύλο της οικογένειας . . . μιας πολύ ανοιχτόκαρδης οικογένειας. Αυτή η τάση για άγγιγμα νομίζουμε πως είναι μια απτική προέκταση της αχόρταγης περιέργειας των Ελλήνων, που σημειώσαμε προηγουμένως. Είναι σα να προσπαθούν οι οικοδεσπότες σας να βρουν από τι είσαστε καμωμένοι.»[255]

Αυτό είναι το σχόλιο ενός αμερικανικού ταξιδιωτικού οδηγού του δεύτερου μισού του 20ου αιώνα για την Ελλάδα. Ουσιαστικά, αυτό που θίγει η παραπάνω παράγραφος είναι το ζήτημα της αισθητηριακής εμπλοκής στην ελληνική κουλτούρα. Φαινόμενο που εντυπωσιάζει και κινεί την περιέργεια του οπτικού – εγγράματου δυτικού παρατηρητή στο συναπάντημά του με αυτήν.

«Όπου λείπει το έντονο οπτικό στρες της γραμματικής παιδείας, προκύπτει μια άλλη μορφή αισθητηριακής εμπειρίας. Ο προφορικός λόγος εμπλέκει δραματικά όλες τις αισθήσεις. Αυτή η αισθητηριακή εμπλοκή θεωρείται φυσική σε κουλτούρες όπου η εγγράματη παιδεία δεν είναι η κυρίαρχη μορφή εμπειρίας.»[254]

Η ελληνική κουλτούρα δεν είναι μια κουλτούρα φυλετική. Είναι μια κουλτούρα εγγράματη. Στον ελλαδικό χώρο, τον 8ο με 7ο αιώνα π.Χ. επινοήθηκε και από τότε δεν έπαψε ποτέ να χρησιμοποιείται το φωνητικό αλφάβητο, αρχικά στην υπηρεσία του προφορικού λόγου, μια γλώσσα, η διάνοια της οποίας ονομάζει λόγον την ομιλίαν και τη σκέψη μαζί – αυτό που μεταμορφώθηκε σε *ratio*.

Μετέπειτα, άρχισε να χρησιμοποιείται και η φωνητική γραφή – μια τεχνολογία καθοριστική, όπως αναλύσαμε, για την πορεία του δυτικού κόσμου και κατ' επέκταση για την πορεία της ανθρωπότητας. Ωστόσο, από μόνο του αυτό το δεδομένο αρκεί για να συγκαταλέξει την ελληνική στην τυπική δυτική κουλτούρα; Με μια αποστασιοποιημένη παρατηρητική ματιά, μπορούμε να διαπιστώσουμε πως στην Ελλάδα, όπως συμβαίνει σε όλες σχεδόν τις «καθυστερημένες» κουλτούρες η προφορικότητα, με τον αυθορμητισμό, την κινησιολογία της και την εμπλοκή των άλλων αισθήσεων στην επικοινωνία, είναι ένα μέσο πιο κοινό απ' ότι σε χώρες του δυτικού κόσμου. Από αυτό και μόνο το δεδομένο, θα μπορούσαμε αμέσως να ισχυριστούμε πως η ελληνική κουλτούρα δεν είναι μια κουλτούρα που έχει αποδεχτεί και παραδοθεί άνευ όρων στις αναλυτικές τεχνολογίες κατακερματισμού και αποστασιοποίησης του ανθρώπου – υποκειμένου από την φύση – Κόσμο –

[254] **Όπ. π, σ. 105.**

αντικείμενο όπως συμβαίνει με μια τυπική οπτική, πρόωρα εκμηχανισμένη, εγγράματη, δυτική κουλτούρα.

Το γεγονός αυτό είναι, κατά τη γνώμη μας, συνάρτηση δύο πραγμάτων – παραγόντων. Ενός χωρικού – τόπος, κλίμα που επηρεάζει αναπόφευκτα την ανθρώπινη ιδιοσυγκρασία – ιδιοσυστασία και συμπεριφορά, κι ενός χρονικού – ιστορικά γεγονότα που έχουν να κάνουν με το πολιτισμικό πρότυπο, το οποίο είτε υπάρχει ήδη, είτε ακολουθείται από, είτε επιβάλλεται στον Έλληνα μέσα στην πορεία του ιστορικού γίγνεσθαι. Επιπροσθέτως, οφείλουμε να τονίσουμε ότι αυτά τα δύο στοιχεία διεισδύουν το ένα στο άλλο και αλληλοεπηρεάζονται. Ακούμε συχνά ότι είμαστε ανατολίτες και το ίδιο συχνά ότι στην Ελλάδα γεννήθηκε η Δύση. Τελικά, μπορούμε να δώσουμε μια απάντηση τουλάχιστον προσεγγιστική για την ταυτότητα της κουλτούρας της Ελλάδας, μιας χώρας, το σώμα της οποίας αποτελεί μέσα στους αιώνες πεδίο διαλεκτικής και σύγκρουσης μεταξύ δύο κόσμων;

Ο Αμερικανός θεωρητικός *Samuel Huntington,* μιλώντας για την σύγκρουση των πολιτισμών στον σύγχρονο κόσμο, μιλάει για πολιτισμούς, δηλαδή για πολιτισμικές ενότητες. Ο πολιτισμός ορίζεται από τον *Huntington* ως «η ύψιστη πολιτισμική ομαδοποίηση ανθρώπων και το ευρύτερο επίπεδο ταυτότητας του ανθρώπινου είδους μετά από εκείνο που το ξεχωρίζει από τα υπόλοιπα είδη. Για τον *Huntington*, Οι άνθρωποι έχουν επίπεδα ταυτότητας: ο κάτοικος της Ρώμης, π.χ., μπορεί να ορίζει τον εαυτό του με διάφορους βαθμούς έντασης όπως Ρωμαίο, Ιταλό, Καθολικό, Χριστιανό, Ευρωπαίο, Δυτικό. Ο πολιτισμός, λοιπόν, στον οποίον ανήκει, είναι το ευρύτερο επίπεδο προσδιορισμού με το οποίο αυτοπροσδιορίζεται. Οι άνθρωποι επαναπροσδιορίζουν τις ταυτότητές τους και, ως εκ τούτου, η σύνθεση και τα σύνορα των πολιτισμών μεταβάλλονται.»[255]

«Ο πολιτισμός ορίζεται και από κοινά αντικειμενικά στοιχεία όπως γλώσσα, ιστορία, θρησκεία, έθιμα, θεσμούς καθώς και από τον υποκειμενικό αυτοπροσδιορισμό των ανθρώπων. Οι πολιτισμοί διαφοροποιούνται μεταξύ τους λόγω ιστορίας, γλώσσας, κουλτούρας, παράδοσης και, το πιο σημαντικό, θρησκείας. Οι άνθρωποι που ανήκουν σε διαφορετικούς πολιτισμούς έχουν διαφορετικές οπτικές πάνω στο ζήτημα της σχέσης του Θεού με τον άνθρωπο. Στον τρόπο, δηλαδή, που νοηματοδοτείται η ύπαρξή τους και το διακύβευμά της, στον τρόπο που αντιλαμβάνονται την θέση του ανθρώπου στον Κόσμο και το νόημα της ζωής.

---

[255] **Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the remaking of World Order,* Touchstone, New York, 1997, p. 24.**

Ο *Huntington* αριθμεί τους πολιτισμούς του σύγχρονου ιστορικού γίγνεσθαι σε οκτώ στο σύνολό τους, οι οποίοι είναι: «ο δυτικός (Ευρώπη – Βόρεια Αμερική), το Ισλάμ, ο κινέζικος (κομφουκιανός), ο ιαπωνικός, ο ινδουιστικός, ο σλαβο-ορθόδοξος, ο λατινοαμερικανικός και ο αφρικανικός.»[256]

Ο διαχωρισμός που προσπαθεί να γίνει από τον Huntington, είναι σε χώρες της «*Δύσης και της "μη-Δύσης"»* καθώς και *μεταξύ «δυτικού χριστιανισμού από τη μία και ορθοδοξίας και Ισλάμ από την άλλη.»* Ο *Huntington* φαντάζεται «μια κάθετη γραμμή που ξεκινάει από τα σύνορα Ρωσίας-Φινλανδίας και αφού διασχίζει και διαχωρίζει κάθετα την Ευρώπη μέχρι και τη Γιουγκοσλαβία, ταυτίζεται με το ιστορικό σύνορο της Αυτοκρατορίας των Αψβούργων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Δυτικά αυτής της γραμμής, κυριαρχούν ο προτεσταντισμός και ο καθολικισμός, ενώ ανατολικά, η ορθοδοξία και ο μουσουλμανισμός. Στη δυτική πλευρά της νοητής γραμμής, είναι πιο εύκολο να αναπτυχθούν δημοκρατικά συστήματα καθώς έχουν βιώσει την Αναγέννηση, τη Μεταρρύθμιση και τη βιομηχανική επανάσταση, εν αντιθέσει με αυτούς που βρίσκονται ανατολικά της γραμμής, τους οποίους ο *Huntington* θεωρεί «καθυστερημένους». Πάνω στη συνοριακή αυτή γραμμή, κατά τον *Huntington*, μάχονται εδώ και χιλιετηρίδες η Δύση με την Ανατολή, δηλαδή, ένας τρόπος πρόσληψης και αντίληψης της πραγματικότητας – μια οντολογία/κοσμοθεωρία με μία άλλη.»[257]

Σύμφωνα με τον παραπάνω διαχωρισμό του *Huntington*, η Ελλάδα και ο πολιτισμός της κείται πάνω στο σημείο τομής, το νοητό σύνορο διαχωρισμού των δύο κόσμων, του δυτικού και του «μη δυτικού», ή μάλλον, βρίσκεται οριακά εντός του ανατολικού μέρους – του «μη δυτικού». Επίσης, άλλα στοιχεία ανασταλτικά για την τοποθέτηση της Ελλάδας στον δυτικό πολιτισμό, είναι, κατά τον Huntington, το επίσημο θρήσκευμά της – η ορθοδοξία, που την εντάσσει αυτόματα στον σλαβορθόδοξο πολιτισμό και το γεγονός ότι δεν έχει βιώσει την Αναγέννηση, τη Μεταρρύθμιση και τη βιομηχανική επανάσταση.

Αναστοχαζόμενοι, μετά από τα παραπάνω, την τοποθέτηση της ελληνικής κουλτούρας στον δυτικό ή στον «μη δυτικό» πολιτισμό και συνυπολογίζοντας πως η Ελλάδα είναι από τα πρώτα μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αφού «ανήκομεν εις την Δύσην», μπορούμε άραγε να δώσουμε μια ρητή απάντηση στο πρόβλημα, η οποία δεν θα δίνει πάτημα σε καμία αμφιβολία και η οποία θα απαγορεύει οποιοδήποτε μετεωρισμό;

---

[256] **Όπ. π. σ. 25.**

[257] **Όπ. π. σ. 28.**

«Ότι η νεωτερική Ελλάδα είναι νεωτερική, μοιάζει ταυτολογία. Τι σημαίνει, όμως, αυτό, κατά βάθος, αν ορίσουμε το νεωτερικό ως αυτό που είναι θεμελιωμένο στη δρώσα υποκειμενικότητα, στην αυτό-συνείδηση η οποία ερμηνεύει εαυτήν και ερμηνεύει τον Κόσμο, ως αυτό που τρέφεται από τη θέληση για δύναμη που ρίχνεται στην κατάκτηση του Κόσμου; Μήπως σημαίνει ότι ο λόγος ύπαρξης της σύγχρονης Ελλάδας συγχέεται (από κοντά ή από μακριά) με τον λόγο ύπαρξης του δυτικού κόσμου; Το ερώτημα προκαλεί αμηχανία. Το πρόσωπο αυτής της νεωτερικής Ελλάδας είναι εξίσου κατακερματισμένο όσο και ο γεωγραφικός της κορμός. Το στόμα προφέρει λέξεις ελληνικές, τα ελληνικά είναι αλλαγμένα αλλά πάντως ελληνικά. Τα μάτια βλέπουν ακόμη (μες στο λυκόφως των παγανιστικών θεών και το μισοσκόταδο των χριστιανικών αγίων) τους ναούς, τα αγάλματα και τις εικόνες. Τα αυτιά σίγουρα ακούνε το βυζαντινό άσμα. Αλλά, ως προς τι είναι όλα αυτά νεωτερικά;»[258] «Η ελληνική κοινωνία ζει, τους τελευταίους αιώνες, μέσα στο ιστορικό και κοινωνικό περιβάλλον του δυτικού ή τεχνολογικού πολιτισμού, ενός πολιτισμού που δεν γεννήθηκε από την δική της διαχρονική οντολογία.»[259]

«Η σύγχρονη Ελλάδα συγκροτείται – κάπως καθυστερημένα – σε κράτος (το οποίο ουδέποτε πήρε τη μορφή κατάστασης) και σε σύγχρονο έθνος, απελευθερώνεται από τους θυλάκους της μουσουλμανικής και χριστιανικής φεουδαρχίας, και δείχνει ότι επιθυμεί να καταστεί ελεύθερη. Αποκτά νεωτερική αυτό-συνείδηση και προσφέρει το θέαμα μιας σχεδόν «πραγματικής» κοινωνίας. Κατευθύνεται προς – και κατευθύνεται από – τις μεγάλες δυνάμεις και διατηρεί πολύ ταραγμένες σχέσεις με τη δική της θέληση για δύναμη.»[260]

Εκατόν πενήντα περίπου χρόνια οι «προστάτιδες δυνάμεις» θα έχουν στην Ελλάδα άμεσο τοποτηρητή και ρυθμιστή του δημόσιου βίου τις επιβεβλημένες ευρωπαϊκές δυναστείες των Βίτελσμπαχ αρχικά και των *Γλύξμπουργκ* αργότερα. Ο Όττο *Βίτελσμπαχ* φέρνει μαζί του επιτελείο Βαυαρών που οργανώνουν «κατά το ευρωπαϊκόν πρότυπον» τη διοίκηση, δικαιοσύνη, παιδεία και Εκκλησία του ελλαδικού κράτους, μεταβάλλοντας τη φυσιογνωμία και την παράδοση του τόπου από τις ρίζες της.[261]

---

[258] **Κώστας Αξελός, *Η μοίρα της σύγχρονης Ελλάδας, μτφ. Κατερίνα Δασκαλάκη*, Νεφέλη, Αθήνα, 2010, σ. 14.**

[259] **Χρίστος Γιανναράς, *Η Νεοελληνική Ταυτότητα*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα, 2001, σ. 80.**

[260] **Κώστας Αξελός, *Η μοίρα της σύγχρονης Ελλάδας, μτφ. Κατερίνα Δασκαλάκη*, Νεφέλη, Αθήνα, 2010, σ. 15.**

[261] **Χρίστος Γιανναράς, *Η Νεοελληνική Ταυτότητα*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα, 2001, σ. 37.**

Είναι από εκείνο το ιστορικό σημείο, που ξεκινά επισήμως η απόπειρα «εκδυτικισμού» της Ελλάδας σύμφωνα με το πρότυπο της εγγράματης, οπτικής, εκμηχανισμένης, νεωτερικής Ευρώπης, στην προοπτική τους πολιτισμού του ανθρώπου – υποκειμένου της Ιστορίας.

«Από τότε ως τις μέρες μας, η πνευματική ζωή στην Ελλάδα αντιγράφει πιστά και ανυποψίαστα τη δυτική διανόηση. Ο δημόσιος βίος του τόπου μας, η πολιτική και κοινωνική μας ζωή, δεν έχει πάψει να ακολουθεί το μονόδρομο των δυτικών προτύπων «ανάπτυξης» και «προόδου».»[262]

«Από το 1958 έως σήμερα, τρεις απανωτές εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις (για τις οποίες εκδηλώνεται ανοιχτά το ενδιαφέρων ξένων Πρεσβειών στην Αθήνα) θα προσπαθήσουν να περιορίσουν στο έπακρο την κλασική λεγόμενη παιδεία, υποτάσσοντας την εκπαίδευση στις απαιτήσεις της τεχνολογίας.»[263]

«Η Ελλάδα συμμετέχει στην ευρωπαϊκή – και οσονούπω πλανητική – σκέψη, επιστήμη και πολιτική, αλλά συμμετέχω δεν σημαίνει καθόλου και κατέχω. Τα δέντρα αυτά δεν φυτρώνουν στο δικό της έδαφος.»[264]

Κατά πόσο αφομοίωνε ή αφομοιώνει η ελληνική κουλτούρα τα δυτικά πρότυπα ώστε να ενταχθεί στον δυτικό ή στον «μη δυτικό» πολιτισμό; Με τι ζει η σύγχρονη Ελλάδα; Πώς αυτοπροσδιορίζεται ο Έλληνας της δεύτερης δεκαετίας του 21^{ου} αιώνα και πώς τον επηρεάζουν, ανάλογα και με τα χαρακτηριστικά της κουλτούρας του, η οντολογία και ο τρόπος ύπαρξης που συνεπάγονται τα νέα μέσα του ψηφιακού κόσμου;

Με τα παραπάνω ερωτήματα, είναι έκδηλο ότι δεν αποφεύγουμε τελικά την παραδοχή της σύγχυσης, που είναι το βασικό χαρακτηριστικό μιας ανατολικά δυτικής και δυτικά ανατολικής κουλτούρας όπως η ελληνική.

Από την άλλη, ίσως αυτή η σπερματική ανασκόπηση και ενδοσκόπηση στην ελληνική κουλτούρα με κριτήρια χωρικά και κριτήρια χρονικά, να φαίνεται δίχως νόημα σε κάποιον σύγχρονο άνθρωπο – Έλληνα, ο οποίος θεωρεί και, ως έναν βαθμό, βλέπει τον τρόπο ζωής του να εντάσσεται σε ένα ομοιόμορφο παγκοσμιοποιημένο πλαίσιο «δυτικής» πνοής. Ωστόσο, πιστεύουμε ότι ο χώρος και ο χρόνος συσχετίζονται και δρουν ενιαία για να δώσουν έναν άνθρωπο, μία

---

[262] **Χρίστος Γιανναράς, *Η Νεοελληνική Ταυτότητα*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα, 2001, σ. 111.**

[263] **Όπ. π, σ. 72.**

[264] **Κώστας Αξελός, *Η μοίρα της σύγχρονης Ελλάδας, μτφ. Κατερίνα Δασκαλάκη*, Νεφέλη, Αθήνα, 2010, σ. 18.**

κουλτούρα ή μια κοινωνία, και η ματιά στο έργο αυτής της ενιαίας κίνησης και δράσης βοηθά στην αυτογνωσία του ανθρώπου.

Ενός ανθρώπου, ο οποίος στα μισά της δεύτερης, πια, δεκαετίας του 21^{ου} αιώνα, είναι κάτοικος δύο οικοσυστημάτων, του φυσικού και του ψηφιακού, το οποίο είναι αποτέλεσμα, όπως είδαμε, της επανάστασης που έφερε η εφεύρεση του ηλεκτρισμού.

Η παρούσα έρευνα, λοιπόν, αποπειράται να καταδείξει τον τρόπο με τον οποίο σκιαγραφείται το πρόσωπο της ελληνικής νέας γενιάς μπροστά στην ψηφιακή οθόνη του διαδικτυακού κόσμου.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Ηλικία _____

Φύλο

¤ θηλυκό

¤ αρσενικό

1. **Έχετε πρόσβαση στο διαδίκτυο (internet);**
   Κυκλώστε την απάντηση που σας αντιστοιχεί (μόνο μία επιλογή)

   Α) Ναι, μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή στο σπίτι
   Β) Ναι, μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή και κινητού τηλεφώνου
   Γ) Ναι, μέσω κινητού τηλεφώνου
   Δ) Ναι, μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή φίλου/συγγενή
   Ε) Όχι, δεν μπαίνω καθόλου στο διαδίκτυο

2. **Πόσες ώρες την ημέρα (κατά μέσο όρο), βρίσκεστε μπροστά σε μια οθόνη (ηλεκτρονικού υπολογιστή ή κινητού τηλεφώνου) με πρόσβαση στο διαδίκτυο (internet);**
   Κυκλώστε την απάντηση που σας αντιστοιχεί (μόνο μία επιλογή)

   Α) 0-2 Β) 2-4 Γ) 4-7 Δ) 7-10 Ε) 10 και πάνω

3. **Η ζωή μπροστά στην οθόνη ενός υπολογιστή ή ενός κινητού τηλεφώνου με πρόσβαση στο διαδίκτυο (internet)**

   1. Είναι συναρπαστική, την προτιμώ από την πραγματική
   2. Έχει ενδιαφέρον, αλλά ως ένα βαθμό
   3. Δίνει την ευκαιρία για δημιουργική απασχόληση
   4. Αποτελεί επικίνδυνη ψευδαίσθηση
   5. Είναι αναγκαίο κακό
   6. Είναι το μέλλον της ανθρωπότητας
   7. Είναι ''βιολογική'' ανάγκη

   Διαλέξτε μέχρι 4 απαντήσεις και βάλτε τες στη σειρά: Α) αυτή που συμφωνείτε περισσότερο, Β) αυτή με την οποία συμφωνείτε, αλλά λιγότερο από την Α), Γ) αυτή που συμφωνείτε, αλλά λιγότερο από τη Β), και Δ) αυτή που συμφωνείτε, αλλά λιγότερο από τη Γ). Π.χ. Α) 2.

   Α) ..... Β) ..... Γ) ..... Δ) .....

4. **Στο διαδίκτυο (internet):**

1) λέω ελεύθερα τη γνώμη μου
2) σχολιάζω ό,τι θέλω
3) προσέχω τι λέω γιατί όλα καταγράφονται
4) διαβάζω με ενδιαφέρον τις απόψεις και τα σχόλια των άλλων
5) μπερδεύομαι μέσα στις πολλές γνώμες

Διαλέξτε μέχρι 3 απαντήσεις και βάλτε τες στη σειρά: Α) αυτή που συμφωνείτε περισσότερο, Β) αυτή με την οποία συμφωνείτε, αλλά λιγότερο από την Α), Γ) αυτή που συμφωνείτε, αλλά λιγότερο από τη Β), και Δ) αυτή που συμφωνείτε, αλλά λιγότερο από τη Γ). Π.χ. Α) 3.

Α) …….. Β) ……. Γ) ……. Δ) ……

5. **Πώς θα χαρακτηρίζατε το διαδίκτυο (internet) ως μέσο ενημέρωσης και πληροφόρησης.**
   Κυκλώστε τα επίθετα με τα οποία συμφωνείτε κάθε φορά (μέχρι 3)

1. Γρήγορο
2. Άμεσο
3. Φθηνό (χαμηλό κόστος)
4. Πολύπρισματικό

Και

1. Έγκυρο
2. Παραπλανητικό
3. Αναγκαίο
4. Ευεργετικό
5. Παιδαγωγικό
6. Επικίνδυνο
7. Χαοτικό
8. Που εκφράζει ακραίες απόψεις και μπορεί να διχάσει μια κοινωνία
9. Δημοκρατικό

6. **Σε ποιο βαθμό εμπιστεύεστε το διαδίκτυο (internet) για την ενημέρωσή σας;**
   Κυκλώστε την απάντηση που σας αντιστοιχεί (μόνο μία επιλογή)

   Α) πάντα Β) συχνά Γ) λίγο Δ) ποτέ

7. **Σε τι είδους ιστοσελίδες (sites) από τις παρακάτω και σε τι συχνότητα μπαίνετε όταν είστε στο διαδίκτυο (internet);**
   Κυκλώστε τις απαντήσεις που αντιστοιχούν σε εσάς

   1. Ιστορικού περιεχομένου α) ναι β) όχι Αν ναι : α) συχνά β) σπάνια
   2. Θρησκευτικού περιεχομένου α) ναι β) όχι Αν ναι : α) συχνά β) σπάνια
   3. Ελληνικής μουσικής α) ναι β) όχι Αν ναι : α) συχνά β) σπάνια
   4. Ξένης μουσικής α) ναι β) όχι Αν ναι : α) συχνά β) σπάνια
   5. Πολιτικού περιεχομένου α) ναι β) όχι Αν ναι : α) συχνά β) σπάνια
   6. Ελληνικού πολιτισμού α) ναι β) όχι Αν ναι : α) συχνά β) σπάνια
   7. Ελληνικής παράδοσης α) ναι β) όχι Αν ναι : α) συχνά β) σπάνια

8. **Το διαδίκτυο (internet):**

   1. Φέρνει πιο κοντά ανθρώπους με διαφορετική κουλτούρα
   2. Ευνοεί την ξενομανία
   3. Βοηθά στο να μάθεις πράγματα για τον πολιτισμό και την παράδοση του τόπου σου
   4. Μπορεί να παρασύρει σε ακραίες ιδεολογίες
   5. Προωθεί την παγκοσμιοποίηση
   6. Αποτελεί μια όαση ψυχαγωγίας
   7. Απειλεί την εθνική ταυτότητα
   8. Φέρνει τους ξενιτεμένους πιο κοντά στην πατρίδα τους

Διαλέξτε μέχρι 3 απαντήσεις και βάλτε τες στη σειρά: Α) αυτή που συμφωνείτε περισσότερο, Β) αυτή με την οποία συμφωνείτε, αλλά λιγότερο από την Α), Γ) αυτή που συμφωνείτε, αλλά λιγότερο από τη Β. Π.χ. Α) 6.

Α) ..... Β) ..... Γ) .....

9. **Έχετε ή είχατε ποτέ Facebook;**
   Κυκλώστε την απάντηση που σας αντιστοιχεί (μόνο μία επιλογή)

   Α) Όχι, ποτέ Β) Είχα, αλλά δεν έχω πια Γ) Ναι

10. Πόσες ώρες την ημέρα (κατά μέσον όρο) ασχολείστε με το Facebook;
Κυκλώστε την απάντηση που σας αντιστοιχεί (μόνο μία επιλογή)

Α) 0-2 Β) 2-4 Γ) 4-6 Δ) 6-8 Ε) 8 και πάνω

11. Τι σας αρέσει/άρεσε στο Facebook;

1. Να ανεβάζω φωτογραφίες μου
2. Να μου κάνουν like
3. Να βλέπω φωτογραφίες άλλων
4. Να σχολιάζω φωτογραφίες άλλων
5. Να κάνω νέες γνωριμίες
6. Να μιλάω με τους άλλους για δημόσια ζητήματα
7. Να επικοινωνώ γρήγορα και άμεσα
8. Να βλέπω τι κάνουν οι άλλοι
9. Να ξαναβρίσκω παλιούς μου φίλους

Διαλέξτε μέχρι 4 απαντήσεις και βάλτε τες στη σειρά: Α) αυτή που συμφωνείτε περισσότερο, Β) αυτή με την οποία συμφωνείτε, αλλά λιγότερο από την Α), Γ) αυτή που συμφωνείτε, αλλά λιγότερο από τη Β), και Δ) αυτή που συμφωνείτε, αλλά λιγότερο από τη Γ). Π.χ. Α) 1.

Α) ..... Β) ..... Γ) ..... Δ) .....

12. Πόσο συχνά ανεβάζετε φωτογραφίες στο Facebook;
Κυκλώστε την απάντηση που σας αντιστοιχεί (μόνο μία επιλογή)

Α) ποτέ Β) σπάνια Γ) ανά εβδομάδα Δ) ανά 3 μέρες Ε) σχεδόν κάθε μέρα

13. Πιστεύετε ότι είναι δυνατό να φλερτάρει κάποιος/α στο Facebook;
Κυκλώστε την απάντηση που σας αντιστοιχεί (μόνο μία επιλογή)

Α) Όχι Β) Ναι

14. Αν φλερτάρετε μέσω Facebook, γιατί το κάνετε;

1. Επειδή εκτίθεμαι λιγότερο
2. Επειδή έχω περισσότερες επιλογές
3. Επειδή ντρέπομαι από κοντά
4. Επειδή γνωρίζω εκ των προτέρων κάποια στοιχεία του άλλου/της άλλης από το προφίλ του/της
5. Επειδή με γοητεύει η ιδέα της ψηφιακής σχέσης

Διαλέξτε μέχρι 3 απαντήσεις και βάλτε τες στη σειρά: Α) αυτή που συμφωνείτε περισσότερο, Β) αυτή με την οποία συμφωνείτε, αλλά λιγότερο από την Α), Γ) αυτή που συμφωνείτε, αλλά λιγότερο από τη Β. Π.χ. Α) 2.

Α) …….. Β) …….. Γ) ……..

15. Κατά τη γνώμη σας, ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά του Facebook;

1. Ευκολία στην επικοινωνία
2. Συντροφιά
3. Κοινωνικοποίηση
4. Ναρκισσισμός
5. Εντυπωσιασμός
6. Αλληλεγγύη
7. Διάλογος
8. Απρόσωπες σχέσεις
9. Κοινωνικός σχολιασμός
10. Επικοινωνία

Διαλέξτε μέχρι 4 απαντήσεις και βάλτε τες στη σειρά: Α) αυτή που συμφωνείτε περισσότερο, Β) αυτή με την οποία συμφωνείτε, αλλά λιγότερο από την Α), Γ) αυτή που συμφωνείτε, αλλά λιγότερο από τη Β), και Δ) αυτή που συμφωνείτε, αλλά λιγότερο από τη Γ). Π.χ. Α) 10.

Α) …….. Β) …….. Γ) …….. Δ) ……

16. Πιάνετε τον εαυτό σας να προτιμά την ψηφιακή από την ζωντανή επικοινωνία;

Κυκλώστε την απάντηση που σας αντιστοιχεί (μόνο μία επιλογή)

Α) Όχι, ποτέ Β) Ναι, μερικές φορές Γ) Ναι, συχνά

17. Όταν γράφω για να επικοινωνήσω καθημερινά με τους άλλους στο διαδίκτυο (internet):

Κυκλώστε την απάντηση που σας αντιστοιχεί (μόνο μία επιλογή)

1. Χρησιμοποιώ greeklish
2. Χρησιμοποιώ μόνο το ελληνικό αλφάβητο

18. Η χρήση των greeklish(φωνητική αποτύπωση ελληνικών λέξεων με λατινικούς χαρακτήρες)

1. Με ανησυχεί γιατί απειλεί την ελληνική γλώσσα
2. Έχει δαιμονοποιηθεί άδικα
3. Απομακρύνει τη νέα γενιά από την ελληνική γλώσσα
4. Δεν έχει καμία επίπτωση στη σχέση του Έλληνα με τη γλώσσα του
5. Είναι ευεργετική λόγω ταχύτητας κι ευκολίας
6. Είναι αναπόφευκτη
7. Αλλοιώνει την αξία της ελληνικής γλώσσας
8. Δεν μπορεί να γίνεται χωρίς επιπτώσεις στη σχέση του Έλληνα με τη γλώσσα του

Διαλέξτε μέχρι 4 απαντήσεις και βάλτε τες στη σειρά: Α) αυτή που συμφωνείτε περισσότερο, Β) αυτή με την οποία συμφωνείτε, αλλά λιγότερο από την Α), Γ) αυτή που συμφωνείτε, αλλά λιγότερο από τη Β), και Δ) αυτή που συμφωνείτε, αλλά λιγότερο από τη Γ). Π.χ. Α) 5.

Α) ..... Β) ..... Γ) ..... Δ) .....

19. Αν αύριο οι μεγάλες εταιρίες υπολογιστών όπως η Microsoft αποφάσιζαν να βγάλουν το ελληνικό αλφάβητο από τις γλώσσες, πως θα αντιδρούσατε;

Κυκλώστε την απάντηση που σας αντιστοιχεί (μόνο μία επιλογή)

Α) Θα το έβρισκα φυσιολογικό και θα το δεχόμουν

Β) Θα το έβρισκα απαράδεκτο

20. Πώς κρίνετε ότι επιδρά η καθημερινή χρήση του διαδικτύου (internet) στην προσωπικότητά σας;

1. Δε με επηρεάζει καθόλου
2. Με κάνει να νιώθω ελεύθερος
3. Με κάνει εσωστρεφή
4. Με κάνει αυτόνομο
5. Με κάνει επικοινωνιακό
6. Με κάνει καχύποπτο
7. Με κάνει παθητικό
8. Με κάνει τεμπέλη
9. Με κάνει περίεργο
10. Με κάνει ευγενικό
11. Με κάνει φυγόπονο
12. Με κάνει δραστήριο
13. Με κάνει καλλιεργημένο
14. Με κάνει δημιουργικό
15. Με κάνει πιο εύστροφο
16. Μου δημιουργεί πρόβλημα συγκέντρωσης
17. Με κάνει να σκέφτομαι πιο κριτικά
18. Με κάνει μοναχικό
19. Με κάνει ατομιστή
20. Με κάνει μαλθακό
21. Με κάνει αλληλέγγυο

Διαλέξτε μέχρι 4 απαντήσεις και βάλτε τες στη σειρά: Α) αυτή που συμφωνείτε περισσότερο, Β) αυτή με την οποία συμφωνείτε, αλλά λιγότερο από την Α), Γ) αυτή που συμφωνείτε, αλλά λιγότερο από τη Β), και Δ) αυτή που συμφωνείτε, αλλά λιγότερο από τη Γ). Π.χ. Α) 19.

Α) …….. Β) …….. Γ) …….. Δ) ……

Ευχαριστούμε πολύ για τη συμμετοχή σας

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΠΙΝΑΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Ηλικία

Το 52,6% των ερωτηθέντων που συμμετείχαν στην έρευνα ήταν από 20-25 ετών και το υπόλοιπο 47,5% ήταν από 14-18 χρονών. Ακολουθεί ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

Ηλικία ομαδοποιημένη

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο	14-18	949	47,5	47,5	47,5
	20-25	1051	52,6	52,6	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

Τόπος Διαμονής

Το 52,5% των ερωτηθέντων διέμενε στην Αθήνα και το υπόλοιπο 47,5% στην επαρχία. Ακολουθεί ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

Τόπος Διαμονής

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο	Αθήνα	1050	52,5	52,5	52,5
	Επαρχία	950	47,5	47,5	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

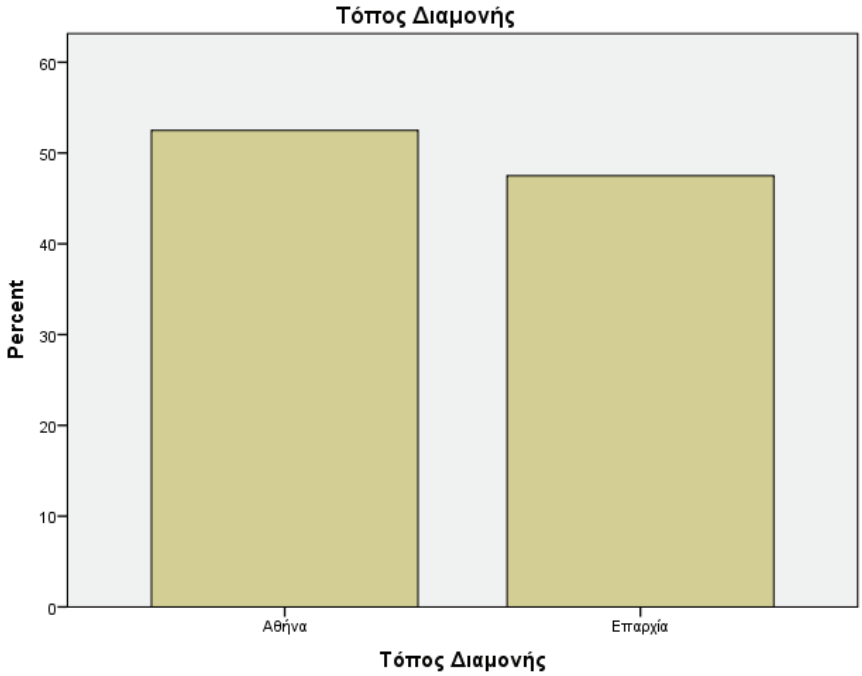

Φύλο

Το 50,5% των ερωτηθέντων ήταν γυναίκες και το υπόλοιπο 49,6% άνδρες. Ακολουθεί ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

Φύλο

Έγκυρο		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
	Γυναίκα	1009	50,5	50,5	50,5
	Άνδρας	991	49,6	49,6	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

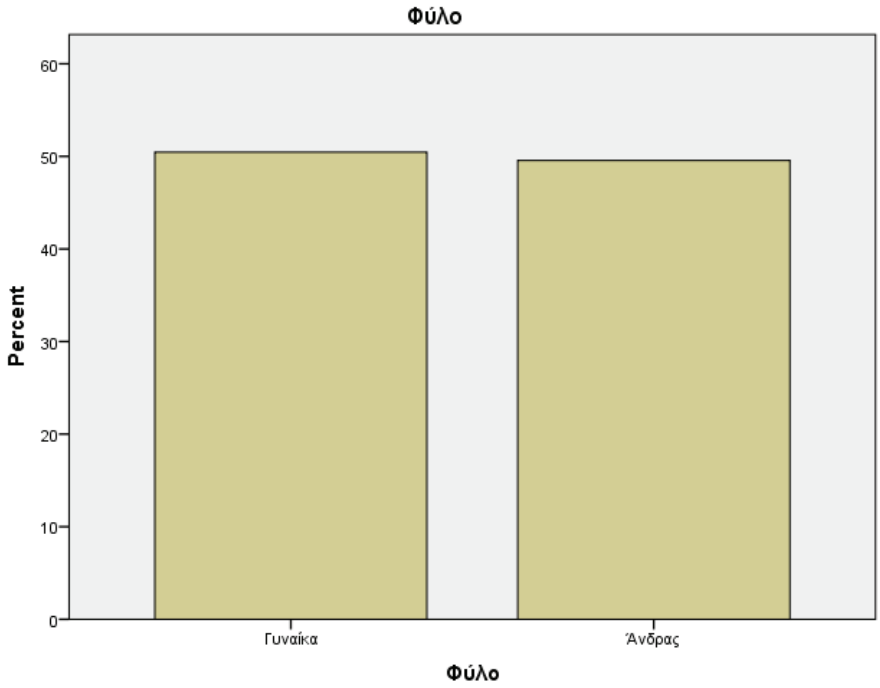

1. Έχετε πρόσβαση στο διαδίκτυο

Το 72,5% των ερωτηθέντων δήλωσε πως έχει πρόσβαση στο διαδίκτυο μέσω Η/Υ και κινητού τηλεφώνου, το 26,4% μέσω Η/Υ στο σπίτι τους, το 1% μέσω κινητού τηλεφώνου και το 0,1% μέσω Η/Υ φίλου/συγγενής τους. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

1.Έχετε πρόσβαση στο διαδίκτυο

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο	Ναι, μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή στο σπίτι	528	26,4	26,4	26,4
	Ναι, μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή & κινητού τηλεφώνου	1450	72,5	72,5	98,9
	Ναι, μέσω κινητού τηλεφώνου	20	1,0	1,0	99,9
	Ναι, μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή φίλου/συγγενή	2	,1	,1	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

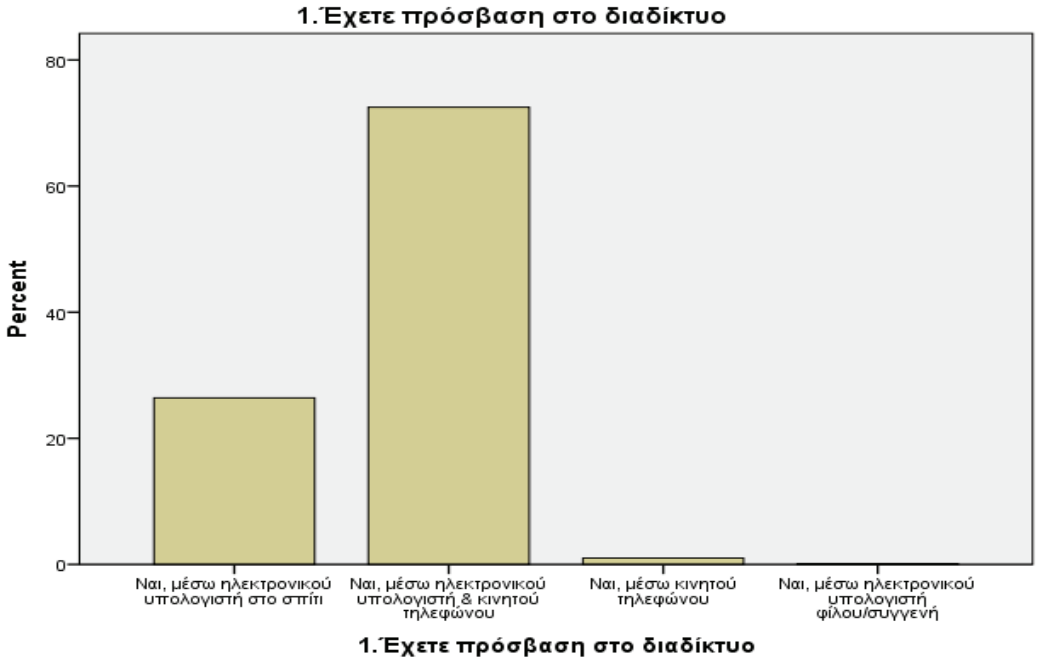

2. Πόσες ώρες την ημέρα(κατά μέσο όρο), βρίσκεστε μπροστά σε μια οθόνη με πρόσβαση στο διαδίκτυο;

Το 51% των ερωτηθέντων δήλωσε πως βρίσκεται μπροστά σε μια οθόνη με πρόσβαση στο διαδίκτυο από 4-7 ώρες καθημερινά, το 32% από 2-4 ώρες, το 13,9% από 7-10 ώρες, το 2,6% από 0-2 ώρες και το υπόλοιπο 0,7% από 10 ώρες και πάνω. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

2.Πόσες ώρες την ημέρα(κατά μέσο όρο), βρίσκεστε μπροστά σε μια οθόνη με πρόσβαση στο διαδίκτυο;

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο	0-2 ώρες	52	2,6	2,6	2,6
	2-4 ώρες	639	32,0	32,0	34,6
	4-7 ώρες	1019	51,0	51,0	85,5
	7-10 ώρες	277	13,9	13,9	99,4
	10 ώρες και πάνω	13	,7	,7	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

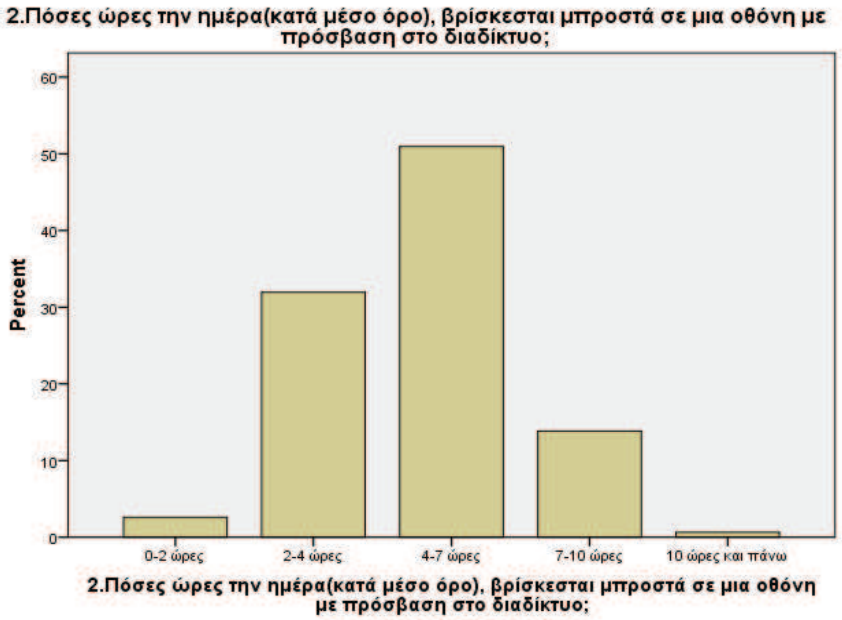

3α. Η ζωή μπροστά στην οθόνη ενός Η/Υ ή ενός κινητού τηλεφώνου με πρόσβαση στο διαδίκτυο (Συμφωνώ περισσότερο)

Το 49,2% των ερωτηθέντων δήλωσε στην πρώτη του επιλογή πως η ζωή μπροστά στην οθόνη ενός Η/Υ ή ενός κινητού τηλεφώνου με πρόσβαση στο διαδίκτυο έχει ενδιαφέρον αλλά ως ένα βαθμό, το 18,6% δήλωσε πως είναι το μέλλον της ανθρωπότητας, το 12,6% δήλωσε πως δίνει την ευκαιρία για δημιουργική απομόνωση, το 12,2% πως είναι «βιολογική» ανάγκη, το 2,7% πως αποτελεί επικίνδυνη ψευδαίσθηση, το 2,6% πως είναι συναρπαστική και το υπόλοιπο 2,3% πως είναι αναγκαίο κακό. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

3α.Η ζωή μπροστά στην οθόνη ενός Η/Υ ή ενός κινητού τηλεφώνου με πρόσβαση στο διαδίκτυο (Συμφωνώ περισσότερο)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο	Συναρπαστική	52	2,6	2,6	2,6
	Έχει ενδιαφέρον	983	49,2	49,2	51,8
	Δίνει την ευκαιρία για δημιουργική απομόνωση	251	12,6	12,6	64,3
	Αποτελεί επικίνδυνη ψευδαίσθηση	53	2,7	2,7	67,0
	Αναγκαίο κακό	45	2,3	2,3	69,2
	Είναι το μέλλον της ανθρωπότητας	372	18,6	18,6	87,8
	Είναι "βιολογική" ανάγκη	244	12,2	12,2	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

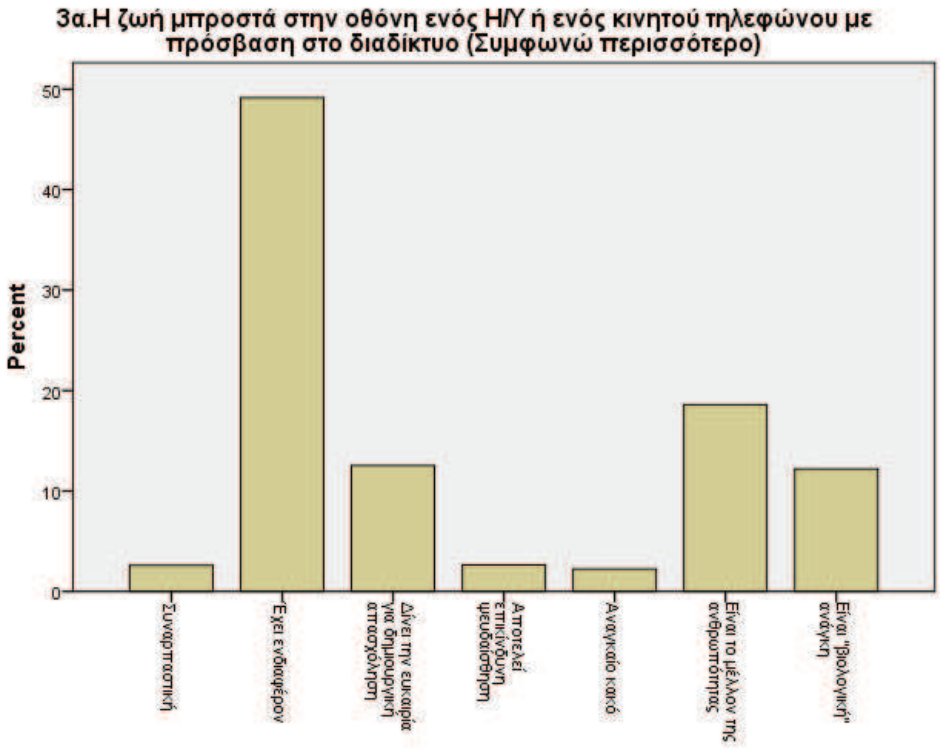

3β. Η ζωή μπροστά στην οθόνη ενός Η/Υ ή ενός κινητού τηλεφώνου με πρόσβαση στο διαδίκτυο (Συμφωνώ λιγότερο από την α)

Το 30,7% των ερωτηθέντων δήλωσε στην δεύτερη του επιλογή πως η ζωή μπροστά στην οθόνη ενός Η/Υ ή ενός κινητού τηλεφώνου με πρόσβαση στο διαδίκτυο είναι το μέλλον της ανθρωπότητας, το 23,8% δήλωσε πως είναι «βιολογική» ανάγκη, το 14,5% δήλωσε πως δίνει την ευκαιρία για δημιουργική απομόνωση, το 13,6% δήλωσε πως είναι αναγκαίο κακό, το 8,5% πως έχει ενδιαφέρον αλλά ως έναν βαθμό, το 5,7% πως αποτελεί επικίνδυνη ψευδαίσθηση, το 2,1% πως είναι συναρπαστική και την προτιμάει από την πραγματική ζωή και το υπόλοιπο 1,4% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

3β.Η ζωή μπροστά στην οθόνη ενός Η/Υ ή ενός κινητού τηλεφώνου με πρόσβαση στο διαδίκτυο (Συμφωνώ λιγότερο από την α)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		28	1,4	1,4	1,4
	Συναρπαστική	41	2,1	2,1	3,5
	Έχει ενδιαφέρον	169	8,5	8,5	11,9
	Δίνει την ευκαιρία για δημιουργική απομόνωση	289	14,5	14,5	26,4
	Αποτελεί επικίνδυνη ψευδαίσθηση	113	5,7	5,7	32,0
	Αναγκαίο κακό	272	13,6	13,6	45,6
	Είναι το μέλλον της ανθρωπότητας	613	30,7	30,7	76,3
	Είναι "βιολογική" ανάγκη	475	23,8	23,8	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

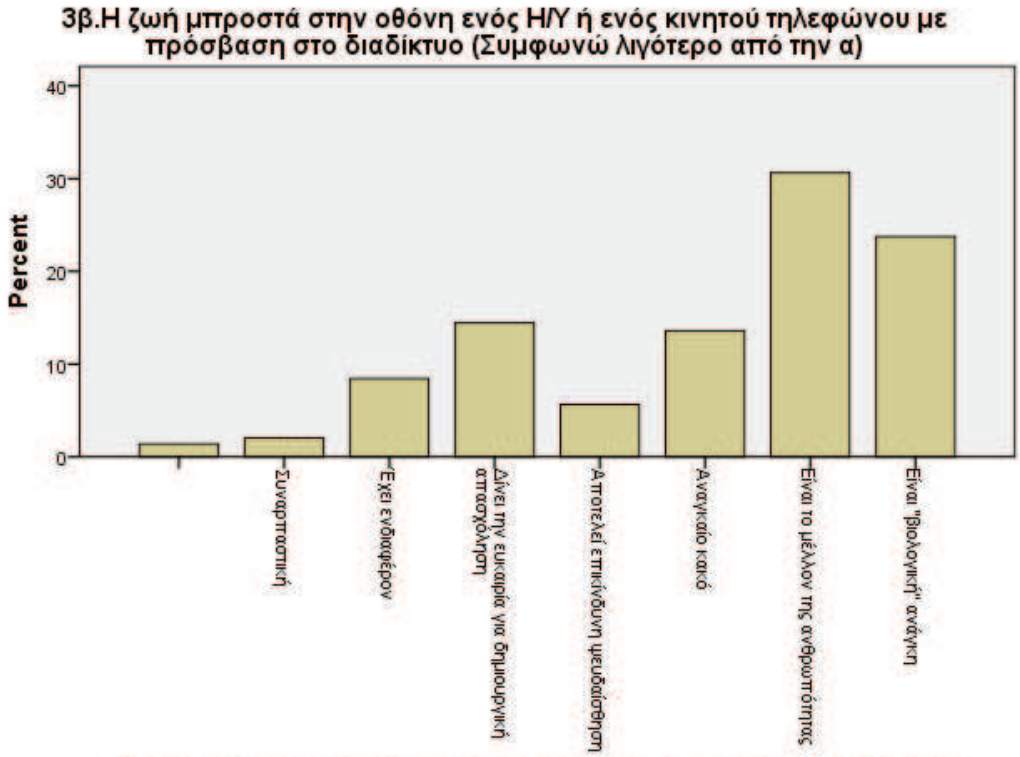

3γ. Η ζωή μπροστά στην οθόνη ενός Η/Υ ή ενός κινητού τηλεφώνου με πρόσβαση στο διαδίκτυο (Συμφωνώ λιγότερο από την β)

Το 20,7% των ερωτηθέντων δήλωσε στην τρίτη του επιλογή πως η ζωή μπροστά στην οθόνη ενός Η/Υ ή ενός κινητού τηλεφώνου με πρόσβαση στο διαδίκτυο είναι το μέλλον της ανθρωπότητας, το 20,5% δήλωσε πως είναι «βιολογική» ανάγκη, το 17,9% δήλωσε πως δίνει την ευκαιρία για δημιουργική απομόνωση, το 11,5% δήλωσε πως είναι αναγκαίο κακό, το 5,9% πως έχει ενδιαφέρον αλλά ως έναν βαθμό, το 3,6% πως αποτελεί επικίνδυνη ψευδαίσθηση, το 2,5% πως είναι συναρπαστική και την προτιμάει από την πραγματική ζωή και το υπόλοιπο 17,7% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

3γ.Η ζωή μπροστά στην οθόνη ενός Η/Υ ή ενός κινητού τηλεφώνου με πρόσβαση στο διαδίκτυο (Συμφωνώ λιγότερο από την β)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		354	17,7	17,7	17,7
	Συναρπαστική	50	2,5	2,5	20,2
	Έχει ενδιαφέρον	117	5,9	5,9	26,1
	Δίνει την ευκαιρία για δημιουργική απασχόληση	357	17,9	17,9	43,9
	Αποτελεί επικίνδυνη ψευδαίσθηση	71	3,6	3,6	47,5
	Αναγκαίο κακό	229	11,5	11,5	58,9
	Είναι το μέλλον της ανθρωπότητας	413	20,7	20,7	79,6
	Είναι "βιολογική" ανάγκη	409	20,5	20,5	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

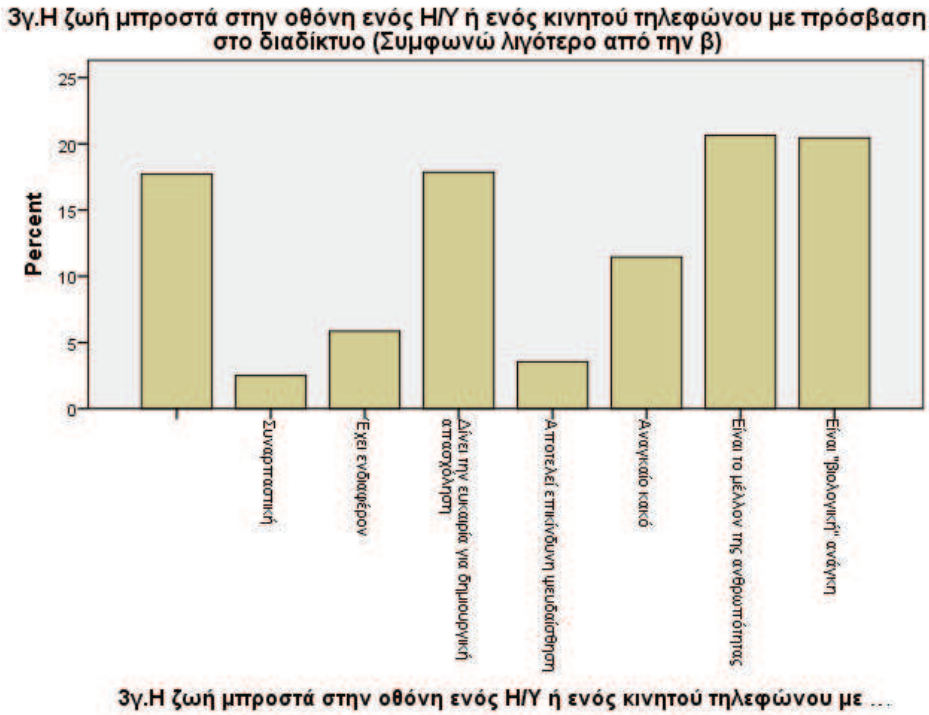

3δ. Η ζωή μπροστά στην οθόνη ενός Η/Υ ή ενός κινητού τηλεφώνου με πρόσβαση στο διαδίκτυο (Συμφωνώ λιγότερο από την γ)

Το 7,4% των ερωτηθέντων δήλωσε στην τέταρτή του επιλογή πως η ζωή μπροστά στην οθόνη ενός Η/Υ ή ενός κινητού τηλεφώνου με πρόσβαση στο διαδίκτυο δίνει την ευκαιρία για δημιουργική απομόνωση, το 5,1% δήλωσε πως αποτελεί επικίνδυνη ψευδαίσθηση, το 4,6% πως είναι «βιολογική» ανάγκη, το 4,5% δήλωσε πως είναι συναρπαστική και την προτιμάει από την πραγματική ζωή, το 3,8% δήλωσε πως είναι το μέλλον της ανθρωπότητας, το 2,9% πως έχει ενδιαφέρον αλλά ως έναν βαθμό, το 2,2% πως είναι αναγκαίο κακό και το υπόλοιπο 69,7% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

3δ.Η ζωή μπροστά στην οθόνη ενός Η/Υ ή ενός κινητού τηλεφώνου με πρόσβαση στο διαδίκτυο (Συμφωνώ λιγότερο από την γ)

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο	1394	69,7	69,7	69,7
Συναρπαστική	89	4,5	4,5	74,2
Έχει ενδιαφέρον	58	2,9	2,9	77,1
Δίνει την ευκαιρία για δημιουργική απασχόληση	147	7,4	7,4	84,4
Αποτελεί επικίνδυνη ψευδαίσθηση	102	5,1	5,1	89,5
Αναγκαίο κακό	43	2,2	2,2	91,7
Είναι το μέλλον της ανθρωπότητας	75	3,8	3,8	95,4
Είναι "βιολογική" ανάγκη	92	4,6	4,6	100,0
Σύνολο	2000	100,0	100,0	

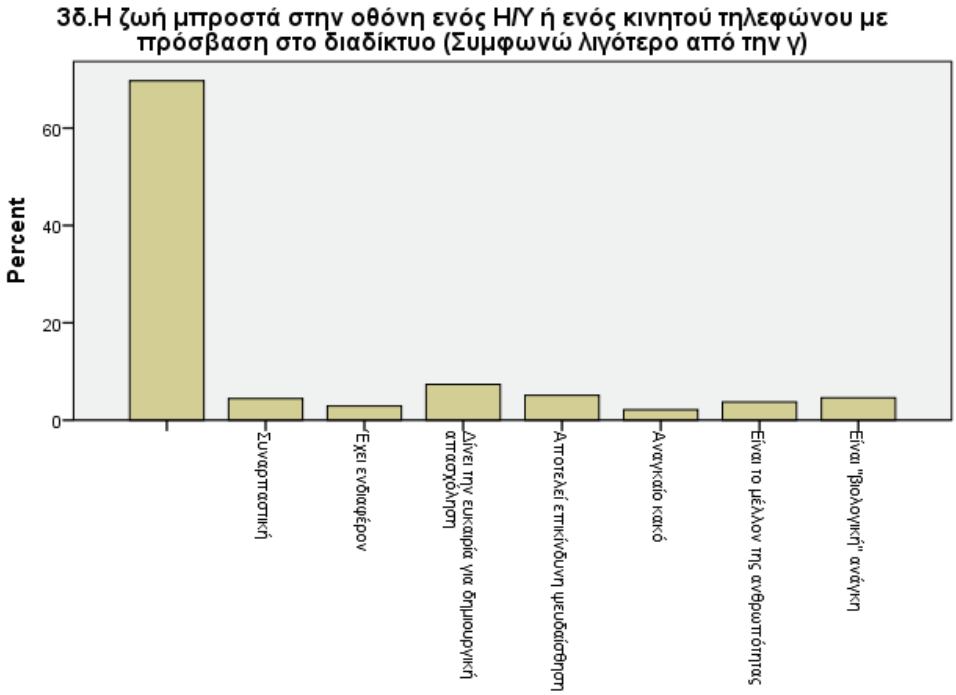

4α. Στο διαδίκτυο:(Συμφωνώ περισσότερο)

Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων, δηλαδή το 43,3%, στην πρώτη του επιλογή δήλωσε ότι στο διαδίκτυο λέει ελεύθερα τη γνώμη του, το 28,5% πως προσέχει τι λέει γιατί όλα καταγράφονται, το 14,4% ότι διαβάζει με ενδιαφέρον τις απόψεις και τα σχόλια των άλλων, το 8% ότι μπερδεύεται μέσα στις πολλές γνώμες, το 5,9% ότι σχολιάζει ό,τι θέλει και το 0,1% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

4α.Στο διαδίκτυο:(Συμφωνώ περισσότερο)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		1	,1	,1	,1
	λέω ελεύθερα τη γνώμη μου	866	43,3	43,3	43,4
	σχολιάζω ό,τι θέλω	118	5,9	5,9	49,3
	προσέχω τι λέω γιατί όλα καταγράφονται	569	28,5	28,5	77,7
	διαβάζω με ενδιαφέρον τις απόψεις & τα σχόλια των άλλων	287	14,4	14,4	92,1
	μπερδεύομαι μέσα στις πολλές γνώμες	159	8,0	8,0	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

4β. Στο διαδίκτυο:(Συμφωνώ λιγότερο από την α)

Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων, δηλαδή το 37,3%, στην δεύτερή του επιλογή δήλωσε ότι στο διαδίκτυο διαβάζει με ενδιαφέρον τις απόψεις και τα σχόλια των άλλων, το 27,6% ότι μπερδεύεται μέσα στις πολλές γνώμες, το 16% ότι σχολιάζει ό,τι θέλει, το 7,4% ότι προσέχει τί λέει γιατί όλα καταγράφονται, το 5,9% πως λέει ελεύθερα τη γνώμη του, και το 5,9% δεν απάντησε.

Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

4β.Στο διαδίκτυο:(Συμφωνώ λιγότερο από την α)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		118	5,9	5,9	5,9
	λέω ελεύθερα τη γνώμη μου	118	5,9	5,9	11,8
	σχολιάζω ότι θέλω	319	16,0	16,0	27,8
	προσέχω τι λέω γιατί όλα καταγράφονται	148	7,4	7,4	35,2
	διαβάζω με ενδιαφέρον τις απόψεις & τα σχόλια των άλλων	745	37,3	37,3	72,4
	μπερδεύομαι μέσα στις πολλές γνώμες	552	27,6	27,6	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

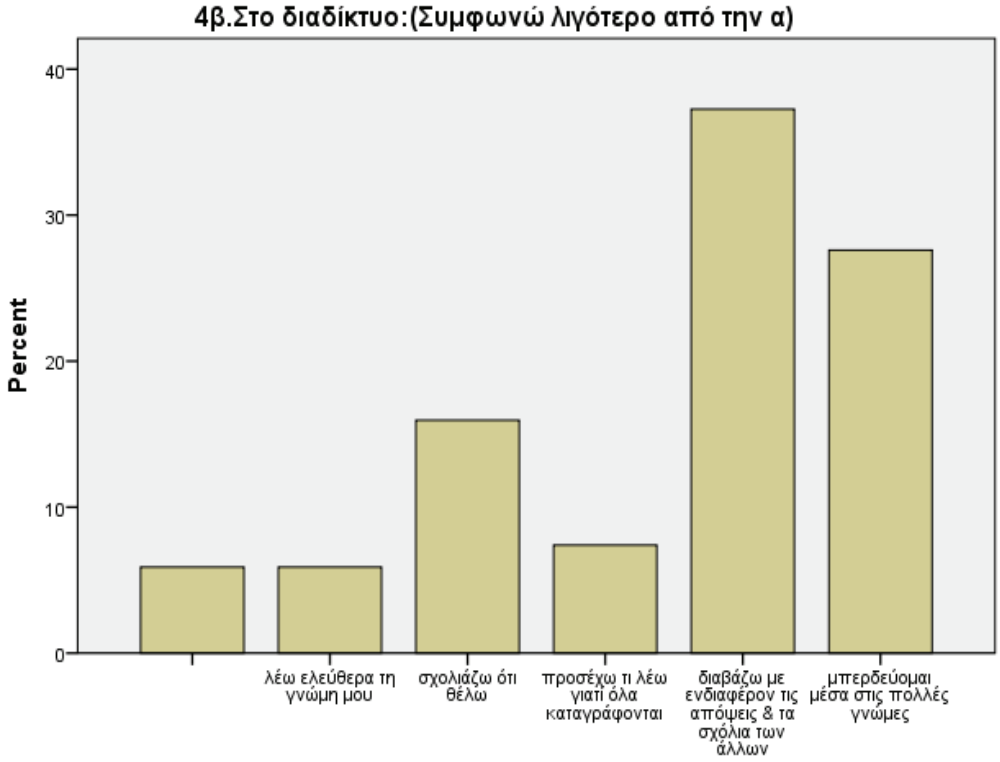

4β.Στο διαδίκτυο:(Συμφωνώ λιγότερο από την α)

4γ. Στο διαδίκτυο:(Συμφωνώ λιγότερο από την β)

Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων, δηλαδή το 26,8%, στην τρίτη του επιλογή δήλωσε πως στο διαδίκτυο μπερδεύεται μέσα στις πολλές γνώμες, το 17,6% ότι διαβάζει με ενδιαφέρον τις απόψεις και τα σχόλια των άλλων, το 9,2% ότι σχολιάζει ό,τι θέλει, το 3,1% ότι προσέχει τί λέει γιατί όλα καταγράφονται, το 1,9% ότι λέει ελεύθερα τη γνώμη του, και το 41,5% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

4γ.Στο διαδίκτυο:(Συμφωνώ λιγότερο από την β)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		830	41,5	41,5	41,5
	λέω ελεύθερα τη γνώμη μου	38	1,9	1,9	43,4
	σχολιάζω ότι θέλω	183	9,2	9,2	52,6
	προσέχω τι λέω γιατί όλα καταγράφονται	62	3,1	3,1	55,7
	διαβάζω με ενδιαφέρον τις απόψεις & τα σχόλια των άλλων	352	17,6	17,6	73,3
	μπερδεύομαι μέσα στις πολλές γνώμες	535	26,8	26,8	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

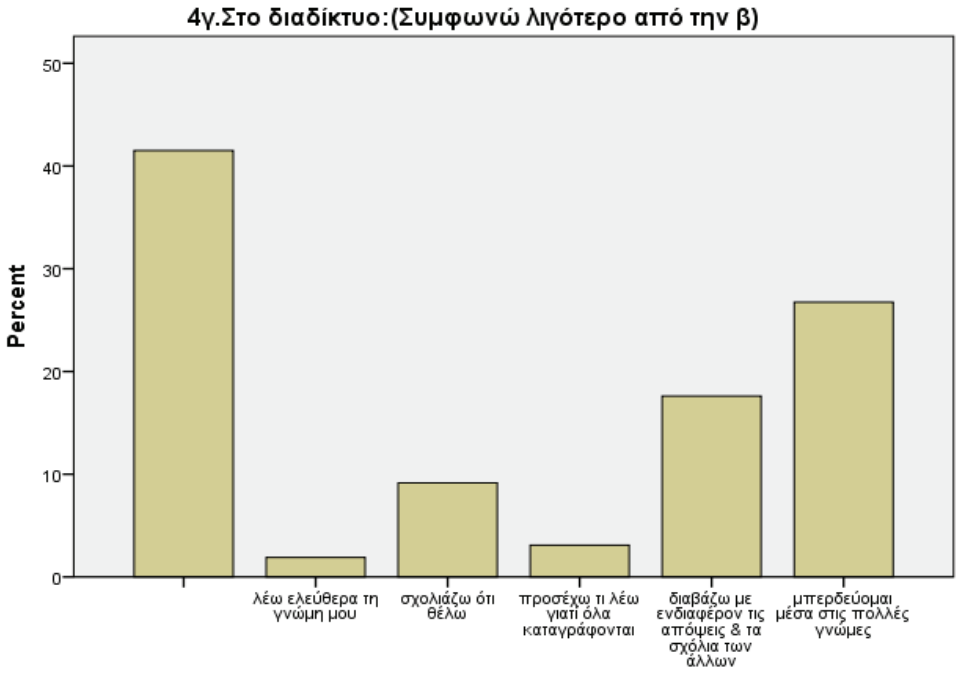

5α1. Πως θα χαρακτηρίζατε το διαδίκτυο ως μέσο ενημέρωσης και πληροφόρησης (1η Προτίμηση)

Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων, δηλαδή το 96,4%, ως πρώτη του επιλογή θα χαρακτήριζε το διαδίκτυο γρήγορο μέσο ενημέρωσης και πληροφόρησης, το 2,7% άμεσο, το 0,4% πολυπρισματικό, το 0,3% φθηνό και το υπόλοιπο 0,4% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

5α1.Πώς θα χαρακτηρίζατε το διαδίκτυο ως μέσο ενημέρωσης και πληροφόρησης (1η Προτίμηση)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		7	,4	,4	,4
	Γρήγορο	1927	96,4	96,4	96,7
	Άμεσο	54	2,7	2,7	99,4
	Φθηνό	5	,3	,3	99,7
	Πολυπρισματικό	7	,4	,4	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

5α1.Πως θα χαρακτηρίζατε το διαδίκτυο ως μέσο ενημέρωσης και πληρόφορησης (1η Προτίμηση)

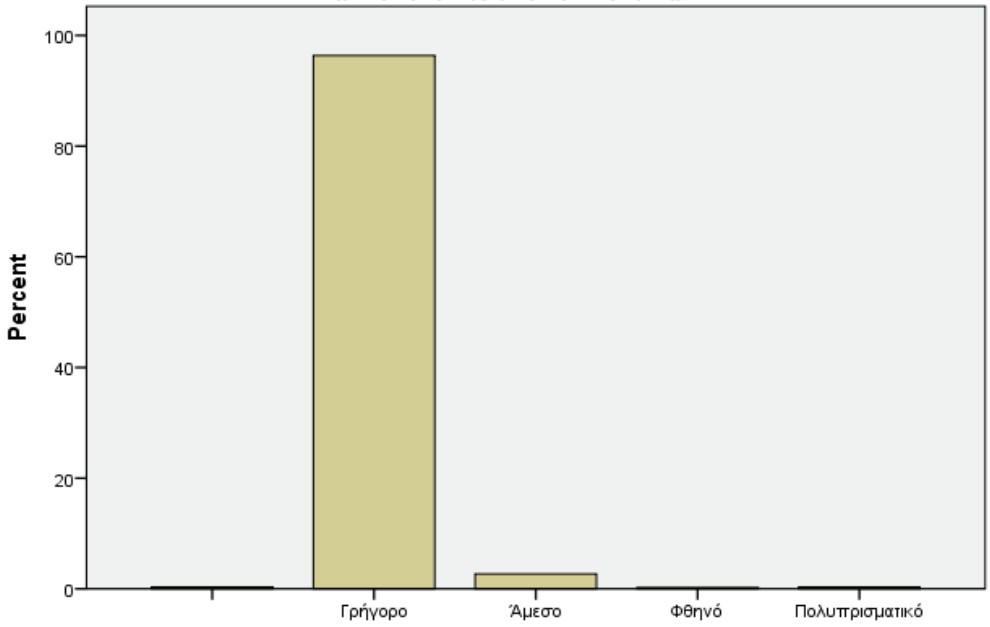

5α1.Πως θα χαρακτηρίζατε το διαδίκτυο ως μέσο ενημέρωσης και πληρόφορησης (1η Προτίμηση)

5α2. Πώς θα χαρακτηρίζατε το διαδίκτυο ως μέσο ενημέρωσης και πληροφόρησης (2η Προτίμηση)

Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων, δηλαδή το 88,1%, στην δεύτερη του επιλογή θα χαρακτήριζε το διαδίκτυο άμεσο μέσο ενημέρωσης και πληροφόρησης, το 3,1% φθηνό, το 0,5% πολυπρισματικό, το 0,4% γρήγορο και το υπόλοιπο 7,9% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

5α2.Πως θα χαρακτηρίζατε το διαδίκτυο ως μέσο ενημέρωσης και πληροφόρησης (2η Προτίμηση)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		158	7,9	7,9	7,9
	Γρήγορο	8	,4	,4	8,3
	Άμεσο	1762	88,1	88,1	96,4
	Φθηνό	62	3,1	3,1	99,5
	Πολυπρισματικό	10	,5	,5	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

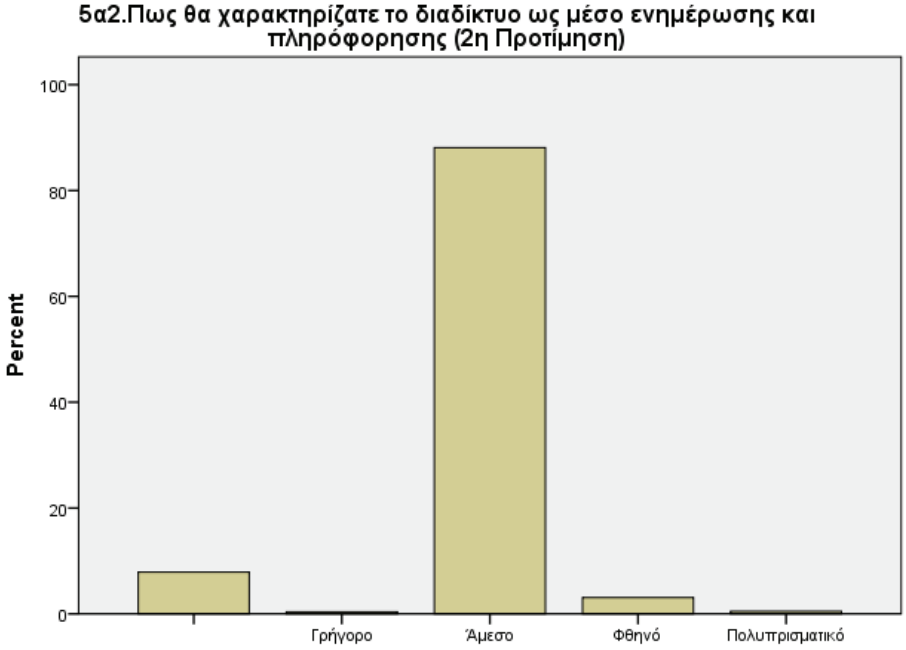

5α2.Πως θα χαρακτηρίζατε το διαδίκτυο ως μέσο ενημέρωσης και πληρόφορησης (2η Προτίμηση)

5α3. Πως θα χαρακτηρίζατε το διαδίκτυο ως μέσο ενημέρωσης και πληροφόρησης (3η Προτίμηση)

Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων, δηλαδή το 42,3%, στην τρίτη του επιλογή θα χαρακτήριζε το διαδίκτυο φθηνό μέσο ενημέρωσης και πληροφόρησης, το 22,3% πολυπρισματικό, το 0,4% άμεσο, το 0,2% γρήγορο και το υπόλοιπο 34,9% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

5α3.Πως θα χαρακτηρίζατε το διαδίκτυο ως μέσο ενημέρωσης και πληροφόρησης (3η Προτίμηση)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		698	34,9	34,9	34,9
	Γρήγορο	3	,2	,2	35,1
	Άμεσο	8	,4	,4	35,5
	Φθηνό	846	42,3	42,3	77,8
	Πολυπρισματικό	445	22,3	22,3	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

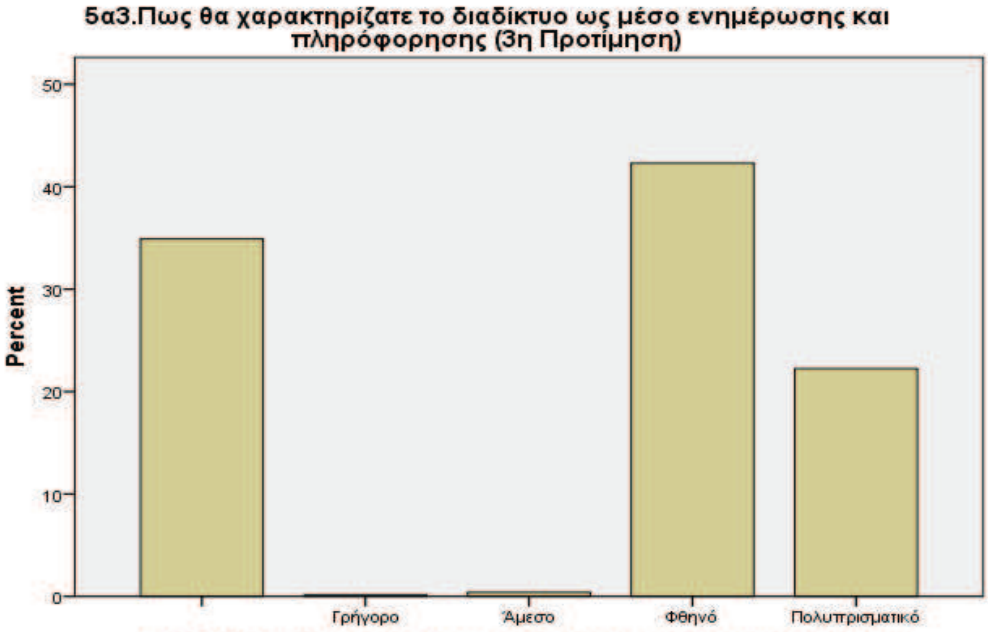

5α3.Πως θα χαρακτηρίζατε το διαδίκτυο ως μέσο ενημέρωσης και πληρόφορησης (3η Προτίμηση)

5β1. Επίσης θα το χαρακτηρίζαμε και: (1η Προτίμηση)

Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων, δηλαδή το 60,9%, στην πρώτη του επιλογή θα χαρακτήριζε το διαδίκτυο αναγκαίο μέσο ενημέρωσης και πληροφόρησης, το 20,4% παραπλανητικό, το 13,3% έγκυρο, το 3% ευεργετικό και το 1,2% χαοτικό. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

5β1.Επίσης θα το χαρακτηρίζαμε και έτσι:(1η Προτίμηση)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		1	,1	,1	,1
	Έγκυρο	266	13,3	13,3	13,4
	Παραπλανητικό	407	20,4	20,4	33,7
	Αναγκαίο	1218	60,9	60,9	94,6
	Ευεργετικό	59	3,0	3,0	97,6
	Παιδαγωγικό	5	,3	,3	97,8
	Επικίνδυνο	15	,8	,8	98,6
	Χαοτικό	24	1,2	1,2	99,8
	Που εκφράζει ακραίες απόψεις & μπορεί να διχάσει μια κοινωνία	3	,2	,2	99,9
	Δημοκρατικό	2	,1	,1	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

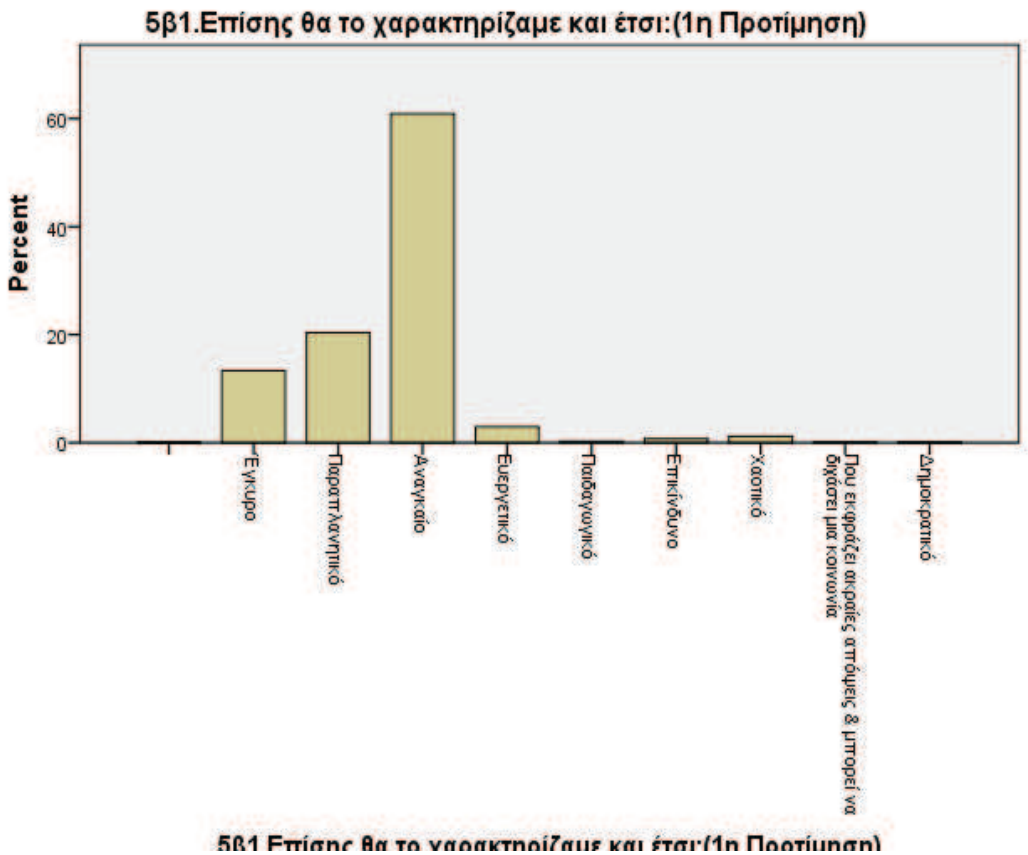

5β2. Επίσης θα το χαρακτηρίζαμε και: (2η Προτίμηση)

Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων, δηλαδή το 28,4%, στην δεύτερη του επιλογή θα χαρακτήριζε το διαδίκτυο χαοτικό, το 23,1% αναγκαίο, το 20,9% ευεργετικό, το 18,6% επικίνδυνο, το 3,9% παιδαγωγικό και το 1,7% δημοκρατικό. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

5β2.Επίσης θα το χαρακτηρίζαμε και έτσι:(2η Προτίμηση)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		46	2,3	2,3	2,3
	Έγκυρο	1	,1	,1	2,4
	Παραπλανητικό	13	,7	,7	3,0
	Αναγκαίο	462	23,1	23,1	26,1
	Ευεργετικό	417	20,9	20,9	47,0
	Παιδαγωγικό	77	3,9	3,9	50,8
	Επικίνδυνο	372	18,6	18,6	69,4
	Χαοτικό	567	28,4	28,4	97,8
	Που εκφράζει ακραίες απόψεις & μπορεί να διχάσει μια κοινωνία	11	,6	,6	98,3
	Δημοκρατικό	34	1,7	1,7	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

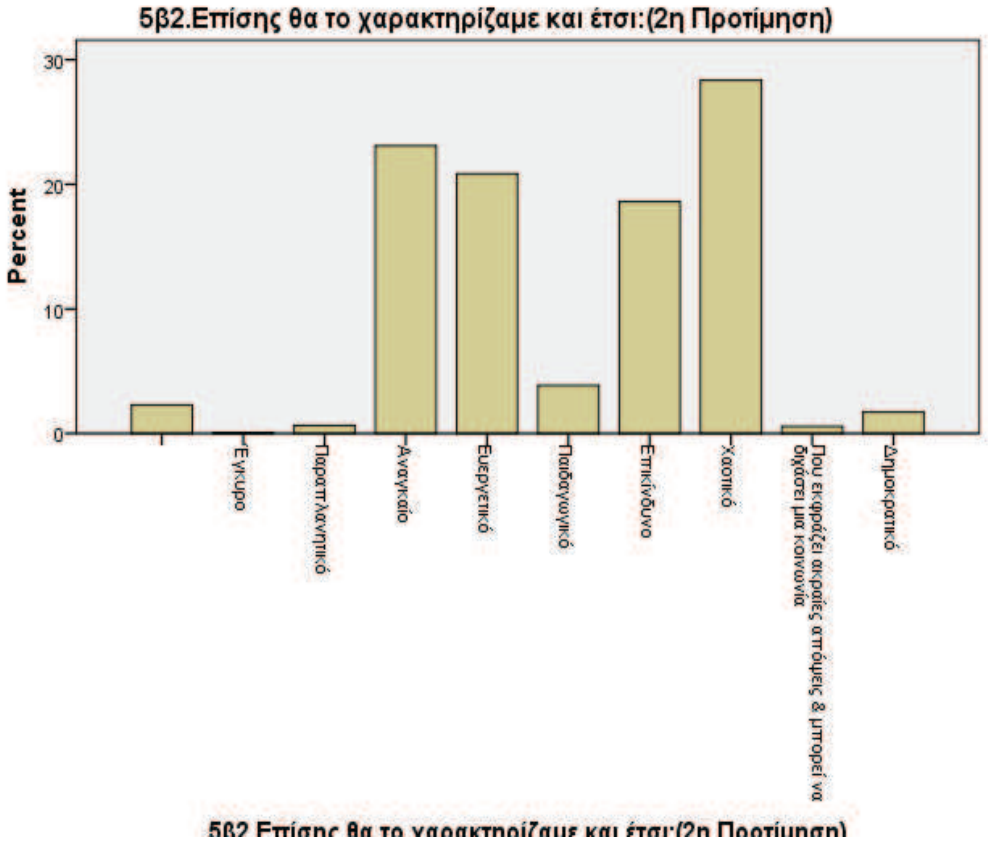

5β2.Επίσης θα το χαρακτηρίζαμε και έτσι:(2η Προτίμηση)

5β3. Επίσης θα το χαρακτηρίζαμε και: (3η Προτίμηση)

Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων, δηλαδή το 50,1%, στην τρίτη του επιλογή θα χαρακτήριζε το διαδίκτυο δημοκρατικό μέσο ενημέρωσης και πληροφόρησης, το 21,5% χαοτικό, το 5,9% μέσο που εκφράζει ακραίες απόψεις & μπορεί να διχάσει μια κοινωνία, το 5% επικίνδυνο, το 4,8% παιδαγωγικό και το 1,7% ευεργετικό. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

5β3.Επίσης θα το χαρακτηρίζαμε και έτσι:(3η Προτίμηση)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		206	10,3	10,3	10,3
	Έγκυρο	2	,1	,1	10,4
	Παραπλανητικό	3	,2	,2	10,6
	Αναγκαίο	10	,5	,5	11,1
	Ευεργετικό	33	1,7	1,7	12,7
	Παιδαγωγικό	96	4,8	4,8	17,5
	Επικίνδυνο	100	5,0	5,0	22,5
	Χαοτικό	430	21,5	21,5	44,0
	Που εκφράζει ακραίες απόψεις & μπορεί να διχάσει μια κοινωνία	118	5,9	5,9	49,9
	Δημοκρατικό	1002	50,1	50,1	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

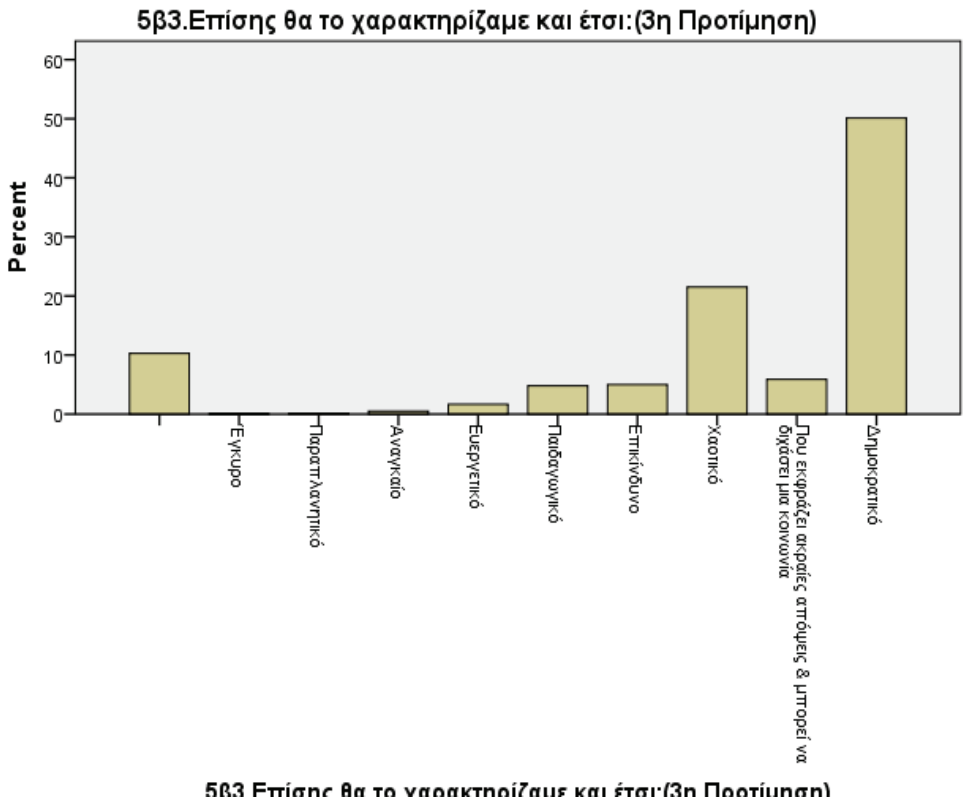

6. Σε ποιο βαθμό εμπιστεύεστε το διαδίκτυο για την ενημέρωση σας;

Το 57,5% των ερωτηθέντων δήλωσε πως εμπιστεύεται συχνά το διαδίκτυο για την ενημέρωση του, το 24% πως το εμπιστεύεται λίγο, το 18,4% ότι το εμπιστεύεται πάντα, το 0,2% πως δεν το εμπιστεύεται ποτέ. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

6.Σε ποιο βαθμό εμπιστεύεστε το διαδίκτυο για την ενημέρωση σας;

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		1	,1	,1	,1
	πάντα	367	18,4	18,4	18,4
	συχνά	1150	57,5	57,5	75,9
	λίγο	479	24,0	24,0	99,9
	ποτέ	3	,2	,2	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

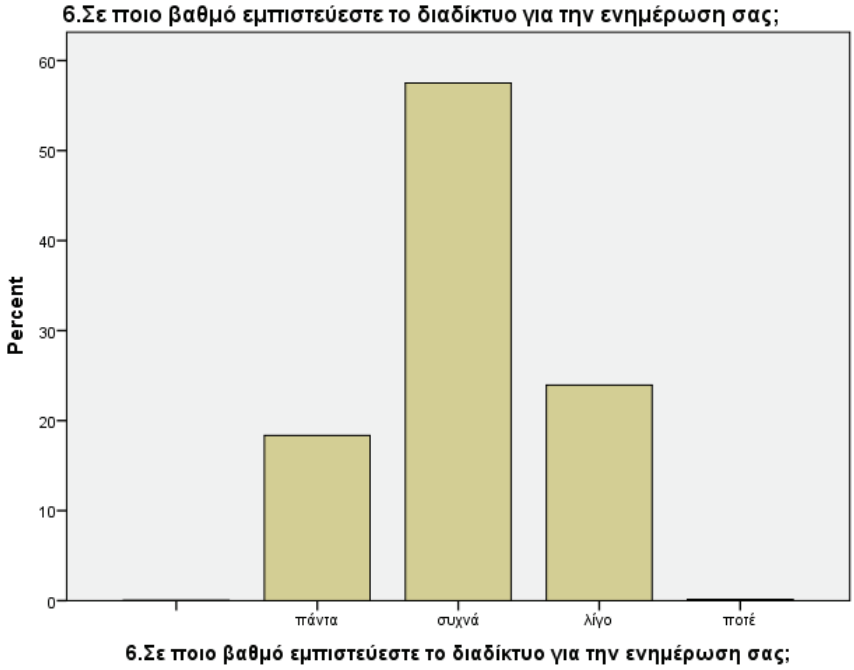

7α1. Σε τι είδους ιστοσελίδες μπαίνετε όταν είστε στο διαδίκτυο; Ιστορικού Περιεχομένου

Το 70% των ερωτηθέντων δήλωσε πως επισκέπτεται ιστοσελίδες Ιστορικού Περιεχομένου ενώ το 30% απάντησε αρνητικά. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

7α1.Σε τι είδους ιστοσελίδας μπαίνετε όταν είστε στο διαδίκτυο; Ιστορικού Περιεχομένου

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		1	,1	,1	,1
	Όχι	599	30,0	30,0	30,0
	Ναι	1400	70,0	70,0	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

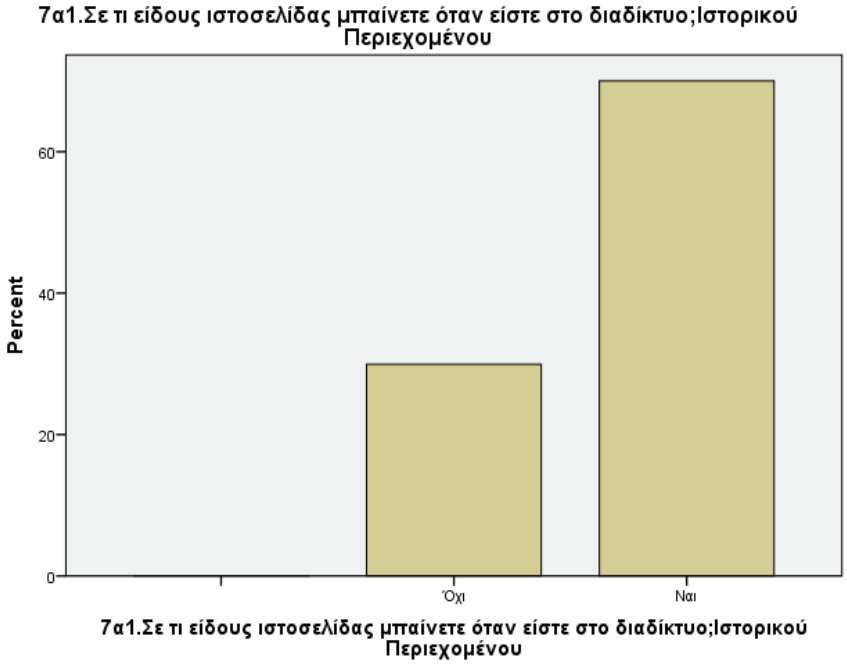

7β1. και Σε τι συχνότητα

Το 64,3% των ερωτηθέντων δήλωσε πως επισκέπτεται ιστοσελίδες Ιστορικού Περιεχομένου συχνά και το 6,1% σπάνια. Το 29,7% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

7β1. και Σε τι συχνότητα

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		594	29,7	29,7	29,7
	σπάνια	1285	64,3	64,3	94,0
	συχνά	121	6,1	6,1	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

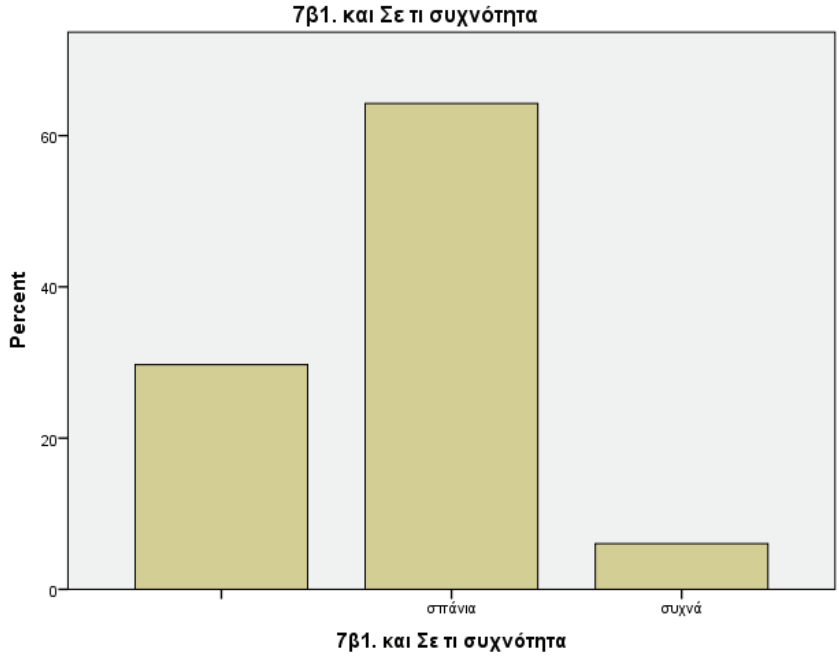

7α2. Σε τι είδους ιστοσελίδας μπαίνετε όταν είστε στο διαδίκτυο; Θρησκευτικού περιεχομένου

Το 70% των ερωτηθέντων δήλωσε πως δεν επισκέπτεται ιστοσελίδες Θρησκευτικού Περιεχομένου ενώ το 29,9% απάντησε θετικά. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

7α2.Σε τι είδους ιστοσελίδας μπαίνετε όταν είστε στο διαδίκτυο; Θρησκευτικού περιεχομένου

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		3	,2	,2	,2
	Όχι	1400	70,0	70,0	70,2
	Ναι	597	29,9	29,9	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

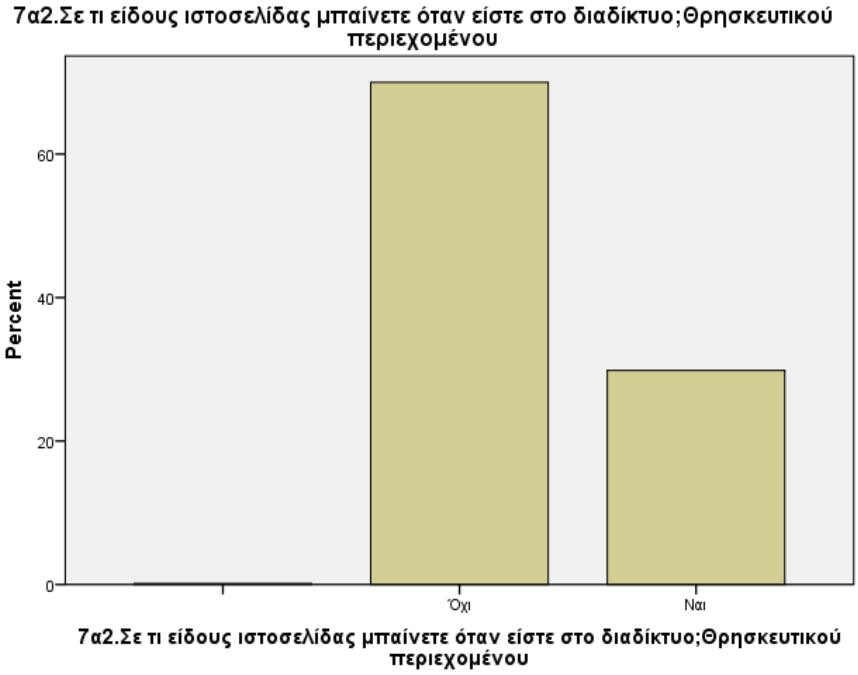

7β2. και Σε τι συχνότητα

Το 28,1% των ερωτηθέντων δήλωσε πως επισκέπτεται ιστοσελίδες Θρησκευτικού Περιεχομένου σπάνια και το 2% συχνά. Το 70% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

7β2. και Σε τι συχνότητα

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		1399	70,0	70,0	70,0
	σπάνια	562	28,1	28,1	98,1
	συχνά	39	2,0	2,0	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

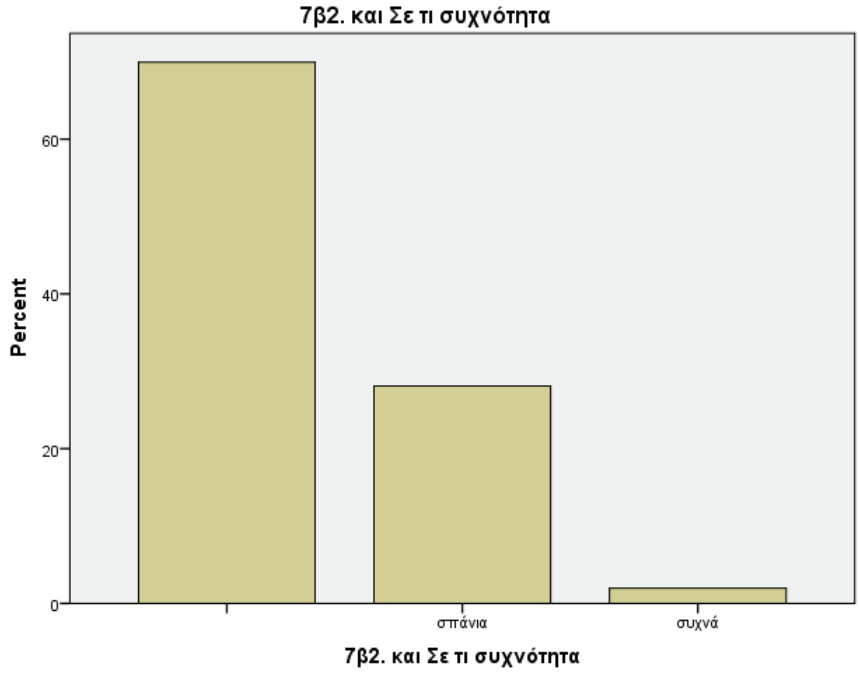

7α3. Σε τι είδους ιστοσελίδας μπαίνετε όταν είστε στο διαδίκτυο; Ελληνικής μουσικής

Το 97,1% των ερωτηθέντων δήλωσε πως επισκέπτεται ιστοσελίδες Ελληνικής μουσικής ενώ το 2,8% απάντησε αρνητικά. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

7α3.Σε τι είδους ιστοσελίδας μπαίνετε όταν είστε στο διαδίκτυο; Ελληνικής μουσικής

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		3	,2	,2	,2
	Όχι	55	2,8	2,8	2,9
	Ναι	1942	97,1	97,1	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

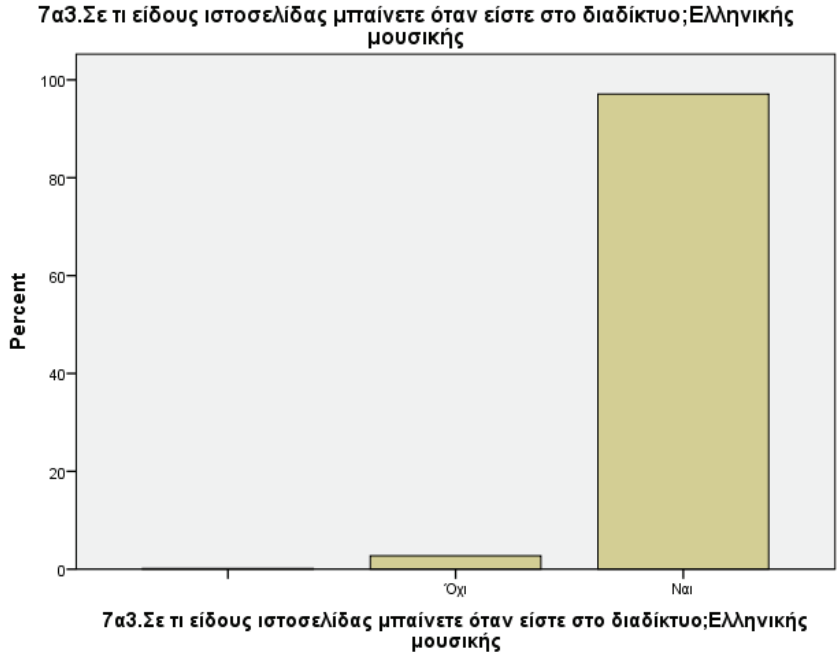

7β3. και Σε τι συχνότητα

Το 49,4% των ερωτηθέντων δήλωσε πως επισκέπτεται ιστοσελίδες Ελληνικής μουσικής συχνά και το 47,8% σπάνια. Το 2,8% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

7β3. και Σε τι συχνότητα

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		56	2,8	2,8	2,8
	σπάνια	956	47,8	47,8	50,6
	συχνά	988	49,4	49,4	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

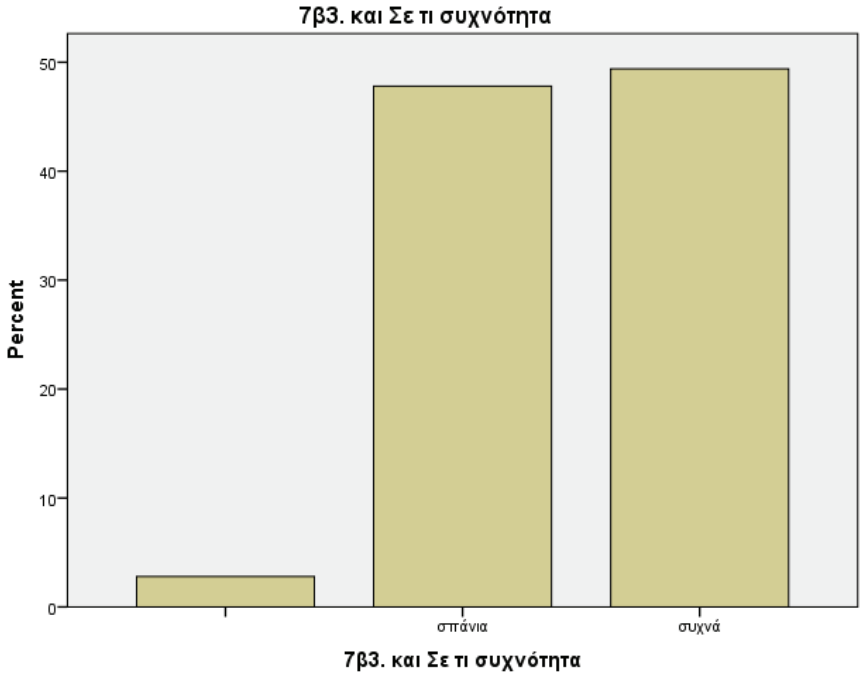

7α4. Σε τι είδους ιστοσελίδας μπαίνετε όταν είστε στο διαδίκτυο; Ξένης μουσικής

Το 98,2% των ερωτηθέντων δήλωσε πως επισκέπτεται ιστοσελίδες Ξένης μουσικής ενώ το 1,7% απάντησε αρνητικά. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

7α4.Σε τι είδους ιστοσελίδας μπαίνετε όταν είστε στο διαδίκτυο; Ξένης μουσικής

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		2	,1	,1	,1
	Όχι	34	1,7	1,7	1,8
	Ναι	1964	98,2	98,2	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

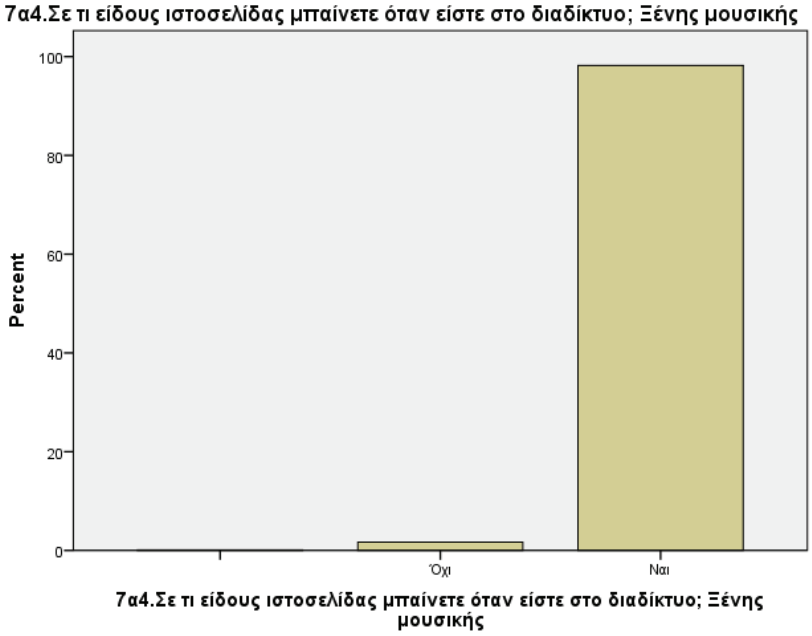

7β4. και Σε τι συχνότητα

Το 77,7% των ερωτηθέντων δήλωσε πως επισκέπτεται ιστοσελίδες Ξένης μουσικής συχνά και το 20,5% σπάνια. Το 1,8% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

7β4. και Σε τι συχνότητα

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		36	1,8	1,8	1,8
	σπάνια	410	20,5	20,5	22,3
	συχνά	1554	77,7	77,7	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

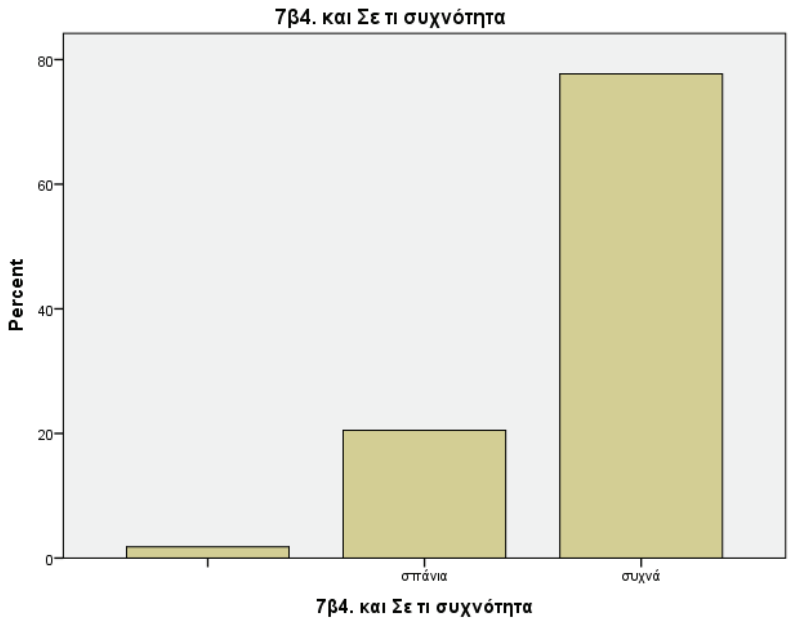

7α5. Σε τι είδους ιστοσελίδας μπαίνετε όταν είστε στο διαδίκτυο; Πολιτικού περιεχομένου

Το 88,9% των ερωτηθέντων δήλωσε πως επισκέπτεται ιστοσελίδες Πολιτικού περιεχομένου ενώ το 11% απάντησε αρνητικά. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

7α5.Σε τι είδους ιστοσελίδας μπαίνετε όταν είστε στο διαδίκτυο; Πολιτικού περιεχομένου

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		3	,2	,2	,2
	Όχι	220	11,0	11,0	11,2
	Ναι	1777	88,9	88,9	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

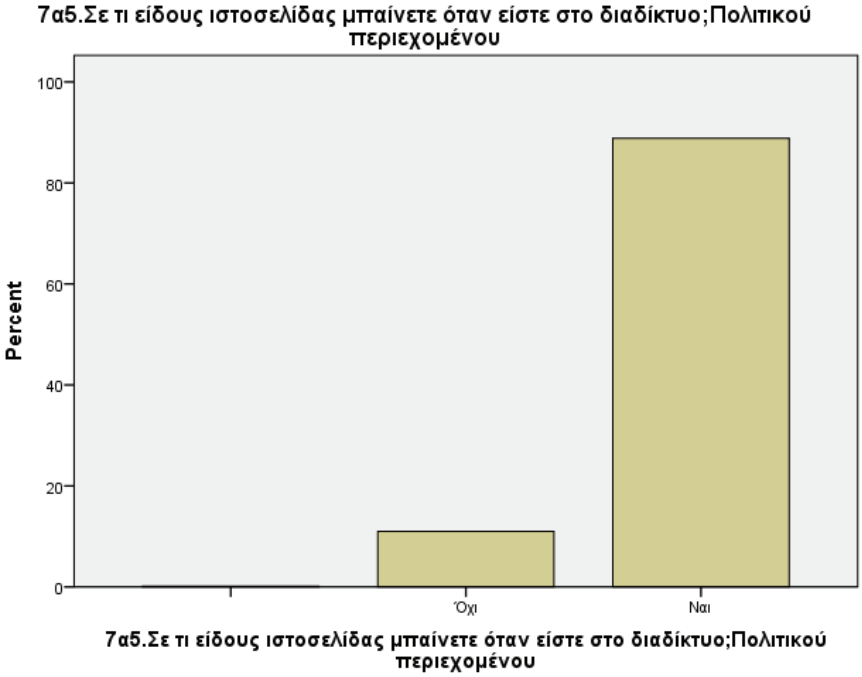

7β5. και Σε τι συχνότητα

Το 48,7% των ερωτηθέντων δήλωσε πως επισκέπτεται ιστοσελίδες Πολιτικού περιεχομένου συχνά και το 40,3% σπάνια. Το 11,1% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

7β5. και Σε τι συχνότητα

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		221	11,1	11,1	11,1
	σπάνια	805	40,3	40,3	51,3
	συχνά	974	48,7	48,7	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

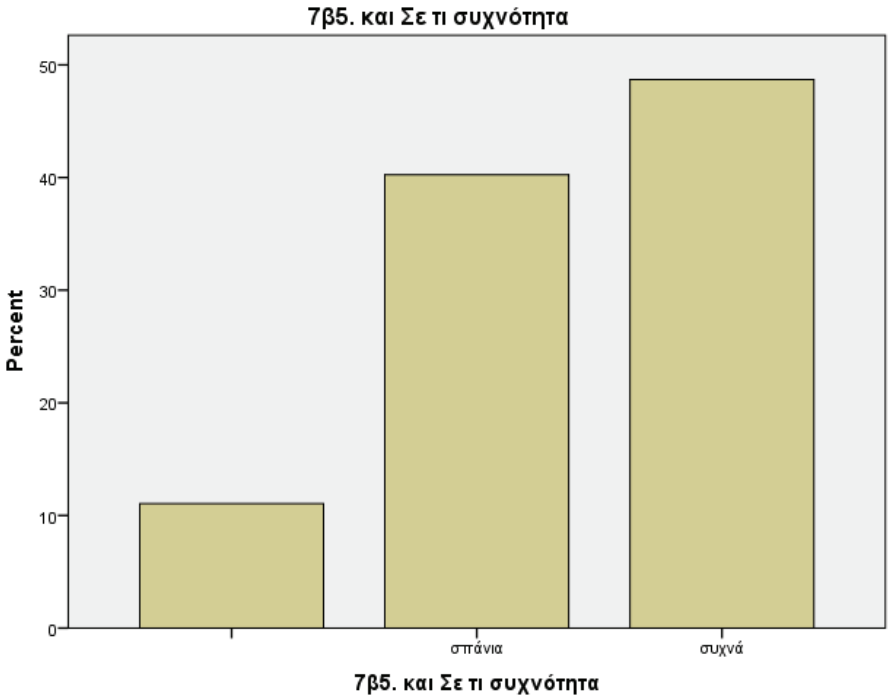

7α6.Σε τι είδους ιστοσελίδας μπαίνετε όταν είστε στο διαδίκτυο; Ελληνικής Παράδοσης

Το 68,4% των ερωτηθέντων δήλωσε πως επισκέπτεται ιστοσελίδες Ελληνικής Παράδοσης ενώ το 31,6% απάντησε αρνητικά. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

7α6.Σε τι είδους ιστοσελίδας μπαίνετε όταν είστε στο διαδίκτυο; Ελληνικής Παράδοσης

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		2	,1	,1	,1
	Όχι	631	31,6	31,6	31,7
	Ναι	1367	68,4	68,4	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

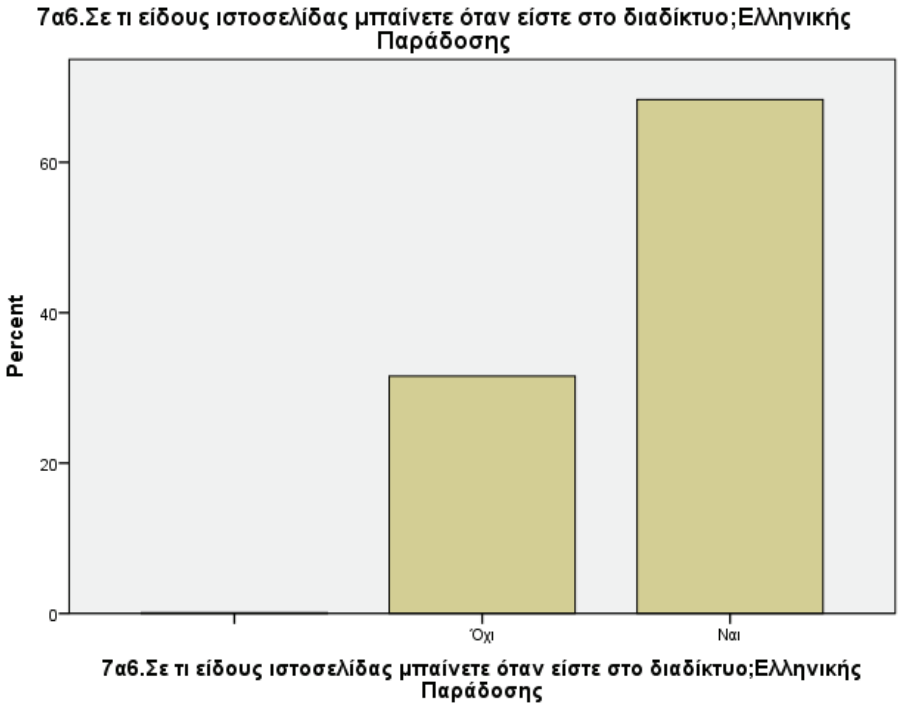

7β6. και Σε τι συχνότητα

Το 63,2% των ερωτηθέντων δήλωσε πως επισκέπτεται ιστοσελίδες Ελληνικής Παράδοσης σπάνια και το 5,2% συχνά. Το 31,6% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

7β6. και Σε τι συχνότητα

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		632	31,6	31,6	31,6
	σπάνια	1264	63,2	63,2	94,8
	συχνά	104	5,2	5,2	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

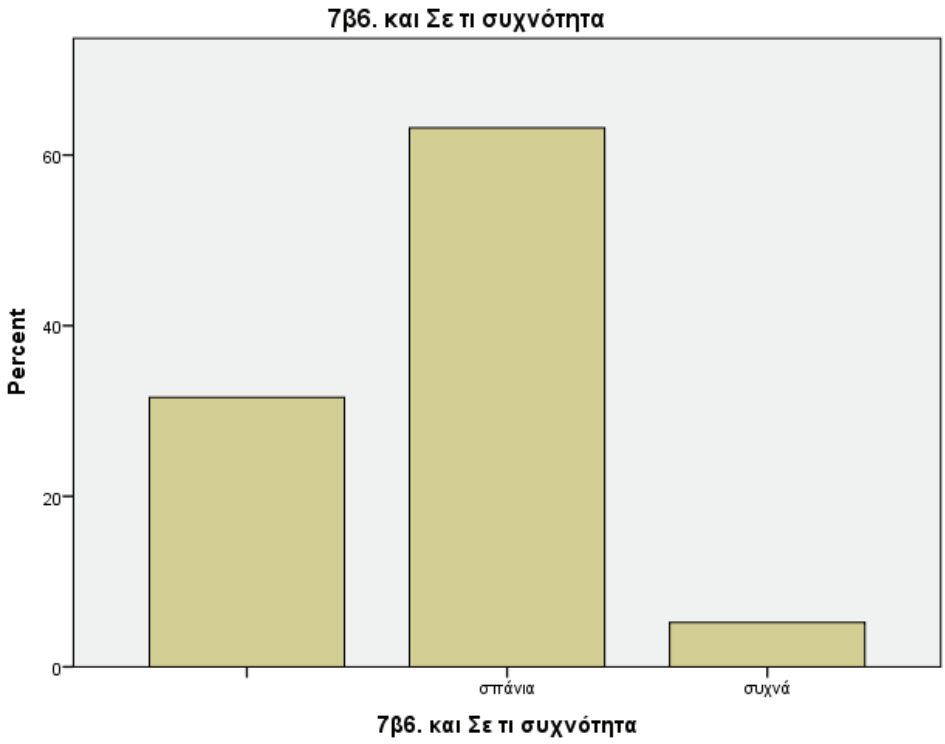

8.α Το διαδίκτυο (1η Προτίμηση)

Το 56,4% των ερωτηθέντων δήλωσε στην πρώτη του επιλογή ότι το διαδίκτυο φέρνει πιο κοντά ανθρώπους με διαφορετική κουλτούρα, το 21,1% ότι προωθεί την παγκοσμιοποίηση, το 7% ότι μπορεί να παρασύρει σε ακραίες ιδεολογίες, το 5,9% ότι αποτελεί μια όαση ψυχαγωγίας, το 4,3% ότι φέρνει τους ξενιτεμένους πιο κοντά στην πατρίδα τους, το 3% ότι ευνοεί την ξενομανία και το 2,3% ότι βοηθά να μάθεις πράγματα για τον πολιτισμό και την παράδοση του τόπου σου. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

8.α Το διαδίκτυο (1η Προτίμηση)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		1	,1	,1	,1
	Φέρνει πιο κοντά τους ανθρώπους με διαφορετική κουλτούρα	1128	56,4	56,4	56,5
	Ευνοεί την ξενομανία	60	3,0	3,0	59,5
	Βοηθά να μάθεις πράγματα για τον πολιτισμό & την παράδοση του τόπου σου	45	2,3	2,3	61,7
	Μπορεί να παρασύρει σε ακραίες ιδεολογίες	139	7,0	7,0	68,7
	Προωθεί την παγκοσμιοποίηση	421	21,1	21,1	89,7
	Αποτελεί μια όαση ψυχαγωγίας	118	5,9	5,9	95,6
	Απειλεί την εθνική ταυτότητα	2	,1	,1	95,7
	Φέρνει τους ξενιτεμένους πιο κοντά στην πατρίδα τους	86	4,3	4,3	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

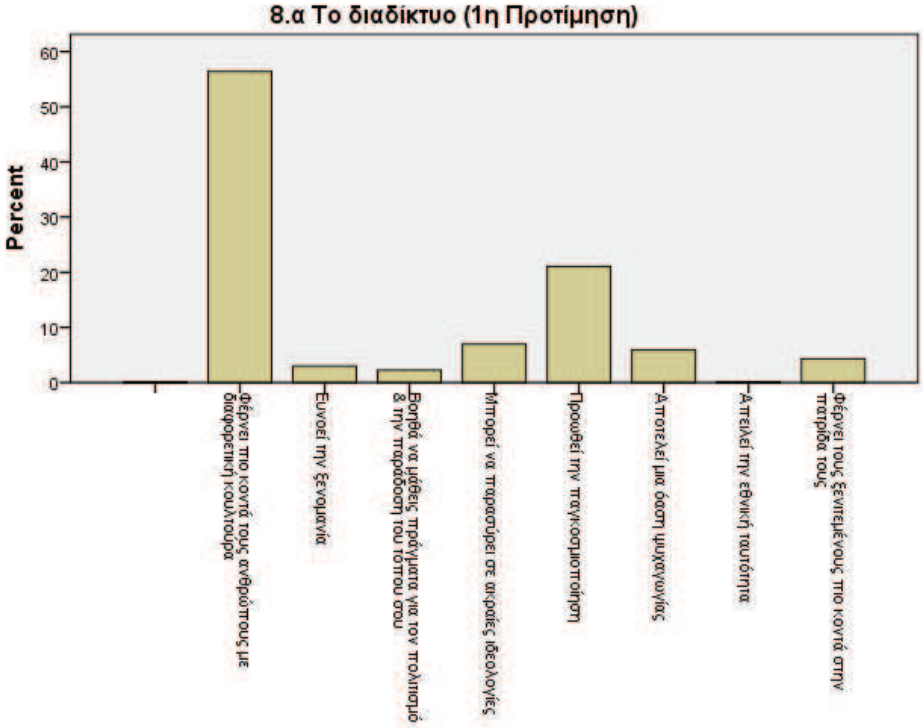

8.β Το διαδίκτυο (2η Προτίμηση)

Το 28,7% των ερωτηθέντων δήλωσε στην δεύτερη του επιλογή ότι το διαδίκτυο προωθεί την παγκοσμιοποίηση, το 24,5% ότι αποτελεί μια όαση ψυχαγωγίας, το 17% ότι φέρνει τους ξενιτεμένους πιο κοντά στην πατρίδα τους, το 9,1% ότι ευνοεί την ξενομανία, το 8,3% ότι φέρνει πιο κοντά ανθρώπους με διαφορετική κουλτούρα, το 7,8% ότι μπορεί να παρασύρει σε ακραίες ιδεολογίες και το 3,9% ότι βοηθά να μάθεις πράγματα για τον πολιτισμό και την παράδοση του τόπου σου. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

8.β Το διαδίκτυο (2η Προτίμηση)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		7	,4	,4	,4
	Φέρνει πιο κοντά τους ανθρώπους με διαφορετική κουλτούρα	165	8,3	8,3	8,6
	Ευνοεί την ξενομανία	182	9,1	9,1	17,7
	Βοηθά να μάθεις πράγματα για τον πολιτισμό & την παράδοση του τόπου σου	77	3,9	3,9	21,6
	Μπορεί να παρασύρει σε ακραίες ιδεολογίες	155	7,8	7,8	29,3
	Προωθεί την παγκοσμιοποίηση	573	28,7	28,7	58,0
	Αποτελεί μια όαση ψυχαγωγίας	490	24,5	24,5	82,5
	Απειλεί την εθνική ταυτότητα	11	,6	,6	83,0
	Φέρνει τους ξενιτεμένους πιο κοντά στην πατρίδα τους	340	17,0	17,0	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

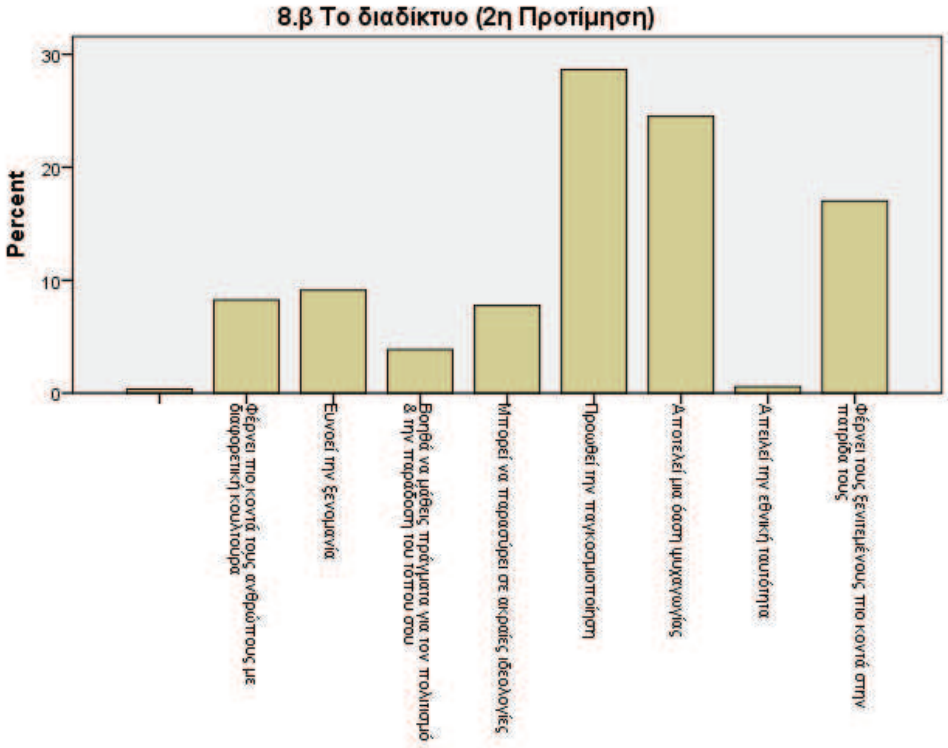

8.γ Το διαδίκτυο (3η Προτίμηση)

Το 19,5% των ερωτηθέντων δήλωσε στην τρίτη του επιλογή ότι το διαδίκτυο αποτελεί μια όαση ψυχαγωγίας, το 19,4% ότι φέρνει τους ξενιτεμένους πιο κοντά στην πατρίδα τους, το 13,5% ότι προωθεί την παγκοσμιοποίηση, το 9,2% ότι βοηθά να μάθεις πράγματα για τον πολιτισμό και την παράδοση του τόπου σου, το 8,7% ότι φέρνει πιο κοντά ανθρώπους με διαφορετική κουλτούρα, το 6,7% ότι μπορεί να παρασύρει σε ακραίες ιδεολογίες και το 3,4% ότι ευνοεί την ξενομανία. Το 18,4% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

8.γ Το διαδίκτυο (3η Προτίμηση)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		367	18,4	18,4	18,4
	Φέρνει πιο κοντά τους ανθρώπους με διαφορετική κουλτούρα	173	8,7	8,7	27,0
	Ευνοεί την ξενομανία	67	3,4	3,4	30,4
	Βοηθά να μάθεις πράγματα για τον πολιτισμό & την παράδοση του τόπου σου	184	9,2	9,2	39,6
	Μπορεί να παρασύρει σε ακραίες ιδεολογίες	133	6,7	6,7	46,2
	Προωθεί την παγκοσμιοποίηση	269	13,5	13,5	59,7
	Αποτελεί μια όαση ψυχαγωγίας	390	19,5	19,5	79,2
	Απειλεί την εθνική ταυτότητα	30	1,5	1,5	80,7
	Φέρνει τους ξενιτεμένους πιο κοντά στην πατρίδα τους	387	19,4	19,4	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

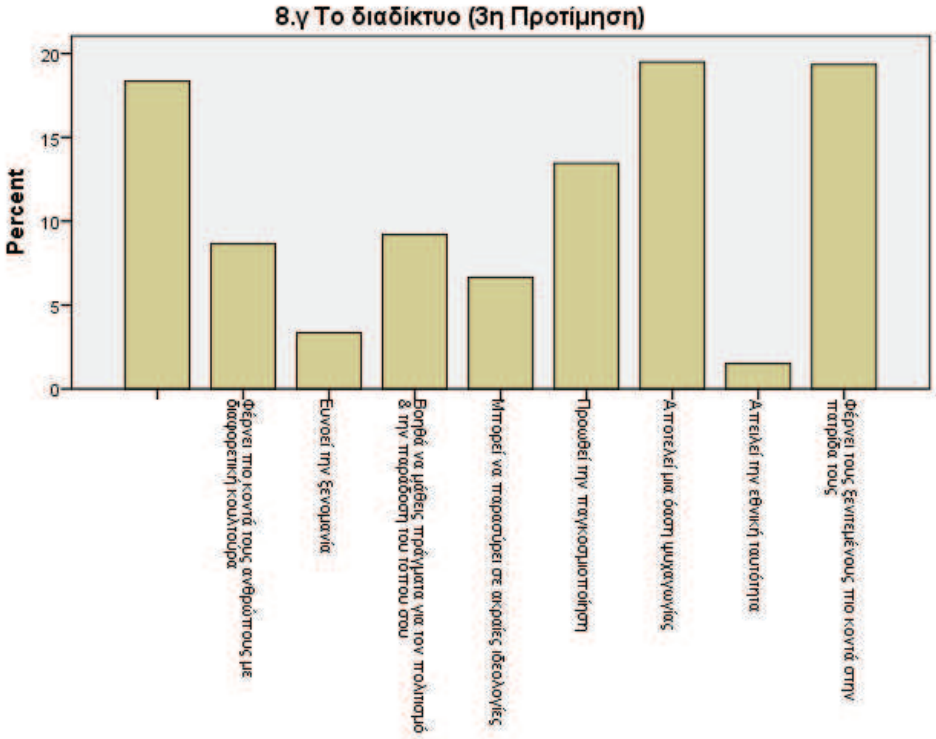

9.Έχετε ή είχατε ποτέ facebook;

Το 84,4% των ερωτηθέντων δήλωσε πως έχει facebook, το 14,9% ότι δεν είχε ποτέ και το υπόλοιπο 0,5% ότι είχε facebook αλλά δεν έχει πια. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

9.Έχετε ή είχατε ποτέ facebook;

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		6	,3	,3	,3
	Ποτέ	297	14,9	14,9	15,2
	Είχα, αλλά δεν έχω πια	9	,5	,5	15,6
	Ναι	1688	84,4	84,4	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

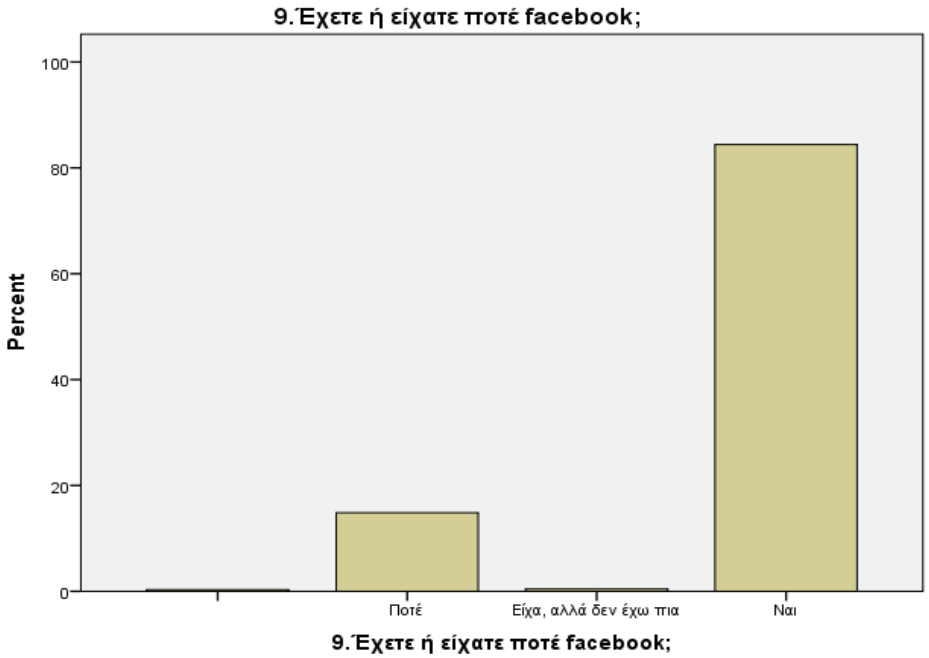

10. Πόσες ώρες την ημέρα ασχολείστε με το facebook;

Το 42,4% των ερωτηθέντων ασχολείται με το facebook από 2-4 ώρες καθημερινά, το 30,3% από 4-6 ώρες, το 8,2% από 0-2 ώρες, το 3,5% από 6-8 ώρες και το υπόλοιπο 0,6% από 8 ώρες και πάνω. Το 15,1% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

10.Πόσες ώρες την ημέρα ασχολείστε με το facebook;

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο	302	15,1	15,1	15,1
0-2	163	8,2	8,2	23,3
2-4	848	42,4	42,4	65,7
4-6	606	30,3	30,3	96,0
6-8	70	3,5	3,5	99,5
8 & πάνω	11	,6	,6	100,0
Σύνολο	2000	100,0	100,0	

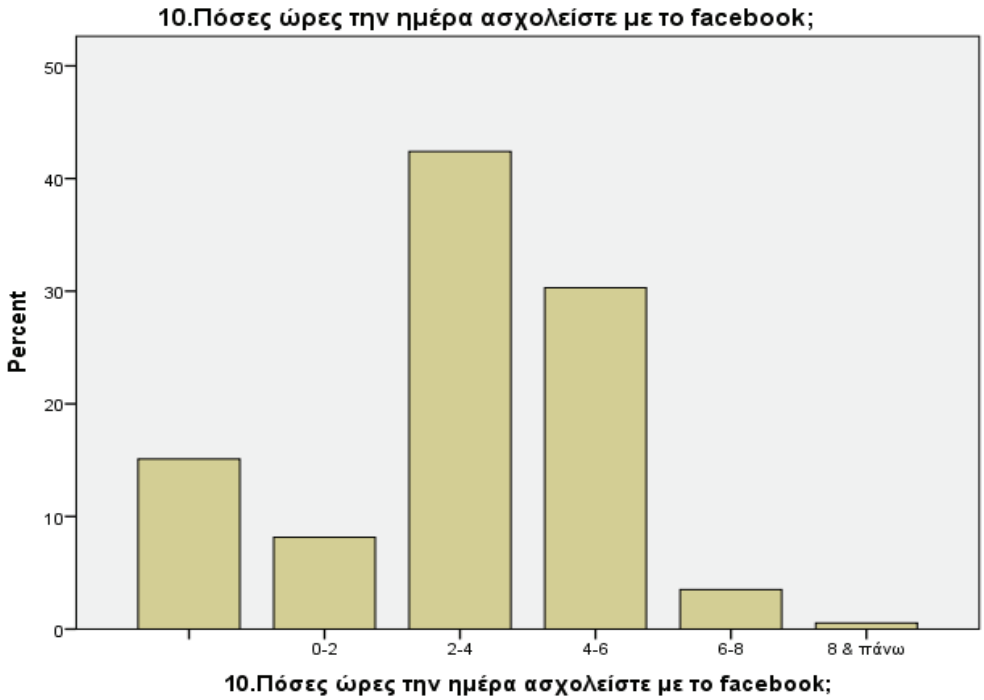

11.α Τι σας αρέσει/άρεσε στο facebook; (1η Προτίμηση)

Το 32,7% των ερωτηθέντων δήλωσε ως πρώτη προτίμηση ότι του αρέσει στο facebook να επικοινωνεί γρήγορα και άμεσα, το 12,6% ότι του αρέσει να βλέπει φωτογραφίες άλλων, το 11,9% να ανεβάζει φωτογραφίες του, το 11,4% να του κάνουν like, το 7,4% να κάνει νέες γνωριμίες, το 4,9% να μιλάει με τους άλλους για δημόσια θέματα και το 2,9% να βλέπει τι κάνουν οι άλλοι. Το 15,3% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

11.α Τι σας αρέσει/άρεσε στο facebook; (1η Προτίμηση)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		305	15,3	15,3	15,3
	Να ανεβάζω φωτογραφίες μου	237	11,9	11,9	27,1
	Να μου κάνουν like	228	11,4	11,4	38,5
	Να βλέπω φωτογραφίες άλλων	252	12,6	12,6	51,1
	Να σχολιάζω φωτογραφίες άλλων	2	,1	,1	51,2
	Να κάνω νέες γνωριμίες	147	7,4	7,4	58,6
	Να μιλάω με τους άλλους για δημόσια ζητήματα	97	4,9	4,9	63,4
	Να επικοινωνώ γρήγορα και άμεσα	654	32,7	32,7	96,1
	Να βλέπω τι κάνουν οι άλλοι	57	2,9	2,9	99,0
	Να ξαναβρίσκω παλιούς μου φίλους	21	1,1	1,1	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

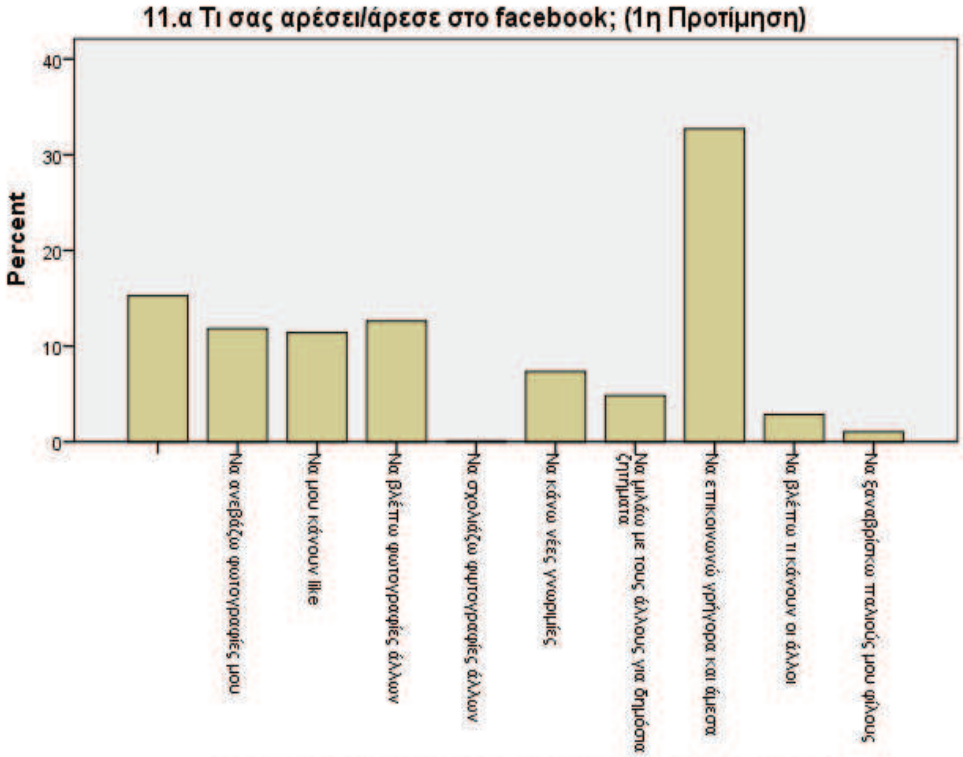

11.α Τι σας αρέσει/άρεσε στο facebook; (1η Προτίμηση)

11.β Τι σας αρέσει/άρεσε στο facebook; (2η Προτίμηση)

Το 22,5% των ερωτηθέντων δήλωσε ως δεύτερη προτίμηση ότι του αρέσει στο facebook να επικοινωνεί γρήγορα και άμεσα, το 16,7% ότι του αρέσει να βλέπει φωτογραφίες άλλων, το 10,1% να ανεβάζει φωτογραφίες του, το 9,1% να βλέπει τι κάνουν οι άλλοι, το 8,3% να του κάνουν like, το 7,4% να μιλάει με τους άλλους για δημόσια θέματα, το 6,7% να κάνει νέες γνωριμίες, το 3,2% να ξαναβρίσκει παλιούς του φίλους. Το 15,6% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

11.β Τι σας αρέσει/άρεσε στο facebook; (2η Προτίμηση)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		312	15,6	15,6	15,6
	Να ανεβάζω φωτογραφίες μου	202	10,1	10,1	25,7
	Να μου κάνουν like	166	8,3	8,3	34,0
	Να βλέπω φωτογραφίες άλλων	333	16,7	16,7	50,7
	Να σχολιάζω φωτογραφίες άλλων	10	,5	,5	51,2
	Να κάνω νέες γνωριμίες	134	6,7	6,7	57,9
	Να μιλάω με τους άλλους για δημόσια ζητήματα	148	7,4	7,4	65,3
	Να επικοινωνώ γρήγορα και άμεσα	450	22,5	22,5	87,8
	Να βλέπω τι κάνουν οι άλλοι	181	9,1	9,1	96,8
	Να ξαναβρίσκω παλιούς μου φίλους	64	3,2	3,2	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

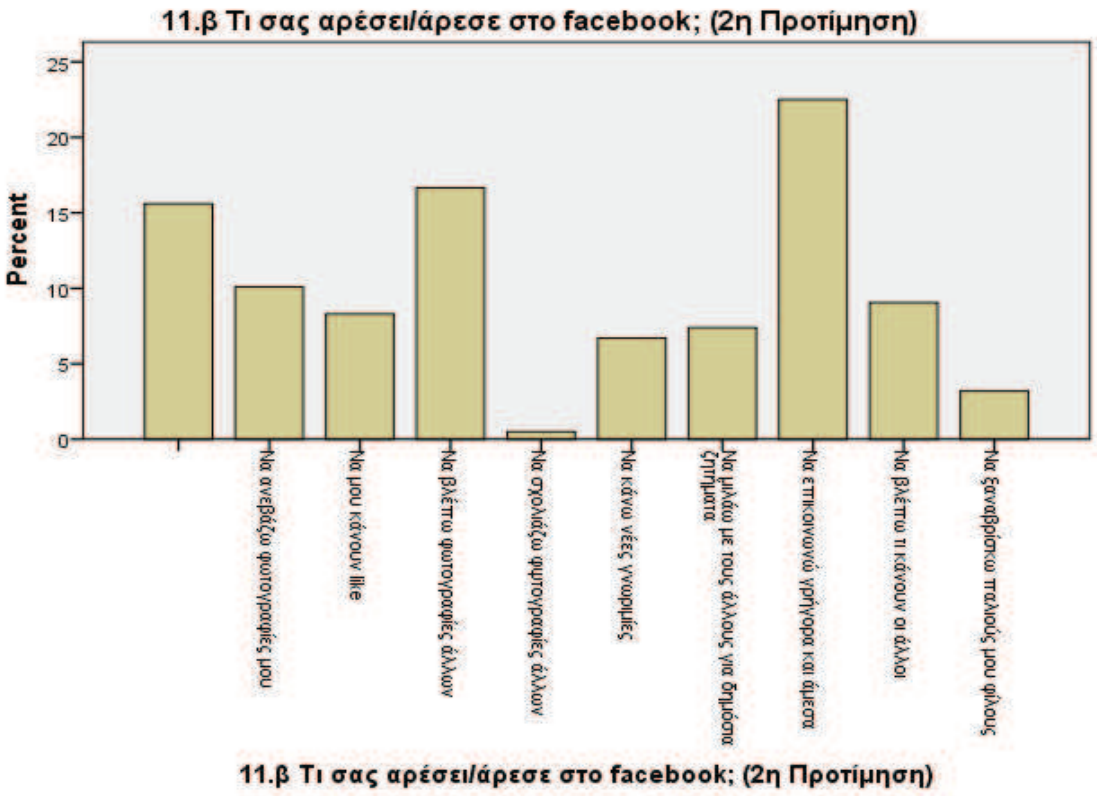

11.γ Τι σας αρέσει/άρεσε στο facebook; (3η Προτίμηση)

Το 12,3% των ερωτηθέντων δήλωσε ως τρίτη προτίμηση ότι του αρέσει στο facebook να κάνει νέες γνωριμίες, το 11,9% ότι του αρέσει να επικοινωνεί γρήγορα και άμεσα, το 11,4% να βλέπει τι κάνουν οι άλλοι, το 11% να του κάνουν like, το 10% να βλέπει φωτογραφίες άλλων, το 9,1% να ανεβάζει φωτογραφίες του, το 7,2% να μιλάει με τους άλλους για δημόσια θέματα και το 4,4% να ξαναβρίσκει παλιούς του φίλους. Το 22,5% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

11.γ Τι σας αρέσει/άρεσε στο facebook; (3η Προτίμηση)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		450	22,5	22,5	22,5
	Να ανεβάζω φωτογραφίες μου	182	9,1	9,1	31,6
	Να μου κάνουν like	219	11,0	11,0	42,6
	Να βλέπω φωτογραφίες άλλων	199	10,0	10,0	52,5
	Να σχολιάζω φωτογραφίες άλλων	7	,4	,4	52,9
	Να κάνω νέες γνωριμίες	246	12,3	12,3	65,2
	Να μιλάω με τους άλλους για δημόσια ζητήματα	144	7,2	7,2	72,4
	Να επικοινωνώ γρήγορα και άμεσα	238	11,9	11,9	84,3
	Να βλέπω τι κάνουν οι άλλοι	228	11,4	11,4	95,7
	Να ξαναβρίσκω παλιούς μου φίλους	87	4,4	4,4	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

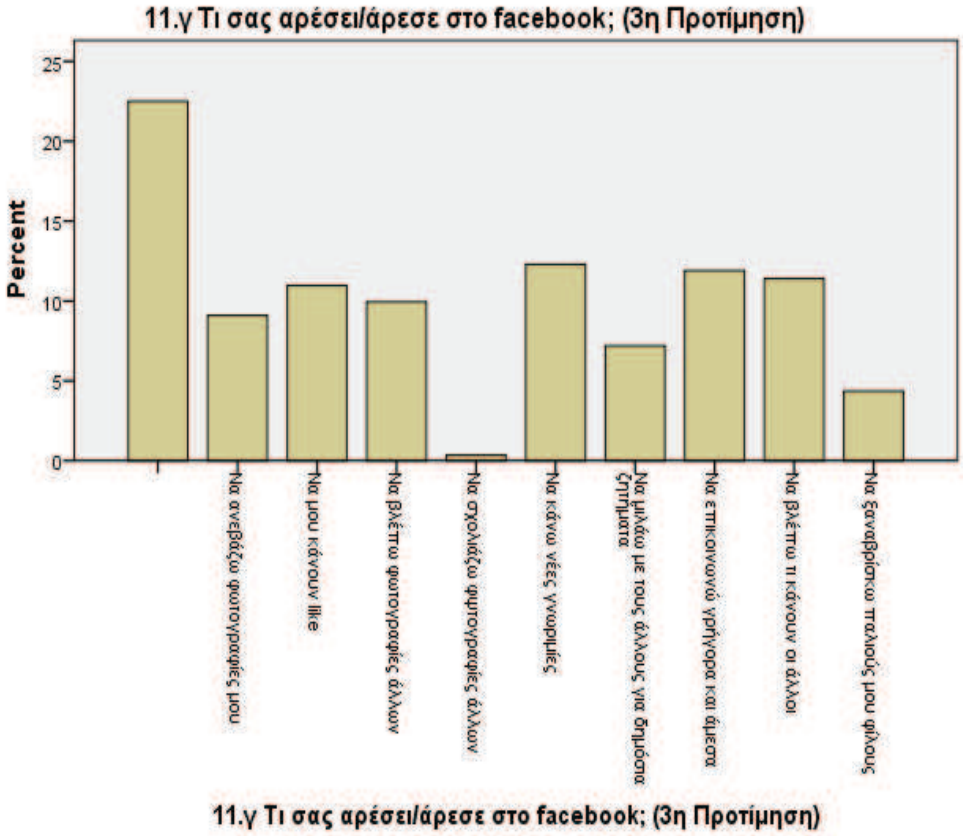

11.δ Τι σας αρέσει/άρεσε στο facebook; (4η Προτίμηση)

Το 9,4% των ερωτηθέντων δήλωσε ως τέταρτη προτίμηση ότι του αρέσει στο facebook να μιλάει με τους άλλους για δημόσια ζητήματα, το 7% να ανεβάζει φωτογραφίες του, το 5,5% να βλέπει φωτογραφίες άλλων, το 5,4% να του κάνουν like, το 4,9% να βλέπει τι κάνουν οι άλλοι, 4,6% να ξαναβρίσκει παλιούς του φίλους, το 4,3% να κάνει νέες γνωριμίες και το 2% να επικοινωνεί γρήγορα και άμεσα. Το 56,5% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

11.δ Τι σας αρέσει/άρεσε στο facebook; (4η Προτίμηση)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		1129	56,5	56,5	56,5
	Να ανεβάζω φωτογραφίες μου	139	7,0	7,0	63,4
	Να μου κάνουν like	108	5,4	5,4	68,8
	Να βλέπω φωτογραφίες άλλων	110	5,5	5,5	74,3
	Να σχολιάζω φωτογραφίες άλλων	12	,6	,6	74,9
	Να κάνω νέες γνωριμίες	85	4,3	4,3	79,2
	Να μιλάω με τους άλλους για δημόσια ζητήματα	188	9,4	9,4	88,6
	Να επικοινωνώ γρήγορα και άμεσα	39	2,0	2,0	90,5
	Να βλέπω τι κάνουν οι άλλοι	98	4,9	4,9	95,4
	Να ξαναβρίσκω παλιούς μου φίλους	92	4,6	4,6	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

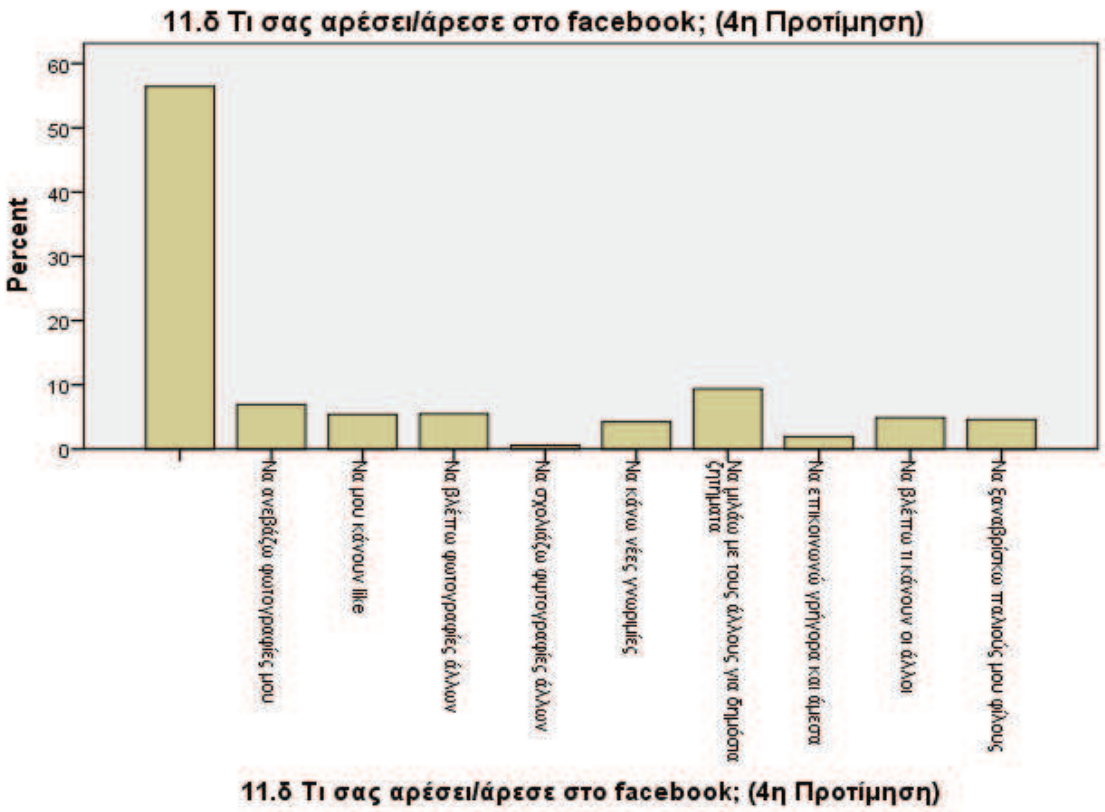

12.Πόσο συχνά ανεβάζετε φωτογραφίες στο facebook;

Το 46,3% των ερωτηθέντων δήλωσε πως ανεβάζουν φωτογραφίες στο facebook ανά 3 μέρες, το 17,4% ανά βδομάδα, το 17,1% σχεδόν κάθε μέρα, το 2,4% σπάνια και το 1,6% ποτέ. Το 15,3% δεν απάντησε. Ακολουθεί ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

12.Πόσο συχνά ανεβάζετε φωτογραφίες στο facebook;

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		306	15,3	15,3	15,3
	Ποτέ	31	1,6	1,6	16,9
	σπάνια	47	2,4	2,4	19,2
	ανά βδομάδα	348	17,4	17,4	36,6
	ανά 3 μέρες	926	46,3	46,3	82,9
	σχεδόν κάθε μέρα	342	17,1	17,1	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

13.Πιστεύετε ότι είναι δυνατό να φλερτάρει κάποιος/α στο facebook;

Το 69% των ερωτηθέντων δήλωσε πως είναι δυνατό να φλερτάρει κάποιος/α στο facebook και το 15,8% απάντησε αρνητικά. Το 15,2% δεν απάντησε. Ακολουθεί ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

13.Πιστεύετε ότι είναι δυνατό να φλερτάρει κάποιος/α στο facebook;

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		304	15,2	15,2	15,2
	Όχι	316	15,8	15,8	31,0
	Ναι	1380	69,0	69,0	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

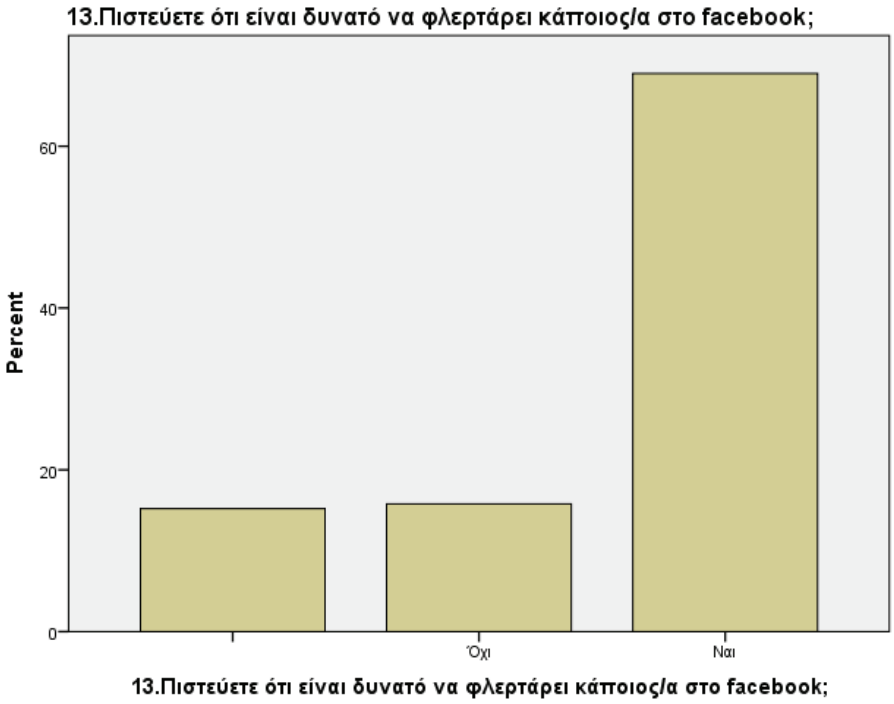

14.α.Αν φλερτάρετε μέσω facebook, γιατί το κάνετε; (1η επιλογή)

Το 28% των ερωτηθέντων δήλωσε ως πρώτη επιλογή ότι φλερτάρει μέσω facebook, γιατί εκτίθεται λιγότερο, το 18,9% γιατί γνωρίζει εκ των προτέρων κάποια στοιχεία του άλλου/της άλλης από το προφίλ του/της, το 15,4% γιατί έχει περισσότερες επιλογές, το 2,3% γιατί ντρέπεται από κοντά και το 1,4% επειδή γοητεύεται από την ιδέα της ψηφιακής σχέσης. Το 34,2% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

14.α.Αν φλερτάρετε μέσω facebook, γιατί το κάνετε; (1η επιλογή)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		684	34,2	34,2	34,2
	Εκτίθεμαι λιγότερο	559	28,0	28,0	62,2
	έχω περισσότερες επιλογές	307	15,4	15,4	77,5
	ντρέπομαι από κοντά	45	2,3	2,3	79,8
	γνωρίζω εκ των προτέρων κάποια στοιχεία του άλλου/της άλλης από το προφίλ του/της	378	18,9	18,9	98,7
	με γοητεύει η ιδέα της ψηφιακής σχέσης	27	1,4	1,4	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

14.α.Αν φλερτάρετε μέσω facebook, γιατί το κάνετε; (1η επιλογή)

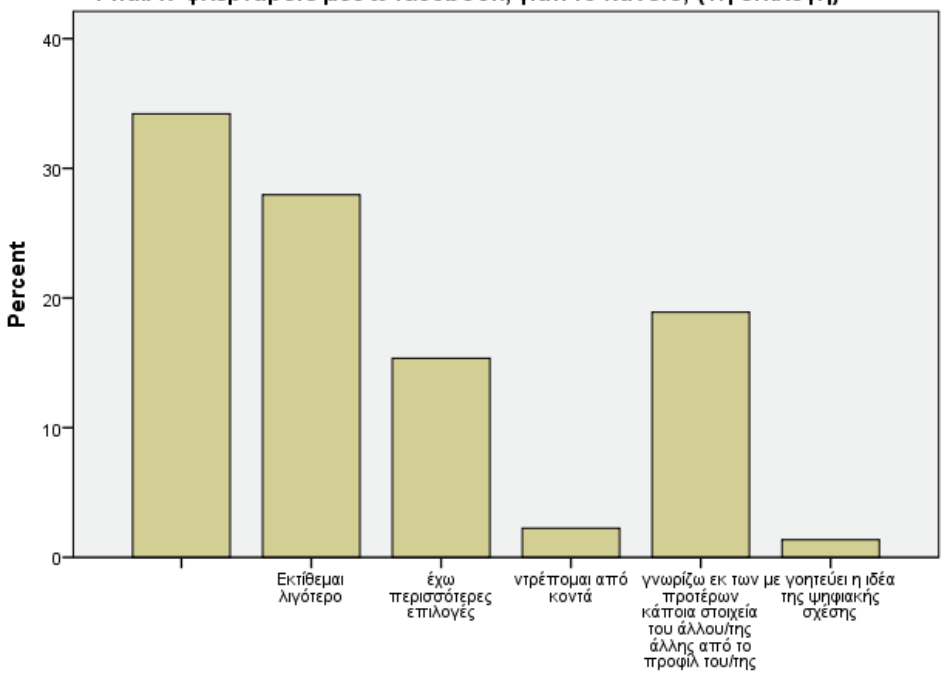

14.α.Αν φλερτάρετε μέσω facebook, γιατί το κάνετε; (1η επιλογή)

14.β.Αν φλερτάρετε μέσω facebook, γιατί το κάνετε; (2η επιλογή)

Το 27,9% των ερωτηθέντων δήλωσε ως δεύτερή του επιλογή ότι φλερτάρει μέσω facebook, γιατί γνωρίζει εκ των προτέρων κάποια στοιχεία του άλλου/της άλλης από το προφίλ του/της, το 17,1% γιατί εκεί έχει περισσότερες επιλογές, το 10,8% γιατί εκτίθεται λιγότερο, το 4,6% γιατί γοητεύεται από την ιδέα της ψηφιακής σχέσης και το υπόλοιπο 1,9% γιατί ντρέπεται από κοντά. Το 37,8% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

14.β.Αν φλερτάρετε μέσω facebook, γιατί το κάνετε; (2η επιλογή)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		755	37,8	37,8	37,8
	Εκτίθεμαι λιγότερο	216	10,8	10,8	48,6
	έχω περισσότερες επιλογές	342	17,1	17,1	65,7
	ντρέπομαι από κοντά	38	1,9	1,9	67,6
	γνωρίζω εκ των προτέρων κάποια στοιχεία του άλλου/της άλλης από το προφίλ του/της	558	27,9	27,9	95,5
	με γοητεύει η ιδέα της ψηφιακής σχέσης	91	4,6	4,6	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

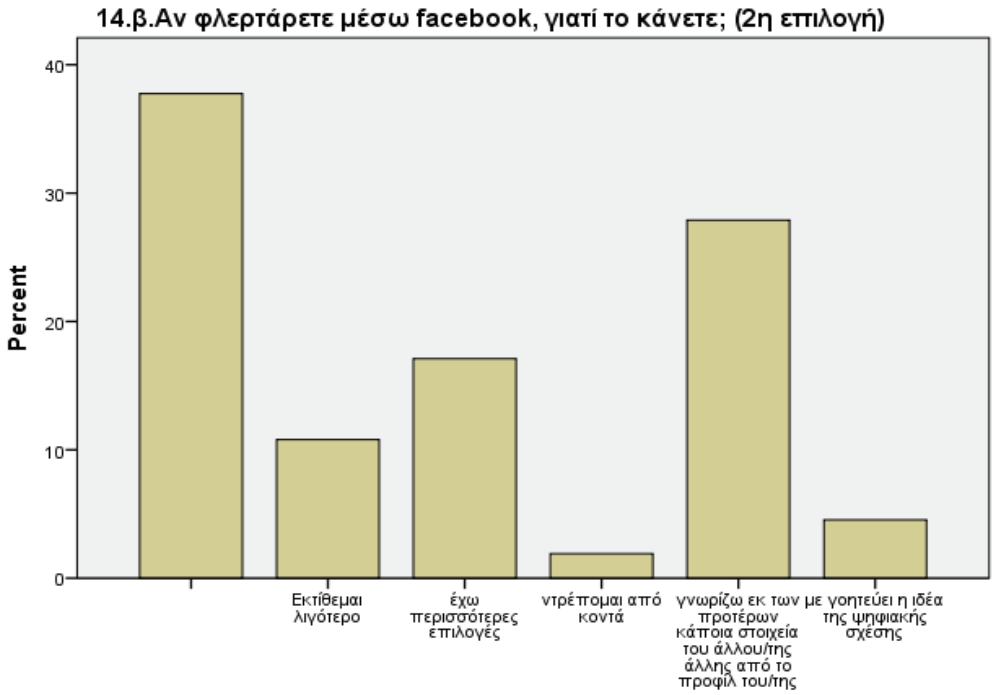

14.β.Αν φλερτάρετε μέσω facebook, γιατί το κάνετε; (2η επιλογή)

14.Αν φλερτάρετε μέσω facebook, γιατί το κάνετε; (3η επιλογή)

Το 14% των ερωτηθέντων δήλωσε ως τρίτη επιλογή του ότι φλερτάρει μέσω facebook, γιατί εκί έχει περισσότερες επιλογές, το 10,6% γιατί γνωρίζει εκ των προτέρων κάποια στοιχεία του άλλου/της άλλης από το προφίλ του/της, το 8,6% γιατί εκί εκτίθεται λιγότερο, το 5,5% γιατί γοητεύεται από την ιδέα της ψηφιακής σχέσης και το υπόλοιπο 2,2% γιατί ντρέπεται από κοντά. Το 59,3% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

14.γ.Αν φλερτάρετε μέσω facebook, γιατί το κάνετε; (3η επιλογή)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		1186	59,3	59,3	59,3
	Εκτίθεμαι λιγότερο	171	8,6	8,6	67,9
	έχω περισσότερες επιλογές	279	14,0	14,0	81,8
	ντρέπομαι από κοντά	43	2,2	2,2	84,0
	γνωρίζω εκ των προτέρων κάποια στοιχεία του άλλου/της άλλης από το προφίλ του/της	212	10,6	10,6	94,6
	με γοητεύει η ιδέα της ψηφιακής σχέσης	109	5,5	5,5	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

14.γ.Αν φλερτάρετε μέσω facebook, γιατί το κάνετε; (3η επιλογή)

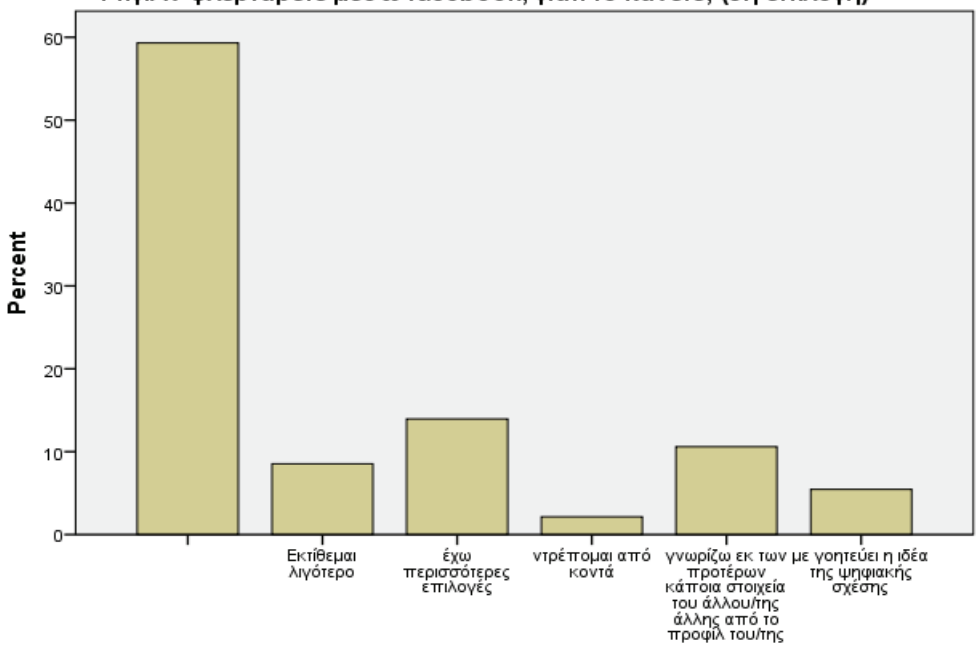

14.γ.Αν φλερτάρετε μέσω facebook, γιατί το κάνετε; (3η επιλογή)

15.α.Κατά τη γνώμη σας, ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά του facebook; (1η επιλογή)

Το 62% των ερωτηθέντων δήλωσε ως πρώτη του επιλογή ότι τα κύρια χαρακτηριστικά του facebook είναι η ευκολία στην επικοινωνία, το 6,6% ο εντυπωσιασμός, το 4,7% η κοινωνικοποίηση και το 2,8% ο ναρκισσισμός. Το 15,6% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

15.α.Κατά τη γνώμη σας, ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά του facebook; (1η επιλογή)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		312	15,6	15,6	15,6
	Ευκολία στην επικοινωνία	1240	62,0	62,0	77,6
	Συντροφιά	6	,3	,3	77,9
	Κοινωνικοποίηση	93	4,7	4,7	82,6
	Ναρκισσισμός	55	2,8	2,8	85,3
	Εντυπωσιασμός	131	6,6	6,6	91,9
	Αλληλεγγύη	19	1,0	1,0	92,8
	Διάλογος	50	2,5	2,5	95,3
	Απρόσωπες Σχέσεις	42	2,1	2,1	97,4
	Κοινωνικός σχολιασμός	20	1,0	1,0	98,4
	Επικοινωνία	32	1,6	1,6	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

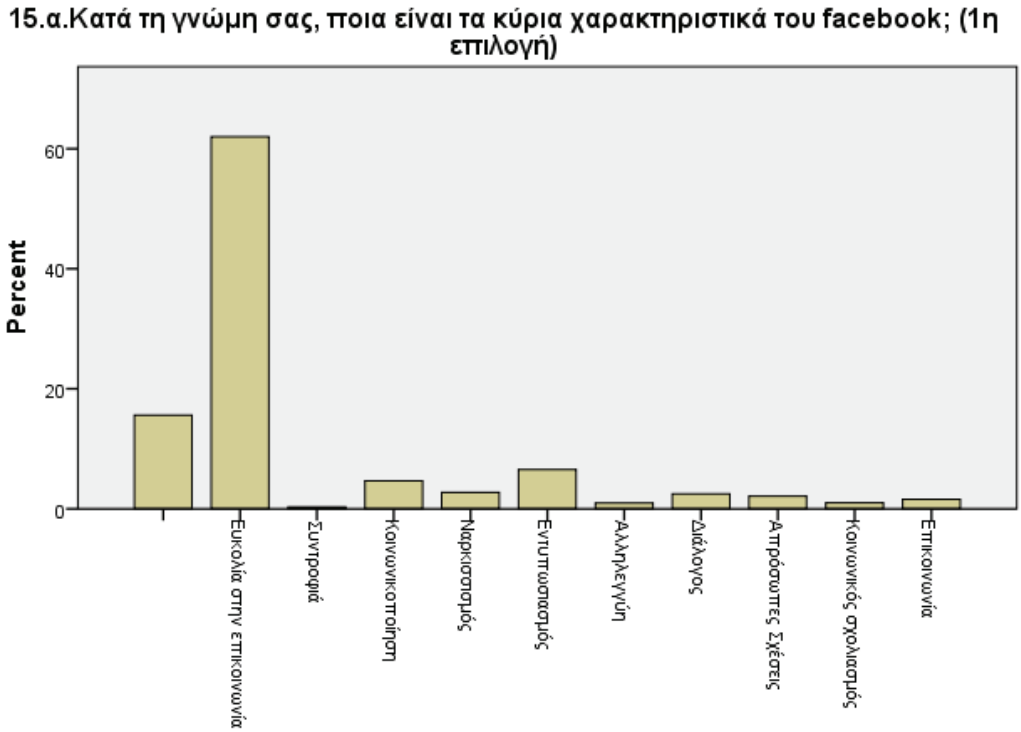

15.α.Κατά τη γνώμη σας, ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά του facebook; (1η επιλογή)

15.β.Κατά τη γνώμη σας, ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά του facebook; (2η επιλογή)

Το 30% των ερωτηθέντων δήλωσε ως δεύτερη επιλογή ότι τα κύρια χαρακτηριστικά του facebook είναι ο εντυπωσιασμός, το 11,1% ο διάλογος, το 9,5% η ευκολία στην επικοινωνία, το 7,5% η κοινωνικοποίηση, το 7,4% ο ναρκισσισμός, το 6,3% οι απρόσωπες σχέσεις, το 6,2% ο κοινωνικός σχολιασμός, το 3,9% η συντροφιά και το 2,9% η επικοινωνία. Το 15,4% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

15.β.Κατά τη γνώμη σας, ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά του facebook; (2η επιλογή)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		307	15,4	15,4	15,4
	Ευκολία στην επικοινωνία	189	9,5	9,5	24,8
	Συντροφιά	77	3,9	3,9	28,7
	Κοινωνικοποίηση	149	7,5	7,5	36,1
	Ναρκισσισμός	147	7,4	7,4	43,5
	Εντυπωσιασμός	599	30,0	30,0	73,4
	Αλληλεγγύη	4	,2	,2	73,6
	Διάλογος	222	11,1	11,1	84,7
	Απρόσωπες Σχέσεις	125	6,3	6,3	91,0
	Κοινωνικός σχολιασμός	123	6,2	6,2	97,1
	Επικοινωνία	58	2,9	2,9	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

15.β.Κατά τη γνώμη σας, ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά του facebook; (2η επιλογή)

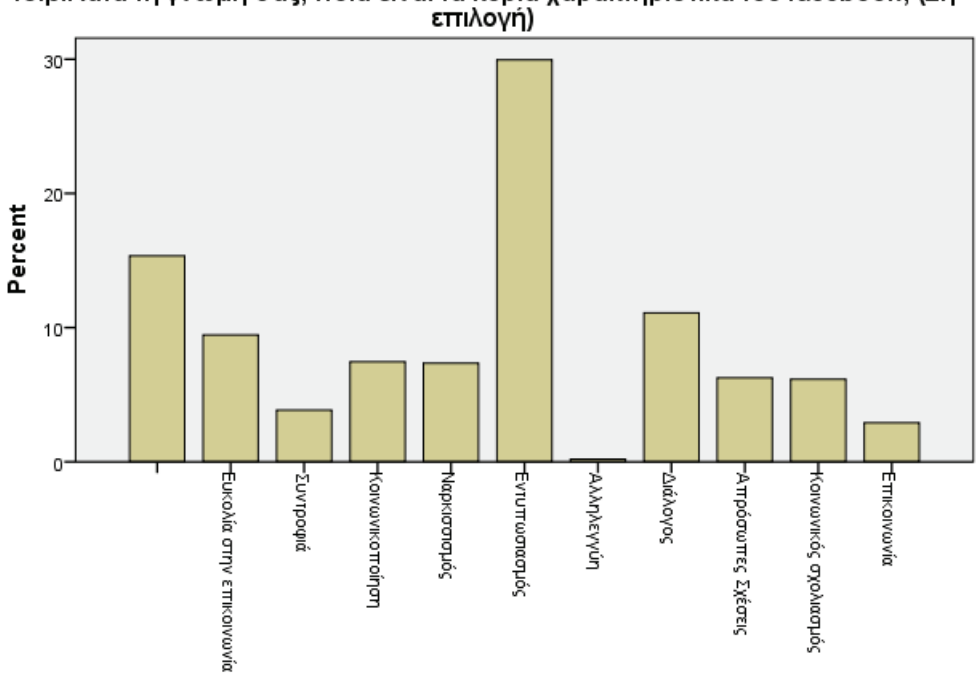

15.β.Κατά τη γνώμη σας, ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά του facebook; (2η επιλογή)

15.γ.Κατά τη γνώμη σας, ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά του facebook; (3η επιλογή)

Το 15,7% των ερωτηθέντων δήλωσε ως Τρίτη του επιλογή ότι τα κύρια χαρακτηριστικά του facebook είναι ο εντυπωσιασμός, το 12,6% ο διάλογος, το 10,8% οι απρόσωπες σχέσεις, το 10,7% η συντροφιά, το 8,3% ο κοινωνικός σχολιασμός, το 6,2% η κοινωνικοποίηση, το 5,7% ο ναρκισσισμός, το 3,4% η επικοινωνία και το 3,1% η ευκολία στην επικοινωνία. Το 23,4% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

15.γ.Κατά τη γνώμη σας, ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά του facebook; (3η επιλογή)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		467	23,4	23,4	23,4
	Ευκολία στην επικοινωνία	62	3,1	3,1	26,5
	Συντροφιά	213	10,7	10,7	37,1
	Κοινωνικοποίηση	124	6,2	6,2	43,3
	Ναρκισσισμός	114	5,7	5,7	49,0
	Εντυπωσιασμός	313	15,7	15,7	64,7
	Αλληλεγγύη	6	,3	,3	65,0
	Διάλογος	252	12,6	12,6	77,6
	Απρόσωπες Σχέσεις	216	10,8	10,8	88,4
	Κοινωνικός σχολιασμός	166	8,3	8,3	96,7
	Επικοινωνία	67	3,4	3,4	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

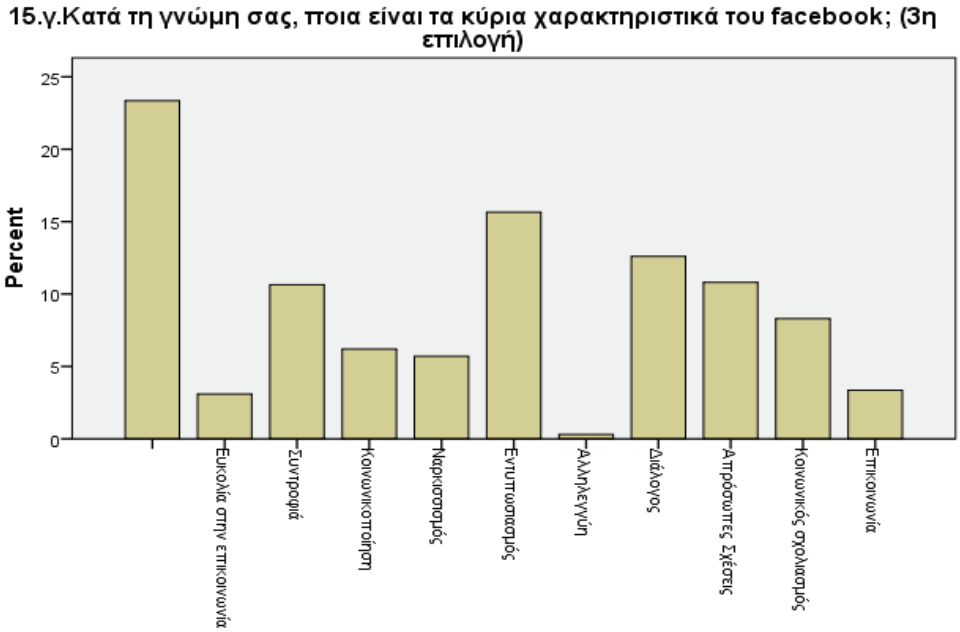

15.γ.Κατά τη γνώμη σας, ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά του facebook; (3η επιλογή)

15.δ.Κατά τη γνώμη σας, ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά του facebook; (4η επιλογή)

Το 8,7% των ερωτηθέντων δήλωσε ως τέταρτη επιλογή ότι τα κύρια χαρακτηριστικά του facebook είναι η συντροφιά, το 4,4% ο κοινωνικός σχολιασμός, το 4% ο διάλογος, το 3,9% οι απρόσωπες σχέσεις, το 3,6% ο ναρκισσισμός και το 3,4% ο εντυπωσιασμός. Το 67,2% δεν απάντησε. Ακολουθεί ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

15.δ.Κατά τη γνώμη σας, ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά του facebook; (4η επιλογή)

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο	1344	67,2	67,2	67,2
Ευκολία στην επικοινωνία	18	,9	,9	68,1
Συντροφιά	174	8,7	8,7	76,8
Κοινωνικοποίηση	59	3,0	3,0	79,8
Ναρκισσισμός	71	3,6	3,6	83,3
Εντυπωσιασμός	67	3,4	3,4	86,7
Αλληλεγγύη	8	,4	,4	87,1
Διάλογος	80	4,0	4,0	91,1
Απρόσωπες Σχέσεις	78	3,9	3,9	95,0
Κοινωνικός σχολιασμός	88	4,4	4,4	99,4
Επικοινωνία	13	,7	,7	100,0
Σύνολο	2000	100,0	100,0	

15.δ.Κατά τη γνώμη σας, ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά του facebook; (4η επιλογή)

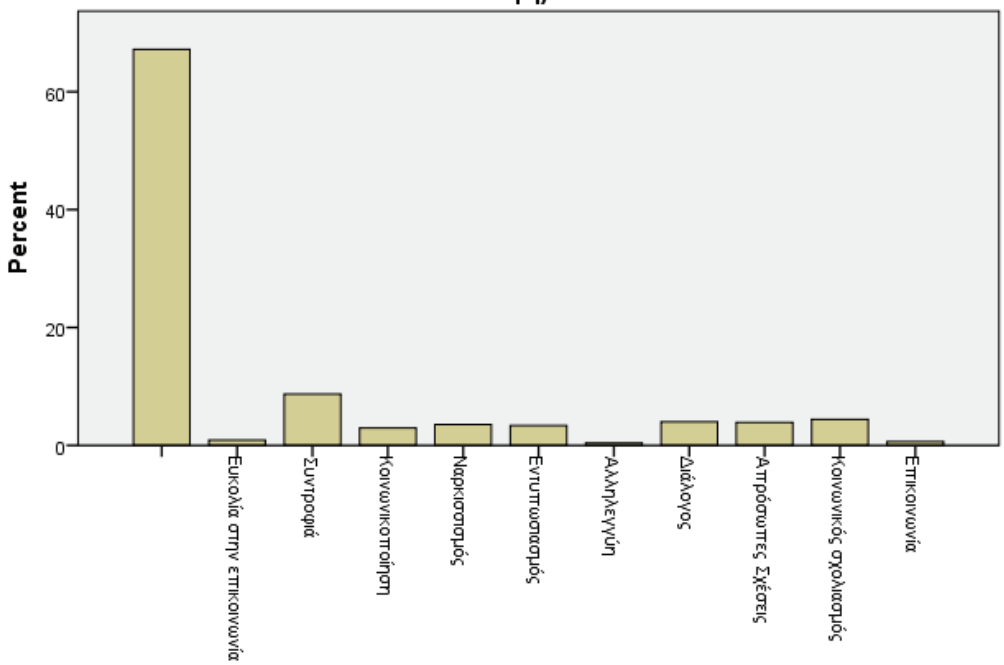

15.δ.Κατά τη γνώμη σας, ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά του facebook; (4η επιλογή)

16.Πιάνετε τον εαυτό σας να προτιμά την ψηφιακή από την ζωντανή επικοινωνία;

Το 59% των ερωτηθέντων δήλωσε πως ποτέ δεν έχει πιάσει τον εαυτό του να προτιμά την ψηφιακή από την ζωντανή επικοινωνία, το 35,3% μερικές φορές και το 5,6% συχνά. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

16.Πιάνετε τον εαυτό σας να προτιμά την ψηφιακή από την ζωντανή επικοινωνία;

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		3	,2	,2	,2
	Ποτέ	1180	59,0	59,0	59,2
	Μερικές φορές	706	35,3	35,3	94,5
	συχνά	111	5,6	5,6	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

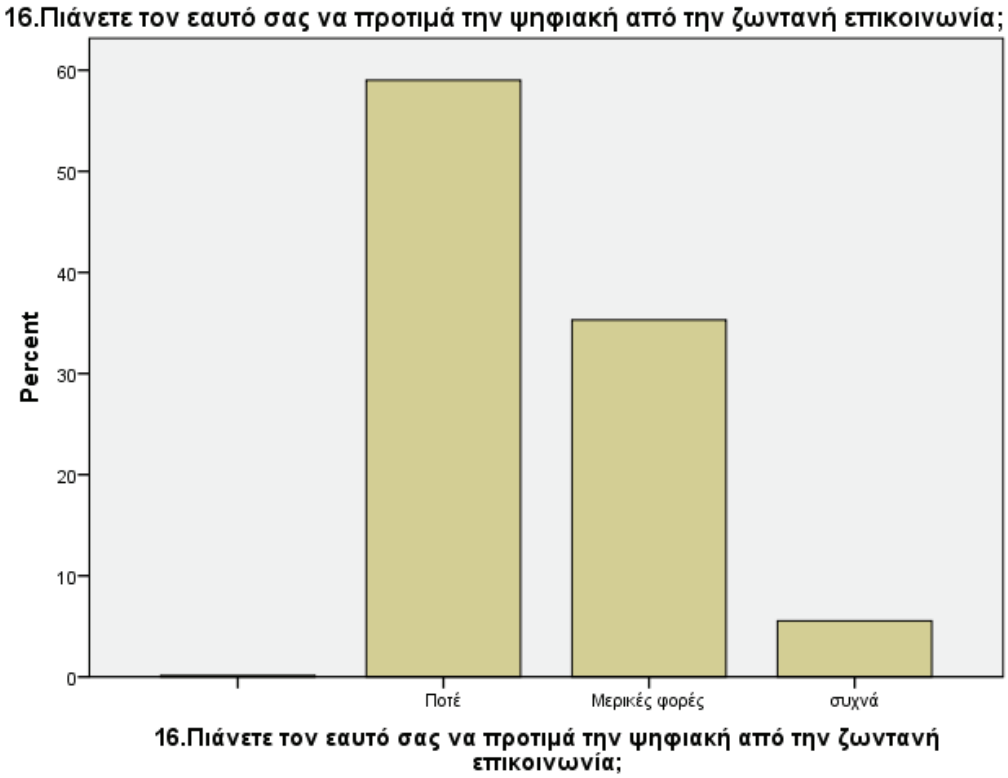

17.Όταν γράφω για να επικοινωνήσω καθημερινά με τους άλλους στο διαδίκτυο:

Το 66,2% χρησιμοποιεί greeklish για να επικοινωνήσει καθημερινά με τους άλλους στο διαδίκτυο και το 33,6% χρησιμοποιεί το ελληνικό αλφάβητο. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

17.Όταν γράφω για να επικοινωνήσω καθημερινά με τους άλλους στο διαδίκτυο:

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		4	,2	,2	,2
	Χρησιμοποιώ GREEKLISH	1324	66,2	66,2	66,4
	Χρησιμοποιώ μόνο το ελληνικό αλφάβητο	672	33,6	33,6	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

18.α.Η φωνητική αποτύπωση των ελληνικών λέξεων με λατινικούς χαρακτήρες (greeklish) :(1η επιλογή)

Το 39,1% των ερωτηθέντων δήλωσε ως πρώτη επιλογή πως η φωνητική αποτύπωση των ελληνικών λέξεων με λατινικούς χαρακτήρες απειλεί την ελληνική γλώσσα, το 29,9% θεωρεί πως είναι ευεργετική λόγω ταχύτητας και ευκολίας, το 7,7% θεωρεί πως έχει δαιμονοποιηθεί άδικα, το 6,6% θεωρεί πως αλλοιώνει την αξία της ελληνικής γλώσσας και το 6,5% θεωρεί πως δεν μπορεί να γίνεται χωρίς επιπτώσεις στη σχέση του Έλληνα με τη γλώσσα του. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

18.α.Η φωνητική αποτύπωση των ελληνικών λέξεων με λατινικούς χαρακτήρες:(1η επιλογή)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		8	,4	,4	,4
	Απειλεί την ελληνική γλώσσα	782	39,1	39,1	39,5
	Έχει δαιμονοποιηθεί άδικα	153	7,7	7,7	47,2
	Απομακρύνει τη νέα γενιά από την ελληνική γλώσσα	89	4,5	4,5	51,6
	Δεν έχει καμία επίπτωση στη σχέση του Έλληνα με τη γλώσσα του	38	1,9	1,9	53,5
	Είναι ευεργετική λόγω ταχύτητας και ευκολίας	598	29,9	29,9	83,4
	Είναι αναπόφευκτη	71	3,6	3,6	87,0
	Αλλοιώνει την αξία της ελληνικής γλώσσας	131	6,6	6,6	93,5
	Δεν μπορεί να γίνεται χωρίς επιπτώσεις στη σχέση του Έλληνα με τη γλώσσα του	130	6,5	6,5	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

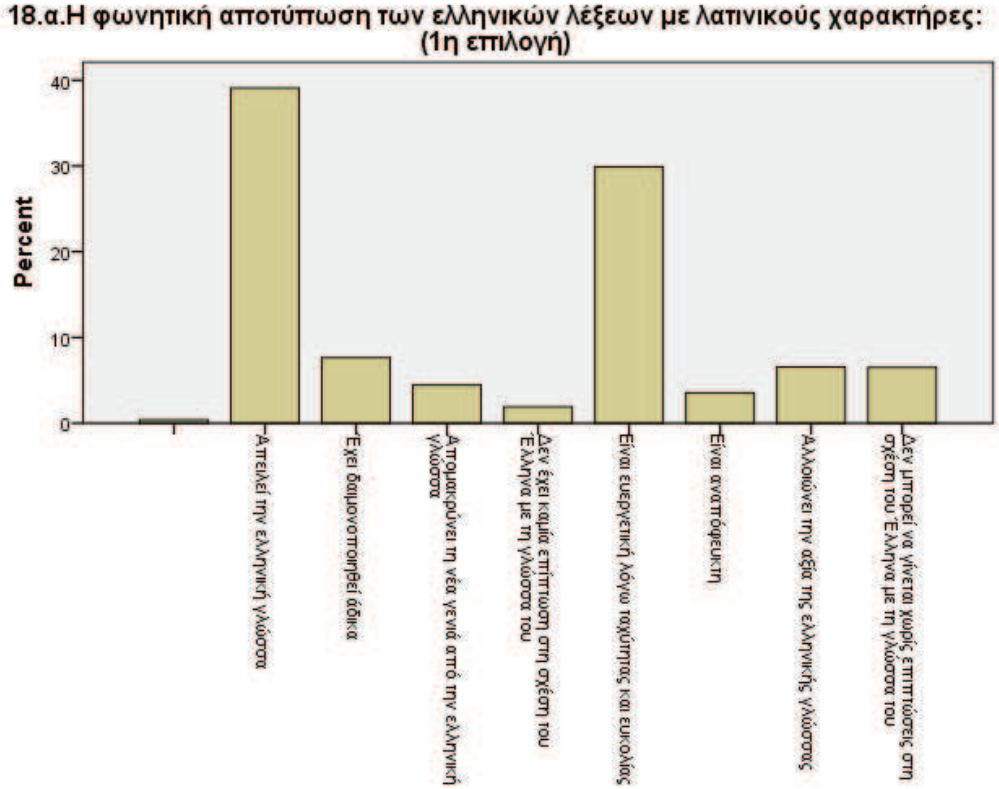

18.β.Η φωνητική αποτύπωση των ελληνικών λέξεων με λατινικούς χαρακτήρες (greeklish) :(2η επιλογή)

Το 23,6% των ερωτηθέντων δήλωσε ως δεύτερή του επιλογή πως η φωνητική αποτύπωση των ελληνικών λέξεων με λατινικούς χαρακτήρες θεωρεί πως είναι ευεργετική λόγω ταχύτητας και ευκολίας, το 19,5% θεωρεί πως αλλοιώνει την αξία της ελληνικής γλώσσας, το 15,7% θεωρεί πως δεν μπορεί να γίνεται χωρίς επιπτώσεις στη σχέση του Έλληνα με τη γλώσσα του, το 12,5% θεωρεί πως έχει δαιμονοποιηθεί άδικα, το 9,9% ότι απειλεί την ελληνική γλώσσα, το 8,5% θεωρεί πως απομακρύνει τη νέα γενιά από την ελληνική γλώσσα, το 6,1% θεωρεί πως είναι αναπόφευκτη και το 2,8% θεωρεί πως δεν έχει καμία επίπτωση στη σχέση του

Έλληνα με τη γλώσσα του. Το 1,7% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

18.β.Η φωνητική αποτύπωση των ελληνικών λέξεων με λατινικούς χαρακτήρες:(2η επιλογή)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		33	1,7	1,7	1,7
	Απειλεί την ελληνική γλώσσα	197	9,9	9,9	11,5
	Έχει δαιμονοποιηθεί άδικα	250	12,5	12,5	24,0
	Απομακρύνει τη νέα γενιά από την ελληνική γλώσσα	169	8,5	8,5	32,5
	Δεν έχει καμία επίπτωση στη σχέση του Έλληνα με τη γλώσσα του	55	2,8	2,8	35,2
	Είναι ευεργετική λόγω ταχύτητας και ευκολίας	472	23,6	23,6	58,8
	Είναι αναπόφευκτη	121	6,1	6,1	64,9
	Αλλοιώνει την αξία της ελληνικής γλώσσας	390	19,5	19,5	84,4
	Δεν μπορεί να γίνεται χωρίς επιπτώσεις στη σχέση του Έλληνα με τη γλώσσα του	313	15,7	15,7	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

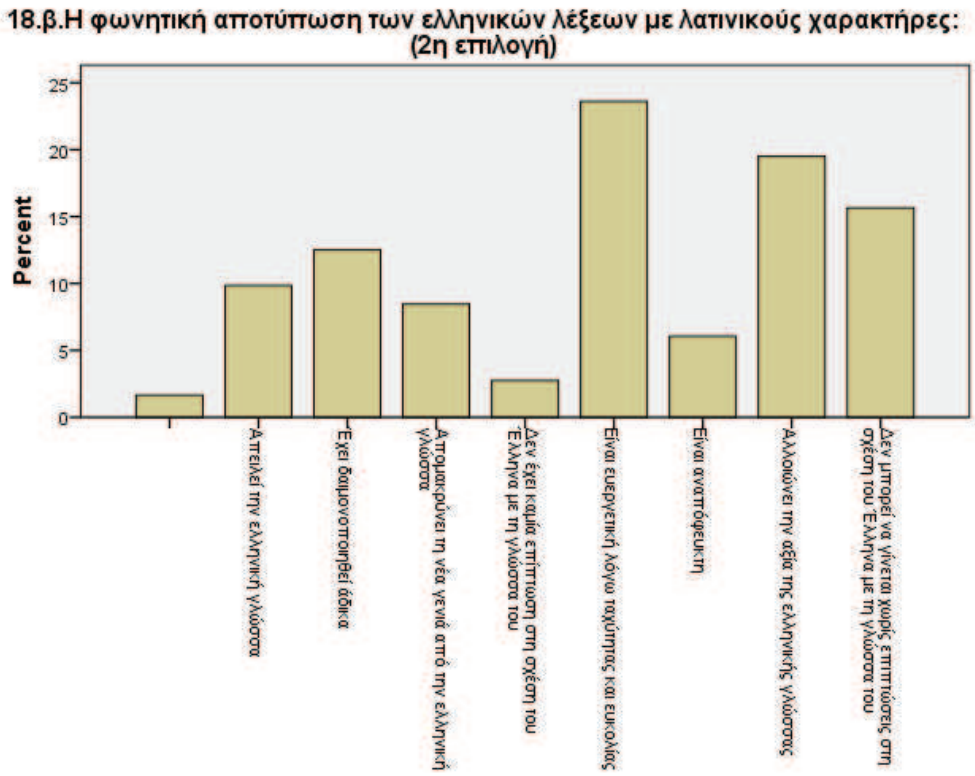

18.γ.Η φωνητική αποτύπωση των ελληνικών λέξεων με λατινικούς χαρακτήρες (greeklish) :(3η επιλογή)

Το 19,9% των ερωτηθέντων δήλωσαν ως τρίτη επιλογή πως η φωνητική αποτύπωση των ελληνικών λέξεων με λατινικούς χαρακτήρες δεν μπορεί να γίνεται χωρίς επιπτώσεις στη σχέση του Έλληνα με τη γλώσσα του, το 15,8% θεωρεί πως αλλοιώνει την αξία της ελληνικής γλώσσας, το 9,1% ότι απειλεί την ελληνική γλώσσα, το 8,5% ότι είναι ευεργετική λόγω ταχύτητας και ευκολίας, το 7% θεωρεί πως είναι αναπόφευκτη, το 6,6% πως απομακρύνει τη νέα γενιά από την ελληνική γλώσσα, το 3,3% θεωρεί πως δεν έχει καμία επίπτωση στη σχέση του Έλληνα με τη γλώσσα του και το 3,1% θεωρεί πως έχει δαιμονοποιηθεί άδικα. Το 27% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

18.γ.Η φωνητική αποτύπωση των ελληνικών λέξεων με λατινικούς χαρακτήρες:(3η επιλογή)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		540	27,0	27,0	27,0
	Απειλεί την ελληνική γλώσσα	181	9,1	9,1	36,1
	Έχει δαιμονοποιηθεί άδικα	61	3,1	3,1	39,1
	Απομακρύνει τη νέα γενιά από την ελληνική γλώσσα	131	6,6	6,6	45,7
	Δεν έχει καμία επίπτωση στη σχέση του Έλληνα με τη γλώσσα του	65	3,3	3,3	48,9
	Είναι ευεργετική λόγω ταχύτητας και ευκολίας	169	8,5	8,5	57,4
	Είναι αναπόφευκτη	140	7,0	7,0	64,4
	Αλλοιώνει την αξία της ελληνικής γλώσσας	316	15,8	15,8	80,2
	Δεν μπορεί να γίνεται χωρίς επιπτώσεις στη σχέση του Έλληνα με τη γλώσσα του	397	19,9	19,9	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

18.γ.Η φωνητική αποτύπωση των ελληνικών λέξεων με λατινικούς χαρακτήρες: (3η επιλογή)

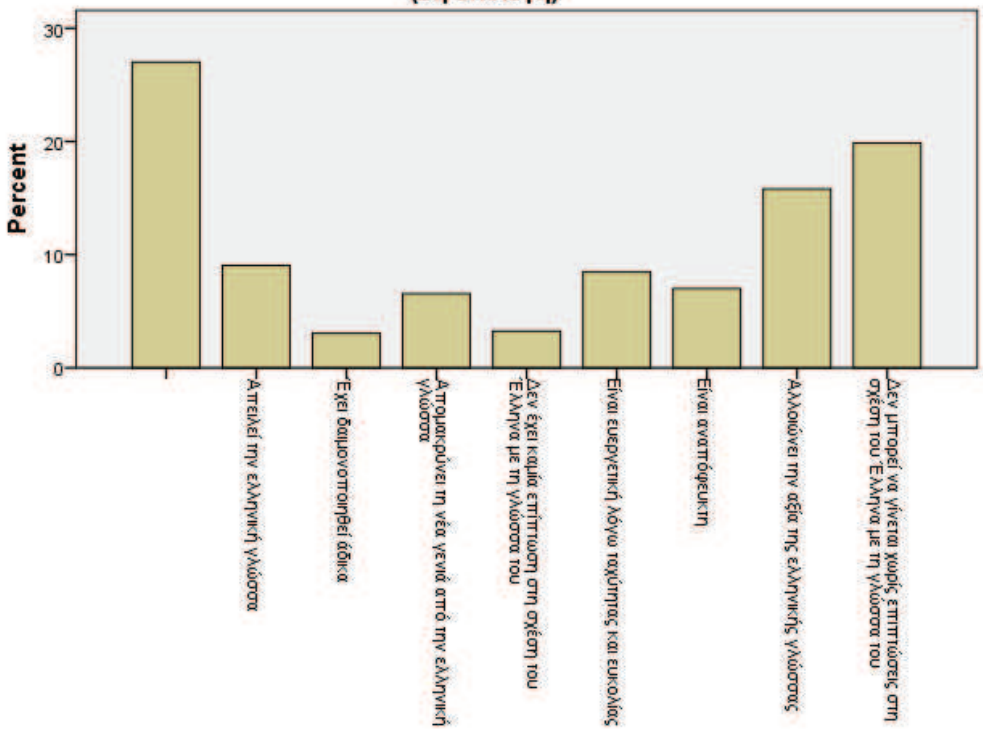

18.δ.Η φωνητική αποτύπωση των ελληνικών λέξεων με λατινικούς χαρακτήρες (greeklish) :(4η επιλογή)

Το 8,9% των ερωτηθέντων δήλωσε ως τρίτη του επιλογή πως η φωνητική αποτύπωση των ελληνικών λέξεων με λατινικούς χαρακτήρες θεωρεί πως δεν μπορεί να γίνεται χωρίς επιπτώσεις στη σχέση του Έλληνα με τη γλώσσα του, το 6,1% απομακρύνει τη νέα γενιά από την ελληνική γλώσσα, το 3,7% θεωρεί πως αλλοιώνει την αξία της ελληνικής γλώσσας και το 2,7% θεωρεί πως απειλεί την ελληνική γλώσσα. Το 74,4% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

18.δ.Η φωνητική αποτύπωση των ελληνικών λέξεων με λατινικούς χαρακτήρες:(4η επιλογή)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		1488	74,4	74,4	74,4
	Απειλεί την ελληνική γλώσσα	34	1,7	1,7	76,1
	Έχει δαιμονοποιηθεί άδικα	7	,4	,4	76,5
	Απομακρύνει τη νέα γενιά από την ελληνική γλώσσα	121	6,1	6,1	82,5
	Δεν έχει καμία επίπτωση στη σχέση του Έλληνα με τη γλώσσα του	22	1,1	1,1	83,6
	Είναι ευεργετική λόγω ταχύτητας και ευκολίας	22	1,1	1,1	84,7
	Είναι αναπόφευκτη	54	2,7	2,7	87,4
	Αλλοιώνει την αξία της ελληνικής γλώσσας	74	3,7	3,7	91,1
	Δεν μπορεί να γίνεται χωρίς επιπτώσεις στη σχέση του Έλληνα με τη γλώσσα του	178	8,9	8,9	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

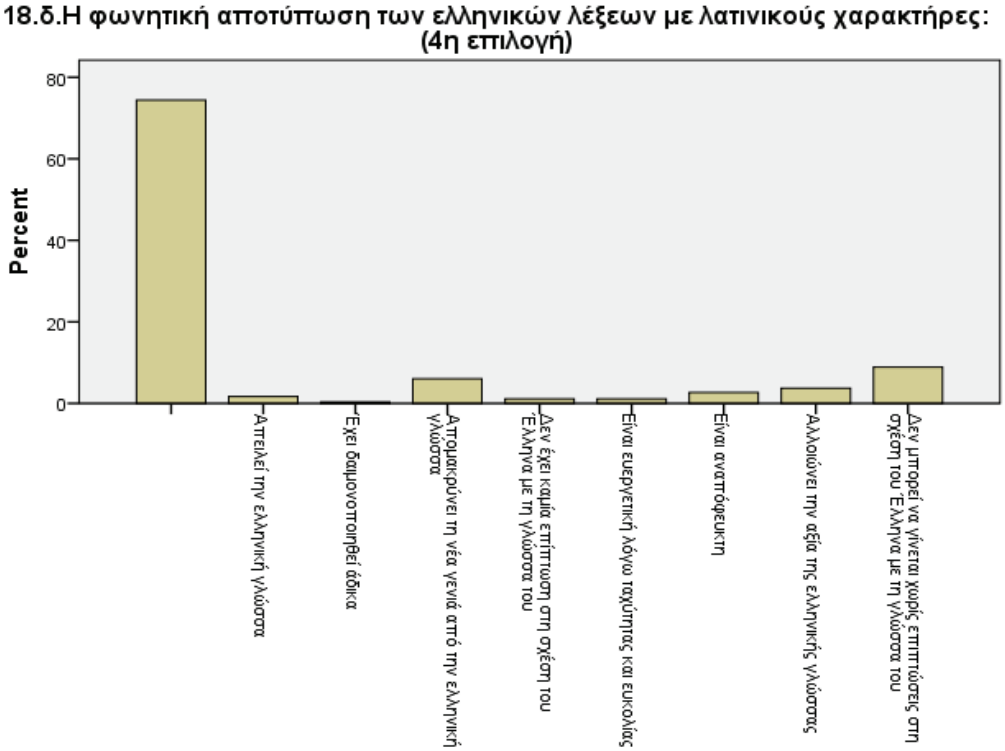

19.Αν αύριο οι μεγάλες εταιρείες υπολογιστών αποφάσιζαν να βγάλουν το ελληνικό αλφάβητο από τις γλώσσες, πως θα αντιδρούσατε;

Η συντριπτική πλειοψηφία των ερωτηθέντων, δηλαδή το 98,9%, δήλωσε πως αν αύριο οι μεγάλες εταιρείες υπολογιστών αποφάσιζαν να βγάλουν το ελληνικό αλφάβητο από τις γλώσσες, θα το έβρισκε απαράδεκτο και μόλις το 0,9% θα το έβρισκε φυσιολογικό. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

19.Αν αύριο οι μεγάλες εταιρείες υπολογιστών αποφάσιζαν να βγάλουν το ελληνικό αλφάβητο από τις γλώσσες, πως θα αντιδρούσατε;

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		5	,3	,3	,3
	Θα το έβρισκα φυσιολογικό και θα το δεχόμουν	18	,9	,9	1,2
	θα το έβρισκα απαράδεκτο	1977	98,9	98,9	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

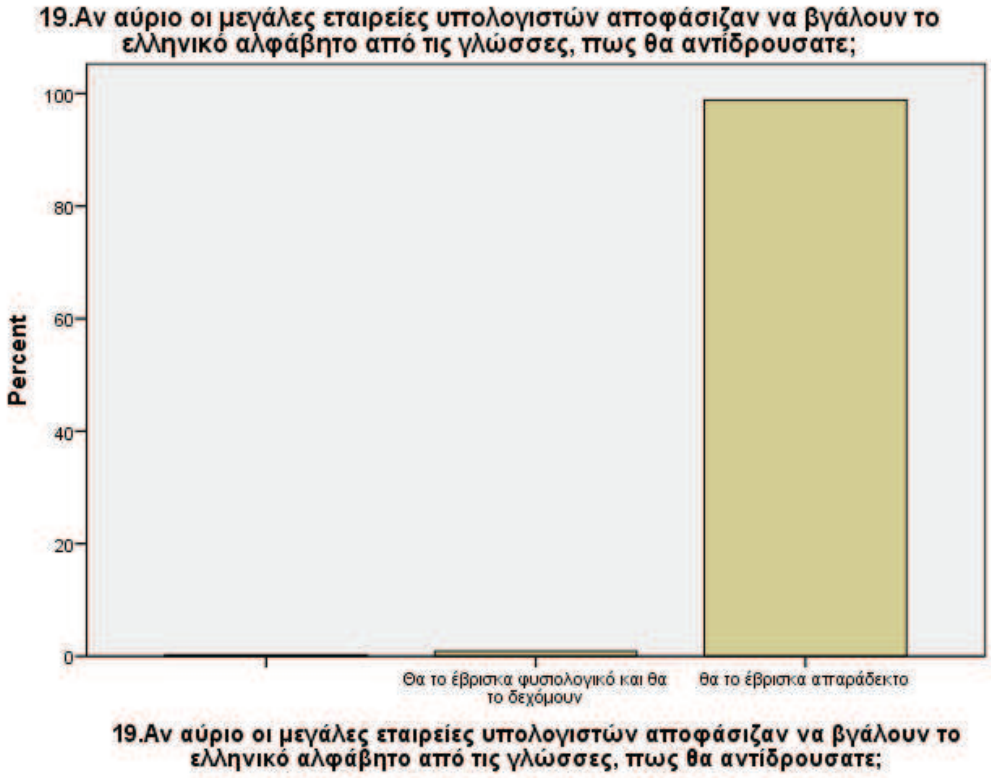

20.α.Πως κρίνετε ότι επιδρά η καθημερινή χρήση του διαδικτύου στην προσωπικότητα σας;(1η επιλογή)

Το 29,3% των ερωτηθέντων δήλωσε ως πρώτη του επιλογή πως η καθημερινή χρήση του διαδικτύου κάνει τους ανθρώπους επικοινωνιακούς, το 15,2% θεωρεί πως τους κάνει παθητικούς, το 13,4% θεωρεί πως τους κάνει αυτόνομους, το 10,6% θεωρεί ότι τους δημιουργεί πρόβλημα συγκέντρωσης και άλλο ένα 10,6% θεωρεί πως τους κάνει να νιώθουν ελεύθεροι. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

20.α.Πως κρίνετε ότι επιδρά η καθημερινή χρήση του διαδικτύου στην προσωπικότητα σας;(1η επιλογή)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		8	,4	,4	,4
	Δεν με επηρεάζει καθόλου	40	2,0	2,0	2,4
	Με κάνει ευγενικό	1	,1	,1	2,5
	Με κάνει φυγόπονο	35	1,8	1,8	4,2
	Με κάνει δραστήριο	30	1,5	1,5	5,7
	Με κάνει καλλιεργημένο	5	,3	,3	6,0
	Με κάνει δημιουργικό	22	1,1	1,1	7,1
	Με κάνει εύστροφο	7	,4	,4	7,4
	Μου δημιουργεί πρόβλημα συγκέντρωσης	211	10,6	10,6	18,0
	Με κάνει να σκέφτομαι πιο κριτικά	36	1,8	1,8	19,8
	Με κάνει μοναχικό	9	,5	,5	20,2
	Με κάνει να νιώθω ελεύθερος	212	10,6	10,6	30,8
	Με κάνει μαλθακό	1	,1	,1	30,9
	Με κάνει αλληλέγγυο	1	,1	,1	30,9
	Με κάνει πιο εσωστρεφή	33	1,7	1,7	32,6
	Με κάνει αυτόνομο	268	13,4	13,4	46,0
	Με κάνει επικοινωνιακό	585	29,3	29,3	75,2
	Με κάνει καχύποπτο	37	1,9	1,9	77,1
	Με κάνει παθητικό	304	15,2	15,2	92,3
	Με κάνει τεμπέλη	59	3,0	3,0	95,2
	Με κάνει περίεργο	96	4,8	4,8	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

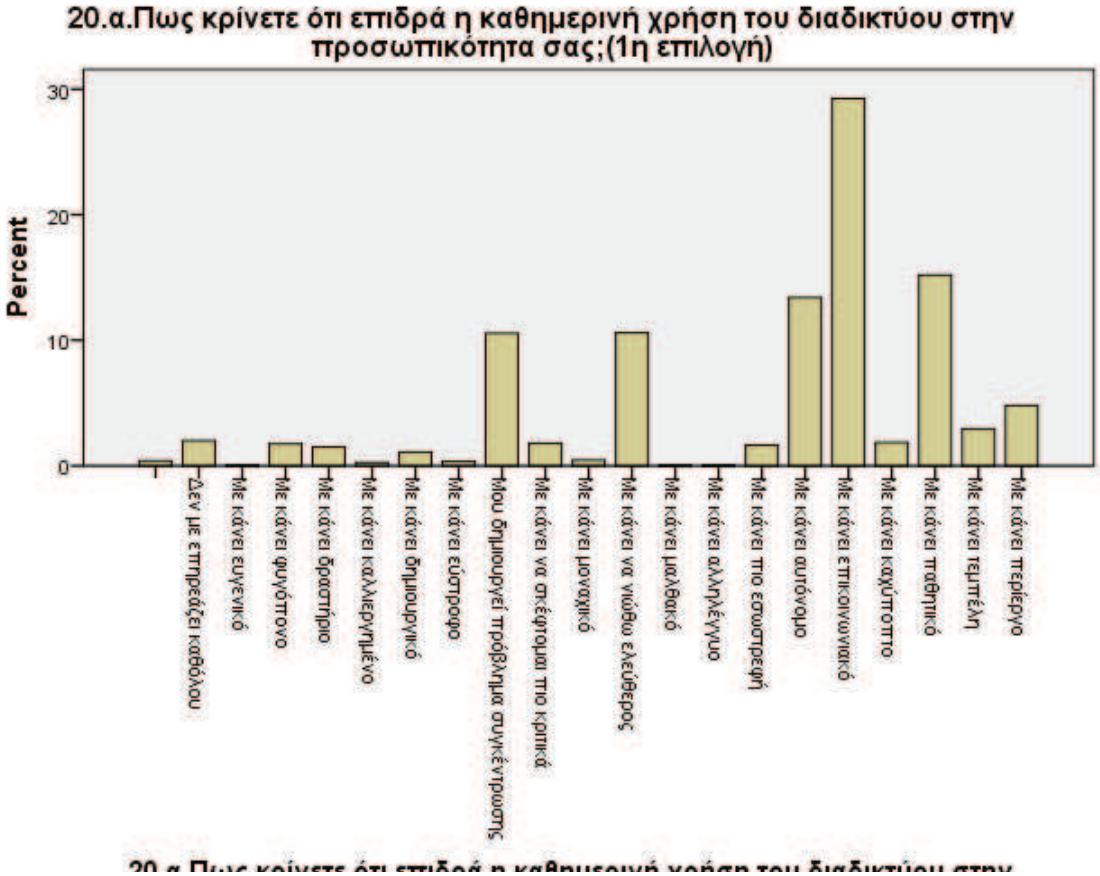

20.β.Πως κρίνετε ότι επιδρά η καθημερινή χρήση του διαδικτύου στην προσωπικότητα σας;(2η επιλογή)

Το 19% των ερωτηθέντων δήλωσαν ως δεύτερη επιλογή πως η καθημερινή χρήση του διαδικτύου επιδρά στην προσωπικότητα τους με τρόπο που τους δημιουργεί πρόβλημα συγκέντρωσης, το 18% θεωρεί πως τους κάνει αυτόνομους, το 12,5% θεωρεί πως τους κάνει επικοινωνιακούς και το 12,2% θεωρεί πως τους κάνει παθητικούς. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

20.β.Πως κρίνετε ότι επιδρά η καθημερινή χρήση του διαδικτύου στην προσωπικότητα σας;(2η επιλογή)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		59	3,0	3,0	3,0
	Δεν με επηρεάζει καθόλου	3	,2	,2	3,1
	Με κάνει ευγενικό	3	,2	,2	3,3
	Με κάνει φυγόπονο	85	4,3	4,3	7,5
	Με κάνει δραστήριο	46	2,3	2,3	9,8
	Με κάνει καλλιεργημένο	3	,2	,2	10,0
	Με κάνει δημιουργικό	47	2,4	2,4	12,3
	Με κάνει εύστροφο	5	,3	,3	12,6
	Μου δημιουργεί πρόβλημα συγκέντρωσης	379	19,0	19,0	31,5
	Με κάνει να σκέφτομαι πιο κριτικά	110	5,5	5,5	37,0
	Με κάνει μοναχικό	13	,7	,7	37,7
	Με κάνει ατομιστή	2	,1	,1	37,8
	Με κάνει να νιώθω ελεύθερος	97	4,9	4,9	42,6
	Με κάνει αλληλέγγυο	1	,1	,1	42,7
	Με κάνει πιο εσωστρεφή	22	1,1	1,1	43,8
	Με κάνει αυτόνομο	359	18,0	18,0	61,7
	Με κάνει επικοινωνιακό	249	12,5	12,5	74,2
	Με κάνει καχύποπτο	31	1,6	1,6	75,7
	Με κάνει παθητικό	244	12,2	12,2	87,9
	Με κάνει τεμπέλη	95	4,8	4,8	92,7
	Με κάνει περίεργο	147	7,4	7,4	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

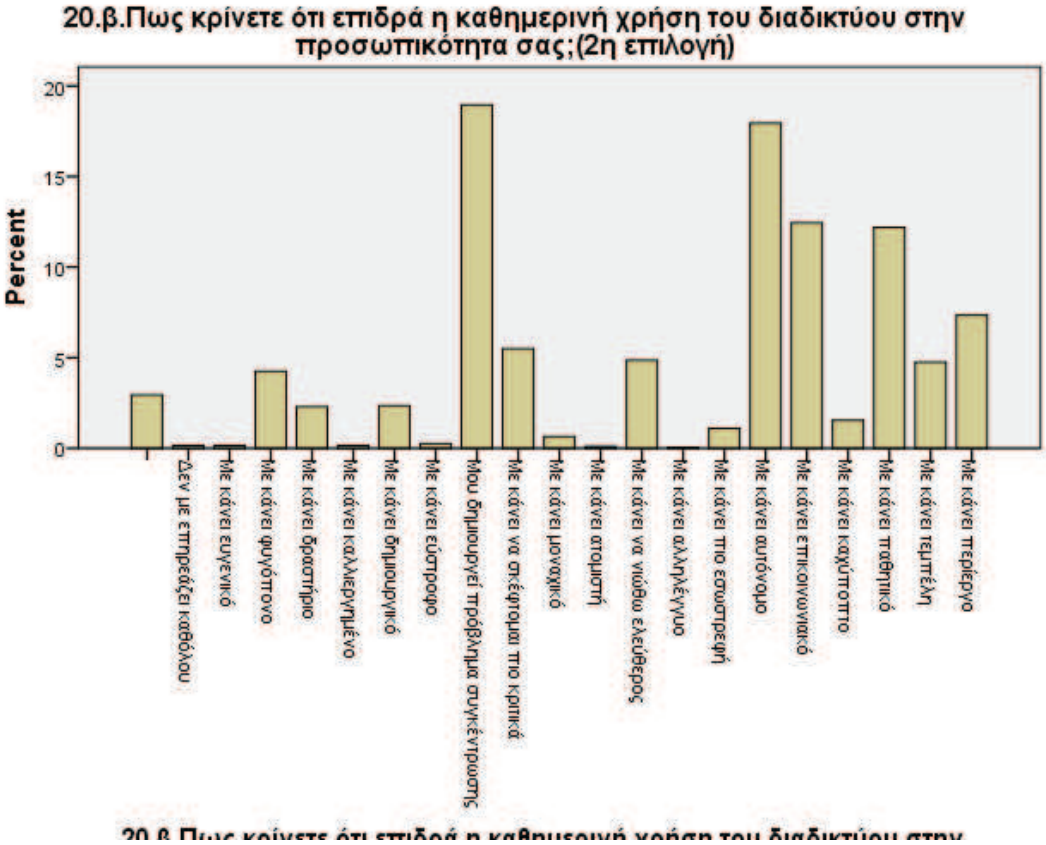

20.γ.Πως κρίνετε ότι επιδρά η καθημερινή χρήση του διαδικτύου στην προσωπικότητα σας;(3η επιλογή)

Το 20,5% των ερωτηθέντων δήλωσε πως η καθημερινή χρήση του διαδικτύου επιδρά στην προσωπικότητα τους δημιουργώντας τους πρόβλημα συγκέντρωσης, το 14,1% θεωρεί πως τους κάνει αυτόνομους και το 11,4% θεωρεί πως τους κάνει να σκέφτονται πιο κριτικά. Το 13,3% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

20.γ.Πως κρίνετε ότι επιδρά η καθημερινή χρήση του διαδικτύου στην προσωπικότητα σας;(3η επιλογή)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		266	13,3	13,3	13,3
	Δεν με επηρεάζει καθόλου	3	,2	,2	13,5
	Με κάνει ευγενικό	2	,1	,1	13,6
	Με κάνει φυγόπονο	117	5,9	5,9	19,4
	Με κάνει δραστήριο	29	1,5	1,5	20,9
	Με κάνει καλλιεργημένο	7	,4	,4	21,2
	Με κάνει δημιουργικό	60	3,0	3,0	24,2
	Με κάνει εύστροφο	2	,1	,1	24,3
	Μου δημιουργεί πρόβλημα συγκέντρωσης	410	20,5	20,5	44,8
	Με κάνει να σκέφτομαι πιο κριτικά	228	11,4	11,4	56,2
	Με κάνει μοναχικό	37	1,9	1,9	58,1
	Με κάνει ατομιστή	1	,1	,1	58,1
	Με κάνει να νιώθω ελεύθερος	51	2,6	2,6	60,7
	Με κάνει μαλθακό	1	,1	,1	60,7
	Με κάνει αλληλέγγυο	6	,3	,3	61,0
	Με κάνει πιο εσωστρεφή	10	,5	,5	61,5
	Με κάνει αυτόνομο	281	14,1	14,1	75,6
	Με κάνει επικοινωνιακό	108	5,4	5,4	81,0
	Με κάνει καχύποπτο	25	1,3	1,3	82,2
	Με κάνει παθητικό	125	6,3	6,3	88,5
	Με κάνει τεμπέλη	75	3,8	3,8	92,2
	Με κάνει περίεργο	156	7,8	7,8	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

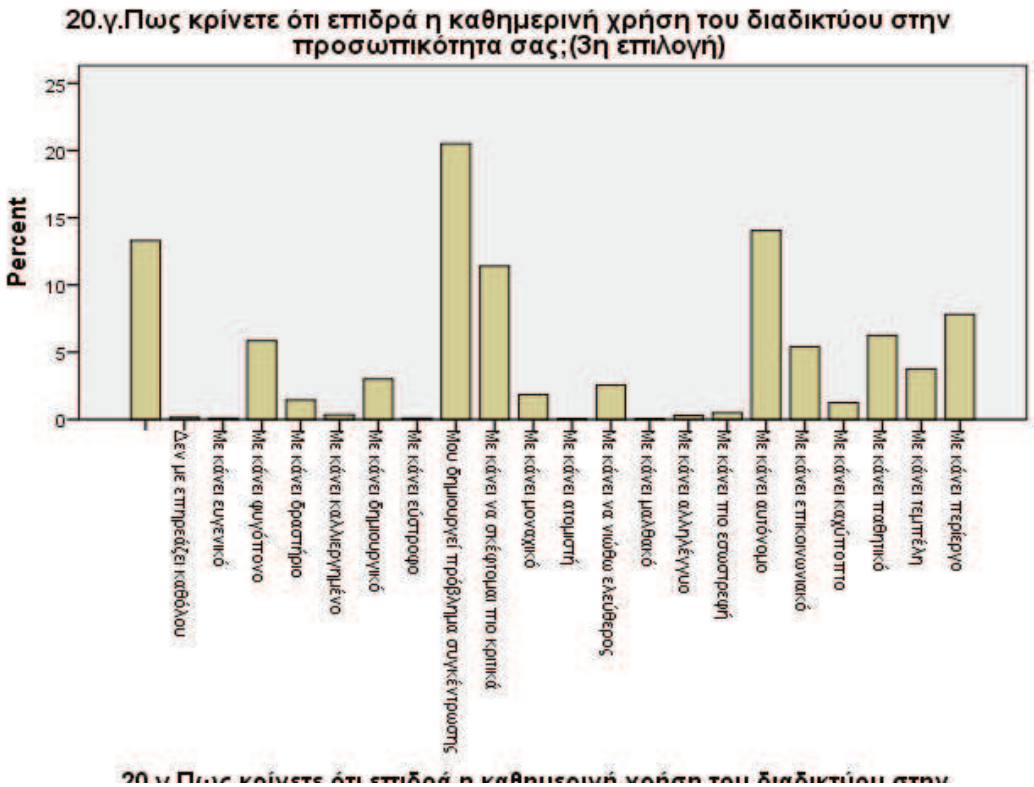

20.δ.Πως κρίνετε ότι επιδρά η καθημερινή χρήση του διαδικτύου στην προσωπικότητα σας;(4η επιλογή)

Το 11,7% των ερωτηθέντων δήλωσε ως τέταρτη επιλογή πως η καθημερινή χρήση του διαδικτύου τους δημιουργεί πρόβλημα συγκέντρωσης και το 10,1% θεωρεί πως τους κάνει να σκέφτονται πιο κριτικά. Το 57,4% δεν απάντησε. Ακολουθούν ο πίνακας και το σχεδιάγραμμα.

20.δ.Πως κρίνετε ότι επιδρά η καθημερινή χρήση του διαδικτύου στην προσωπικότητα σας;(4η επιλογή)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο ποσοστό	Αθροιστικό ποσοστό
Έγκυρο		1148	57,4	57,4	57,4
	Δεν με επηρεάζει καθόλου	2	,1	,1	57,5
	Με κάνει φυγόπονο	41	2,1	2,1	59,6
	Με κάνει δραστήριο	7	,4	,4	59,9
	Με κάνει καλλιεργημένο	4	,2	,2	60,1
	Με κάνει δημιουργικό	54	2,7	2,7	62,8
	Με κάνει εύστροφο	1	,1	,1	62,9
	Μου δημιουργεί πρόβλημα συγκέντρωσης	233	11,7	11,7	74,5
	Με κάνει να σκέφτομαι πιο κριτικά	201	10,1	10,1	84,6
	Με κάνει μοναχικό	18	,9	,9	85,5
	Με κάνει ατομιστή	3	,2	,2	85,6
	Με κάνει να νιώθω ελεύθερος	24	1,2	1,2	86,8
	Με κάνει μαλθακό	1	,1	,1	86,9
	Με κάνει αλληλέγγυο	5	,3	,3	87,1
	Με κάνει πιο εσωστρεφή	4	,2	,2	87,3
	Με κάνει αυτόνομο	88	4,4	4,4	91,7
	Με κάνει επικοινωνιακό	28	1,4	1,4	93,1
	Με κάνει καχύποπτο	13	,7	,7	93,8
	Με κάνει παθητικό	52	2,6	2,6	96,4
	Με κάνει τεμπέλη	16	,8	,8	97,2
	Με κάνει περίεργο	57	2,9	2,9	100,0
	Σύνολο	2000	100,0	100,0	

20.δ.Πως κρίνετε ότι επιδρά η καθημερινή χρήση του διαδικτύου στην προσωπικότητα σας;(4η επιλογή)

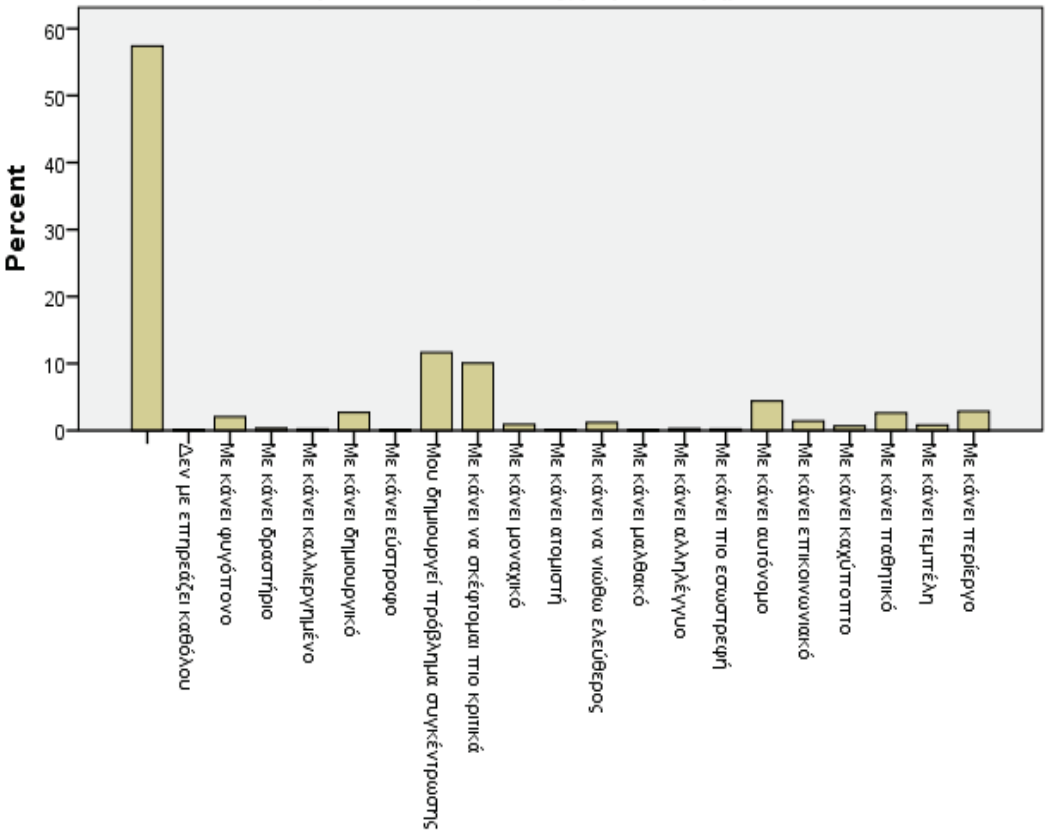

20.δ.Πως κρίνετε ότι επιδρά η καθημερινή χρήση του διαδικτύου στην

3. Έχετε πρόσβαση στο διαδίκτυο; Κάνοντας έλεγχο X^2, τα αποτελέσματά μας είναι τα εξής:

TwoStep Cluster Number * 1.Έχετε πρόσβαση στο διαδίκτυο Crosstabulation

			1.Έχετε πρόσβαση στο διαδίκτυο				Total
			Ναι, μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή στο σπίτι	Ναι, μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή & κινητού τηλεφώνου	Ναι, μέσω κινητού τηλεφώνου	Ναι, μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή φίλου/συγγενή	
TwoStep Αριθμός Συστάδων	Συντηρητικός	Count	187	280	12	1	480
		Expected Count	84,7	389,7	5,3	,3	480,0
		% within TwoStep Cluster Number	39,0%	58,3%	2,5%	,2%	100,0%
	Μετριοπαθής	Count	93	505	0	0	598
		Expected Count	105,5	485,5	6,6	,4	598,0
		% within TwoStep Cluster Number	15,6%	84,4%	0,0%	0,0%	100,0%
	Προοδευτικός	Count	8	540	6	0	554
		Expected Count	97,8	449,8	6,1	,3	554,0
		% within TwoStep Cluster Number	1,4%	97,5%	1,1%	0,0%	100,0%
Σύνολο		Count	288	1325	18	1	1632
		Expected Count	288,0	1325,0	18,0	1,0	1632,0
		% within TwoStep Cluster Number	17,6%	81,2%	1,1%	,1%	100,0%

Έλεγχοι Χ-τετράγωνο

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Χ-τετράγωνο	274,693[a]	6	,000
Κλάσμα πιθανοφάνειας	306,529	6	,000
Γραμμική-προς-γραμμική συσχέτιση	199,573	1	,000
Αριθμός έγκυρων περιπτώσεων	1632		

a. 3 cells (25,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,29.

Από τον παραπάνω πίνακα βλέπουμε ότι υπάρχει στατιστική σημαντικότητα στην περίπτωση αυτή καθώς το **p=0,0**. Το σχεδιάγραμμα που ακολουθεί είναι διαφωτιστικό.

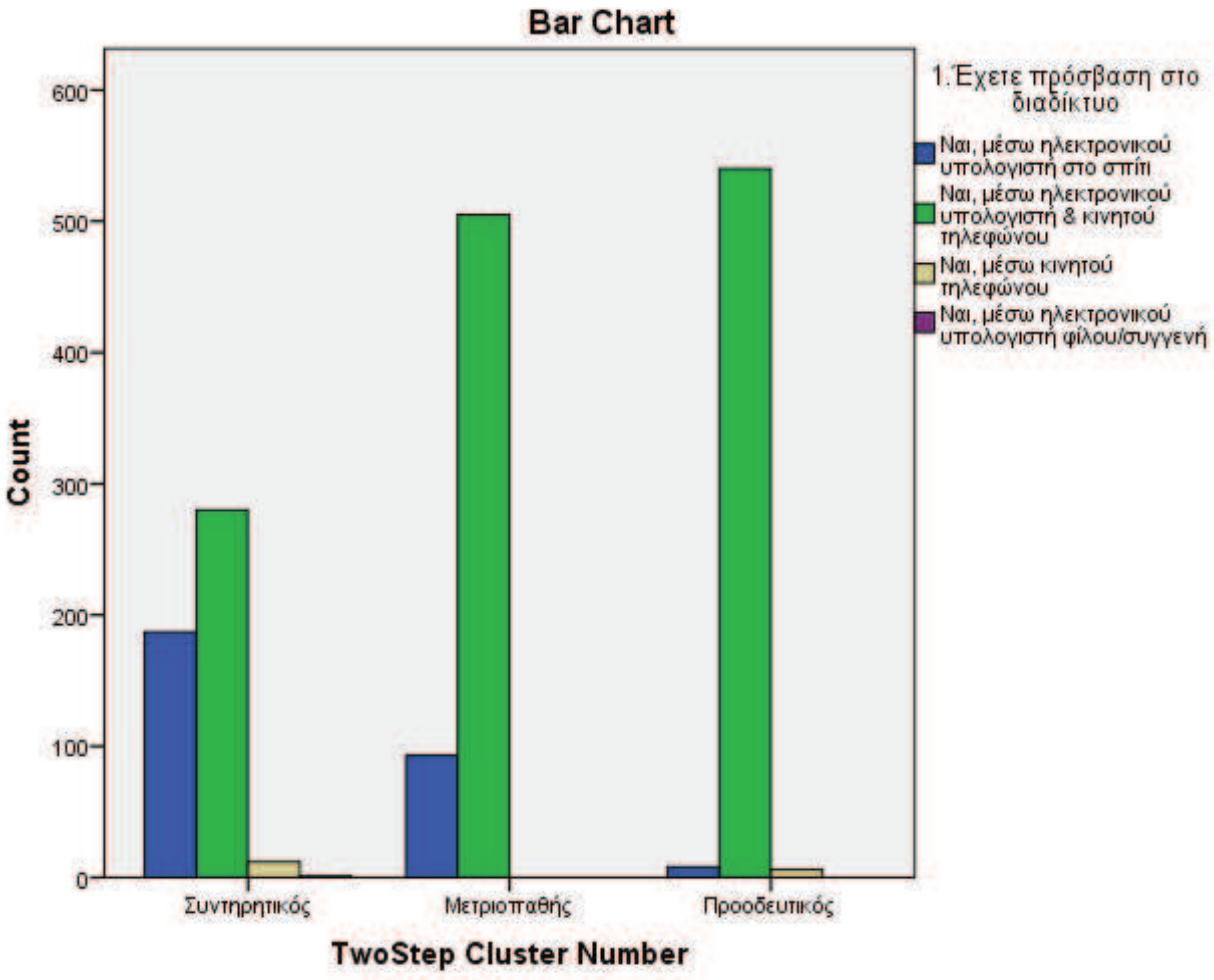
Bar Chart
Count
600
500
400
300
200
100
0
Συντηρητικός
Μετριοπαθής
Προοδευτικός
TwoStep Cluster Number
1.Έχετε πρόσβαση στο διαδίκτυο
Ναι, μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή στο σπίτι
Ναι, μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή & κινητού τηλεφώνου
Ναι, μέσω κινητού τηλεφώνου
Ναι, μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή φίλου/συγγενή

2. Πόσες ώρες την ημέρα (κατά μέσο όρο), βρίσκεστε μπροστά σε μια οθόνη με πρόσβαση στο διαδίκτυο; όπου εφαρμόσαμε την Anova. Τα αποτελέσματά μας είναι τα εξής:

Descriptives

2.Πόσες ώρες την ημέρα(κατά μέσο όρο), βρίσκεστε μπροστά σε μια οθόνη με πρόσβαση στο διαδίκτυο;

	N	Μέσος	Τυπική Απόκλιση	Τυπικό Σφάλμα	95% Διάστημα Εμπιστοσύνης για το μέσο		Ελάχιστο	Μέγιστο
					Κατώτατο Όριο	Ανώτατο Όριο		
Συντηρητικός	480	2,30	,655	,030	2,24	2,36	1	5
Μετριοπαθής	598	2,82	,460	,019	2,79	2,86	1	5
Προοδευτικός	554	3,46	,541	,023	3,42	3,51	2	5
Σύνολο	1632	2,89	,720	,018	2,85	2,92	1	5

Από τον παραπάνω πίνακα, συμπεραίνουμε ότι ο συντηρητικός τύπος χρήστη του Διαδικτύου βρίσκεται μπροστά σε μια οθόνη με πρόσβαση στο Διαδίκτυο από 2-4 ώρες καθημερινά, ο μετριοπαθής τύπος από 2-4 ώρες με έντονη τάση να τις ξεπερνάει και ο προοδευτικός από 4-7 ώρες με επίσης αυξητική τάση.

Έλεγχος ομοιογένοιας διακυμάνσεων

2.Πόσες ώρες την ημέρα(κατά μέσο όρο), βρίσκεστε μπροστά σε μια οθόνη με πρόσβαση στο διαδίκτυο;

Levene Statistic	df1	df2	Sig.
90,502	2	1629	,000

ANOVA

2. Πόσες ώρες την ημέρα(κατά μέσο όρο), βρίσκεστε μπροστά σε μια οθόνη με πρόσβαση στο διαδίκτυο;

	Άθροισμα Τετραγώνων	df	Μέσο τετράγωνο	F	Sig.
Between Groups	350,940	2	175,470	579,165	,000
Within Groups	493,539	1629	,303		
Σύνολο	844,480	1631			

Από τον παραπάνω πίνακα βλέπουμε ότι υπάρχει στατιστική σημαντικότητα στην περίπτωση αυτή καθώς το **p=0,0**.

Multiple Comparisons

Dependent Variable: 2.Πόσες ώρες την ημέρα(κατά μέσο όρο), βρίσκεστε μπροστά σε μια οθόνη με πρόσβαση στο διαδίκτυο;

	(I) TwoStep Cluster Number	(J) TwoStep Cluster Number	Μέση Διαφορά	Τυπικό σφάλμα	Sig.	95% Διάστημα εμπιστοσύνης	
						Κατώτατο Όριο	Ανώτατο Όριο
Games-Howell	Συντηρητικός	Μετριοπαθής	-,522*	,035	,000	-,61	-,44
		Προοδευτικός	-1,162*	,038	,000	-1,25	-1,07
	Μετριοπαθής	Συντηρητικός	,522*	,035	,000	,44	,61
		Προοδευτικός	-,639*	,030	,000	-,71	-,57
	Προοδευτικός	Συντηρητικός	1,162*	,038	,000	1,07	1,25
		Μετριοπαθής	,639*	,030	,000	,57	,71

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

Στη συνέχεια κάναμε Post-Hoc Tests με Games-Howell όπου και οι τρεις τύποι χρηστών του Διαδικτύου παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές καθώς όλα τα sig.(p-value) παρουσιάζουν στατιστική σημαντικότητα (sig.=0.0).

Στο παρακάτω γράφημα (Means Plot) είναι διακριτή η διαφορά των τριών τύπων σε ότι αφορά τις ώρες που βρίσκονται μπροστά σε μια οθόνη με πρόσβαση στο διαδίκτυο επί καθημερινής βάσης.

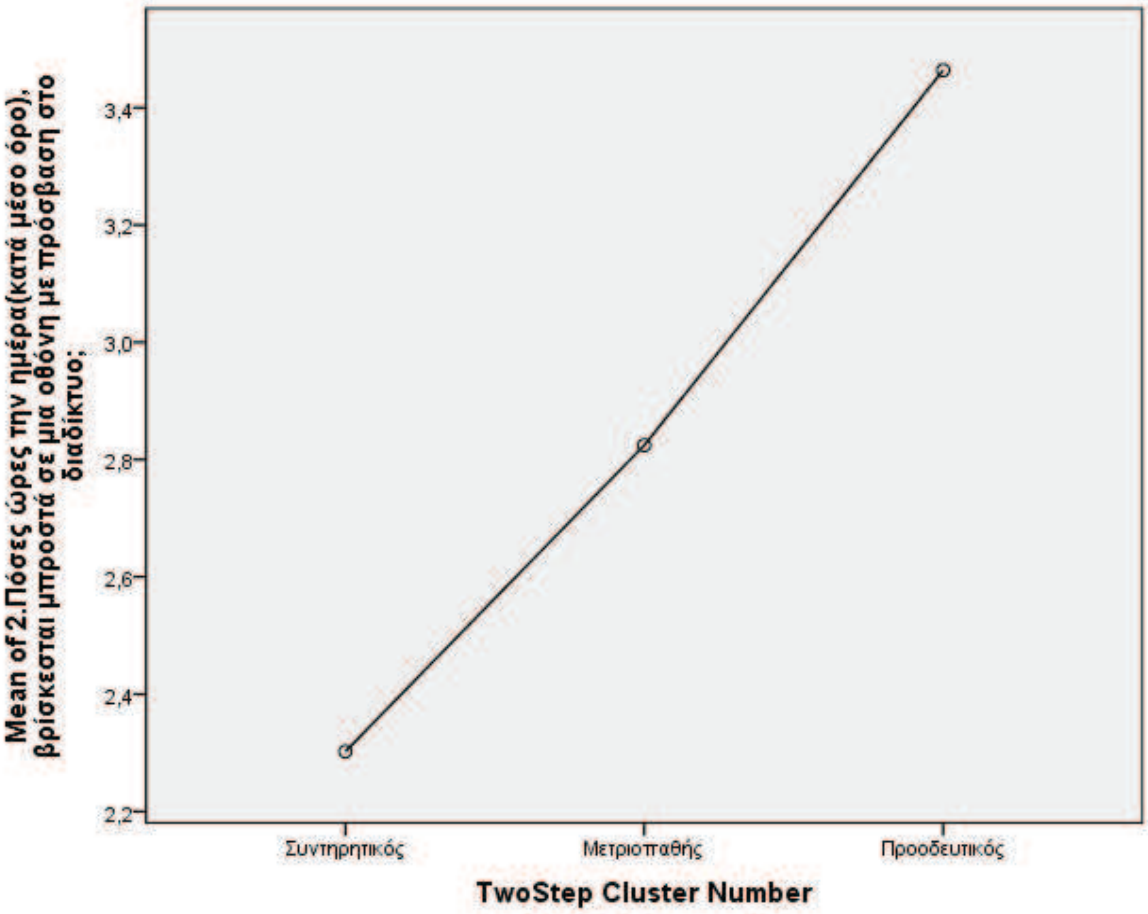
Mean of 2.Πόσες ώρες την ημέρα(κατά μέσο όρο), βρίσκεσται μπροστά σε μια οθόνη με πρόσβαση στο διαδίκτυο;
3,4
3,2
3,0
2,8
2,6
2,4
2,2
Συντηρητικός
Μετριοπαθής
Προοδευτικός
TwoStep Cluster Number

<u>3α. Η ζωή μπροστά στην οθόνη ενός Η/Υ ή ενός κινητού τηλεφώνου με πρόσβαση στο διαδίκτυο (Συμφωνώ περισσότερο</u>) όπου κάνουμε έλεγχο X^2. Τα αποτελέσματά μας είναι τα εξής:

		3α.Η ζωή μπροστά στην οθόνη ενός Η/Υ ή ενός κινητού τηλεφώνου με πρόσβαση στο διαδίκτυο (Συμφωνώ περισσότερο)						
		Συναρπαστική	Έχει ενδιαφέρον	Δίνει την ευκαιρία για δημιουργική απασχόληση	Αποτελεί επικίνδυνη ψευδαίσθηση	Αναγκαίο κακό	Είναι το μέλλον της ανθρωπότητας	Είναι "βιολογική" ανάγκη
TwoStep Αριθμός Συστάδων	Συντηρητικός	4	314	54	22	22	45	19
	Μετριοπαθής	0	392	43	0	6	94	63
	Προοδευτικός	46	10	127	1	0	215	155
Σύνολο		50	716	224	23	28	354	237

Έλεγχοι Χ-τετράγωνο

	Τιμή	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Χ-τετράγωνο	782,665[a]	12	,000
Κλάσμα πιθανοφάνειας	948,538	12	,000
Γραμμική-προς-γραμμική συσχέτιση	298,111	1	,000
Αριθμός έγκυρων περιπτώσεων	1632		

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 6,76.

Από τον παραπάνω πίνακα βλέπουμε ότι υπάρχει στατιστική σημαντικότητα στην περίπτωση αυτή καθώς το **p=0,0**. Το σχεδιάγραμμα που ακολουθεί είναι διαφωτιστικό.

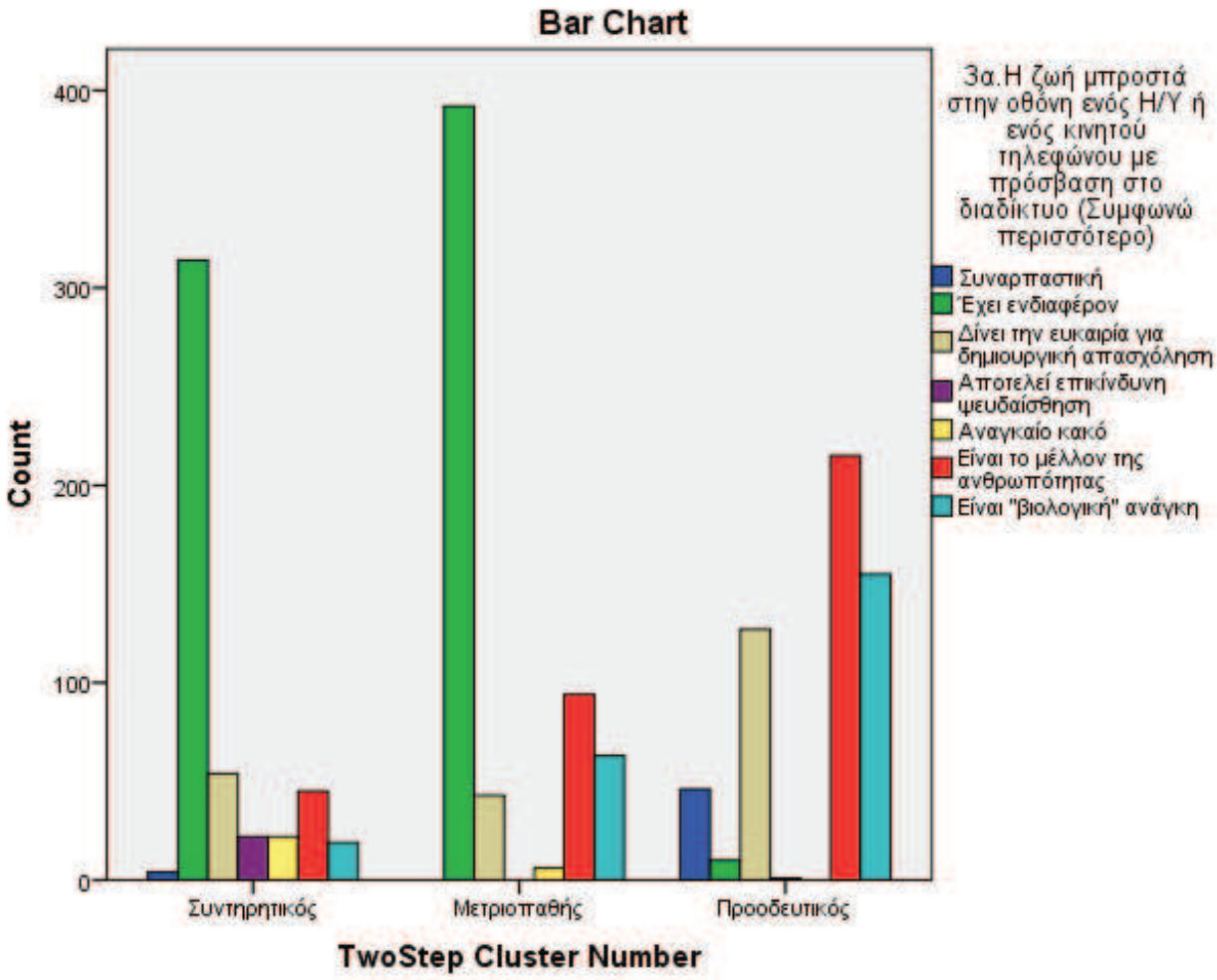

<u>4α. Στο διαδίκτυο: (Συμφωνώ περισσότερο) όπου κάνουμε έλεγχο X^2. Τα αποτελέσματα μας είναι τα εξής:</u>

TwoStep Αριθμός Συστάδων * 4α.Στο διαδίκτυο:(Συμφωνώ περισσότερο) Crosstabulation

Μέτρηση

		4α.Στο διαδίκτυο:(Συμφωνώ περισσότερο)					Total
		λέω ελεύθερα τη γνώμη μου	σχολιάζω ότι θέλω	προσέχω τι λέω γιατί όλα καταγράφονται	διαβάζω με ενδιαφέροντις απόψεις & τα σχόλια των άλλων	μπερδεύομαι μέσα στις πολλές γνώμες	
TwoStep Αριθμός Συστάδων	Συντηρητικός	53	55	236	101	35	480
	Μετριοπαθής	321	9	109	102	57	598
	Προοδευτικός	448	46	0	55	5	554
Σύνολο		822	110	345	258	97	1632

Έλεγχοι Χ-τετράγωνο

Pearson Χ-τετράγωνο	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Κλάσμα πιθανοφάνειας	650,177[a]	8	,000
Γραμμική-προς-γραμμική συσχέτιση	792,257	8	,000
Αριθμός έγκυρων περιπτώσεων	360,980	1	,000
Έλεγχοι Χ-τετράγωνο	1632		

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 28,53.

Από τον παραπάνω πίνακα βλέπουμε ότι υπάρχει στατιστική σημαντικότητα στην περίπτωση αυτή καθώς το **p=0,0**. Ακολουθεί το ενδεικτικό σχεδιάγραμμα.

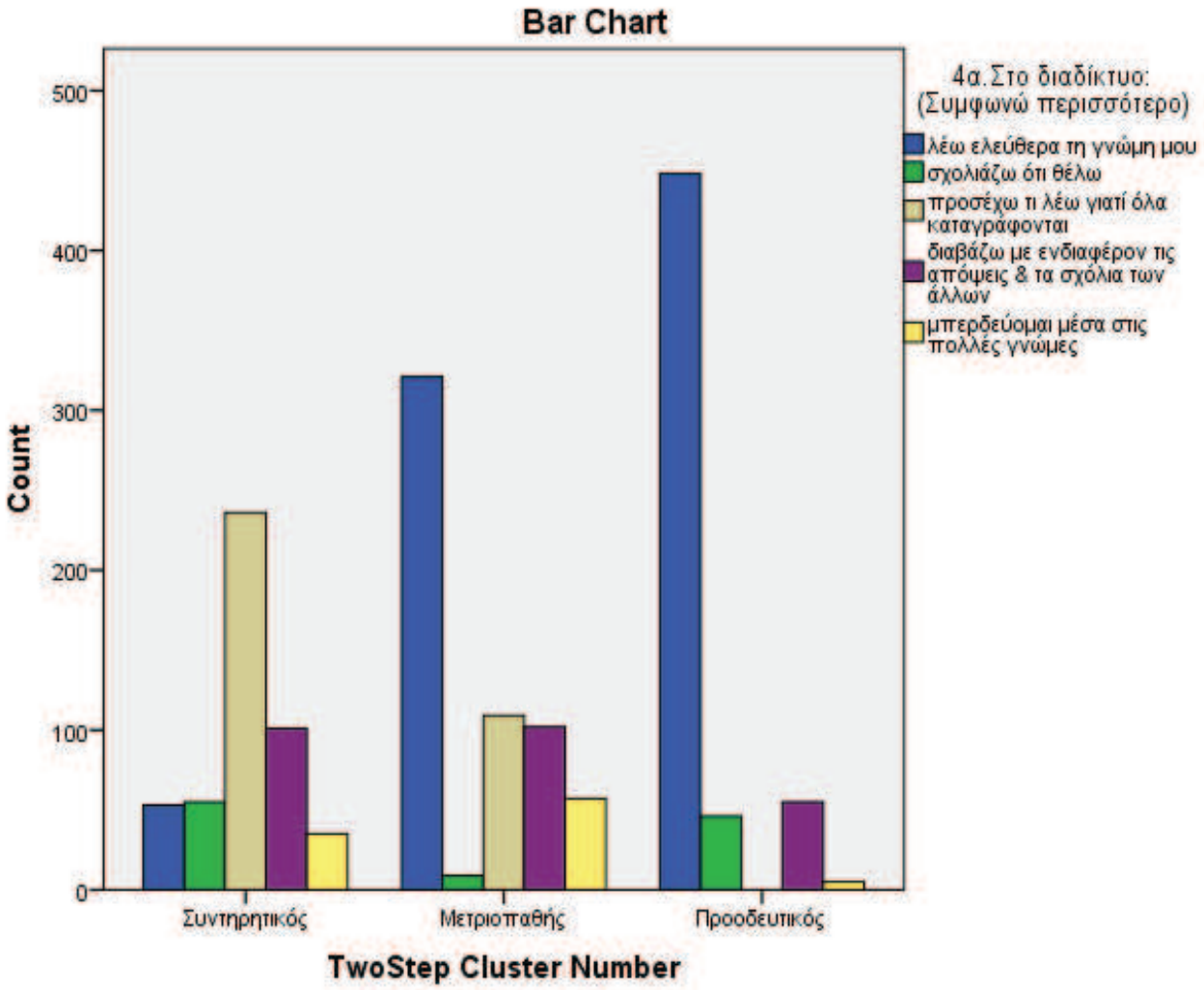

8α.Το διαδίκτυο (1η προτίμηση) όπου κάνουμε έλεγχο X^2. Τα αποτελέσματά μας είναι τα εξής:

TwoStep Αριθμός Συστάδων * 8.α Το διαδίκτυο (1η Προτίμηση) Crosstabulation

Μέτρηση

		8.α Το διαδίκτυο (1η Προτίμηση)							
		Φέρνει πιο κοντά τους ανθρώπους με διαφορετική κουλτούρα	Ευνοεί την ξενομανία	Βοηθάνα μάθεις πράγματα για τον πολιτισμό & την παράδοση του τόπου σου	Μπορεί να παρασύρει σε ακραίες ιδεολογίες	Προωθεί την παγκοσμιοποίηση	Αποτελεί μια όαση ψυχαγωγίας	Απειλεί την εθνική ταυτότητα	Φέρνει τους ξενιτεμένους πιο κοντά στην πατρίδα τους
TwoStep Αριθμός Συστάδων	Συντηρητικός	58	6	39	51	239	27	1	59
	Μετριοπαθής	594	0	0	0	0	1	1	2
	Προοδευτικός	432	0	2	0	41	76	0	3
Σύνολο		1084	6	41	51	280	104	2	64

Έλεγχοι Χ-τετράγωνο

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Χ-τετράγωνο	1181,583[a]	14	,000
Κλάσμα πιθανοφάνειας	1299,932	14	,000
Γραμμική-προς-γραμμική συσχέτιση	345,233	1	,000
Αριθμός έγκυρων περιπτώσεων	1632		

a. 6 cells (25,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,59.

Από τον παραπάνω πίνακα βλέπουμε ότι υπάρχει στατιστική σημαντικότητα στην περίπτωση αυτή καθώς το **p=0,0**. Το σχεδιάγραμμα που ακολουθεί είναι διαφωτιστικό.

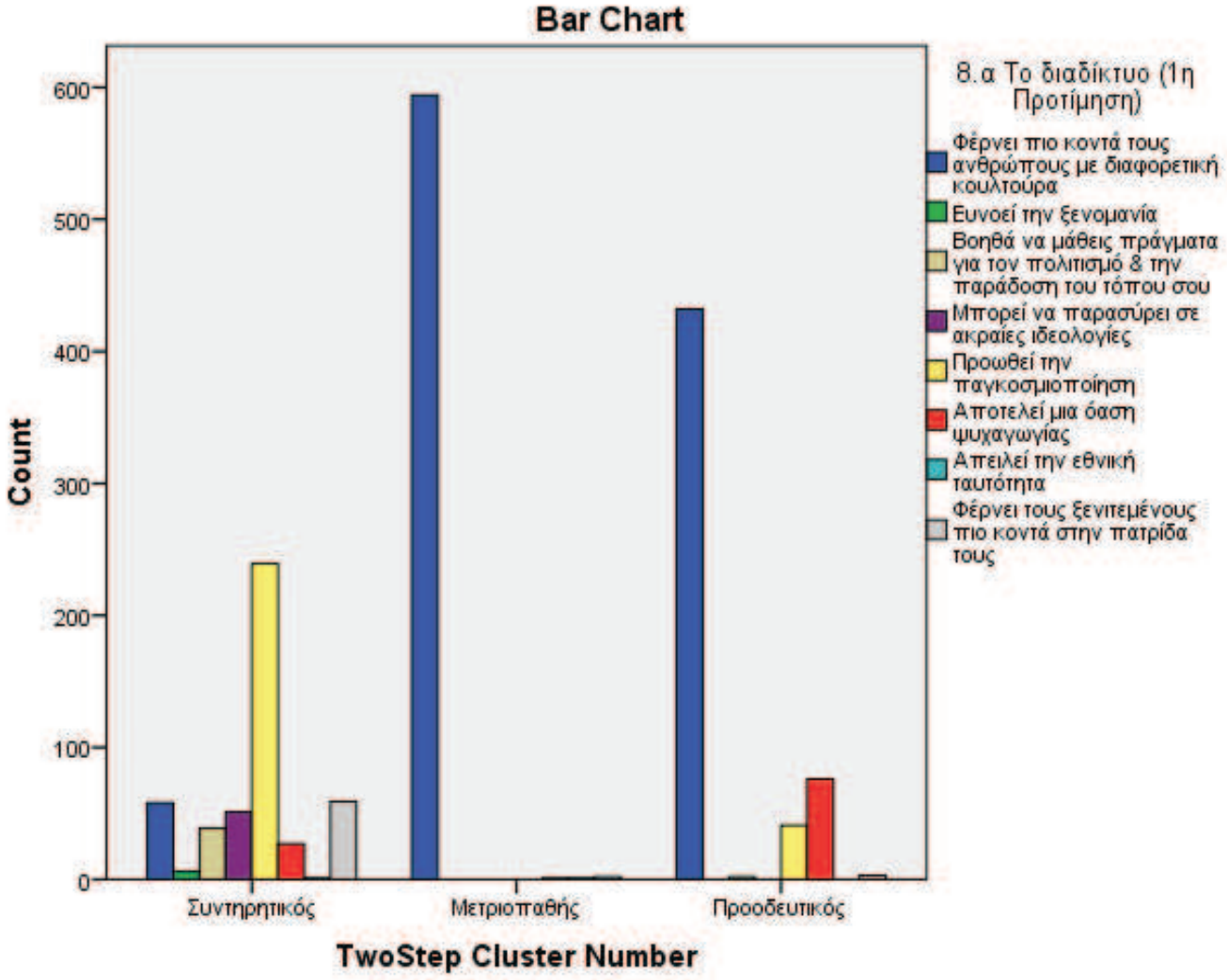
Bar Chart
Count
600
500
400
300
200
100
0
Συντηρητικός
Μετριοπαθής
Προοδευτικός
TwoStep Cluster Number
8.α Το διαδίκτυο (1η Προτίμηση)
Φέρνει πιο κοντά τους ανθρώπους με διαφορετική κουλτούρα
Ευνοεί την ξενομανία
Βοηθά να μάθεις πράγματα για τον πολιτισμό & την παράδοση του τόπου σου
Μπορεί να παρασύρει σε ακραίες ιδεολογίες
Προωθεί την παγκοσμιοποίηση
Αποτελεί μια όαση ψυχαγωγίας
Απειλεί την εθνική ταυτότητα
Φέρνει τους ξενιτεμένους πιο κοντά στην πατρίδα τους

Συνεχίζουμε με την ερώτηση <u>18β. Η φωνητική αποτύπωση των ελληνικών λέξεων με λατινικούς χαρακτήρες; (2η Επιλογή)</u> όπου κάνουμε έλεγχο X^2. Τα αποτελέσματα μας είναι τα εξής:

TwoStep Αριθμός Συστάδων * 18.β.Η φωνητική αποτύπωση των ελληνικών λέξεων με λατινικούς χαρακτήρες:(2η επιλογή) Crosstabulation

Μέτρηση

		18.β.Η φωνητική αποτύπωση των ελληνικών λέξεων με λατινικούς χαρακτήρες:(2η επιλογή)							
		Απειλεί την ελληνική γλώσσα	Έχει δαιμονοποιηθεί άδικα	Απομακρύνει τη νέα γενιά από την ελληνική γλώσσα	Δεν έχει καμία επίπτωση στη σχέση του Έλληνα με τη γλώσσα του	Είναι ευεργετική λόγω ταχύτητας και ευκολίας	Είναι αναπόφευκτη	Αλλοιώνει την αξία της ελληνικής γλώσσας	Δεν μπορεί να γίνεται χωρίς επιπτώσεις στη σχέση του Έλληνα με τη γλώσσα του
TwoStep Αριθμός Συστάδων	Συντηρητικός	69	8	50	0	104	26	120	103
	Μετριοπαθής	94	4	12	4	159	47	153	125
	Προοδευτικός	2	236	1	46	199	47	0	23
Σύνολο		165	248	63	50	462	120	273	251

Έλεγχοι Χ-τετράγωνο

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Χ-τετράγωνο	879,927[a]	14	,000
Κλάσμα πιθανοφάνειας	1035,965	14	,000
Γραμμική-προς-γραμμική συσχέτιση	122,022	1	,000
Αριθμός έγκυρων περιπτώσεων	1632		

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 14,71.

Από τον παραπάνω πίνακα βλέπουμε ότι υπάρχει στατιστική σημαντικότητα στην περίπτωση αυτή καθώς το **p=0,00**.

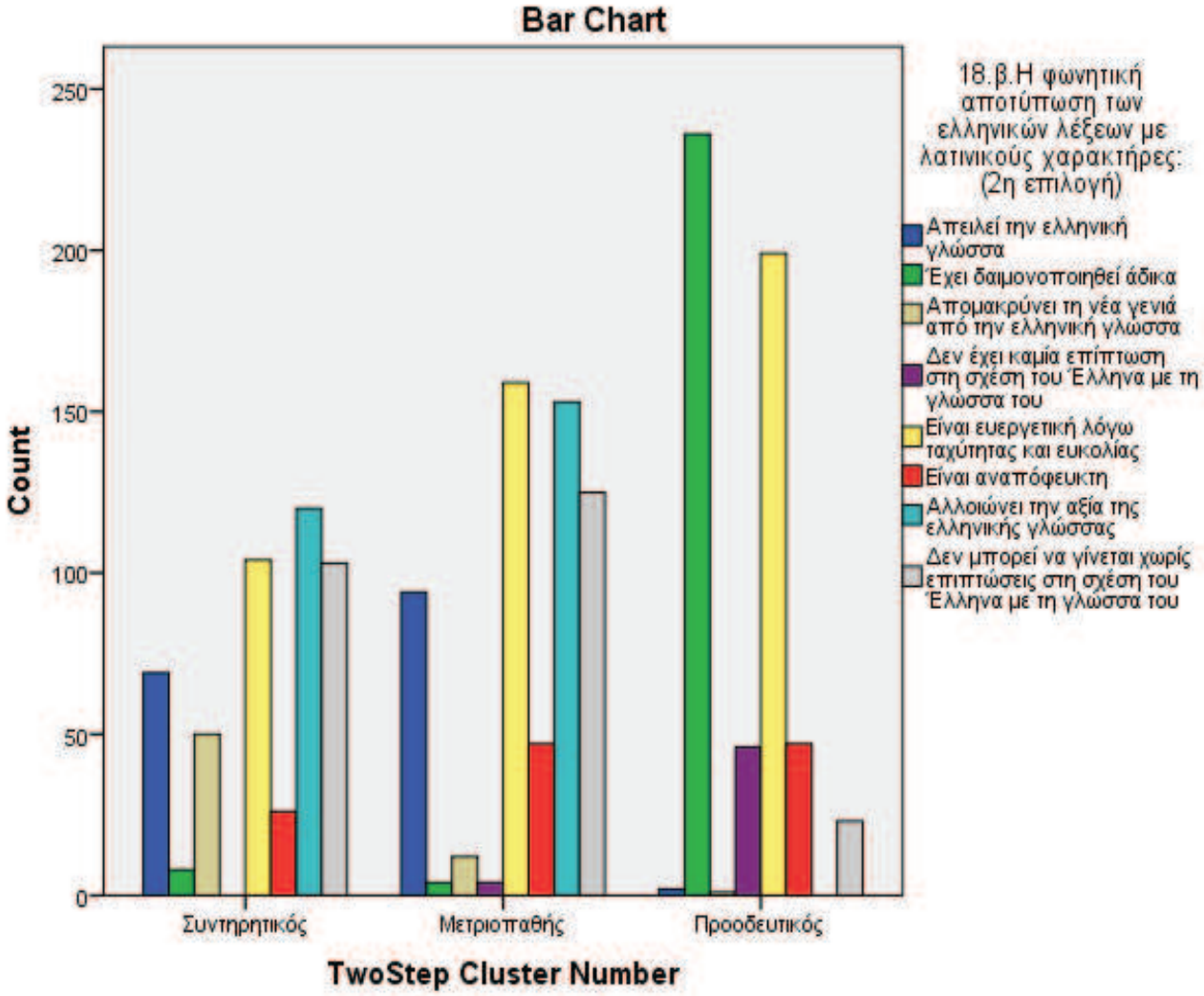

Συνεχίζουμε με την ερώτηση 9. Έχετε ή είχατε ποτέ facebook; όπου κάνουμε έλεγχο X^2. Τα αποτελέσματα μας είναι τα εξής:

TwoStep Αριθμός Συστάδων * 9.Έχετε ή είχατε ποτέ facebook; Crosstabulation

Μέτρηση

		9.Έχετε ή είχατε ποτέ facebook;			
		Ποτέ	Είχα, αλλά δεν έχω πια	Ναι	Total
TwoStep Αριθμός Συστάδων	Συντηρητικός	2	5	473	480
	Μετριοπαθής	0	1	597	598
	Προοδευτικός	0	0	554	554
Σύνολο		2	6	1624	1632

Έλεγχοι Χ-τετράγωνο

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Χ-τετράγωνο	13,486[a]	4	,009
Κλάσμα πιθανοφάνειας	13,799	4	,008
Γραμμική-προς-γραμμική συσχέτιση	10,146	1	,001
Αριθμός έγκυρων περιπτώσεων	1632		

a. 6 cells (66,7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,59.

Από τον παραπάνω πίνακα βλέπουμε ότι υπάρχει στατιστική σημαντικότητα στην περίπτωση αυτή καθώς το **p=0,009**.

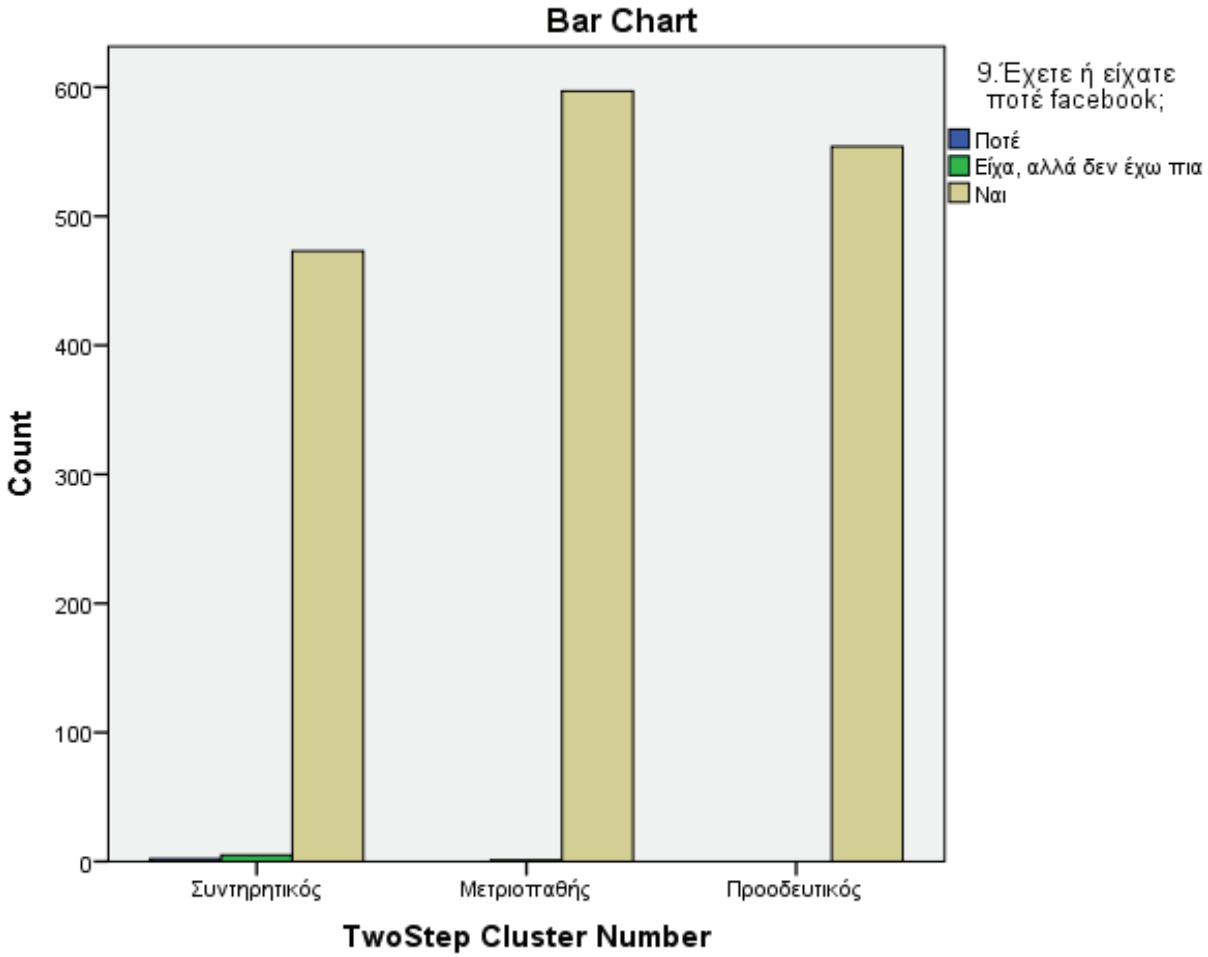

10. Πόσες ώρες την ημέρα ασχολείστε με το facebook όπου εφαρμόσαμε την Anova. Τα αποτελέσματα μας είναι τα εξής:

Descriptives

10.Πόσες ώρες την ημέρα ασχολείστε με το facebook;

	N	Μέσος	Τυπική Απόκλιση	Τυπικό Σφάλμα	95% Διάστημα Εμπιστοσύνης για το μέσο		Ελάχιστο	Μέγιστο
					Κατώτατο Όριο	Ανώτατο Όριο		
Συντηρητικός	477	1,98	,711	,033	1,91	2,04	1	5
Μετριοπαθής	598	2,16	,536	,022	2,12	2,21	1	5
Προοδευτικός	554	2,92	,517	,022	2,88	2,97	2	5
Σύνολο	1629	2,37	,713	,018	2,33	2,40	1	5

Από τον παραπάνω πίνακα συμπεραίνουμε ότι ο συντηρητικός τύπος χρήστη διαδικτύου ασχολείται με το facebook πάνω από 2 ώρες καθημερινά, ο μετριοπαθής τύπος από 2-4 ώρες και ο προοδευτικός από 4 ώρες και πάνω.

Test of Homogeneity of Variances

10.Πόσες ώρες την ημέρα ασχολείστε με το facebook;

Levene Statistic	df1	df2	Sig.
8,723	2	1626	,000

ANOVA

10.Πόσες ώρες την ημέρα ασχολείστε με το facebook;

	Άθροισμα Τετραγώνων	df	Μέσο τετράγωνο	F	Sig.
Between Groups	268,535	2	134,268	390,082	,000
Within Groups	559,675	1626	,344		
Σύνολο	828,210	1628			

Από τον παραπάνω πίνακα βλέπουμε ότι υπάρχει στατιστική σημαντικότητα στην περίπτωση αυτή καθώς το **p=0,0**.

Multiple Comparisons

Dependent Variable: 10.Πόσες ώρες την ημέρα ασχολείστε με το facebook;

	(I) TwoStep Αριθμός Συστάδων	(J) TwoStep Αριθμός Συστάδων	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
Games-Howell	Συντηρητικός	Μετριοπαθής	-,185*	,039	,000	-,28	-,09
		Προοδευτικός	-,945*	,039	,000	-1,04	-,85
	Μετριοπαθής	Συντηρητικός	,185*	,039	,000	,09	,28
		Προοδευτικός	-,760*	,031	,000	-,83	-,69
	Προοδευτικός	Συντηρητικός	,945*	,039	,000	,85	1,04
		Μετριοπαθής	,760*	,031	,000	,69	,83

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

Στη συνέχεια κάναμε Post-Hoc Tests με Games-Howell όπου και οι τρεις τύποι χρηστών του Διαδικτύου παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές καθώς όλα τα sig.(p-value) παρουσιάζουν στατιστική σημαντικότητα (sig.=0.0).

Στο παρακάτω γράφημα (Means Plot) είναι διακριτή η διαφορά των τριών τύπων όσον αφορά τις ώρες που ασχολούνται με το facebook.

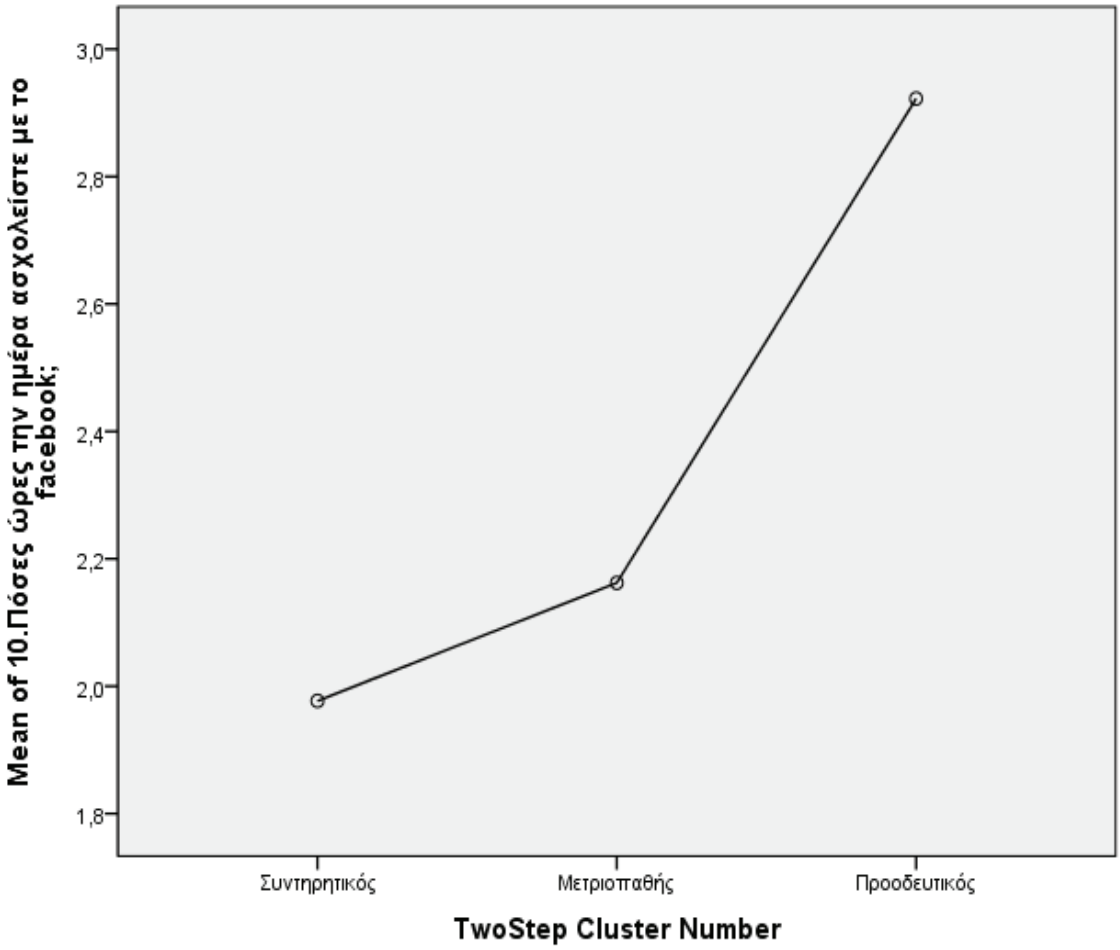
Mean of 10.Πόσες ώρες την ημέρα ασχολείστε με το facebook;
3,0
2,8
2,6
2,4
2,2
2,0
1,8
Συντηρητικός
Μετριοπαθής
Προοδευτικός
TwoStep Cluster Number

11β. Τι σας αρέσει/άρεσε στο facebook; (2η Προτίμηση) όπου κάνουμε έλεγχο X^2.

Τα αποτελέσματα μας είναι τα εξής:

TwoStep Αριθμός Συστάδων * 11.β Τι σας αρέσει/άρεσε στο facebook; (2η Προτίμηση) Crosstabulation

Count

		11.β Τι σας αρέσει/άρεσε στο facebook; (2η Προτίμηση)								
		Να ανεβάζω φωτογραφίες μου	Να μου κάνουν like	Να βλέπω φωτογραφίες άλλων	Να σχολιάζω φωτογραφίες άλλων	Να κάνω νέες γνωριμίες	Να μιλάω με τους άλλους για δημόσια ζητήματα	Να επικοινωνώ γρήγορα και άμεσα	Να βλέπω τι κάνουν οι άλλοι	Να ξαναβρίσκω παλιούς μου φίλους
TwoStep Αριθμός Συστάδων	Συντηρητικός	69	49	128	8	15	15	98	64	34
	Μετριοπαθής	95	83	67	0	18	24	193	96	22
	Προοδευτικός	31	30	134	1	97	104	16	2	
Σύνολο		195	162	329	9	130	143	430	176	58

Έλεγχοι Χ-τετράγωνο

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Χ-τετράγωνο	393,313[a]	16	,000
Κλάσμα πιθανοφάνειας	406,957	16	,000
Γραμμική-προς-γραμμική συσχέτιση	1,890	1	,169
Αριθμός έγκυρων περιπτώσεων	1632		

a. 3 cells (11,1%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2,65.

Από τον παραπάνω πίνακα βλέπουμε ότι υπάρχει στατιστική σημαντικότητα στην περίπτωση αυτή καθώς το **p=0,00**.

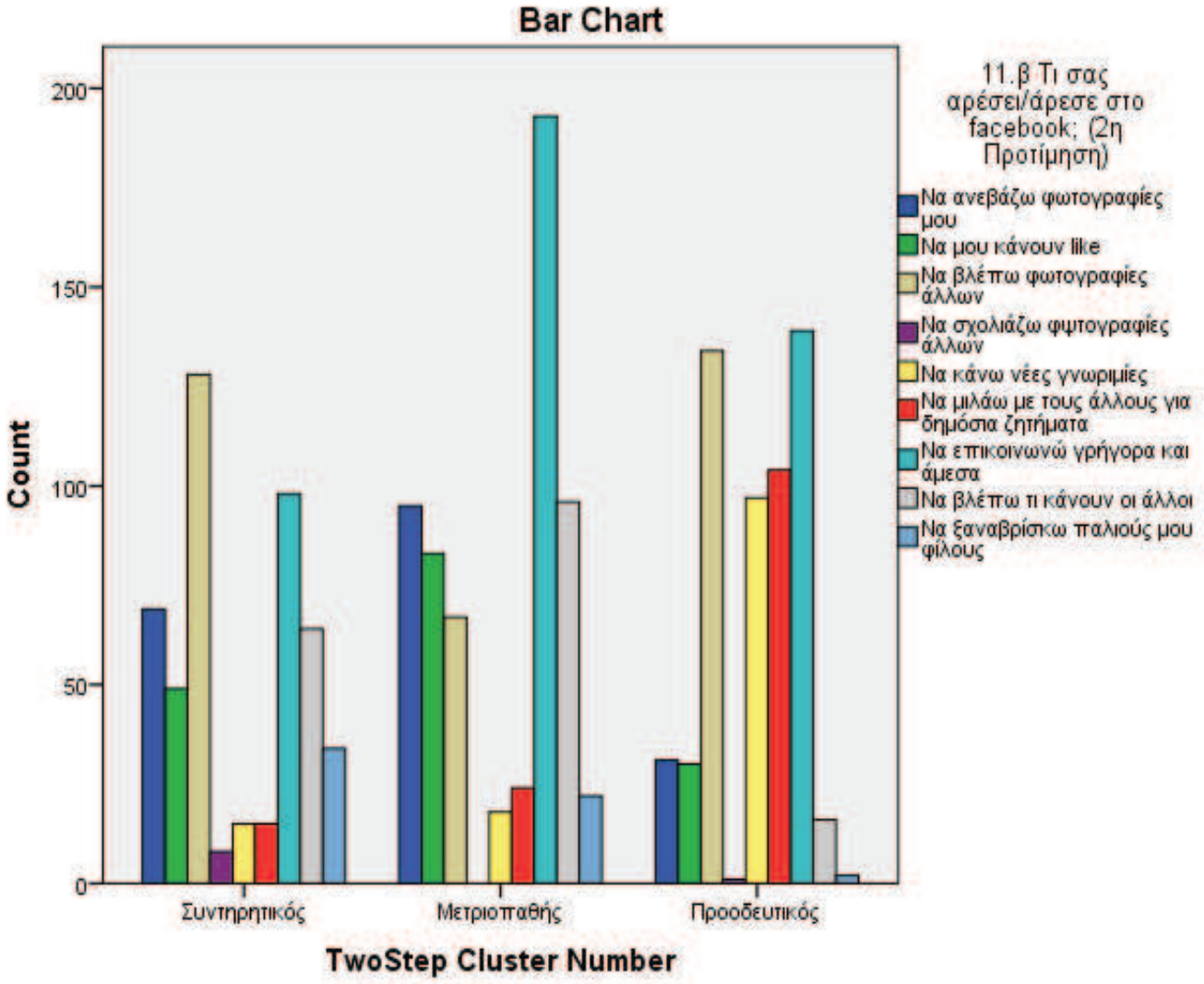
Bar Chart
Count
200
150
100
50
0
Συντηρητικός
Μετριοπαθής
Προοδευτικός
TwoStep Cluster Number
11.β Τι σας αρέσει/άρεσε στο facebook; (2η Προτίμηση)
Να ανεβάζω φωτογραφίες μου
Να μου κάνουν like
Να βλέπω φωτογραφίες άλλων
Να σχολιάζω φωτογραφίες άλλων
Να κάνω νέες γνωριμίες
Να μιλάω με τους άλλους για δημόσια ζητήματα
Να επικοινωνώ γρήγορα και άμεσα
Να βλέπω τι κάνουν οι άλλοι
Να ξαναβρίσκω παλιούς μου φίλους

TwoStep Αριθμός Συστάδων * 13.Πιστεύετε ότι είναι δυνατό να φλερτάρει κάποιος/α στο facebook; Crosstabulation

Μέτρηση

		13.Πιστεύετε ότι είναι δυνατό να φλερτάρει κάποιος/α στο facebook;		
		Όχι	Ναι	Total
TwoStep Αριθμός Συστάδων	Συντηρητικός	255	225	480
	Μετριοπαθής	44	554	598
	Προοδευτικός	0	554	554
Σύνολο		299	1333	1632

Έλεγχοι Χ-τετράγωνο

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Χ-τετράγωνο	560,837[a]	2	,000
Κλάσμα πιθανοφάνειας	576,554	2	,000
Γραμμική-προς-γραμμική συσχέτιση	467,346	1	,000
Αριθμός έγκυρων περιπτώσεων	1632		

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 87,94.

Από τον παραπάνω πίνακα βλέπουμε ότι υπάρχει στατιστική σημαντικότητα στην περίπτωση αυτή καθώς το **p=0,00**.

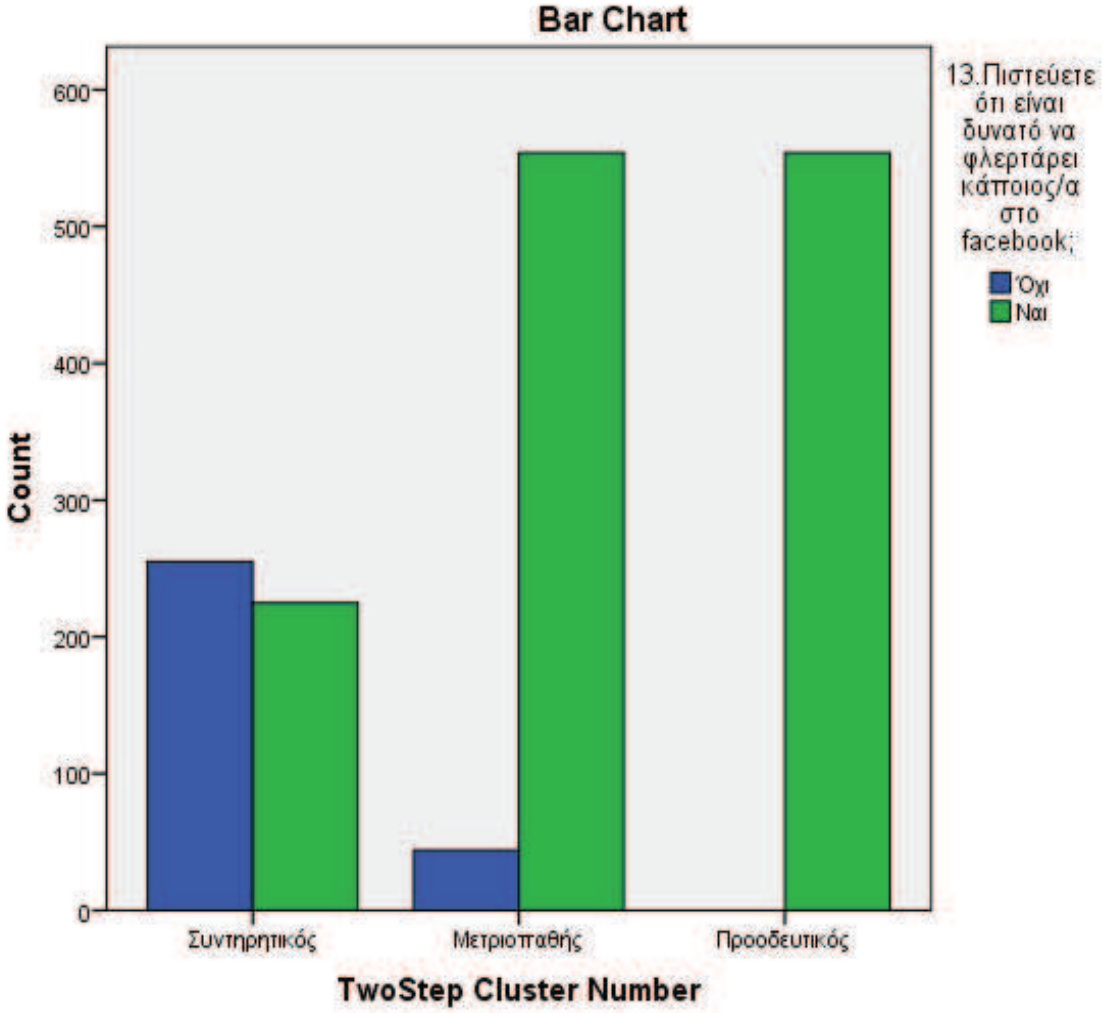
Bar Chart
Count
600
500
400
300
200
100
0
Συντηρητικός
Μετριοπαθής
Προοδευτικός
TwoStep Cluster Number
13.Πιστεύετε ότι είναι δυνατό να φλερτάρει κάποιος/α στο facebook;
Όχι
Ναι

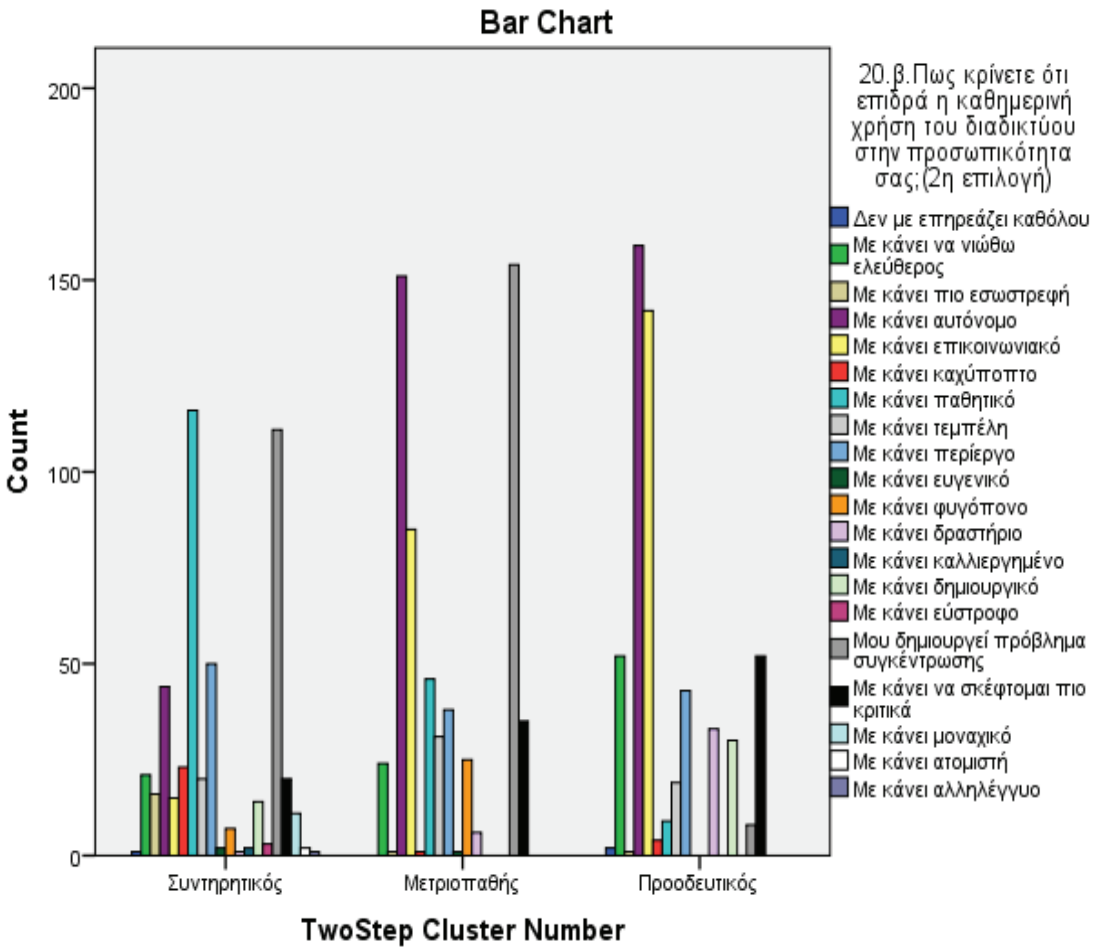
Bar Chart
Count
200
150
100
50
0
Συντηρητικός
Μετριοπαθής
Προοδευτικός
TwoStep Cluster Number
20.β.Πως κρίνετε ότι επιδρά η καθημερινή χρήση του διαδικτύου στην προσωπικότητα σας;(2η επιλογή)
Δεν με επηρεάζει καθόλου
Με κάνει να νιώθω ελεύθερος
Με κάνει πιο εσωστρεφή
Με κάνει αυτόνομο
Με κάνει επικοινωνιακό
Με κάνει καχύποπτο
Με κάνει παθητικό
Με κάνει τεμπέλη
Με κάνει περίεργο
Με κάνει ευγενικό
Με κάνει φυγόπονο
Με κάνει δραστήριο
Με κάνει καλλιεργημένο
Με κάνει δημιουργικό
Με κάνει εύστροφο
Μου δημιουργεί πρόβλημα συγκέντρωσης
Με κάνει να σκέφτομαι πιο κριτικά
Με κάνει μοναχικό
Με κάνει ατομιστή
Με κάνει αλληλέγγυο

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

Αξελός Κώστας, *Προς την πλανητική σκέψη,* μτφ. Φραγκίσκη Αμπατζόγλου, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα, 1996, σ. 437.

Αξελός Κώστας, *Ο Ηράκλειτος και η φιλοσοφία,* μτφ. Δημήτρης Δημητριάδης, Εξάντας, Αθήνα, 1976, 41 σ. 352.

Αξελός Κώστας, *Η μοίρα της σύγχρονης Ελλάδας, μτφ. Κατερίνα Δασκαλάκη*, Νεφέλη, Αθήνα, 2010, σ. 84.

Αριστοτέλους, *Περί Ψυχής,* Ζήτρος, Αθήνα, 1995, σ. 157.

Γιανναράς Χρίστος, *Η Νεοελληνική Ταυτότητα*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα, 2001, σ. 220.

Γιαννόπουλος Περικλής: *Η Ελληνική Γραμμή,* Ερμείας, Αθήνα, 1980, σ. 203.

Κόνραντ Τζόζεφ, *Η καρδιά του σκότους,* μτφ. Αλεξάνδρα Παπαθανασοπούλου, Πατάκης, Αθήνα, 2012, σ. 143.

Μακ Λούαν Μάρσαλ, *Μίντια: Οι προεκτάσεις του Ανθρώπου,* μτφ. Σπύρος Μάνδρος, Κάλβος, Αθήνα, 2000, σ. 235.

Μεϊμάρης Μιχάλης, *Η εφήμερη πρόκληση «Τα νέα δεδομένα: Δωρεάν εφημερίδες και Νέα μέσα»*

Μπαμπινιώτης Γεώργιος, «Οι νέοι θα πληρώσουν ακριβά τα greeklish», *ΤΑ ΝΕΑ,* Αθήνα, 12.6.2011, σ. 2.

Παπαδοπούλου Ράνια, Lapsus Linguae, *Οι προτιμήσεις του κοινού στον τομέα της ενημέρωσης,* Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 2012, σ. 30.

Παπαϊωάννου Κώστας, *Κόσμος και Ιστορία*, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα, 2000, σ. 95.

Πλάτων, *Τίμαιος 34^{α} και 37^{α}* , Κάκτος, Αθήνα, 2001 και Πλάτων, *Νόμοι 898αβ.,* Αθήνα, 2002

Πλωτίνος, *Εννεάς 1,* Κάκτος, Αθήνα, 1995, σ. 230.

Πλάτων, *Τίμαιος 34^{α} και 37^{α}* , Κάκτος, Αθήνα, 2001 και Πλάτων, *Νόμοι 898αβ.*, Αθήνα, 2002

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Arango Tim, "Fall in Newspaper Sales Accelerates to Pass 7%," *New York Times*, New York, April 27, 2009, p. 16.

Balter Michael, "Tool Use Is Just Another Trick of the Mind," *Science NOW*, New York, January 28 2008, 30.

Bell David A., "The Bookless Future: What the Internet Is Doing to Scholarship," *New Republic*, New York, May 2, 2005, p. 8.

Bergman, S. M., Fearrington, M. E., Davenport, S. W. & Bergman, J. Z., "Millennials, narcissism, and social net-working: What narcissists do on social networking sites and why*". Personality and Individual Differences*, 2011, p. 711.

Bohm D. & Hiley B., "On the Intuitive Understanding of Nonlocality as Implied by Quantum Theory", Foundations of Physics, vol. 5, 1975, p. 235.

Boswell James, *The Life of Samuel Johnson,* Bell, London, 1889, p. 1245.

Boyer Pascal and Wertsch James V., eds., *Memory in Mind and Culture,* Cambridge University Press, New York, 2009, p. 259.

Braudel Fernand, *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II,* Armand Colin Editeur, Paris, 1990, p. 355.

Buffardi, L. E. & Campbell, W. K., "Narcissism and social networking websites". *Personality and Social Psychology Bulleting*, 2008, p. 1315.
Capek M.*, The Philosophical Impact of Contemporary Physics*, Princeton, New Jersey, 1961, p. 245.

Capra Fritjof, *Το Τάο και η Φυσική,* Εκδόσεις Βερέττα, Ρόδος, 2012, σ. 250

Carr Nicholas, *The Shallows: How the Internet is changing the way we think, read and remember,* Atlantic Books, New York, 2010, p. 288.

Cassidy, J., "Me media: How hanging out on the Internet became big business", *The New Yorker*, 2006, p. 50.

Cherny, L., & Weise, E. R., *Wired_women: Gender and new realities in cyberspace,* Seal Press, Seattle, 1996, p. 35.

Coffman K.G. and Odlyzko A.M., "The size and growth rate of the Internet," AT&T Labs monograph, New York, July 6 2001, p. 220.

Cook David, "Monitor Shifts from Print to Web-Based Strategy," *Christian Science Monitor*, Washingotn, October 28, 2008, p. 8.

Crovitz L. Gordon, "Information Overload? Relax," *Wall Street Journal,* New York, July 6, 2009, p. 12.

Culkin John M., "A Schoolman's Guide to Marshall Mc Luhan," *Saturday Review*, New York, March 18, 1967, p. 34.

Dahlberg, L. (2001) "Computer-mediated Communication and the Public Sphere: A Critical Analysis", *Journal of Computer-Mediated Communication 7(1),* New York, 2 April 2009, p. 48.

Dantzig Tobias, *Number, the Language of Science: A Critical Survey Written for the Cultured Non-mathematician,* Mac Millan, New York, 1996, p. 145.

Davis Philip, "Is Google Making Us Stupid? Nope!" *The Scholarly Kitchen blog,* June 16, 2008, p. 12.

Dery, M., *Flame wars: The discourse of cyberculture*, Duke University Press. 1994, p. 29.

Doidge Norman, *Brain That Changes Itself,* Penguin, New York, 2007, p. 427.

Ellison, N. B., Steinfield, C. & Lampe, C., "The benefits of Facebook 'friends': Social capital and college students' use of online social network sites". *Journal of Computer-Mediated Communication,* New York, 2007, p. 89.

Erickson, J., AsiaWeek, *http://WWW.politics.com.* October 2 1998, p. 80.

Facebook (2010). Facebook statistics. Διαθέσιμο σε: http://www.facebook.com/press/info.php?mfactsheet#!/press/info.php?statistics.

Foreman Richard, The Pancake People, or "The Gods Are Pounding My Head," *Edge*, New York, March 8 2005, p. 25.

Friedman Bruce, "How Google Is Changing Our Information – Seeking Behavior," *Lab Soft News blog*, February 6, 2008, p. 12.

Fuchs, C. (2012). "The Political Economy of Privacy on Facebook*", Television New Media*, New York, 2012, p. 195.

Google, *Company Overview*, Silicon Valley, 2007, p. 50.

Google Inc. *Press Day Webcast,* May 10 2006, p. 50.

Hafner Katie, "Texting May Be Taking a Toll", *New York Times,* May 25, 2009, p. 18.

Hall Tom, "We Will Never Launch Another Paper," *PrintWeek*, New York, February 20, 2009, p. 10.

Heidegger Martin, *The Question Concerning Technology and Other Essays,* Harper & Row, New York, 1977, 35.

Hegel, *Phanomenologie des Geistes*, Gutenberg, Frankfurt, 1972, s. 525.

Heisenberg W. , *Physics and Philosophy,* Allen & Unwin, London, 1963, p. 160.

Hill, K. A., & Hughes, J. E., *Cyberpolitics: Citizen Activism in the age of the Internet*. Lanham : Rowman & Littlefield, New York, 1998, p. 80.

Huntington Samuel P., *The Clash of Civilizations and the remaking of World Order,* Touchstone, New York, 1997, p. 258.

Karp Scott, "The Evolution from Linear Thought to Networked Thought," *Publishing 2.0 blog,* February 9, 2008, p. 10.

Karp Scott, "Connecting the Dots of the Web Revolution," *Publishing 2.0 blog*, June 17, 2008, p. 8.

Kelly Kevin, "Technofilia," *The Technium*, New York, June 8, 2009, p. 8.

Kitchen, R. (1998). *Cyberspace: The world in the wires*, John Wiley & Sons, Chichester, 1998, p. 90.

Levy David M., "To grow in wisdom: Vannevar Bush, Information Overload, and the Life of Leisure*," Proceedings of the 5th ACM/IEEE-CS Joint Conference on Digital Libraries*, New York, 2005, p. 286.

Lewis C. S., Hume David, and Russell Bertrand, *God and the Reach of Reason,* Cambridge University Press, New York, 2008, p. 156.

Marziali Carl, "Nobler Insticts Take Time," *USC Web site,* April 14, 2009, p. 49.

Mayer Marissa, "Google I/O '08 Keynote," *Youtube*, June 5 2008.

Mazmanian Melissa, "Some Thoughts on BlackBerries", *Massachusetts Institute of Technology*, 2005, p. 38.

Mc Quail, D., Blumler, J. G. & Brown, J. R., "The Television Audience: A Revised Perspectives", *Sociology of Mass Communications*, Penguin, 1972, p.186.

Mc Luhan Marshall, *Understanding Media: The Extensions of Man,* critical ed., ed. W Terrence Gordon, Corte Madera, 2003, p. 245.

Merzenich Michael, "Going Googly," *On the Brain blog*, August 11, 2008, p. 12.

Millard, W. B., "I flamed Freud: A case study in teletextual incendiarism", *Internet culture,* New York, Routledge, 1997, p. 230.

Mitchell Jason P., "Watching Minds Interact," *What's Next: Dispatches on the Future of Science,* ed. Max Brockman, New York, p. 145.

Mumford Lewis, *The City in History: Its Origins, Its Transformations, and Its Prospects,* Harcourt, Brace & World, New York, 1961, p. 280.

Ong Walter J., *Orality and Literacy,* Routledge, New York, 1982, p. 203.

Papacharissi, Z. & Mendelson, A., "Toward a new(er) sociability: Uses, gratifications and social capital on Facebook"., *Media perspectives for the 21st century,* Routledge, New York, 2011, p. 45.

Paradise, A., "Picture Perfect? College Students' Experiences and Attitudes Regarding their Photo-Related Behaviors on Facebook*", Misbehavior Online in Higher Education*, Bristol, 2012, p. 85.

Pringle Heather, "Is Google Making Archeologists Smarter?," *Beyond Stone and Bone blog (Archaeological Institute of America)*, February 27, 2009, p. 65.

Rafaeli, S., & Sudweeks, F., Networked interactivity, *Journal of Computer-Mediated Communication*, New York, 1997, Retrieved from the World Wide Web: http:// www.ascusc.org/jcmc/vol2/issue4/rafaeli.sudweeks.html, **2**

Rousseau J.J., *Émile ou de l'éducation,* Gallimard, Paris, 1995, p. 135.

Selnow, G. W., *Electronic whistle-stops: The impact of the Internet on American politics*, CT : Praeger, Westport , 1998, p. 152.

Small Gary and Vorgan Gigi, *I Brain: Surviving the Technological Alteration of the Modern Mind,* Collins, New York, 2008, p. 34.

Stefanone Rosen D., & Lackaff, D., "Online and offline social networks: Investigating culturally – specific behavior and satisfaction", *Proceedings of the 43rd Hawaii International Conference on System Sciences,* New Brunswick, NJ: Institute of Electrical and Electronics Engineers, Inc. (IEEE), 2010, p. 87.
"A Fistful of Dollars", *Economist* , New York, Special Section, 4.2.2012, p. 45.

Streck, J. M., Pulling the plug on electronic town meetings: Participatory democracy and the reality of the usenet. In C.Toulouse & T. W.Luke, (Eds.), *The politics of cyberspace: A new political science reader,* Routledge, New York, 1998, p. 25.

Tsaliki Liza, The Internet as public sphere. *Dan Fleming, (Ed.), A 21st century media studies textbook,* Manchester University Press, Manchester, 2000, p. 250.

Turkle Sherry, *Alone Together: Why we expect more from technology and less from each other,* Basic Books, New York, 2012, p. 360.

Warnick, B., "Appearance or reality? Political parody on the Web in campaign'96.", *Critical Studies in Mass Communication*, Washington, 1998, p. 389.

Watson, N., "Why we argue about virtual community: A case study of the phish.net fan community", In S. G.Jones, (Ed.), *Virtual culture: Identity and communication in cybersociety,* Sage, London, 1997, p. 160.

Wilhelm, A. G., *Democracy in the digital age: Challenges to political life in cyberspace*. London : Routledge, New York, 2000, p. 123.

Winerman Lea, "The Culture of Memory," *Monitor on Psychology, 36, no. 8,* September 2005, p. 58.

Winslow Taylor Frederick, *The Principles of Scientific Management,* Harper, New York, 1911, p. 158.

Wolf Maryanne, *interview with the author*, March 28, 2008.

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

Αϊνστάιν Άλμπερτ: Φυσικός γερμανοεβραϊκής καταγωγής, ο οποίος έχει βραβευθεί με το Νόμπελ Φυσικής το 1921 για τις υπηρεσίες του στην θεωρητική φυσική. Είναι ο θεμελιωτής της Θεωρίας της Σχετικότητας και από πολλούς θεωρείται ο σημαντικότερος επιστήμονας του 20ού αιώνα και όλων των εποχών.

Αριστοτέλης: Αρχαίος Έλληνας φιλόσοφος και πολυεπιστήμονας. Σε ηλικία 17 ετών εισέρχεται στην Ακαδημία του Πλάτωνα, στην Αθήνα, όπου παραμένει έως τα 37 του έτη. Τα έργα του αναφέρονται σε πολλές επιστήμες, όπως φυσική, βιολογία, ζωολογία, μεταφυσική, λογική, ηθική, ποίηση, θέατρο, μουσική, ρητορική, πολιτική κ.ά, και συνιστούν το πρώτο ολοκληρωμένο σύστημα στη Δυτική Φιλοσοφία.

Bell David: Βρετανός φιλόσοφος, θιασώτης της Αναλυτικής παράδοσης.

Bergson: Γάλλος φιλόσοφος. Τα θέματα που θίγει ο Μπεργκσόν σχετίζονται με τον χρόνο και την ταυτότητα, την ελεύθερη θέληση, την αντίληψη, την αλλαγή, τη μνήμη, τη συνείδηση, τη γλώσσα, και τα όρια της λογικής. Το 1927 τιμήθηκε με το Βραβείο Νόμπελ Λογοτεχνίας.

Βίττελσμπαχ Όττο (Όθων): Βαυαρός πρίγκιπας του Οίκου των Βίττελσμπαχ, που έγινε ο πρώτος βασιλιάς του σύγχρονου ελληνικού κράτους.

Boyer Pascal: Γαλλοαμερικανός ανθρωπολόγος, γνωστός για τις έρευνές του πάνω στη σχέση της εξέλιξης του ανθρώπινου εγκεφάλου με πολιτισμικά φαινόμενα όπως η θρησκεία.

Braudel Ferdinand: Ο σπουδαιότερος Γάλλος ιστορικός της μεταπολεμικής περιόδου, και εξέχουσα μορφή της Σχολής Annales.

Brooks Tim: Αμερικανός ιστορικός των ΜΜΕ.

Γαλάνης Δημήτρης: Έλληνας δημοσιογράφος

Γαλιλέι Γαλιλαίος: Ιταλός φυσικός, μαθηματικός, αστρονόμος και φιλόσοφος, που έπαιξε σημαντικό ρόλο στην επιστημονική επανάσταση.

Γιαννόπουλος Περικλής: Έλληνας λογοτέχνης, μεταφραστής και δοκιμιογράφος. Υπήρξε ελληνολάτρης διανοητής.

Γκάρι Φράνσις: Γενικός διευθυντής της Παγκόσμιας Οργάνωσης Πνευματικής Ιδιοκτησίας

Γλύξμπουργκ: Βασιλική οικογένεια της Δανίας.

Condorcet: Γάλλος μαθηματικός και φιλόσοφος. Συνδέθηκε με τον Βολταίρο, τον Ντ' Αλαμπέρ, τον Κλερώ, τον Τυργκώ κ.ά. εγκυκλοπαιδιστές και συνεργάστηκε στην "Εγκυκλοπαίδεια" με θέματα πολιτικής οικονομίας.

Γουτεμβέργιος: Γερμανός σιδηρουργός, χρυσοχόος, τυπογράφος και εκδότης, ο οποίος εισήγαγε την τυπογραφία στην Ευρώπη. Η δική του εφαρμογή της μηχανικής εκτύπωσης με κινητά στοιχεία θεωρείται ευρέως ως η πιο σημαντική εφεύρεση της δεύτερης χιλιετίας και το γεγονός που εγκαινίασε τη νεότερη Εποχή της ανθρώπινης ιστορίας.

Crovitz Gordon: Αμερικανός θεωρητικός των ΜΜΕ και σύμβουλος μεγάλων εταιριών τεχνολογίας.

Dantzig Tobias: Γερμανός μαθηματικός, γνωστός για το έργο του «Μαθηματικά, η γλώσσα της επιστήμης».

Doidge Norman: Καναδός ψυχίατρος και ψυχαναλυτής, ο οποίος ασχολήθηκε ιδιαίτερα με τις μεταβολές που επισυμβαίνουν στον ανθρώπινο εγκέφαλο στο συναπάντημά του με νέες τεχνολογίες πληροφορίας.

Faraday: Άγγλος επιστήμονας με σημαντική συμβολή στην εξέλιξη του ηλεκτρομαγνητισμού και της ηλεκτροχημείας.

Foreman Richard: Αμερικανός θεατρικός συγγραφέας. Ιδρυτής του είδους Ontological-Hysteric Theater (οντολογικο-υστερικό θέατρο).

Friedman Bruce: Αμερικανός θεατρικός συγγραφέας και ηθοποιός**.**

Hausauer Michael: Αμερικανός ψυχοθεραπευτής, γνωστός για τις έρευνές του πάνω στον αντίκτυπο της χρήσης των μέσων κοινωνικής δικτύωσης στην ανθρώπινη ψυχολογία.

Hegel Friedrich: Γερμανός φιλόσοφος και κύριος εκπρόσωπος του γερμανικού ιδεαλισμού. Επηρέασε βαθιά τη δυτική φιλοσοφία και έγινε γνωστός για τη διαλεκτική θεωρία του.

Heidegger Martin: Γερμανός φιλόσοφος το έργο του οποίου επηρέασε ένα από τα σημαντικότερα φιλοσοφικά ρεύματα της σύγχρονης εποχής, τον υπαρξισμό.

Hill and Hughes: Αμερικανοί δημοσιογράφοι, μελετητές της διαδικτυακής δημοσιογραφίας και ακτιβιστές του κυβερνοχώρου.

Huntington Samuel: Αμερικανός πολιτικός επιστήμονας, σύμβουλος και ακαδημαϊκός, γνωστός για το έργο του «Η σύγκρουση των πολιτισμών».

Ιπποκράτης: Αρχαίος Έλληνας ιατρός και θεμελιωτής της ορθολογικής ιατρικής.

Καλλικλής: Αρχαίος Έλληνας σοφιστής.

Kant Immanuel: Γερμανός φιλόσοφος και επιστήμονας. Θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους στοχαστές και φιλοσόφους όλων των εποχών, και ο μεγαλύτερος της νεότερης εποχής.

Karp Scott: Υπεύθυνος ψηφιακού προϊόντος στην εταιρία Capital One και σημαντικός ερευνητής του τοπίου της διαδικτυακής πληροφορίας.

Κόνραντ Τζόζεφ: Πολωνός συγγραφέας που έγραψε στην αγγλική γλώσσα και θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους αγγλόφωνους μυθιστοριογράφους.

Λαπλάς Πιέρ Σιμόν: Γάλλος μαθηματικός, αστρονόμος και φιλόσοφος. Οι μελέτες του πάνω στη μηχανική του αστρονομικού συστήματος έδωσαν τεράστια ώθηση στην έρευνα του διαστήματος.

Μακ Λούαν Μάρσαλ: Καναδός φιλόσοφος και θεωρητικός της επικοινωνίας. Θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους μελετητές της επίδρασης των πληροφοριακών μέσων της ηλεκτρικής επανάστασης στην ανθρώπινη κοινωνία.

Maxwell: Σκωτσέζος θεωρητικός Φυσικός. Το πιο επιφανές επίτευγμά του ήταν η διατύπωση μιας σειράς εξισώσεων που ένωσαν προηγουμένως άσχετες παρατηρήσεις, πειράματα και εξισώσεις ηλεκτρισμού, μαγνητισμού, και οπτικής σε μία συνεπή θεωρία.

Marlowe Christopher: Άγγλος θεατρικός συγγραφέας, ποιητής, ηθοποιός και μεταφραστής, ο σπουδαιότερος πρόδρομος του Σαίξπηρ στην αγγλική δραματουργία, ο οποίος δραστηριοποιήθηκε την εποχή των Ελισαβετιανών χρόνων.

Marx Karl Heinrich: Γερμανός φιλόσοφος, κοινωνιολόγος, δημοσιογράφος, ιστορικός, πολιτικός οικονομολόγος. Θεωρείται ο θεμελιωτής του κομμουνισμού.

Mayer Marissa: Αμερικανίδα ειδικός στο πεδίο των τεχνολογιών επικοινωνίας. Διευθύνων σύμβουλος της εταιρίας Yahoo.

Merzenich Michael: Αμερικανός νευροεπιστήμονας, γνωστός για την ενδελεχή έρευνά του πάνω στο ζήτημα της μεταβολής των εγκεφαλικών νευρώνων του ανθρώπου λόγω της πολύωρης επαφής με τα τεχνολογικά μέσα της ηλεκτρονικής εποχής.

Mitchell Jason: Αμερικανός ψυχολόγος και νευροεπιστήμονας.

Μπαμπινιώτης Γεώργιος: Έλληνας γλωσσολόγος, φιλόλογος, καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Έχει διατελέσει Υπουργός Παιδείας, Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, καθώς και Πρύτανης του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Μπομ Ντέιβιντ: Αμερικανός επιστήμονας. Θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους θεωρητικούς της μοντέρνας φυσικής. Γνωστός για τις ιδέες του πάνω στη θεωρία των κβάντα.

Mumford Lewis: Αμερικανός ιστορικός, κοινωνιολόγος, φιλόσοφος της τεχνολογίας και κριτικός λογοτεχνίας.

Νεύτωνας Ισαάκ: Άγγλος φυσικός, μαθηματικός, αστρονόμος, φιλόσοφος, αλχημιστής και θεολόγος. Θεωρείται πατέρας της Κλασικής Φυσικής, καθώς ξεκινώντας από τις παρατηρήσεις του Γαλιλαίου αλλά και τους νόμους του Κέπλερ για την κίνηση των πλανητών διατύπωσε τους τρεις μνημειώδεις νόμους της κίνησης και τον περισπούδαστο «νόμο της βαρύτητας».

Νίτσε Φρίντριχ:Σημαντικός Γερμανός φιλόσοφος, ποιητής, συνθέτης και φιλόλογος. Οι κεντρικές ιδέες της φιλοσοφίας του Νίτσε περιλαμβάνουν τον «θάνατο του Θεού», την ύπαρξη του υπερανθρώπου, την ατέρμονη επιστροφή, τον προοπτικισμό καθώς και τη θεωρία της ηθικής κυρίων - δούλων.

Ντεκάρτ Ρενέ: Γάλλος φιλόσοφος, μαθηματικός και επιστήμονας φυσικών επιστημών. Δάσκαλος του Διαφωτισμού**.**

Ong Walter: Αμερικανός Ιησουίτης ιερέας, καθηγητής αγγλικής λογοτεχνίας, ιστορικός του πολιτισμών και των θρησκειών. Η βασική του μελέτη αφορά τον αντίκτυπο που είχε στον ανθρώπινο πολιτισμό και την ανθρώπινη συνείδηση η μετάβαση από την προφορικότητα στον γραπτό λόγο.

Πλάτωνας: Αρχαίος Έλληνας φιλόσοφος από την Αθήνα, ο πιο γνωστός μαθητής του Σωκράτη και δάσκαλος του Αριστοτέλη. Το έργο του άσκησε τεράστια επιρροή στην αρχαία ελληνική φιλοσοφία και γενικότερα στη δυτική φιλοσοφική παράδοση μέχρι και σήμερα. Κύριος οικοδόμος της φιλοσοφίας, οδηγητής είτε προάγγελος μεταγενεστέρων προσβάσεών της, εμπνευστής άμεσα ή έμμεσα των σπουδαιότερων κοινωνικοπολιτικών οραματισμών.

Pringle Heather: Καναδή συγγραφέας και αρχαιολόγος, γνωστή για τις έρευνές της πάνω στην τεχνολογική ανάπτυξη των αρχαίων πολιτισμών.

Rafaeli and Sudweeks: Αμερικανοί δημοσιογράφοι, ερευνητές της πολιτικής αλληλεπίδρασης στο Διαδίκτυο.

Ρουσσώ Ζαν Ζακ: Ελβετός φιλόσοφος, συγγραφέας και συνθέτης του 18ου αιώνα. Οι πολιτικές ιδέες του Ρουσσώ επηρέασαν την ανάπτυξη της κομμουνιστικής και σοσιαλιστικής θεωρίας, και την ιδεολογία του εθνικισμού.

Salinger Pier: Αμερικανός δημοσιογράφος και πρώην γραμματέας τύπου του Λευκού Οίκου.

Schmidt Eric: Αμερικανός μηχανικός λογισμικού ηλεκτρονικών υπολογιστών.

Small Gary: Αμερικανός νευροεπιστήμονας, ειδικευμένος στη λειτουργία του ανθρώπινου εγκεφάλου.

Σπένγκλερ Όσβαλντ: Γερμανός ιστορικός και φιλόσοφος, ο οποίος σπούδασε φυσικές επιστήμες, μαθηματικά, ιστορία, φιλολογία και φιλοσοφία στα πανεπιστήμια του Μονάχου, του Βερολίνου και της Χάλλε. Το έργο που τον έκανε διάσημο ήταν «Η Παρακμή της Δύσης».

Streck: Αμερικανός κοινωνιολόγος και επικοινωνιολόγος. Οι έρευνές του εστιάζουν στο γεγονός της πολιτικής συμμετοχής στην εποχή του ψηφιακού.

Σοφοκλής: Έλληνας τραγικός ποιητής της κλασικής εποχής.

Taylor: Αμερικανός μηχανολόγος μηχανικός ο οποίος έθεσε τα θεμέλια του προτύπου της βιομηχανικής αποτελεσματικότητας.

Τσαλίκη Λίζα: Αναπληρώτρια Καθηγήτρια στο Τμήμα Σπουδών Μέσων και Επικοινωνίας στο Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Μελετητής του σύγχρονου περιβάλλοντος των μέσων κοινωνικής δικτύωσης.

Turgot Anne Robert Jacques: Γάλλος οικονομολόγος, από τους προπάτορες του φιλελευθερισμού.

Turing Alan: Άγγλος μαθηματικός, καθηγητής της λογικής, κρυπτογράφος και θεωρητικός βιολόγος. Θεωρείται «πατέρας της επιστήμης υπολογιστών», χάρη στην πολύ μεγάλη συνεισφορά του στο γνωστικό πεδίο της θεωρίας υπολογισμού κατά τη δεκαετία του 1930, αλλά και της τεχνητής νοημοσύνης, χάρη στη λεγόμενη δοκιμή Τούρινγκ την οποία πρότεινε το 1950: έναν τρόπο να διαπιστωθεί πειραματικά αν μία μηχανή έχει αυθεντικές γνωστικές ικανότητες και μπορεί να σκεφτεί.

Turkle Sherry: Αμερικανίδα ψυχαναλύτρια. Σημαντική μελετητής στο πεδίο των μέσων κοινωνικής δικτύωσης.

Warnick: Αμερικανός πολιτικός αναλυτής και μελετητής της χάραξης πολιτικής στο Διαδίκτυο.

Watson: Αμερικανός ερευνητής στο πεδίο της ψηφιακής επικοινωνίας.

Whitman Walt: Ένας από τους σημαντικότερους Αμερικανούς συγγραφείς και ποιητές. Κυριότερο έργο του αποτελεί η ποιητική συλλογή Φύλλα Χλόης (Leaves of Grass).

Wilhelm: Αμερικανός θεωρητικός των ΜΜΕ. Οι έρευνές του αφορούν κυρίως τον τρόπο επικοινωνίας μέσα στο πλαίσιο των μέσων κοινωνικής δικτύωσης του Διαδικτύου.

Wolf Maryanne: Αμερικανίδα καθηγήτρια πανεπιστημίου και διευθύντρια του κέντρου ερευνών πάνω στη γλώσσα και τη λογοτεχνία.

Χάιζενμπεργκ Βέρνερ: Γερμανός φυσικός, με σπουδαία συμβολή στη θεμελίωση της Κβαντομηχανικής, για την οποία τιμήθηκε με το Βραβείο Νόμπελ Φυσικής του 1932.

Χιούμ Ντέιβιντ: Σκωτσέζος ιστορικός και φιλόσοφος, που επηρέασε την ανάπτυξη δύο σχολών φιλοσοφίας, του σκεπτικισμού και του εμπειρισμού.

Zuckerberg Mark: Αμερικανός προγραμματιστής και επιχειρηματίας, γνωστός για τη δημιουργία του Facebook μαζί με τους Ντάστιν Μόσκοβιτς, Εντουάρντο Σέβεριν και Κρις Χιούζ, συμφοιτητές του στο Πανεπιστήμιο Χάρβαρντ. Είναι δισεκατομμυριούχος, καθώς κατέχει το 28% των μετοχών του Facebook.

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΩΝ ΟΡΩΝ, ΕΝΝΟΙΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΩΝ

Άβαταρ: Με τον όρο αυτό ονομάζουμε την ενδιάμεση ή διαφορετική μορφή μιας συνεχιζόμενης (υπαρκτής στον χωρικό χρόνο) βασικής οντότητας, που δημιουργείται (νοητικά) από τον άνθρωπο. Η υπερ-φυσική (στη βιολογία μας) μορφή ενός Άβαταρ είναι η ενσάρκωση ενός αστρικού όντος σε ανθρώπινη μορφή, ενώ στην καθημερινότητά μας είναι το απλό παράδειγμα ενός προφίλ ψευδωνύμου σε σελίδες και αναρτήσεις στο Διαδίκτυο.

Amazon: Εταιρεία, η μεγαλύτερη στον κόσμο από την άποψη του κύκλου εργασιών από την πώληση αγαθών και υπηρεσιών μέσω του Διαδικτύου και μια από τις πρώτες που βασίστηκε στο Διαδίκτυο για την παροχή των υπηρεσιών της με γνώμονα τις πραγματικές πωλήσεις καταναλωτικών αγαθών. Έδρα της είναι το Σιάτλ (Ουάσινγκτον) και ιδιοκτήτης της ο Τζεφ Μπέζος.

America Online chat: Ένα από τα πρώτα συστήματα που επέτρεπαν τις διαδικτυακές συνομιλίες με ανταλλαγή σύντομων μηνυμάτων.

Apple: Αμερικάνικη πολυεθνική εταιρεία τεχνολογίας, με έδρα στο Κουπερτίνο της Καλιφόρνια που σχεδιάζει, αναπτύσσει και πωλεί καταναλωτικά ηλεκτρονικά είδη, λογισμικό, online υπηρεσίες και υπολογιστές.

ASCII: Αμερικανικός Πρότυπος Κώδικας για Ανταλλαγή Πληροφοριών.

Blackberry: Καναδική εταιρία τηλεπικοινωνιών και ασύρματων δικτύων, γνωστή με την ονομασία της θυγατρικής της εταιρίας BlackBerry στην οποία ανήκουν τα εμπορικά σήματα έξυπνων τηλεφώνων και υπολογιστών ταμπλέτας.

Blogging: Όρος που αναφέρεται στη δραστηριότητα ενός χρήστη σε κάποιο ιστολόγιο. Το ιστολόγιο*, γνωστό συχνά με την άκλιτη ονομασία μπλογκ (blog), είναι μορφή ιστοχώρου. Είναι λίστα καταχωρήσεων από την πιο πρόσφατη καταχώρηση στην παλαιότερη.

Broadband: Δίκτυο στο οποίο τα δεδομένα κινούνται με υψηλές ταχύτητες. Σ'αυτή την επικοινωνία το καλώδιο ή η γραμμή μπορεί να διαβιβάσει ροές δεδομένων ταυτόχρονα. Τελευταίως, το broadband περιγράφει τη μετάδοση δεδομένων μεγάλων ταχυτήτων, όπως το καλωδιακό modem, το ISDN (Integrated Services Digital Network) και DSL το (Digital Subscriber Line).

Chicago Tribune: Εφημερίδα καθημερινής κυκλοφορίας με έδρα το Σικάγο των ΗΠΑ.

Christian Science Monitor: Διεθνής ειδησεογραφικός οργανισμός με έδρα τις ΗΠΑ

Civilisation: Το πεδίο του «πολιτισμού», το οποίο αναφέρεται στην επιστήμη, την υλικοτεχνική – τεχνολογική παραγωγή.

Culture: Το πεδίο εκείνο του «πολιτισμού», το οποίο αναφέρεται στις φυσικές ρίζες, τα ήθη κι έθιμα, την παράδοση και γενικότερα την πνευματική παραγωγή.

Cyberlibertarians: Με αυτόν τον όρο χαρακτηρίζονται εκείνοι οι χρήστες των νέων τεχνολογικών μέσων πληροφορίας και του Διαδικτύου οι οποίοι υπερασπίζονται τα μέσα αυτά, υποστηρίζοντας ότι μπορούν να προωθήσουν μια αποκεντρωμένη, περισσότερο φιλελεύθερη ενημέρωση και κατ' επέκταση κοινωνία.

Cybersex: Sex μέσω Διαδικτύου. Το cybersex μπορεί να συμβεί είτε μέσω κάμερας είτε μέσω της ανταλλαγής μηνυμάτων σεξουαλικού περιεχομένου σε κάποιο διαδικτυακό μέσο.

Cyborg: Αυτοματοποιημένος τεχνητός οργανισμός ο οποίος ενισχύει ή διευρύνει τις δυνατότητές του χρησιμοποιώντας τεχνολογικά μέσα. Τα σάιμποργκ συχνά εμφανίζονται να διαθέτουν συνδυασμό οργανικών (ζωτικών) και μηχανικών (συνθετικών) μερών σώματος, όπως ο Εξολοθρευτής (Terminator) από την ομώνυμη ταινία, ή τα σάιμποργκ από ταινίες όπως Blade Runner και A.I. (Τεχνητή Νοημοσύνη).

Digital natives: «αυτόχθονες του ψηφιακού κόσμου» στην ελληνική γλώσσα, είναι ο όρος που αναφέρεται στα άτομα εκείνα τα οποία από τη νηπιακή τους ηλικία έζησαν σε καθημερινή επαφή με τα μέσα του ψηφιακού κόσμου. Ο συγκεκριμένος όρος έγινε γνωστός από τον σύμβουλο εκπαίδευσης Marc Prensky στο άρθρο του με τίτλο «Ψηφιακοί αυτόχθονες, ψηφιακοί μετανάστες».

E-Bay: Ιστοσελίδα όπου λαμβάνουν χώρα διαδικτυακές δημοπρασίες. Τα γραφεία της είναι στο Σαν Χοσέ της Καλιφόρνια. Όλοι μπορούν να πωλήσουν ή να αγοράσουν οτιδήποτε θέλουν εκεί, τα οποία είναι αρκετά φθηνότερα, οπότε ο κάθε χρήστης έχει τη δυνατότητα να αγοράσει ίσως φθηνότερα.

Facebook: Ιστοχώρος κοινωνικής δικτύωσης που ξεκίνησε στις 4 Φεβρουαρίου του 2004. Οι χρήστες μπορούν να επικοινωνούν μέσω μηνυμάτων με τις επαφές τους και να τους ειδοποιούν όταν ανανεώνουν τις προσωπικές πληροφορίες τους. Όλοι έχουν ελεύθερη πρόσβαση στο να συμμετάσχουν σε δίκτυα που σχετίζονται μέσω πανεπιστημίου, θέσεων απασχόλησης ή γεωγραφικών περιοχών. Η εγγραφή είναι δωρεάν, και όπως έχει δηλώσει ο δημιουργός του «Είναι και θα είναι πάντα δωρεάν!».

Flaming: Όρος ο οποίος αναφέρεται στις άσεμνες και εχθρικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ χρηστών των μέσων κοινωνικής δικτύωσης.

Gmail: Δωρεάν, υποστηριζόμενη από διαφημίσεις υπηρεσία ηλεκτρονικού ταχυδρομείου που παρέχεται από την Google.

Google: Μια από τις μεγαλύτερες εταιρείες διαδικτυακών υπηρεσιών. Ιδρύθηκε από τον Λάρρυ Πέιτζ και τον Σεργκέι Μπριν το 1996, όταν αυτοί έκαναν το διδακτορικό τους στο Πανεπιστήμιο Στάνφορντ.

Googleplex: Κτηριακό συγκρότημα όπου εδρεύουν τα κεντρικά γραφεία της εταιρείας Google. Το Googleplex βρίσκεται στο San Jose της Καλιφόρνια, στις ΗΠΑ.

Greeklish: Από τις λέξεις greek (ελληνικά) και english (αγγλικά), γνωστά και ως Grenglish, Λατινοελληνικά ή Φραγκολεβαντίνικα, είναι η ελληνική γλώσσα γραμμένη με το λατινικό αλφάβητο. Είναι ένα είδος μεταγραφής.

The Guardian: Ημερήσια βρετανική ειδησεογραφική εφημερίδα. Ιδρύθηκε το 1821 στο Μάντσεστερ με το όνομα The Manchester Guardian.

IBM PC: Ο πρώτος προσωπικός υπολογιστής 8/16 -bit, που παρουσιάστηκε από την IBM στις 12 Αυγούστου 1981 με έμφαση στις εφαρμογές γραφείου.

The Independent: Βρετανική διαδικτυακή εφημερίδα. Ιδρύθηκε το 1986 σαν ανεξάρτητη πρωινή εφημερίδα με έδρα το Λονδίνο.

Instagram: δωρεάν εφαρμογή κοινωνικής δικτύωσης που δίνει την δυνατότητα επεξεργασίας και κοινοποίησης φωτογραφιών και βίντεο στο διαδίκτυο. Οι χρήστες μπορούν να μοιράζονται φωτογραφίες και βίντεο με τους ακολούθους τους (followers) ή με επιλεγμένη ομάδα φίλων, να σχολιάζουν και να δηλώνουν ότι μια δημοσίευση τους αρέσει.

Instant messaging: Η πράξη κατά την οποία δύο ή περισσότεροι χρήστες του Διαδικτύου ανταλλάσσουν σύντομα μηνύματα.

IPads: Υπολογιστής ταμπλέτα που αναπτύσσεται από την Apple βασισμένος στην οθόνη αφής. Η αναγγελία της παραγωγής του έγινε στις 27 Ιανουαρίου 2010 και θεωρείται ότι ανήκει σε μια κατηγορία μεταξύ των έξυπνων τηλεφώνων και του φορητού υπολογιστή.

IPhones: Κατηγορία των έξυπνων κινητών (smartphones), συσκευών που συνδυάζουν πρόγραμμα αναπαραγωγής πολυμέσων, φωτογραφική μηχανή/βιντεοκάμερα και κινητό τηλέφωνο με ασύρματη πρόσβαση στο Διαδίκτυο. Το iPhone είναι προϊόν της εταιρείας Apple, η οποία το κυκλοφόρησε στην αγορά των ΗΠΑ στις 29 Ιουνίου 2007.

IPods: Φορητό μουσικό jukebox της εταιρείας Apple.

Los Angeles Times: Εφημερίδα καθημερινής κυκλοφορίας που εκδίδεται στο Λος Άντζελες των ΗΠΑ.

Minneapolis Star: Η πιο δημοφιλής εφημερίδα της περιοχής Μινεσότα των ΗΠΑ.

Modernitas: Λατινικός όρος για τη «νεωτερικότητα».

MP3: Δημοφιλές πρότυπο ψηφιακής κωδικοποίησης ήχου, το οποίο βασίζεται στην αποτελεσματική συμπίεση αρχείων μέσω ενός αλγορίθμου σχεδιασμένου να μειώνει δραστικά το πλήθος των ψηφιακών δεδομένων που απαιτούνται για την αποθήκευση και ορθή αναπαραγωγή του ήχου, ο οποίος ωστόσο συνεχίζει να ακούγεται σαν πιστή αναπαραγωγή του αρχικού ασυμπίεστου περιεχομένου από τους περισσότερους ακροατές.

MSN: Αποσυρμένο λογισμικό σύντομων μηνυμάτων της εταιρίας Microsoft.

Multitasking: Η διαδικασία κατά την οποία ο χρήστης ενός ηλεκτρονικού υπολογιστή ασχολείται με πολλαπλές εργασίες ταυτόχρονα λόγω της δυνατότητας που του δίνεται από το μέσο.

Napster: Πρόγραμμα-υπηρεσία το οποίο έδινε την δυνατότητα σε όσους το «έτρεχαν» στον υπολογιστή τους να μοιράζονται μέσω Διαδικτύου όσα MP3 είχαν στον σκληρό του δίσκο.

Netflix: Αμερικανική πολυεθνική εταιρία, η οποία είναι ειδικευμένη στην διαδικτυακή ενοικίαση ταινιών, είτε DVD είτε Blu-Ray, καθώς και στην παροχή video streaming (=ταινιών κατά ροής, δηλ. συνεχόμενη προβολή ταινιών).

Newsgroups: Όρος που αναφέρεται σε μια συνομιλία γραμμένη με αποσπασματικές σημειώσεις σαν μηνύματα σε έναν κεντρικό διαδικτυακό ιστότοπο.

Νεωτερικότητα: Ονομασία της ιστορικής περιόδου από την εποχή του Διαφωτισμού ως το τέλος του 20ού αιώνα. Οντολογικό της θεμέλιο είναι η απελευθέρωση του ανθρώπινου υποκειμένου από τα «θεϊκά δεσμά» του Μεσαίωνα και τα αποτελέσματα αυτής της απελευθερωμένης δρώσας υποκειμενικότητας. Χαρακτηριστικά της στοιχεία είναι η χρήση μηχανών, η ανάπτυξη της επιστήμης, η ανάπτυξη αστικών κέντρων και η ανάδυση πολυεθνικών επιχειρήσεων.

Philadelphia Inquirer: Πρωϊνή εφημερίδα που εξυπηρετεί την περιοχή της Φιλαδέλφεια των ΗΠΑ.

Ρασιοναλισμός: Ο **ορθολογισμός** (ή **ρασιοναλισμός**) είναι η συνολική φιλοσοφική κατεύθυνση που αποδέχεται ως γνώμονα και αφετηρία της γνώσεως τη λογική σκέψη. Σύμφωνα με τους ορθολογιστές φιλοσόφους, η γνώση μας για τον κόσμο προέρχεται κυρίως από τον ίδιο τον ορθό λόγο και τα

βασικά του στοιχεία που μπορούν να αναζητηθούν στο νου μας. Από την περίοδο του Διαφωτισμού ο ορθολογισμός συνδέεται συνήθως με την εισαγωγή των μαθηματικών μεθόδων στη φιλοσοφία, αρχικά με το έργο των Ντεκάρτ, Λάιμπνιτς και Σπινόζα.

Skype: Δημοφιλής εφαρμογή με εκατομμύρια χρήστες από όλον τον κόσμο. Αρχικά ήταν για επικοινωνία από Η/Υ σε Η/Υ. Πλέον προσφέρει κλήσεις σε οποιοδήποτε μέρος του κόσμου, σε οποιοδήποτε δίκτυο τηλεφωνίας (σταθερής και κινητής) με υψηλές χρεώσεις, Instant Messenger, μη δυνατή αποστολή SMS και αρχείων και αποτυχία συνδιάσκεψης.

Smartphone: Ή με τον ελληνικό όρο **έξυπνο τηλέφωνο**, είναι ένα κινητό τηλέφωνο βασισμένο σε ένα λειτουργικό σύστημα κινητής τηλεφωνίας με περισσότερο προηγμένη υπολογιστική ικανότητα και συνδεσιμότητα σε σχέση με ένα συμβατικό κινητό τηλέφωνο.

Silicon Valley: «Κοιλάδα του πυριτίου» βρίσκεται στο νότιο τμήμα του Κόλπου του Σαν Φρανσίσκο (San Francisco Bay Area), στη Βόρεια Καλιφόρνια των ΗΠΑ. Ο όρος αρχικά αναφερόταν στον μεγάλο αριθμό των καινοτόμων εταιρειών σχεδίασης μικροκυκλωμάτων (με βάση το πυρίτιο) και τους κατασκευαστές που υπήρχαν στην περιοχή, αλλά τελικά κατέληξε να αναφέρεται σε όλες τις υψηλής τεχνολογίας επιχειρήσεις που εδρεύουν εκεί. Σήμερα γενικά χρησιμοποιείται ως μετωνύμιο για τον τομέα υψηλής τεχνολογίας, με εταιρείες που δραστηριοποιούνται στις τεχνολογίες της Πληροφορικής και των Επικοινωνιών και αποτελούν οδηγούς των εξελίξεων σε αυτούς τους τομείς, απασχολώντας ειδικευμένο εργατικό δυναμικό από όλο τον κόσμο.

Simulation: στα ελληνικά «προσομοίωση».

Social media: Ο όρος **«μέσα κοινωνικής δικτύωσης** (ή αλλιώς **social media**)» αναφέρεται στα μέσα αλληλεπίδρασης ομάδων ανθρώπων μέσω διαδικτυακών κοινοτήτων. Τα social media εμφανίζονται σε διάφορες μορφές όπως πχ. ιστολόγια, ιστοσελίδες όπως το Facebook, φόρουμς.

Σχολαστικισμός: Σχολαστικισμός ονομάζεται το φιλοσοφικό ρεύμα ή μαθησιακή μέθοδος η οποία αποσκοπούσε στη συμφιλίωση της φιλοσοφίας που αναπτύχθηκε από τους αρχαίους κλασικούς φιλοσόφους, όπως ο Αριστοτέλης και ο Πλάτωνας, με την μεσαιωνική θεολογία και, γενικότερα, στην ερμηνεία των φυσικών φαινομένων με βάση τις χριστιανικές αρχές. Αυτή η φιλοσοφική μέθοδος αντίληψης των πραγμάτων διδασκόταν από καθηγητές των μεσαιωνικών πανεπιστημίων από τον 12ο ως τον 14ο αιώνα. Η μη ρεαλιστική αντιμετώπιση της πραγματικότητας οδήγησε τον σχολαστικισμό σε παρακμή. Καλλιεργήθηκε από Ρωμαιοκαθολικούς μοναχούς.

Tablet: Ο υπολογιστής ταμπλέτα ή tablet είναι ένας φορητός υπολογιστής ή προσωπικός ψηφιακός βοηθός και είναι σε μέγεθος μεγαλύτερο από ένα κινητό τηλέφωνο, ενσωματωμένο σε μια επίπεδη οθόνη αφής και κυρίως λειτουργεί αγγίζοντας την οθόνη αντί να χρησιμοποιεί ένα φυσικό πληκτρολόγιο. Χρησιμοποιεί συχνά την οθόνη σαν εικονικό πληκτρολόγιο, μια παθητική γραφίδα η μια ψηφιακή πένα.

Τεϊλορισμός:
Σύστημα οργάνωσης της εργασίας και διεύθυνσης της παραγωγής. Εμφανίστηκε μετ αξύ του 19ου και 20ού αι. και ονομάστηκε έτσι από το όνομα του Αμερικανού μηχα νικού Φ. Ου. Τέιλορ. Ο τ. είναι ένα σύνολο μεθόδων οργάνωσης και μέτρησης της ερ γασίας, έλεγχου των παραγωγικών
διαδικασιών, επιλογής, τοποθέτησης και πληρωμής της εργατικής δύναμης που επιν οήθηκαν από τον Τέιλορ καιτους κατοπινούς οπαδούς του και αποσκοπούσαν στην αύξηση της παραγωγικότητας και την εντατικοποίηση τηςεργασίας.

Twitter: Ιστοχώρος κοινωνικής δικτύωσης που επιτρέπει στους χρήστες του να στέλνουν και να διαβάζουν σύντομα μηνύματα, τα οποία ονομάζονται τουίτς.

UCLA: Το Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας στο Λος Άντζελες (University of California, Los Angeles ή UCLA) των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής είναι δημόσιο ερευνητικό πανεπιστήμιο στην περιοχή Γουέστγουντ (Westwood) στο Λος Άντζελες, στην Καλιφόρνια των ΗΠΑ.

Usenet Groups: Σύστημα το οποίο επιτρέπει την ανάρτηση και ανταλλαγή μηνυμάτων μεταξύ χρηστών του Διαδικτύου. Χρησιμοποιούνταν κατά κόρον, τα πρώτα χρόνια λειτουργίας του Διαδικτύου, πριν τη δημιουργία των διαφόρων μέσων κοινωνικής δικτύωσης.

VICTOR 9000: Όνομα ενός από τους πρώτους ηλεκτρονικούς υπολογιστές σειριακής τεχνολογίας.

Washington Post: Εφημερίδα καθημερινής κυκλοφορίας με έδρα την Ουάσινγκτον των ΗΠΑ.

Wikipedia: Συλλογικό εγκυκλοπαιδικό εγχείρημα που έχει συσταθεί στο Διαδίκτυο, παγκόσμιο, πολύγλωσσο, που λειτουργεί με την αρχή του wiki. Η Βικιπαίδεια έχει ως στόχο να παρέχει ελεύθερα επαναχρησιμοποιήσιμο περιεχόμενο, με αντικειμενικά και επαληθεύσιμα στοιχεία, που ο καθένας μπορεί να τροποποιήσει και να βελτιώσει.

Wi-Fi: Η πιο διάσημη τεχνολογία ασύρματης σύνδεσης στο Διαδίκτυο.

World Wide Web: Ο **παγκόσμιος ιστός** (αγγ.: World Wide Web ή www) είναι ένα ανοιχτό σύστημα διασυνδεδεμένων πληροφοριών και πολυμεσικού περιεχομένου, που επιτρέπει στους χρήστες του Διαδικτύου να αναζητήσουν πληροφορίες μεταβαίνοντας από ένα έγγραφο στο άλλο.

Yahoo: Εταιρεία διαδικτυακών υπηρεσιών. Είναι ένας από τους πιο γνωστούς και παλιούς καταλόγους ιστοσελίδων του διαδικτύου. Αν και ξεκίνησε ως θεματικός κατάλογος, αργότερα εξελίχθηκε και σε μια πανίσχυρη μηχανή αναζήτησης. Προσφέρει στους χρήστες του έναν μεγάλο αριθμό υπηρεσιών, που περιλαμβάνουν ηλεκτρονικό ταχυδρομείο (Yahoo! Mail), μηχανή αναζήτησης, ομάδες χρηστών, νέα, παιχνίδια, διαφημίσεις και ακόμα και ένα πρόγραμμα για άμεσα ηλεκτρονικά μηνύματα, το Yahoo! Messenger.

Youtube: Διαδικτυακός τόπος, ο οποίος επιτρέπει αποθήκευση, αναζήτηση και αναπαραγωγή ψηφιακών ταινιών.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

A

Amazon, 64, 88, 473
America Online chat, 144, 473
Apple, 61, 473, 475
ASCII, 187, 473

B

Bell, 64, 293, 462, 467
Bergson, 189, 467
Blogging, 64, 473
Boyer, 172, 462, 467
Braudel, 222, 332, 462, 467
Broadband, 64, 473
Brooks, 128, 467

C

Chicago Tribune, 128, 473
Civilisation, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 69, 174, 339, 474
Condorcet, 321, 468
Crovitz, 150, 151, 463, 468
Culture, 49, 50, 51, 52, 53, 69, 172, 174, 339, 462, 466, 474
Cyberlibertarians, 474
cyborg, 474

D

Dantzig, 326, 463, 468
Doidge, 62, 463, 468

E

E-Bay, 64, 474

F

Facebook, 47, 58, 64, 69, 70, 88, 99, 113, 121, 142, 186, 211, 213, 219, 220, 222, 224, 225, 226, 227, 228, 232, 233, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 274, 275, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 285, 286, 287, 289, 291, 292, 294, 303, 308, 351, 352, 353, 463, 465, 472, 474, 477
Faraday, 313, 314, 468
flaming, 474
Foreman, 172, 173, 463, 468
Friedman, 300, 301, 463, 468

G

Gmail, 121, 475
Google, 58, 64, 114, 115, 116, 121, 173, 292, 295, 300, 301, 463, 464, 465, 475
Googleplex, 115, 475
Greeklish, 184, 475

H

Hausauer, 240, 277, 468
Hegel, 336, 464, 468
Heidegger, 65, 464, 468
Huntington, 342, 343, 464, 468

I

IBM PC, 187, 475
Instagram, 64, 475

K

Kant, 316, 469
Karp, 56, 293, 300, 301, 464, 469, 484

L

Los Angeles Times, 128, 476

M

Marlowe, 319, 320, 469
Marx, 321, 469
Maxwell, 313, 314, 469
Mayer, 115, 116, 465, 469
Merzenich, 294, 295, 465, 469

Minneapolis Star, 128, 476
Mitchell, 62, 63, 465, 469
modernitas, 476
MP3, 61, 64, 476
MSN, 187, 476
Multitasking, 476
Mumford, 337, 338, 465, 470

N

Napster, 64, 476
Netflix, 61, 476

O

Ong, 57, 214, 465, 470

P

Philadelphia Inquirer, 128, 476
Pringle, 292, 465, 470

S

Salinger, 147, 471
Schmidt, 115, 471
Silicon Valley, 115, 464, 477
Skype, 61, 174, 213, 477
Small, 295, 466, 471
Streck, 146, 466, 471

T

The Guardian, 128, 475
The Independent, 128, 475
Turgot, 321, 471
Turing, 59, 60, 99, 471
Turkle, 63, 65, 80, 98, 99, 100, 102, 103, 121, 219, 220, 222, 240, 241, 245, 261, 265, 267, 268, 269, 276, 277, 278, 281, 286, 287, 303, 304, 466, 471
Twitter, 59, 142, 478

U

UCLA, 295, 478
Usenet Groups, 144, 478

V

VICTOR 9000, 187, 478

W

Warnick, 147, 466, 471
Washington Post, 128, 478
Watson, 149, 466, 472
Whitman, 172, 472
Wi-Fi, 64, 478
Wikipedia, 64, 478
Wilhelm, 144, 466, 472
Wolf, 296, 466, 472

Y

Yahoo, 64, 469, 479
Youtube, 47, 61, 64, 88, 99, 116, 153, 154, 155, 170, 291, 308, 465, 479, 484

Z

Zuckerberg, 227, 472

Α

Αϊνστάιν, 315, 317, 467
Αριστοτέλης, 332, 467, 477

Γ

Γαλάνης, 133, 467
Γαλιλαίος, 322, 467
Γιαννόπουλος, 218, 332, 333, 460, 467
Γκάρι, 133, 467
Γλύξμπουργκ, 344, 468
Γουτεμβέργιος, 55, 468

Ι

Ιπποκράτης, 49, 222, 348, 469, 484

Κ

Κόνραντ, 330, 460, 469

Λ

Λαπλάς, 322, 469

Μ

Μακ Λούαν, 48, 51, 56, 60, 63, 66, 78, 98, 100, 101, 170, 174, 185, 189, 197, 198, 200, 201, 311, 312, 313, 325, 326, 327, 328, 330, 332, 337, 460, 469
Μπαμπινιώτης, 185, 186, 460, 470
Μπομ, 315, 470

Ν

Νεύτωνας, 323, 324, 470
Νεωτερικότητα, 476
Νίτσε, 319, 470
Ντεκάρτ, 470, 477

Ο

Όττο (Όθων) Βίττελσμπαχ, 467

Π

Πλάτωνας, 470, 477

Ρ

ρασιοναλισμός, 322, 476
Ρουσσώ, 471

Σ

Σοφοκλής, 471
Σπένγκλερ, 198, 471

Τ

Τεϊλορισμός, 478
Τσαλίκη, 141, 471

Χ

Χάιζενμπεργκ, 316, 472
Χιούμ, 327, 472

Η μετάβαση

Από το χοϊκό στο άυλο

MARK ROTHKO – *THE QUESTION OF LIGHT*

ABSTRACT

From the promethean man to Narcissus there is only a small step: technology. A lot of things change every time a new technology enters our lives.

This thesis attempts to comprehend the way the new Greek generation makes use of the new cyber technology and how modern Greek people are influenced as well as transformed by this use. By means of a qualitative survey in the form of questionnaires administered to young people we attempted to explore how they use these media to satisfy basic needs of their social life such as information and communication, how they perceive their relation with the media and how they are influenced by them.

By nature, internet is the medium which helps the individual to overcome his corporal limits extending parts of his nervous system to the medium. Moreover, Facebook gives the opportunity to each one of its users to project a profile created by himself and live within it. The user who watches the screen appears to be a contemporary version of Narcissus once again complying with new sensory perceptions. The computer connected to the internet is the major medium that causes these modifications.

That's what Prometheus did. His invention gave birth to a new human era. What becomes the principal objective in our day and age is without any doubt to move from the condition of pathetic Narcissus to the condition of the artful navigator in the virtual ocean. The present research has hopefully contributed to some extent to the social research related to the contemporary virtual era.

RÉSUMÉ

De l'homme prométhéen à l'homme narcissique, il n'y a qu'un pas: la technologie. Beaucoup de choses changent chaque fois qu'une nouvelle technologie entre dans nos vies.

Cette thèse s'efforce de comprendre comment les membres d'une société donnée (en l'occurrence la Grèce) appréhendent le média technologique de notre époque, sur un plan pratique et théorique, et comment ils sont ensuite influencés, voire transformés par la manière dont ils l'utilisent. Grâce à une enquête qualitative menée d'abord sous forme de questionnaire, nous avons tenté de déterminer comment ils utilisent ces médias pour répondre aux besoins fondamentaux de leur vie sociale tels que l'information et la communication, de quelle façon ils l'utilisent et pourquoi et comment ce dernier les impacte.

De par sa nature même, internet est le média qui oblige l'homme à s'étendre au-delà de ses propres limites corporelles, projetant, pour ainsi dire, son système nerveux central sur le média. En plus, Facebook donne l'occasion à chaque utilisateur de projeter un profil créé par lui-même et d'exister à travers ce monde qui est le sien.

L'Homme qui regarde l'écran numérique est une version contemporaine de Narcisse. Une fois de plus, il s'étend avec détermination, se mutile et se conforme à la nouvelle perception sensorielle. L'ordinateur connecté à Internet est le média technologique par excellence dont l'utilisation provoque ces changements. La présente recherche se flatte d'avoir contribué, à son modeste niveau, à la sociologie de nos contemporains confrontés à l'ère numérique.